

Heikki Eskelinen

Me tahdoimme suureksi Suomenmaan

Akateemisen Karjala-Seuran historia I

WSOY

Me tahdoimme suureksi Suomenmaan

Heikki Eskelinen

ME TAHDOIMME SUUREKSI
SUOMENMAAN

Akateemisen Karjala-Seuran historia I

Tausta, organisaatio, aatteet ja asema yhteiskunnassa 1922–1939

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
syyskuun 11. päivänä 2004 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2004

Heikki Eskelinen

ME TAHDOIMME SUUREKSI
SUOMENMAAN

Akateemisen Karjala-Seuran historia I

Tausta, organisaatio, aatteet ja asema yhteiskunnassa 1922–1939

*Werner Söderström Osakeyhtiö
Helsinki*

Verkkoversio julkaistu tekijän ja WSOY:n luvalla.

URN:ISBN:978-952-86-0369-6

ISBN 978-952-86-0369-6 (PDF)

Jyväskylän yliopisto, 2024

©Heikki Eskelinen 2004

ISBN 951-0-25056-2

**WS Bookwell Oy
Juva 2004**

Sisällys

Esipuhe 9

Johdanto 15

- AKS tutkimuksen kohteena 15
- Tutkimisesta ja asenteista 17
- Tutkimiseni taustavoimat 21
- Lähteistä ja kirjallisuudesta 26
- AKS:n miehistä 31

1. Akateemisen Karjala-Seuran syntyajan maailma 34

- Ymmärtämisen edellytykset 34
- AKS – aikansa lapsi 35
- Kotikutoiset aatteet 37
- Eurooppa myrskyn jälkeen 38
- Kansallisuus ja »rotu» 40
- Demokratian outous 41
- Uudet eliitit ja uudet arvot 43
- Orgaaninen valtio-oppi 44
- Nuoruuden hurmat ja harhat 45
- Suomi idän ja lännen välissä 47
- Venäjänsä revanssin uhka ja suomalaiset irredentat 48
- Nouseva suomalaisuus 50

2. AKS:n aatteelliset ja poliittiset juuret 55

- Snellman – Kalevala – karelianismi 55
- Venäjäisvallan paine ja kansallishenki 58
- Kahden rintaman kamppailu 60
- Kansalaissodan trauma ja yhtenäiskulttuurin vastaisuus 63
- Tunteet ja aatteet 64
- Itä-Karjala – saavuttamaton haave 67
- Viisas rauha vai häpeärauha? 70
- Kielitaistelun lieskat 74
- Mikään järjestö ei ole saari 37

3. AKS:n synty 81

- Tarua ja totta seuran perustamisesta 81
- Elmo Kaila ja jälkiaktivistit 83
- Vihan Veljien arvoitus 87
- Poliitikot ja Pro Carelia 93
- Seuran liikkeellelähtö 96
- Pakolaisten apuna salaa ja avoimesti 100
- Vauhdikkaasti julkisuuteen 103
- Vala, merkki, lippu ja marssi 107

4. »Yhden asian liikkeestä» kattavaan kansallismielisyyteen – maailmankatsomuksen ja organisaation vuorovaikutus 1922–24 112
- Lähetystehtävää toteuttamassa 112
 - Hiipuvat toiveet 117
 - Heimokysymyksestä kielikysymykseen 120
 - Kinnusen klubi ja Ruudun seura 124
 - Monipuolistuvat tavoitteet 126
 - Vauhdin hurmasta talouskriisiin 130
 - Räikkösen kapina ja seniorien lähtö 134
 - Kukkopillipoikien esiinmarssi 141
 - Kilpaileva hanke: Itsenäisyyden Liitto 143
5. Kansallinen eetos ja lujittuva hierarkia 148
- Innokkaasta talkooyhteisöstä tehokkaaksi järjestökoneeksi 148
 - Kielitaistelu kantoaaltona 149
 - Sukupolvien taisto 153
 - Muuttuva aika 155
 - Joukon henki 157
 - Tinkimättömyyden tekijät 162
 - Laajentuminen tuo ongelmia 167
 - AKS:n rakenteen perusta 170
 - Ohjelman painopisteet siirtyvät edelleen 173
 - Keskittyvä ja hierarkisoituvaa valtakoneisto 174
 - Keskipolvi linnoittautuu 178
 - Kansalaisjärjestö ja oppipojat 182
 - Valtava koulutusjärjestelmä 185
 - Kansalaisjärjestönä yhteiskuntaa valloittamaan 189
6. Ylioppilasmaailman valtakeskukseksi 195
- Sytykkeet odottivat syyttäjää 195
 - Ylioppilaslehti – ensimmäinen valloitus 197
 - Arvovaltoja järkyttämässä 200
 - Vallan kahvaan ylioppilaskunnassa 204
 - Kielen oikeus – kansan oikeus 208
 - Ripaus suoraa toimintaa 212
 - Valtamonopolin haltijaksi 214
 - Vastusta vailla 217
 - Kasvava ylivoima 221
 - Leimoja lyötiin – vapautta ei viety 224
 - Virkavaltaa ja henkien taistelua 226
7. AKS, puolueet ja valtiovalta, tienviitat 230
- Pettymyksestä syntynyt kansallinen yleisohjelma 230
 - AKS, kansanvalta ja diktatuuri 233
 - Ryssän ja ruotsalaisen välissä 239
 - Eheytyksen asemiehiä 242
 - Puoluepolitiikan vastustamaton imu 246
 - Muuttuva poliittinen kenttä 249

Kohti »suurta skismaa» 253
Lojaliteettien ristiriita 256
Lapuanliikkeen nousuvaihe 260

8. AKS lapuanliikkeen pyörteissä 264

Kansaliikkeen kiihtyvä puhuri 264
AKS:n interregnum 265
Demokratian ahdinko 266
Painopisteen valinnan ongelma 268
Kailako vaarallinen? 269
AKS, Lapua ja sosiaalidemokratia 271
Eduskuntamatematiikkaa 272
AKS ja kansanliike: kyllä, mutta... 275
Linnarauhasta vedenjakaja 278
Rintamalinjat rakentuvat 280
Vaalitaisto 1930 283
Veljet vastakkain – Kailan lähtö 285
Muodollista yksimielisyyttä 287
Repeämä syvenee: kyyditykset 290
Vastapuolet järjestäytyvät 292
Lojaliteettien ristiriita kärjistyy 294
Kansanliike radikalisoituu 296
Helsingin herrakliikit ja »kansan asia» 296
Taktista odottelua 298

9. Mäntsälän kapina ja »keskustapoliitikojen» ero 301

Parlamentarismien kriisistä Mäntsälän kapinaan 301
Porvarillinen kenttä hajalla 303
Draamaa AKS:ssä – EK:n agentti ja kuriton pikkuveli 304
Halukkaita ja harhautettuja Mäntsälään menijöitä 306
Keskitie ei ollut kultainen 309
Vuorjoki opposition maalitauluna 313
Kekkonen ja opposition motiivit 315
Suomen kieli taktisena välineenä 319
Kärki-ryhmän odysseia 321
IKL:n vanaveteen 325
Ohjelmatyö: AKS:n Pyrrhoksen voitto 328

10. IKL:n vanavedestä YH:n yksimielisyyteen 331

Ajautumalla puoluepolitiikan ansaan 331
Oma päätösvalta – ehdollinen yhteistyö 334
Maanpuolustuksen ja kieliasian tähden 335
Intoliijoista ikävyvksiä 337
Taitekohta: vuoden 1936 vaalitaistelu 339
Virhe ja sen kanssa eläminen 342
Pyrkimys eroon puoluepolitiikasta 344
Työväen hyväksi ilman työväenjohtajia? 347
Syksyn 1939 suuri sovinto 351

Lopputase – tässä vaiheessa 353

Perästä kuuluu 358

... heimotyöstä 359

... kielipolitiikasta 359

... manpuolustustyöstä 360

... sotavuosista 361

Liitteet:

1. Painetuista jäsenluetteloista puuttuvia jäseniä 366

2. Akateemisen Karjala-seuran toimihenkilöitä 369

3. Vala 381

Summary 382

Lähteet ja kirjallisuus 386

Henkilöhakemisto 393

Esipuhe

Kun otin runsaat 10 vuotta sitten AKS:n perinneyhdistykseltä Kerho 22:lta tehtäväkseni AKS:n historian kirjoittamisen, en aivan arvannut tehtävän mittasuhteita. Sen edellinen haltija oli pitänyt hanketta käsissään 10 vuotta ja ilmoitti lopuksi kirjoittavansa väitöskirjan eräästä osa-alueesta (joka ei ole nyt tarkastettavana olevan työni 1. osan kohteena).

Kerho 22:n asettama alkuperäinen historiatoimikunta, jonka puheenjohtajana toimi piispa Erkki Kansanaho ja muut jäsenet olivat akateemikko Matti Kuusi, dipl.ins. Aarne Helle, oikeusneuvos Eero Manner, prof. Erkki Salonen ja toimitusjohtaja Pentti Taavitsainen sekä tieteellisenä asiantuntijana prof. Seikko Eskola, asetti vaatimukseksi teoksen, joka tieteellisesti pätevällä tavalla esittää seuran historian paitsi mukana olleille ja heidän perheilleen myös myöhempiä sukupolvia varten. Tämän piti tapahtua n. 320 käsikirjoitusliuskan puitteissa ja mukaan piti saada runsaasti sitaatteja! Tosin jo alustavissa keskusteluissa liuskatavoitteeksi tuli 400. Työajaksi annettiin 3 vuotta, julkisuuteen teoksen piti tulla seuran 75-vuotispäiväksi helmikuussa 1997.

Alkuaan tavoitteena ei ollut väitöskirja, vaikka samaa tasoa periaatteessa toivottiin. Prof. Eskolan sekä tavallaan rinnakkaista työtä – Elmo E. Kailan elämäkertaa – kirjoittaneen dos. Martti Ahdin kannustuksesta ja alkuperäisen toimikunnan myönteisyyden takia asia kuitenkin kehittyi siihen suuntaan ja eteni prof. Toivo Nygårdin suopeassa ohjauksessa. Aikaa tosin kului rutkasti enemmän kuin toimeksiantajat olivat aluksi ajatelleet – ja lopulta pääosin sivutoimisesti.

Mistä kiikasti? Perusongelma oli, miten kirjoittaa historia järjestöstä, joka syksyllä 1944 hävitti kaikki pöytäkirjansa ja pääosan muustakin arkistostaan, mutta josta kuitenkin on paitsi tietoa momentasoisissa lähteissä myös voimakkaita mielipiteitä eri aikojen julkisuudessa.

Herroille – ja eräille muillekaan – ei pitäisi näyttää kesken-eräistä työtä. Näin tässä kuitenkin käy. Tämä teos on torso, puolikas alkuperäisestä suunnitelmasta, johon kuului (kuuluu) käsillä olevan aatteellis-poliittisen rungon lisäksi seuran kenttätyön monihaaraainen oksisto. Tarkoituksena tässä on asemoida seura aikansa poliittiseen kenttään ja tarkastella sen vaihtuvia rooleja siinä. Jo tämä osuus ylittää teokselle alkuaan ajatellun laajuuden, ja kun ateljeekriitikot ovat pitäneet sitä julkaisukelpoisena sinänsä, jätän teoksen lukijoiden arvioitavaksi ja kiitän Jyväskylän yliopistoa siitä, että se on katsonut hyväksi antaa minulle oikeuden esittää se akateemiseksi väitöskirjaksi.

Kokonaisuuden puolikkaan julkaisemisesta on toivoakseni myös käytännön hyötyä sekä oman työni jatkolle että historian tutkimuksellemme yleensä. Mikäli tämä kirja havahduttaisi lesket, perikunnat ja mahdolliset muut tahot kaivamaan ullakkojen kätkeistä esiin siellä ehkä piilevät painamattomat lähteet, seuraa koskevat yksityisetkin kirjeet tms., ja luovuttamaan ne tai niiden kopiot Kansallisarkistolle, yleinen hyöty itsenäisyytemme alkuvuosisikymmenten historian tutkimukselle olisi suuri. Kerho 22 on saanut kerätyksi jonkin verran aineistoa, josta suurin osa on nykyisin Kansallisarkistossa, osa kerhon käyttöni luovuttamana vielä hallussani. Kerho ei kuitenkaan ole voinut tavoittaa kaikkia entisten seuraveljien perikuntia. Ja seuraa vastustaneiden aikalaisten paperit olisivat tietysti yhtä mielenkiintoisia. Kansallisarkiston 1990-luvulla järjestämä sodan jälkeen lakkautettujen järjestöjen arkistoaineiston keräys tuotti valitettavan niukan tuloksen ainakin AKS:n osalta. Toivottavasti tämän teoksen julkaiseminen tuo Kansallisarkistolle ja tämän kirjoittajalle lisää aineistoa työn jatkamista ja/tai tämän osan ehkä tarvitsemia korjailuja ja täydennyksiä varten. Tällaiset tiedot on tarkoitus sisällyttää jatko-osaan.

Kun primäärilähteiden niukkuuden takia on pakko nojautua

suurella määrin sekundaarilähteisiin ja päättelyyn, tulos voi tietysti kaivata lisää verifikaatiota, ja varsinkin se on popperilaisen tietenteorian mukainen eli altis falsifioinneille primaarilähteiden, ehkä täydentävien sekundaarilähteidenkin nojalla. Lähdelöydöt, ehkä juuri arvoisan lukijan kätköistä, antaisivat minulle tai jälkeeni tuleville mahdollisuuden korjailta tai täydentää esittämäni kuvaa.

Kiitokseni ei tavoita enää Kerho 22:n alkuperäisen historiatoimikunnan AKS-veteraaneja. Toimikunnan kokoonpanoa on monesti jouduttu luonnon säättämästä valitettavasta pakosta muuttamaan. Kiitän sekä Kerhoa että toimikuntaa joskus tosin pitkin hampain osoitetusta pitkämielisyydestä. Mainitsen erikseen sen uudemmat historioitsijajäsenet, arvokasta tukea antaneet jo edesmenneen eversti Keijo J. Mikolan ja eversti, prof. Vilho Tervasmäen ja kiitän erityisesti myös dipl.ins. Gunnar Laatiota, ylimetsänhoitaja Pentti Partasta ja edesmennyttä toimitusjohtaja Pentti Taavitsaista käytännön suopeamielisyydestä. Toimikunta ei ole missään vaiheessa pyrkinyt rajoittamaan tai ohjaamaan käsityksiäni ja ilmauksiani tehtävän annettuaan ja alustavan suunnitelman hyväksytyään. Sen sijaan se auliisti avasi vielä hallussaan pitämänsä aineiston, jota monet jäsenet vielä täydensivät aikanaan Kansallisarkistoon seuran kokoelmaan liitettävää lisäaineistoa toimittamalla. Keskustelut – etenkin alkuaikoina yleensä toimikunnan puheenjohtajan piispa Kansanahon vieraanvaraisessa kodissa – olivat antoisia ja mielenkiintoisia.

Kiitoksen ansaitsee myös käyttämieni arkistojen ja kirjastojen aina avulias henkilökunta, ketään erikseen mainitsematta. Lähde- ja kirjallisuusluettelossa mainittujen laitosten lisäksi kohdistan kiitokseni Tampereen yliopiston kirjastolle sekä Pirkanmaan maakuntakirjastolle samoin kuin Tampereen kaupunginarkistolle, joka paitsi arkistoaineistojen kaukolainauksen hoitoa ja kopioinnin järjestelyä tarjosi myös pitkäksi ajaksi työtilan niiden selvittämiseksi. Kiitän myös ins. Antero Uittoja, jonka laaja kokoelma AKS:n julkaisuja on vuosikaudet ollut ja yhä on työhuoneeseeni lainattuna. Aineistoa ovat käytettäväkseni luovuttaneet lisäksi kansleri V. J. Sukselaisen perikunta (osia Sukselaisen muistelmakäsikirjoituksesta), toht. Reino Castrénin perikunta (painotuotteita)

sekä prof. Matti Klinge (E. Räikkösen painamattoman kirjasen vedos). Kiitän tästä suuriarvoisesta avusta samoin kuin muista yksittäisistä lisätiedoista, joita eri henkilöt ovat minulle toimittaneet myöhemmin kansallisarkistossa olevaan aineistoon liitettväksi.

Käsikirjoitukseni alkumuotoon on huolellisesti tutustunut dos. Martti Ahti, joka on jopa viitannut siihen mainitussa elämäkerrassaan. Meidän mahdollisille yhteisille lukijoillemme huomautan, että alkuperäisessä käsikirjoituksessa ollut 4. luku on jätetty pois, joten Ahdin viitteissä ilmoittamien kirjani lukujen numeroista on 5. luvusta alkaen vähennettävä 1 tästä kirjasta vastaavaa kohtaa etsittäessä. Viimeisen version valppaana ateljeekriitikona on toiminut dos. Pertti Luntinen. Tunnen molempia kohtaan suurta kiitollisuutta, jonka piiriin suljen myös aina kannustaneen prof. Toivo Nygårdin, työtä alusta asti läheltä seuranneen prof. Seikko Eskolan sekä käsikirjoituksen ennakkotarkastuksen suorittaneet prof. Timo Soikkasen ja dos. Lasse Kankaan samoin kuin dos. Vesa Vareksen, joka tutkimustyönsä keskellä Berliinissä otti vaivakseen tekstin läpikäymisen. Huomautukset ovat olleet arvokkaita, kaikki virheet ja puutteet ovat vain omilla niskoillani.

Käsikirjoitus ei olisi tietenkään voinut koskaan valmistua ilman Kerho 22:n tukea ja rahoitusta. Se oli runsas, mutta mahdollisesti kuitenkin päätoimisen työskentelyn alkuperäisen 3 vuoden kauden jälkeen vain sykäyksittäin. Suomalaisen tutkimusrahoituksen järjestykseen ilmeisestikin kuuluu, ettei laitosten ulkopuolinen »kamaritutkija» voi saada yksityisesti toimeentulon kannalta merkittävän suuria apurahoja. Yhteisöt sen sijaan voivat. Niinpä Kerho 22 on saanut historiahankkeeseensa tukea useilta säätiöiltä ja rahastoilta. Veroteknisesti tukivarat ovat koituneet osakseni palkkana ja hyödyttäneet siis julkista valtaa lähes yhtä paljon kuin humanistia kammiossaan. Henkilökohtaisista apurahoista kiitän Werner Söderström Osakeyhtiötä sekä Jyväskylän yliopistoa. Kiitän muinaista työnantajaani WSOY:tä myös kirjani ottamisesta yhtiön kustannusohjelmaan sekä vuosikymmenten takaista työtoveriani kustannustoim. Sauli Järvistä sen tunnollisesta luotsaamisesta läpi kustantamon tuotantoprosessin.

Ystävien ja suvun kannustava suhtautuminen on ollut minulle

tärkeitä. Kiitän erikseen vain sisarentytärtäni fil.maist. Hanna Vesalaista (nykyinen jatko-opiskelija Hanna Dam Kööpenhaminassa), joka kokosi avukseni muutamia henkilöluetteloita.

Vaimoni Soilen huolenpito, myötäeläminen vaikeissakin vaiheissa ja usko urakan valmistamiseen on ollut olennainen edellytys kirjan syntymiselle. Lasten ja lastenlasten tuottama ilo on saattanut välillä viivästyttää töitä, mutta antanut varmasti vastaavasti voimallisää.

Herra lukijaa auttakoon ja tekijää armahtakoon.

Vehmaisten vehmaudessa toukokuussa 2004
Heikki Eskelinen

Johdanto

Akateeminen Karjala-Seura tutkimuksen kohteena

»Tervetuloa kertomaan Itä-Karjalan kansannousun vaikutuksista suomalaisen äärioikeistoliikkeen syntyyn.» Olinpa kerran lupautunut muutamaaan seminaariin puhumaan AKS:n syntytaustasta, ja näillä sanoilla otsikkoni haluttiin puhelimessa varmistaa.

Tuo lienee laajalti vallitseva mielikuva itsenäisyyden alkuvuosikymmenten nuoren akateemisen polven kansallisradikaalisesta liikkeestä. Seuran 1930-luvulla tapahtunut liittoutuminen IKL:n kanssa on peittänyt alleen sen edellisen vuosikymmenen sävyt ja sotavuosien eheytyshankkeet muihin poliittisiin suuntiin. Urho Kekkosen ja Martti Haavion AKS-nuoruus on yleisesti tunnettu, mutta ymmärretty nuoruuden hairahdukseksi. Ajatukset Suur-Suomesta, rajat ylittävistä heimositeistä ja aitosuomalaisuus – kaikei selvää äärioikeistolaisuutta! Kommunismin ja venäläisen imperialismin suorasanainen vastustaminen vähintäänkin tyhmää yya-vuosikymmenien näkökulmasta. »Ensimmäisen tasavallan» ilmiöiden julkisen kuvan piirteet vääntyivät. Suomettumisen vaikutukset ulottuivat niihinkin tutkijoiden ahtaan piirin ulko- ja joskus sisäpuolellakin.

Seurasta ei tähän mennessä ole kirjoitettu kattavaa historiaa. Perussyynä on nähdäkseni paitsi ns. yleisiä syitä järjestöhistorian yleensä tarvitseman perusaineiston puuttuminen. Vuonna 1922 perustettu seura lakkautettiin syksyllä 1944 »fasistisena» ja neuvostovastaisena järjestönä. Väli rauhasopimuksen sanamuoto ilmaisi, mitä vähintäänkin oli edessä, ja seuran johto onnistui ennen Valpon miesten tuloa tuhoamaan pöytäkirjansa, kirjanpitonsa, lähes koko kirjeenvaihtonsa ja muun arkistonsa sekä kätkemään jäsen-

kortistonsa ja ns. valakirjansa. Paperit lienee poltettu ainakin suureksi osaksi Helsingin ulkopuolella; kätkemisteorioille ei ole em. löytöjä lukuun ottamatta löytynyt vahvistusta. Seura oli viimeisen vuosikymmenensä ajan piirijakoinen kansalaisjärjestö eikä enää pelkkä opiskelijaseura. Oulun piirin päällikkönä syksyllä 1944 toimineen diplomi-insinöörin mukaan keskustoimistosta tuli käsky myös piirien arkistojen tuhoamisesta ja seuran sisäiseen kuriin totuneena hän täytti sen kuten uskoi muidenkin tehneen.¹ Näitä arkistoja ei olekaan ilmaantunut näkyviin. Samaa tietä ovat tietävästi menneet oppikoulujen Karjala-Seuroille jatkosodan aikana perustetun oman liiton aineistot; olen saanut käsiini muutamien kouluseurojen papereiden säilyneitä rippeitä, joilla ei tutkimustyön tämän osuuden kannalta ole merkitystä.

Olemassa on kuitenkin asiakirja-aineistoa, seuran omaakin jäämistöä, ja käytettävissä ovat myös seuran omat tai sen hallitsemat julkaisut. Seuraan on kohdistettu tieteellistä tutkimusta, mm. eräitä teemaltaan rajoitettuja oppinäytetöitä, ja sen kannanottoja ja osuutta tapahtumiin on tarkasteltu tai sivuttu useissa tutkimuksissa. Samoin siitä on merkittävästi tietoa muistelmakirjallisuudessa.

Paitsi useinkin taustaansa sitomattomia tosiasioita, »yleisiä syitä» ja leimojen lyömisen poliittista tarkoituksenmukaisuutta alussa mainitsemaani julkisuuskuvaan on ilmeisen voimakkaasti vaikuttanut se, että 1932 seurasta keskustalaisina eronneiden ryhmän useat jäsenet saivat sodanjälkeisessä Suomessa erittäin näkyvän aseman, kärjessä tasavallan presidentti Urho Kekkonen, pääministeri, pääjohtaja ja kansleri V. J. Sukselainen sekä akateemikot Martti Haavio, Lauri Posti ja Kustaa Vilkuna.

Peräti huonosti olisivat asiat valtakunnassa kuitenkin sujuneet, jos tuhannet AKS:n piirissä koulutetut akateemiset kansalaiset olisivat olleet höyrähtäneitä äärimmäisyysmiehiä. Kenenkään kunniallista ammatinharjoitusta aliarvioimatta voi todeta, että seuran kasvateista tuli satamäärin professoreita, pääjohtajia, kenraalei-

¹ Dipl.ins. Tapio Listo kirjoittajalle. L. sanoi käskyn antajalla olleen tähän valtuudet – mutta myönsi ihmetelleensä, miksi ei vaadittu pelkkää kätkemistä.

ta, piispoja, ministereitä, kansanedustajia, päätoimittajia ja erilaisiin neuvoksen arvoihin yltäneitä miehiä sodanjälkeisen Suomen johtopaikoille, vaikka eräiden sen IKL-vaiheen näkyvimpien johtajien urakehitys jäikin väistämättä keskeneräiseksi.² Viimeisenä johtavassa virassa olleena AKS:läisenä lienee eläkkeelle siirtynyt puolustusvoimain komentaja kenraali Jaakko Valtanen 1990.

Seurassa kansalaiskasvatuksensa saaneiden miesten osuutta demokraattisen Suomen tasavallan pitämisessä kölillään stalinismin ja uusstalinismin puhureista huolimatta ei voida osoittaa, mutta tuskin se on aivan vähäiseksi arvioitavissa.

Tutkimisesta ja asenteista

Ensimmäisen yliopistollisen väitöskirjan AKS:stä esitti myöhempi prof. Risto Alapuro 1973. Teos *Akateeminen Karjala-Seura; Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla* edustaa sosiologiaa, ja sen ytimenä on seuran jäsenistön yhteiskunnallisen ja alueellisen taustan sekä opintosuuntien monipuolinen tilastollinen tarkastelu ja luokittelu. Ideologia- ja historiakatsauksessaan hän päätyy havaitsemaan »oikeistoliikkeen», joka heilahteli populismista fasismiin; fasismi-termin käyttäminen ei tuota hänelle tässä yhteydessä minikäänlaisia vaikeuksia. Sosiologiset taulukoinnit, jotka perustuvat jäsenkortistoon ja sen sisältämien tietojen vertailuun muihin opiskelijoita ja yhteiskuntaoloja koskeviin tilastoihin, ovat nähtävästi moitteettomia. Seuran veteraanitkin tunnustavat numerotyön arvon sinänsä, eivätkä löytämäni luetteloista puuttuvat jäsenet, runsas 1 % kaikista, muuta kokonaisuukua. Paitsi (ääri)oikeistolaisena, populistisena ja fasismisena hän näkee seuran sosiologisesta näkökulmastaan kutakuinkin puhtaasti ensimmäisen polven oppineiston vallan ja vaurauden havittelun kanavana. Vaikka teos kantaa selvästi aikakautensa sosialistisen sosiologian leimaa, siitä tuli seuraaviksi vuosikymmeniksi standarditeos, joka ilmeisesti muokkasi mielipiteitä laajasti; seuran veteraanit eivät tosin siitä tunnistanee

² Asian voi tarkistaa julkaistusta jäsenluettelosta, jonka tiedot tosin eivät ole täydellisiä.

itseään.³

Toinen AKS:ää tutkimuksissaan ja esseetuotannossaan runsaasti kosketellut ja paljon luettu tutkija on prof. Matti Klinge, jonka nuoruusvuosien monessa mielessä erinomaisessa suurteoksessa *Ylioppilaskunnan historiassa* suomalainen ja suomenkielinen kansallismielisyys yleensä ja AKS 1920- ja 1930-lukuja käsittelevässä 4. osassa erityisesti ovat luonnollisista syistä saaneet merkittävän osuuden. Tosiasiat ovat nuoruudesta asti päteväksi tunnustetulle tutkijalle tietysti pyhiä – jokunen lapsus voi sattua kenelle tahansa – mutta tosiasioiden tulkinnassa näkyy persoonallisuuden vaikutus. Ainakin suomenkielinen kansallismielisyys hahmottuu älyllisesti ala-arvoiseksi, rajoittuneeksi ajatustavaksi, ja kieliryhmien välisissä akateemisissa ja muissa kiistoissa suomenkielinen osapuoli on kiihkoisa, hyökkäävä ja loukkaava ja ruotsinkielinen osapuoli loukattu, puolustautuva, implisiittisesti maltillinen ja vapaamielinen. Sama käsitys hallitsee AKS:n aitosuomalaisuuden kuvausta edelleen varttuneen professorin tutkimuksessa *Helsingin yliopisto 1917–1990: »eräänlaista kansallissosialismia», »vallitsevan kulttuurimuodon uhka»*.⁴

Kahden AKS:ää laajimmin käsitelleen ja näkemyksillään piisimpään vaikuttaneen tutkijan torjuva suhtautuminen tutkimuskohteeseen vaikuttaa mielestäni haitallisesti heidän kykynsä ymmärtää sen toimintaa. Klingen tehtäväpiiriin em. teoksissa ei tosin ole kuulunutkaan AKS:n koko toiminnan kuvaaminen yliopistolisten ympyröiden ulkopuolelta.

Ari Uino kirjoittaa Päiviö Tommilan ja Maritta Pohlsin toimittamassa suomalaisuusliikkeen historiassa *Herää Suomi* varsin toisenlaiseen sävyyn. Hän havaitsee AKS:n syntyä edeltäneen ajanjakson »hyökkäävän ruotsalaisuuden ajaksi» ja hänen tekstistään voi lukea ajatuksen, että ruotsalaisuuden seuraavan vaiheen »puolustautuminen» oli pikemminkin viivytystaistelua tasa-arvoisuu-

³ Historiantutkimuksen ammattimiehenä ja samalla vanhana AKS-veljenä pettymyksensä ilmaisi varsin hienotunteisesti Lauri Hyvämäki kirja-arvostelussaan *Mustan lipun veljeskunta* (Kanava 7/1973).

⁴ Sitaatit m.t. (Keuruu 1990), s. 69, 70, vrt. esim. *Ylioppilaskunnan historia 4* (Porvoo 1968), s. 59 järjenvastaisuuden ja kansallisuusaatteen läheisyydestä.

den toteuttamista vastaan. Ko. teoksen huomioarvo lienee jäänyt paljon vähäisemmäksi kuin em. vanhempien teosten.

Toki AKS:stä on kirjoitettu useissa muissakin historiantutkimuksissa laajempien kokonaiskohteiden yhteydessä, mistä tuonnempana. Olen yleensä tuntenut luottamusta pätevien tutkijoiden työhön heidän erikoiskohteidensa parissa ja pyrkinyt välttämään kaksinkertaista työtä heidän aineistojensa penkomisessa, koska minulla on ollut mielestäni työtä tarpeeksi omien primaari- ja sekundaariaineistojeni käsittelyssä ja palapelin kokoamisessa käsitettävään muotoon.

Lienee aika tunnustaa omien silmälasieni mahdollinen vaikutus. Erään aiemman teokseni arvostelussa Lauri Hyvämäki määritteli minut »kansalliskonservatiiviksi ja kulttuuriliberaaliksi». Kun antikommunismikin nykyään kaiketi jo hyväksytään kulttuuriliberalismin piiriin muiden antitotalitarismien rinnalle, voinen toivoa määritelmän kohtuullisesti osuvan. En ole koskaan ollut minikään puolueen jäsen, mutta tunnustan kylläkin olleeni aina vapaan tiedonvälityksen puolella. Tulkinnat ovat aina ihmisen vajavuudelle alttiita, sitä vartenhan niistä keskustellaan ja niitä kehitetään. Toivon, etteivät silmälasit ole haitanneet tieteellistä kurinalaisuutta tehtävässäni.

Historiantutkijana minulla ei ole työni pohjana yhteiskuntatieteellisiä tai filosofisia teorioita, joiden todistamiseksi kohde olisi pantava Prokrusteen vuoteeseen. En ole vertaamassa, luokittelemassa enkä leimaamassa. Jätän vertailun mieluusti niille, joiden mielestä analogiapäätelmät erilaisissa ja erilaisen kollektiivisen muistin omaavissa yhteiskunnissa tai eri aikakausina toimineiden organisaatioiden yhtäläisyyksistä tai eroavuuksista tuottavat hyödyllisiä tuloksia. En käytä tilastollisia menetelmiä. En laske frekvenssejä, jotka tiedotusopin tutkijalle ja muillekin varmasti valaisivat paljon sekä seuran omista että sen vastustajien mielenailahduksista. Se olisi eri ihmisille laaja työmaa. En myöskään psykologisoi historiaa, sitä yleistä olettamusta lukuun ottamatta, että nuoret ikäluokat ovat alttiimpia radikaaleihin kannanottoihin kuin vanhemmat ja että sukupolvea yhdistää löyhästi yhteinen kollektiivinen muisti, niin erilainen kuin sen yksilökohtainen tulkinta voi-

kin olla. Koska en itse ole koskaan kokenut kuuluneeni mihinkään »X-lukulaisten» yhdenmukaisuutta tavoittelevaan sukupolvikohorttiin, minun on vaikea pitää sitäkin kovin kattavana selitysperusteena. En usko determinismiin, etenkin sosiaaliseen, enkä pidä henkilökohtaisen aineellisen edun maksimointia inhimillisen toiminnan hallitsevana motiivina. Uskolle ja aatteille, vaikkapa oikeudenmukaisuudelle, miten sen kukin käsittääkin, on kautta aikojen uhrattu henkilökohtaisia etuja. Niinpä AKS:ään(kin) tuli tilastollisista frekvensseistä riippumatta miehiä aatelissäädystä (von Fieandt, Granfelt-Kuusi, Nordenstreng-Tavaila) mökinpoikiin. Muistelmansa kirjoittanut lehtori ja lausuntataiteilija Juhani Nuotto⁵ on esimerkki äärimmäisen vaikeista oloista lähteneestä AKS-veljestä. Mitä henkilökohtaisia motiiveja – myös etunäkökohtia sekä seuran piirissä että sen ulkopuolella – heillä saattoikin olla, yhdistävä tekijä oli joka tapauksessa seuran aatteiden sisältö, ja – kuten usein käy monien kyvykkäiden ihmisten kokoontuessa yhteen – kiivaimmat keskinäiset taistot voitiin käydä siitä, kuka oli enemmän oikeassa ja kenellä siis oli paras oikeus vallankäytön makeaan mannaan.

Olen ehkä vanhanaikainen rankelais-collingwoodilainen, jos määritelmiä tarvitaan. Vaikka tiedämme, ettemme voi lopullisesti selittää, »wie es eigentlich gewesen», se on kuitenkin tavoite, jota pitäisi pyrkiä lähestymään. Historian tapahtumaketjut ovat singulaarisia, perustuvat ainutkertaisiin henkilökombinaatioihin ja ainutkertaisiin olosuhteisiin. Tutkijan työ muistuttaa salapoliisin työtä, palapelin kokoamista ja päättelyä ympäristöntuntemuksen perusteella siitä, milloin palasia on riittävästi oikeissa paikoissa inferenssien esittämiseksi puuttuvien palasten näöstä ja vaikutuksesta siten, että common sensellä varustettu olosuhteet tunteva jury voisi hyväksyä tuloksen »beyond reasonable doubt». Sanan *mieles-täni* ei kuulemma pitäisi esiintyä oikeaoppisessa yliopistollisessa väitöskirjassa. Pidän sitä kuitenkin aiheellisena sanana silloin, kun lähdetiedoista yhdistellään päätelmäketteruja, joita ilman tutkija ei voi mitattavien suureiden ja lähteiden suoran siteeraamisen ulko-

⁵ Juhani Nuotto, Tuulten kasvatti (Keuruu 2000)

puolelle joutuessaan rakennelmaansa luoda.

Käsitykseni mukaan ihmisen toiminta yleensä ja varsinkin organisaatioiden toiminta on tavoitteellista. Tavoitteiden ja toteutuksen perusteella voidaan mahdollisesti tehdä päätelmiä joistakin motiiveista. Mutta jotta historian tutkija tai rikostutkija voisi ratkaista kohteensa ongelman, hänen on jossakin määrin eläydyttävä kohteen ajattelutapaan, ymmärrettävä sitä myös sen itseymmärryksen kautta. Raja tulee tietysti vastaan: jokainen poliitikko ja saarnamies vakuuttaa tavoittelevansa ihmisen hyvää. Ajautumista puolustusasianajajan rooliin on kavahdettava, mutta joskus voinee ihan vilpittömästäkin kuvitella korjaavansa vallitsevia mielikuvia syylliseksi epäillyn asemaa parantavalla tavalla, rikospoliisivertaus-ta jatkaakseni.

Etsiessäni tiivistä nykyaikaista filosofista muotoilua tälle näkemykselleni kohteensa itseymmärrystä kunnioittavasta historian-tutkimuksesta minut pelasti pulasta prof. Ilkka Niiniluoto, joka vastikään tiivistä akateemikko G. H. von Wrightin 32 vuoden takaisen teoksen *Explanation and Understanding* pääajatuksen virkkeeseen: »Ihmisen aikomuksellista ja tarkoittavaa toimintaa tulisi ymmärtää teon tekijän tavoitteiden ja uskomusten kautta.»⁶ Tältä kannalta olen työtäni lähestynyt.

Tutkimukseni taustavoimat

Alun perin tämä tutkimus oli tilaustyö, tilaajana nyt jo 50 vuotta toiminut AKS:n entisten jäsenten yhdistys Kerho 22. Se ei tietenkään ole tavoittanut kaikkia entisiä AKS:läisiä, vaikka jäseniä on ollut kautta maan ja mukana niin 1932 eronneita kuin seuraan jääneitäkin. Kerho oli etsinyt historialleen kirjoittajaa jo ainakin toistakymmentä vuotta, kun otin tehtävän vastaan 1993 lähtien ehkä hieman soitellen sotaan. Edeltäjäni näissä aikomuksissa oli 10 vuotta harkittuaan päättänyt tehdä väitöskirjan suppeammasta

⁶ Niiniluodon kirjoittama v. Wrightin muistokirjoitus »Tutkija oli loogikko, filosofi ja tais-televa humanisti», HS 19.6.2003.

osa-alueesta, joka minun työsuunnitelmassani sisältyy hahmottelemaani 2. osaan.

Kerho 22:n piirissä näyttää olleen hieman erilaisia ajatuksia kirjan tarkoituksesta. Osa ilmeisesti ajatteli ennen kaikkea juhla-kirjaa itselleen seuran 75-vuotisjuhlaan, kun sitä 1997 vihdoin voitiin taas avoimesti viettää perinteisessä juhlapaikassa Vanhalla ylioppilastalolla. Kerhon asettaman historiatoimikunnan ensisijainen tavoite oli kuitenkin alusta asti laajempi: tieteellisesti pätevä selvitys seuran historiasta, toimikunnan keskeisten jäsenten piispa Kansanahon ja akateemikko Kuusen monesti korostaman tahdonilmauksen mukaisesti nimenomaan sen aatehistoriasta ja asemasta aikansa poliittis-yhteiskunnallisessa kentässä.

Historiatoimikunta antoi tehtävän, hyväksyi laatimani sisältösuunnitelman ja antoi muuten vapaat kädet sisällön muotoutumisen suhteen. Pyrkiessään työn jouduttamiseen se kuitenkin halusi nähdä uutta tekstiä perin tiuhaan tahtiin ja hyväksyi esseemäisemmän, ts. niukemmin tarkkoja lähdeviitteitä sisältävän kirjoitustavan kuin väitöskirjassa ilmeisesti edellytetään. Kun työ monenlaisista, osaksi lähdeaineiston hajanaisuudesta, osaksi yksityisistäkin syistä viivästyí alun perin sangviinisesti (vaikkapa edeltäjäni verrattuna) asetetusta aikatavoitteesta ja kun toisaalta toimikunnan tiedemiesjäsenet ja aihepiiriin kytkeytynyt dos. Martti Ahti näkivät työllä olevan edellytyksiä akateemiseen statukseen, tultiin 1998 siihen, että alkuperäinen suunnitelma päätettiin jakaa kahtia ja pyrkiä nimenomaisesti seuran aatteellisen taustan ja periaatteiden sekä seuran maan yhteiskunnallis-poliittiseen kenttään sijoittumisen käsittelyyn tuolloin valmiina olleen perustekstin pohjalta. Sen lähde- ja kirjallisuusviitteiden tarkistus ja täydentäminen on johtanut sisällöllisiinkin tarkistuksiin ja laajennuksiin – ei kuitenkaan esim. niissä kohdissa, joihin M. Ahti viittaa Elmo Kailan elämäkerassaan.

Historiatoimikunnan ja sen jäsenten kautta olen saanut käytettäväkseni joitakin asiakirjoja, jotka tuonnempana liitetään Kansallisarkistossa olevaan Kerho 22:n kokoelmaan. Muutamat heistä kiinnittivät huomiotani lisätietoja sisältäviin kirjoihin, mutta muuten en muista saaneeni sisällön suhteen heiltä muita kuin lau-

serakenteiden yksinkertaistamista koskevia toivomuksia. Keskusteluissa esitetyt näkökohdat olivat tietysti mielenkiintoisia sinänsä.

Alustavan aihepiiriin tutustumiseni perusteella olin sitä mieltä, että seuran lyhyen historian pätkiminen eri kausiksi perustamisvaiheen jälkeen on tarpeetonta ja esim. Alapuron soveltama jaksottelu keinotekoinen. Seuran varsinainen toimintakausi kesti vain 17 vuotta: 1922–39. Sen aatesisältö ei tuona aikana ehtinyt muuttua eikä edes johtava sukupolvi vaihtua – paitsi siten, että Elmo Kailan ja Paavo Talvelan jääkärisukupolvi väistyi ensimmäisen opiskelijasukupolven tieltä. Seurasta tapahtui kaksi linjaerimielisyyksistä johtunutta ryhmäeroa: 1924, jolloin lähtivät suomalaisuusliikkeen tyytymättömät kareliaanit, ja 1932, jolloin lähtivät Mäntsälän kapinan aikaisilla tapahtumilla lähtönsä perustelleet, alun perin vuosien 1930 ja 1931 vaalikamppailujen kielipoliittiseen linnarauhaan pettyneet aitosuomalaiset »keskustapoliitikot». Kumpikin lohkeama jäi vähäiseksi, ja kummallakin kerralla lähtijät perustelivat lähtöään paluulla seuran »alkuperäiseen ohjelmaan». Räikkösen (1924) ohjelma oli tosin alkuperäisempi kuin Kekkonen ja Haavion (1932): alun perin kielitaistelu ei kuulunut seuran ohjelmaan, vaikka se jo muutaman kuukauden kuluttua mukaan tuli. Kumpikaan lohkeama ei estänyt seuran ripeätä kasvua; sille siis oli ilmeisestikin sosiaalinen tilaus. Seuran asemaa ei lisäksi määrittänyt vain sen jäsenmäärä, vaan sen passiivisten kannattajien/sietäjien määrä sen toimintaympäristössä, minkä ylioppilas- ja osakuntavaalit osoittavat samoin kuin sille perustetun Kannatusyhdistyksen pohjan laajuus, josta tosin tarkemmat tiedot ovat säilyneet vasta sotavuosilta.

Osoittaakseni, että tilanteisiin (maanpuolustuskysymys, yliopiston kielitaistelun kuumenemiskohdat, suomen kielen asia vaalikampanjoissa, lapuanliike ja kommunisminvastaisuus, Inkerin ja Itä-Karjalan vainot) reagoimisen aiheuttamasta päähuomion pinnallisesta vaihtelusta huolimatta pohjimmiltaan vallitsi tilanne »plus ça change plus c'est la même chose», päätin valita esitystavaksi ko. toimintakautta koskevat pitkittäiskatsaukset seuran linjanveitihin ja toimintoihin, jotta en joutuisi vuosi vuodelta palaamaan samoihin asioihin ja voisin paremmin osoittaa jatkuvuuden. Sota-

vuodet ovat erikoislaatuinen loppuvaihe, jolloin seura ei järjestönä voinut toimia normaalisti, mutta sen jäsenet osallistuivat monin merkittävien tavoin valtakunnan sotaponnistuksiin. Palaan loppukatsauksessa silloisiin järjestön kehityspiirteisiin ja tapahtumiin, jotka aika pian peitti paksun kuoren alle. Alkuperäinen historiatoimikunta hyväksyi ajatukseni täysin, ja niin sai alkunsa tässä teoksessa näkyvä rakenne – ja seurasi tämän osatutkimuksen torsomaisuus.

Tässä tutkimushankkeen 1. osassa tehtävänä on 1. sijoittaa seura aatteelliseen ja tapahtumahistorialliseen taustaansa, selvittää 2. sen perustaminen; 3. toiminnan käynnistämisvaihe ja seuran tulo julkisuuteen, 4. sen organisaatorakenteen kehitys, 5. sen nousu ylioppilaspolitiikan määrääväksi voimaksi ja 6. sen sijoittuminen maan yhteiskunnalliseen ilmapäiriin ja poliittiseen kenttään. Tämän rungon selvittämiseksi on raivattava syrjään ja jätettävä maininnan varaan monia eri toimialoja koskevia linjanvetoja, päätöksiä, kannanottoja ja operaatioita, jotka on tarkoitus selvittää ao. pitkäikäisissä oikeissa yhteyksissään seuran kielipolitiikan, heimo- ja ulkopoliittisten näkemysten ja toimien, maanpuolustuspolitiikan, alaseuratoiminnan ja julkaisujen kuvaamisen ja tarkastelun yhteydessä.

Olisin hartaasti halunnut mainita useissa kohdissa, että asiaan palataan lähemmin 2. osassa asian X yhteydessä, mutta olen viisaampinen neuvosta pyyhkinyt maininnat kutakuinkin pois. Toivon tämän teoksen seisovan omilla jaloillaan. Esitän lyhyen selostuksen tästä vielä puuttuvasta aiheistosta tämän teoksen loppukatsauksessa.

Kaikkissa kokonaisuuden kuvaamiseen pyrkivissä järjestö/yri-tyshistorioissa joudutaan sahaamaan monia oksia poikki rungon esiin saamiseksi. Vasta kun se on selvitetty, voidaan edes yrittää todellista vertailevaa tutkimusta, jos sellaista halutaan, toisiin yhtäläisesti selvitettyihin organisaatioihin. Oksistossa taas riittää työmaata useallekin tarkentajalle, vaikka runko olisi onnistuttu jopa jokseenkin oikein kuvaamaan. Voisi sanoa, että esim. juuri AKS ja sen jäsenistön monitahoinen vaikutus yhteiskunnassa järjestön ulkopuolella ja sen historian päätyttyä, mikä ei ole tämän tutkimuk-

sen aihe, olisi erillisen tutkimusprojektin tai jopa -laitoksen ansaitseva hanke (jos tällainen projekti joskus saataisiin läpiviedyksi, kouliintunut tutkijakaarti voisi löytää kohteikseen uusia rinnakkais-, vastakkais- tai jälkeisilmiöitä).

Pääkysymykset, joihin pyrin vastaamaan tässä tutkimuksessa, voin esittää lyhyenä luettelona:

- Onko olemassa seikkoja, jotka vaikuttavat 2000-luvun alun »sivistyneen lukijan» kykyyn ymmärtää toisen maailmansodan takaisen Suomen henkistä ilmastoaa?
- Millaisista juurista AKS:n ajattelu juontui? Oliko se irrallaan aikansa tieteellisestä tietämyksestä ja yhteiskunnallisista virtauksista?
- Ketkä perustivat AKS:n? Miksi se sai lentävän lähdön?
- Keitä tai mitä olivat Vihan Veljet? Oliko »ryssävihalla» taktinen tausta?
- Miten ja miksi kielikysymys ilmaantui AKS:n toimintakenttään?
- Miten AKS nousi ylioppilasmaailman johtavaksi voimaksi Suomessa?
- Miten AKS:n ja sen johtohenkilöiden suhde puolueisiin kehittyi?
- Miten pienestä puolittaisesta salaseurasta kehittyi laaja kansalaisjärjestö? Miten sen sisäinen rakenne muovautui?
- Mikä oli seuran rooli lapuanliikkeessä ja miten sen johto ja jäsenet toimivat Mäntsälän kapinan yhteydessä?
- Millainen oli AKS:n yhteistyösuhde IKL:n kanssa ja miten se kehittyi?
- Miten AKS suhtautui syksyn 1939 kansalliseen eheytymiseen?

Sangen suuren osan tutkimuksen huomiosta saa AKS:n pyörittäminen lapuanliikkeen ja IKL:n ympäröissä – siitä luonnollisesta syystä, että seuran julkisuuskuva ovat erityisesti värittäneet tämä vaihe ja siihen liittyneet käsitykset, joissa tieto ja uskomukset ovat sekoittuneet.

Lähteistä ja kirjallisuudesta

Perusongelma, joka erottaa AKS:n historian kirjoittamisen useimmista järjestöhistoriahankkeista on seuran keskeisen asiakirja-aineiston lähes täydellinen puuttuminen. Kun Valpo ehti hätiin seuran toimistoon sen lakkauttamisen jälkeen, takavarikoiduksi saatiin lähinnä kirjeenvaihtoa ja kuitteja seuran kolmelta ensimmäiseltä toimintavuodelta, mukana jokin vähämerkityksinen pöytäkirjan otekin, sekä osia seuran yhteydessä toimineesta ns. Heimomarkistosta, eräänlaisena helmenä »Heimolaishuoltokomitean» mappi, jota seuran omat evakuoitsijat eivät ehkä tunnistanee, kuten se ei näytä myöhemminkään kiinnostusta herättäneen. Se sisältää aineiston Suomen hallituksen salaisesta hankkeesta vaikuttaa ko. epävirallista komiteaa ja AKS:ää välikäsinä käyttäen Kansainliittoon ja sen suuriin jäsenmaihiin Neuvostoliiton etnisten ja uskonvainojen hillitsemiseksi 1934–36 (käytännössä 1935). Nämä sisältyvät nykyisin Kansallisarkistossa olevaan Lakkautettujen seurojen arkistokokonaisuuteen kuuluvaan AKS-arkistoon.

Kansallisarkistossa on myös EK:n ja Valpon arkisto, jonka anti jää tässä käsitellyn aihepiirin osalta vähäiseksi.

Kerho 22 on keskuudestaan ja erältä tietämiltään kuolinpesiltä kerännyt itselleen asiakirjoja, joiden pääosa on nyttemmin Kansallisarkistossa Kerho 22:n kokoelmana, ja siihen liitetään aikaan myös hallussani olevat Kerho 22:lta saadut tai muuta tietä käsiini tulleet AKS-asiakirjat. Kokoelman heikkoutena on siinä väistämättömästi noudatettavaksi tullut provenienssiperiaatteen sovellus: paperit ovat luovuttajien eivätkä alkuperäisen asiayhteytensä mukaisessa järjestyksessä. Ts. toisintoja on runsaasti – eikä aukoista pääse selvytyteen. Monistemateriaalia mm. seuran koulutustoiminnasta löytyy jonkin verran, samoin muuta hyödyllistä seuran monistettua kiertokirjeaineistoa. Koska seuran virkailijat eivät kuitenkaan numeroineet kirjeitään säännöllisesti eivätkä kirjediaarit kuulu säilyneeseen aineistoon em. alkuvuosia osittain lukuun ottamatta (pakolaisosaston kirjediaaria tuolta ajalta on säilynyt), aineiston aukoista ei voi sanoa mitään muuta kuin todeta ne suuriksi. Kun luovuttajina ovat olleet henkilöt, joilla on ollut keskeinen

asema esim. maanpuolustuspropagandassa tai (sotavuosina) tal-
kotoiminnan järjestelyssä, aineisto on antoisampaa.

Sodan päätyttyä – ja jopa vuosikymmeniä myöhemminkin –
on hävitetty tai puhdistettu runsaasti myös yksityisarkistoja. Inti-
miteettisuoja estää minua mainitsemasta nimiä, mutta olen kuul-
lut perillisiltä vanhempien tuhonneen vaarallisina pitämiään arki-
toja. Erään entisen johtomiehen perikunta löysi kellaristaan mo-
nin nyörein suljetun vanhan pahvilaatikon ja kutsui minut toivei-
kaasti avaustilaisuuteen. Sisältä paljastuivat toivottujen AKS-pape-
reiden sijasta niputetut silkkipaperikopiot sotasyylisyysoikeuden-
käynnin pöytäkirjoista. Sellaiset minäkin löysin 1960-luvulla ker-
ran työhuoneeni yläkomerosta WSOY:ssä peräti mustiin kansiin
sidottuna sarjana. Toivottavasti ne ovat edelleen hyvässä tallessa.
Kopioita näköjään toimitettiin yksityisiin piiloihin vallankaappa-
uksen varalta tuleville sukupolville säilytettäväksi. Eräs entinen
johtomies oli jättänyt aineistoa nyt Kansallisarkistossa olevaan
Kerho 22:n kokoelmaan, mutta pidättänyt kertomansa mukaan
tärkeimmät paperinsa itsellään, ja leski kuuluu heittäneen ne uu-
niin vasta 1970-luvun vaaran vuosista ahdistuttuaan. Tasavallan
presidentti Urho Kekkonen näyttää siivonneen yksityisestä arki-
tostaan AKS-aineiston lähinnä muutamia eroamisvaiheen kirjeitä
lukuun ottamatta.

Kerho 22 ei tietenkään ole voinut tavoittaa läheskään kaikkia
leskiä ja perikuntia, joilla voisi olla AKS:n historiaan liittyvää ai-
neistoa. Kun Kansallisarkiston 1990-luvulla järjestämä lakkautet-
tujen järjestöjen aineiston keräys sai varsin vähän julkista huomio-
ta ja jäi ainakin AKS:n osalta tuloksettomaksi, tämä teos voi ehkä
vielä herättää viimeiset papereiden haltijat luovutustoimiin.

Kansalliskirjastossa säilytetään AKS-kokoelmaa, jonka ydin-
osana on seuran 2-niteisen valakirjan ja jäsenkortiston ohella prof.
Eino Leskisen tallettama aineisto, joukossa mm. kielitaistelua kos-
kevia osia seuran lehtileikearkistosta. Erillisenä siellä on Vilho He-
lasen kokoelma. Vilho Helasen muutamina vuosina pitämät päivä-
kirjat ovat olleet käytössäni Olavi Helasen Kerho 22:lle luovutta-
mana valokopiona.

Julkisissa arkistoissa on muitakin kokoelmia, joista voi am-

mentaa valaistusta seuran vaiheisiin. Teoriassa etsintää voisi jatkaa lähes loppumattomiin. Kun otetaan huomioon merkittävien jäsenten määrä, yksityisarkistoissa riittäisi perattavaa. Järjestöarkistoista havaitsin sangen hyödylliseksi Kansallisarkistossa Lauri Levämäen kokoelmaan sisältyvän Kansanvaltaisen ylioppilasyhdistyksen arkiston. Elmo Kailan paperit Kansallisarkistossa Suomen 1920–1940-luvun historian tutkimussäätiön arkistossa ovat antoisia, ja niitä on pieni kokoelma myös Sota-arkistossa. Sota-arkistossa on pari muutakin pientä yksityiskokoelmaa, jotka valaisevat seuran yhteyksiä maanpuolustukseen. Siellä olevat Lapuan sotakoulun arkiston rippeet ovat perin vähäisiä jäämiä – antoisampaa materiaalia senkin asioista on Kansallisarkiston AKS-kokoelmassa. Turun ja Jyväskylän maakunta-arkistoissa on rippeitä paikallisten alayhdistysten papereista, Oulun maakunta-arkistossa Elias Simojoen kirjeenvaihtoa.

Pystyäkseni pitämään arkistojen läpikäymisen sellaisissa rajoissa, että työ joskus valmistuisi, olen suuressa määrin luottanut aiempien tutkijoiden töihin, joista tuonnempana.

Lähteen asemassa ovat myös AKS:n omat julkaisut. Yleisölle suunnattu oli aikakauslehti Suomen Heimo (1923–44), jossa seura alansa aihepiiriin kuuluvien yleisluontoisten artikkelien ja katsausten ohella ilmaisee pääkirjoituksissa, julkilausumissa ja kiistakirjoituksissa kantojaan, antaa julkisuuteen haluamansa kuvan omasta toiminnastaan uutisten, kokous- ja matka- ym. selostusten kautta ja päästää pakinoitsijat ärhentelemään toisenmielisille. Vuodesta 1927 vuoteen 1944 seura julkaisi painettua luottamuksellista jäsenlehteä/kiertokirjettä, jossa seuran sisäistä elämää ja toimien taustoja ja tarkoituksia käsiteltiin, tietysti kulloisenkin johdon haluamalla tavalla. Ylioppilaslehdessä ja sen pikkuveljessä Turun ylioppilaslehdessä seura soitti ensiviulua 1923–44. Vuosina 1937–42 se julkaisi vuosikirjaa AKS:n tie; ensimmäiseen vuosikirjaan sisältyy Lauri Hyvämäen kirjoittama ensimmäinen katsaus seuran historiaan. Seuran muu sekä oman tunnuksen alla että kustannusliikkeiden välityksellä julkaistu painotuotetuotanto oli varsin laajaa – pienistä lentolehtisistä ja vihkosista laajahkoihin artikkelikokoelmiin. Näihin on rinnastettava eräät samoista käsistä muiden yh-

teisöjen nimissä lähteneet julkaisut. Lähdeluettelossa mainitaan ne, joihin tässä tutkimuksessa viitataan, useat erikoisaloihin (kieli-, heimo- ja maanpuolustuskySYMykset) keskittyneet käsitelään aikanaan oikeissa asiayhteyksissään.

Aikakauden muu lehdistö tarjoaisi loputtomasti aineistoa. »Järjestö X aikansa lehdistön kuvastimessa» olisi sekä haastava että valaiseva aiheala. AKS antoi kautta tässä käsitellyn toiminta-aikansa aiheita mielialoja kuvaaviin kannanottoihin puolesta ja vastaan, mutta mielipiteiden sekaan mahtuu myös tapahtumaselostuksia, puhereferaatteja yms. asianmukaista varovaisuutta noudattaen täydentäväksi lähdeaineistoksi kelpavaa. Valitettavasti suomenkielisestä lehdistömateriaalista ei ole olemassa mitään ruotsinkielisten Brages urklippsverkiä vastaavaa (sieltä löytyvät ruotsinkielisen »vastapuolen» tekstit) ja samoin valitettavasti myös AKS:n itselleen kokoama leikearkisto sekä itseään koskevista että itse jäsentensä/asiamiestensä kautta lehdistölle välitetyistä kirjoituksista on ilmeisesti palanut tuhkaksi lukuun ottamatta em. vähäistä sirpalletta Kansalliskirjastossa. Kattavaa lehdistön tutkimusta en ole voinut suorittaa; eräitä aikakauslehtiä (mm. kilpailevat ylioppilaslehdet, sekä Itsenäisyyden Liiton julkaisema Itsenäinen Suomi ja E. E. Kailan Sana ja Miekka) olen lukenut järjestelmällisemmin, sanomalehtien osalta olen turvautunut tiettyihin ajankohtiin liittyviin lähinnä Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen kirjoittelun tarkastuksiin, eri arkistojen leikekokoelmiin, tutkimuskirjallisuuden sekä seuran omien lehdistökatsausten ja -polemiikkien tarjoamien viitteiden mukaan ohjautuneisiin tarkasteluihin.

Tutkimuskirjallisuudessa kuvaa ylioppilaspolitiikasta täydentävät Klingen ylioppilaskunnan ja yliopiston historioiden lisäksi osakuntien ja Turun yliopiston ylioppilaskunnan historiat. Heimopolitiikan osalta olen käyttänyt ennen muuta Toivo Nygårdin ja IKL:n osalta Mikko Uolan teoksia, kansallisen eheyttämisen ajatusta on erityisesti selvittänyt Timo Soikkanen. Hyvin antoisaa materiaalia ovat olleet henkilöhistorialliset tutkimukset, joista on ensiksi mainittava keskeisten puheenjohtajien elämäkertateokset: Martti Ahdin kirjoittama Elmo Kailan elämäkerta sekä Vilho Helasesta julkaistu kokoomateos. Näiden ohella on mainittava myös

Pasi Kosken laudaturtyö Kailasta sekä Harri Kousan laudaturtyö Helasesta. Leena Pylvänäinen on piirtänyt laudaturtyössään kuvan R. G. Kallian poliittisesta ajattelusta. Keskeistä materiaalia ovat myös Ari Uinon *Nuori Urho Kekkonen* sekä Timo Soikkasen kirjoittama Yrjö A. Ruudun elämäkerta. Myös Timo Mikkilän kirjoittama Artturi Leinosen elämäkerta on täydentävänä mainittava.

Laajempaa poliittishistorillista ja aatteellista ympäristöä valottavina tutkimuksina haluan ensisijaisesti mainita presidenttien elämäkerrat, ilmestymisjärjestyksessä Einar W. Juvan Svinhufvud, Yrjö Blomstedtin Ståhlberg ja Tuomo Polvisen J. K. Paasikivi. Kari Selénin suojeluskuntien aatehistorian ohella olen käyttänyt myös vanhempaa kolmiosaista suojeluskuntien historiaa. P. J. Pirilä on kuvannut laudaturtyössään Kärki ry:n lyhyen historian, Veikko Kallio Itsenäisyyden Liiton vaiheet, vaikkakin olen liiton osalta käyttänyt pääasiassa sen omia painotuotteita. Juhani Myllyn Maalaisliiton historia sekä Aulis J. Alasen ja Veikko Pirilän sanomalehti Ilkan historia ovat myös keskeistä tutkimukseni tausta-aineistoa.

Muistelmista haluaisin nostaa esiin Martti Haavion, V. J. Sukselaisen ja Artturi Leinosen laveahkot kuvaukset, kahden edellisen näkökulma entisen jäsenen, Leinosen taas Suomen Lukon puheenjohtajan ja sitten lapualaisuuden/IKL:n vastustajan. Sukselaisen osalta olen käyttänyt perikunnalta saamaani käsikirjoituskopiota seuraa koskevista liuskoista; en ole verrannut sitä julkaistuun postuumina ilmestyneeseen teokseen, koska käsissäni oleva aineisto on joka tapauksessa autenttista ja editoimatonta. Muistelijat tietysti muistavat valikoiden ja joskus väärin totuudellisuuspyrkimyksestään huolimatta. Jos minulla on »erimielisyyttä» jonkun muistikuvien kanssa, se selviää alaviitteistä.

Muistelmanluonteiseen kirjallisuuteen kuuluu myös Yrjö Vuorjoen laaja AKS:ää hänen näkökulmastaan puolustava käsikirjoitus, jossa on mukana runsaasti viittauksia alkuperäisaineistoon. Olen käyttänyt Kerho 22:n hallussa olevaa valokopiota.

Monista muista tutkimuksista ja muistelmista olen poiminutajatietoja, ja tässäkin suhteessa aineistoa olisi lähes rannattomasti tutkittavana. Rohkenen kuitenkin uskoa, että perusasiat eivät enää

olennaisesti muuttuisi renkaiden laajentamisesta. Voin tietysti olla väärässä – sen tuleva tutkimus osoittakoon.

AKS:n miehistä

AKS oli miesten järjestö. Rinnakkaisen naisjärjestön (Naisylioppilaiden Karjala-Seura NYKS/Akateemisten Naisten Karjala-Seura ANKS) historiaa olen seurannut vain ensimmäisen vuoden osalta, jolloin se kuului alaosastona AKS:ään, ja selvittänyt eroamisvaiheen tapahtumat.

Seuraan ehti kuulua noin 4 000 ylioppilasta sekä varttuneempana mukaan tullutta akateemista kansalaista.⁷ Tarkka lukumäärä ei ole selvitettävissä. Ns. valakirja, jäsenkortisto ja muutama säilynyt jäsenluettelo eivät anna täydellistä kuvaa eivätkä ole toisiaan vastaavilta osiltaankaan yhdenmukaisia. Olen itse löytänyt liitteesä 1 mainitut painetuista lähteistä puuttuvat henkilöt alkuvuosien käsin kirjoitetuista luetteloista (AKS, KA) sekä Suomen Heimon vuosikerrasta 1939. Alapuro käyttää väitöskirjansa tilastollisissa tarkasteluissa peruslukuna korkeakoulujen matrikkeleista löytämiensä 2 920 valajäsenen määrää, mikä myös merkitsee hänen prosenttilukujensa jakautumien olevan vain suuntaa antavia. Valakirjan viimeinen numero on 3188, mutta kirja on aukollinen ja epätarkka. Joissakin tapauksissa alkuvaiheessa numero on annettu kahdelle henkilölle. Eri vaiheissa eronneiden, kurinpidollisista syistä erotettujen tai laiminlyöntien takia jäsenistöstä poistettujen määrää ei myöskään voida säilyneistä lähteistä selvittää (tietysti heidät on kerran hyväksytyiksi kirjattuina sisällytettävä kokonaislukuun). Alapuron suorittama matrikkeliä tarkastus ei liene myöskään ulottunut taannehtivasti aikaan ennen seuran perusta-

⁷ Seuran veteraanien oma arvioluku Kerho 22:n WSOY:n kustantamana julkaisemassa elämäkertakuvausten kokoelmassa Neljä tuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa. Siinä julkaistua jäsenluetteloa on edelleen täydennetty Kerho 22:n erillisessä matrikkelijulkaisussa Akateemisen Karjala-Seuran jäsenet. Kummankin luettelon esipuheessa toimittajat (Ville-Paavo Aitola, Aarne Helle) erittelevät puutteiden jälkikäteen korjattavaksi mahdottomia syitä.

mista, ja on todettava, että melkoinen määrä jäsenistä oli suorittanut tutkintonsa jo suuriruhtinaskunnassa. Elmo Kaila oli vuoden 1888 ikäluokkaa, ja ennen vuotta 1895 syntyneitä on viimeksi painetun jäsenluettelonkin mukaan seitsemättäkymmentä, vanhimpana 1867 syntynyt prof. Ilmari Krohn. Jo 1870-lukulaisia oli useita. Mukaan ei ole tällöin luettu seuran alkuvuosina muutaman kuukauden mukana olleita erikseen kutsuttuja seniorijäseniä (näiden nestor prof. J. R. Danielson-Kalmari oli 1850-lukulainen). Toisaalta jatkosodan loppuvaiheissa mukaan pyrkineiden ja päässeiden luku jää epämääräiseksi. Kaikki eivät liene ehtineet kirjoittamaan nimeään valakirjaan, ja muut tiedot jäseneksi ottamisista ovat kadonneet.⁸ Joka tapauksessa Alapuro päätyi pitämään lukua 4 000 liian suurena, toiminnassa alusta loppuun mukana ollut Yrjö Vuorjoki esitti väljän arvion, jonka mukaan jäseniä oli vähintään 3 500 ja enintään 4 000.⁹

Jäsenistön määrittelyn ongelmaa mutkistaa vielä sen vähitellen kehittynyt monikerroksisuus. 1930-luvulla kehittyneen järjestelmän alokas- ja kokelasjäseniä on ollut enemmän kuin varsinaisia valajäseniä; alkuperäisistä jäsenistä osa ei vannonut 1923 luotua valaa eikä lunastanut jäsenmerkkiään (tarkemmin kirjassa tuonempana). Jäseniksi ei myöskään ole kirjattu kansakoulunopettajaseminaarien (lähinnä Jyväskylän) alaosastojen jäseniä eikä tietenkään oppikoulujen Karjala-Seurojen nuoria, jotka toki kuuluivat AKS:n varsinaisen jäsenistön ympärille syntyneeseen aatteelliseen yhteisöön.

AKS:n miehet maksoivat vakaumuksistaan myös kalliin laskun. Jäsenistön kunnia-asiaksi oli jo varhain vakiintunut suojeleuskuntatoiminta ja varusmiespalvelun suorittaminen, mieluummin reserviupseerikoulutuksen hankkiminen. Seuran riveistä kaatui tai menehtyi sotaan liittyvistä syistä heti 378 miestä (talvisodassa 140, jatkosodassa 238) eli noin 10 % jäsenmäärästä. Kun otetaan huo-

⁸ Kerho 22:n asettamassa (minun työni osalta) alkuperäisessä historiatoimikunnassa käytiin tulokseton keskustelu mahdollisesti tai todennäköisesti mukaan tulleista, mutta papeista puuttuvista tunnetuista kansalaisista. Tulos jäi arvailuksi.

⁹ Yrjö Vuorjoki, Akateeminen Karjala-Seura – kansakunnan peitsi (käsikirjoitus, Kerho 22:n kopio tekijän hallussa), XV. luku, s. 2.

mioon, että jäsenistön 1800-luvun ikäluokat eivät korkeimpia aktiiviupseereja lukuun ottamatta joutuneet rintamatehtäviin, prosenttiluku nousee nuorempien ikäluokkien keskuudessa tuntuvasti suuremmaksi. Enemmistö heistä oli nuoria reserviupseereita, vänrikkejä ja luutnantteja, mutta joukko yltää sotamiehistä kenraaliin, Ihantalassa divisioonan komentajana kaatuneeseen Mannerheim-ristin ritariin kenrm Einar Vihmaan. Invalidisoituneita ja/tai myöhemmin sotavammoihinsa kuolleita ei ole voitu tilastoida. Mannerheim-ristin ritareista 23 eli yli 12 % oli AKS:n entisiä tai silloisia jäseniä, ensimmäisenä ritari n:o 2, kenraali Paavo Talvela.

1. Akateemisen Karjala-Seuran syntyajan maailma

Ymmärtämisen edellytykset

Uuden vuosituhannen alkaessa mahdollisuudet ymmärtää Suomen itsenäisyyden alkuaikojen ilmiöitä ja ihmisiä ovat ehkä paremmat kuin viime vuosikymmeninä.

»Pahan valtakunta» on sortunut ja kommunismi kadonnut – hukuttamatta mihinkään vanhaa isovenäläistä šovinismia – ja kaikissa uusissa tai uusvanhoissa valtioissa on jälleen nähtävillä vapautuneen kansallisen identiteetin väkevä voima ja lähimenneisyyden traumojen synnyttämä itsetehostuksena ilmenevä vastavaikutus. Sille on nyt – kuten silloinkin – helppoa kohotella kulmakarvoja valtioissa, joissa itsenäisyys on vanha ja vakaa ja etnosentrisyys uponnut kansan selkäyttimeen.

Iso-isovanhempien ajan ymmärtämiselle on Suomessa ehkä jopa tulossa sosiaalinen tilaus – aktiivisesti unohtettujen asioiden herättämään uteliaisuuteen liittyy identiteettimme juurten etsintä ja pyrkimys niiden vahvistamiseen unioni-Euroopassa. Suomalainen itsesensuuri tai valtioviisuus ei enää edellytä uskieltä eikä hankaliksi koettujen asioiden häivyttämistä. Toisaalta kolmannen maailman vapausliikkeille osoitettu ymmärtämys, joka on jo lisännyt jääkäriliikkeen ymmärtämistä, auttaneen käsittämään myös heimokansojen vapautushaaveiden ja -hankkeiden olemassaoloa entisaikoina, jolloin vapautettavia vielä olisi ollut.

AKS – aikansa lapsi

Akateeminen Karjala-Seura oli vahvasti 1920- ja 1930-luvun Suomen henkiseen ilmapiiriin vaikuttanut voima sekä »hyvässä» että »pahassa», ja niinpä sen jälkimainetta on väritetty omien arvoarvoistelmien mukaan ja siitä ja sen vaiheista on valittu korostettavaksi kullekin soveliaita piirteitä. Pars pro toto -menetelmällä siitä on saatu milloin (ja enimmäkseen) mörkö, milloin Pyhä Yrjänä, joka lopuksi pelasti prinsessansa. Kumpikin kuva on tavallaan todenmukainen, mutta totuushan ei ole mustavalkoinen.

Seura oli ohjelmallisesti suvaitsematon ja siinä ilmeni fanaattisuutta – sen aktiivijäsen ja ensimmäinen historioitsija (1937) Lauri Hyvämäki ei kaihda sanaa totalitaarinen 1960 julkaistussa esseessä, jossa tosin ehkä tuntuu julkaisemisajankohdan vaikutus¹ – eikä se aina suhtautunut turhantarkasti lakien ja hyvien tapojen tai konservatiivisenkaan valtionjohdon varoitusten noudattamiseen. Sannalliset ylilyönnit olivat toki tekoja rajumpia, eliväthän seurassa räiskyvimmän nuoruutensa vuosia monet silloiset ja myöhemmät sanankäytön mestarit.

Mikäli seuran yhteydessä voidaan puhua totalitaarisuuden piirteestä, se oli enemmänkin sukua uskonnolliselle fundamentalismille ja sotilaskurille kuin Keski- ja Etelä-Euroopan totalitaarisille liikkeille, joiden periaatteiden kanssa sillä oli vähän eikä menettelytapojen kanssa lainkaan yhteyksiä.

Toisaalta seura edusti pyyteetöntä kansallista idealismia ja valtakunnallista ajattelutapaa ja teki yhteiskunnallisia aloitteita ja palveluksia, joilla oli kauaskantoinen merkitys etenkin kansakunnan suoriutumiseksi viime sodista – ja kasvatti suuren joukon sodanjälkeisenkin Suomen johtavista miehistä, eivätkä he ole taastaansa kieltäneet, vaikka eivät ehkä ole siitä kaikkina aikoina suureen äänen puhuneet.

Veteraanien velvollisuusetiikan pysyvä peruslinja on tiivistetty erään 1957 kirjoitetun kokousmuistion johdannon lauseisiin:

¹ L. Hyvämäki, »Kaksi sukupolvea», Joukahainen XVII (Vaasa 1960), luonnehdinta seuran »totalitaaris-kansallisromanttisesta ulkokuoresta» s. 165. Mainittu ensimmäinen historiahahmotelma on julkaistu seuran ensimmäisessä vuosikirjassa (AKS:n tie 1937), s. 11–70.

»Isänmaallinen ajattelutapa pukeutuu erilaisiin muotoihin riippuen tarpeista ja olosuhteista. AKS:n aikainen sovellutus ei kuulu nykyajalle, mutta perusajatus, käytännön isänmaallisuus, on välttämätön.»²

Voidakseen olla vaikuttaja seura oli tietysti myös vaikutteiden vastaanottaja ja välittäjä. Ellei se olisi ilmentänyt aikansa mentaliteettia, imenyt itseensä ja tiivistänyt selkeisiin muotoihin aikalaisensa käsityksiä, tunteuksia, pelkoja ja odotuksia, se ei olisi voinut aikalaisiinsa vaikuttaa. Menestyäkseen sen oli oltava »kotona ajassaan» – menestymättömiä aatteellisia yrityksiä, joilta tämä vastaavuus on puuttunut, on näivettynyt historian tienvarteen suurin joukoin.

Yhtenäistä ja kattavaa tutkimusta vuosisadan alkuvuosikymmenten suomalaisesta hengenhistoriasta ei vielä ole, sitä on tutkittu kaistoittain ja palasittain ja tulkinnoista on melkein yhtä monta mieltä kuin miestä. Sen esittäminen ei ole tänäkään teoksen tarkoituksena eikä tavoitettavissa.

Jotta »ilmiö AKS» olisi ymmärrettävissä eikä vain ihmeteltävissä, niin kuin tarkoitushakuisissa ja anakronistisissa jälkimaailman tuomioissa, on ennen sen vaiheisiin paneutumista lyhyesti muistutettava siitä maailmasta ja ilmapiiristä – hyvin toisenlaisesta kuin nykypolven elinympäristö – johon AKS syntyi, sekä tietysti sen luonteesta poliittis-yhteiskunnallisena nuorisoliikkeenä ja piirteistä, jotka saattavat parhaiten selittyä tämän perusteella.

Akateeminen Karjala-Seura oli tietoisien elitistinen, sotilaalliseen kurinalaisuuteen pyrkivä, luterilaisuutemme tuomitsevaan pikemminkin kuin armahtavaan moraaliperinteeseen nojautuva ja poliittis-yhteiskunnallista vaikutusvaltaa – ei kuitenkaan puoluepoliittista valtaa sinänsä – tavoitteleva järjestö. Se aloitti toimintansa 1922 pienenä ylioppilasyhdistyksenä (taustayhteydet tosin olivat ilmeisen mahtavat), mutta kun se lakkautettiin välirauhan-sopimuksen perusteella 22 vuotta myöhemmin, se oli koko maan kattava laajahko piirijakoinen lukeneiston kansalaisjärjestö. Sekä

² Muistio aseveli-aks:läisten neuvotteluista keskikesällä 1957. K22 (Kerho22): kansio Y2.KA.

kannattajiensa että vastustajiensa todistuksen mukaan se kuului keskeisiin mielipidejohtajiin aikansa Suomessa. Sen toimintakenttä vakiintui varhaisessa vaiheessa kolmijakoiseksi – heimotyöhön, suomen kielen etujen ajamiseen maan valtio-, talous- ja kulttuurielämässä sekä työhön maanpuolustuksen hyväksi.

Kaiken suurena taustatekijänä oli ajatus lujasta Suomen valtakunnasta, joka pystyisi torjumaan uuteen itsenäisyyteensä kohdistuvat vaarat. Uhkaksi koettiin kahdessa mielessä itä: vanha venäläinen imperialismi revanssihaluineen ja uusi neuvostokommunismi maailmanvallankumoushavitteluineen.

Kotikutoiset aatteet

Jo AKS:n syntymäaika osoittaa sen aatetaustan kotikutoiseksi: se sai alkunsa runsaat puoli vuotta ennen Mussolinin marssia Roomaan, jolloin fasistit tuskin vielä olivat ulkomaailman silmissä muuta kuin hälyyttäviä aikaansaavia rettelöitsijöitä ja Hitler vasta harjoitteli palopuhujaksi Baijerissa. Julistuksilla kansallisesta suuruudesta ja yhtenäisyydestä, kurin ja järjestyksen ja suurten rakennustöiden pintakiillolla oli toki sitten vetovoimaa, joka herätti vaihtelevasti tuntemuksia »sukulaissieluisuudesta» – mutta eteläisten oppien varsinaiset opetuslapset joutuivat kuitenkin leikkimään muilla ja paljon pienemmillä hiekkalaatikoilla.³

Perustan kotimaisuus ei tietenkään tarkoita sitä, etteivät monenmoiset ulkomaiset vaikutteet olisi täällä tuntuneet. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Suomen sivistyneistön ikkunat olivat olleet erinomaisen hyvin avoinna Eurooppaan, josta mm. oli etsitty tukea tsaarinvallan venäläistämishankkeita vastaan. Ajan filosofiset ja kirjallistaiteelliset virtaukset sekä eurooppalaisia askarruttavat yhteiskunnalliset opit ja mielipiteet olivat suuressa määrin kaikille

³ Yleisselvitys niistä on Henrik Ekberg, Führerns trogna följeslagare; Den finländska nazismen 1932–1944 (Tammisaari 1991). Mikko Uola osoittaa teoksessaan Sinimusta veljeskunta (Keuruu 1982) AKS:n 1930-luvun läheisen kumppanin IKL:n suomalaiskansallisen oikeusajattelun vastustuskykyisyyden silloinkin, kun etelän opeista löydettiin soveltamiskelpoisia pidettyjä aineksia, erit. s. 479–80.

yhteistä tavaraa. Suursodan kokemukset ja sitä seuranneet mullistukset toivat oman lisänsä maailmankuvaan, jota monet joutuivat kokoilemaan entisen sirpaleista.

Eurooppa myrskyn jälkeen

Ensimmäinen maailmansota oli mullistanut perinpohjaisesti Reinin–Adrianmeren linjan itäpuolisen Manner-Euroopan olot. Vanhojen keisarikuntien tilalla oli joukko uusia valtioita, useimmat tasavaltoja. Niiden rajat ja valtiosäännöt olivat uusia, kiistanalaisia ja vailla vakiintunutta arvovaltaa. Leninin bolševikit olivat heittäneet historian roskatynnyriin Venäjän ensimmäisissä demokraattisissa vaaleissa valitun perustuslakia säätävän kansalliskokouksen, voittaneet sisällissodan ja palauttaneet Venäjältä irti pyristelleet reuna-alueet valtansa alaisuuteen Itä-Karjalasta ja Valko-Venäjältä Ukrainan ja Transkaukasian kautta Keski-Aasiaan saakka. Suomi, Baltian maat ja Puola olivat päässeet imperiumin ulkopuolelle – eivät ilman omia katkeria kokemuksiaan.

Puna-armeija oli lyöty takaisin Varsovan edustalta 1920, mutta nujertanut 1921 sekä Leninin että länsivaltain ainakin de facto itsenäiseksi tunnustaman Georgian. Bolševikkien esimerkin mukaiset kumoustrytykset ja »kansanhallitukset» olivat Suomen punakapinan tavoin kukistuneet Baltian maissa, Saksassa ja Unkarissa. Unkarista Baijeriin ulottuvan kansantasavallan haave oli kuoppattu, ja samoin kaiketi kävi ajatukselle Pohjois-Skandinavian neuvostotasavallasta viimeistäänkin Sallassa helmikuussa 1922 koetun surkuhupaisan »läskikapinan» jälkeen.⁴

Bolševikit ja heidän asiaansa ajava Komintern lietsoivat kuitenkin edelleen maailmanvallankumousta, eikä ole yllättävää, että sille kehittyi etenkin vakiintumattomissa valtioissa myös koviin otteisiin valmiita vastaliikkeitä. Kumousvoimia ja niiden internationalismia vastustavat sotaveteraanit olivat sekä lähes täysin aseista riisutun Saksan »vapaajoukkojen» (Freikorps) että Italian kansallisesta sosialismista siinneen fasistiliikkeen nyrkkiä.

Saksassa murhattiin ja tapeltiin kaduilla julistamattomassa

kansalaissodassa ja Freikorpsit ja pian myös kansallissosialistit intoutuivat kapinanpoikasiin myös liian heikoksi ja epäluotettavaksi kommunismin vastavoimaksi epäilemäänsä Weimarin demokratiaa vastaan.⁵ Italiassa fasistit nujersivat kommunistien Pohjois-Italiassa lietsomat työläislevottomuudet ja hankkiutuivat valtaan syksyllä 1922 pelästyneiden kuninkaan ja porvariston sietämänä »vähemmän huonona vaihtoehtona». Turkissa Kemal Atatürk karkotti 1921–22 suursodan voittajavallat Anatoliasta ja kirjoitutti itselleen mieleisemmän uuden rauhansopimuksen (1923).

Valta näytti kasvavan kiväärin piipusta sille, joka sen osasi ottaa, ja pienissäkin maissa entisten suurvaltojen raunioilla melkein mikä tahansa näytti päättäväsille miehille mahdolliselta. Vanhojen vallanpitäjien myötä ja uusien taistojen tuoksinassa oli myös kaatunut usko vanhojen oppien arvovaltaan, lain ja oikeuden pyhyyteen ja pysyvyyteen, »jumalalliseen maailmanjärjestykseen». Ne oli suuressa määrin korvannut usko »korkeampaan oikeuteen», oman kansan tai oman yhteiskuntaluokan etuun, jota voitiin ja oli oikeus ajaa kirjoitetuista laeista riippumatta. Tämä oli suuressa määrin sukupolvikysymys – rintamamiehet olivat kaikkialla irtautuneet pitkälle yhteiskuntiensä sotaa edeltäneestä ajattelutavasta ja

⁴ Tuorein suomenkielinen yleiskatsaus näihin ilmiöihin Euroopassa 1922 vakiintuneen Neuvostoliiton rajojen ulkopuolella sisältyy St. Courtois'n ja J.-L. Pannén Kominternin käsittelevään artikkeliin teoksessa *Kommunismen musta kirja* (toim. St. Courtois, ko. artikkelin suom. H. Eskelinen; Juva 2000), s. 305–14. Suomen läskikapinaa on viimeksi varsin perusteellisesti käsitellyt Matti Lackman teoksessaan *Jahvetti Moilanen – läskikapinan johtaja* (Oulu 1993), s. 41–65. Pohjois-Skandinavian neuvostotasavallan suunnittelusta: Ilkka Hakalehto, *SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928* (Porvoo 1966), s. 82–83 ja siinä main. lähteet. – Läskikapinan kytkentä nimenomaisesti laajempiin hankkeisiin (Moskovan yleistä vallankumouksen lietsontaa lukuun ottamatta) on Lackmanin mukaan jäänyt epäselväksi; se oli suoranaisesti yhteydessä suomalaisten avunantoon Itä-Karjalan kansannousulle, AKS:n perustamisen lähimpään viriketaustaan.

⁵ Saksalainen historiantutkija Golo Mann sijoittaa Kappin (1920) ja Hitlerin (1923) kaappausyritykset tähän taustaansa esseemäisessä teoksessaan *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts* (Frankfurt am Main 1958), s. 690, 705–07, 805–09. Vrt. Hans W. Gatzke, »Die Krise der Demokratie», *Propyläen-Weltgeschichte 9, Zwanzigste Jahrhundert* (toim. G. Mann, Frankfurt am Main/Berliini 1960), s. 340–50, jossa katsaus Euroopassa 1920-luvulla tapahtuneeseen poliittiseen polarisaatioon ulottuu Britanniasta Italian ja Saksan kautta Itä-Eurooppaan. Molemmat saksalaiset kirjoittajat toimivat tuolloin professoreina Yhdysvalloissa. Samoja teemoja on toki käsitelty myöhemmässäkin kirjallisuudessa, mutta tämä ei muuta ko. tekstien arvoa varhaisina esityksinä ko. ilmiökenttää.

uskomuksista, mistä mm. ajan kaunokirjallisuudessa ja taiteessa on runsaasti todistuksia.

Kansallisuus ja »rotu»

Uusia rajoja vedettäessä pyrittiin toteuttamaan kansallisen itsemääräämisoikeuden periaatetta siellä, minne »luokkasolidarisuutta» levittävän puna-armeijan pistimet eivät ylettyneet. Entisten monikansaisten imperiumien alueilla rajanveto oli tosin erityisen vaikeaa; eiväthän kieli- ja valtiolliset rajat täysin samastuneet vaikiintuneemmassa Länsi-Euroopassakaan. Harva raja tyydytti uusia valtioita, jotka eri syistä joutuivat tyytymään niihin.

Wilsonin »14 kohdan» rauhanohjelma oli julistanut kansallisen itsemääräämisoikeuden voittajien sodanpäämääräksi ja antanut näin pyhityksen Eurooppaa runsaan puolen vuosisadan ajan villiinnyttäneelle aatteelle. Napoleonin ranskankielisen universalismin nostattama kansallismielinen vastavaikutus oli pyhän allianssin vuosikymmeninä tungettu oppineiden romanttiseksi kansanperinteen harrastukseksi. Hegel nosti filosofiassaan »kansallishengen» historian moottoriksi, mutta käsite oli vielä hengenelämän ja kulttuurin asia. Kamppailut Italian ja Saksan yhdistämiseksi 1850-luvulta 1870-luvulle vasta kehittivät siitä aktiivisen poliittisen voiman.

Kansa tulkittiin kieliyhteisöksi; sillä oli oikeus yhdistyä valtiokansaksi. Italiassa syntyi 1860-luvulla irredentismin käsite, kun Rooma ja Itävallan hallitsema koilliskulma jäivät yhtenäisvaltion ulkopuolelle, »pelastamattomaksi Italiaksi» (Italia irredenta). Ensimmäisen maailmansodan jälkeen irredentoja jäi monellekin taholle, etenkin Saksalle ja Unkarille. Sekä vuoden 1918 asekkumpanin että eteläisen kieliheimolaisen tuntoja oli Suomessa helppo ymmärtää ja rinnastaa niitä omankin maan tilanteeseen.

Yhteinen kieli ja samaan laajempaan kielikuntaan kuuluminen tulkittiin myös yhteisen alkuperän osoitukseksi – vähintäänkin liian kokonaisvaltaisesti. Biologisten tieteiden tuolloinen kehitysvaihe ei tosin olisi antanut mahdollisuuksiakaan väestöjen geneettisen

moniaineksisuuden ja sekoittuneisuuden osoittamiseen. Kun kielikansa ja biologinen kansa samastettiin, alettiin niille – koko ihmiskunnassa yleisen etnosentrisyyden hengessä – etsiä yhteisiä biologisia ominaisuuksia, joiden ajateltiin ilmenevän myös henkisissä kyvyissä ja luonteenlaadussa, ja rakentaa arvojärjestyksiä.

Ranskalainen kreivi Arthur de Gobineau, jolle demokratian hyväksyminen oli ylivoimaista, kehitti 1850-luvulla rotuopin, jonka mukaan germaaniset frankit, aateliston esi-isät, olivat joka tapauksessa parempaa väkeä kuin alistamansa gallit, vaikka kielellistä eroa ei enää ollutkaan.

Syntyi myrkyllinen keitos, ja siitä juopuivat etenkin saksalaiset ja itävaltalaiset, joilla oli hallittavanaan kielellisesti sulattamattomia itänaapureita. Germaaninen ylemmyys koettiin ilman muuta selväksi myös Skandinaviassa suhteessa suomalaisiin ja saamelaisiin, vaikkakin pohjoisten väestöjen sulattamispolitiikassa oli kyseessä myös aluksi keisarilliseen Venäjään ja sitten itsenäisen Suomen mahdolliseen laajentumishaluun ja paikalliseen »viidenteen kolonnaan» kohdistuva pelko. Germaaninen ylemmyydentunne levisi Suomeenkin »itäruotsalaisuuden» ja eristäytymisliikkeen hahmossa.⁶

Demokratian outous

Paitsi valtiollisia rakenteita ja rajoja maailmansota oli lyönyt pirstaksi myös paljon yhteiskuntien sisäisiä rakenteita ja konventioita. Ranskan tasavaltaa lukuun ottamatta kaikki sotaan osallistuneet Euroopan valtiot olivat lähteneet siihen monarkkisina säätyvaltioina. Pitkä ja verinen sota oli nostanut niin armeijoissa kuin talouselämässään esiin uudet kyvyillään ja/tai häikäilemättömyydellään kohonneet voimat.

⁶ L. A. Puntila, Ruotsalaisuus Suomessa; Aatesuunnan synty (Helsinki 1944), kansainvälisestä taustasta Gobineausta Skandinaviaan erit. s. 144–64. Aira Kemiläinen, Suomalaiset, outo Pohjolan kansa; Rotuteoriat ja identiteetti (Tampere 1993), kansainvälisestä taustasta erit. 139–178. Studentbladet ja Ylioppilaslehti joutuivat »rotuerosta» suukopuun jo 1914. M. Klinge – M. Harmo, Ylioppilaslehti (Jyväskylä 1983), s. 49.

Aateliston parhaat pojat olivat kaatuneet nuorina upseereina, ja upseeristo oli täydentynyt entistä enemmän muista väestöryhmistä. »Sotakeinottelijat» olivat kaikkialla uusi luokka, joka työntyi aristokraattisiin tai »vanhan rahan» seurapiireihin ja raivasi itselleen tilaa terävin rahvaanomaisin kyynärpäin. Sodan aikainen ja jälkeinen voimakas inflaatio oli lisäksi suuri tulojen ja varallisuuden uudelleen jakaja niin Suomessa kuin muuallakin.

Tähän mullistuneeseen yhteiskuntaan, joka oli Reinin itäpuolella kadottanut kantavat rakenteensa, istutettiin demokratian oppia. Demokratia – sekä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus että parlamentaarinen hallitustapa – oli varsin uusi ilmiö Länsi-Euroopassakin Pohjoismaita myöten Ranskaa ja Sveitsiä lukuun ottamatta. Suurin osa aikuisväestöstä oli oppinut valtiolämän alkeet toisenlaisissa oloissa.

Uusia vakiintuneita muotoja etsivissä valtioissa demokratiaan suhtauduttiin laajoissa piireissä epäilevästi. Kommunisteille ja sosialisteille porvarillinen demokratia ei riittänyt – ja heidän aktiivisille vastavoimilleen, usein sosialistisesta kollektivismista kansalliseen kollektivismiin siirtyneille käännyttäisille,⁷ se oli liian heikko marxilaista kumousta patoamaan tai »suurempia» kansallisia tavoitteita toteuttamaan.

Demokratiasta saatu kokemus oli parhaimmillaankin hyvin lyhyt, ja se oli monille paljon kansallisuutta tai työväenluokkaa vähäpätöisempi asia. Erityisesti siihen sisältyvä tasa-arvon ja suvaitsevuu den periaate oli outo. Siinä missä radikaalisosialisti tuomitsi porvarillisen demokratian huijaukseksi, näki vanha vallas- ja virkamiesluokka siinä »alhaisen valtaa» – Pöbelherrschaft – ja »massojen kapinaa» (Ortega y Gasset 1929).⁸

Demokratiassa korostuivat vajavaisuudet ja puutteet, sen näh-

⁷ Mussolini oli entinen sosialistisen sanomalehden päätoimittaja, joka 1915 tempautui mukaan nationalistiseen liikkeeseen, ja Hitler peri haltuunsa sosialistisen työväenpuolueen, joka tosin oli jo ilmoittautunut kansalliseksi. Aikalainen J. K. Paasikivi – eikä suinkaan ainoana – tulkitsi ko. äärioikeistolaisiksi sanotut liikkeet vasemmistolaiseksi sosialismiksi. T. Polvinen, J. K. Paasikivi 2 (Juva 1992), s. 174; vastaavasta Väinö Tannerin tulkinnasta sama, s. 167.

⁸ Ortegan tämänniminen teos tuli heti tunnetuksi kansainvälisessä aatekeskustelussa, mm. saksannoksena 1931 (suomennos ilmestyi vasta 1952, suom. Sinikka Kallio-Visapää).

tiin helposti olevan etujen saalistamista ja vaihtokauppoja erilaisista eduista, »kulttuurittomien» nousukkaiden ja rahamiesten valtaa ja vain sitä. Varsinkin vanhan säätyasemansa menettäneet, keinotelijoiden kynsissä ja laukkaavassa inflaatiossa köyhtyneet kansalaisryhmät näkivät asiat helposti tässä valossa. Kuinka kansallisesti ajatteleva olisikaan voinut pitää epäkansallisesti ajattelevaa tasa-arvoisena ihmisenä eikä vaarallisena tuholaisena, kun »maailmanvallankumous» oli pikavauhtia muuttumassa Neuvosto-Venäjän ulkopoliittikan ja tiedustelutoiminnan työkaluksi? Luokkavallan ja sen jälkeen tulevan »luokattomuuden» esitaistelijalle ei taas ollut olemassa luokkaviihollisen ihmisoikeuksia.⁹

Uudet eliitit ja uudet arvot

Säätyajattelu alkoi elää uusissa muodoissa. Leninille johtava sääty oli vallankumouksen tiedostava etujoukko. Hitler haaveili herrakansaa johtavista puhdasrotuisista arjalaisista ritareista. Konservatiivit kaipasivat jollakin tavoin toteutettavaa »parhaimmiston» valtaa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaatteen noudattamisen sijasta (ajateltiin mm. porrastettua äänioikeutta).

Akateeminen sivistyneistö katsoi helposti olevansa kutsuttu johtamaan kansakuntaa ja määrittelemään sille normeja – eikä pappien ja kirkkohurskaiden piiristä ollut kadonnut minnekään yhtenäiskulttuurin aikana juurtunut kutsumus olla veljensä varti-ja.

Vanhoiden yhteiskunnallis-poliittisten mahtien sorruttua sorjuivat kuitenkin myös monet sääty-yhteiskunnan ylläpitämät viralliset arvot ja sovinnaisuudet. Sivistyneistö oli laajalti vieraantunut kirkosta jo aikaisemmin, myös Suomessa. Kulttuuriliberalismi ja konservatiivisuus ottivat mittaa toisistaan tälläkin saralla. Uskonnonvastaisuus oli korotettu dogmiksi Neuvosto-Venäjällä, ja sodan julmat kohtalot olivat vieneet uskon monilta myös muualla.

⁹ Hyvän yleiskatsauksen sekä »maailmanvallankumouksen» välineellistymisestä että ihmisoikeuksien polkemisesta bolševikkien valtiossa alusta asti antaa em. Kommunismin musta kirja.

Uskonnonvapaus tuli lopulta Suomeenkin 1921, mutta se herätti pelkoa »isien uskon» vankkumattomimmissa puolustajissa.

Tavat olivat kaikin puolin vapautuneet poikkeusoloissa. Sannottiin, että »iloisen 20-luvun» Eurooppa halusi unohtaa menneet heittäytymällä hedonistiseen nautinnontavoitteluun, mutta tanssi yli hautojen ei tietenkään sopinut kaikkien maailmankuvaan.

Niistä, jotka eivät tyytyneet mammonan ja aisti-ilojen maailmaan (ajan kielenkäyttöä lainatakseni), maailman muuttaminen näytti pitkälti tahdon asialta – tahto todellakin muuntui fyysiseksi ja poliittiseksi voimaksi maailmansodan jälkitilan Itä- ja Keski-Euroopassa. Uudet valtiot luotiin kansallismielisen itsenäisyys- ja valtiotahdon voimalla, ja sekä kommunismi että kansallissosialismi olivat valtaisia voluntaristisia maailmanmuuttamishankkeita.

Ei ole ihme, että ajan länsimaisia muotifilosofejia olivat vitaliteettia julistava Henri Bergson ja yli-ihmisen voimaa ylistävä Friedrich Nietzsche. Vanhojen pessimismistä julisti Oswald Spenglerin »Länsimaiden perikato», mutta sen sanoma voitiin lukea myös niin, että edessä olivat uusi maailma ja siihen luotavat uudet mahdit, vaikkapa »kulttuurihegemonian siirtyminen pohjoiseen», mm. Martti Haavion AKS:n piirissä julistama uljas unelma.

Orgaaninen valtio-oppi

Mainittuja muotifilosofejia yhdisti ajatus yhteiskuntien orgaanisesta elämästä, kehityksestä ja kuolemasta – sama orgaanisten muotojen palvonta joka ilmenee jugendin taiteessa. Orgaaninen valtio ja kansankokonaisuus, siinä Hegelin mystisen »kansallishengen» taustana Blut und Boden (veren perintö ja oma maa) ihmisiä yhdistämässä. Maan, kansan ja valtion orgaaninen yhteys oli Leviathan, jolle yksilön oli ilomielin uhrauduttava – kunhan tämä organismi oli oma eikä vieras.

Puhtaaksi viljeltyinä tämä ajattelutapa tuotti kansallissosialismin, mutta sitä voitiin toki myös sovitella yhteen demokratian kanssa kuten mm. orgaanisen valtioteorian Suomeen tuoneen ja AKS:n piiriin vahvasti vaikuttaneen Yrjö Ruudun ajattelussa. Tätä

valtioteoriaa kehitelleen ruotsalaisen historiantutkijan ja »geopolitiikan» Rudolf Kjellénin opin mukaan valtiot kasvoivat, kukoistivat ja kuihtuivat kuin kasvit. Oppi vaikutti laajemminkin Suomen itsenäisyys- ja jääkäriliikkeeseen ja loi pohjaa Ruudun teorioille.¹⁰

Sama mystiikka kertautuu toisessa muodossa sosialismissa, jossa uhrinsa vaativa Leviathan on maailman köyhälistön yhteinen asia, mutta Hegeliltä poimittu käytevoima ei ollut kansallishenki, vaan historian dialektiikka: eräänlainen automaatti tuottaisi lopulta »luokattoman yhteiskunnan», mutta tämän tuloa voisi vallankumouskiihkoilijoiden uskon mukaan nopeuttaa automaattia nyrkein hakkaamalla – tahdon voimalla niin kuin orgaanisen kansankokonaisuudenkin asia oli edistettävissä.

Tällainen ajattelu oli sängen etäällä valistuksen ja anglosaksisen lännen yhteiskuntasopimusajattelusta, jossa yksilö on primus motor ja etuja sovitellaan rationaaliselta pohjalta. Mystiikka vaatii tietysti erikoiset tulkitsijansa, ylipappinsa, ja näitä suuria näkijöitä alkoi ympäröidä henkilönpalvonta – varsinkin nuoriin opetuslapsiin herkästi iskostuva ihailu.

Äkkiä hajonneissa Itä- ja Keski-Euroopan yhteiskunnissa, joista monet entiset kiinnekohdat olivat kadonneet, tarjolla oli joka tapauksessa lähinnä kaksi kollektiivista poliittisen organisoitumisen muotoa. Kansallinen lujuus näytti olevan ainoa vastavoima Moskovaan asettuneelle maailmanvallankumouksen hydralle.

Nuoruuden hurmat ja harhat

Kaikkine epävarmuuksineen ja julistettuine varmuuksineen uusi maailma ja uudet organisaatiomuodot olivat ennen kaikkea nuorten. Nuoriso oli ilmaantunut poliittiseksi tekijäksi Italian risorgimentossa Mazzinin »Nuoren Italian» myötä, ja sittemmin nuoruusomalaisista nuorturkkilaisiin nuoruudella oli korostettu uutuut-

¹⁰ Timo Soikkanen käsittelee asiaa elämäkertateoksessaan Yrjö Ruutu; näkijä ja tekijä (Juva 1991), erit. s. 29–35 ja 155–56 ja on julkaissut aiheesta myös artikkelin »Kjelléns geopolitik; En förtigen bakgrundsfaktor i självständighetspolitiken», Historisk Tidskrift för Finland, 2/ 1991, s. 199–212. Ks. myös H. Ekberg, m.t., s. 53.

ta ja radikaalisuutta.

Niin Leninin, Mussolinin kuin Hitlerinkin valtaannostajat ja ensimmäiset puoluekaaderit olivat valtaosaltaan alle 30-vuotiaita, jopa alle 20-vuotiaita »uskonsankareita». Sama ilmiö on toistunut monenlaisissa messianismeissa Maon ja Pol Potin punakaarteista »new age» -uskonlahkoihin, ajatollahien Iranin uskontopoliiseihin, vihreään liikkeeseen ja Suomen 70-luvun uusstalinisteihin.

Usko maailman muuttamisen mahdollisuuteen, fanaattinen varmuus oman asian oikeudesta seurauksista välittämättä, valmius uhrautumiseen pyhien päämäärien puolesta, riehaantuminen ylisanoihin ja niistä hurmaantuminen näyttävät jatkuvasti olevan ikäkausikysymys.

Tämä nuoruuden rajuus murtautui kaikkine seurauksineen Euroopan poliittiseen todellisuuteen 1800-luvun jälkipuolelta lähtien, kun ikäluokat paisuivat terveys- ja ravinto-olojen kohentumisen, rahvaankin lasten koulutus yleistyi, korkeakoululaitos laajeni ja sanomalehdet ja halvat kansankirjat levittivät tietoa ja propagandaa oppineiden ja johtavien piireistä kaikkien ulottuville.

Maailmansodan jälkitila antoi »nuorisokapinalle» tilaa monella suunnalla. Äkkiä aikuistuneiden sotasankarien – joista monille tuotti vaikeuksia rauhantilaan ja kaikkea muuta kuin sankarillisten poliitikkojen valtaan sopeutuminen – rinnalle tuli »melkein» sankarien sukupolvi, jossa tarvittiin kompensatiota siitä, ettei ollut ehditty isompien veroisiksi, vaikka yhtä hyviä oltiinkin.

Poliittisten sukupolvien vaihtumisen merkitystä poliittisen ilmapiirin muutosten selittäjänä on paljonkin pohdittu. Kuten edellä luetteleman esimerkit osoittavat, (ainakin hetkellisesti) voittoisa sukupolvikohortti usein heittäytyy karismaattisen vanhemman polven julistajan – profectan tai Hamelnin pillipiiparin – vanaveeten. Perinteen siirtämisen ja »isäkapinan» välinen problematiikka on monisäikeinen ja tapaus tapaukselta muuntelevainen.¹¹

Usein »sukupolvi» pyrkii linnoittautumaan perustamiensa tai valtaamiensa organisaatioiden johtoon seuraajaansa vastaan. Nuorisjärjestöjen ainainen uhka on ukkoutuminen. Tällaiseen johtosemiin linnoittautumiseen joudutaan AKS:n osalta palaamaan tuonnempaan.

Suomi idän ja lännen välissä

Länsi-Euroopan maissa – puolueeton Skandinavia mukaan luettuna – maailmansodan järkytykset jäivät suhteellisen vähäisiksi, vaikka monet edellä kuvatut ilmiöt vaikuttivat niihinkin. Belgiaa ja Pohjois-Ranskaa oli tosin hävitetty pahoin, mutta maiden valtio- ja yhteiskuntarakenne säilyi koossa.

Suomi oli väliasemassa idän ja lännen välissä. Se siirtyi itsenäisyyteen entisenlaisena aluekokonaisuutena, lisänä pieni »voitto-maa» Petsamo Jäämeren rannalla. Maan sisäiset poliittiset ja yhteiskunnalliset rakenteet säilyttivät jatkuvuutensa. Tässä mielessä Suomi oli läntinen maa. Monessa suhteessa oltiin kuitenkin lähempänä itäisen Keski-Euroopan mallia. Tämä on perusteltavissa monilla näkökohdilla.

Vaikka Suomi oli säästynyt ensimmäiseltä maailmansodalta, maassa oli koettu vallankumouksen poikanen ja lyhyt sisäinen sota, johon sisältyi sekä vapaus- että kansalais sodan aspekti. Vanha muukalainen »korkein valta» oli pyyhkäisty pois ja koko tunnetun historiansa ajan monarkian uskollisena alamaisena – Nikolai II:n aikana vastahakoisesti – elänyt kansa joutui opettelemaan elämää tasavallassa. Uusi valtiosääntö oli vasta paperinmakuinen uutuus, tuoreen kompromissin tulos, ja muutkin kuin perinteiset monarkistit (tai vannoutuneet vallankumoukselliset) saattoivat aivan aiheellisesti epäillä sen sekä hyvyttä että kestävyttä.

Itse demokratian ajatus oli Suomessakin uusi. Vaikka meillä oli maailman demokraattisin kansanedustuslaitos vuodesta 1907, maassa ei toteutettu parlamentarismia ennen vuotta 1917, ja itse eduskuntalaitos oli suuriruhtinaan ja hänen Suomen senaattinsa

¹¹ Suomen osalta paljon mainetta saanut »klassikko» on amerikkansuomalaisen Marvin Rintalan *Three Generations; The Extreme Right Wing in Finnish Politics* (Bloomington 1962). Vahvasti asenteellinen ja suomalaista yhteiskuntaa tuntematon teos korostaa kuitenkin aktiivisti-, sota- ja AKS-sukupolvien yhtenäistä linjaa »Suomen äärioikeistossa». Timo Soikkanen ja Vesa Vares käsittelevät sukupolvien roolia avarammasta näkökulmasta artikkelissaan »Sukupolvi selittäjänä Suomen historiassa» (HAik 1/1998, s. 37–48); Rintalan selitysmalli ei heille kelpaa. Jo Hyvämäki näki AKS:ssä »kaksi sukupolvea»; edellä alav. 1.

jarrutustoimien ja jatkuvien hajotusten – sinänsä lainmukaisen, mutta eduskunnan yhteiskunnalliset uudistusaikeet vesittäväen vallankäytön – takia saanut sangen vähän aikaan ensimmäisellä vuosikymmenellään. Ensimmäinen normaaliin toimintaan kykenevä, täyden kautensa istuva eduskunta valittiin vasta 1919.¹²

Uusi valtiosääntö heijasteli vanhojen poliittisten piirien epäluuloa täyttää demokratiaa kohtaan – parlamentarismia ei ryhdytty puhtaana toteuttamaan ja erilaisia ajatuksia äänioikeuden porrastamisesta ja rajoittamisesta omistavan/oppineen eliitin hyväksi on yksityisajatteluna esitetty hyvinkin myöhään. Epäluuloille antoivat tietysti erityisen aiheen sosialismin laaja kannatus (maailman ensimmäinen sosialistienemmistöinen parlamentti poikkeusajan vaa-leissa 1916) sekä vuoden 1918 kapina ja sen avoimet jatkamishankkeet itärajan takana ja sieltä ohjattuina maan omallakin alueella.¹³

Kapinalliset olivat 1918 ottaneet oikeuden omiin käsiinsä jyrkimmällä mahdollisella tavalla. Toisaalta joukko itsenäisyyden aktiivisia ajajia ja sen toteuttajia oli jo vuosisadan alusta asti pyyhkäisyt syrjään muodollisen »lain ja oikeuden» korkeamman oikeuden eli kansakunnan elämän vaatimusten tieltä: Bobrikov ja Soisalon-Soininen oli ammuttu, aktivistit ja Voima-liitto luoneet vapausliikkeelle pohjaa, jääkäriliike pitkälti pelastanut maan.

Venäjän revanssin uhka ja suomalaiset irredentat

Vaikka venäläisvalta oli Suomesta karkotettu ja Neuvosto-Venäjän kanssa oli solmittu rauha 1920, tapahtumat Venäjän eteläisillä rajoilla osoittivat, että imperiumin vastaisku oli alkanut. Kun Valko-Venäjä, Ukraina, Georgia naapureineen ja Turkestanin emiirikunnat menettivät itsenäisyytensä puna-armeijalle, Suomessakin mo-

¹² Ensimmäinen eduskunta hajotettiin heti seuraavana vuonna. V. 1913 valittu eduskunta istui tosin teoriassa koko kolmivuotiskautensa – mutta ei saanut maailmansodan aikana kokoontua.

¹³ SKP:n toimista: I. Hakalehto, m.t., luku »Vallankumouksen välittömän valmistamisen kausi», s. 70–101.

net tunsivat pelkoa Venäjän – minkävärisen tahansa – aikeita kohtaan, pitivät revanssiyritystä väistämättömänä ja sen kohtaamiseen varautumista tärkeimpänä asiana itsenäisyyden turvaamiseksi.

Toisaalta Itä-Karjalan Venäjästä irrottamisen asiaa oli Tarton rauhaan saakka ajettu julkisesti ja valtiiovallan tosin horjuvalla tuella (alkuaan se kuului Suomen hallituksen rauhanneuvotteluille asettamiin tavoitteisiin), mutta valtion ja puolueiden aktiivisuus kiihtui rauhantekoon, ja suomalaisten vapaaehtoisten Itä-Karjalan kansannousulle 1921–22 antama apu merkitsi jo jälleen valtionjohdon tahdon uhmaamista, vaikka pääministeri vielä oli antanutkin aktivistien värväystoimille vastahakoisesti luvan. Erityisen voimakkaasti tätä avunantoa vastustivat sosiaalidemokraatit.¹⁴

Neuvosto-Venäjä oli antanut Itä-Karjalan Suomesta paenneiden kapinallisten leikkikehäksi ja koulutti suomalaisia punaupseereita erikoiskursseilla Pietarissa. Suomen vankileireiltä oli vapautettu kymmeniä tuhansia entisiä punakaartilaisia; Venäjältäkin heitä palasi tuhansittain, joukkoon solutettuina vastakoulutettuja punaupseereita. Kuuma kysymys oli, voitiinko kotimaan sosialisteihin luottaa sen paremmin itsenäisyyden kuin demokrationkaan takuumiehinä vuoden 1918 jälkeen.¹⁵ Vastausta etsittiin talvisodan kynnykselle saakka, ja vasemmistossa Tannerin ja Kuusisen köydenveto jatkui nuorempien voimilla 70-luvulle saakka.

Itä-Karjala ja Inkeri koettiin Suomessa vanhastaan irredenta-ongelmiksi – ja edellä on jo todettu etenkin Itä-Karjalan heimoalueen vapauttamisen olleen avoimesti ajettavissa Tarton rauhaan saakka – tosin voimistuvaa varovaista tai torjuvaa mielipidesuun-

¹⁴ Laajimmat erikoistutkimukset: M. Jääskeläinen, Itä-Karjalan kysymys; Kansallisen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyrietykset Suomen ulkopoliitikassa vuosina 1918–1920 (Porvoo 1961, 2. painos 2003); St. Churchill, Itä-Karjalan kohtalo 1917–1922; Itä-Karjalan kysymys Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteissa 1917–1922 (suom. K. Churchill, Porvoo 1970). Hallituksen ja aktivistien kytkennöistä mm. M. Ahti, Salaliiton ääriiviivat; Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919 (Espoo 1987) ja Ryssänvihassa; Elmo Kaila (Juva 1999), s. 129–60 ja 221–40; V. Vares, Konservatiivi ja murrosvuodet; Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922 (Helsinki 1993), s. 452–59; T. Nygård, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen; Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa (Keuruu 1978), s. 50–79 ja 86–94.

¹⁵ Tiivistetysti esim. N. V. Hersalo, Suojeluskuntain historia II (Vaasa 1962), s. 90–93. Vrt. edellä alav. 13.

tausta vastaan.

Suomen irredentat eivät olleet ainoastaan idässä ja kaakossa. Itse asiassa kaikkien Suomen maarajojen takana asui suomenkielistä väestöä (jos Aunuksen livvi, jota puhuttiin rajapitäjissä tälläkin puolella, tulkitaan saman kielen murteeksi), ja vaikka se oli laajoilla alueilla enemmistönä, se oli kaikkialla maan valtaväestöön nähden alisteisessa asemassa sekä poliittisesti, sivistyksellisesti että taloudellisesti.¹⁶ Samalla Suomi oli lännessä irredentismin kohde-
maa: Ahvenanmaasta taitettiin peistä kiivaasti, vaikkakin rauhanomaisesti Ruotsin kanssa Kansainliiton ratkaisuun saakka kesään 1921. Hetken aikaa oli Etelä-Pohjanmaallakin aluetta Ruotsin yhteyteen havittelevia ryhmiä, vaikkakin suomenruotsalaisten valtaosa oli Suomen kannalla näissä kysymyksissä. Eräät heistä kannattivat myös itään suuntautuvaa irredentismia.¹⁷

Nouseva suomalaisuus

Kysymys suomenruotsalaisten asemasta ja kansallisuudesta oli kuitenkin hyvin kuuma. Osa ruotsinkielisistä oli hyväksynyt »kahden kansallisuuden» ideologian ja myös opin germaanisen rodun etevämmydestä – ja ajan tapaan rotu samastettiin kieleen täälläkin kaikesta kielen- ja verensekoituksen silminnähtävästä todistusaineistosta huolimatta. Mongolin leimaa lyötiin suomalaisiin Pohjanlahden kummallakin puolella. Ruotsinkielisten eristäytymis-suuntaus oli voimistunut erityisesti vuoden 1907 eduskuntauudistuksen jälkeen, jolloin he oivalsivat menettäneensä säätyvaltiopäi-

¹⁶ Kun kansa mielletään kieliyhteiseksi ja sillä mielletään olevan oikeus kansalliseen itsemääräämiseen tai vähintäänkin omakielisen kansallisen kulttuurin ylläpitämiseen, valtiollisilla rajoilla ei ole ollut eikä edelleenkaan ole irredenta-ajattelua ehkäisevää merkitystä. Eurooppalainen vähemmistöjen suojelusopimus on uusimman ajan tuote ja tähtää siihen, etteivät irredentaongelmat enää 2000-luvulla häiritsisi valtioiden rauhallista yhteiselämää Euroopassa. – Suomen valtioalueen rajat – viimeksi Suomen ja Norjan välinen raja – ennen Tarton rauhaa oli määritetty kuninkaiden ja keisareiden edusmiesten kesken suomalaisia kuulematta.

¹⁷ Tiivis katsaus: A. Uino, »Itäruotsalaisuus ja Ahvenanmaan kysymys» artikkelissa »Kieli-
taistelu ja 'uusi suomalaisuusliike' 1918–1939»; Herää Suomi; Suomalaisuusliikkeen historia
(toim. P. Tommila – M. Pohls, Jyväskylä 1989), s. 179–81.

vien aikaisen poliittisen valta-asemansa. Tämän »itäruotsalaisuuden» eristäytymishalu ja ylemmydentunto iski tietysti kipeästi vasta oppisivistyksessä sekä valtio- ja talouselämässä asemia valtaavan suomenkielisen nousukaslukokunnan itsetuntoon.

Tämä suhtautumiskysymys näyttää olleen myös pitkälti sukupolviongelma. Varttunut sivistyneistö- ja poliitikkopolvi oli saavuttanut asemansa kaksikielisuuden oloissa ja sopeutunut niihin. Myös itsenäisyys- ja jääkärioliike oli ollut kaksikielinen, ja sen ajaksi oli jo esillä olleet kielipoliittiset sotakirveet tietoisesti haudattu. Poliitikkojen valmiutta odottaa »luonnollisen kehityksen» vaikutusta lisäsi myös poliittinen harkinta – RKP:n vaa’anikieliasema suomalaisessa parlamentarismissa suomenkielisten porvareiden ja vasemmiston välissä. Sodanjälkeisellä nuorisolla ei näitä estoja eikä taktisen harkinnan aiheita ollut.

Kun tarvittiin joku potkittava meillekin, halveksittavaksi oli helppo löytää ryssä, sekä inhottu, vihattu että pelätty. Tähän propagandaan vaikutti myös tarkoitushakuisuus – sillä pyrittiin paalettamaan raja vanhaan ja uuteen idän imperiumiin mahdollisimman selväksi suomalaisille.¹⁸

Monien ruotsinkielisten näkemyksiin maan kahdesta kansallisuudesta oltiin myös hanakoita vastaamaan samalla mitalla, ja se terästi muutenkin ymmärrettäviä haluja vanhojen vääryyksien

¹⁸ Kari Immosen tutkimus Ryssästä saa puhua ...; Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39 (Keuruu 1987) tarjoaa mehukkain näyteen höystetyin kuvauksen tästä ilmiöstä. Outi Karemaa on väitöskirjassaan Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä; Venäläisviha Suomessa 1917–1923 (Helsinki 1998) ajoittanut venäläisvihan synnyn vasta vuoteen 1917 erit. s. 196 (seuraten M. Klingen näkemystä: M. Klinge, Vihan veljistä valtiotalismiin; Yhteiskunnallisia ja kansallisia kysymyksiä 1910- ja 1920-luvulta (Porvoo 1972), s. 58, 69–70. Tulkinta ei ole vakuuttanut kaikkia lukijoita. Venäläisten monenlaisen »toiseuden» vihattavaksi kokeminen ja sen etnosentrinen – yleisen säännön mukainen – halveksiminen juontuu lukuisien sotien, hävitysretkien ja miehitysten vuosisadoilta. Olisikin hämmästyttävää, ellei tilanne olisi tällä ollut samankaltainen kuin se oli muualla Euroopassa länsimaisen ja ortodoksisen kirkon rajamaissa. Juurista: K. Tarkiainen, Se vanha vainooja; Käsitukset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen (Jyväskylä 1986). Oma työskentelyni J. V. Snellmanin kirjeenvaihdon suomentajana on osoittanut minulle, miten paljaana venäläisviha tai poliittinen venäläiskauna ilmeni autonomian kaudella yksityisessä sananvaihdoissa, vaikkakin valtiosyhteys toi pintaan myönteisiä sävyjä etenkin Aleksanterien keisarikausina. Perusteellisempi ko. ajan mielipiteiden kartoitus odottanee tekijäänsä. – Elmo Kailalle »ryssävihalla» oli maanpuolustuksellinen välinearvo, mistä tulee puhe tuonempana.

muistamiseen ja yhä olemassa olevien epäkohtien korjaamiseen. Suomen kieli oli saanut taistella pääsystään opetus-, virka- ja sivistyskieleksi metri metriltä, eivätkä ruotsinkieliset vallankäyttäjät olleet sen etenemistä ainakaan helpottaneet.¹⁹

Eduskuntauudistukseen saakka ruotsin kieli oli ollut ehdoton valtiollinen valtakieli maassa, ja itsenäisyyden alkuvuosien ylioppilaat olivat yleensä vasta toista sukupolvea, jolla oli ollut edes mahdollisuus käydä suomenkielistä oppikoulua (suuri osa heistä oli tietysti ensi polven lukeneistoa) ja lukea vakinaisesti ilmestyvää oman seutukunnan suomenkielistä sanomalehteä. Heidän isiensä sukupolvi oli toden teolla aloittanut elinkeinoelämän suomalaistamisen, mutta kiistaton valta maan talouselämässä oli edelleen »ruotsalaisella rahalla».

Korkeakouluopinnot – luennot, harjoitukset, tentit – eivät onnistuneet vain suomeksi, eikä tarvita mielikuvitusta sen toteamiseen, mikä merkitys suhteilla oli niin talous- kuin yliopistoelämässäkin. Olemassa olevien konkreettisten epäkohtien ja niihin liittyvien vanhojen valtapiirien asenteiden takia kielitaistelun viriäminen uudelleen oli ilmeisen väistämätöntä, vaikka se venäläistämistä vastustettaessa, jääkäriliikkeessä ja vapaussodassa ja vielä heimosodissakin oli jätetty syrjään.

Kieliriitojen väistämättömyyden aktualisoivat erityisesti uusi vapaamielinen kielilainsäädäntö, jossa ruotsinkieliset saivat ulkopolitiittisen Ahvenanmaan kysymyksen varjossa toivomuksensa pitkälti toteutetuiksi, ja eräät sen seurannaislait, etenkin oppivelvollisuuslaki 1921 (kansanopetuksen järjestäminen) ja yliopistolaki 1923. Niiden toimeenpanoon annettiin erilaisia määrä- ja siirtymäaikoja, joiden kuluessa monenlainen jarrutus ja kiusanteko yliopiston kielienemmistölle ja ruotsalaisenemmistöisten kuntien kielivähemmistölle oli mahdollista. Tästä tuli yksi AKS:n ja laajemmin »aitosuomalaisen» aktiivisuuden tärkeimmistä kannustimista.

¹⁹ Suomenkielisellä puolella kahden kansallisuuden opin pääteoreetikko oli Yrjö Ruutu, jonka vaikutus tuntui AKS:ssäkin monin tavoin. Y. O. Ruuth, *Kansakunta; Poliittinen tutkimus* (väitösk., Helsinki 1922). T. Soikkanen, Yrjö Ruutu, erit. s. 197, 250–55. M. Klinge, *Ylioppilaskunnan historia* 3 (Porvoo 1968), s. 362–65.

Suomen kansa eli vielä pääasiassa maataloudesta ja asui maaseudulla, ja maaseudulta ja pienistä suomenkielisistä maaseutukaupungeista nousi se itsenäisyyden myötä itsetuntoaan kasvattanut nousevan säätykierron uusi aalto, joka alkoi toden teolla ryskyttää vanhojen etuoikeuksien ja varustettujen asemien porteilla Suomen pienessä yhä vallitsevasti ruotsinkielisessä pääkaupungissa Helsingforsissa.²⁰ Syksyyn 1922 – Turun yliopiston avaamiseen – saakka se oli ainoa suomenkielisten ylioppilaiden korkeakoulukaupunki.

Enemmän kuin Helsingin ja yliopiston herrojen ruotsin- tai kaksikielisyys etenkin suomenkielisen papiston ja muun maaseutusäätyläistön sekä vauraiden maanviljelijöiden lapsia, uusien opiskelijasukupolvien enemmistöä itsenäisyyden alkuaikoina, saattoi loukata sosiaalisesti alempiarvoisen palvelusväen – tarjoilijoiden, myyjättärien, raitiovaununrahastajien – työkeys suomenkielisiä asiakkaita kohtaan, jopa suoranaan palvelun epääminen. AKS:n jäsenten muisteluksissa tämä asia toistuu usein, tapausesimerkkejä kerrotaan AKS:n julkaisuissa, ja perimätietoja niistä kerrotaan suutarinoina.

Vaikka vapaussodan jälkeen niin ylioppilaselämässä kuin suojeluskuntatoiminnassakin on todettu lamaantumisen – yleiseurooppalaisen »huvitteluvimman» – vaihe,²¹ meilläkin oli sotasan-karien ja melkein sotasankareiksi ehtineiden sukupolvi, johon ajan aatteet saattoivat vaikuttaa.

Nousulle »vanhoja» vastaan oli myös erityisiä perusteita. Paitsi kielipoliittisia kompromissintekijöitä valtaan vuoden 1918 trauman jälkeen palanneet vanhat poliitikot olivat – tasavallan presidentti etunenässä – väkeä, joka ei ollut uskonut Suomen itsenäisyyteen ennen kuin viime hädässä, oli tuominnut jääkäri liikkeen ankarasti ja jonka »heikko» ulkopoliitiikka ja heimolaisten pulaan jättäminen nostatti tyytymättömyyttä, sillä monet olivat uskoneet kansallisuusaatteen – kielikansakunnan yhdistymisen – reaalsiin

²⁰ Risto Alapuro on sosiologisessa väitöskirjassaan Akateeminen Karjala-Seura; Ylioppilassaliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla (Helsinki 1973) selvitetty monipuolisesti jäsenistön koostumusta; tästä aspektista erit. s. 70–75.

²¹ M. Klinge, Ylioppilaskunnan historia 4 (Porvoo 1968), s. 57–58; N. V. Hersalo, m.t., s. 117–18.

toteutumismahdollisuuksiin Suomenkin osalta Itä-Karjalan suunnassa, kun rajoja piirrettiin uudelleen itäisessä Euroopassa. Loukkauskieksi koettiin varsinkin Tarton rauha, joka leimattiin »häpeärauhaksi» aivan erityisesti siitä syystä, että Suomeen vapaaehtoisesti liittyneet ja jo suomalaisen väliaikaishallinnon saaneet Repolan ja Porajärven kunnat »myytiin» Petsamon saamiseksi.

Repolassa itsensä ampuneen vt. nimismies Bobi (Hans Håkon) Sivénin surmanluodista tuli AKS:lle vahvan merkityksen omannut symboli ja Bobista itsestään »ensimmäinen AKS:läinen» sankarihahmo.²² Hänessä ilmeni edellä maalaamani kansainvälinen tausta – nationalismi, irredentismi, antibolševismi, elitismi, voluntarismi, kansojen »korkeamman oikeuden» asettaminen muodollisen lainkuuliaisuuden edelle, nuoruuden oppositio »vanhojen» viisaudelle, sankaruus ja sen palvonta. Aikansa ja sukupolvensa »Väli-Euroopan» oiva edustaja – kuten AKS.

²² V. Helanen, »Ensimmäinen AKS:läinen – Karjalan sankari»; AKS:n tie 1937, s. 7–10. E. Kansanaho, Bobi Sivén; Karjalan sankarinuorukainen (Pieksämäki 1993), johdantosana s. 5–6, s. 54–58. Tuore laajempi elämäkerta: J. Niinistö, Bobi Sivén; Karjalan puolesta (Hämeenlinna 2001).

2. AKS:n aatteelliset ja poliittiset juuret

Snellman – Kalevala – karelianismi

Vaikka aikakauden yleinen ilmapiiri, kulttuurin suuntauksat ja suurpoliittiset käänteet Euroopassa vaikuttivat AKS:n perustajasukolven ja he olivat aikaansa seuraavia miehiä,¹ AKS:n aatteellinen ja poliittinen perusta oli täysin suomalainen, »kotikutoinen». Yleinen nationalistinen virtaus kasvatti eri maissa erilaisia kukkia erilaisen menneisyyden maaperästä.

Snellmaninsa lukeneet miehet – ja niitähän vuosisadan alun sivistyneet Suomessa olivat – eivät tarvinneet ulkomaista apua suomalaisen nationalismiin kehittelyyn. Kielen ja kansallisuuden samastaminen, kansan menestyksen mieltäminen kansallishengen voimasta riippuvaksi, kansallisuuksien yhteiselön käsittäminen kamppailuksi, jossa uhkana on katoaminen historian lehdiltä, kansallisen kulttuurin keskeinen tehtävä kansallishengen ylläpitämisessä mutta myös kansan panoksena ihmiskunnan yhteisen kulttuurin kehittämiseen sekä voluntarismi, usko tahdon voimaan historiaa muuttavana tekijänä – tämä kaikki on perintöä suoraan Snellmanilta. Se vaikutti ja vaikuttaa suomalaisessa kulttuurissa ja ajatusmaailmassa laidasta laitaan, nämä ajatukset eivät ole eivätkä ole olleet minkään järjestön yksinomaisuutta.² AKS kuitenkin ra-

¹ Vain esimerkinomaisesti muistutettakoon, että taustahahmoihin kuului energeettisen valtioteorian Suomeen tuoja ja monipuolinen sosiaalinen ajattelija Yrjö Ruutu ja että AKS:n alkuajan nimekkäisiin johtajiin kuulunut Niilo Kärki (Ylioppilaslehden päätoimittaja 1923, seuran varapuheenjohtaja 1923–25) luennoi lehti-ilmoitusten mukaan 1923 eri tahoilla Oswald Spenglerin historianfilosofiasta.

² Kimmo Rentolan tutkimus *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945* (Juva 1994) antaa aiheensa taustaa selvitellessään monissa yhteyksissä perusteita pohtia samuutta erilaisuudessa: esim. O. V. Kuusisen »pyhä rakkaus – pyhä viha» -dikotomia

kensi ohjelmansa keskeisesti Snellmanin pohjalle. Hän on ilmeisestikin seuran puheissa ja kirjoituksissa useimmin mainittu ja eniten siteerattu henkilö.

Tietysti Snellmania luettiin valikoiden – Puolan toisen kapinan aikainen varoittelija, idänpolitiikan realisti, jäi unohduksiin. »Aseeton kansa on kelvoton», »Suomen kansan voima on sen sivistyksessä» lienevät yleisimmät Snellman-sitaatit AKS:n julkaisuissa – niiden lisäksi korostuvat moniaat tahdon voimaa ja ratkaisujen tekemistä asioiden viivyttämisen ja kompromissien sijasta korostavat lausumat.

Suomenkielisen kulttuurin peruskivi on Kalevala. Kun niitä alueita, joilta laulut koottiin, luultiin kauan myös niiden syntyseuduksi, Itä-Karjala sai saman tien aseman eräänlaisena myyttisenä alku-Suomena, jonka muinaisuuden täytyi olla sen harmaata ja sorrionalaista nykyisyyttä mahtavampi. Se ei ollut vain suomalaisen kielialueen sirpale, kielellinen irredenta, vaan se miellettiin kansallisen kulttuurin ikivanhaksi ydinalueeksi; kansanrunous miellettiin Itä-Karjalan – ja Inkerin – »lahjaksi» Suomen kansalle.³

Kalevala-innostuksen syntyaikoina vakiintui Suomen sivistyneistön tietoisuuteen myös käsitys laajasta kielisukulaisten kirjosta Pohjois-Venäjällä. Vaikka tutkimusmatkailijoiden kertomukset kielisukulaisten kulttuuritasosta eivät mieliä ilahduttaneetkaan, todettiin kuitenkin, että suomalaisilla on »suuri suku» laajalla alueella; kielisukulaisuus ja verisukulaisuus samastettiin suoraviivaisesti. Viikinkien tarinat rikkaasta Bjarmiasta/Permasta osattiin yhdistää heimokansoihin, ja kun tarumaista muinaisuutta verrattiin kehnoon nykyisyyteen, heräsi syyllisten etsintä. Eikä »syyllistä», alistajaa, sortajaa ja sulattajaa, ollut vaikea löytää. Heimousajattelun yhdistyi alusta asti »ryssäviha». Kuvaavaa on, että AKS:n en-

omien ja vastustajien välillä on kuin nurin käännettyä lainaa AKS:n Elmo Kailalta ja Elias Simojoelta (vaikka Rentola ei tähän viittaa), ja 1930-luvun loppupuolella SKP yritti suoraanaisesti »valloittaa» Snellmanin aateperintöä itselleen. M.t., s. 48, 83.

³ Tämänkin aateperinnön yhteissuomalaisuudesta – ja sen oikeaa tulkintaa koskevasta kiistelystä – osoituksena mainittakoon ennakoivasti O. V. Kuusisen ja Suomen kansainvälinen »kilpalaulanta» Kalevalan omistuksesta 1935; AKS:n merkittävä osuus siinä tulee esiin tutkimukseni jatko-osassa.

simmäisessä kirjasessa pannaan keskiajan komitietäjä kiroamaan venäläiset valloittajat.⁴

Jo M. A. Castrén koki tutkimusmatkoillaan Venäjän vähemmistökansojen tilan niin sietämättömäksi, että haaveksi 1840-luvulla niiden nostattamisesta yhteiseen kapinaan, ja samoin kielisukulaisten parissa liikkunut A. E. Ahlqvist puki Oksasena 1847 »Sadun» pukuun laajan heimoatteen. Vuoden 1850 kieliasetuksen yhtenä taustatekijänä oli Venäjän viranomaisten halu estää moinen suursuomalainen kiihotus – samaan aikaan, kun Vänrikki Stoolin tarinain elvyttämä ja Nikolai I:n ajan »valtioyön» ylllyttämä vanha venäläisvastaisuus alkoi nostatella maahan muistomerkkejä vuoden 1808 sotilaille. Termi Suur-Suomi eli ajatus suomenkielisten väestöjen yhdistämisestä Suomeen on sekin peräisin jo 1840-luvulta.

Krimin sodan aikana suomalainen emigrantti Emil von Qvanten kirjoitti Tukholmassa kansallisesti oikeudenmukaisesta itärajasta Suomelle Syvärin–Äänisen–Vienanmeren kielirajaa myöten ja toivoi siitä yhteistä itärajaa tulevalle länsimaiselle ja skandinaaviselle Pohjolalle, mutta Suomi pysyi lojaalina keisarikunnalle ja sai Aleksanteri II:lta palkinnokseen perustuslaillisen valtioelämän.

Seuraavat vuosikymmenet olivat Suomessa tiivistä työtä sisäisissä asioissa, mutta Itä-Karjala tuli uudelleen voimallisesti suomalaisen sivistyneistön näköpiiriin 1880-luvun alussa.

A. V. Ervasti politisoi kulttuurisen mielenkiinnon kuvauksellaan Itä-Karjalasta 1880 ja yhdisti karjalaisten tukemisen myös selkeästi Suomen omaan etuun,⁵ ja kuvaamataiteilijat aloittivat py-

⁴ M. H-o (Marti Haavio), Pam ja vallananastajat; vihkosessa Suur-Suomi on yhtä kuin isänmaa (AKS 1923).

Myös esim. E. Räikkönen, Heimokirja (Helsinki 1924), S. 39–46, 181–93 (kirjan esipuhe on allekirjoitettu tekijän AKS:stä erottamisen ja Itsenäisyyden Liiton perustamisen välillä; avusta kiitetään useiden AKS:n seniorien ohella mm. Elsa Enäjärveä, Vilho Helasta ja Niilo Kärkeä); AKS (toim., käytännössä vastuussa R. Castrén), Itä-Karjala (Helsinki 1934), s. 56–61. AKS:n ulkopuolelta tietoa suomensukuisten kansojen vuosisataisesta sorrosta levitti kirjoin ja kirjoituksin aktiivisesti mm. Suomeen paennut komi Igon Moššeg (Mösseg): teos Hätähuuto kansojen vankilasta 1–2 (Helsinki 1930–31) ja mm. Suomen Heimossa toistakymmentä artikkelia 1923–31.

⁵ A. V. Ervasti, Muistelmia matkalta Venäjän Karjalassa (Oulu 1880, u.p. Helsinki 1918). Tiivis esitys suomalaisen heimo- ja erityisesti Karjala-harrastuksen kehityksestä Venäjän valtan aikana: T. Nygård, m.t., s. 21–24, 39–47, 51. Castrénin kirje Snellmanille 5./18.10.1844 (useasti suomennettu).

hiinvaelluksensa pian. »Itä-Karjalan asia» ei enää poistunut keskustelun piiristä ennen syksyä 1944. Keskustelun sävyt ja intensiivisyys sekä toiveiden laajuus ja niiden realistisuuden aste vaihtelivat, mutta asia ei lakannut etenkään suomenkielisen oppisivistyneistön mieliä askarruttamasta.

Venäläisvallan paine ja kansallishenki

Itä-Karjalan venäläistämispoliitiikan sekä Suomesta ohjatun, mm. ylioppilaiden ja tänne siirtyneiden itäkarjalaisten liikemiesten ylläpitämän suomalaisen kansanvalistustyön lyhyt sylipaini näytti päättyvän aloitetun suomalaisvalistuksen tukahduttamiseen 1906.⁶ Inkerissä, luterilaisen ja täysin suomenkielisen väestön keskuudessa Suomesta ohjattua valistustyötä ei sen sijaan pystytty nujertamaan, se kun pystyi lisäksi tukeutumaan väestön omaan kirkkoon. Toisaalta Pietarin miljoonakaupungin olemassaolo oli realiteetti, jonka takia Inkeri ei koskaan saavuttanut samaa asemaa suomalaisten poliittisissa haaveissa kuin Itä-Karjala, vaikka sillä oli omat asianajajansa nimenomaan Suomeen siirtyneiden inkeriläisten keskuudessa.⁷

Tarina ylioppilaiden »Puolan maljasta» 1830 saattaa olla paisuteltu, mutta samantapaisia välikohtauksia esiintyi Nikolai I:n aikana myöhemminkin.⁸

Ylioppilaiden ja venäläisen/venäläismielisen virkavallan vastakkaisuus hamasta A. I. Arwidssonin karkotuksesta 1820-luvulla nuoren Snellmanin 1840-luvun uhmaan ja saamaan kohteluun ja osakuntien lakkauttamiseen vuosiksi 1852–64 oli pysyvä tosiasia.⁹

⁶ Itä-Karjalan asiasta kiinnostuivat erityisesti Savo-karjalaisen (1905 tapahtuneen jaon jälkeen Karjalaisen) ja Pohjalaisen (1907 tapahtuneen jaon jälkeen Pohjoispohjalaisen) osakunnan ylioppilaat – samojen osakuntien, joiden keskuudesta AKS:n perustaneet ylioppilasaktivistit tulivat. T. Nygård, m.t., s. 46–47.

⁷ AKS:n perustajien joukossa Inkerin asiaa piti esillä muutenkin inkeriläisyhdistyksissä aktiivisesti toiminut Erkki Räikkönen, joka oli Pietarista kotoisin.

⁸ Tapahtumista esim. M. Klinge, Ylioppilaskunnan historia 1 (Porvoo 1967), s. 16–21 (huom. s. 17 alav. 3), 141–44, 162–78, 223–25. Klingen näkökanta painottuu lojaalisuuden ja järjestyksen noudattamiseen ja vähättelee venäläisvastaisuutta motivaationa.

Aleksanterien ajan hankaukset kenraalikuvernöörien ja suomalais-ten suhteissa ja kinastelut Suomen asemasta venäläisten oppineiden kanssa eivät päästäneet vastakohtaisuutta sivistyneistöltä pitkäksi ajaksi unohtumaan, vaikka kohteliaat köörilaulut ja eläköön- huudot suuriruhtinaalle muodollisissa juhlatilaisuuksissa sujuvasti kajahtelivatkin.

Bobrikovin ja helmikuun manifestin nostattama vastavaikutus roihahti niin helposti, koska pinnan alla oli kuivaa venäläisvastai- suuden sytykettä kaikkialla, kunhan pintaa vähän kuopaisi. Vaikka valtioviisaat silloin ankarasti kiistelivät strategiasta, »ryssäviha» (termiä ei ehkä vielä ollut keksitty) sai uutta voimaa ja pyrkimys irti Venäjästä pukeutui poliittisiksi toimintaohjelmiksi.

Venäjä sai 1800-luvun alkupuolella »Euroopan santarmin» roolin, jota vapaamielisessä lännessä inhoitiin. Kun tiedot sen oloista lisääntyivät Euroopassa, syntyi mielikuva »kansojen vanki- lasta», jonka kaltereita puolalaiset ja kaukasialaiset kuuluvasti ra- vistelivat. Samoilta ajoilta on mielikuva »savijalkaisesta jättiläises- tä», joka ei voisi pysyä kauan koossa. Jo Castrénin haaveet venäläis- vastaisesta kapinasta nojautuivat vähemmistöjen yleisen nousun odotukseen, joka sitten pysyi eri tahojen ylläpitämänä hengissä niin Suomessa kuin laajemminkin maailmassa toiseen maailman- sotaan saakka – ja jonka kaikuja on uudelleen noussut esiin Neu- vostoliiton hajoamisen ja Tšetšnian sodan yhteydessä.

Myös Snellmanin – Castrénin kirjeenvaihtokumppanin – hie- man ristiriitaisilta vaikuttavat puheet aseiden merkityksestä ja kan- sojen kamppailusta ja toisaalta Suomelle ainoastaan mahdollisesta sivistyksen voimasta on ilmeisesti luettava lähitavoitteen ja osittain rivien väliin kirjoitetun kaukotavoitteen yhdistelynä. Luja ja kor- keatasoinen kansallinen kulttuuri ja siihen pohjautuva kansallinen

⁹ Varttuneemman akateemisen mielipidejohtajapolven muodollisesta alamaisuudesta huoli- matta heidän todelliset asenteensa käyvät ilmi esim. J. V. Snellmanin kirjeenvaihdosta Fred- rik Cygnaeuksen ja J. J. Nervanderin kanssa, ilmauksista sellaisista kuin »älä unohda missä maassa elämme», »kiertelemme näissä ahtaissa aitauksissa» ym. ja sijaisosoitteiden käytöstä kirjesensuurin välttämiseksi. Sävy poikkeaa jyrkästi virallisten kirjeiden »itämaisestä» nöyris- telystä. Ko. 1840-luvun kirjeenvaihto on ilmestynyt Opetusministeriön suomeksi julkaise- missa J. V. Snellmanin kootuissa teoksissa (Helsinki 2000–; ko. suomennokset tämän kirjoittajan).

tietoisuus, Snellmanin »kansallishenki», oli luotava ensin; se löytyi sitten aseensa, jos ja kun tulisi otollinen hetki niiden käyttämiseen. »Hengetön» kansa ei ehtisi tilaisuuttaan käyttää, jos se kohdalle osuisi maailmantapahtumien vyöryssä.

Tämä kansallishenki, vaikkakin sen oli määrä palvella ihmiskunnan yhteistä hyvää, oli kunkin kansan itsekkyyttä; Venäjällä asuvat »sukukansat» katosivat poliittisilta fennomaaneilta pian tämän ideologian horisontin taa, mutta suomalaiset Itä-Karjala ja Inkeri pysyivät näköpiirissä ja unelmissa. Tämä ilmeni myös jo Oksasen »Suomen vallan» (1860) vetäytymisenä »Sadun» (1847) Uralilta Viaan. Siitä on suora linja Heikki Nurmion Jääkärimarssiin (1917).

Kahden rintaman kamppailu

Snellmanilaisen Suomen oli kuitenkin käytävä kahden rintaman taistelua. »Kansallishengen», joka pystyisi patoamaan venäläisyyden etenemisen Suomessa ja toiveiden mukaan heimoalueellakin, oli päästävä nousemaan kansan kielellä – suomen kieli oli nostettava maan johtavaksi virka- ja sivistyskieleksi ruotsin sijaan.

Ylioppilaat olivat osoittaneet harrastusta suomen kieltä kohtaan jo ennen Snellmanin aikaa.¹⁰ Hänen aloittamastaan määrätietoisestä taistelusta tuli sitten pitkä ja kova, katkerakin. Suomalaisuustaistelijoiden katkeruutta nostattivat ruotsinkielisten tarautuminen etuoikeus- ja viivytyksasemiinsa ja ylimieliset, loukkaavat asenteet suomen kielen ja suomenkielisen väestön kulttuurikelpoisuutta kohtaan. 1. luvussa on edellä jo todettu germaaninen rasismi ja sen siirtyminen Suomeen »itäruotsalaisena» ylemmydentuntuna. Johtavat poliitikot kummallakin taholla ilmeisesti pyrkivät varomaan yltiöpäisyyksiä, mutta lehdistön kirjoittelusta sekä

¹⁰ Vielä 1840-luvun fennomaniankin aikana teorian ja käytännön ero oli suuri: vaikka venäjän kielen professorin ikkunat särjettiin 1846 »suomen kielen puolesta», suomen kielen luentoja kuunteli kahden viikon runsaan kuulijakunnan jälkeen vain yksi ylioppilas, J. J. Nervanderin poika. Nervander Snellmanille kev. 1846, J. V. Snellman, Kootut teokset 9 (Helsinki 2002), s. 41–42 (suom. H. E.).

ruotsinkielisten yliopisto- ym. virkamiesten luunkovasta herrakansamentaliteetista löytyy yllin kyllin kiihdyttäviä esimerkkejä kauas 1930-luvulle saakka.

Snellmanin seuraajaa Yrjö-Koskista AKS:ssä muistettiin nimenomaan kielitaistelijana – hänenkin Venäjän-poliittinen myöntövyyskantansa jätettiin syrjään. Heidän lisäksi suomalaisen pantheoniin kuuluivat kuitenkin myös ruotsinkielensä loppuun asti säilyttäneet suomalaiset patriootit Runeberg ja Topelius. Heidän isänmaallisuutensa oli kiistaton, ja heidän tekstinsä kuuluivat itsenäisyysajan alun ylioppilaiden ja jo heidän vanhempiansa kotija koulusivistyksen perusaineisiin. Heihin vetoamisesta ja heidän kunnioittamisestaan ajan akateemisten tapojen mukaisesti ei voitu eikä haluttukaan kieltäytyä – vaikkakin kielitaistelun tuoksinassa kysymys Runebergin »omistamisesta» uhkasi 1920-luvun alkuvuosina nousta ylioppilasmaailmassa kieliryhmien kiistakapulaksi. Voitaneen myös ajatella, että heidän suomalaisen isänmaallisuutensa muistaminen saattoi jarruttaa kiihkeimmin ruotsalaisvastaitten yksikielisyys- ja kaksikansaisuusajatusten menestymistä.

»Radikaalit» fennomaaniylioppilaat olivat jo 1860-luvulta alkaen aiheuttaneet myrskyjä ylioppilaskunnan ja osakuntien vesilaseissa suomen kielen käyttövaatimuksillaan ja käytöllään. Kiistat olivat vain yltyneet suomenkielisten ylioppilaiden määrän kasvaessa.¹¹ Suomen kielen asemaa yliopistossa oli yritetty asetuksella kohentaa vuonna 1894, mutta kehno edistyminen johti jo 1906 suomenmielisten ylioppilaiden vaatimuksiin koko yliopiston suomalaistamisesta. Tämän vaiheen aktiivisiin suomalaisuusmiehiin kuuluivat mm. Iivari Leiviskä, myöhemmin professorina AKS:n kunniajäsen ja Aitosuomalaisten Liiton puheenjohtaja, sekä monet myöhemmin kantaansa pehmentäneet ja 1920-luvulla tästä nälviytyt poliitikot. Vanhasuomalainen puolue jopa teki asiasta anomusehdotuksen valtiopäivillä 1907 kannatusta muilta ryhmiltä saamatta.¹² Kielipoliittinen nahistelua jätettiin syrjään vuonna 1914

¹¹ Tapahtumia ja vaihtuvia jakautumia kuvataan lukuisissa osakuntien historioissa sekä M. Klinge Ylioppilaskunnan historian osissa 2–3 (Porvoo 1967–68). Klinge myös jäljittää myöntövyysuuntauksen ja perustuslaillisuuden synnyn 1860-luvun ylioppilasmaailmaan varaten yksivakaisesti myöntövyysuuntauksen fennomaaneille. M.t. 2, s. 208.

suurempien tavoitteiden takia, kuten pysyvämmiin tuloksiin tehtiin 1939, ja jääkäriliike, vapaussota ja Itä-Karjalan retket toteutettiin sitten virallisen kielisovinnon merkeissä, vaikka pinnan alla kyti ja ruotsinkieliset saivat tilaisuuden osoittaa »rotuylpeyttään» ja suomenkieliset purra hammasta nöyryytyksen polttava tunne mielesään.

Kielitaisteluun antoivat oman sävyänsä Ruotsissa esiintynyt kuka-kin rasistinen kirjoittelu Suomen ruotsinkielisten »tukemi-
seksi» ja toisaalta suomalaisia puhuttanut vertailu suomenkielisen vähemmistön Ruotsissa osakseen saamaan kohteluun. Värmlannin metsäsuomalaisen kohtalo oli hyvin tiedossa Gottlundin ajoista saakka, ja Länsipohjan suomalaisiin kohdistunut ruotsalaistamispolitiikka oli tullut mm. pohjoispohjalaisten ylioppilaiden huomi-
on kohteeksi jo 1900-luvun alussa.

Nuorimpana AKS:n aatteellisen taustan kerrostumana mu-
kaan tuli sotilaallisen maanpuolustuksen ajatus. AKS oli suoranai-
sesti Suomen itsenäisyysliikkeen – aktivismin ja jääkäriliikkeen –
perillinen, sekä aatteellisen taustan että henkilöyhteyksien ja mo-
nien omakohtaisen kokemuksen kautta.¹³ Vaikka Suomea ei
AKS:n piirissä pidetty kansallisesti täydellisenä valtiona ennen
itäisten heimoalueiden vapauttamista, perimmältään ratkaiseva
näkökohta kuitenkin oli olemassa olevan valtioalueen peräänanta-
maton puolustaminen. Velvollisuuden vapaaehtoisen täyttämisen,
kurinalaisuuden ja uhrimielen ajatusmaailma on kaikkien sotilaal-
listen organisaatioiden yhteisomaisuutta, joka Suomessa sai elin-
voimansa juuri itsenäisyysliikkeen perinnöstä. AKS korosti mones-
sa yhteydessä sotilaallisuuttaan ja taistelujärjestön luonnettaan,
»taistelu» kansallisen edun ja sivistyksen puolesta toki aseellista toi-
mintaa laajemmin ymmärrettyinä.

Suomen itsenäistymistä oli alkuaan kuviteltu kansakunnan
yhteiseksi asiaksi mahdollisessa aseellisessäkin kamppailussa, ja täs-
sä hengessä jääkäriliikekin aluksi toimi. Vapaussodan muuntumi-

¹² M. Klinge, Ylioppilaskunnan hist., 3, s. 335–38; O. Jussila, »Suomalaisuusliike ... 1890–1917», Tommila–Pohls, Herää Suomi, m.t., s. 162–63.

¹³ Jopa Marvin Rintalakin tajusi tämän, mutta leimasi linjan yksioikoisesti äärioikeistolai-
suudeksi (m.t.).

nen kansalaissodaksi, Leninin aseiden tukeman sosialistisen vallankumouksen torjumiseksi, toi syvän trauman kansakunnan mieleen. Tämän itsenäisyys- ja heimoaktivismiin suuntautuneessa väestön osassa synnyttämät reaktiot ovat merkityksellisiä AKS:n aateilmastolle. Kansallinen eheytyminen, haavojen parantuminen, oivallettiin välttämättömäksi paitsi saavuttamatta jääneiden kaukotavoitteiden takia myös pelkäämään valtakunnan elin- ja puolustuskyvyn säilyttämiseksi.¹⁴

Venäläisvihaan yhdistyi viha kommunismia ja sen edustamaa internationalismia¹⁵ kohtaan: bolševismi käsitettiin venäläisen imperialismiin uudeksi kulissiksi, jonka avulla se oli petkuttanut osan suomalaisista nousemaan kapinaan. Tämä oli estänyt kansallispoliittisten tavoitteiden täyttymisen idässä hetkellä, jolloin niiden saavuttaminen olisi muuten näyttänyt mahdolliselta.

Kansalaissodan trauma ja yhtenäiskulttuurin vastaisku

Vahvan kansallisen (niin fenno- kuin svekomaanisenkin) ja uskonnollisen yhtenäiskulttuurin maassa usean sukupolven ajan jatkuneen ennen näkemättömän pitkän rauhan kauden jälkeen vuoden 1918 järkytys oli syvä. Perinteisiin kiinnittyneissä piireissä voitiin katastrofi mieltää isien uskosta ja opeista luopumisen seuraukseksi. Bolševismin jumalattomuus ja uusien kansainvälisten – »kosmopoliittisten» – vapaamielisten virtausten väljempi moniarvoisuus herättivät tunteen vaarasta.

¹⁴ Porvarillisissa sanomalehdissä kirjoitettiin eheyttämisen tarpeesta jo keväällä 1918. Yrjö Ruudusta tuli »kansankokonaisuuden edun» ja sosiaalipoliittisen eheyttämisen johtava propagandisti jo 1919 Suunta-lehdessä ja 1920 teoksellaan Uusi suunta (Jyväskylä 1920). Asia oli ollut yleisessä tietoisuudessa jo ennen kuin AKS omaksui sen ohjelmakseen. AKS:n halu pestä pois silmistä »paha uni punaisista ja valkoisista» sai ilmeisesti lähimmät herätteensä Ruudun käsityksistä, vaikkakin myös punaisia edelleen epäilevä Elmo Kaila ymmärsi eheyttämisen sotilaallisen tarkoituksenmukaisuuden. T. Soikkanen, Yrjö Ruutu, m.t., s. 137–43, 151 ff, 226–29, 240–45. Kailasta tuonnempana.

¹⁵ Vanhan sosialistisen internationaalien aatteellisen kansainvälisyyden sijasta Kominternin kansainvälisyys oli aktiivisesti kansallisvaltioiden sisäpolitiikkaan sekaantuvaa kumoustoiminnan lietsontaa. Tämä ei ollut Euroopan kommunistikapinoiden ja Moskovan niille antaman julkisen tuen jälkeen kenellekään epäselvää.

Yleensäkin sodat ja koettelemukset ovat nostattaneet uskonnollisuutta kulttuureissa ja yhteiskuntapiireissä, joissa uskontoa pidetään henkisen turvan lähteenä.¹⁶ Tätä tietä ja myös henkilöyhteyksien kautta AKS kytkeytyi vahvasti kirkolliseen taustaan ja saattoi määritellä itseään myös 1800-luvun stenbäckiläisen ylioppilasherätyksen perilliseksi – eli etsiä itselleen kristillisiä juuria kaukaa 1880-luvun kirkollisuuden ja vapaamielisyyden taistelun takaa.¹⁷

Vanha yhtenäiskulttuuri murtui Suomessa kuten muuallakin suurimmista kaupungeista ja uusimpien teollisten elinkeinojen piiristä alkaen. Täysin odotuksen mukaista on, että sen puolustus oli voimakkainta papiston ja talonpojiston, tradition kantajien ja traditionaalisessa elämänpiirissä elävien väestöryhmien keskuudessa. Toisaalta nousu perinteistä esivaltaa vastaan ja saavutetun menestyksen – itsenäistymisen – nostattama militarismi sekä taistelu sosialismin vaikutusta vastaan olivat Suomessa uusia ja sivistyneistöstä ja kaupunkielinkeinojen piiristä lähteneitä ilmiöitä. AKS:n aatteellisissa juurissa oli näin ollen erilaisia aineksia, joiden merkityksen eri henkilöt painottivat eri tavoin. Luterilais-snellmanilaisen yhtenäiskulttuurin aateperintöön yhdistyi uuden sotilaalliseen tehokkuuteen nojautuvan valtioajattelun aineksia.

Tunteet ja aatteet

Aatepohjaa voidaan sanoa vahvasti tunteenvaraiseksi: tunne kansallisesta ja laajemmastakin heimokansojen yhteenkuuluvuudesta, tunne kansallisen itsenäisyyden oikeutuksesta ja siihen kytkeytyvä voimakas entisen »siirtomaaisännän» torjunta, tunne kärsityistä vääryyksistä ja niiden oikaisemisen välttämättömyydestä, tunne arvokkaan perinnön vaarantumisesta ja sen suojelemisen tarve, entisestä alistetusta asemasta kumpuava alemmuuden tunne ja siihen

¹⁶ Suomessa muistetaan talvisodan herättämä uskonnollisuus; oma aikamme tarjoaa runsaasti esimerkkejä Balkanilta Lähi-itään ja Tšetšeniaan.

¹⁷ Elias Simojoki korosti AKS:n uskonnollista pohjaa mm. vuosikirjassa AKS:n tie 1937, s. 79–82.

liittyvä itsetehostuksen tarve («rengistä isännäksi» tulemisen euforia, jota AKS:n piirissä korostettiin tämän tästä).¹⁸

Toisaalta aatemaailma ja ajatukset olivat aikakauden filosofian ja tieteen tasolla. Edellisessä luvussa on luonnehdittu kansainvälistä yleistä taustaa. Tässä yhteydessä on todettava, että Snellmanin omaksuma käsitys kansakunnasta, jonka on löydettävä itsensä ja taistellen – tavalla tai toisella – saavutettava ja säilytettävä asema maailmassa tai kadottava, eli edelleen ja sai vahvistusta mm. edellisessä luvussa mainituista Kjellénin ja Spenglerin opeista.

Ajan historiakäsityksissä korostui tuoreiden kokemuksenkin takia sotien merkitys – ei vain niiden väistämättömyys, vaan niiden merkitys kehitystä eteenpäin vievänä voimana ja sosiaalidarwinistisena »kiirastulena», joka raivasi tilaa vahvoille ja »elinkelpoisille» kansoille.

Suomalaisille ja muille pohjoisille kansoille lohdullinen oli teoria kulttuurisen johtoaseman siirtymisestä kohti pohjoista. Sen pohjalta saattoi intomielisyyden jokenkuten ymmärrettävästi synnyttää ajatuksen pienten pohjoisten kansojen ja vieläpä pienen Suomen tulevasta »kulttuurihegemoniasta», jos oikein yritettäisiin.¹⁹

Ihmisrodut olivat ajan antropologeille itsestään selvä käsite, ja erotteluja kehitettiin ulkonaisten tunnusmerkkien perusteella yhä hienojakoisemmiksi. Näihin erotteluihin kytkeytyi samalla itsestään selvästi arvoarvostelmia rotujen ja kansojen merkityksestä. Veritutkimus ja genetiikka eivät vielä olleet syntyneetkään osoittamaan kieliyhteisöjen ja niiden biologisen verenperinnön epäyhtenäisyyttä. Perinnöllisyystutkimus ja arkeologia olivat vielä niin hataralla pohjalla, että kuvitelmat runsaasta väestöstä ja suurista rikkauksista muinais-Karjalassa, Suur-Permassa ja Volgan varsien suomalaisugrilaisissa muinaismetsissä olivat mahdollisia. Tosin tiedettiin, että esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa kansat kuten

¹⁸ Klinge korosti jo vanhemman suomenmielisyyden tunneperäisyyttä, esim. Ylioppilaskunnan historia 3, m.t., s. 338–39. Nationalistinen ajattelutapa on hänelle vieras, ja niinpä hän nälväisikin heitä »vähäisemmästä ajattelutyöstä» (s. 338).

¹⁹ Tässä yhteydessä ei ole tarpeen jäljittää teorioita lämpimän ilmaston »veltostuttavasta vaikutuksesta» ja lauhkean »edullisuudesta» ja »hegemonian siirtymisestä» Välimeren etelä- ja itäpuolelta Roomaan ja sieltä Ranskaan ja edelleen Englantiin ja Pohjois-Saksaan. Ne tunnettiin laajalti.

Venäjälläkin olivat syntyneet yhteensulautumisen tietä erilaisista aineksista, mutta väkivallan osuutta aivan ilmeisesti yliarvostettiin tuolloisen kulttuurintutkimuksen piirissä kulttuuritasoltaan kehittyneemmän väestön oppien, elinkeinojen, tapojen ja kielen rauhanomaisen sulatusvoiman sijasta. Ehkäpä ajatus Venäjän metsäkansojen vapaaehtoisesta tai väistämättömästä sulautumisesta Suomessa torjuntareaktion herättäneeseen venäläiseen kulttuuriin oli täällä erityisen vaikea hyväksyttäväksi.²⁰

Itse asiassa tunnepohjaisuus ja rationalismi olivat tässä ajatusmaailmassa varsin hyvässä tasapainossa – ajankohtaisia tieteellisiä auktoriteetteja löytyi näkemysten tueksi, mutta biotieteiden työkalut eivät olleet vielä kehittyneet asteelle, jolla teorioiden ja pitämysten verifiointi tai falsifiointi muuten kuin silmämääräisten seikkojen perusteella on käynyt mahdolliseksi. Perustieteitä väestöjen tutkimuksessa olivat kielitiede, historia, kulttuurintutkimus – tieteet joissa arvot ja arvostukset – sanottakoon niitä vaikkapa tunnepohjaksi – merkitsevät enemmän kuin »arvovapaissa» luonnontieteissä.

Koko »kansallisen itsemääräämisoikeuden» ajatus Wilsonin 14 kohdan rauhanjulistuksessa ja sen ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä täytöntöönpanossa perustui edelleenkin Italian ja Saksan yhdistymisen linjaa jatkaen kielikansa-ajatteluun – kieleen pohjautuvaan yhteiseen kulttuuriin ja tämän luomaan yhteenkuuluvuuden tunteeseen.

Kieliraja ratkaisi Tanskan ja Saksan, Saksan ja Puolan (Ylä-Slesian) rajan kulusta järjestetyt kansanäänestykset, vaikka vähemmistöjä jäikin kummallekin puolelle. Saarimaa valitsi kansanäänestyksessä vielä 1935 Saksan mieluummin kuin Ranskan, ja 1938 Tšekkoslovakian sudeettialueet oltiin suurvaltojen Münchenin kokouksessa valmiit luovuttamaan kieliyhteyden perusteella

²⁰ Näiden tekijöiden keskinäisestä painoarvosta tuskin saadaan viimeistä sanaa sanotuksi. Edellä mainitun Igon Mössegin pitkälti vanhoihin kronikkatietoihin pohjautuvat kertomukset edustavat väkivallan voimakasta painotusta. Suomensukuisten kansojen kokemat sodat ja hävitykset olivat vuosisadan alun Suomessa myös yleistä hakuteostietoa, ks. esim. hakusanoja »syryjäänit» ja »tsheremissit» Suomen ensimmäisen tietosanakirjan 9. osassa (Tietosanakirja Oy, Helsinki 1917, kirjoittaja prof. Yrjö Wichmann).

Hitlerille väestön ainakin suuren osan toiveiden mukaisesti. Kreikka ja Turkki sopivat varsin laajasta väestönvaihdosta 20-luvulla, ja eteläistä Balkania Albaniasta Kosovon ja Makedonian kautta Bulgariaan hiertää yhä 2000-luvulla kielikansojen ja valtioiden rajojen kohtaamattomuus. Suurin poikkeama »Wilsonin opista» ensimmäisen maailmansodan jälkeen oli Unkari, joka sai kärsiä paitsi suursodan tappiosta myös siitä, että Romanian armeijaa tarvittiin lopettamaan Béla Kúnin punainen hirmuvalta.

Miksi siis Suomessa olisi ollut kummallista, erityisen tunteenvaraista tai älyllisesti ja tiedollisesti jälkeenjäänyttä ajatella saman vähintäänkin yleiseurooppalaisen kansallisen oikeuden kuuluvan myös suomalaisille, silloin kun naapuri-imperiumi näytti hajoavan liitoksistaan?

Itä-Karjala – saavuttamaton haave

Edellä kuvatut suomalaiskansalliset ideat – heimolaisten vapauttaminen, mahdollinen Suur-Suomi, suomen kielen nostaminen maan pääkieleksi, maan puolustaminen (aluksi vapauttaminen vieraan vallasta) – olivat kehkeytyneet poliittisiksi vaatimuksiksi, toiveiksi ja ohjelmiksi jo tsaarinvallan aikana, kuten edellä on muutamain viittein palautettu mieleen. Suuriruhtinaskunnan oloissa ne olivat pienen opposition ajatuksia – suomen kielen aseman parantamista lukuun ottamatta, jota sitäkin vahvat kotimaiset voimat pystyivät jarruttamaan.

Kun Suomi itsenäistyi, aikaisemmista oppositioajatuksista tuli laajalti vallitsevia ajatuksia. Heimolaisten vapauttaminen ja Suur-Suomi saivat laajaa kannatusta kirjallisuuden, puolueiden ja lehdistön piirissä aina sosiaalidemokraatti Voionmaata myöten.²¹

²¹ T. Nygård, m.t., s. 238, 242–23. Muistettakoon myös, että »läskikapinaa» edeltäneeseen punapakolaisten kaavailuun »Pohjolan punaisesta neuvostotasavallasta» sisältyi Itä-Karjalan yhdistäminen Suomeen ja (Pohjois-)Skandinaviaan ja että Stalinkin sai jostakin idean Kuusisen kanssa 2.12.1939 tekemänsä sopimuksen propagandatäkyyn »Suomen kansan vuosisataisen toiveen» täyttämiseksi Itä-Karjalan suomen/karjalankielisen alueen yhdistämisellä Kuusisen Suomeen.

Jääkärit, vapaussoturit ja heimosoturit olivat »valkoisen» kansan sankareita, joille suitsutettiin ylistystä. Suomalaisuus ja talonpoikaisuus olivat saaneet uutta hohtoa: »suomalaisten sarkatakkien harmaat rivit» olivat pelastaneet maan ja siinä samassa Helsingin ruotsiksi kommunikoivat herrat »ryssien ja huligaanien» vallasta.

Uuden valtakunnan poliittinen todellisuus tuotti kuitenkin pian karvaita pettymyksiä itsenäisyys- ja heimoaktivisteille ja heitä tukevalle mielipiteelle.

Itä-Karjalassa ja bolševikkivallan paineen kasvaessa jopa Inkerissäkin heräsi itsenäisyys- ja/tai Suomeen yhdistymishankkeita, jotka saivat aktiivista kannatusta ja tukea suomalaisilta aktivisteilta. Tarton rauhaan saakka Suomen itäisillä laajentumishankkeilla (riippumatta Itä-Karjalan asemaa koskevien kaavailujen eroista) oli laajaa poliittista kannatusta kaikissa porvarillisissa puolueissa. Porvarillisen poliittisen ja kulttuurieliitin laaja myötätunto itäkarjalaisten asiaa kohtaan leimahti vielä viimeisen kerran joulukuun 1921 kansalaiskomitea- ja rahankeräyshankkeessa sikäläisen kansannousun avustamiseksi, mistä lähemmin tuonnempana.

Vaikka Itä-Karjalan itsemääräämisoikeus ja sen nojalla alueen mahdollinen yhdistäminen Suomeen pysyi Suomen hallitusten virallisena politiikkana lähes Tarton rauhaan saakka, ensin Saksan tuen puuttuminen ja sitten valkoisia venäläisiä kuuntelevien läntisten voittajavaltojen torjuva asenne saivat virallisen Suomen kuitenkin varovaiseksi.

Monenlaiset harkinnat läntisen yhteisymmärryksen tarpeesta syrjäyttivät poliittisessa päätöksenteossa Itä-Karjala-hankkeet alituisesti, ja kaikki toimet jäivät puolinaisiksi siitä saakka, kun Mannerheimin keväällä 1918 keskellä vapaussotaa Viena kaappamaan lähettämät retkikunnat epäonnistuivat kunnollisten resurssien puutteessa. Aunuksen retki keväällä 1919 jätettiin vapaaehtoisliikkeen kapeille hartioille pitkän epäroinnin jälkeen, vain niukan ja varovaisen kaukotuen varaan.²² Valtionhoitaja Mannerheimille ja hänen lähipiirilleen bolševikkien kukistaminen Pietarissa oli en-

²² Erikoistutkimus tästä: Jouko Vahtola, Nuorukaisten sota; Suomen sotaretki Aunuksen 1919 (Keuruu 1997).

sisisijaisempi tavoite kuin eteneminen Karjalaan – ja sekin jäi tekemättä.

Vuosien 1918–19 taistelujen perintönä vapaaehtoisesti Suomeen liittyneet ja suomalaisten miehittämät Repolan ja Porajärven kunnatkin luovutettiin Tarton rauhassa epäröinnin jälkeen presidentti Ståhlbergin ratkaisulla Petsamon saamiseksi, koska pääsyä Jäämerelle pidettiin ensisijaisena. Tartossa Suomi hyväksyi Neuvosto-Venäjän vakuudettomat lupaukset Itä-Karjalan itsehallinnosta ja Inkerin kulttuuriautonomiasta sekä Repolalle ja Porajärvelle annettavista erioikeuksista, joihin vedoten ilmeisesti vastoin parempaa tietoa rauhoiteltiin paikallista väestöä Suomen suojelun ulottumisesta siihen suomalaisten viranomaisten poistumisen jälkeenkkin.²³

Kun Itä-Karjalassa syntyi viimeinen ja jälleen suomalaisten vapaaehtoisten avustama kansannousu neuvostovaltaa vastaan vuoden verran Tarton rauhan jälkeen, virallisen Suomen suhtautuminen sekä itäkarjalaisten avunsaantivetoonuksiin että suomalaiseen vapaaehtoisliikkeeseen oli jo tyyly monenlaisesta julkisessa sanassa ja yleisön keskuudessa esiintyneestä mielenkuohusta, moniin poliittisiin leireihin lukeutuvien merkkihenkilöiden tukivetoonuksista ja järjestetyistä rahankeräyksistä huolimatta. Itäkarjalaisten asialle lämmenneiden kansalaispiirien ja AKS:n synnyn yhteyksiä tarkastellaan tuonnempana.

Venäjän sisällissodassa voittajaksi selviytynyt neuvostohallitus kukisti karjalais-suomalaiset vapaaajoukot nopeasti. Vuoden 1918 jättämää katkeruutta syvensi – ilmeisesti puolin ja toisin – se seikka, että Itä-Karjalan metsätaistelut olivat pitkälti tuon yhteenoton jatkoa: punaiset suomalaiset olivat etulinjassa torjumassa valkoisia suomalaisia.

Punaista valtaa vastaan nousseiden karjalais-suomalaisten

²³ Suomen virallisesta politiikasta ja sen taustoista esitti tiiviin katsauksen jo M. Jääskeläinen: »Suomen suhteet Neuvosto-Venäjään itsenäisyysjulistuksesta Tarton rauhaan»; P. Tommila (toim.), Itsenäisen Suomen ulkopoliittikan alkutaival (WSOY, Porvoo 1962), s. 7–29. Jouko Vahtolan tutkimus »Suomi suureksi – Viena vapaaksi; Valkoisen Suomen pyrkimykset Itä-Karjalan valtaamiseksi v. 1918» (Jyväskylä 1988) selvittelee valtauspolitiikan syntyä ja jatkumista vapaus sodan ohi; teos sisältää myös laevahkon katsauksen koti- ja ulkomaiseen tutkimukseen.

joukkojen rippeet perääntyivät Suomeen helmikuussa 1922 siviilipakolaisten seuraamina kuten Pohjois-Inkerin vapaajoukot omine siviileineen olivat joutuneet tekemään jo Tarton rauhan jälkeen. Enimmillään Suomessa oli 33 500 pakolaista vuonna 1922. Näistä melkoinen osa – tosin ilmeinen vähemmistö – oli venäläisiä, joista monet jatkoivat matkaansa länteen.²⁴

Vapaussodan tuhoista sekä Venäjän vallankumoukseen liittyneestä taloudellisesta romahduksesta ja senjälkeisestä uudelleen-suuntautumisesta vasta toipumassa oleva maa sai siis äkkiä kymmentuhantisen joukon kaikkensa menettäneitä heimopakolaisia. Monenkirjava pakolaisuus jatkui vähäisempänä virtana rajan yli toiseen maailmansotaan asti.

Suomi solmi vielä vuonna 1922 Neuvosto-Venäjän kanssa rajarauhasopimuksen, jonka mukaan valtioiden oli mm. estettävä rajan yli aikovien vapaajoukkojen muodostaminen. Tämä ei tietenkään ollut pitkällä lähes asumattomien seutujen halki kulkevalla rajalla mikään pimeän liikenteen este – puolin eikä toisin.

Viisas rauha vai häpeärauha?

Heimopolitiikan haaksirikko jätti jälkeensä useita kysymyksiä. Hallitukset saattoivat menetellä valtioviisaasti tai sitten eivät; sen asian ratkaiseminen ei kuulu tähän esitykseen. Päättäjien ulkopolitiittisten harkintojen kaikki perusteet eivät varmastikaan tulleet aikalaisten tietoon saati että kaikki olisivat ymmärtäneet ne tai painottaneet niitä samoin. Arvostelijoiden mukaan Suomella olisi ollut varaa ja kenties koskaan toistumaton tilaisuus toteuttaa *fait accompli* – ottaa alue haltuunsa ja neuvotella sen miehittäjänä rauha vahvemmista asemista minkäväristen venäläisten kanssa tahansa.

Alueen ottamiseen ja pitämiseen saatettiin arvioida jopa vain muutaman tuhannen miehen voimaa riittäväksi sikäläisissä liiken-

²⁴ T. Nygård, m.t., s. 95–96. Pakolaisten alkuperää ei ilmeisestikään kirjattu tarkasti, ja rajan yli tapahtuneen meno- ja paluuliikenteen takia heidän tarkkaa määräänsä ja jakautumaansa ei nähtävästi voida selvittää. T. Nygårdin erikoistutkimus tästä aiheesta: *Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922* (Tampere 1980).

neoloissa, väestön tuella ja sisällissodan heikennettyä vastapuolta.²⁵ Nämä aikalaisarviot esitettiin siitä huolimatta, että ensimmäisen maailmansodan aikana rakennettu Muurmannin rata oli muuttanut alueen liikenneoloja ja mahdollisti joukkojen ja materiaalin nopeat siirrot pohjois-eteläsuunnassa. Vuosien 1918–22 heimosodissa radan merkitys kyllä ymmärrettiin, mutta suomalaisten ja karjalaisten yritykset sen katkaisemiseksi – Syvärin rautatie-siltaa oli pidetty ensiarvoisen tärkeänä kohteena – epäonnistuivat muutama kertaan.

Kun Suomi Tarton rauhanneuvotteluja valmisteltaessa vielä havitteli koko Itä-Karjalaa (kuten mm. AKS:n strategiset pohdiskelijat myöhemminkin »kolmen kannaksen rajasta» odotettua turvaa tavoitellessaan), pohdiskeltiin mm. radan kansainvälistämistä (rautatiekonsessio oli toteutettu aiemmin Mantšuriassa).²⁶

Itä-länsisuuntainen liikenne silloisessa Itä-Karjalassa oli joka tapauksessa vaikeaa ja suurille sotavoimille mahdotontakin. Maasto siis olisi lännempänä suosinut puolustajaa. Jokseenkin puhtaasti karjalaisen väestön asuma-alue sijaitsi juuri siellä, radan ja Suomen rajan välisellä erämaa-alueella – rannikkoseudut olivat jo keisarikunnan aikana pitkälle venäläistyneet. Tarton rauhaa valmisteltaessa heitettiin esiin myös tosiasiallisen kansallisuusrajan asettaminen tavoitteeksi »luonnollisen rajan» sijasta, mutta loppujen lopuksihan luovuttiin jo Suomeen omalla päätöksellään liittyneistä ja suomalaisten joukkojen suojelukseen otetuista Repolan ja Porajärven pitäjistäkin.²⁷

»Vain Suomi» – voitiin syyttää – jätti heimolaisensa pelastamatta tilanteen tarjoutuessa, ja kun katsottiin Venäjän tuolloista länsirajaa Peipsijärveltä Dnestrin suulle, väite piti paikkansa.

²⁵ Tämän ajatuksen esitti AKS:n perustajiin kuuluva heimosotaveteraani Elias Simelius (Simojoki), joka tuskin oli keksinyt sitä kuulematta suurempien päälliköiden arvioita. Sama käsitys oli tuoreeltaan ainakin Paavo Talvelalla. Jouko Vahtola, Nuorukaisten sota, s. 494. Väestön tuen vähäisyyteen Aunuksessa on kiinnitetty huomiota. Vahtola korostaa, etteivät suomalaisen apujoukon määrä ja välineistö 1919 herättäneet väestössä luottamusta avun todelliseen tehokkuuteen. M.t., s. 367, 371–72, 572–73 (selostus YE:n aikalaisarviosta).

²⁶ T. Polvinen, m.t., s. 29, 33 ja siinä main. lähteet.

²⁷ Sama: laaja luku »Tarton rauha» s. 23–89, valmisteleva keskustelu kansallisuusrajasta s. 32.

Tarton rauhaa arvosteltiin sekä häpeälliseksi että väärin ajoite-
tuksi. Venäjän »vapaaehtoisesti antamien selitysten» hyväksymi-
nen Itä-Karjalan ja Inkerin aseman turvaksi ja aivan erityisesti Suo-
meen kuntakokousten päätöksillä liittyneiden ja suomalaisten jo
miehittämien ja hallinnoimien Repolan ja Porajärven luovuttami-
nen eli »pettäminen» Petsamon saannin varmistamiseksi tekivät
sopimuksesta monen mielestä »häpeärauhan».

Lisäksi rauhanehtoja sorvattiin Tuhatshevskin puna-armeijan
ollessa Varsovan edustalla. Puolan ja Neuvosto-Venäjän välisen so-
tatilanteen selkenemisen odotus – saati yhteistoiminta jo ennen
Suomen rauhansopimuksen allekirjoittamista ratkaisevasti voitolle
päässeen Puolan kanssa tai edes sillä uhkaaminen – olisi arvosteli-
joiden käsityksen mukaan voinut johtaa toisenlaiseen tulokseen.
Yritykset kaataa sopimuksen ratifiointi eduskunnassa kuitenkin
kilpistyivät siihen, että hallituksella oli luja ote porvarillisista edus-
kuntaryhmistä ja sosiaalidemokraatit pitivät ensisijaisena sopi-
mukseen pääsyä sosialistisen Venäjän kanssa.²⁸

Ketkä sitten tekivät Tarton rauhan? Suomettarelainen myön-
tyvyyspoliitikko Paasikivi ja sosiaalidemokraatti Tanner olivat kes-
keiset neuvottelijat. Heidän takanaan olivat politiikan ohjaksissa
kokoomuspuolueen suomettarelainen johtaja, opetusministeri
(entinen ja myöhempi pääministeri) Ingman, joka piti kurissa ak-
tiivisempaa suuntaa halunneet ministeritoverinsa, sekä aikoinaan
jääkäriliikkeen tuominnut, itsenäisyyden mahdollisuuksiin epäus-
koisesti suhtautunut, kaiken itärajan takaisin asioihin puuttumi-
sen ilman vähintäkään myötätunnon ilmausta torjuva legalisti
Ståhlberg.²⁹

²⁸ Tarton rauhan ratifiointia vastusti eduskunnassa 27 kansanedustajaa. Julkisuudessa esitti-
vät voimakasta arvostelua mm. AKS:n taustaan kuuluvat Karjalan Liitto – Pro Carelia sekä
Suunta-ryhmä. Tiivis esitys: Toivo Nygård, Suur-Suomi vai ..., m.t., s. 72–74. Tuomo Polvi-
nen arvioi asiaa suurpolitiikan taustaa vasten ja pääättelee, ettei hyvää vaihtoehtoa ollut (aina-
kaan enää neuvotteluja lopetettaessa), m.t., s. 87–89. Kysymyksen toisenlaisen politiikan
mahdollisuudesta jättää 1997 edelleenkin avoimeksi Jouko Vahtola, m.t., s. 561. Asiaan on
viimeksi palannut kriittisesti Jussi Niinistö artikkelissaan »Oliko Tarton rauha 'liian hyvä' vai
'häpeärauha'?» (Kanava 3/2001).

²⁹ Vesa Vares toteaa Ingmanin »salkkuaan painavammaksi ministeriksi», m.t., s. 524 ja
selostaa hänen erityisen suurta Venäjän- ja heimopoliittista varovaisuuttaan kirjansa luvussa
10.3 »Tarton rauha», s. 534–63.

Poliittisiin ratkaisuihin pettyneiden mielenkarvautta lisäsi havainto, että johtoasemat maassa säilyivät vallitsevasti vanhan poliittisen eliitin käsissä – poliitikkojen, jotka olivat näkymättömissä silloin, kun maata itsenäistettiin ja joiden menneisyydestä löydettiin penseitä ja epäuskoista suhtautumista sekä itsenäisyysliikkeen että heimoaktiivisuuteen. Osaksi tämä tietysti johtui itsenäisyysliikkeen kytkennöistä Saksaan, mikä vei monilta itsenäisyyspoliitikoilta näkymisen mahdollisuudet ententen hallitsemaan maailmaan sopeutuvassa maassa.

Toiset näyttivät tuoneen maan itsenäisyyteen ja toiset, syrjässä olleet, keräävän hedelmät ja jättävän itsenäisyysprojektin loppuunviemisen kesken. Lisäksi vanhojen poliitikkojen puolueiden voimasuhteita silmällä pitävät taktiset liittoutumat ja mm. osaksi niistä johtuva kielipoliittinen maltillisuus nostattivat radikaaleja ratkaisuja vaativien nuorten suomalaisuusmiesten turhautumista.

Tunteet joka tapauksessa kuohuivat korkealla: Suomen ehkä tunnetuin poliittinen itsemurha ja merkittävin poliittinen murha liittyivät heimosotavaiheen tapahtumiin. Repolan vt. nimismies, heimosoturiylioppilas Bobi Sivén ampui itsensä protestiksi repolaisten pettämiselle 12.1.1921, ja sisäministeri Heikki Ritavuori sai hengellään maksaa hallituksen stählbergilaisen politiikan tylyyden Itä-Karjalaa ja siellä taistelleita suomalaisia vapaaehtoisia kohtaan – hänet ammuttiin kotiovelleen Helsingissä 14.2.1922.

Heimosoturien ainoa menestyksenkäs saavutus Suomen rajojen ulkopuolella oli pienen vapaaehtoisjoukon vaikutus Viron vapaussodassa 1918–19 (osa jatkoi taisteluaan bolševikkeja vastaan vielä Latvian vapaussodassa sekä Puolassa ja Ukrainassa).³⁰ Ajatukset Suomen ja Viron läheisestä liittoutumisesta, jopa unionista, kiihtuivat kuitenkin melkein nappuunsa, ja myös Viro näytti Suur-Suomi-hankkeiden kaatuessa jäävän syrjään Suomen etsiessä kiinnekohtia ulkopoliitikalleen. Heimopoliitikkoja ja ulkopoliittisia aktivisteja odotti frustraatio etelänkin suunnalla. Tämä sinetöityi lopullisesti toukokuussa 1922, kun eduskunta torjui valmiiksi

³⁰ Suomalaisia vapaaehtoisia oman kertomansa mukaan Puolassa ja Ukrainassa johtaneen Kaarlo Kurkon 1970-luvulla Kustannusosakeyhtiö Otavan muistelmakilpailuun osallistunut käsikirjoitus kuuluu valitettavasti kadonneen.

neuvotellun Varsovan sopimuksen eli Baltian kautta Puolaan ulottuvan ja sitä kautta ns. pikkuententeen eli länsivaltojen Neuvostoliiton vastaiseen »cordon sanitaireen» kytkeytyvän puolustusliiton ja sitä esittänyt keskustahallitus kaatui.³¹

Kielitaistelun lieskat

Itsenäisyysliikkeessä oli kieliä asia jätetty syrjään, ja myös Itä-Karjalassa taisteli ruotsinkielisiä. Kielikiista leimahti kuitenkin olojen pakosta entistä tulisemmin liekkiin, kun maan kieliolot oli järjestettävä itsenäistymisen jälkeen. Suomenkielisen opetuksen aseman parantaminen yliopistossa otettiin esille ylioppilaiden aloitteesta jo 1919, mutta asian valmistelu sujui vitkaan ja käytäntö tuotti hankauksia kieliryhmien suhteisiin. Vuoden 1919 Hallitusmuodon kielipykälät ja vuosien 1921–22 kielilainsäädäntö eivät tyydyttäneet kummankaan puolen aktiivisia edunvalvojia, ja siihen jääneet tulkinnanvaraisuudet mm. kieliryhmien kulttuuritarpeiden tyydyttämisestä yhtäläisten perusteiden mukaan lisäsivät väistämättä sytykkeitä suurempaan roihuun. Kun oppikoululaitos laajeni voimakkaasti ja vuonna 1921 säädettyä oppivelvollisuuslakia ryhdyttiin seuraavina vuosina kuntatasolla kansakouluverkkoa luotaessa panemaan täytäntöön, kielipykäläien merkitys oli joutumassa ankaraan käytännön testiin.

Kielilainsäädäntö laadittiin ja AKS syntyi juuri ns. itäruotsa-

³¹ Maalaisliitto ja edistyspuolue olivat tuossa vaiheessa suopeampia aktivistiselle ulkopoliitikalle kuin »suomettarelaisten» johtama kokoomus. Tämä näkyi myös AKS:n alkuaikojen johtomiesten poliittisissa suhteissa. Heikki Roiko-Jokela, Ihanteita ja reaali politiikka; Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure -tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922 (Saarijärvi 1995), tiivistetysti s. 281–85. Tutkimuksessaan Suomi ja Viro 1917–1919; Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltio politiikan alkuun (Helsinki/Forssa 1977) Seppo Zetterberg tarkastelee lyhyesti varsinkin Virossa kyteneitä kaksoisvaltio- tai liittosuunnitelmia, tiivistettynä s. 278–79, ja artikkelissaan »Konstantin Pätsin poliittinen testamentti» (Musarum Minister; Studia in honorem Kari Tarkiainen 14.6.1998; Tampere 1998, s. 97). Laajemmin ajatuksen historiaa on käsitelty hänen artikkelissaan »Ununenud utopia: Soome ja Eesti uniooni idee» (Looming 4/1989). Koko tästä ongelmakentästä: Henrik Schauman, »Reunavaltio politiikka», P. Tommila (toim.), Itsenäisen Suomen ..., m.t., s. 121–44.

laisuuden – Suomen kansan kahdeksi kansallisuudeksi jakamisen ja rasistisen eriarvoisuuden opin – hyökkäävimmän vaiheen lopulla.³² Ahvenanmaan kysymyksen ym. ajankohtaisten ulkopoliittisten paineiden takia ruotsinkieliset saivat kielilainsäädännössä toivomuksensa pitkälti lävitse. Heidän »aggressiivisuutensa» haihtui marginaaliin, päälinjaksi tuli saavutettujen etujen puolustus.³³

Ylioppilaspöytäkirjoissa tilanne ei yliopiston kieliolojen tasapainotomuudenkaan takia voinut rauhoittua, ja siellä kummankin ryhmän radikaaleilla oli tilaisuus tuoda näkemyksensä railakkaasti esiin. Juuri AKS:ää perustavan ydinryhmän valmistelevien neuvottelujen aikaan tapahtui Lönnrotin patsaalla ylioppilaskunnan sisäinen, mutta lehdistökeskustelun aiheeksi levinnyt välikohtaus, jota Matti Klinge pitää »yhtenä uudemman kielitaistelun lähtökohdannan».³⁴

Idänpolitiikan ja kielipolitiikan vaikutukset ulottuivat myös puolustuslaitokseen. Keväällä 1919 aktivistien piirissä syntyi skisma Itä-Karjalan miehittämisen ja bolševikkien kukistamisen eli Pietarin valloittamisen tärkeysjärjestyksestä.

Mannerheim ja hänen ympärillään ollut »ruotsalais-ryssäläisten» (ruotsinkielisten, entisten tsaarinupseerien) piiri suuntautui Pietariin ja oli valmis yhteistyöhön valkoisten venäläisten kanssa, joita heimohenkiset aktivistit taas pitivät sekä suomalaisten että virolaisten (valkoinen luoteisarmeija piti Viroa tukialueenaan) alkuperäisinä perivihollisina. Tätä käsitystä vahvisti valkoisten venäläisten itsepintainen kieltäytyminen niin Suomen kuin Baltian maidenkin itsenäisyyden tunnustamisesta.

Kun tämä ongelma poistui päiväjärjestyksestä, jäi sen pohjalta elämään aktivistien ja suojeluskuntajärjestön piiriin ristiriita toiminnan painopisteen valinnasta: toiset pitivät tärkeimpänä valmis-

³² Ari Uino käyttää artikkelissaan »Kielitaistelu ja 'uusi suomalaisuusliike' 1918–1939» alaotsikkoa »Aggressiivisen ruotsalaisuuden vaihe 1918–22», P. Tommila – M. Pohls (toim.), m.t., s. 179.

³³ A. Uino, m. art., s. 182–83, 186.

³⁴ M. Klinge, m.t. 4, s. 35–41. – Klingen kuvauksesta henkii ymmärtämys ruotsinkielisten loukkaantumista kohtaan; itse määrittelin aggressioksi/provokaatioksi ruotsinkielisten kopeat vaatimukset mm. »loukkaavan» laulun »Nouse, riennä, suomen kieli!» laulamisen kielitsemisestä kunnianosoituksessa Kalevalan luojalle!

tautumista kotimaisten punaisten pitämiseen kurissa, toiset halusivat kansallista sovintoa ja huomion suuntaamista puolustautumiseen ulkoista uhkaa vastaan.³⁵

Sekä Mannerheimin valtionhoitaja- että Ståhlbergin presidenttikaudella – heistä jälkimmäinen ei ollut puolustusasioista järkevästi kiinnostunut – puolustuslaitoksen johto oli »ruotsalais-ryssäläisen» upseeriston käsissä ja aktiivinen suomalaismielisyys saattoi olla syrjinnän aiheena. Vanhat herrat eivät myöskään juuri piittaneet lähinnä jääkärien tekemistä uudistusehdotuksista, ja sekä armeijan että suojeluskuntien saattaminen vakinaiselle kannalle viivästyi. Kiihtöjen, kähmännän ja kuohunnan ilmapiirissä tultiin lopulta upseerien joukkoeron kynnykselle ja presidentti Ståhlbergin ja suojeluskuntien itsehallinnon tavoittelijoiden arvovaltakiista johti mm. järjestön yhden – presidentin järjestöä kuulematta nimittämän – päällikön itsemurhaan.

Kädenvääntö näistä asioista oli ehkä tiukimmillaan juuri AKS:n perustamisen aikaan, ja puolustuslaitoksen »puhdistamista», suomalaistamista ja uudistamista vaativalla leirillä oli vahvat henkilösitteet AKS:n perustajiin.³⁶

Mikään järjestö ei ole saari³⁷

Näiden aatteellisten lähtökohtien ja tämän pääpiirteittäin hahmotellun poliittisen konstellaation pohjalle AKS syntyi.

Yhteiskunnassa oli 1920-luvun alkuvuosina voimakasta kuohuntaa ja järjestöjen muodostelua niin oikealla, vasemmalla kuin keskustassakin. Sisäpoliittinen puolueettomuus oli vaikeaa: monet järjestöt osuustoiminnasta urheiluun hajosivat punaiseen ja valkoiseen osaan. Ääri-vasemmalla valmisteltiin uutta punakapinaa. Val-

³⁵ Kari Selén, Sarkatakkien maa; Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta (Juva 2001), s. 197–99.

³⁶ Elmo Kailalla oli asiassa keskeinen rooli. Martti Ahti, Ryssänvihassa, erit. s. 266–75. Kytkennöistä AKS:n piiriin tuonempana.

³⁷ Runoilija John Donne (1572–1631) keksi lausua tämän lentäväksi lauseeksi tulleen huomion ihmisyksilöstä.

koisella ääri­laidalla ei luotettu demokra­tian kykyyn torjua uhka, vaan kaavailtiin kovia otteita »tarpeen vaatiessa». Kieliryhmien ky­räily ja taistelu vaikutti niin ylioppilas- kuin elinkeinoelämässäkin.

»Eheyt­tämisestä» oli puhuttu jo 1918, yhä siitä oli puute. Ja mihin suuntaan se piti aloittaa – kielii- vaiko sosiaaliryhmien ja niiden maailmankatsomusten kesken, vapaamielisesti moniarvoisuutta suvaiten vaiko yksien arvojen kumartamista vaatien? Eheyt­tä­misen pääsuuntia näyttää olleen valittavina kaksi: »pirua ja rys­­sää» (ts. sosialistista vallankumousta ja punaista Venäjää) vastaan porvarillisten elämänarvojen puolesta, yhdessä ruotsinkielisen rahavallan ja sivistyneistön kanssa kielirauhan vallitessa tai »pirua ja ruotsalaista» (ts. ruotsinkielisen rahavallan ja sivistyneistön vallit­sevaa hegemoniaa) vastaan sosiaalisen tasoituksen hengessä, kansansivistyksen kohottamisen ja kansan enemmistön edustajien koulutus- ja etenemisväyliä laajentaen, etenkin suomenkielistä työväestöä yhteisyyteen suostuttelemalla pikemminkin kuin vasemmistopoliitikkoja painostamalla.

Poliittisen käymistilan rinnalla valtakunnassa vallitsi talous­kriisi – maailmansodan tuomasta inflaatiosta, vuoden 1918 tuhoista sekä ulkomaankaupan uudelleensuuntaamiseen liittyneestä lamasta selviytyttiin vasta 1923–24. Uuden talouselämän ja yhteiskuntalaitoksen luominen vaati paljon voimia ja aktiivisuutta. Niinpä aatteellisen aktiivisuuden kentillä valitettiin myös laajoissa joukoissa vallitsevaa lamaannusta ja »aineellisuuden» palvontaa, kuten edellisessä luvussa on jo todettu. »Tonttipoliitiikan» harjoit­ta­minen aatepolitiikan sijasta oli syytös, jonka AKS:n miehet sin­kosivat ylioppilaskunnan vanhan johdon silmille lähtiessään ristiretkelleen kuntaa valloittamaan.³⁸ Itse asiassa se oli ollut muunnelma kansainväliselläkin kentällä yleisestä huomion keskittämisestä käytännön elämästä selviytymiseen uuteen olotilaan sopeuduttaessa.

Kahdessa edellä olevassa luvussa on pyritty lyhyesti esittämään se tausta, jolta AKS nousi. Aina kun vapaa kansalaisjärjestö otetaan tutkimuskohteeksi, joudutaan todellisuudelle tekemään jonkinas-

³⁸ M. Klinge 4, s. 57–61.

teista väkivaltaa. Niin sen »ansiot» kuin »virheetkin» pyrkivät korostumaan liiaksi. Piirteet, joita jälkimaailma saattaa etenkin sukupolvien perästä kummastella ja vierastaa, ovat voineet kuulua aikakauden ilmapiiriin ja ilmetä monin tavoin myös ympäröivässä yhteiskunnassa ja järjestöelämässä. Kun tarkastellaan »saavutuksia», kohdeyhteisön ansiot korostuvat, vaikka samaan hiileen saattoivat puhaltaa muutkin tahot, ja niiden suhteellisen osuuden määrittely jää vaikeaksi tai mahdottomaksi.

Tämän teoksen tarkoituksena ei ole vertailevan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen suorittaminen. Tarkastelen ainoalaatuista historiallista oliota, en lausu siitä mitään ylioppilasjärjestönä ylioppilasjärjestöjen joukossa tai poliittisena järjestönä poliittisten järjestöjen joukossa. Vasta kun useita rinnasteisia historiallisia olioita on tutkittu rinnakkaisin kysymyksenasetteluin ja menetelmin kutakin erikseen, on toisten tutkijoiden erillisenä tehtävänä yleistää se mikä yleistettävissä on – sikäli kuin vertailuilla on mitään selittävää merkitystä. Tuskinpa on järjestöä, jossa ratkaisut tehtäisiin sillä perusteella, että tämän tyyppin järjestön pitäisi teorian mukaisesti käyttäytyä niin tai näin.

AKS oli kotimaisen aatekehityksen ja poliittisen kokemuksen pohjalta noussut yhteisö. Taustalla on Arwidssonin, Snellmanin, Lönnrotin ja Castrénin aateperintö: fennomania, kansallinen kulttuuri-idealismi, kielipohjainen heimohenkisyys ja venäläisvastainen länsimielisyys. Oman maan historialliseen kokemukseen sen ankkuroivat aktivismin, itsenäisyysliikkeen ja heimosotien perintö, vuoden 1918 sisäisen sodan kokemukset, nopea säätykierto ja kielioloissa koetut epäkohdat sekä Venäjän imperialismiin paluuyritysten pelko. 1920- ja 1930-luvun suomalaisen akateemisen lukeneiston enemmistö reagoi sosialismiin ja maanpuolustukseen toisin kuin Ruotsin ja Norjan vastaavat ikäluokat ja suhtautui demokratiaan toisin kuin saksalaiset ikätoverinsa tai Oxfordin »kuutoset» kumppaneineen. Tämä selittyy vain kansallisen historian pohjalta.

Tietenkin suomalaisenkin lukeneiston – niin AKS:n kuin muidenkin – ajatteluun suodattuivat tämän taustakokemuksen läpi kansainvälisen ilmapiirin ja Euroopassa leviävien aatteiden

vaikutteet. Sankarinpalvonta ja ajatus siitä, että oikeus hankitaan aseilla, lyhyesti sanottuna »militarismi», oli tätä yleiseurooppalaista maailmansodan ja sen jälkeisen imperiumien hajoamisen Itä- ja Keski-Eurooppaan luomaa yhteistä kokemustaustaa. (Reinin ja Pohjanlahden länsipuolelta se yleensä puuttui; Länsi-Euroopassa vallitsevaksi jäi sodan vähäisten saavutusten – torjuntavoiton – sekä suurten uhrausten välisen ristiriidan synnyttämä pettymys.) Sitä oli pitkään muodikasta sanoa »fasistiseksi» – mutta niin kansainvälisen kuin neuvostosuomalaisenkin punakaartinuorison ylityslaulut kyllä osoittavat sen kattaneen aatekentän laidasta laitaan. Ei ollut olemassa yhtenäistä jatkumoa »rauhanystävistä» äärioikeiston »militaristeihin». Pasifismilla oli Euroopan suurten keisarikuntien seuraajavaltioissa perin vähän kannatusta sosiaalidemokraattisten piirien ulkopuolella.

Voluntarismi, energieettinen valtioteoria, »Blut und Boden»-kytkentä ja geopolitiikka, kansallisen itsemääräämisoikeuden vaatimus, rotu- ja kielikunta-ajattelu olivat ajan arvostamaa filosofiaa ja luonnontiedettä; kun niistä ammennettiin aineksia, oltiin ajan tieteellisen maailmankuvan tasalla.³⁹ Samoin sekä antibolševismi että epäluuloinen suhtautuminen täydelliseen parlamentaariseen demokratiaan ja sen kykyyn torjua väkivaltaiset yhteiskunnan järkytykset olivat Euroopan porvarillisissa väestöpiireissä laajalle levinneitä ajattelutapoja, joille aikalaiset löysivät vakuuttavia syitä kokemuspiiristään.

Epäluulo demokratiaa kohtaan – tai mahdollisesti tottumattomuus tähän yleensä uuteen ilmiöön – näkyy myös monien eurooppalaisten tahojen vaatimuksena oman totuutensa kompromissittomasta toimeenpanosta demokraattisen kompromissihakuisuuden sijasta. Se saattoi olla »fasistista/fasistoidia» tai »bolševistista» totalitarismia – tai monarkista perinnettä.

³⁹ Ironisoidessaan nationalismin yleistä »järjenvastaisuutta» ja suomen suvun ja suomalaisen kansallisen kulttuurin lähtökohtien minimaalisuutta AKS:n nousun yhteydessä nuori Klinge poimi pisteitä aikansa muodin (1968) seuraajana eikä nationalismin älyllisyyden aatehistorioitsijana, mutta monin tavoin ansiokas ylioppilaskunnan historia on epäilemättä vaikuttanut laajasti mielikuviin. M. Klinge 4, s. 59. – »Blut und Boden» on »(den heliga) svenska jordenin» hahmossa vaikuttanut Suomessa pitkälle saksalaisen kukoistusvaiheensa ohi.

Jopa raittiusliike ilmensi totalitaaris-moralistista halua määrätä yhteiskunnassa toisinajatteliijoista piittaamatta vaatiessaan kieltolakia ja saadessaan sen aikaan mm. Suomessa. Kun AKS syntyi heimo- ja kehittyi myös kielipoliittiseksi »taistelujärjestöksi» oman määritelmänsä mukaan, sekin piti vaatimuksiaan vähimmäisvaatimuksina, joista ei tingitä – vaikkakin »kansan herättäminen» sen oppeja noudattamaan oli toteutettava valistamalla eikä voimakeinoilla, tavoitteeksi asetetun todellisen ja tarpeellisenä pidetyn yhteisrintaman aikaansaamista voimakeinoilla kun ei hevin voitu pitää mahdollisena.

Aatteellinen moniarvoisuus ei ollut AKS:n syntyä aikana sellainen itsestäänselvyys kuin nykyisin. Esim. valtionkirkko oli todellisuutta monessa maassa ja uskonnonvapaus Suomessakin aivan nuori asia. Ajan sosialismi ja erityisesti kommunismi oli voimakkaasti uskonnon ja kirkon vastaista; bolševikit osoittivat sen tuhoitollään Venäjällä, ja kirkkojen häpäisyjä oli tapahtunut 1918 myös punaisessa Suomessa. Vastavaikutus nousi syvältä luterilaisen suomalaisuuden pohjalta vuoden 1918 valkoisessa armeijassa ja sen välittömän perinteen jatkajien piirissä.

Arkkipiispan sukupiirin jäsenen, rovastin pojan Elmo Kailan (alkuaan Johansson), jolle uskonnolla oli vähintäänkin taktista arvoa, ja tulisen herännäispappi Elias Simojoen vaikutus toi AKS:ään monista muista kansallisista liikkeistä poikkeavan, mutta Suomen porvarillisissa piireissä vielä varsin yleisen vahvan uskonnollisuuden piirteen (ja jäseniksi varsin runsaasti teologeja). Sen vaikutusta käytäntöön suun tunnustusta pitemmälle ei kuitenkaan ole syytä liioitella. Seurasta ei koskaan tullut uskonnollisiin tavoitteisiin pyrkivää järjestöä.

Isänmaa- ja heimoustunteen pohjalta rationaaliseen valtio- ja turvallisuusajatteluun sekä älyllisesti täysipainoisiin ja ajan tasalla oleviin kulttuurisuorituksiin ensisijaisesti omaa valtiotaan rakentavan kansakunnan ja toiseksi ihmiskunnan hyväksi. Tästä aatepohjasta on loppujen lopuksi vaikeata erottaa, mikä siinä on ollut erityisesti ranskalaista, saksalaista, brittiläistä, skandinaavista tai suomalaista – historiallisten kokemusten aiheuttamia detaljieroja lukuun ottamatta.

3. AKS:n synty

Tarua ja totta seuran perustamisesta

Tunnettu AKS:n perustamistarina, jota seura itse levitti nuoremille jäsenilleen ja ulkomaailmalle, on ilmeisen tarkoitushakuisesti rakennettu kertomus, jonka piti tarjota riittävä vastaus uteliaille kyselijöille. Sen taustaan tunkeutuminen on vaikeaa – tutkijat ovat aikaisemminkin todenneet, etteivät aktivistit juuri jättäneet selvittäviä papereita jälkeensä. He olivat sisäistäneet konspiratiivisen toiminnan säännöt itsenäisyystaistelun vuosina ja sovelsivat niitä tarpeen mukaan myöhemminkin. Vaikka AKS ei perustamisvuosinaan ollut yleisen mielipideilmaston kannalta suinkaan oppositioliike – sillä oli laajalti kansansuosiota, kuten tuonnempana nähdään – se ja eritoten sen takana häämöttävät piirit puuhasivat aluksi heimokysymyksen tähden salaisissa asioissa, jotka veivät sen oppositioon maan virallista idänpolitiikkaa vastaan ja joista ei kaikkea pantu paperille tai ei ainakaan paperilla säilytetty.¹

Tuon syntytarinan mukaan kolme suomalaisten vapaaehtoisjoukkojen viimeiseltä Itä-Karjalan retkeltä palannutta ylioppilasta, Karjalaisen osakunnan jäsenet Erkki Räikkönen ja Reino Vähäkallio sekä pohjoispohjalainen Elias Simelius (Simojoki), tapasi sopimuksensa mukaan Karjalaisessa Osakunnassa 22. helmikuuta 1922 ja päätti perustaa seuran ensisijaisesti auttamaan Suomeen paenneita itäkarjalaisia aseveljiään ja muita heimopakolaisia.² Otettiin yhteyttä muutamaan suopeamieliseen vanhempaan kan-

¹ Hyvämäki mainitsee eräitä AKS:n taustahahmoja ohimennen historiakatsauksessaan, m.t. (1937), s. 15–16: Kaila, Talvela, Leiviskä, Hallikorpi – josta tuli järjestäytyvän seuran ensimmäinen puheenjohtaja 5.3.1922 – sekä Itä-Karjalan avustuskeskus (= jääkärimajuri J. W. Snellman).

salaiseen, joilta saatiin hiukan tukea ja neuvoja, ja tuossa tuokiassa oli jalkeilla sadan pääasiassa maalaisylioppilaan seura, joka luetteloi, majoitti, kuljetti, sijoitti ja koulutti pakolaisia, pyöräytti käyntiin valistuskiertueita kautta maan ja perusti tuota pikaa itselleen komean aikakauslehden ja hankki sille arvovaltaiset avustajat. Saa-vutus näyttää todella mahtavalta talousvaikeuksissa kamppailevan maan ylioppilaspoikien voimannäytteeltä.

Perustamistapahtumaan avautuu toisenlainen näkökulma, kun voidaan todeta, että tutkittavanamme on Itä-Karjalan kansan-nousun jälkeen perustettu ja aktiivisesti heimoasiaan paneutunut seura, jonka piirissä kohtasivat monet varttuneemmat merkkimie-het. Mukana olivat mm. jääkärivärväyksen koordinaatiokeskuksen Uuden Metsätoimiston johtaja ja monen muun aktivistipuuhan mies Elmo E. Kaila, joka oli johtanut myös vapaaehtoisten värvä-yksen Itä-Karjalaan 1919 (apulaisenaan Bobi Sivén) ja 1921–22, metsätoimiston kakkosmies Paavo Sivén (Bobin isovelji, Susitai-val), Itä-Karjalassa toimineiden vapaaehtoisjoukkojen keskeiset komentajat Gunnar von Hertzen ja Paavo Talvela, puolustusvoi-mien pääesikunnan entinen tiedustelupäällikkö Eero Heickell (Kuussaari) ja ensimmäisen sortokauden aktiivisen vastustuspuo-lueen ja Voimaliiton päivistä itsenäisyyden asiaa ajanut ja kaikkien maan itsenäistymisen jälkeisten heimopoliittisten pyrkimysten yh-teinen puuhamies Herman Stenberg. Seuran tukihahmoihin kuu-luivat mm. entiset špalerniitit, jääkäri liikkeen »isä» Yrjö Ruutu ja Etelä-Pohjanmaan jääkäri värväyksen ja -etapin keskusorganisaat-tori Vihtori Kosola. Tämä järjestö oli Akateeminen Karjala-Seura. Kaikki ei selvästikään ollut vapaustaistelujen rivimiesylioppilaiden harteilla.

AKS:n synty voidaan yhtäältä liittää ylioppilasmaailman ilmi-öihin. Erityisesti Karjalaisella ja Pohjois pohjalaisella osakunnalla – Itä-Karjalaan rajoittuvien maakuntien osakunnilla – oli jo vuosikymmenten takaiset perinteiset yhteytensä Itä-Karjalassa suoritet-

² Räikkönen ja Vähäkallio olivat koulutovereita Helsingin Uudesta Yhteiskoulusta; Vähäkallio ja Simojoki olivat olleet Aunuksen retken aikana samassa komennuskunnassa (jonka yritys räjäyttää Syvärin rautatiesilta oli epäonnistunut). E. Räikkönen, Kustaa Vaasa 11/1941, s. 9.

tuun valistustoimintaan. Ylioppilaslehti antoi maan muun lehdistön valtaosan tavoin tukensa Tarton rauhaa edeltäneille Suur-Suomi -ajatuksille ja osoitti sen jälkeen samoin yhtenä porvarillisen lehdistön äänenä myötätuntoaan itäkarjalaisten kansannousulle. Yliopiston rehtori Ivar Heikel antoi syksyllä 1921 ylioppilaille suoran kehotukseen antaa Itä-Karjalalle tukea – mitä on voitu pitää AKS:n syntysanojen lausumisena³. Lopuksi Itä-Karjalassa (ja Virossa) taistelleet heimosoturiylioppilaat toivat mukaan kokemuksensa ja katkeruutensa. Ylioppilaita oli kuitenkin heimosotarekillä mukana sangen vähän.⁴

Toisaalta yllä esittämäni nimet viittaavat toisenlaiseen taustaan aktivismin taisteluissa mukana olleiden varttuneempien kansalaisten keskuudessa. Tässä ei ole mahdollista syventyä maan politiikan yleiseen suuntaan ja erityisesti idän- ja Baltian-politiikkaan sekä puolustuslaitoksen kehitykseen pettyneiden aktivistien yhdessä ja erikseen ja toisiaan vastaan ryhmittyneinä käymiin kamppailuihin jalansijan saavuttamisesta ja säilyttämisestä maan poliittisessa elämässä.⁵

Elmo Kaila ja jälkiaktivistit

Yksi keskeisimmistä »jälkiaktivisteista» oli Elmo Kaila. Jo Uuden Metsätoimiston isäntänä hän kehittyi konspiratiivisuuden taituriksi, ja näyttää siltä, että taustalta vaikuttaminen, langoista veteleminen miellytti häntä enemmän kuin suora poliittinen sitoutuminen, vaikkakin hän oli AKS:n alkuvuosina hyvin lähellä maalaisliittoa. Kailalla, joka hallitsi AKS:n 20-lukua, oli aina monta rautaa

³ Tämä on Martti Haavion arvio hänen muistelmateoksessaan Nuoruusvuodet (Porvoo 1972), s. 476–78.

⁴ Tämä todetaan mm. L. Hyvämäen historiakatsauksessa, m.t. (1937), s. 13.

⁵ Martti Ahti on käsitellyt »jälkiaktivistien» toimintaa ja ryhmittymiä teoksissaan Salaliiton ääriviivat (1987), Kaappaus? (1990) ja Ryssänvihassa (1999), Timo Soikkanen Yrjö Ruudun elämäkerrassa (1991) ja Pasi Koski laudaturtyössään »Elmo E. Kaila, maanpuolustusmiehen poliitikko» (Turun yliopisto 1983).

tulessa,⁶ ja AKS oli hänelle todennäköisesti enemmänkin apuorganani kuin keskeinen vaikuttamisen väylä, jollaiseksi se tuli 1930- ja 1940-luvun johtajilleen.

Lähteiden vajavaisuuden takia kuva jälkiaktivistien toimista on jäänyt epäselväksi. Virallisen – vaikkakin vuoteen 1927 lakisääteisesti vakinaistamattoman – suojeluskuntajärjestön sisään ja rinnalle rakenneltiin itsenäisyyden alkuvuosina Elmo Kailan ohjailun alaisuudessa aktivistipiirien suppeata suojeluskuntien liittoa, jonka tehtävänä olisi ollut pitää aktivistien valitsemää suuntaa yllä maan hallituksen värin mahdollisesta vaihtumisesta riippumatta. Kari Selénin tulkinnan mukaan kyseessä ei kuitenkaan ollut mikään kaappausorganisaatio, ja joka tapauksessa sen rakentelusta ja yleensäkin suojeluskuntien suuntaamisesta tuli yksi jälkiaktivistien hajaannuksen syistä, mm. Kailan ja toisaalta Kai Donnerin Suuntaryhmän riitautumisen tärkeä aihe. Kaila »vaihtoi puolta» noustessaan virallisen järjestön tärkeäksi taustavaikuttajaksi.⁷

Kailalla oli valtakunnassa laaja yhteysverkkonsa, jonka ytimeenä olivat Uuden Metsätoimiston entiset pääasiamiehet, jääkärivärivärit ja jääkärietappien hoitajat. Lähinnä näiden varaan hän rakensi salaperäisen, nimettömäksi jääneen »Järjestön» eli »firman» ja hahmotti aktivisteille yksityisen tiedustelulaitoksen, »Keskuksen», jolla toki oli henkilökytkentöjä virallisiin sotilas- ja poliisieliimiin. »Järjestö» miehitti myös lukuisia suojeluskuntien keskeisiä paikkoja, mm. piiripäällikkyksiä. Kaila hallitsi kevääseen 1922 saakka silloin lakkautettua Jääkäritoimistoa, jonka tärkein tehtävä oli sopivien upseerinvirkojen tai muiden työpaikkojen löytäminen jääkäreille. Samaa tehtävää ja lisäksi tiedustelutoiminnan johtamista hän saattoi harjoittaa suojeluskuntien ylitarkastajana 1919. Tämän jälkeen hän päätoimitti Suojeluskuntalaisen Lehtea 1919–23 toimien samalla Antikommunistisen kansalaistietotoimiston

⁶ Lyhyet uratiedot: Kuka kukin oli (Keuruu 1961), s. 224–25. Laajempi kuva: M. Ahti, Ryssänvihassa; Elmo E. Kaila, m.t.; P. Koski 1983.

⁷ M. Ahti, Ryssänvihassa, m.t., s. 114–18, 205–18; M. Ahti, Salaliiton ääriiviivat; Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919 (Espoo 1987), s. 63–70. K. Selén, m.t., s. 45–66. Selén toteaa joka tapauksessa suojeluskuntain liiton (väliotsikko s. 61) »arvoitukselliseksi hankkeeksi».

johtajana. Suojeluskuntalaisen Lehden taustavoimien (Suuntaryhmän) kanssa riitaannuttuaan hän julkaisi omaa Sana ja Miekka-lehteään 1924–26 oman piirinsä aktivistien tukemana.

Yhteyshenkilöitään ja »Järjestöään» Kaila aktivoi alun perin erityisesti heimosotien tueksi ja mahdollisen Suomea kohtaavan uuden pahan päivän varalle ja sitten suojeluskuntalaitoksen suunnan ja puolustuslaitoksen »puhdistamisen» ohjaamiseksi »oikeaan» tulokseen, »ruotsalais-ryssäläisyyden» torjumiseen. Samalla pyrittiin sukupolvenvaihdoksella modernisointiin, vanhan »venäläisyydestä» syytetyn polven väitetyn leväperäisyyden ja epäpätevyuden korvaamiseksi jääkärien saksalaismallisella tehokkuudella (Relanderin presidenttikauden alussa tulos saavutettiin).⁸

Kaila ryhtyi 1920 kehittämään varsinaista ryssänvihan lietsontaa saadakseen armeijan puhdistuksen liikkeelle (virkaikää arvostava Ståhlberg ei ollut hankkeelle suojea). Tästä alkoi myös hänen keskustalainen vaiheensa, läheinen yhteistoiminta samoin armeijan suomalaistamista vaatineen Santeri Alkion ja hänen Ilkka-lehtensä kanssa. Ryssänviha sai kuitenkin pian laajemman merkityksen hänen toiminnassaan. Hän näki välttämättömäksi kansan »rokottamisen» kaikkea venäläisystävyyttä vastaan imperiumin vastaiskun varalta, minkävärisistä venäläisistä sitten olisikin kyse. Laajamittainen käytyriys, myöhemmän sanonnan mukaan »viides kolonna», oli pyrittävä eliminoimaan ennakolta. Hän laati tästä mittavan suunnitelman, jakoi sen tiedoksi luottomiestensä piirille ja suunnitteli ryssänvihan lietsonnalle omaa organisaatiota.⁹ Näyttää siltä, että lähestymme AKS:n yhteydessä esiin putkahtavaa Vihan Veljet -salaseuraa.

Koska Kaila hoiti Jääkäritoimistostaan Aunuksen retken 1919 sekä Itä-Karjalan nousun 1921–22 värväystoimet ja maksoi lähti-
joiden matkarahat ja kuului myös Viron avustamisen keskustoimi-

⁸ Kailan laajaa toimintakenttää itsenäisyyden ensimmäisen vuosikymmenen aikana käsittelee M. Ahti elämäkertateoksessaan Ryssänvihassa s. 103–352. P. Kosken em. laudaturtyö Kailasta tuo myös esiin mielenkiintoisia yksityiskohtia.

⁹ M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 172–94, kirjeen saajien nimet s. 180–81; keskeisessä asemassa olivat valikoidut johtavat jääkäriupseerit ja suojeluskuntien piiripäälliköt. Kirjeen saajissa monet olivat nimistä päätellen ruotsinkielisiä – Kailan ryssänvihaan ei liittynyt kotisuomalaisen kielikysymyksen vivahdetta, toisin kuin maalaisliiton puhdistuskaavailuissa.

kuntaan, hän oli se henkilö, jolla oli hallussaan kaikki tiedot heimosotiin osallistuneista akateemisista kuten muistakin kansalaisista ja tietysti luottamukselliset suhteet niin hankkeiden poliittisiin taustavoimiin kuin kentällä operoineisiin upseereihin ja virkamiehiin. Hän myös käytti niitä ennakkoluulottomasti. Niinpä Repolan nimismies Bobi Sivén, joka jääkärikapteeni Henrichson-Matan kanssa jonkin aikaa hahmotteli Itä-Karjalan aseellista vapauttamista valvomaltaan alueelta käsin, raportoi Kailalle – entiselle värväystoimiston esimiehelleen – ja sai häneltä ohjeita virallisen virkatien-sä ohitse.¹⁰ Oli siis mitä luonnollisinta, että AKS:n syntytarinan »perustajakolmikon» kerrotaan kääntyneen ensiksi hänen puoleensa etsiessään yhteyttä muihin, joilla voisi olla halua pitää rajantakaisen aseveljeyden perinnettä yllä.

Kailan mainitaan kuitenkin jo aikaisemmin esittäneen »toivomuksen», että nuoriso järjestäytyisi tämän asian merkeissä. »Toivomuksen» muotoa ei ole ilmoitettu eikä liioin sitä, kenelle se esitettiin, mutta tuntuu siltä, että varsinainen AKS:n syntysanojen lausuja löytyy tämän tiedon myötä.¹¹ »Toivomuksen» taustalla on myös Kailan jo suuren ryssänvihaohjelmansa yhteydessä 1920 luottomiehilleen esittämä aikomus vaikuttaa ylioppilaisiin ja opettajiin asian edistämiseksi.¹²

Kailalla oli myös keinot löytää sopivat miehet (ehkäpä vapaaehtoisjoukkojen komentajia tarvittiin tässä) »toivomusta» toteuttamaan. Vapaaehtoisjoukot olivat olleet siinä määrin hajallaan ja palvelusajat niin epäyhtenäisiä, että palanneilla itsellään tuskin oli keinoja kovin monen akateemisen aseveljensä (niistä kaikkiaan harvoista) löytämiseen – etenkin vaivihkaa. Seuraa perustamaanhan ei kutsuttu entisiä akateemisia heimotaistelijoita ilmoituksella tai muulla kutsulla esim. Ylioppilaslehdessä, vaan lähtökohtana oli mieskohtainen kutsu »salaseuraan».

¹⁰ M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 219–26; J. Niinistö, m.t., s. 186–88, 192.

¹¹ Hyvämäki 1937, s. 15. Vähäkallio yhdistää haastattelussaan 23.3.1973 AKS:n perustamisen Kailan ympärillä ennen syksyä 1921 olleeseen piiriin, johon hänellä itselläänkin oli haastattelun mukaan jo silloin ollut yhteyttä. Haastattelu Kerho 22:n kokoelmassa (haastattelija Uno Peltoniemi), tekijän hallussa.

¹² M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 186.

Vihan Veljien arvoitus

Kailan aktivistipiirin, »Järjestön», itsestään käyttämä nimi ei ole tiedossa, mutta se saattaisi olla vaikkapa Vihan Veljet. Vihan Veljiä on tähän saakka pidetty AKS:n sisärenkaana. Vihan Veljien säilyneet toimintaohjeet kuitenkin osoittavat, ettei se hyvin sovi tähän rooliin, ja eräät muut merkit, joista tuonnempana, viittaavat siihen, että Vihan Veljet oli varhaisempi kuin AKS. Jos näin on, AKS, josta sitten kasvoi itsenäinen ja vahva puu Vihan Veljien pian kuihtuessa, saattoi olla alun perin ajateltu »isojen poikien» juoksupoikayhdistykseksi ja rekrytointilaitokseksi.

Karjalaisessa Osakunnassa istui 22. helmikuuta 1922 kolme ainakin myöhempää Vihan Veljeä, jotka ovat jättäneet jälkeensä osoituksia siitä, että he mielsivät VV:n ja AKS:n eri asioiksi. Kun Räikkönen raportoi Karjalan-matkaltaan 1923 Kailalle valistustoimistaan, hän kertoi etsineensä Vihan Veljille yhdyshenkilöitä ja puhuneensa Vihan Veljien hengessä, ei AKS:n, ja pohtiessaan tuloan Helsinkiin järjestötehtäviin samana vuonna Simelius rinnasti »AKS:n ja Vihan Veljien» asioiden hoitamisen.¹³ Vähäkallio kertoi vuosikymmeniä myöhemmin haastattelijalle, että Vihan Veljien tunnukset olivat olemassa ennen AKS:n perustamista ja että hän tutustui niihin Kailan luona jo syksyllä 1921.¹⁴

AKS:n tulevista merkkimiehistä Viljo Helanen saarnasi »ryssänvihaa» jo nuorena ylioppilaana 1918-19, ilmeisesti ennen Kailan systemaattisen »vihaohjelman» syntyä, ja tervehdys »veljesi rysiässänvihassa» esiintyy tietävästi ensimmäisen kerran Paavo Talvelan

¹³ Räikkönen Kailalle 3.6. ja 6.8.1923, Simelius Kailalle 5.7.1923. Suomen 1920–1940-luvun historian säätöön kokoelma (tuonnempana Säätö): E. E. Kaila, kansio 5.KA.

¹⁴ Vähäkallion em. haastattelu. Samassa kokoelmassa olevassa toisessa, 5 vuotta myöhemässä haastattelussa (haastattelijana L. Hyvämäki) hän – mahdollisesti keskustelun aiheena olleen Räikkösen tekstin vaikutuksesta – yhdistää Vihan Veljet vain AKS:ään, mutta muistaa kuitenkin edelleen merkin kuuluneen »jollekin» vanhemmalle organisaatiolle. Tässä haastattelussa hän myös ajoittaa koko AKS:läisen VV-episodin Kailan Saksasta paluun jälkeiseen aikaan, talveen 1922–23, jolloin AKS vasta oli niin laaja (n. satajäseninen), että »sisärengasta» voitiin tarvita. Samoilla perusteilla, joita tässä käytän epäilläkseni VV:n ja AKS:n sisäkkäisyyttä, hän tuolloin kummeksui kevään 1922 kaksiportaisuuden mahdollisuutta. Haastattelut ovat osaksi ristiriidassa keskenään. Varhaisempi haastattelu vaikuttaa vastausiltaan täsmällisemmältä.

kirjeessä Elmo Kailalle alkusyksyllä 1921.¹⁵ Paljon asioita näyttää siis olleen säkissä ennen kuin AKS:n pussissa.

Vihan Veljien säilyneet »ohjeet renkaiden muodostamiseksi» eivät puhu mitään akateemisuudesta jäsenyyden ehtona. Ne on kirjoitettu koko valtakunnan alueen kattavaa moniportaista salajärjestöä varten, jossa kommunistien solujärjestelmää muistuttavasti kenenkään kentällä toimivan jäsenen ei pitänyt tuntea liian monta muuta.¹⁶

Tällaisen järjestön koko pohjakaava ei ole ajateltavissa pääkaupunkikeskeisen muutaman kymmenen hengen opiskelijayhdistyksen (jollainen AKS alussa oli) toimintamalliksi saati ensimmäisenä mieleen tulevaksi hankkeeksi. Rakennelman konspiratiivis-byrookraattinen malli ei myöskään ole opiskelijatyötä, ei edes rivimiehenä Karjalan taistelutanterea joitakin viikkoja tallanneiden »sotaveteraanien». Konspiratiivista kokemusta oli sen sijaan runsain mitoin jääkäriaktivisteilla. Säilyneissä ohjeissa ei tietenkään ole merkintää, missä ja milloin ne on hyväksytty ja kenen toimesta, mutta E. E. Kailan suunta on ilmeisin; ne on monistettu Jääkäritoimistossa.

Myös Reino Vähäkallio kertoo em. haastattelussaan Kailan yhdysmiesverkosta, josta Martti Ahti on Kailan elämäkerrassaan esittänyt ilmeisesti mahdollisimman täydellisen kuvauksen. Vähäkallion mukaan Kaila »sanoi, että on olemassa semmoinen järjestö, joka on jo vanha ja jonka papereita hänellä on, mm. eri puolella maata olevien yhdysmiesten luettelot, ja että niitä voitaisiin käyttää siinä vaiheessa, kun AKS ryhtyisi pyörimään, kuten hän sanoi». Vihan Veljien kantajäsenten joukossa hän luettelee mm. AKS:n ensimmäisen puheenjohtajan Kaarlo Hallikorven.

Edelleen hänen mukaansa (muita lähteitä ei ole löytynyt) Vihan Veljien toimintaan kuului mm. Suojeluskuntain yliesikunnan ja Kailan haluamien tietojen hankinta. Myöhemmin Kailan »aika-

¹⁵ Helasen puheita 1918–19 (erityisesti 10.1.1919), Helasen kok. (290), 10. HYK. Helena Sepp teoksessa *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen* (toim. H. Roiko-Jokela ja H. Seppänen, Jyväskylä 1997), s. 49; *Harri Kousa, Suuren Suomen puolesta – Vilho Helanen 1918–1929* (pro gradu, Turun yliopisto 1995), l. 15. – M. Ahdin 1997 antama tieto.

¹⁶ Kerho 22:n kok. B:7. KA.

naan hankkima yhdysmiesverkko» siirtyi kuitenkin syksyllä 1922 perustetun Suomen Suojelusliiton käyttöön, Vähäkallion mukaan edelleen Vihan Veljien soluorganisaation mukaisena. Kertomusta vahvistaa se hänen antamansa tieto, että hän itse siirtyi 1923 Jyväskylään Suojelusliiton piirin toiminnanjohtajaksi (mistä palasi Helsinkiin 1924 AKS:n sihteeriksi hankalassa tilanteessa).¹⁷ Mainitun haastattelunkaan mukaan Vihan Veljien jäsenyyden ehtona ei ollut akateemisuus eikä liioin suomenkielisyys (vm. seikka ei kuulunut myöskään AKS:n alkuperäisiin vaatimuksiin).

Kun AKS lähetti ylioppilaita valistuskierueille maakuntiin kesäisin, se painatti vuodesta 1923 alkaen kiertäjiä varten ohjekirjasen valistustyöstä AKS:n hengessä. Kaikki AKS:n kiertäjät eivät olleet VV:n kuriireja. Vuonna 1922 neljästä kiertäjästä kolme oli ilmeisesti Vihan Veljiä.¹⁸ Kun toiminta oli seuraavana kesänä paljon laajempaa eikä tilapäinen sihteeri Barndik ilmeisestikään tiennyt, ketkä vapaaehtoisista kesäkiertäjistä heitä olivat, hän sai ohjeen selvittää asian puhelimitse Kailalta. Hän sai kuitenkin jakaakseen 20 erillistä ohjemonistetta, jotka oli pidettävä »visusti» lukkojen takana. Ohjeet painottavat ryssänvihan levitystä ja luotettavien yhteyshenkilöiden etsimistä mahdollista myöhempää VV:n jäseneksi ottamista varten (taaskaan ei mainintaa akateemisuudesta). Painetussa vihkosessa tavallisilta AKS:läisiltä edellytettiin vain Karjala-valistusta ja pakolaistilanteen selvittämistä paikkakunnittain, mutta erikseen vannotetut saivat tehtävän viedä »V. V:n aate voittoon kautta Suomen», kuten Kaila merkitsi ohjeittensa loppuun.¹⁹

Voidaan tietysti olettaa, että VV:n pojat saattoivat toimia

¹⁷ Vähäkallion tiedoille ei löytyne vahvistavaa lähdettä, mutta ne sopivat kuitenkin moniin selvitettyihin tosiasioihin. Toisaalta M. Ahdin mukaan Kaila ja Suojelusliitto eivät olleet hyvissä väleissä. Molemmat kuitenkin harrastivat mm. kommunisminvastaista tiedustelu- ja tiedotustoimintaa, ja Suojelusliiton ryhmällä oli siihen ilmeisesti myös vahvat taloudelliset resurssit, joita Kailalla ja etenkin AKS:llä taas ei ollut. Ehkä kaikki yhteydet eivät ole paljastuneet.

¹⁸ Neljäs – ja uutterin – oli nainen, seuran naisosaston perustaja Viena Pantsar. Vsk. 1922.

¹⁹ Päiväämätön ohje – Barndikin palvelushistorian perusteella keväältä 1923 – ja Kailan käsin B:lle merkitsemä viesti; 5 silkkipaperikopiota on ilmeisen käyttämättöminä jäljellä. AKS 8:4.KA.

myös Kailan ja maakuntien Vihan Veljien kuriireina. Vielä paljon myöhemminkin näyttää ainakin joku Kailan kirjeenvaihtotove-
reista epäilleen Itä-Karjalan asioita koskevien tietojen vaihtamista
virallisen postin välityksellä.²⁰

On vaikeata kuvitella, että toistaiseksi omaa jäsenmerkkiään
vailla oleva uusi köyhien lähinnä maalaisylioppilaiden seura teet-
täisi alkajaisiksi toisen jäsenmerkin eräitä jäseniään varten, kun
koko joukko oli vasta parikymmenmiehinen. Vihan Veljillä oli
kuitenkin oma ei-julkinen, ilmeisesti takin käänteeseen sisäpuolella
kannettu jäsenmerkkinsä jopa kahtena versiona (sekä neula- että
solkiversio). AKS:n ensimmäinen leima oli sen mallin mukai-
nen.²¹ Veljillä oli myös oma vala, joka oli »hurjasisältöinen ja vä-
hän hirvittävä» ja jonka Kaila otti noviiseilta vastaan.²²

Vihan Veljien piiriin pääsyä nähtävästi pidettiin AKS:ssä eri-
tyisenä kunniana. He käyttivät kirjeissään puhutteluna V.V. – sen
sijaan AKS:läisiin allekirjoituksiin »ryssänvihassa» vakiintui myö-
hemmin – ja useissa Kailan saamissa säilyneissä kirjeissä nämä kir-
jaimet on piirretty korostetun huolellisesti.²³

Kaikki nämä indisiot vahvistavat mielestäni Vähäkallion
muisteluksen Vihan Veljien vanhemmuudesta ja limittäisyydestä
pikemminkin kuin sisäkkäisyydestä AKS:n kanssa tämän alkuvai-
heessa.

Tältä pohjalta on myös ymmärrettävissä, että AKS sai toimin-
taansa »lentävän lähdon»: isoilta veljiltä, joita oli niin ruotsin- kuin
suomenkielisiäkin, sekä akateemisia että ei-akateemisia, tulivat ne
yhteydet ja organisatoriset valmiudet, joita tarvittiin pakolais- ja hei-
movalistustoiminnan käynnistämiseen – eikä niitä aivan pienillä ra-
hoillakaan pyöritetty, vaikka taloustietoja ei juuri käytettävissä ole

²⁰ Kaarlo Hillilä Kailalle 2.1.1927. Säätiö: E. E. Kaila, kansio 5.KA.

²¹ Merkissä ovat Karjalan vaakunan miekat ristissä ja ympärillä teksti »Pirua ja ryssää vas-
taan». Miekkakuvio esiintyy mm. AKS:n ensimmäisen painetun sääntövihkon nimiösivun
sisäpuolella ja sittemmin jonkin aikaa AKS:n sisäiseen käyttöön tarkoitetuissa kirjeissä, kun
ulkopuolisille lähetetyt yleensä leimattiin nimileimasimella.

²² Yrjö Vuorjoen vastaus historiakyselyyn 1958. K 22: kansio G:2.KA. Kustaa Vilkuna, HS
19.11.1972. Säilynyt Vihan Veljien kirjallinen sitoumus ei kylläkään ole erityisen hirvittävä,
vaikkakin venäläisten vihaamiseen siinä sitouduttiin kirouksen uhalla. K 22 B:7.KA.

²³ Säätiö: E. E. Kaila, kansio 5.KA.

muutamaa yksittäistä lahjoitusta lukuun ottamatta.²⁴ Kouluhallitus ja sisäministeriö tosin antoivat AKS:lle 1922–23 valtionapua pakolaisiin kohdistuvaan valistus- ja koulutustoimintaan. Oletettavasti pienellä ja vastaperustetulla »ylioppilasyhdistyksellä» oli merkittävät puoltolauseet takanaan voidakseen saada nuo avustukset.

Erkki Räikkönen on kuvannut Vihan Veljien synnyn toisin. Hän sijoittaa Vihan Veljet AKS:n alkuperäiseksi sisärenkaaksi, mainitsee perustajaksi ja ideologiksi Kailan, mutta käytännön toimeenpanijaksi (jo perustavan kokouksen osanottajien kutsujaksi) itsensä – mikä on hänelle tyypillistä. Hän sanoo itse suunnitelleensa VV:n jäsenmerkin ja sen tekstin ja kertoo käyneensä Simojoen kanssa yhdessä tilaamassa ko. merkit, joihin Kaila ne »jälkikäteen nähdessään» ihastui. Hän ajoittaa perustamisen maaliskuuhun vaihteeseen 1922 ja merkkien tilaamisen samaan kevääseen. Hän väittää Kailan tuolloin väheksyneen AKS:n »vähäpätöistä» puuhastelua eikä edes ryhtyneen seuran jäseneksi, vaan halunneen terästää sitä Vihan Veljien perustamisella.²⁵ – Tämän mukaisesti asian ovat myöhemmin kertoneet mm. Matti Klinge ja Kustaa Vilkkuna.²⁶

²⁴ Ensimmäisen suurehkon lahjoituksen tekijäksi mainitaan prof. Iivari Leiviskä. Muita ensimmäisessä vuosikertomuksessa mainittuja lahjoittajia olivat Stockmann, SOK ja tohtorinna Tilma Hainari. Vähäkallion haastattelujen mukaan alkurahoitusta etenkin itäkarjalaispakolaisten sotilaskoulutukseen saatiin yksityisten 1921 perustaman ja mm. kansalaiskeräyksellä varoja hankkineen Itä-Karjalan avustuskeskuksen B-rahaston kautta. Vähäkallio mainitsee avustuskeskuksen talousjohtajan jääkärimajuri J. W. Snellmanin Kailan ohella henkilönä, jonka kanssa keskusteltiin ennen AKS:n perustamista. Haastattelut 23.3.1973 ja 25.11.1976, Kerho 22:n kok., tekijän hallussa. – Avustuskeskuksesta tiedettäneen vähän, enkä ole lainkaan tavannut tietoja »B-rahastosta».

²⁵ E. Räikkönen, »Pirua ja ryssää vastaan» -ohjelmasta »Pirua ja ruotsalaista vastaan»; Järkyttävä kamppailu A.K.S:n ohjelman suuntaviivoista vuosina 1923–1924 (nimiösvulla maininta »painettu käsikirjoituksena» ilman muita painatustietoja), s. 17–21. Kirjassen painatusilmoitus on järjetön, kyseessä lienee painamatta jääneen – ilmeisestikin Kustaa Vaasassa julkaistuun artikkelisarjaan perustuvan – teoksen sidottu taittovedos, jossa mainittu viimeinen ajankohta on vuosi 1942 (s. 18, alav.) ja ladonta on suoritettu varmastikin ennen syyskuuta 1944. Se näyttää kadonneen julkisista kirjastoista. Prof. Matti Klinge on ystävällisesti lainannut käyttööni valokopion. Toistoja samasta sisältää Räikkösen lehteensä Kustaa Vaasaan laatima AKS:n alkuvaiheita kuvaava kirjoitussarja (Kustaa Vaasa 11/1941–7-8/1943) ja E. W. Juvalle Tukholmassa 1954 antama laaja haastattelu, E. Räikkösen kokoelma, KA.

²⁶ M. Klinge, Vihan veljistä valtiotalousmiiniin; Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta (WSOY 1972), s. 64–66; K. Vilkkuna, »Salaseura Vihan Veljet», HS 19.11.1972.

Räikkösen kertomuksessa on hämmästyttäviä piirteitä, jotka pakottavat epäilemään sen paikkansapitävyyttä. Miksi Kaila olisi heti alkuunsa vähätellyt vasta hahmottumassa olevan pienseuran toimintaa oltuaan panemassa sitä alkuun vain kuukautta aikaisemmin? Miksi parinkymmenen miehen tuolloinen »salaseura» olisi tarvinnut heti sisälleen toisen salaseuran sisärenkaakseen? Miten sisäpiiri oli hahmotettavissa piskuisesta vasta kokoontuneesta ryhmästä, jolla oli kädet täynnä työtä pakolaisia koskevissa asioissa?

Miten Kaila, toki valtavan työkykyinen, olisi ennättänyt hää- ja matkavalmistelujensa sekä Jääkäritoimiston lopettamistehtävien keskellä rientää suunnittelemaan toista yhdistystä vasta perusteilla olevan sisään – ja tälle vielä valtakunnallista soluverkkoa?²⁷ Sen sijaan olisi paremmin ymmärrettävissä, että hän saattoi käydä ottamassa nuorilta apumiehiltä »Järjestön» jäsenvalan ja pitää heille puheen »Pyhä viha», joka vastaa pitkälti hänen edellisen talven ryssänvihaohjelmansa tekstiä.²⁸

Räikkönen tulee intoutuessaan puhuneeksi hieman ristiin: hän määrittelee VV:n myös AKS:n »sisarjärjestöksi» ja väittää itse maanitelleensa vastahakoisen Kailan puheenjohtajaksi, jotta näin saataisiin VV ja AKS lähemmäksi toisiaan!²⁹

Heimosotaliikkeen johtohahmot eivät pitäneet vielä vuonna 1922 peliä menetettynä. Neuvostoliiton historian 70 vuoden takaa on varsin vaikeata muistaa, että järjestelmällä oli epäilijänsä alusta

²⁷ Kaila solmi toisen avioliittonsa 2.4. ja matkusti 6.4. nuorikkoineen puoleksi vuodeksi Saksaan. Jääkäritoimiston lopettamispäätös oli tehty helmikuussa ja se siirsi tehtävänsä, arkistonsa ja »osin muunkin omaisuutensa» vastaperustetulle Jääkäriliitolle Kailan matkaan mennessä. M. Ahti, Ryssänvihassa, m.t., s. 481, alav. 3). M. Lauerma, Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27, vaiheet ja vaikutus (WSOY 1966), s. 1006.

²⁸ Puhe on julkaistu kokonaan Räikkösen Kustaa Vaasa -lehdessä 8/1942; yhteys vanhempaan ryssänvihaohjelmaan ja analyysiä: M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 246–53. – Vilkkunan valanumero (161) on niin korkea, ettei hän kerro artikkelissaan omakohtaista tietoa; VV:n valatilaisuuden ajoitus hänen artikkelissaan on mahdoton, minkä jo M. Ahti on todennut, m.t., s. 247.

²⁹ Kustaa Vaasa 8/1942, s. 10 ja 22. – Räikkösen kirjoittelun motiivit näyttävät liittyvän hänen suorastaan vimmaiseen intoonsa todistaa itsensä AKS:n kaikkien »hyvien ajatusten» isäksi ja toiminnan moottoriksi sekä hänen vuoden 1924 välirikosta juontuvaan kaunaansa Kailaa kohtaan.

saakka, eivätkä nämä olettaneet kokeilun kestävän kovin pitkään. Kun se kukistuisi mahdottomuuteensa, odotettiin – eikä vain Suomessa, vaan laajalti muuallakin, etenkin ei-venäläisten emigranttien piirissä – vähemmistökansojen saavan uuden tilaisuuden irtautumishankkeisiin.³⁰ Nämä ajatukset putkahtivat ajoittain esiin eivätkä täysin kuolleet tuolta sukupolvelta ennen kuin toisen maailmansodan lopulla. Tässä mielessä ryssänvihapropagandalla ja Vihan Veljillä oli 1920-luvun alun oloissa merkityksensä mahdollisesti piankin tapahtuvaksi odotettuun mullistukseen varautumisessa.

Poliitikot ja Pro Carelia

Valokeilan suuntaaminen häikäisevästi kolmeen perustajylioppi-laaseen oli ilmeisesti aluksi tarkoitettu jättämään taustalla oleva aktivistien salatoiminta pimentoon, vaikka sen hahmoja siellä täällä vilahtelee myös julkaistuissa teksteissä. Kun AKS kasvoi, itsenäistyi ja muuttui, tämä kuva oli sen omaltakin kannalta tarkoituksenmukainen. Nuorison sankaritarina ja uuteen nuorisoon vetoaminen eivät kaivanneet setähahmoja, eivät suomalaisuustaistelun virittyä etenkin ruotsinkielisiä tai »puolusuomalaisia».

Toinen eräänlainen »kummiyhteisö», jonka roolin hahmottaminen AKS:n taustalle on hankalaa, oli aivan Tarton rauhan kynnyksellä 10.10.1920 perustettu Karjalan Liitto – Pro Carelia³¹, joka rauhansopimuksen ratifioinnin aattona anoi valtioneuvostolta miljoonan markan avustusta alkavaan toimintaansa. Sen perus-

³⁰ Tätä ajatusta ylläpiti toiseen maailmansotaan saakka Neuvostoliiton vähemmistökansojen vapauttamista ajanut kansainvälinen Prometheus-järjestö, johon AKS:lläkin oli omat yhteytensä ainakin ajoittain, mikä sopii käsiteltäväksi seuran ulko- ja puolustuspolitiikkaa koskevan aktiivisuuden yhteydessä. Näiden kansojen pakolaisjärjestöjen muodostama Kansakuntien antibolševistinen liitto (Anti-Bolshevik Bloc of Nations) jatkoi olemassaoloaan Neuvostoliiton sortumiseen saakka, ja erät sen johtajista ennättivät eläessään takaisin vapaisiin kotimaihinsa. – Tietysti uskoa kommunisminjälkeiseen elämään Venäjällä ilmeni myös ns. valkoisten venäläisten keskuudessa.

³¹ Todettakoon, ettei 1940 perustetulla nykyisellä Karjalan Liitolla eikä viime vuosien Pro Carelia -yhdistyksellä ole tähän järjestöön mitään yhteyttä.

tajiin kuului merkkihenkilöitä kaikista porvarillisista ryhmistä, ensimmäisenä puheenjohtajana toimi sittemmin lyhyen ajan AKS:n senioreihin kuulunut E. N. Setälä ja valtuustossa istuivat mm. E. E. Kailan läheinen yhteistyökumppani Santeri Alkio ja entinen valtionhoitaja P. E. Svinhufvud, ja myös ruotsinkielisillä oli siinä vahva edustus. Liiton sääntöjen tarkoituksena oli hyvin samantapainen kuin AKS:n alkuperäinen toiminta-ajatus (s. 128) ja antoi mahdollisuuden myös julkilausumattomiin toimintakeinoihin:

Liiton tarkoitus on *kaikin keinoin* edistää Karjalan heimon kansallisia pyrintöitä.

Sen toiminta käsittää:

1. työn Karjalan aineelliseksi ja henkiseksi kohottamiseksi;
2. Karjalaa koskevan valistustyön sanomiston, kirjallisuuden ja esitelmien kautta sekä rajantakaisessa Karjalassa että Suomessa ja ulkomailla;
3. Karjalan pakolaisten huoltamisen;
4. Karjalaa koskevan kirjaston ja arkiston aikaansaamisen.

Liiton toiminta voidaan ulottaa myös muita rajantakaisia suomalaisia ja Suomen sukukansoja koskevaksi.³²

Lisäksi liitto ilmoitti tarkoitukseksi »keskittää mahdollisimman suuressa määrässä Suomesta Karjalan hyväksi suuntautuva työ ja yhdenmukaistuttaa tähän asti hajanainen toiminta».

Liitto näyttää olleen Tarton rauhansopimuksen kriitikoiden ja ratifioinnin hylkäysrintaman ajama hanke. Se jatkoi olemassaolonsaan ainakin jonkin vuoden, mutta toiminta näyttää pitkälti lamaantuneen rauhansopimuksen ratifioinnin jälkeen ja oletettujen toimintamahdollisuuksien erityisesti Repolassa ja Porajärvellä kadottua, poliittisten ryhmien riitaannuttua ja niiden kellokkaiden kiinnostuttua muista asioista ja aktivistileirinkin hajottua.

Kun Itä-Karjalan viimeinen kansannousu alkoi syksyllä 1921,

³² Sääntöjen 2. pykälä. Valokopio anomuksesta ja säännöistä (T. Kaukorannan 18.12.1920 oikeaksi todistamasta jäljennöksestä) Kerho 22:n kokoelmissa, tekijän hallussa. Valtuuskunnan koko nimiluettelo on mielenkiintoinen: Santeri Alkio, Ilmari Auer, Kai Donner, J. A. Heikkinen (»Hallan ukko»), Eirik Hornborg, P. J. Hynninen, Santeri Ivalo, A. Juutilainen, Artturi Leinonen, K. E. Linna, Edv. Polon, Samuli Sario, Valde Sario, J. J. Sederholm, E. V. Sellgren, E. N. Setälä, E. V. Sopenen, P. E. Svinhufvud, Harald Åkerman, O. Åkesson.

maassa virisi spontaania toimintaa taloudellisen (mm. elintarvike)avun toimittamiseksi. Sitä ohjaamaan perustettiin erityinen Itä-Karjalan avustamiskeskus ja sille piiriorganisaatio, jonka taakse yhdistyivät monet voimat.³³ Myös Karjalan Liitto aktivoitui mm. painattamaan Topi Vikstedtin suunnittelemaa Pro Carelia -julistetta, jota levitettiin Itä-Karjalan kansannousun avustamisen tueksi »kaduille ja kujille», mutta jonka rauhansopimuksen noudattamista valvovat viranomaiset poistattivat näkösalta.³⁴

Tämä juliste on AKS:n jäsenmerkin ja AKS:n tie -julkaisujen kansikuvan (muurin takaa iskevä Karjalan vaakunan suora miekka) pohja. Vikstedt luovutti merkin kustannuksitta seuralle – saatuaan ilmeisesti perustyöstä palkkionsa jo liitolta. Myös AKS:n levittämän heimosotapostikorttien sarjan ensimmäinen painos kantoi otsikkoa Pro Carelia, joka sittemmin vaihdettiin suomalaiseksi (»Karjalan puolesta»). Vaikka kahteen latinan sanaan ei toki kenelläkään ole tekijänoikeutta, liitto oli joka tapauksessa tuonut nuo sanat näkyvästi julkisuuteen, ja Erkki Räikkösen omilleen ja mm. Paavo Talvelan ottamille valokuville löytämä painatuskanava saattaa kuulua samaan edellispolven poliitikkojen perintöön. Tarkempia tietoja mahdollisesta perinnön siirrosta ei liene olemassa. Ainakin osa Pro Carelia -julisteista löysi tiensä AKS:n käyttöön, mm. toimiston seinälle.

Muita puroja, joista virta vei AKS:ään, olivat ainakin osakuntien marraskuussa 1921 pohjoispohjalaisen Niilo Kärjen aloitteesta³⁵ perustaman ja eteläsuomalaisten kuraattorin Arvo Sipilän johtaman Itä-Karjalan kansannousulle tukea keränneen Karjala-toimikunnan luoma ylioppilasorganisaatio, joka yhdistyi AKS:ään

³³ T. Nygård, m.t., s. 89–92.

³⁴ Lehdissä tästä mm. »Neekerin» pakina, Uusi Suomi 17.12.1921; Suomen Kuvalehden joulunumerossa 1921 kuvareportaasi »Karjala-plakaattien kohtalo». Herman Stenberg mitätöi Pro Carelia -järjestön eräiden muiden lyhytaikaisten yritteliäisten tavoin »keskenjääneeksi, hysteeriseksi yritykseksi» verratessaan sitä AKS:n pitkäjänteisyyteen. »Hyvä Veli» -kirje ilmeisesti E. E. Kailalle 14.10.1924. AKS 2B:1.KA. Itä-Karjalan Avustamiskeskuksen perustajien joukossa oli runsaasti Pro Carelian luottamushenkilöitä. Sen keräysvetoomus julkaistiin sanomalehdissä marraskuussa 1921 (esim. US 26.11.) ja keräyslistoja on säilynyt myös AKS:n arkistoinneistossa. AKS 3:5.KA.

³⁵ Yrjö Vuorjoen painamaton käsikirjoitus »Akateeminen Karjala-Seura – kansakunnan peitsi», II luku, liuska 23. Kerho 22:n kokoelma, tekijän hallussa.

maaliskuussa 1922,³⁶ sekä 1920 perustettu Suomalais-virolainen ylioppilasyhdistys, vuodesta 1923 Helsingin Akateeminen Heimo-klubi.

Kaiken kaikkiaan 1920-luvun alkuvuosina syntyi tai kasvoi varhaisemmalta pohjalta sankka joukko heimoasiaa ajamaan eri kannoilta virittäytyneitä järjestöjä, joissa oli runsaasti yhteisiä jäseniä ja toimihenkilöitäkin.³⁷ AKS profiloitui tässä kasvustossa nimenomaan ylioppilasyhteisönä ja sai muista poikkeavan selkeän identiteetin nimenomaan yhdistäessään aluksi heimo- ja maanpuolustusasian aktivistien hengessä ja laventaessaan sitten toimintansa myös suomen kielen asian edistämiseen.

Seuran liikkeellelähtö

AKS:n perustamisvaihe on – pimentoon tai ohimennen mainituiksi jääneiden taustaneuvottelujen jälkeen ja rinnalla – sujunut seuraavasti:

24.2.1922 neuvottelu E. E. Kailan luona ja samalla viikolla neuvottelu prof. Iivari Leiviskän (PPO:n inspektorin) luona, ylioppilasneuvottelijoiksi mainitaan virallinen perustajakolmikko.

28.2. Karjalaisen Osakunnan vuosijuhlan jälkeen yöneuvottelu, läsnä mm. majuri P. Talvela ja maisteri K. Hallikorpi (isäntä-osakunnan kuraattori).³⁸

1.3. kokous Karjalaisessa Osakunnassa, mukana edellisten li-

³⁶ Sipilä ei itse liittynyt AKS:ään, hänen johdolla ESO:sta kuitenkin kerättiin avustusta seuralle ja hän allekirjoitti osakuntansa puolesta lämminhenkiset menestyksen toivotukset, mutta joutui varsin pian Ylioppilaslehdessä polemiikkiin AKS:n nuoria radikaaleja vastaan. – Jo 1919 Karjalainen, Savolainen ja Viipurilainen osakunta olivat olleet mukana silloin hahmotellussa kansalaisjärjestöjen yhteistoimintahankkeessa heimokansojen hyväksi; T. Nygård, m.t., s. 69.

³⁷ Tätä monimutkaista verkostoa on erityisesti selvitetty Toivo Nygård mainitussa teoksessaan (1978) sekä lisensiaattityössään Suur-Suomi -ajatus ja heimoalueet heimopropaganda tehneiden järjestöjen äänenkannattajien kirjoittelussa 1920- ja 30-luvulla (Jyväskylän yliopisto 1973).

³⁸ Hyvämäki mainitsee, että yökokouksessa olivat läsnä »ainakin» virallinen perustajakolmikko sekä Olli Kärki, Yrjö V. Puhakka, Lasse Nissinen, Yrjö Aalto, Reino Oravala ja Erkki Jussila. Kaikista tuli myös seuran jäseniä. L. Hyvämäki 1937, s. 16.

säksi Visa Engelberg, Soini Göös (Kuhakoski), Erkki Jussila, Lasse Nissinen, Aaro Pakaslahti ja Eino Rossander (Rauste) uusina jäseninä.

5.3. varsinainen perustamiskokous Ostrobotnialla, entisten lisäksi läsnä E. Jounela, Lauri Kyander (Kiianmies), Urho Matinolli, Kauno Merenheimo, Yngve Roschier, Yrjö Wegelius (Vuorjoki) ym.; prof. Leiviskä valittiin jo kunniajäseneksi.

9.3. uusi kokous, jossa seuralle annettiin nimi.

12.11. virallinen perustamiskokous, jossa hyväksyttiin ensimmäiset säännöt ja valittiin ensimmäinen väliaikainen johtokunta.

22.2.1923 ensimmäinen vuosikokous, jossa siihen asti puheenjohtajan tehtävää hoitanut Hallikorpi kieltäytyi jatkamasta ja valittiin kunniajäseneksi.³⁹

Yhteenvedossa ei mainita E. E. Kailaa, josta tuli puheenjohtaja Hallikorven jälkeen. Yrjö Vuorjoki kuitenkin mainitsee Kailan jääneen mieleen maaliskuun alun kokouksesta, jossa hän itse oli mukana ensi kerran, todennäköisesti 9.3. Vuorjoki muistelee tulleensa mukaan Pakaslahden vetämänä, joka myös jossakin muussa muistelmassa mainitaan aktiiviseksi värvääjäksi.⁴⁰

Tämä perustamishistoria antaa aiheen muutamiin huomioihin. Kahdessa viikossa seuraan oli saatu 15 nimettyä ylioppilajäsentä (jos Hyvämäen luettelemat olivat heti mukana, heitä oli muutama enemmän), joiden lisäksi joukossa oli ainakin neljä varttuneempaa kummisetää (Hallikorpi, Kaila, Leiviskä, Talvela).

Nimeä annettaessa oli ilmeisesti pitkälti kysymys linjanvedosta. Ehdolla oli mm. Ylioppilaiden Karjala-seura (johon tuskin olisi saatu varttuneempia akateemisia kansalaisia mukaan) ja toisaalta

³⁹ Tässä muodossa tiedot esitetään AKS:n viralliselle – myöhemmälle – paperille tehdyssä päiväämättömässä koneella kirjoitetussa muistiinpanossa, joka on talletettuna Kerho 22:n kokoelmassa, G:4b.KA. E. Räikkönen ei vuosikertomuksessaan mainitse helmikuun neuvottelujen päivämääriä, ajoittaa ne vain tapahtuneiksi »Karjalan sodan päätyttyä 16.2.» – Alkuneuvotteluissa mukana olleet Hallikorpi ja Talvela on identifioitu muualla Vihan Veljiksi.

⁴⁰ Y. Vuorjoen vastaus Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnan kyselyyn 1969. Ko. toimikunnan arkisto, KA; kopio: K 22,G:5–6.KA. – Kailalla ei em. Saksan-matkansa takia ollut mahdollisuuttakaan asettua puheenjohtajaksi 1922.

keskusteltiin akateemisuuteen rajoittumisen hyödyistä ja haitoista.⁴¹ Valittu elitistinen linja erotti seuran joka tapauksessa muusta tuolloin suhteellisen runsaana versoneesta Karjala-toiminnasta, ja ylioppilaat olivat selkeä kohderyhmä, johon jälkiaktiivismin perinteiden ymppääminen oli epäilemättä Kailan ja Talvelan tavalla ajatteleville tärkeää. He olivat myös erinomaisen sopiva joukko talokotoyöhön ja pitämään yhteyksiä maan eri puolille kotiseuduilleen – ja lopulta pitämään yllä ja levittämään aatetta omilla työpaikoillaan kautta maan.

Seuralle ryhdyttiin laatimaan sääntöjä vasta syksyllä.⁴² Toiminta alkoi kuitenkin jo keväällä erittäin aktiivisena. Se näyttää hyvin koordinoidulta ja mittavalta alusta saakka ja käynnistettiin vuosikertomuksen mukaan heti ensimmäisessä neuvottelussa E. E. Kailan luona 24.2. Tässä kokouksessa myös jo tehtiin päätöksiä, joiden perusteella ryhdyttiin toimiin. Virallisen kertomuksen mukaan päättäjiä saattoi tässä vaiheessa olla 4 – Kaila ynnä perustajakolmikko – koko muu yhdistys, jonka nimiin päätöksiä tehtiin, oli vasta ajatuksena olemassa. Päätökset olivat suurisuuntaisia: satojen itäkarjalaisten sotureiden sijoittaminen työhön maaseudulle ja opetuksen järjestäminen heille – ja pienemmän ydinryhmän tuottaminen Helsinkiin työhön ja opetettaviksi osakuntiin. Pakolaisille oli järjestettävä myös sotilaallista koulutusta.⁴³

Tuskin tällaisia päätöksiä voitiin tehdä kolmen pojan hartioiden varaan. Pikemminkin kyseessä oli ilmeisesti Kailan käskynjako

⁴¹ L. Hyvämäki, m.t. (1937), s. 17. Räikkönen mainitsee nimen esittäjäksi Urho Matinolin. Hänen oma ehdotuksensa oli »Syvärin liitto», Kustaa Vaasa 11/1941, s. 12.

⁴² Hyvämäen mukaan ne laati syyskuussa valittu kolmimiehinen toimikunta, jonka jäsenet olivat Lauri Raunio, Einari Jounela ja Lasse Nissinen. Näistä vain kaksi viimeksi mainittua on mainittu kevään suunnittelukokousten osanottajina. Huomattakoon, ettei ketään »perustajakolmikosta» ollut ainakaan virallisesti mukana. Kokouksessa 18.10. sääntöjä muuteltiin ja ne hyväksyttiin, 31.10. ne jätettiin rekisteröitäviksi ja toiminta aloitettiin virallisesti niiden pohjalta 12.11. (jolloin pidetyssä kokouksessa seuran arkistoon talletetun em. muistiinpanon mukaan ne lopullisesti hyväksyttiin). Hyväsmäki, m.t., s. 18. Räikkösen laatima vuosikertomus on näiden muodollisuuksien osalta vähäsanainen.

⁴³ Työnvälitys ei onnistunut tavoitteita vastaavasti, mistä tuonnempana. Salainen, mutta ei suuremmin peitelty sotilaskoulutus sen sijaan saatiin aikaan yhteistoimin mm. suojeleuskuntien, Itä-Karjalan avustuskeskuksen, Etelä-Pohjanmaan aktivistien ja Lapuan kansanopiston kanssa vähintäänkin puolustusministerin tietien. Asiaa tarkastellaan lähemmin tämän teoksen 2. osassa seuran heimopolitiikan yhteydessä.

laajempien mahdollisuuksien varassa.⁴⁴ Kun tuo kolmen pojan joukko uskaltautui panemaan aktiivisen toiminnan käyntiin jo ennen varsinaista perustamiskokousta, mutta Kailan ja Leiviskän tavattuaan, oltuaan yhteydessä J. W. Snellmaniin ja saatuaan kokouksiinsa Talvelan ja kuraattori Hallikorven, sillä täytyi olla varmuus siitä, että seura syntyy ja että aloitettujen puuhien kulut maksetaan. Tästä ei nähtävästi ole jäljellä kirjallisia tietoja.

Leiviskälle kerrottiin vuosikertomuksen mukaan ensimmäisessä yhteydenotossa »aikomuksesta» eli ei puhuttu valmiista päätöksistä. Korrektisuuskin edellytti tätä. Vastaanotto oli erittäin myönteinen, kuten rahalahjoitus ja ensimmäiseksi kunniajäseneksi kutsuminen osoittavat.⁴⁵

Maaliskuun perustamiskokouksessa 5.3. seura sai ensimmäisen hallintonsa. Puheenjohtajaksi tuli Kaarlo Hallikorpi, sihteeriksi Simelius, rahastonhoitajaksi Soini Göös (myöh. Kuhakoski). Ilmeiseltä näyttää, että Hallikorpi tässä vaiheessa uhrautui väliaikaiseksi vetäjäksi.⁴⁶ Laajempaa johtokuntaa ei nimetty, vaan eri sektoreille valittiin vastuuhenkilöt: valistustyö Simelius, sotilaskasvatus Vähäkallio, majoitus Visa Engelberg ja Eino Rossander (myöh. Rauste), propaganda Urho Matinolli ja Lauri Kyander (Kiianmies).

Selittämättömäksi jää, miksi itsensä seuran perustamisen fac-

⁴⁴ Vuosikertomuksen – joka on pikemminkin lennokas kuin tarkka esim. kokous-, työväily- ja koulutusasioissa – laati seuran sihteeri Erkki Räikkönen, jonka myöhemmät kertomukset ovat toisenlaisia ja vähintäänkin epäilyttäviä. Vuosikertomuksessa mm. todetaan ensimmäiseksi toimeksi kääntyminen Kailan puoleen ja Kaila erittäin innostuneeksi asiaan – myöhemmin Räikkönen otti itselleen kunnian seuran perustamisesta ja paljosta muustakin, Kailan seuran jäseneksi ja puheenjohtajaksi värväämistä myöten. E. Räikkösen kokoelma (E. W. Juvan 1954 Tukholmassa tekemä pitkä haastattelu), KA, ja Räikkösen em. kirjoitukset.

⁴⁵ Maantieteen ylim. professori Leiviskä oli jo nuoruusvuosinaan ollut aktiivinen yliopiston suomalaistamisharrastuksissa ja toimi myöhemmin 1920-luvulla pari vuotta Aitosuomalaisen Liiton esimiehenä. »Perustajakolmikön» hankkeen takana olivat siis tässä vaiheessa Kailan ja eräiden jääkäriupseerien lisäksi heidän osakuntiansa johtomiehistä PPO:n inspektori ja KO:n kuraattori.

⁴⁶ Kun otetaan huomioon mm. yhteistyö viranomaisten kanssa ja valtionavun hankkiminen, on selvää, että johtoon tarvittiin varttuneempi kansalainen – ja sittenkin rekisteröitymättömän pikkuyhdistyksen yhteistyösuhteiden solmiutumisen näyttää jäljestäpäin hämmästyttävältä. Vähäkallion em. haastattelutietojen mukaan Hallikorpella oli erityisen läheiset suhteet Kailaan ja hän kuului Vihan Veljiin. Räikkösen tekstin väite hänen »syrjäyttämistään» Kailan tieltä seuraavana vuonna ei tunnu yhtä uskottavalta.

totumiksi jälkikäteen korottaneella Räikkösellä ei ole paikkaa tässä kokoonpanossa. Tosiasioiden puuttuessa – ja ottaen huomioon miehen ilmeisen sanavalmiuden, idearunsauden ja puuhakkuuden – olettaen, että todelliset johtosuhteet olivat toiset kuin paperille merkityt, vaikuttaa todennäköisemmältä kuin Räikkösen syrjäytyminen. – Vähäkallio joka tapauksessa oli sotilaskoulutuksen keskeinen yhdysmies virallisen nimityksensä mukaisesti.

Pakolaisten apuna salaa ja avoimesti

Tuolloin (maaliskuuhun mennessä) oli jo tiedusteltu – ei kerrota, kuka tai kenen nimissä – metsäsisseille 34 sijoituspaikkaa Helsingin lähiympäristöön ja miehet päätettiin heti »tilata» pohjoisesta. »Tilausosoitetta» vuosikertomus ei mainitse – eikä se liene saatu E. E. Kailalta. Vuosikertomus mainitsee noutokohteeksi Suomussalmen samoin kuin miesten noutaja muistaa myöhemmin. Hyvämäen historiassa noutopaikkana on Hyrynsalmi, jossa oli »400 pakolaismiehelle eräänlaista koulutusta» antava leiri. Paikannimien sekaantumisenkin on ehkä osoitus asiaa ympäröineen salauksen tiheydestä.⁴⁷

Pakolaissotureiden maaseudulle sijoittamista varten laadittiin kiertokirje aktivistien verkostolle. Vuosikertomuksessa sen osoitelähteeksi mainitaan Karjala-aktivisti Toivo Kaukoranta, mutta ilmeisesti se oli peräisin Kailalta: Kaukoranta oli hänen lankonsa, joka myöhemmin ajautui Suunta-ryhmän mukana Kailan vastustajien leiriin, mutta oli tässä vaiheessa vielä hyvissä väleissä hänen kanssaan. Monin tavoin Karjala-aktivismiin osallistunut Kauko-

⁴⁷ Hyvämäen tieto ko. leiristä m.t. 1937, s. 19. E. Jussilan haastattelu 20.11.1973 (U. Peltoniemi), Kerho 22:n kok. tekijän hallussa. Myöhemmin Räikkönen (Kustaa Vaasa 11/1941, s. 14) mainitsee useista Kajaanin pohjois- ja itäpuolella olleista leireistä, joihin AKS lähetti kuriireja (Hyvämäki kuten vuosikertomuskin mainitsee vain yhden). Pohjois-Suomessa oli ryhdytty suomalaisten toimesta antamaan mm. sotilaskoulutuksen alkeita sopiville sitä vailla olleille metsäsisseille. Vuosikertomus, Hyvämäki ja edes Räikkönen myöhemmissäkään kirjoituksissaan eivät tarkenna, keihin koulutettavien sissien hankinnassa ja valikoinnissa oltiin yhteydessä, kuten eivät kerro AKS:n osuudesta myöhempäänkään sotilaskoulutukseen. Hyvämäki (s. 21) mainitsee ensimmäisen AKS-avusteisen »sotakoulun» siviilipuolen, joka ei ollut pelkkää peitetointia.

ranta oli luonteva yhteyksien välittäjä Kailan matkan ja sitä edeltäneiden kiireiden takia.⁴⁸

Salaisiksi merkittyjä 10.3. päivättyjä kirjeitä lähetettiin kymmenittäin, useimmat Etelä-Pohjanmaalle, jossa vastaanottajina olivat mm. maakunnan aktivistien johtomiehiin kuuluvat Vihtori Kosola ja Vihtori Herttua (Kosolasta tuli Lapuan »sotakoulun» siivilivalvoja). Kirjettä ei ole löytynyt AKS:n arkiston säilyneestä osasta. Hyvämäen lainauksen mukaan siinä sanottiin mm. »Me allekirjoittaneet Akateemisen Karjala-Seuran jäsenet kuulumme niihin lujauskoisiin, jotka ovat varmasti vakuutettuja, että Karjalalle koittaa vielä valoisampi tulevaisuus, koittaa vapaus ... Ryhtykäämme kehittämään Karjalan omista nuorista miehistä sellaisilla henkisillä edellytyksillä varustettu kantajoukko, että se on valmis ja kykenevä toimimaan silloin, kun Karjalan puolesta taistellaan.»⁴⁹

AKS:n toiminta oli aluksi salaista. Vuosikertomuksessa esitetään tälle eufemistisia selityksiä, mutta kun kyseessä oli salaisen sotilaskoulutuksen järjestäminen pakolaisille ja uuden rajantakaisen kansannousun valmistelutyö tai siihen myötävaikuttaminen, salaisuuden ylläpitämiseen oli tietysti hyviä asiasyitä.⁵⁰ Toisaalta ohjelman laajeneminen ja muut ajankohtaiset tarpeet (myös tiedotus- ja propagandatoiminnan väistämätön näkyvyys) johtivat vuoden mittaan julkisuuteen – ja ehkä salaisuudet tuntevien Vihan Veljien ja »apujäsenten» väliseen »luokkaeroon» alkuvuosina.

Teekkari ja Itä-Karjalan veteraani Erkki Jussila nouti ensimmäiset 25 miestä Suomus- tai Hyrynsalmelta maaliskuun puolivälissä, ja he tupsahtivat Helsinkiin niin yllättäen, että majoituksessa ja koulutuksessa – eräitä jouduttiin jopa opettamaan lukemaan ja

⁴⁸ Martti Ahdin antama tieto langosten tuolloisista suhteista. Vähäkallion em. haastattelussa mainitsema Kailan osoitteiston siirtyminen Suomen Suojelusliiton käyttöön saattaisi liittyä tähän välitystehtävään ja langosten pian sen jälkeen tapahtuneeseen väliirikkoon – todisteitahan ei tästä ole. – Räikkönen mainitsee myöhemmin suoraan osoitelähteeksi Kailan (Kustaa Vaasa 11/1941, s. 13–14), samoin Hyvämäki, m.t. 1937, s. 19.

⁴⁹ L. Hyvämäki, m.t., s. 20; E. Räikkönen, Kustaa Vaasa 11/1941, s. 14.

⁵⁰ Tähän viittaa myös L. Hyvämäki, m.t.. 1937, s. 15.

kirjoittamaan – jouduttiin hätäratkaisuihin.⁵¹ Lopulta vain viisi miestä voitiin sijoittaa Helsinkiin, muille Yrjö Wegelius järjesti ilmeisesti isänsä avulla maataloustöitä Tuusulasta. Myöhemmin puhuttiin 20 miehelle paikka Helsingin kaupungin puhtaanapitolaitoksen palveluksessa ja tehtiin uusi »tilaus». Paikkoja ei kuitenkaan saatu, vuosikertomuksen mukaan »kommunistilehtien painostuksen» takia,⁵² ja näille miehille järjestyi työtä ja opetusta Lapualta, jonne Vähäkallio kävi heidät viemässä.

Näin kertoo vuosikertomus. Toisaalta juuri Tuusulassa ja Lapualla järjestettiin tilatuille valiomiehille aliupseerikoulutusta, mikä oikeuttanee epäilemään, että vuosikertomus käyttää tässä varovaisuussyistä peitekieltä sijoituksen kulkua selvitellessään.

Kun pakolaiset liikkuvat Ylioppilastalossa – lähinnä Karjalaisessa Osakunnassa – kummajaisina ja AKS:läiset olivat kovin salaperäisiä, uusi »salaseura» tuli pian laajempienkin opiskelijapiirien tietoon ja virallisestikin ylioppilaiden itäkarjalaisiin kohdistaman toiminnan keskuselimeksi osakuntien Karjala-toimikunnan yhdistyttyä siihen jo maaliskuussa. Julkisuus oli kuitenkin vain osittaista – sotilaallinen puoli pysyi vain sisäpiirin tiedossa.

Jo kesään 1922 mennessä toiminta oli varsin suurisuuntaista. Pakolaisten työhönsijoittelussa AKS toimi muiden tahojen alihankkijana, ja nähtävästi isännät olivat innokkaammin tilanneet halpaa työvoimaa kuin sitä saatiin käytettäväksi.⁵³ Välityksen osittaiseen epäonnistumiseen vaikutti sekin, että »ns. Hyrynsalmen koulun» 400 metsäsissiä eivät »sattuneesta syystä» olleet

⁵¹ Räikkösen muistelusten (Kustaa Vaasa 11/41, s. 13) mukaan miehet oli aluksi majoitettava Pelastusarmeijan yömajaan ja heille saatiin lumitöitä, illat vietettiin Karjalaisessa osakunnassa, jossa perusopetuksesta huolehtimaan värvättiin pian muutamia osakunnan tyttöjä; vuosikertomus antaa tunnustuksen neideille A. Schröder ja A. Kariniemi.

⁵² Hyvämäki mainitsee työmaillakin tapahtuneen pakolaisten painostamisen historiassaan (s. 21), ja AKS:n arkistoaineistossa on säilynyt tällaisia tapauksia koskevaa kirjeenvaihtoa. Tarkoituksenani on käsitellä asiaa lähemmin teoksen 2. osassa.

⁵³ Vuosikertomuksessa yhteydet ilmaistaan epäselvästi ja selitetään sijoitettujen määräksi 700 epäonnistumisesta puhumatta, minkä myös Hyvämäki toistaa. Räikkösen laatimassa vuosikertomuksen konseptissa, jota ilmeisesti sisäpiirissä karsittiin ja muutettiin, työvoimavälityksen osittainen epäonnistuminen nimenomaan työnnetään muiden tahojen vastuulle ja todetaan AKS:n täyttäneen toimeksiantoa – kenen, se jää avoimeksi. AKS.1.KA.

kaan käytettävissä.⁵⁴

Kesäksi lähetettiin neljä lähettiä usean viikon ajaksi kiertelemään maakuntia kouluhallituksen rahoituksen turvin ja etsiskelemään hajalleen sijoittuneita tai sijoitettuja pakolaisia, järjestämään heille paikallista perusopetusta työpaikkojen yhteyteen tai niiden avulla sekä etsimään ja suosittelemaan jatkokoulutettavia nuoria pakolaisia AKS:n ja kouluhallituksen pakolaistoimiston toimien kohteiksi, mm. valikoimaan uusia oppilaita Lapuan kouluun.⁵⁵ Vuosikertomuksen mukaan he kävivät 87 pitäjässä ja saivat kosketuksen 1400 pakolaiseen. Kouluhallituksen rahat riittivät kirjallisuuden hankkimiseen ja jakamiseen, sisäministeriö kustansi rautatiematkat. Pitkä penni on tullut »jostakin» kuten tietysti tieto siitä minne mennä ja keiden kautta ottaa yhteyksiä.

Vauhdikkaasti julkisuuteen

Kesästä 1922 lähtien AKS tuli enenevästi julkisuuteen. Lohjalla järjestettiin 27.8. heimojuhla, johon saapui tuhatlukuinen yleisö, mm. itäkarjalaisia Kuusamosta saakka ja jossa esitettiin pakolaisvoimin ensi kerran kuvaelma itäkarjalaisista häämenoista – naisosaston (ja vähän miestenkin) seuraavan kesän menestyskiertueen pääohjelma. Wegelius hoiti järjestelyt Tuusulassa, jossa AKS piti karjalaiskoulutettavineen tuloksetkaan Karjala-juhlan 1.10.

Erytisen suurisuuntainen oli itsenäisyyspäivänä Kansallisteat-

⁵⁴ Näin Räikkönen vuosikertomuksessaan. »Sattunut syy» ei voine olla muu kuin koulutuksen järjestymisen asianomaisille muita teitä. Lapualle saatetut koulutettavat olivat jo saaneet peruskoulutusta Suomussalmella. Hyrynsalmen »koulun» tai muun pakolaisväen sijoittelun selvittely ei kuulu tämän kirjan teemaan. Selvää kuitenkin on, ettei muutamalla Karjalan retkikunnan Helsinkiin opintojaan jatkamaan tulleella rivimiehellä voinut olla tietoa – etenkin tuossa järjestelyvaiheessa – tuollaisista suurista hankkeista saati käsitystä paikoista, henkilöistä ja huollosta, joita tällaisiin koulutuspuuhiin tarvittiin.

⁵⁵ Pohjanmaata kiersivät pohjalaiset Aaro Pakaslahti ja Kauno Merenheimo, Hämettä ja Savoia pohjalainen Yrjö Wegelius (Vuorjoki), Länsi- ja Pohjois-Suomea hämäläinen Viena Pantsar, joka uhrasi asiaan koko kesän viidennen kiertäjän tultua estyneeksi (julkaistu vuosikertomus mainitsee kiertäjien määräksi 5 ilmeisesti rahoittajia varten – Pantsar teki kahden työt). Pantsar ja Wegelius eivät siis liikkuneet ainakaan osakuntansa perusteella tutuilla aluilla.

terissa yhdessä Inkerin Liiton kanssa järjestetty heimojuhla, jonka pääorganisaattorina toimi kummankin järjestön sisäpiiriin lukeutuva Räikkönen. Juhlapuhujana esiintyi kokoomukselainen professori-kansanedustaja ja Karjalan Liiton (Pro Carelian) puheenjohtaja E. N. Setälä, tervehdyspuheen piti kouluhallituksen pakolaistoimiston päällikkö, tri Rafael Engelberg.⁵⁶ Musiikkisolistit olivat ajan maineikkaimpia: Väinö Sola lauloi ja Ilmari Hannikainen esitti pianomusiikkia, ja lisäksi musisoivat YL ja merivoimien soittokunta. Räikkönen esitti varjokuvaesityksen heimotaisteluista (kuvamateriaalilla oli sitemmin kysyntää eri suunnilla) ja Elias Simelius herätti ensi kerran niin ihastusta kuin pahennustakin puheellaan »Suomen huomen».⁵⁷ Iivo Härkönen oli kirjoittanut tilaisuuteen juhlarunon »Pakolaisen virsi», jonka lausui Kansallisteatterin tähtinäyttelijä, Suomen Näyttelijäliiton puheenjohtaja Teuvo Puro. Juhlan ohjelma painettiin upeana neliväripainatukseen – Itä-Karjalan ja Inkerin vaakunat heraldisissa väreissään – hyvälle kartongille, ja juhlaan kutsuttiin valtakunnan korkein johto presidentistä ja keskeisistä ministereistä alkaen sekä Viron ja Unkarin lähettiläät.⁵⁸ Vuosikertomuksen mukaan porvarillinen lehdistö suhtautui juhlaan myönteisesti, vasemmistolehdistö kielteisesti, erityisenä silmätikkuna Simeliuksen puhe.

Presidentille ja ilmeisesti ministereillekin (Kyösti Kallion johtama maalaisliiton ja edistyksen vähemmistöhallitus) osoitettu kutsu oli puhdas muodollisuus. Ståhlberg ja hänen johtamansa idänpolitiikka olivat olleet heimoaktivistien – politiikan kentällä lähinnä kokoomuksen ja kokoomuslehdistön – ankaran ryöpytyksen kohteina.

⁵⁶ AKS:n lähdeyttä kielitaisteluun molemmat puhujat, seuran seniorijäseneksi ehtinyt Setälä ja yhteistyökumppani Engelberg joutuivat hakauksiin seuran kanssa. Setälä kirjoitti vuoden 1923 kiistellyn yliopistolain, Engelbergin AKS:läiset karkottivat Urho Kekkosen johdolla Suomalaisuuden Liiton pääsihteerin paikalta 1927.

⁵⁷ Tulevan suurpuhujan retorisesti mahtava ja ulkopoliittisesti uskalias puhe, joka näki »Suomen huomenen» koittavan vasta, kun Itä-Karjala on vapaa venäläisten vallasta, on julkaistu AKS:n vihkosessa »Suursuomi on yhtä kuin isänmaa» (3 painosta, Helsinki 1923), sekä V. Helasen toimittamassa Simojoen puheiden kokoelmassa Palava pensas (Porvoo 1942).

⁵⁸ Painettu ohjelma sekä kutsuvierasluettelon konsepti ovat säilyneet. AKS 3:5.KA.

Kutsuvieraista olivat paikalla ainakin entisen Itä-Karjalan toimituskunnan jäsenet. Suomen, Itä-Karjalan ja Inkerin vaakunoilla sekä heimohenkisillä iskulauseilla koristeltu Kansallisteatteri oli muuten ääriään myöten täynnä maksavaa yleisöä, joka kuunteli seisaallaan YL:n laulamia Inkerin heimolaulun («Nouse Inkeri») ja Porilaisten marssin. Emil Genetzin »Karjala» ei ilmeisestikään ollut kanonisoitu tunnuslaulu, eikä sitä kunnioitettu samoin. Edes heimoasioihin penseästi suhtautuneen Helsingin Sanomien reporterilla ei ollut moitteen sanaa »isänmaallisesta ja heimoustunteen leimaamasta mieliäkohottavasta juhlasta», ei edes Simeliuksen Suur-Suomi -aatetta ja Suomen tulevaisuutta koskeneista »innostuneista sanoista». ⁵⁹

Vasta kun tämän suuren pääkaupunkilaiseen julkisuuteen astumisen valmistelut olivat meneillään, pidettiin kolmas perustamiskokous 12.11., hyväksyttiin seuralle säännöt ja valittiin johtokunta, minkä jälkeen päästiin nopeasti yhdistysrekisteriin. ⁶⁰ Sitä ennen oli myös vuokrattu syyskuun alusta seuralle ensin toimistohuone ja sitten toinenkin kaupungin keskeiseltä paikalta Erottajankatu 4:stä, ⁶¹ painatettu 50 000 Karjalan vapaustaisteluista valokuvien kertovaa postikorttia (em. Pro Carelia -kortit, joista pääosa oli Räikkösen kuvaamia), jaettu niitä suuri määrä propagandatarkoituksessa pakolaisille ja myyty loput syksyn kuluessa lähinnä oppikoulujen toverikuntien välityksellä kuluttajille, kutsuttu toverikuntien poikaoppilaiden edustajakokous Helsinkiin ja pantu alulle Karjala-seurojen perustaminen oppikouluihin AKS:n ohjauksessa. Nämä päätökset lienee tehty/hyväksytetty kokouksissa, joita vuosikertomus ei mainitse; Hyvämäki kertoo niitä pidetyn vuonna 1922 kaikkiaan 14. ⁶²

⁵⁹ Helsingin Sanomat 7.12.1922.

⁶⁰ Inkerin Liittoa lieneekin tarvittu suurjuhlan järjestelyyn ainakin sen takia, että se oli juriidinen henkilö oikeutettu tekemään taloudellisia sitoumuksia. Korvaukseksi se sai 40 % juhlan tuotosta sekä nimensä ja Inkerin vaakunan juhlan ohjelmalehtiseen.

⁶¹ Kyseessä oli Kailan legendaarisen Uuden Metsätoimiston entinen huoneisto.

⁶² Hän ei erittele niitä tarkemmin. Niiden päätöksistä hän mainitsee vain pari: »päätöksen» naisosaston perustamisesta 18.10. (vain kaksi päivää ennen sen perustamiskokousta, jota oli valmisteltu kesästä lähtien!), sääntötoimikunnan asettamisen – vasta 22.9., jolloin oli jo tehty paljon töitä intuition tai ohjauksen varassa – ja sääntöjen hyväksymisen »usein muutoksin»

Mielestäni olen edellä osoittanut, että vaikka kuinka kunnioitaisimme seuran perustajaryhmän ja heidän ympärilleen vuoden loppuun mennessä vuosikertomuksen mukaan kertyneen runsaan 60 jäsenen joukon, valtaenemmistöltään korkeakouluopiskelijoiden, kykyjä ja toimintatarmoa, tällainen lentävä lähtö ja ennen kaikkea taloudellisiin sitoumuksiin ryhtyminen ei voinut olla omaehtoista opiskelijatoimintaa. Se oli asettumista valmiisiin »Vihan Veljien» strategiakuvioihin.

Strategian kehitys oli lisäksi nopeaa ja visiot mahtavia. Jo kesällä 1922 Viena Pantsar sai Räikköseltä kehotuksia naisosaston perustamiseen, ja sellainen perustettiinkin 18 ylioppilastytön voimin 20.10., jo ennen kuin AKS:llä oli sääntöjäkään (naisosasto sai toimia itsenäisesti omien sääntöjensä mukaan). Se järjesti suuret myyjäiset Vanhalle ylioppilastalolle ennen joulua sekä kouluihin lahjakeräyksen pakolaisten joulua varten ja kutsui AKS:n kehotuksesta helmikuussa 1923 koolle oppikoulujen toverikuntien tyttöoppilaiden edustajakokouksen koulujen Karjala-seurojen piiriin laajentamiseksi.⁶³

Kouluseurat oli tarkoitettu paitsi rekrytointikeskuksiksi myös markkinointiteiksi seuran postikorteille, lentolehtisille, (muilta kustantajilta välitettäväksi otetulle) heimo- ja vapaussotakirjallisuudelle ja jo suunnitellulle aikakauslehdelle, joka alkoi 1.4.1923 ilmestyä nimellä Suomen Heimo. Kouluihin Karjala-seurojen toiminta oli tarkoitus levittää kesällä 1923 yli maan suuren yleisön harrastukseksi, suuren luokan kansalaiskasvatukseksi, jonka aivo-trustina AKS toimisi Helsingissä.

18.10. Hyvämäki 1937, s. 17–18. Em. arkistoitu muistiinpanoliiska sanoo, että säännöt hyväksyttiin lopullisesti vasta 12.11. – Räikkösen vuosikertomus ohittaa moiset muodollisuudet.

⁶³ Räikkösen merkillisiin muisteluksiin kuuluu myös väite, että AKS:n lakkauttaminen oli hiuskarvan varassa syksyllä 1922, mutta hän ratkaisi asian toiminnan jatkamisen hyväksi. Seuran monipuuhaisuus sinänsä näyttää osoittavan muisteluksen virheelliseksi. Saman tien hän ottaa itselleen kunnian seuran sääntöjen kirjoittamisesta sekä sen »hengen säilyttämisestä», jolloin hän »valitsi» ensimmäiseksi aseikseen merkin, lipun ja valan, joiden suunnittelu jäi hänen tehtäväkseen kuten tuotteiden valmistuksenkin hoitaminen. Kustaa Vaasa 4/1942, s. 10. Alusta asti AKS:n kantaviin voimiin kuulunut Yrjö Vuorjoki (nimim. Jyrki) torjui Räikkösen itsekehuskelun jyrkin sanoin; SH 5–6/1942, s. 113, 132.

Suomen Heimo – alkuaan useampien tahojen yhteisyritykseksi suunniteltu – ei sekään käynnistynyt opiskelijajulkaisuna, minkäänlaisena toisena Ylioppilaslehtenä. Ensimmäiseksi päätoimittajaksi tuli pian 50 vuotta täyttävä vanha aktivisti, Voima-liiton päivistä saakka itsenäisyysliikkeessä toiminut ja nyt AKS:n jäseneksi tullut Herman Stenberg. Hän oli mm. hoitanut jääkäri liikkeen ulkomaansuhteita Tukholmassa ja Berliinissä, toiminut suomalaisten vapaaehtoisten yhdysupseerina Virossa ja Aunuksen retken esikuntapäällikkönä 1919. Toimituskuntaan kuuluivat kirjailija Iivo Härkönen, tuolloinen kouluhallituksen pakolaistoimiston sihteeri, sitä ennen Itä-Karjalan toimituskunnan kansliapäällikkö (Suomen Kirjailijaliiton sihteeri 1920–41)⁶⁴ ja inkeriläissyntyinen kirjailija Antti Tiittanen sekä Kaila, Leiviskä, Ruuth/Ruutu ja Talvela. AKS:n opiskelijapolvea edustivat vain toimitussihteeri Pakaslahti ja taloudenhoitaja Yrjänä Lähteenkorva. Vastuu lehdestä siirtyi seuran nuoremmalle polvelle vasta asteittain vuodesta 1925 alkaen.

Toimintoja tarkastellaan lähemmin tuonnempana asiayhteyksissään. Tämä tiivistelmä osoittaa suunnitelman laatijan/laatijoiden kaavailujen mittavuuden. Ja suoritusportaan ytimessä oli sotilaallisesti järjestynyt, kurinalainen ja pian syttyvään sotaan henkisesti valmistautuva nuori joukko.

Vala, merkki, lippu ja marssi

Helmikuussa 1923 Kailasta tuli AKS:n puheenjohtaja ja sen kiistatta avoimesti keskeisin henkilö 1920-luvun loppuun asti. Hänen kautensa alkajaisiksi AKS sai myös kaikille kiinteille veljestöille munkkikunnista ja vapaamuurareista partiolaisiin ja »pioneereihin» ominaisen tapakulttuurin ja tunnusmerkistön.

Seura sai kuuluisan valansa, jonka ovat perimätiedon mukaan kirjoittaneet Kaila ja Elias Simelius/Simojoki yhdessä, Topi Vikstedtin Pro Carelia -julistestaan mukaileman rintamerkin, jossa

⁶⁴ Stenbergin ja Härkösen lyhyet henkilötiedot teoksessa Kuka kukin oli (1961). Stenbergistä myös SH 2/1928, s. 40–41 (muistokirjoitus); Härkösestä SH 8/1932, s. 118.

Suomen Heimio

JULKAISIJA: AKATEEMINEN KARJALA-SEURA

TOIMITUS:
Päätoimittaja maisteri Herman Stenberg
Toimitussihteeri yliopp. Aaro Pakaslahti
Taloudenhoitaja yliopp. Yrjänä Lähteenkorva

N:o 2
I. V. 1923

TOIMITUSKUNTA:
Kirjailija Iivo Härkönen, maisteri E. E. Kai
professori I. Leiviskä, tohtori Y. O. Ruut
majuri P. Talvela ja kirjailija Antti Tiittane

SISÄLLYS

<i>Y. O. Ruuth:</i>	
Eestin vapaustaistelu kahdella rintamalla	34
— — Eräs kansallinen kutsumus	36
<i>E. S.:</i>	
Tervehdys karjalaisille pakolaisille Lapuan karjalaisen kansanopiston päättäjäsissä (1 kuva)	38
<i>Herman Stenberg:</i>	
Suojärven radan luonnollinen päätepiiste (Karttaliite).	39
<i>H. S.:</i>	
Theodor Homén † (1 kuva)	41
<i>Iivo Härkönen:</i>	
Suomalaisia kansanlauluja aunuksenkielellä	43
<i>Sulho Ranta:</i>	
Tulen läpi (marssi). Sanat sovittanut <i>Uno Kailas</i> ...	44
<i>Utisia Karjalasta ja Inkeristä:</i>	
Amerikan suomalaisia siirtynyt Karjalaan. — Karjal- an Ammattiliittoneuvosto. — Petroskoin työläisten kes- kusosuuskunnan valtuutettujen vaalit. — Metsäyhtiöt ja tukkityömaat. — Elintarvetilanne. — Kansan mieli- ala. — Kansannousun seurauksia. — Tietoja Inkeristä.	45
<i>Heimojärjestöt:</i>	
— — Helsingin Akateeminen Heimoklubi	47
<i>Kirjallisuutta:</i>	
<i>H. S.:</i> T. I. Itkonen, Suomensukuiset kansat	48
— — Virolaisia ylioppilaita kesäksi Suomeen	49

Seuran äänenkannattajan etusivua koristivat 1920-luvulla Suomen, Unkarin, Viron, Itä-Karjalan ja Inkerin vaakunat, aluksi rivissä, myöhemmin taiteellisemmin ryhmitettyinä. Sisällysluettelo puhuu puolestaan. Mm. punaisen Itä-Karjalan ja Inkerin oloja pyrittiin huolellisesti seuraamaan.

miekkaa pitelevä käsivarsi on käännetty heraldisesti väärään, mutta karttasuuntaan nähden oikeaan asentoon, sekä surunmustan lippun, jota naisosasto ei surukseen saanut ommella, vaan joka oli suuren kiireen takia teetettävä tilaustyönä.⁶⁵ Tunnusten julki- ja piilomerkitykset sotilaallisuudessaan vaikuttivat sitten vahvasti kiistaan, joka johti naisosaston irtautumiseen. Seura sai myös ensimmäisen nimenomaan sille tehdyn tunnuslaulun, Norssin yliopettajan A. V. Koskimiehen sanoittaman ja Heikki Klemetin marssin tahtiin säveltämän »Heimovirren».⁶⁶

Kaikki nämä tunnusmerkit seura sai käyttöönsä 12.5.1923, Snellmanin päivänä, jona kansallisen herättäjän muistopatsas paljastettiin Suomen Pankin edessä ja AKS suoritti ensimmäisen julkisen yhteiseiintymisensä – ilman tahallisesti syrjäytettyjä naisjäseniään – marssimalla sotilaallisessa järjestyksessä suojeluskuntapukuisen puheenjohtajansa johdolla Ylioppilastalolta patsaan paljastustilaisuuteen juuri sitä ennen seuran ensimmäisessä valatilaisuudessa vihityn uutukaisen lippunsa jäljessä.⁶⁷

Seuran merkin sai rintaansa valan vannottuaan. Merkit olivat numeroituja, eronneen oli ne palautettava, ja myöhemmin kehittyi rituaali, jonka mukaan erotettujen merkit murskattiin alasilmella. Valan vannontapäiviksi vakiintuivat 12.5. ja 6.12. itsestään selvistä syistä (ja myös sopivasti lukukausien lopussa).

Vasta kolmannelle kerralla keväällä 1924 otettiin käyttöön seuran ns. valakirja⁶⁸, johon ei kuitenkaan kaikkia nimikirjoituk-

⁶⁵ Räikkönen haluaa kertomuksissaan ottaa itselleen kunnian myös valan kirjoittamisesta. Hän mieltäi Y. Lähteenkorvan laatimaksi ilmoittamaansa kilpailevaan kekseliäiseen merkikiehdotukseen, jossa kaakon suuntaan peitsensä suuntaava ritari on piirretty Fennoskandian kartan kuvioihin kuin piilokuvaksi; se tuli sittemmin Itsenäisyyden Liiton käyttöön. Kustaa Vaasa 1/1939, s. 6 ja 4/1942, s. 5, 11–13. Naisosaston pöytäkirjat 26.4. ja 3.5.1923. AKS 3:2.KA.

⁶⁶ Sanat nuotteineen: SH 3/1923, s. 73. Sulho Rannan ja Uuno Kailaan AKS:lle omistama marssi »Tulen läpi» (SH 2/1923, s. 44) ei päässyt samaan asemaan.

⁶⁷ Valatilaisuudessa puhui isänmaalle, Snellmanille ja Suur-Suomi -aatteelle Räikkönen, T. Vikstedtin lahjoituksenaan suunnitteleman lipun vihkimispuheen – kuuluisan puheen mustasta vihasta ja sinivalkoisesta rakkaudesta – piti Simelius ja valan otti vastaan Kaila. Selostus SH 3/1923, s. 71–72. Räikkönen kertoo Klemetin olleen läsnä kuuntelemassa laulunsa ensiesitystä. Kustaa Vaasa 4/1942, s. 12–14.

⁶⁸ Helsingin yliopiston kirjaston AKS-kokoelmassa.

sia enää ennätetty saada. Hyvin pian numeroiden ja nimien yhtäpitävyys vakiintui ja valakirjan ruudut täyttyivät säännöllisesti, mutta näin ei ilmeisestikään ole ollut alkuvaiheessa asian laita. Niinpä minkäänlaista lukumystiikkaa ei voida rakentaa alkupään numeroiden varaan sitä seikkaa lukuun ottamatta, että Elias Simojoki oli numero 1 ja Kaila, Jääkäriliiton kunniajäsen, sai symbolisen numeron 27.⁶⁹

Esiintyessään Snellmanin patsaan paljastustilaisuuden yhteydessä AKS sai jälleen runsaasti huomiota julkisuudessa – kuten jo Kansallisteatterin juhlan jälkeen, jolloin taas vasemmalta oli alkanut ryöpytys. Snellmanin päivän marssilta poissuljetut naisjäsenet olivat tavattoman loukkaantuneita syrjimisestään ja kertoivat saaneensa kuulla äimistyneitä kysymyksiä tahoilta, jotka olivat avustaneet heidän toimiaan ja niiden kautta AKS:ää.⁷⁰

Osakunnat olivat talven aikana aktiivisesti järjestäneet Karja-

⁶⁹ Lukuun ottamatta esiin poimittuja kahta merkkiä, jotka saattanevat osoittaa ajatuksen isyyttä, muut merkit on mitä todennäköisimmin arvottu; muuta selitystä jakautumalle on vaikea löytää. Koska alkuvaiheessa valalle pääsijöiltä ei edellytetty ennakkokoulutusta, mukaan tulivat myös vastaliittyneet, ja perustajajäsenistä viimeiset perin korkeat numerot on alkuvaiheessa hyvin keskeisillä Aaro Pakaslahdella ja E. Jounelalla (80 ja 84). Jos merkkejä olisi jotenkin järjestelty, kaiketi olisi olemassa myös selkeä kuittauslista. Sihteeri Räikkösen epätäydellisinä säilyneistä muistiinpanolappusista voi päätellä, ettei hänkään tiennyt numeroita ennen merkkien maksamista: 14.5. päivätysssä luettelossa numero on merkitty nimen jälkeen; siihen Räikkönen on merkinnyt myös itselleen ja Vähäkalliolle ne numerot (63 ja 15), jotka valakirjassa nähdään. Erillisessä muistiinpanossa hän kirjaa Simeliuksen (Simojoen) maksaneen hieman myöhemmin merkin n:o 1; hinnassa on ylimääräinen satanen, mikä voisi viitata siihen, että ykkösmerkille on pantu erikoishinta (muitakin selityksiä sata-selle voi toki olla) ja että siitä olisi siis sisäpiirissä ennakoita keskusteltu. Missään tapauksessa se ei ole ollut »Räikkösen merkki» enää 14.5. numeroita muistiin merkittäessä. Valakirjan numerot ja merkkien numerot eivät nähtävästi alkuvaiheessa myöskään välttämättä pidä yhtä. Ehkäpä niitä on vaihdeltu yksilöille tärkeiden symbolilukujen takia tai muuten; eräitä vaihdoksia on valakirjaan dokumentoitu tapahtuneiksi. Räikkösen muistiinpanoissa kaikki numerot eivät vastaa valakirjan numeroita; ruutuun 3 nimensä kirjoittanut Poju Strand ilmoittaa melkein heti kirjoittamassaan kirjeessä maksassaan merkkinsä sen numeroksi 9. Tämä taas – Strandin pian erottua – jäi Yrjö Vuorjoen numeroksi. Osa valakirjan tyhjästä ruuduista voi ehkä johtua tämäntapaisista vaihdoksista, eräät todennäköisesti selittyvät ruotsinkielisten jättäytymisellä syrjään ennen valakirjan käyttöönottoa. Kirje ja Räikkösen muistiinpanot AKS 2A:1.KA. Matti Kuusen henkevä, mutta ilmaan jäävä teoria ensimmäisten merkkien merkityksestä hänen yhdessä Ville-Paavo Aitolan kanssa toimittamassaan teoksessa Neljä tuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa; AKS:läinen elämäkerrasto (Porvoo 1991). s. 51–57. Räikkösen väite »oman ja suurien ansioidensa takia saamansa merkin» n:o 1 myymisestä Simeliukselle: Kustaa Vaasa 4/1942, s. 5, 16.

⁷⁰ Naisosaston ja AKS:n välinen kirjeenvaihto 1923. AKS 3:3. KA.

la-illanviettoja ja tilittäneet pieniä tuottoja AKS:n huolto- ja valistustyön avuksi. Suhteet poliittiseen valtaan ja viranomaisiin olivat monella tasolla hyvät – vaikka Tarton rauhaa avoimesti petoksena pidettiin eikä siis tasavallan presidentti kuulunut suosikkihenkilöihin. Oman lehden ensimmäiset numerot olivat ilmestyneet. Kielirintamalla ei vielä taisteltu, ja ruotsinkielisiä oli mukana sekä toiminnassa että sille tukea antamassa. Jäsenmäärä lienee tässä vaiheessa ollut 110.⁷¹

⁷¹ Vuoden 1922 lopussa jäsenmääräksi mainitaan n. 60, vuoden 1923 lopussa 214. Arkistossa on säilynyt päiväämätön 109 jäsenen jäsenluettelo (jo kunniajäseneksi valittu prof. Leiviskä puuttuu), joka on todennäköisimmin tehty ensimmäisen valan vannomista varten. AKS 1.KA.

4. »Yhden asian liikkeestä» kattavaan kansallismielisyyteen – maailmankatsomuksen ja organisaation vuorovaikutus 1922–24

Lähetystehtävää toteuttamassa

AKS syntyi »yhden asian liikkeenä», kuten jo sen nimi osoittaa – huoltamaan Suomeen lähinnä juuri 1922 tulleita itäkarjalaisia pakolaisia henkisesti ja aineellisesti ja valmentamaan heitä pikaiseen kotimaansa haltuunottoon, revanssiin kamppailussa venäläistä sortovaltaa vastaan. Pakolaishuollon alalla toimi valtion viranomaisien ohella muitakin vapaaehtoisjärjestöjä, ja AKS:n kvantitatiivinen osuus tässä työssä jäi lopultakin melko vähäiseksi.¹

Mikäli jokin muu taho koulutti itäkarjalaisia sotureita erikseen uutta sotaa varten, tietoja ei liene jätetty jälkipolville. Tiedonsirpaleet kuitenkin osoittavat, että AKS oli tässä asiassa yhteistoiminnassa suojeluskuntien, rajavartiolaitoksen ja EK:n kanssa – henkilösuhteet olivat hyvin suorat Kailan ja jääkäriupseerien kautta – ja että maassa esiintyi jonkinmoista aloitteellisuutta asian merkeissä.² Selvää tietysti on, ettei tuollaisten – jo vuonna 1922 maan virallisen ulkopoliittikan vastaisten – yhteyksien järjestäminen ollut ylioppilaspoikien vallassa.

Jos asiaa halutaan verrata jääkäriliikkeeseen – joka käynnistyi ylioppilaspoikien aloitteesta – erot ovat selvät. Jääkäriliikkeessä aloitteen tekivät *koulutettavat*, mutta diplomatia Ruotsissa ja Sak-

¹ Toivo Nygård on selvittänyt aatteellisten järjestöjen roolia teoksessaan Suur-Suomi vai ..., m.t.; AKS:n osuudesta erit. s. 96–100, 128–32, 251. Valtiovallan ohjaaman avustustoiminnan selvitys: T. Nygård, Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922 (Studia Historica Jyväskylänsiä 19, Jyväskylän yliopisto, Tampere 1980).

² Asiaa käsitellään lähemmin 2. osan heimopoliittikkaa koskevassa luvussa.

sassa siirtyi pian vanhemmalle aktivistipolvelle kuten tukitoimet kotimaassakin, ja koulutus annettiin koulutusmaan viranomaisten tahdon mukaisesti. Itäkarjalaisten kouluttamisessa asialle tarvittiin *koulutuksen antajia* ja huoltokykuyisiä koulutuspaikkoja eikä valtion johto ollut asialle suojea. Takana täytyi siis olla tahoja, joilla oli vaikutusvaltaa, voimaa ja taustan tuntemusta. Toki AKS:n piirissä esiintyi myöhemminkin ulkopoliittista oma-aloitteisuutta ohi valtiovallan näkökantojen tai suoraan niitä vastaan.³ Lähellekään epävirallista asekkoulutusta ei silloin kuitenkaan menty.

Juuri Itä-Karjalan miesten koulutusasiassa kuitenkin kohtasivat vanhojen aktivistien kovan ytimen ja AKS:n perustamiseen lähteneiden Itä-Karjalassa vapaaehtoisina taistelleiden ylioppilaiden aatteellis-poliittiset ja moraaliset näkemykset: vuoden 1918 vapautustyö oli jäänyt kesken, »Kalevalan heimo» oli jäänyt venäläisten valtaan; Suomen hallitus oli – muutamaan kertaan – toiminut epäviisaasti tai lyönyt laimin kansallisten etujen mukaisen toiminnan ja pettänyt sekä itäkarjalaisten että heitä auttamaan lähteneiden suomalaisten odotukset.

Aatteellisella tasolla – pakolaisten ja suomalaisten vakuuttamisessa tulevan rajantakaisen taistelun oikeutuksesta – AKS oli toisin kuin pakolaisten avustamisen alalla varsin pian jollei monopoliasemassa niin ainakin keskeisenä huutavan äänenä, »huonona omatuntona», suomalaisten puolella. Pakolaisjärjestöjen lähtökohdat olivat toiset ja ääni heikompi luonnollisista syistä.

AKS myös aikoi päättäväisesti temmata tässä asiassa aloitteen käsiinsä ja »valloittaa maan» omaan johtoonsa tulevaisuuden aktiivista ulkopoliittikkaa varten. Nuorten, innostuneiden ja esiintymiskykyisten ylioppilaiden ja maistereiden – joiden sosiaalinen arvostus oli itsenäisyyden ajan alun yhteiskunnassa täysin toinen kuin nykyisin – oli toteutettava tämä lähetystyö kansan keskuudessa nopealla iskulla (bolševikki-Venäjän sortuminen uuteen kaaokseen saattoi olla aivan pian edessä). Kun tätä ohjelmaa ryhdyttiin

³ Mainittakoon lyhyesti tarkemman tarkastelun myöhemmin ansaitseva toimeliaisuus suhteissa Baltiaan, erityisesti Viroon, ja pohjoismaiseen yhteistoimintaan, erityisesti Ruotsiin, kanta Neuvostoliittoon ja erityisesti sen jäsenyyteen Kansainliitossa, Saksaan ja toivottuun »Suur-Suomeen».

kesällä 1923 toteuttamaan, AKS:n virallisissakin ohjaksissa oli aktiivisti Kaila.

Ruotsalainen tutkija Torbjörn Norman on tekemässä vertailevaa tutkimusta saksalaisesta, ruotsalaisesta ja suomalaisesta nationalismista käsitteen *Sendungsbewusstsein* (tietoisuus lähetystehtävästä) valossa – ja nähnyt Suomessa nimenomaan AKS:n tämän ajattelumallin edustajana.⁴ Kuten näillä sivuilla näemme, tämä tietoisuus muutti tapahtumien paineessa pian muotoaan ja suuntasi AKS:n maailmankatsomusta osittain uudelleen. Se ei menettänyt ydintään, mutta siihen syntyi uusia kerrostumia kuin simpukan kuoreen.

Alkuinnostus oli suurta ja hyvin toiveikasta. Asiaan lienee vaikuttanut se, että maan taloudellisesti vaikeasta ajasta huolimatta innostus itäkarjalaisten auttamiseen – tai »myötätunnon» osoittamiseen samassa mielessä kuin Suomi sai kokea talvisodan aikana – oli levinnyt talvella 1921–22 laajalle maassa. Johtavia politiikan, kulttuurin ja talouselämän nimiä oli mukana avustamisen keskus-toimikunnissa, joita syntyi kaksikin – kristillisiin piireihin rajoittuva sekä yleinen. Niiden avuksi syntyi alueellisia ja paikallisia avustustoimikuntia jopa pienehköille maaseutupaikkakunnille, ensimmäiset spontaanisti jo ennen keskusorganisaatioita.⁵ Rahaa kerättiin listoilla, juhlia pidettiin, merkkejä ja julisteita myytiin (näköjään Helsingissä tapahtuneesta julisteiden poistamisesta riippumatta) suuria määriä maan eri puolille ja jopa ulkomaillekin.⁶ Rauta näytti olevan kuumana taottavaksi.

Tämä ehkä häikäisi AKS:n käynnistäjät ylioptimistisiin odo-

⁴ Prof. Pekka Suvannon antama tieto. – Lähetystehtävä-sanaa käyttää myös Nygård kuvaillessaan suomalaisen Karjala-innoston syntyä. T. Nygård, Itä-Karjalan pakolaiset, m.t., s. 26.

⁵ Mainintoja pääkaupungin sanomalehdissä marraskuun loppupuolella; Uusi Suomi avasi keräyksen Iltalehden konttorissakin ennen keskustoimikunnan syntyä, ja tilille kertyi muutamassa päivässä 60 000 mk. Esim. US 23. ja 25.11.1921.

⁶ AKS:n säilyneen arkistomateriaalin joukkoon on eksynyt ilmeisesti Itä-Karjalan avustamisen keskustoimikunnan alaisen, todennäköisesti Karjalaisessa Osakunnassa toimineen keräyspisteen muistiinpanovihko, joka sisältää selvästikin vain murto-osan keräystuloksista, mutta osoittaa toimikuntia olleen mm. Kuusankoskella ja Vehkalahdessa ja julisteita ja merkkejä välitetyn ainakin Tanskaan ja Saksaan ja kansan käden olleen ilmeisesti karttuissa. »Talousoaston merkintävihko» (väärä määrittely), AKS 4:4.KA.

tuksiin. Oppikoulujen toverikuntien edustajien (poikien loppusyksyllä 1922, tyttöjen helmikuussa 1923) kokoukset näyttivät tuottavan hyvän sadon – Karjala-seuroja tai toverikunnan alaisia Karjala-toimikuntia tai ainakin lupauksia niiden perustamisesta kouluihin kautta maan. Näille ryhmille teroitettiin koulujen sisäisen toiminnan tärkeyden ohella myös suuren yleisön puhuttelemista juhlin ja esitelmätilaisuuksin (joihin luvattiin Helsingistä apua) ja niiltä odotettiin ponnistuksia AKS:n postikorttien ja sen ensimmäisten lentokirjasten myymisessä sekä Suomen Heimon tilaushankinnassa.⁷

Postikorteilla haluttiin sekä vahvistaa seuran taloutta että saavuttaa massiivinen propagandavaikutus, missä kaiketi pitkälti onnistuttiinkin. Räikkönen kävi joulukuussa 1922 Leipzigissä tilaamassa uuden 500 000 kortin erän – niihin saatiin parempi painatus kuin ensimmäisissä 50 000 kappaleessa, jotka oli jo syksyllä levitetty. Uudet kortit saapuivat maahan helmi-maaliskuussa 1923 ja jaettiin myytäväksi ensinnäkin Karjala-seurojen ja toverikuntien osoitteistolla suorapostituksina oppikouluihin ja seminaareihin ja lisäksi tarjouskirjeiden ja tilausten välityksellä suojeluskuntien ja etenkin Lotta Svärd -yhdistysten ja tietysti myös kirjakauppojen kautta. Lisäksi jaettiin ilmaisia korttisarjoja pakolaisten keskuuteen.⁸

Kesäksi 1923 mobilisoitiin AKS:n vielä vähäisten opiskelija-voimien pääosa kiertämään Suomea kunta kunnalta pitämään Karjala-juhlia tai esitelmätilaisuuksia ja johtamaan paikallisia asianharrastajia perustamaan Karjala-seuroja AKS:n alajärjestöiksi sen laatimien mallisääntöjen pohjalle tai ainakin näiden aihioita, Karjala-toimikuntia.

⁷ Mm. toimintaohjeet n:o 1–2 (7.3. ja 3.4.1923) ja 8–10 (21.1.–17.3.1924). AKS 2A:2.KA.

⁸ Propagandamenestykseen viittaavat eräiden jäännöserien palautusten saatekirjeissä olevat maininnat, että paikkakunnalla ovat monet tahot myyneet kortteja niin runsaasti, että kauppa tyrehtyi ylitarjontaan. Myyntiä yritettiin vauhdittaa vielä alentamalla korttien hintaa, joten täysin laskelmien mukaiseen taloudelliseen tulokseen ei päästy, vaikka hanke menestyksenkäs olikin. Myyntiin meni ensimmäinen koe-eräkin, jonka korvaamisesta käytiin kiista saksalaisen kirjapainon kanssa, sillä otsikossa oli saksalaisten korjauslukupirhe: »Karjalan poulesta». Kirjeenvaihtoa AKS 2A:1.KA.

Hankkeeseen onnistuttiin vielä saamaan valtionapua pakolaisvalistusta varten. Hankkeen tueksi järjestettiin naisosaston organisoima pakolaisnuorten esittämä »karjalaisten häämenojen» esityskiertue risteilemään maan eteläpuoliskon lääneissä, Jyväskylän kesäyliopistossa opiskelevien AKS:läisten kaupungissa toimeenpanema Karjala-juhla ym. tilaisuuksia.⁹

Kiertäjille, jotka lähetettiin liikkeelle yleensä pareittain, hankittiin polkupyörät ja järjestettiin joustava myytävän ja jaettavan aineiston täydennyspalvelu, jota päivystäjät Helsingissä hoitivat. Yritettiinpä hankkia rikkailta amerikansuomalaisilta lahjoitukseksi moottoripyöriäkin, mutta hanke ei tuottanut tulosta. Yhdysvalloissa pyyntökirje joutui joltakulta vastaanottajalta punaisten suomalaisten käsiin ja sai aikaan raivokkaan reaktion Karjalan kansankommuunin johdossa, joka lähetti Petroskoista liikkeelle kiihvasanaisen suomenkielisen lentolehtisen valkosuomalaisten roistomaisia hankkeita vastaan.¹⁰

Paikallisia yhteyksiä kiertäjille järjestivät suojeluskunnat – ja epäilemättä Kailan aktivistiverkosto, »Vihan Veljet». Henkilöt saattoivat olla samoja kummassakin ryhmässä, ja Kailalla oli Suojeluskuntalaisen Lehden päätoimittajana joka tapauksessa hyvä tuntuma suojeluskuntajärjestön kenttään. Toukokuussa käynnistettiin myös – ilmeisesti paljolti kesäkiertueiden varaan – rahankeräys AKS:n syksyllä 1923 avattavaksi suunnittelemaa karjalaispakolaisten erikoiskansanopistoa (ja ilmeisestikin sotakoulua) varten. Keräyslistan vetoavan tekstin alla ovat Kailan ja Räikkösen nimet ja seuran leima – Vihan Veljien merkki ilman tekstiä – ristissä olevine miekkoineen.¹¹

Suomi tuli kesällä 1923 kolutuksi melko tarkkaan – eräitä kiertäjiltä vaadituista kertomuksista on säilynyt, mm. R. G. Kallian perusteellisia raportteja Etelä-Pohjanmaalta – ja alaseuroja pe-

⁹ Esityskiertueesta ja siihen osallistuneista seikkaperäinen kuvaus naisosaston toimintakertomuksessa. AKS 3:2.KA.

¹⁰ Painettu vihkonen »Toimintaohjeet AKS:n kesäkiertäjille 1923», mm. Kerho 22:n kok.1.KA. Moottoripyöriä koskeva pyyntökirje ja jatkokirjeenvaihtoa sekä Karjalan kansankommuunin lentolehtinen. AKS 2A:1.KA.

¹¹ Säilyneitä keräyslistoja AKS 4A:1.KA.

rustettiin vuosikertomuksen mukaan noin 200. Hankkeesta, jota on jälkeenpäin syytetty seuran tuolloisen sihteerin Räikkösen yksityisen aktivismin syyksi, mitä se tässä laajuudessa ei voi mitenkään olla, tuli kuitenkin pitkälti susi.¹²

Hiipuvat toiveet

Seuran johto joutui pettymään odottaessaan talven 1921–22 myötätunnon olevan jatkuvasti ylläpidettävissä tai elvytettävissä muuttuneissa oloissa. Syytä on ilmeisestikin monia. Myötätunnon osoittamisesta kriittisellä hetkellä on aina pitkä matka pitkäjänteiseen poliittiseen toimintaan, varsinkin jos asiat näyttävät päätyneen vaikeasti kumottavaan ratkaisuun.

Akuutti kriisi Itä-Karjalassa oli ohi. Venäjän sisällissota oli päättynyt bolševikkien voittoon, läntiset interventiojoukot olivat poistuneet maasta ja se oli vakiinnuttanut rajansa ja naapuruussuhteensa ainakin toistaiseksi rauhansopimuksilla ja niitä täydentävillä sopimuksilla (mm. erityinen rajarauhansopimus Suomen kanssa 1922). Pakolaisten elättämisestä ja heidän sopeuttamisestaan suomalaisen elämään oli tulossa taakka, joka rasitti yhteisymmärrystä.¹³ Suomen kansalla, puolueilla ja puoluejohtajilla oli maan taloustilanteessa, sisäpoliittisessa rikkiinäisyydessä ja yhteiskunnan viivästyneessä uudistamisessa paljon muuta ajateltavaa.

Lisäksi AKS oli laajentanut toimintaohjelmaansa kansallis-

¹² Kallian raportteja AKS 1.KA. Räikkösen syytelystä K. Vilkuna HS 19.11.1972. Perustamishankkeiden heikko menestys todetaan myös Kailan ja Simojoen kiertokirjeessä alaseuroille 2.11.1923. AKS 3:5.KA.

¹³ Työhönsijoitukset tuottivat pettymyksiä kummallekin osapuolelle. AKS:n taholla todettiin karjalaisten jopa työtä vierovaksi tulkitun mentaliteetin tuottaneen pettymyksiä suomalaisille työnantajille. Nämä puolestaan maksoivat ilmeisestikin hyvin huonosti, mikä käy ilmi AKS:n pakolaisilta saamista valituskirjeistä. Entiset metsäsisit taas olivat tuskin kuvitelleet raatavansa tulevaisuudessa nälkäpalkalla suomalaisten maatilojen renkeinä, joten pettymys oli ilmeisesti molemminpuolista. Opintiellehan monet pakolaisista sitkeästi pyrkivät ja varsin monet pääsivätkin. Pettymys lienee vaikuttanut myös jossakin määrin tapahtuneeseen kotiinpaluseen. Pettymystä syvensi myös Suomen entisten punaisten torjuva suhtautuminen itäkarjalaisiin työtovereihin, mikä saattoi johtaa pahoinpitelyihinkin. Kirjeenvaihtoa AKS 2A:1.KA. – Kehityksestä kokonaisuutena: T. Nygård, Itä-karjalan pakolaiset, m.t.

mielisyyden kannalta ymmärrettävään, mutta poliittisesti perin epärealistiseen suuntaan – sisällyttänyt vapauttamisvaatimustensa piiriin myös Inkerin eli nostanut miekkansa Pietarin 200-vuotiaasta miljoonakaupunkia vastaan. Tähän epäilemättä vaikutti paljon sihteeri Räikkönen. Hän oli Pietarissa syntynyt inkeriläisen kansakoulunopettajan poika ja saapunut Suomeen vasta vallankumousvuonna 1917 ja hankki pian näkyvän osan myös inkeriläisten järjestötoiminnassa.

Inkerin tilanteen traagisuus käsitettiin kuitenkin jo tuolloin syvemmäksi kuin Itä-Karjalan. Tämä näkyy AKS:nkin ensimmäisten sääntöjen tarkoituspäälään sisällytetyssä näiden kohteiden aste-erossa, joka kuitenkin pian häivyttiin. Heimoaktivistien piirin ulkopuolella Inkerin vapauden asia tietysti nähtiin vieläkin selvemmin toivottomaksi.

Vuoden 1923 kesäkiertueiden jälkeen AKS sai havaita, ettei kannettu vesi kauan kaivossa pysynyt. Maaseudulle perustetut Karjala-seurat ja -toimikunnat jäivät kituliaiksi tai sammuiivat kokonaan. Monet niistä lienee perustettu kohteliaisuudesta kävijöitä kohtaan heidän painostuksestaan, ja suppeasta nimiluettelosta joku on »yhteyshenkilöksi suostuessaan» jo kokenut uhrautuvansa. Samoin kouluseurojen innostus oli lepattavaa, niitä sammui ja syytyi uudelleen ilmeisen yksilöllisistä syistä, ja pitkäjänteisemmän työn takaa löytynee joku asiasta innostunut opettaja.

Myöhempinä vuosina heitä alkoi kertyä AKS:n kouluttamista uusista opettajapolvista, ja kouluseuraorganisaatio jäikin pysyväksi suuren yleisön alaseurojen kadottua ja saavutti suurimman laajuutensa jatkosodan vuosina. Kun pakolaisten olot Suomessa saatiin kohtuullisesti järjestetyksi ja kun Itä-Karjalan vapautuksen toivo siirtyi tulevaisuuden taivaanrannan taakse, into tietysti laimeni, ja vapaaehtoisten patistaminen tilauksia keräämään ja kirjallisuutta ja kortteja myymään kävi sitä mukaa hankalammaksi.

Toisaalta alaseurojen ohjaileminen ja muonittaminen materiaalilla oli kovaa työtä ja kysyi kustannuksia. Kirjeitä oli kirjoitettava, kiertokirjeitä monistettava, materiaalia pakattava ja lähetettävä, puhujia ja neuvoja saatava liikkeelle, kaukopuheluja puhuttava. Jäsenten talkootyöstä huolimatta kaikki vaati rahaa.¹⁴ Rahaa nieli

myös keväällä 1923 suurin toivein perustettu aikakauslehti Suomen Heimo, jonka taakse tavoiteltiin useampia heimojärjestöjä vastuunkantajiksi, mutta joka kuitenkin jäi AKS:n yksin kustannettavaksi ja jonka käynnistäminen ja ylläpitäminenkin oli raskas urakka. Toki lehti oli myös näkyvä seuran mielipiteiden ja tietoaiksen levittämisen väline, mutta pysyi 1930-luvun puoliväliin saakka sivumäärältään, ulkoasultaan ja levikiltäänkin vaatimattomana talouden ongelmalapsena.¹⁵

AKS:n alkuvuosien keskeinen sihteeri Räikkönen oli vaativa työnjohtaja eikä ilmeisesti käsitellyt tovereitaan psykologisesti hellävaraisesti. Hän yritti soveltaa sotilaskuria jäsenten vapaaehtoiseen rauhan ajan työvelvollisuuteenkin, mikä pani kumppanien idealismin joskus koetukselle. Jotkut epäilivät häntä myös liiallisesta kaupallisten näkökohtien korostamisesta – ja epäilemättä hänellä oli myös taipumusta suurellisuuteen tilaisuuden tarjoutuessa.¹⁶ Sihteerin tehtävää väliaikaisesti hoitanut Elias Simelius taas valitti Kailalle ymmärtämättömyyttään talousasioissa, kun seuran raha-asiat olivat luiskahtaneet ohjaksista.¹⁷

Sihteerin tehtävään joutui vaikeina alkuvuosina lopulta myös kolmas »perustaja» Vähäkallio, joka muisteluksessaan – Lapuan koulun vianalaissotureiden käsittelystä kertoessaan – kuvaa hauskaasti kahden kumppaninsa luonteenomaisten piirteiden eron: Räikkönen suututti Lapualla käydessään itäkarjalaiset puhuessaan näiden maan alistamisesta muitta mutkitta Suomen maakunnaksi (ts. Suomen taloudelliseksi »siirtomaaksi»), Simelius suututti hei-

¹⁴ Vuodelta 1924 säilyneen kuitin mukaan Suomen Heimon tilauslista lähetettiin 147 enemmän tai vähemmän elossa olevalle alaostolle (kouluseuroista Karjala-toimikuntiin) ja 48 maaseudulle siirtyneelle jäsenelle. AKS 4A:2.KA.

¹⁵ Lehden painosmäärä oli 1920-luvulla 2 000 – 3 000, mikä osoittaa, ettei alkuperäiseen levikkivaihtoehtoon ylletty: jo kesällä 1923 haviteltiin maaseutukierrosten tuottavan 3 000 uutta tilaajaa. Ohjeita kesäkiertäjille 1923, s. 9; seuran kymmenvuotiskertomus, vsk. 1931 liite. – Seuran julkaisu toiminnan tarkastelu sisältyy suunnitelman mukaan teoksen 2. osaan.

¹⁶ Mm. E. Simelius E. E. Kailalle 2.3.1924, P. P. Kaila E. E. Kailalle 11.4.1924, Säätio, Kaila 5:H1. KA. R. Vähäkallion haastattelu 5.4.1978 (L. Hyvämäki), Kerho 22:n kok., tekijän hallussa. Räikkösen hankkiman toimiston kokoa ja vuokraakin paljoksutettiin, eivätkä esim. Saksasta hankitun postikorttimäärän mahtavuus ja ensimmäisen itsenäisyyspäivän juhlaohjelman mukkea painatus kerro ainakaan varovaisesta talousnäkemyksestä.

¹⁷ Kirje Kailalle 3.3.1924. Säätio: Kaila 5:H1.KA.

dät saarnaamalla heille luterilaista uskoa – ja Vähäkallio, jonka muodollisella vastuulla AKS:n puolelta sotilaskoulutus aluksi oli, sai aiheen harmistua eri tavoin intomieliisiin kumppaneihinsa.¹⁸

Kaiken kaikkiaan seuran taloustilanne keikahti 1923 äkkiä uhkaavaksi. Keräys pakolaiskansanopiston saamiseksi ei tuottanut toivottuja tuloksia, kouluhallituksen pakolaisasiain toimisto lakautettiin keväällä 1924 ja valtion pakolaisavustuskeskus otti myös pakolaisten koulutuksen järjestämisen ja siihen osoitetut taloudelliset resurssit kokonaan omaan hoitoonsa jättäen kansalaisjärjestöille vain avustamis- ja neuvonantotehtäviä (kun moni taho hääri omalla suunnallaan, oli paljastunut jonkin verran päällekkäisyyksiä, epäselvyyksiä ja hyväksikäyttöä). Yksityiset Itä-Karjalan avustamiskeskukset lopettivat toimintansa, ja niiden jäljelle jääneiden varojen perijäksi pyrkinneelle AKS:lle jäi vain lepästä lusikka. Toisaalta pakolaisten koulutusasioissa ja muussa huoltamisessa oli menty hyväuskoisesti sitoumuksiin, joiden täyttäminen uhkasi käydä ylivoimaiseksi.¹⁹

Talvella 1923–24 oli ryhdyttävä poikkeuksellisiin voimainponnistuksiin katastrofin välttämiseksi. Siihen mennessä pettymyksen tunne oli levinnyt myös seuran omiin riveihin, ja piskuisesta joukosta lähti veljiä joko toivonsa menettäneinä tai alituisten toimintavaatimusten uuvuttamina.

Heimokysymyksestä kielikysymykseen

Kun kansan mielenkiinto Itä-Karjalan (ja Inkerin) asiaa kohtaan ei kestänyt eikä sen karttuaisa käsi tukenut AKS:n toimintaa odotetulla tavalla, seuran linjanvetäjät päätyivät samaan johtopäätökseen, johon Karjala-aktivistit olivat päätyneet jo Tarton rauhan yhtey-

¹⁸ Vähäkallion haastattelu 25.11.1976 (U. Peltoniemi), Kerho 22:n kok., tekijän hallussa.

¹⁹ Pakolaisten koulutusta koskevaa kirjeenvaihtoa viranomaisten, kansanopistojen ja avustettavien kanssa sekä yksityisten Viipurin ja Lappeenrannan avustamiskeskusten jäljelle jääneistä (merkityksettömiksi kutistuneista) varoista AKS 2A:2 (AKS:n kirje Lappeenrantaan 1.4. ja vastaus 26.4.1924) ja 2B:1 (kirje Etelä-Suomen Osuuspankille 12.6.1924).KA. T. Nygård, Itä-Karjalan pakolaiset, m.t., s. 104.

dessä ja ja Itä-Karjalan kansannousujen jäädessä vaille Suomen virallista tukea: »Pahin vihollisemme on oman kansallistuntomme heikkous ja saamattomuutemme.»²⁰

Kun kansa ei heti – tai enää – jakanut aktivistien heimoinnostusta, johtopäätökseksi tuli, että kansa oli ensin herätettävä tajumaan oikeutensa ja velvollisuutensa itseään ja itsenäisyydestä osatomiksi jääneitä heimoveljiä kohtaan. *Sendungsbewusstsein* kääntyi irredentan suunnasta kansakunnan sisään: jotta Suomen irredenta saataisiin joskus vapautetuksi tunkeilijoiden – venäläisten – vallasta, kansa oli ensin herätettävä kansalliseen itsetuntoon, kokemaan olevansa »isäntä eikä renki» omassa maassaan. Mikä oli estänyt isäntämielen syntymisen? Monisatavuotinen vieras valta Suomessa – ja väestön enemmistölle vieraalla kielellä ylläpidetty kulttuuri. Snellmanin kielipoliittinen herätys huuto sai uudenlaista kantavuutta heimopoliitiikan kautta.

Samaan aikaan kielipoliitiikka oli noussut ajankohtaiseksi muitakin teitä, jotka kaikki vaikuttivat AKS:n perusjoukossa samansuuntaisesti. Maan kielioloja oli vastikään päästy omatoimisesti järjestämään, joten ristiriidat olivat luonnollisia eikä aikaansaatu vähemmistökielen eduksi maailman vapaamielisin kielilainsäädäntö tietenkään tyydyttänyt enemmistökielelle enemmän odottaneita. AKS:n toimintapiiriä koski välittömästi kaksi erityisen kipeää kiistakysymystä: Helsingin yliopiston – ja sen ohella ylioppilaskunnan – sekä puolustusvoimien kieliolojen järjestäminen.

Väistämätöntä oli, että tämä ongelmavyöhyke rikkoi myös itsenäisyys- ja Karjala-aktivistien kaksikielisen rintaman, johon mm. eriävä suhtautuminen valkoisiin venäläisiin (toisille liittolaisia punaista vaaraa vastaan, toisille yhtä vaarallisia kuin bolševikitkin) ja erilaiset puoluepoliittiset tavoitteet olivat jo iskeneet säröjä. Porvarillisista puolueista maalaisliitto yksikielisen maaseudun edustajana otti selkeimmin »suomenmielisen» kannan, edistyksen ja varsinkin kokoomuksen kentällä ilmeni samaa henkeä, mutta puolueiden johdoto pyrki vaalimaan porvarillista yhteisrintamaa myös kielirajan yli.

²⁰ Käsitys toistuu suorastaan lukemattomissa yhteyksissä monin sanoin AKS:n julkaisu- toiminnassa. Tämä sanonta on Kailan ja Simeliuksen allekirjoittamasta kierto- kirjesta Karjala- Inkeri-seuroille ja -toimikunnille 2.11.1923. AKS 3:5.KA.

Johtava kerros ei lisäksi kaksikielisessä kulttuurissa varttuneena ja kaksikielisessä virkakoneistossa toimivana, usein kaksikielisessä suku- ja perhepiirissä elävänä halunnut jyrkkiä muutoksia. Tämä näkyi kielilainsäädännön saamassa muodossa ja mm. merkittävän kokoomuspolitiikon, yliopistomiehen ja Karjala-aktivismia kannattaneen E. N. Setälän hallituksen toimeksiannosta laatimassa yliopistolakiehdotuksessa, jonka pohjalta yliopiston kieliolot järjestettiin pian suomenkielisen opiskelijanuorison rajuun vastarintaan nostattaneella tavalla.

Sekä puolustuslaitoksessa että yliopistolaitoksessa oli kyseessä ennen kaikkea nuorten sukupolvien etu. »Nuorten» ja »vanhojen» ristiriita leimahti jälleen esiin politiikan arenalla ja »vanhat» leimattiin »puol-suomalaisiksi». Muistutettiin myös moraalaisesta heikkoudesta heidän suhtautumisessaan maan vapaustaisteluun. Aktivistien näkyvimvät »nuorisajohtajat» E. E. Kaila ja Yrjö Ruutu lähtivät nuortensa rinnalle, Kaila selvästikin ensi sijassa maanpuolustusmiehenä ja Ruutu ylioppilasjohtajana. Kailan kirjoituksista näkyy, että maan puolustuskyky oli hänelle ensisijainen itseisarvo, »ryssäviha» ja »Suur-Suomi» välineitä tahdon kohottamiseen kyvyn ylläpitämiseksi.²¹ Hän – kuten myös Ruutu ja aktivistit yleensäkin – oli jo 1919 vieroksunut ajatuksia yhteistoiminnasta valkoisten venäläisten kanssa ja Pietarin valloitushaaveiden nousua Aunuksen vapautushankkeen täysipainoisen ajamisen esteeksi.²² Suojeluskuntajärjestöä repineissä riidoissa Kaila oli samoin asettanut venäläisvaaran torjumisen tärkeämmäksi kuin sisäpoliittisen kamppailun kotimaan »punaisten» pitämiseksi herrojen pelossa.²³

Jääkärien luottomiehenä, maalaisliiton sotilaspoliittisena neuvonantajana ja suojeluskuntajärjestön sisäpiiriläisenä hän joutui alusta pitäen mukaan kamppailuun, jota Relanderin presidenttikauden alkuun saakka käytiin puolustusvoimien järjestämisestä vakinaiselle kannalle.

²¹ Tarkoituksena on käsitellä tätä asiaa lähemmin kirjan 2. osassa AKS:n maanpuolustuspolitiikan yhteydessä.

²² M. Ahti, Ryssänvihassa, m.t., sm 137–38; T. Soikkanen, Yrjö Ruutu, m.t., s. 116–22.

²³ K. Selén, Sarkatakkien maa, m.t., s. 110–14. M. Ahti, Ryssänvihassa, m.t., s. 200–01, 214, 217 korostaa Kailan ratkaisevaa osuutta tätä linjaa edustavan L. Malmbergin saamisessa suojeluskuntien ylipäälliköksi.

Sotilaallisen maanpuolustuksen kysymykset näyttävät olleen etäisiä Ståhlbergille, joka joutui monenlaisiin ongelmiin upseeriston kanssa virkakaudellaan.²⁴ Hän oli jäykkä vanhan polven hallintomies, jolle mm. virkaikäperiaate näyttää olleen tärkeä. Puolustuslaitoksen johtoon istutettiin vanhoja enimmäkseen ruotsinkielisiä herroja, joiden sotilasopit olivat peräisin maailmansodan takaisesta venäläisestä todellisuudesta. Eräiden suomalaisuus oli vähintään kyseenalainen. Taloudellisia ja muita väärinkäytöksiä paljastui ja näytti siltä, että niitä yritettiin painaa villaisella. Uudistuspyrkimyksiä vieroksuttiin, pääesikunnan sisäinen käyttökieli oli ruotsi – joidenkuiden kerrottiin käyttävän vanhasta muistista venäjää keskustellessaan keskenään. Sanalla sanoen puolustuslaitoksen johdossa vallitsi »ruotsalais-ryssäläinen» komento.²⁵

Tämä ajoi sekä asevoimien tilasta että omasta urastaan huolestuneet nuoret upseerit ja heidän mukanaan Kailan puhdistus- ja uudistuslinjalle, jossa laitoksen kehittäminen, sen moraalin kohentaminen ja kielikysymys kytkeytyivät yhteen.²⁶ Ainakin Kailalla mukana oli myös nuorison maanpuolustushengen kehittämisen motiivi. Suomenkielisen nuorison täysipainoinen mukaan saaminen edellytti laitokselta paitsi ajanmukaista tasoa myös suomalaiskansallista henkeä ja suomen kieltä alhaalta ylös asti.²⁷

²⁴ Tiivis esitys: Yrjö Blomstedt, K. J. Ståhlberg; Valtiomieselämäkerta (Keuruu 1969), s. 446–53.

²⁵ Tässä Kailan ja Suunta-ryhmän aktivistien näkemykset yhtyivät, ja eteenpäin pyrkivät jääkäriupseerit olivat tietysti samassa leirissä. Kaila vaikutti asiassa Santeri Alkion kautta maalaisliittoon. Tuonnempana arvio Erkki Räikkösen kuvaaman »Kinnusen klubin» liittymisestä tähän yhteyteen. M. Ahti, Ryssänvihassa, m.t., s. 187–94, 260–75. P. Koski, E. E. Kaila, s. 110–60 käsittelee laeasti mm. Kailan ja kumppanien lehdistökampanjaa.

²⁶ Kailan kirjeet Alkiolle 7.3.1923, 24.1.1925, Vaasan Maakunta-arkisto (P. Koski, E. E. Kaila, s. 139). E. Räikkönen, Pirua ja ryssää ..., s. 33, 36–37; Kustaa Vaasa 12/1942, s. 16–33. K. Vilku HS 19.11.1972.

²⁷ Kaila selitti 1925 AKS:n suomalaisuustaistelun päämäärän olevan »voimakkaan kansallistunnon kautta saavutettu sisäinen sovinto ... ja sitä kautta ... järkkymätön, yksimielinen isänmaan puolustamisen tahto» ja korosti monissa yhteyksissä toiskielisen päilyllystön kielteisistä vaikutusta tähän asiaan toivoen upseeriston kielijakautuman muuttuvan väestön kielijakautumaa vastaavaksi. Art. »Meidän päämäärämme», Ylioppilaslehti 18–19/1925, s. 308; kieliasiaa myös upseeriston ja kansan yhteensitömisenn kannalta kosketeltiin runsaasti E. E. Kailan ja Santeri Alkion kirjeenvaidossa, jonka pohjalta kirjoittavat M. Ahti, Ryssänvihassa, erit. s.343–44, ja P. Koski, E. E. Kaila, s. 105–06, 159–63.

Kinnusen klubi ja Ruudun seura

Räikkönen muistelee Kailan johtaneen AKS:ssä alkuvuosina kahta salaseuraa, Vihan Veljien ohella suomalaisuudesta kiivailevaa »Kinnusen klubia». Räikkösen myöhempi kauna Kailaa kohtaan sai hänet ilmeisesti paisuttelemaan »salaseuraksi» asti kokouksia, joita Kaila piti – kaiketikin julkisuutta kaihtaen – protestimielisten upseerien kanssa mainittujen puolustusvoimia koskevien pyrkimysten edistämiseksi.

Useat »klubin» jäsenistä, mm. sen nimihenkilö, meriupseeri ja myöhemmin korkeaan ikään saakka Suomalaisuuden Liitossa pontevana suomalaisuusmiehenä toiminut Väinö Kinnunen, olivat AKS:n jäseniä, ja Kaila kertoo pitäneensä kokouksia myös AKS:n tiloissa, joissa Räikkönen ilmeisesti »salaseuran» tapasi.

Räikkösen tulkinnan mukaan juuri tämä »klubi» veti Kailan aitosuomalaisuuden tielle. Tämän tulkinnan tarkoitushakuisuudesta tuonnempana lähemmin.²⁸

Yrjö Ruutu (tuolloin Ruuth), jolla maailmansodan aikaisena ylioppilaiden jääkäriaktiivismin johtomiehenä oli kiistaton asema ylioppilaskunnan puheenjohtajana, uhrasi tämän asemansa ryhtyäkseen taisteluun yliopiston ja samalla ylioppilaskunnan suomalaistamisesta.²⁹ Hän ei koskaan kuulunut AKS:ään, mutta oli monessa mielessä – kirjoittajana, esitelmöitsijänä, toimituskunnan tai vastaavan jäsenenä sekä Suomen Heimossa että AKS:n 1923 val-

²⁸ AKS:n ensimmäisissä jäsenluetteloissa ovat jääkäriupseerit mukana Eino Forsman (Koskimies), Eero Heickell (Kuussaari), Gunnar v. Hertzen, Heikki Nurmio, Mikko Pekki, Paavo Talvela, Yrjö Wäinönheimo (v. Hertzen, Nurmio, Pekki ja Wäinönheimo puuttuvat painetusta luettelosta) sekä muita aktiiviupseereita Kinnunen sekä Evert Laukkanen, K. V. Laukola ja Paavo Sivén (Susitaival). Kun voidaan olettaa M. Ahdin ja jo P. Kosken laajasti selvittämää armeijan puhdistuskampanjaa koskeviin neuvonpitoihin myös AKS:n tiloissa osallistuneen muitakin, mm. maalaisliiton toimijoita sekä Kailan lehden Sanan ja Miekan toimitusneuvoston jäseniä, tässä on »Kinnusen klubia» kylliksi ilman mitään virallista organisaatiota, sillä »klubista» ei ole muuta tietoa kuin Räikkösen kertomus, jossa hän liittyy mukaan Elias Simojoen (Pirua ja ryssä ... s. 35–37 ja Kustaa Vaasa 12/1942 s. 16–33). Kailan kirjeet Alkiolle 7.3.1923, 21.1.1925, Vaasan MA (P. Koski, E. E. Kaila, s. 139). Vrt. K. Vilkkunen, HS 19.11.1972; M. Ahti, Ryssänvihassa, m.t., s. 372–74. – Armeijataistelussa oli myös vastapuolella epämääräisiä kotterioita, »kadettiklubi» tai »everstiklubi», joita Ahti ja Koski koskettelivat tutkimuksissaan.

²⁹ T. Soikkanen, Yrjö Ruutu, m.t., s. 227–232.

taamassa Ylioppilaslehdessä – AKS:n käytettävissä erityisesti alkuvuosina.³⁰

Tämän täytynee juontua Kailan ja Ruudun taistelutoveruudesta vapaussodan valmistelujen aikoina ja siitä, että he löysivät toisensa samalta puolelta vastustamasta Kai Donnerin ympärille ryhmittyneiden entisten kumppaniensa oikeistolais-kaksikielistä aktivistilinjaa. He molemmat irtautuivat tästä ryhmäkunnasta ja sen käsiin jääneestä *Suunta*-lehdestä, jonka mukaan Donnerin ryhmä sai yleisesti tunnetun nimensä. Kaila valitsi maalaisliiton ensisijaiseksi poliittiseksi välineekseen, Ruutu taas – vaikka hänen ympärillään oli aluksi paljon edistyspuolueen miehiä – kehitteli omaperäistä valtiososialistista aatettaan. Ehkä juuri viimeksi mainittu seikka piti vanhat taistelutoverukset organisatorisesti erossa, vaikka suomalaisuuslinja oli yhteinen ja monet alkuaikojen merkittävistä AKS-veljistä (mm. Kärki, Kekkonen, Pakaslahti, Helanen, Teljo) olivat aikansa mukana Ruudun Valtiososialistisen yhdistyksen ja eräät jo sitä edeltäneen Perjantaiklubin piirissä, AKS:n edistyspuolueeseen lukeutunut varapuheenjohtaja Kärki ko. yhdistyksen perustajien joukossa.

Toisaalta Ruutu oli jo varhain jättäytynyt syrjään Karjala-aktivismista ja piti Tarton rauhan jälkeisessä tilanteessa itäistä irredentismia epäviisaana³¹ – joten hänen AKS:lle antamansa avun täytyi perustua muihin yhteisiin näkemyksiin eli kielipolitiikkaan (ja ehkä maanpuolustusajatteluun). Ruudun teoreettinen kanta – näkemys kahdesta kansasta ja ajatus ruotsalaisten eristämisestä omiin oloihinsa – oli jyrkempi kuin Kailan. Vaikka se sai suosiota AKS:n nuoremman polven piirissä, kysymys, oliko maassa kaksi kansaa vaiko yksi kaksikielinen kansa, jossa kieliryhmät olivat his-

³⁰ Hän oli etäämmälle vetäytyneenäkin yhä 1936 mukana AKS-vetoisen Ylioppilaiden keskuustoimikunnan julkaiseman ja pääasiassa AKS:läisten kirjoittaman Suomalaisuuden kirjan (WSOY) tekijöiden joukossa.

³¹ Prof. Soikkasen minulle esittämän tiivistetyn tulkinnan mukaan Ruutu arvioi Suomen kansan menettäneen »etsikkoaikansa» heimoasiassa ja painotti kansan sosiaalista cheyttämistä, jota ilman seuraavakin mahdollisesti otollinen suurpoliittinen tilanne lipsahtaisi ohi. Itse asiassa kanta oli pohjimmiltaan pitkälti sama kuin AKS:n. Ruutua voisi ehkä luonnehtia asiassa clemenceaulaisiksi: »toujours penser, jamais parler» – AKS ei luopunut ajatuksesta puhumisestakaan.

toriallisista syistä eriarvoisessa asemassa, jäi seurassa selvää ratkaisua vaille.³²

Syksyllä 1922 eduskunnassa alkoi kauan odotetun uuden yliopistolain käsittely. Kevätlukukaudella 1923 Niilo Kärjen (toimitussihteerinä Martti Haavio) ja syyskaudella 1923 Haavion (toimitussihteerinä Yrjö Wegelius/Vuorjoki) päätoimittama Ylioppilaslehti nosti taistelulipun suomenkielisten sivistyspyrintöjen puolesta. Uusi toimitus - etenkin kiihkeästi kirjoittava Haavio – syökyi oikopäätä taistelun pyörteeseen, lehti muuttui julistajaksi aikaisemman ylioppilaiden mielipiteiden tasapuolisen heijastelun sijasta ja sai sen mukaisesti huomiota ja myös »maltillisten» vastarintaa osakseen. Toimitus oli sekä AKS:läinen että ruutulainen, ja Ruudun taustarooli näkyy mm. suurta huomiota herättäneessä lähtiäishaastattelussa, jonka hän antoi lehdelle jättäessään ylioppilaskunnan puheenjohtajan tehtävän ja jossa hän hahmotteli kansallisuuspoliittisen linjansa yliopistoasioiden yhteydessä jälleen kerran.³³

Monipuolistuvat tavoitteet

Kieli- ja kansallisuuskysymyksen murtauduttua näin voimallisesti etenkin yliopistoa ja ylioppilaskuntaa välittömästi koskevana ja ratkaisuja vaativana asiana huomion kohteeksi AKS oli vuoden

³² T. Soikkanen, m.t., s. 232–33, 250–55; AKS:n ensimmäisessä vuosijuhlassa 1923 Ruutu oli Leiviskän ohella toinen henkilöistä, joille pidettiin puhe (puhujana Ylioppilaslehden toimitussihteerinä Martti Haavio, Ylioppilaslehti 3/1923, s. 42).

³³ Ylioppilaslehden 1/1923 pääkirjoitus »Suuntaviivoja» oli aloitusmerkki jatkuvalla kirjoittelulle. Lehdissä käytiin asiasta yleensäkin laajaa keskustelua, josta Yol esitti esimerkkejä 2. numerossaan, ja n:o 5, »Heimonumero», jopa vaikutti eduskuntakeskusteluun. Ruotsinkieliset yliopistomiehet ja lehdet korostivat epäonnistuneesti kulttuurista ylemmyyttään ja sekoittivat etuoikeuksiaan puolustaakseen asiaan Ruotsin lehdistön, jonka äärikirjoittelussa jopa maltillinen »puolsuomalainen» E. N. Setälä, lopullisen kompromissilain vaikutusvaltainen kokoomukselainen kirjoittaja, sai määreen »finsk-rabiat fennoman» (Det nya Sverige -lehti; Yol 2/1923, s. 24). Setälää ja lakia nujittiin molempien kieliryhmien taholta. Ruudun haastattelu julkaistiin Yol 20/1923 pääkirjoituksen paikalla. M. Klinge, Helsingin yliopisto 1917–1990 (Helsinki 1990), s. 49–55. A. Uino, »Yliopistolaki aitosuomalaisuuden sytykkeenä»; Tommila-Pohls (toim.), Herää Suomi, s. 186–91. T. Soikkanen, Yrjö Ruutu, s. 232–36.

1923 kuluessa muuttunut »yhden asian liikkeestä» yleiskansalliseksi taistelujärjestöksi ja saanut ohjelmaansa tilanteiden mukaisen kehityksen seurauksena sen kaikki keskeiset ainesosat. Itä-Karjalan vapautusajatukseen³⁴ ja pakolaisten tukemiseen oli lisätty Inkerin muistaminen ja laveampikin heimoajattelu. Se tuli mukaan suomalais-virolaisen ylioppilasklubin jäsenten liittyessä AKS:ään ja unkarilaisten ylioppilasarjestöjen etsiessä yhteyksiä Suomeen jo 1923³⁵.

Oman maan puolustamisen edellytyksiä ja keinoja pohdittiin aktiivisesti ja pitkäjänteisesti. Eri aloilla asetettujen tavoitteiden edellytykseksi nähtiin suomenkielisen kansan kansallinen herättäminen, tavallaan Snellmanin työn jatkaminen, jotta kansa »olis valmis» kohtaamaan kohtalonsa – lähiheimolaisten vapauttamisen³⁶ tai imperiumin palauttamista havittelevan vainolaisen torjumisen, toteutuva vaihtoehto oli tulevaisuuden historiallisten tilanteiden varassa. Tämän edellytyksenä oli myös kansan eheyttäminen punaisten ja valkoisten kuilun yli, ainakin maltillisen työväestön vetäminen mukaan. Tämä ei suinkaan ollut AKS:n keksintö,

³⁴ Tähän kuten kielikysymyksenkin liittyi tulkintaeroja: vapauttaminen oli ensisijainen tavoite, mutta kytkentä Suomeen ongelmallisempi. AKS:n yleinen kokous päätti 7.10.1923 hyväksyä Ruudun näkemyksen mukaisen kannan itäkarjalaisten olojen järjestämisestä vapautuksen jälkeen heidän omilla ehdoillaan vaikkakin sivistyksellistä Suomi-kytköstä korostaen. Tämä 12.10. päivätty kannanotto painettiin seuran lehteen jostakin syystä vasta seuraavan vuoden alussa (1/1924, s. 6). Soikkanen olettaa aloitteen tekijäksi ja tekstin kirjoittajaksi hyvin perustein Niilo Kärjen. Kannanotto on ristiriidassa ainakin yksioikoisimman Suur-Suomi -ajattelun kanssa, mutta sen heijastumat ulottuvat jatkosodan vuosiin saakka AKS:n piirissä, mistä lähemmin historian 2. osassa. T. Soikkanen, Yrjö Ruutu, s. 241–42.

³⁵ AKS 2A:2 ja 2B:1.KA sis. kirjeenvaihtoa unkarilaisten kanssa 1923–24; SH 1/1924. s. 8; Yol 9/1923, s. 140–42, 16/1923, s. 287. Yhteys jäi katkonaiseksi ja etäiseksi; virallisen ystävyssopimuksen AKS solmi alusta asti yhteyksiä tarjonneen Turul-järjestön kanssa vasta kesällä 1939. Tarkemmin kirjan 2. osassa.

³⁶ Toivo Nygård on antanut jo mainitulle väitöskirjalleen otsikon »Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen?» Pikemminkin kuin vaihtoehdon se sisältää jatkumon, jolla suomalainen venäläisvastainen heimohenkisyyttä 20-luvulta 40-luvulle liikkui. »Auttamisella» ymmärrettiin heimolaisten vapauttamista venäläisyyden ylivallasta. Minimi oli asetettu toteutumatta jääneessä Tarton rauhansopimuksen liitteessä: Itä-Karjalan poliittinen ja inkeriläisten kulttuuriautonomia. Maksimi oli käsitteenä epämääräinen Suur-Suomi: koska Itä-Karjalan ei uskottu tulevan toimeen täysin itsenäisenä yksikkönä, sille kaavailtiin Venäjältä irtautumisen/irrottamisen jälkeen eriaisteisia yhteyksiä Suomeen – valtioliittoa, liittovaltiota, äärimmillään yhdistämistä Suomeen yhtenäisvaltioksi. Kyse ei ollut yksioikoisesta suomalaisesta »imperialismista».

vaikka se AKS:ssä kauniisti muotoiltiin – eheytyksestä oli toki kirjoitettu jo vuodesta 1918 asti. Itsenäisyyspäivänä 1923 tämä sanottiin AKS:n puolesta näin:

»Nykyhetken tehtävä on sellaisen kansallisen ohjelman luominen, jonka jokainen suomalainen, arvoon, säätyyn ja luokkaan katsomatta, voi hyväksyä ja omakseen tuntea. Ohjelman, joka vastakohtia lieventäen, yhteisen, suuren päämäärän eri kansanryhmille antaen umpeen luo rakoja ja railoja ja siltoja rakentaa yli kuilujen. Ohjelma, jonka eheä Suomen kansa tulevaisuudessa omaksensa luo.»³⁷

AKS:n ohjelman laajeneminen näkyy selkeästi seuran sääntöjen tiheissä muutoksissa. Syksyllä 1922 hyväksytyissä ensimmäisissä säännöissä seuran tarkoituksena on »mm. (kurs. HE) järjestämällä karjalaisille luento- ja esitelmätilaisuuksia, levittämällä kirjallisuutta sekä toimeenpanemalla heimojuhlia tehdä sivistystyötä rajantakaisten karjalaisten keskuudessa ja toimia myötätunnon herättämiseksi Karjalaa kohtaan suomalaisissa piireissä. Mahdollisuuksien mukaan toimii seura samalla tavalla myös Inkerin hyväksi.» Sanamuoto ei tietenkään puhu mitään aseellisen toiminnan valmistelusta, joka oli »konspiratiivista», joskin vähintään puolijulkista ja viranomaisten tuntemaa toimintaa.³⁸ »Mm.» voi tietysti sisältää paljon.

Syksyllä 1923 hyväksyttiin uusi versio: tarkoituksena on »Karjalan ja Inkerin kysymysten tunnetuksi tekeminen, myötätunnon herättäminen heimoasiaa kohtaan, voimakkaan kansallistunnon virittäminen ja lujittaminen kansassamme. Seura harjoittaa sivistys- ja neuvontatyötä karjalaisten ja inkeriläisten keskuudessa ohjaamalla ja kustantamalla heitä oppilaitoksiin, järjestämällä heille

³⁷ »Eheyttämisestä» puhuttiin sanomalehdissä jo keväällä 1918, ja asiaa pohjusti laajasti Y. Ruuthin (Ruudun) mt. Uusi suunta v. 1920. AKS:n piirissä sen paras muotoilu on pantu Niilo Kärjen tiliin, vaikka ainakin Vilho Helanen ennätti tähän »eheän kansan luomiseen» julkisuudessa hieman aiemmin. Lainaus Helasen AKS:n itsenäisyys- ja heimojuhlan tervehdyspuheesta 6.12.1923. Kärki puhui perusteellisemmin »kansallisesta eheyttämisestä» ja »yhdistävästä suomalaisesta valtioaatteesta» Kalevalan päivänä 1924. SH 1/1924, s. 14 (Helanen), 3/1924, s. 54. Kärjen tiliin on pantu myös se, että AKS halusi »pestä pois pahan unen punaisista ja valkoisista». Muitakin isyyksiä sanonnalle on esitetty.

³⁸ Asiaa lähempi tarkastelu kuuluu seuran heimopolitiikan yhteyteen.

esitelmiä ja luentotilaisuuksia, levittämällä heimokirjallisuutta ja toimeenpanemalla heimojuhlia. Mahdollisuuksien mukaan toimii seura myös samalla tavalla muiden suomensukuisten kansojen hyväksi, pitäen erityisenä silmämääränä myötätunnon herättämistä Unkaria kohtaan.» Unkarilaisten ylioppilaiden osoittama kontaktihakaisuus on tässä tuonut Unkarin jopa maininnatta jäävän Viron ohi.³⁹

Vuonna 1924 toteutettiin selkeä painopisteen muutos: »Seuran päämääränä on voimakkaan kansallistunnon ja aktiivisen isänmaanrakkauden virittäminen ja lujittaminen kansassamme, Karjalan ja Inkerin kysymysten tunnetuksi tekeminen ja myötätunnon herättäminen heimoasiaa kohtaan.» Jatkossa määritellään karjalaisten ja inkeriläisten keskuudessa harjoitettava toiminta entiseen tapaan, samoin muistetaan etäisempiä sukukansoja, mutta myötätuntoa osoitetaan nyt »Viroa ja Unkaria kohtaan».

Voimakkaan kansallistunnon nostamisessa ensimmäiselle sijalle näkyy ilmeisesti kielikysymyksen erityinen korostuminen sekä pettymys niukoista tuloksista laajemman Karjala-herätyksen luomisyhteyksissä. Täysi askel kielipoliittiseksi tulkittavan *suomalaiskansallisen* herätys- ja valistustyön mainitsemiseen toteutettiin seuraavassa sääntöuudistuksessa 1927.

Vaikka ohjelman laajeneminen oli tavallaan sisäisesti johdonmukaista kehitystä, painopisteen muutoksella oli hintansa. Karjala-aktiivismin kaksikielinen rintama repesi lopullisesti (tosin sitä paikkailtiin sotavuosina kielirauhaan päädyttyä). AKS:n alku-

³⁹ Koska pöytäkirjoja ei ole käytettävissä, selitystä Viron mainitsematta jäämiselle ei ole. Entinen suomalais-virolainen ylioppilasklubi oli sulautunut AKS:ään, yhteyksiä oli saatu Tarton ylioppilaiden »24. veebruariklubiin», reunavaltiosuuntausta pidettiin edelleen puolustuksellisesti tärkeänä, Suomen itsenäisyystaistelua selostavaa kirjallisuutta pyrittiin saamaan kustannettavaksi Virossa, Viron Inkerin kouluolojen järjestämisestä käytiin keskustelua Viron viranomaisten kanssa – vaikka ilmoitettiinkin tiedettävän, että ko. kylissä oli ilmeisen edunvalvonnan nimessä haluttu koulujen muuttuvan venäjänkielisistä vironkielisiksi (suomenkieliset koulut saatiin aikaan 20-luvun puoliväliin mennessä). – Toimintaa Viron suuntaan siis koko ajan oli, eikä kitkaa ainakaan avoimesti ilmaistu. »Kipukohti» tarkasteltiin Suomen Heimossa maltillisesti ja sovinnollisesti ja yleistä Viro-tietoutta julkaistiin kohtalaisen runsaasti. SH 1923, mm. s. 12–14 (»Kipeä kohta» oli suomalaisten vapaaehtoisten arvostus, Helanen), 34–36 (Ruutu), 59–64 (vastaus kipukohtiin virolaishenkisesti, Lauri Kettunen), 74, 98–102 (Julius Mägiste neutraalisti Viron Inkeristä), 116–22, 122–26 (Helanen sovinnollinen vastaus Kettuselle), 161 (neutraalisti Viron Inkerin kouluoloista), 178–82.

vaiheessa sekä jäsenistöä että varsinkin tukea tuli kielirajan molemmilta puolilta (lähemmin kielitaistelun yhteydessä 2. osassa). Räikkösen mukaan ruotsinkieliset yritykset olivat jopa auliimpia tukijoita kuin suomenkieliset. Ja toiselle linjalle päätyneet epäilivät Räikkösen etenkin halutessaan kehittää AKS:stä taloudellisen yrityksen asettuneen kielikiistassa sovinnolliselle kannalle.⁴⁰ Kun kielitaistelu ajankohtaistui AKS:n piirissä, tilanne olikin taloudelliselta kannalta hankala – olisi tarvittu marjakin maasta.

Vauhdin hurmasta talouskriisiin

Palattuaan opiskelutauon jälkeen sihteerin toimeen Räikkönen teki yhdessä Kailan kanssa talvella 1923–24 (kevällä hänen tilalleen tuli Vähäkallio) hartiavoimin työtä pelastaakseen seuran talouden, joka oli ajautunut katastrofin partaalle seuralle pakolaisten kouluttamisessa ja erilaisessa hätäavussa äkkiä otettujen sitoumusten ja laajan alaseuraverkon »muonittamisen» sekä Suomen Heimon kustantamisen (ainakin näiden syiden, tarkan selvyuden saaminen lienee mahdotonta) takia.

Yksi syy talouden luisumiseen lienee ollut Kailan monipuuhaisuus ja sihteerin viran kulkeminen alkuvuosina kädestä käteen Räikkösen runsaiden poissaolojen ja toisaalta hänen ajamiensa hankkeiden suurisuuntaisuuden takia. Valittujen sihteerien lisäksi virkaa toimitti välillä nähtävästi hieman kuka ehti; rahastonhoitajakin vaihtui varsin usein, mutta hän näyttää olleen tuolloin kirjainpitäjä pikemminkin kuin päättäjä.⁴¹

Seuran arvovallan pönkittämiseksi sille päätettiin perustaa senioriosasto, johon saatiinkin 30 Itä-Karjalan asialle ja kaiketi yleensä aktivismille sympatiaa osoittanutta »akateemista isää».

⁴⁰ Räikkönen, Pirua ja ryssä ... s. 34, 52 ja Kustaa Vaasa 11/1941, s. 14.

⁴¹ Inkeriläisveljekset Jussi ja Antti Barndik, joista jälkimmäisestä tuli myös AKS:n valajäsen, näyttävät olleen alkuaikoina toimiston epävirallisia factotumeja kaiketi Räikkösen hankkimina apumiehinä. Heidän poistumisensa seuran piiristä johti ikäviini taloudellisiin välienselvittelyihin. Tietoa siitä, saiko seura »lainaamansa» rahat takaisin, ei säilyneistä papereista löydy.

Hankkeen nopean keskeytymisen takia määrä ei ilmeisestikään kuvasta AKS:n nauttiman myötämielisyyden täyttä määrää professorikunnassa. Useat seniorit ovat tietemme eturivin nimiä ja yleisesti tunnettuja kulttuurivaikuttajia. Mainittakoon vain nimet J. R. Danielson-Kalmari (tuolloin Turun yliopiston kansleri), Rafael Erich, Kustavi Grotenfelt, Gustaf Komppa, Carolus Lindberg, Kaarlo Linkola, Otto Manninen, Martti Rapola, Matti Sauramo, E. N. Setälä.⁴²

Elinkeinoelämän piiriin levitettiin kerjuukirjeitä; kaiketi luotettavimpina pidetyille tahoille lähetetyssä laajimmassa versiossa paljastettiin tilanne koko sydäntä särkevässä karmeudessaan: velkaa 50 000 mk, tarve 500 000 mk, varoja ei lainkaan.⁴³ Kevättalvella 1924 maan keskeisiin kaupunkeihin lähetettiin valittuja jäseniä kaksimiehisinä partioina kiertämään yrityksissä ovelta ovelle, minkä jälkeen kirjeissä voitiin vedota heidän yhteydenottoonsa.

Seura joutui lykkäämään maksujaan, maksamaan palkkojakin vähittäin ja jälkikäteen, vippaamaan puheenjohtajaltaan, muuttamaan vaatimattomampiin tiloihin ylioppilastalolle, aluksi Karjalaisen osakunnan tilapäisvuokralaiseksi. Jopa seuran toiminnan lopettamismahdollisuudesta vihjattiin Suomen Heimossa maaliskuussa 1924.⁴⁴ Lehden tulevaisuus oli vielä syksyllä 1924 pahoin vaakalaudalla, ja päätoimittaja Stenberg etsiytyi suojeluskuntapiirin valistusohjaajaksi Pohjois-Karjalaan.⁴⁵

Tällaisessa tilanteessa elettiin, kun seurassa puhkesi sen ensimmäinen »skisma» tai suuri suuntariita keväällä 1924. Todennäköi-

⁴² 30 nimen luettelo suppeine henkilötietoineen: Akateemisen Karjala-Seuran jäsenet (Helsinki 1995), s. 2–3. Päiväämättömässä, selvästi vuodelta 1924 olevassa luettelossa on 35 nimeä, painetussa luettelossa myöhemmän tilanteen mukaan kunniajäseniksi merkityt Väinö Auer, Oulun piispa J. R. Koskimies, Iivari Leiviskä ja A. J. Pietilä sekä painetussa luettelossa »vain» valajäseneksi merkitty Kalle Väisälä. Saman mapin tietojen mukaan myös AKS:n ensimmäisen marssin kirjoittaja, yliopettaja (1926 prof.) A. V. Koskimies oli saanut kutsun ja vastannut myöntävästi, mutta ei sisälly luetteloihin. AKS 1.KA.

⁴³ Kaavan mukaisia kirjekopioita säilynyt runsaasti. AKS2 A:2.KA.

⁴⁴ SH 3/1924, s. 62–63.

⁴⁵ Perin kaltoin isänmaa kohteli aktivisteista ansioituneimpiin kuulunutta etevää humanistia. Hänen surumielinen kommenttinsa tilanteesta: »Jos en voi olla Roomassa enkä Pariisissa, on samantekevää, olenko Helsingissä vai Joensuussa.» Kirje E. E. Kailalle 14.10.1924. AKS 2B:1.KA.

sesti Räikkösen – hän oli idearikas mies – ideoimaa senioriryhmää rakenneltiin talvella 1923–24 juuri vaiheessa, jossa kielikiistan liekit yliopistomaailmassa leimahtivat korkeimmilleen.

Tyytymättömyys kesällä 1923 annettuun yliopistolakiin ja sen (vitkaisen) toimeenpanon seuranta, Yrjö Ruudun ero ylioppilaskunnan puheenjohtajuudesta ja avoin kielitaistelujulistus, ylioppilaskunnan jakokysymyksen kärjistyminen konsistorin ja ylioppilaskunnan suomenkielisen enemmistön kiistaksi – ja Martti Haavion ja Yrjö Wegeliuksen (Vuorjoen) luotsaaman Ylioppilaslehden väkeväsanaanainen nousu kielibarrikadille (Studentbladetin piikkikyys ei tosin lainkaan jäänyt jälkeen) antoivat sävynsä talvikauden ylioppilaselämälle.⁴⁶ Karjala-aktivismiin AKS:ään vetämät kyvykkäät ja sanavalmiit nuoret miehet olivat johtamassa suomalaisuusrintamaa, jolla oli laaja kannatus ylioppilasmaailmassa.⁴⁷ Taistelut Itä-Karjalassa olivat takana, »Karjalan asiaa» uhkasi jääminen ajan-kohtaisten kiistojen jalkoihin.

Tässä tilanteessa Elmo Kaila, joka myös puuhasi suomalaistamishaluisen maalaisliiton puolustusasiantuntijana, ilmeisesti katsoi parhaaksi ainakin taktisesti mukautua kielitaistelun sisällyttämiseen AKS:n mielenkiinnon kohteisiin käytännön tasolla (periaateohjelmaanhan suomalaiskansallisuus ehti vasta 1927, kuten edellä on todettu).

Kun Kaila ja Räikkönen kutsuivat vanhan Pro Carelia -järjestön johtomiehiin kuuluneen prof. E. N. Setälän AKS:n senioriksi, hänelle väläytettiin myös kunniajäsenyyttä,⁴⁸ mutta yliopistoa ja

⁴⁶ Näitä seikkoja tarkastellaan lähemmin AKS:n kielipoliittisten toimien yhteydessä 2. osassa.

⁴⁷ ESO, jota on pidetty »erilaisena», mihin luonnollisena selityksenä on helsinkiläispoikien keskimääräistä suurempi kokemus kaksikielisessä ympäristössä kasvamisesta ja keskimääräistä yleisempi kaksikielisten sivistyskujen tausta, ei rauhanomaisen kehityksen painottamisesta huolimatta eronnut muista peruslinjaltaan. Niinpä 1922 Lönnrotin patsaalla sattuneen kunniansoitusjupakan jälkiselvittelyissä ESO:n kuraattori A. Sipilä ei suinkaan puolustanut ruotsinkielisten menettelyä, vaan yhtyi ylioppilaskunnan kokouksessa »lämpimästi» HO:n kuraattorin J. W. Rangellin ruotsinkielisten menettelyn tuomitsevaan kantaan, ja osakunta ilmoitti toimittamansa Yol:n erikoisnumeron pääkirjoituksessa vaativansa »kaikkien ruotsinkielisten nykyisissä oloissa vanhentuneiden etuoikeuksien poistamista ja suomenkieliselle kansainekselle sille kuuluvaa johtoasemaa» – kutakuinkin samoin kuin AKS. Yol 9/1922, s. 102, 22/1923 pääkirj.

ylioppilaskuntaa koskeneen kuumentuneen kiistan ilmapiirissä yliopistolain isän ja kielipoliittisen kompromissimiehen kunniajäsenyydestä ei sitten enää puhuttu – ehkä ei edes ennätetty puhua – mitään ennen Räikkösen epäonnistunutta »kapinaa».

Senioriosaston hajoaminen useiden jäsenten siirtyessä »Räikkösen leiriin» eli Itsenäisyyden Liittoon osoittanee, että monet korkeakoulujen vanhemman polven kareliaanit vierastivat varsinkin akateemista rauhaa häiritsevää kielitaistelua – omien nuoruusvuosiensa kahakoista riippumatta. Räikkösen inkeriläinen emigranttitausta taas saattoi tehdä hänet sokeaksi Suomen kielitaistelun syille ja vaikutuksille – olihan Helsingissä opiskelu joka tapauksessa suomenkieliselle toista kuin tsaarin Pietarissa. Taustansa takia hän myös oli yksivakaisesti itärajan taakse tuijottavalla linjalla.

Ylioppilaslehden rabulististen besserwisserien kiivas – ja myös sukupolvien ristiriitaan viittaileva (»tulevaisuus on meidän») vaikkakin hauska kirjoittelu ei liene edistänyt asioita myöskään talouselämän mahtimiesten taholla, missä AKS, lähinnä Räikkönen, pyrki hankkimaan ja saikin aikaan joitakin sopimuksia tuotemerkeistä, edustuksista ja provisioista.⁴⁹

Kaikkien osapuolten hermot lienevät olleet kireällä. Kailan ja Räikkösen välit ilmeisesti kiristyivät – Kaila oli päätenyt kielitaitelijoiden rintamaan, ja vaikka hänen on täytyntä hyväksyä Räikkösen suurellisetkin junailut, ei ole tietoa siitä, miten hän niihin varsinaisesti suhtautui. Räikkönen oli ollut suuressa määrin seuran ideanikkari ja työjuhta – ja kuvitteli olleensa sen varsinainen luoja, minkä kaikki muut ovat kiistäneet.

Räikkösen syyksi on sysätty myös haaksirikkoutunut hanke mahtavan kansalaisjärjestöverkon luomisesta AKS:n ytimen ympärille kautta maan – vaikka se mitä ilmeisimmin on sopinut myös

⁴⁸ Kailan ja Räikkösen kiitoskirje mukaan lupautumisesta 7.11.1923. AKS 2A:1.KA.

⁴⁹ Savukkeista, tulitikuista, makeisista (ruotsinkielisen Fazerin kanssa!) tehtiin tuotemerkki- ja välityskauppasopimuksia, välitys- ja markkinointiprovioita hankittiin myös kirjoista ym. tuotteista, joista myyjäyhtiöt suostuivat eräissä tapauksissa myöntämään alennuksia myös seuraan kuuluville vähittäisostajille. Kirjeenvaihtoa alkuvuosien sopimuksista AKS 2A:1–2, 2B:1.KA.

»Vihan Veljien» edellä kuvattuun toimintaideaan ja Kaila kehitteli sitä sitten toisella tavalla AKS:n yhteiskunnan palvelukseen hajautuneen jäsenistön kautta, mistä tuonnempana.

Räikkösen kapina ja seniorien lähtö

Useiden kuvausten mukaan Räikkösellä ei ollut työjohtajana psykologista silmää, eikä kai vaativa työjohtaja ole koskaan suosittu mies. Kaila taas oli yhtäpitävien todistusten mukaan sekä olemuksensa että kokemuksensa ja monenlaisen »harmaan eminenssin» asemansa ansiosta ehdottoman arvovaltainen ja säilyneen kirjeenvaihdon osoitusten mukaan myös pidetty puheenjohtaja. Avoimen riidan tuloksen olisi siis kaiketi pitänyt olla ennakolta selvä. Räikkönen ei kuitenkaan ollut valmis väistymään.

Sisäisen levottomuuden oireita oli jo 1923 ilmassa – ensimmäiset väsähtämiset ja laiminlyönnit olivat johtaneet jo eroihin ja erottamisiin ja riitely naisosaston asemasta oli vienyt siinä määrin kokousaikaa, että tri Martti Mustakallio, jonka lähtö on joskus yhdistetty Räikkösen lähtöön, ilmoitti pidättäytyvänsä seuran toiminnasta, kunnes mokomista pikkuasioista kinaaminen loppuu – ja sai tuolloin sihteerinä toimineelta Elias Simeliukselta ivallisen kohteliaan vastauksen.⁵⁰

Keväällä 1924 tilanne kärjistyi yhteenottoon samalla kun puheenjohtaja ja sihteeri edelleen ainakin talouden pelastamisyrityksissään näyttivät vetävän yhtä köyttä. On tietymätöntä, miksi Räikkönen aloitti kuiskutuskampanjan Kailaa vastaan seuran piirissä. Ei liene ratkaistavissa, oliko hän kielitaistelua vastustavien seniorien ja heidän takanaan Itä-Karjalan(kin) asiassa valtaa hamuavien »donnerilaisten» Suunta-ryhmän aktivistien tai elinkeinoelä-

⁵⁰ Kirjeenvaihto Mustakallio 11.10. – Simelius 17.10.1923. AKS 2A:1.KA. Myös tässä kysymyksessä Räikkönen (jonka Viena Pantsar nimeää kehottajaksi naisosaston perustamiseen) ja Kaila näyttävät olleen ainakin jossakin määrin eri linjoilla. Kaila oli ilmeisestikin alkuvaiheen sotilaallisten näkökohtien takia päätenyt torjumaan naisten ja miesten tasa-arvoisen yhteisjäsenyyden – naisosasto viittaa tähän seikkaan lippu- ja vala-asiaa koskevassa kirjelmässään – mutta luovutti eräässä »sovintokokouksessa» puheenjohtajaksi Räikköselle, kun Pantsar oli rynnännyt ulos kesken kaiken. Kokouksen 17.5.1923 pöytäkirja AKS 1.KA.

män asialla (Vähäkallion mielestä hän oli kiinnostuneempi liikemiehen uralle pääsemisestä kuin AKS:n asiasta) – vai oliko hän ehkä käsittänyt oman sihteeriytensä olevan vaarassa linjariidan takia ja päätti panna kaiken yhden kortin varaan ja haastaa Kailan taisteluun johtajuudesta. Helmikuussa 1924 hän oli joka tapauksessa varmistanut sihteeriytensä jatkumisen toistaiseksi.

Kuiskuttelu sisälsi väitteen, että Kaila oli ollut epälojaali Itä-Karjalan retkeläisiä kohtaan (vaikka hän oli toiminnan käytännön organisaattori) ja vaikuttanut hallituksen päätökseen itärajan sulkemisesta. Tuntuu hämmästyttävältä, että Räikkönen oletti juorua uskottavan; myöhemmin hän puolustautui kertomalla lähdemiehekseen Kailan langon, maisteri Toivo T. Kaukorannan.⁵¹

Kuiske tuli kohteen tietoon, ja tämä »räjähti». Seuran kokouksessa, johon myös seniorit oli kutsuttu, Räikkönen ryhtyi 28.4.1924 avoimeen rintamahyökkäykseen Kailaa vastaan. Puheenvuoroista ei ole säilynyt tietoa, mutta Räikkönen kärsi joka tapauksessa selkähäviön. Kaila ilmoitti luopuvansa seuran puheenjohtajuudesta ja poistui kokouksesta, mutta hänet kutsuttiin takaisin (Helanen käytti sitten tästä saamansa opin menestyksekkäästi hyväkseen vuoden 1942 vuosikokouksessa). Räikkönen jäi nähtävästi vaille kannattajia, ja hänen hyökkäyksensä herätti yleisesti paheksumista.⁵²

Senioreihin lukeutunut prof. Yrjö Kajava kirjoitti päiväkirjaansa riidan tuntuneen masentavalta ja langetti syyn pääasiassa

⁵¹ Langokset olivat ajautuneet AKS:n perustamisen jälkeen eri teille. Kaukoranta oli jäänyt donnerilaisten Suunta-ryhmään ja esittänyt Kailaan kohdistuvan yliampuvan petturuussyöttöksen; Kaila oli varjellut mm. armeijan puhdistustavoitteensa takia suhdettaan maalaisliittoon ja hallitukseen, jonka pääministeri Vennola oli myös harrastanut Itä-Karjalan kansannousun tukemisen yhteydessä salailevaa »pelin politiikkaa». M. Ahti, Ryssänvihassa. m. t., s. 241–44.

⁵² Hyökkäys leimattiin yleisesti rumaksi – ja tuskin Räikkönen malttoi ainakaan itsetehostustaan peitellä. Tapahtumaa ovat muistelleet mm. Y. Vuorjoki selostuksessaan Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnalle 1969.KA, kopio K22 G:2, sekä Tauno Jalanti ja Helmer Wallenius vastauksissaan kiertokyselyyn 1977, K22 Y1.KA, samoin K. Vilkuna em. HS:n kirjoituksessaan. Spekulointi Räikkösen mahdollisesta pyrkimisestä Kailan paikalle on lähteiden puuttuessa turhaa. Myös myöhempi Itsenäisyyden Liiton historia osoittaa, että hän viihtyi junailmassa asioita julkisen keulahahmon takana kuten AKS:ssäkin, ja hänellä on hyvinkin voinut olla mielessään toinen arvovaltaisempi puheenjohtajahahmo, joka ei tapahtumien vauhdissa kuitenkaan tullut esiin. Vrt. M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 365, 381–82.

Räikköselle; kokouksesta poissa ollut Stenberg kirjoitti Kailalle kirjeen, jossa hän saamiensa selostusten perusteella jyrkästi tuomitsi Räikkösen epälojalisuuden. Hän tulkitsee jupakan »suuntalaisten» salahankkeeksi. Räikkönen oli niin järkyttynyt tappiostaan, että hän aikoi seuraavana yönä tehdä itsemurhan, kertoi hänen seurassaan ollut Martti Haavio Kailalle kirjeessään, jossa hän pyysi – turhaan – Kailalta aloitetta sovinnon tekoon.⁵³

Päiväyksen puuttuessa Haavion kirjeestä Martti Ahti sijoittaa sen ja sitä edeltäneen kiistan syksyyn 1923 ja kiistaan AKS:n ohjesäännön kuripykälästä ainoana käytettävissä olevana lähteenä Räikkösen kirjoitukset Kustaa Vaasa -lehdessään 1942. Pidän Ahdin ajoitusta vääränä ja Räikkösen ko. kertomusta epäuskottavana kolmesta syystä: 1. Jos Kaila olisi *kahdesti* puolen vuoden kuluessa marssinut »eronneena» ulos kokouksesta, hänen uskottavuutensa ja arvovaltansa olisivat taatusti kärsineet, ja hän oli kylliksi psykologi ymmärtääkseen sen; 2. jos ko. kaksinkertainen ulosmarssi olisi totta, siitä olisi varmasti mainintoja muistelmissa ja/tai arkistoihin kootuissa haastattelulausunnoissa/kyselyiden vastauksissa; 3. Syksyllä 1923 Räikkösen asema ei ollut mitenkään epätoivoinen. Hän oli organisoimassa seuraan seniorijärjestöä, jonka joidenkin jäsenten kanssa hän oli ilmeisessä yhteistoiminnassa puuhatessaan Kailan kaatamista keväällä 1924. Itsemurhahankkeeseen asti masentunut mies tuskin rynnistäisi uuteen taisteluun; sen sijaan yleiskokouksessa keväällä 1924 tappion kärsittyään hän varmaankin koki hetkellisesti maailmansa romahtaneen.⁵⁴

Mainintoja ei ole siitä, että seniorit olisivat avanneet kiistakokouksessa suutaan. Pian kävi kuitenkin ilmi, että Räikkönen oli joko yksin tai joidenkuiden seniorien kanssa yhteistuumin toiminut seuran johtokunnan selän takana. Seuran johtokunta ei ollut saanut Räikköseltä käsiinsä seniorien seuran toimintaa arvostelee-

⁵³ Päiväkirjan valokopio, K 22 Y1.KA. Stenberg Kailalle 28.4.1924 ja Haavion päiväamäntön lyijykynäkirje Kailalle kokousta seuranneelta aamulta. »Säätiö», Kaila 5.H1.A.

⁵⁴ M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 364–67. Räikkösen kertomuksen todentuntuiset piirteet voivat viitata kevään 1924 skismakokouksen jälkeisiin tilanteisiin ja ajoituksen siirrolle olla psykologiset syyt. Asiaa mutkistaa se seikka, että isänsä Martti Haavion päiväkirjat julkaisseen prof. Katarina Eskolan mukaan niistä ei löydy mitään viittausta ko. kirjeeseen tai Räikkösen itsemurha-aikeeseen.

vaa kirjelmää ja joutui selittelevään kirjeenvaihtoon senioriryhmän kanssa. Räikkönen oli kirjeenvaihdon mukaan myös järjestänyt seniorien järjestäytymiskokouksen seuran johtokunnan tietämättä. Myös seuran naisosaston toimintaa jatkamaan syksyllä 1923 perustettu itsenäinen Naisylioppilaiden Karjala-seura (NYKS, myöhemmin Akateemisten naisten Karjala-seura ANKS) syytti Räikköstä »vihamielisestä ja vahingoittavasta toiminnasta». ⁵⁵ Muitakin epäilyjä käytösvirheistä ilmeni. ⁵⁶

Räikköselle annettiin tilaisuus erota itse seurasta erottamisen sijasta. Häneltä jouduttiin kuitenkin peräämään takaisin jäsenmerkkiä ja toimiston avaimia. ⁵⁷ Hän kantoi myöhemmin seuran piirissä Efiälteen leimaa ja pilkkanimeä »Perhos-Erkki». ⁵⁸

Tapaus aiheutti vielä jälkinäytöksen ja seuraamuksia. Seuran taloudellisesta hädästä ilmeisen tietoinen senioriryhmän ydinjoukko aikoi toukokuussa 1924 kaapata määräysvallan vaatimalla aluksi uhkavaatimuksen sävyssä, että seuran oli ryhdyttävä tiiviiseen yhteistoimintaan Suunta-ryhmäksi nimitetyn »donnerilaisen» aktivistijoukon sekä Itä-Karjalan ulkomaisen valtuuskunnan kanssa. Tämä oli ilmeinen sodanjulistus Kailalle. Seura vastasi uhmakkaasti, ettei sillä ole tietoa mainitun valtuuskunnan edustavuudesta eikä myöskään käsitystä siitä, kuka Suunta-ryhmää oikeastaan

⁵⁵ NYKS:n kirje AKS:lle 23.5.1924 ja AKS:n kirjeet senioreille 7.5. ja 17.6.1924 (seniorien ko. kirjelmää ei ole löytynyt). AKS 2A:2 ja 2B:1.KA. – Ainoa ymmärrettävä syy kirjeiden ja kokouksen salaamiseen voi olla Räikkösen aikomus käyttää niitä aseenaan vanhaa johtoa vastaan seniorien – ainakin osan – tuella.

⁵⁶ R. Vähäkallio mainitsee 1978 L. Hyvämälle Räikkösen yksityisen, hänelle läheiseen naiseen kohdistuneen käytösvirheen katkaissleen hänen läheisen yhteistoimintansa tämän kanssa. Em. haastattelu 5.4.1978. Kerho 22:n kok., kirjoittajan hallussa. Ehkä juuri tämä tapaus oli vihjailujen aiheena sittemmin.

⁵⁷ Vähäkallion allekirjoittama tiukkasävyinen erokirje 26.5.1924 (hiilipaperikopio, kuten lähetettyjen kirjeiden kopiot seuran jäämistössä yleensäkin). AKS 2B:1.KA. – Tietävästi AKS:n toimiston wc:n seinään oli joskus 1930-luvulla ripustettu kolmen »petturin» kuvat. Kertojan mukaan henkilöt olivat Räikkönen, Kekkonen ja »joku kolmas», ilmeisesti ainoa AKS:stä erotettu hallituksen jäsen Yrjö Kilpeläinen.

⁵⁸ Nimen alkuperä jäi monille sen tunteneille seuran myöhemmille jäsenille epäselväksi. Taustana on Toivo Nygårdin kollegaltaan prof. Jouko Tolvaselta saaman selvityksen mukaan ollut unohtuksiin jäänyt perhosmaiseksi muotoiltu Itsenäisyyden Liiton mainoslehtinen eivätkä henkilöön suoranaisesti liittyvät piirteet, joista selitystä on perimätiedoissa yritetty löytää.

edustaa, ja jätti vaatimukset sikseen.⁵⁹ Tähän loppui suurin toivein aloitettu professoritason senioriyhdistyksen rakentaminen AKS:n tueksi.

Räikkösen ja Suunta-ryhmän yhteiseen salajuoneen Kailaa ja keskustasuuntausta, jota hän maalaisliittolaisena ja varapuheenjohtaja Kärki edistyspuolueen jäsenenä näkyvimmin edustivat, ehkä myös seurassa vaikuttavaa ruutulaisuutta vastaan, viittaa paitsi mainittua kirjeiden katoamista myös senioriosaston järjestäytymisen aikataulu. Ensimmäiset kutsut oli lähetetty ja vastaukset saatu marraskuussa 1923, jolloin »vanhinten neuvoston» kokouamisesta seuralle myös kerrottiin Ylioppilaslehdessä. Senioreja kutsuttiin seuran kokouksiin ja esitelmöimäänkin. Varsinainen järjestäytyminen kuitenkin käynnistettiin vasta Räikkösen kapinan aattona: Seniorien varsinainen perustava kokous pidettiin 6.4., jolloin hyväksyttiin »seuran» laatimat säännöt, jotka olisivat antaneet senioreille todella melkoisesti valtaa ohjata AKS:n toimintaa, ja järjestäytymiskokous vasta 23.4. (puheenjohtajaksi A. R. Niemi, varapuheenjohtajaksi kansatieteilijä U. T. Sirelius). Muiden lähteiden puuttuessaakin todennäköiseltä näyttää, että post hoc oli tässä propter hoc. Seniorien jälkimmäisenkään kokouksen pitämisestä seuran johtokunnalla ei senioreille lähettämänsä kirjeen mukaan – siinä syytettiin Räikköstä juonittelusta – ollut tietoa. Seuran vuosikertomuksessa todetaan vihjaavasti »eräältä poliittiselta taholta tehdyt hyökkäykset, joiden tarkoituksena oli saada Seura puoluepolitiikan pyörteisiin. ... kun syyt hyökkäykseen tulivat tunnetuiksi, huomattiinkin Seuran onnellisesti säilyttäneen itsenäisyytensä...»⁶⁰

⁵⁹ AKS:n kirje senioreille, joita tuolloin johti kansanrunouden tutkimuksen prof. A. R. Niemi, 17.6.1924. Seniorien ensimmäinenkin kirje 23.4. lienee liittynyt tähän asiaan, toinen samoin arkistosta puuttuva kirje oli päivätty 21.5. Stenberg tuomitsee kirjeessään Kailalle 9.10.1924 jyrkin sanoin »Suunnan» hajotustoiminnan ja sen takana olevan monopolipyrkimyksen ja pitää koko ajatusta senioriryhmästä toimintaa haittaavana. AKS 2B:1.KA.

⁶⁰ Yol 14/1923, s. 260; ylioppilaskunnan hallituksen syrjäytetty puheenjohtaja V. Nikander toivoi »vanhinta» tuovan malttia seuran; Yol 20/1923, s. 337, 341. Seniorien kokouksista: seniorin, lääket. prof. Y. Kajavan päiväkirja. K22 Y1.KA. Päivämäärön, vailla käsittelymerkintöjä oleva »Senioriohjjesääntö»: AKS 1.KA. Kirje senioreille, 2 konseptia kesäkuulta, 12. ja 17.6.1924. AKS 2B:1.KA. Sihteeri A. Nordenstrengin (Tavaila) allekirjoittama vuosikertomus, SH 4/1925, s. 54.

Useat entisistä senioreista olivat sitten mukana Räikkösen perustamassa »kilpailevassa» Itsenäisyyden Liitossa. Sanaa seniori ei tosin heti hylätty – se olisi kaiketi ollut arvovaltatappio, vaan 1925 esiteltiin seuran senioreina professorit Iivari Leiviskä ja Kalle Väisälä sekä ylioppilaskunnan uusi puheenjohtaja, toht. Väinö Auer.⁶¹ Kun ylioppilaskunnan puheenjohtajuus pian vakiintui AKS:läisten käsiin ja joukko vanheni, tätä ei enää pidetty senioriutena. Seniorit korvasi kunniajäsenjärjestelmä, joka sekkin päättyi epäonnisesti.⁶²

Nuoret kansallisradikaalit – Haaviot, Hakuliset, Kekkiset, Virkkuset, Simojoet, Vuorjoet jne. – eivät tosin liene suitsia piteleviä senioreita pahemmin kaivanneet. Juuri senioriryhmää värvätessä Martti Haavio julkaisi Ylioppilaslehdessä runoilijaystävänsä Uuno Kailaan runon »Vanhoille» – ilmeisesti tilaamansa työn. Siinä saivat kyytiä edellisen sukupolven kieli-, heimo- (ja aikoinaan itsenäisyys-) poliittisesti varovaiset poliitikot ja professorit:

Vanhoille

Emme säiky teitä: nuoret oomme, mutta
teidän luonne kohta maatuu.
Kuinka säikkyisimme pelkkää varjoa,
mi tiemme poikki kaatuu?

Emme syytä teitä; väärin, oikein teitte,

⁶¹ Klinge pitää Auerin valintaa ylioppilaskunnan puheenjohtajaksi 1924 jostakin syystä »uuden suunnan» tappiona. Vaikka hämäläinen Auer oli »eteläisten osakuntien ehdokas», hän oli ainakin yhtä aitosuomalainen kuin vastaehdokas Wuorentaus – venäläiskuoron tapauksessa kylläkin AKS-henkisesti esiintynyt, mutta ei seuraan liittynyt pohjoispohjalainen. Ylioppilask. historia 4, s. 61.

⁶² Kuten edellä on todettu, Leiviskä valittiin kunniajäseneksi jo ennen seuran muodollista perustamista 1922. Kunniajäsenyys tuli sääntöihin 1924, jolloin kunnian sai ensimmäinen puheenjohtaja Hallikorpi, ja kunniajäsenen kutsuminen kiellettiin säännöissä 1934 ikävien kokemusten jälkeen. Muut kunniajäseniksi valitut olivat teologian prof. A. J. Pietilä, Oulun piispa J. R. Koskimies, maantieteen prof. Väinö Auer ja Elmo Kaila. Leiviskä ja Pietilä kuitenkin irtisanoivat eri tavoin yksityisesti loukkaantuneina kunniajäsenyytensä eikä Kailakaan ollut halukas.

toisin voineet ette.
meidän työnämme on pestä vääryys, kun te hiljaisimpaan
lepoon vaikenette. – – –

Meidän menoksemme jos te käytte kahvaan
ruosteensyömäin kalpojenne,
tietkää: k u i t e n k i n me käymme ylitsenne!⁶³

Räikkösen oman kuvauksen uskottavuutta hänen monesti mainituissa kirjoituksissaan heikentää ylettömän itsekeskeisyyden ohella valikoiva muistaminen ja unohtaminen sekä kiistan henkilöiminen Kailan ja hänen keskinäiseksi mitteloiksi, jossa ei heidän lisäksi ole muita henkilöitä kuin myös »sanansa syöjäksi» kuvattu Elias Simojoki ja myyttisen klubin Kinnunen. Hän ei esim. mainitsekaan suhteitaan senioreihin eikä kadonneiden kirjeiden arvotusta eikä myöskään Ylioppilaslehden aktivisteja – keskeisiä seuran jäseniä – eikä heidän toimintansa vaikutusta, ei myöskään tarkastele seuran taloudellisen tilan yhteyttä kriisiin – ja Kailan kukistamisen mahdollisuuksiin.

Monenlaista muuta kuilujen avautumista Kailan ja hänen vanhojen yhteistyökumppaneidensa välille näyttää tämän AKS:ssä näkyneen kiistavaiheen aikoihin tapahtuneen. Vihan Veljien sihteerinä kertomansa mukaan toiminut Erkki Jussila muistaa koonneensa joskus 1923–24 AKS:n jäseniltä pois Vihan Veljien jäsenmerkit. Hänen mukaansa seurassa oli Vihan Veljiä tuolloin kolmissenkymmentä, mutta hän ei »muista», että hänellä olisi ollut jäsenluetteloa.⁶⁴ Samoihin aikoihin aktivistien vanha maakuntaverkko ilmeisesti repeytyi Vähäkallion muistamaan tapaan hänen toimiessaan jonkin aikaa Jyväskylässä Suomen Suojelusliiton piiriasiamiehenä (olivathan »Kailan luettelot» myös ainakin hänen »suuntalai-

⁶³ Yö 19/1923, s. 327.

⁶⁴ Dipl.ins. Jussilan haastattelu (U. Peltoniemi) 20.11.1973. Kerho 22:n kok., kirjoittajan hallussa. Vähäkallion haastattelu (U. Peltoniemi, 23.3.1973, sama kok.) mukaan Vihan Veljien pääosan toiminta päättyi Räikkösen lähtöön, mutta hän vihjaa osan »veljistä» tehneen myöhemmin R. G. Kallian johdolla palveluksia suojeluskuntain yliesikunnalle 30-luvun loppuun saakka. Muita lähteitä asiasta en ole tavannut.

sella» langollaan, kuten edellä on nähty). Toisaalta Kaila ja AKS:n toimistoon hetkeksi palannut Vähäkallio pitivät edelleen yhteyttä »omiin» miehiinsä maakunnissa.⁶⁵

Tuossa vaiheessa päättyi Kailan 1920 alkanut toiminta »kommunisminvastaisen kansalaistietotoimiston», varsin laajaa monistajakelua ilmeisesti elinkeinoelämän tuella toteuttaneen ja ulkomaisten tapahtumien teksteissään valppaasti seuranneen järjestön, mahdollisesti Suojelusliiton alkuaihion, johtajana.⁶⁶ Suojeluskuntien yliesikunnan »epäviraalisen» äänenkannattajan päätoimittajan asemasta Kaila syrjäytettiin marraskuussa 1923⁶⁷ ja päättyi keväällä 1924 perustamaan oman aikakauslehden *Sanan ja Miekan* maanpuolustusohjelmaansa ajamaan.

Maanpuolustus sai toki näkyvästi tilaa myös Suomen Heimossa; tässä yhteydessä ei ole mahdollista lähteä selvittämään, liittyikö uuden lehden perustamiseen ehkä ajatus Kailan keskeistä ohjelmalinjaa propagoivan äänenkannattajan säilyttämisestä Suomen Heimon – ja koko AKS:n – tuolloin mahdolliselta näyttäneestä lopettamisesta huolimatta. Linjariitoja käytiin laajalla kentällä, AKS oli vain sen yksi kulmaus.

Kukkopillipoikien esiinmarssi

Paitsi kielipolitiikkaa senioreja ja muitakin »vakavamielisiä kansalaisia» saattoivat seurasta vieroittaa myös sen julkaisujen (mukaan luettuna sen nuotteja soittava Ylioppilaslehti vuoden 1923 alusta) raju kielenkäyttö sekä eräät nuoren polven poikamaiset riehakkuudet, jotka voinee tulkita korviketoiminnoiksi edellisten sukupolven »bobrikovilaisille» pitämiä kukkopillikonsertteja, jääkäriaktiivis-

⁶⁵ Jokunen vanhasta yhteistyöstä muistuttava kirje maakuntiin on säilynyt AKS:n alkuvuosien papereissa. Kailan ja maalaisliittolaisen aktivistin Kosolan suhteet säilyivät lapuanliikkeen päiviin saakka, ja Kosolan rooli vieraalaisten »Lapuan koulussa» säilyi myös AKS:n ensimmäisen polven muistissa.

⁶⁶ M. Mansner, Työnantajaklubista keskusliitoksi, STK ja sen edeltäjä ... 1907–40 (Jyväskylä 1981), s. 265–68. Monisteita edustava kokoelma Kailan papereissa. Säätiö, Kaila 5.

⁶⁷ K. Selén, m.t., s. 115–16.

mia ja heimosotia hieman kademielin muisteltaessa.

»Ryssäviha», jota AKS julisti alusta saakka – Kaila kylmän rationaalisesti puolustustahdon tehostamisella sitä perustellen, Simojoki hehkuvalla pettyneen heimosoturin tunteenpalolla ja esim. Haavio näiden äärimmäisyyksien välissä liikkuen ja omasta sanamagiastaan innostuneena – herätti polemiikkia, vaikka vastaväittäjä saattoikin vakuuttaa kunnioittavansa tai kannattavansa AKS:n kansallisia tavoitteita. Se mm. sai eräät senioreiksi pyydetty torjumaan tarjouksen.⁶⁸

Kuuluisaksi ja tavallaan mielipiteiden vedenjakajaksi tuli 3.2.1924 Vanhalla ylioppilastalolla tapahtunut meteli. Ylioppilaskunnan taloudenhoitaja oli vuokrannut talon venäläiselle emigranttikuorolle hyväntekeväisyyskonserttiin, ja kuoron johtaja oli ainakin AKS:n tietämän mukaan entinen santarmikätyri. AKS:n piirissä pantiin sana kiertämään – ilman seuran virallista myötäväikutusta tietysti – ja konsertti keskeytettiin kukkopilleillä, minkä jälkeen seurasi vielä tappelunajakkaa eteisessä. Innokkaimpien joukossa hääri Simelius, joka sai pahimmat vammat – ankaran verenvuodon nenästä. Tapaus johti laajoihin jälkiselvittelyihin ylioppilaskunnassa ja sanomalehdistössä. Pääkaupungin valtalehdet ja mm. Studentbladet paheksuivat »kukkopillipoikien» toimintaa, ja AKS löydettiin tietysti syylliseksi. Maakuntien porvarillinen lehdistö taas – Kailan epävirallinen äänenkannattaja Ilkka etunenässä – ymmärsi poikien tekemisiä kuten Ylioppilaslehtikin ja paheksui venäläisten päästämistä yhteen kansallisuusaatteen pyhäköistä.

Ylioppilaskunnassakin päädyttiin siihen, ettei tapaus saisi tois-
tua.⁶⁹

Tapaus polarisoi tietysti mielipiteitä, ne kärjistyivät myös seu-

⁶⁸ O. J. Tallgrenin kirje AKS:lle 29.10.1923, AKS 2A:1.KA. Samassa mapissa kutsukirjelmällin ohessa mainintoja eräistä muista kutsun saajista, jotka eivät ilmaantuneet mukaan.

⁶⁹ Tapahtumista ja lehdistön kannanotoista: Yol 3/1924, s. 38–39; asian käsittelystä ylioppilaskunnassa ja osakuntien erilaisista mielipiteistä: Yol 4/1924, s. 48–51, 56, 58–59, 5/1924, s. 71. AKS:n kanssa alkuaan Karjalan asiassa yhteistoiminnassa ollut ESO:n kuraattori Arvo Sipilä leimattiin jälkiselvittelyjen aiheuttamassa sanasodassa jo »ryssäksi ja ruotsalaiseksi». M. Klinge, Ylioppilaskunnan historia 4, s. 62–64. – Kukkopilliprotestia oli harjoiteltu n. 40 hengen voimin jo heinäkuussa 1923 Kulosaaren Kasinolla, josta venäläiskuoro oli karkotettu »menestyksekkäästi» ylioppilaille annetun porttikiellon hinnalla. Yol 14/1923, s. 262.

ran taholla, jossa »kosmopolitismista» ja »liberalismista» alkoi tulla manaussanoja, vaikka jäsenpiirissä vielä olikin liberaalista moniarvoisuutta ja eheyttämisen etsimisen henkeä jäljellä. Samalla seura leimautui selvemmin maaseutuylioppilaiden protestiliikkeeksi kaksikielistä pääkaupunkilaiskulttuuria vastaan.

Risto Alapuro korostaa sosiologian väitöskirjassaan AKS:n kiinteää yhteyttä suomenkieliseen talonpoikaistoon. Hänelle oli omasta lähtökohdastaan tärkeää luokkanäkökohtien ja statuserojen painottaminen.⁷⁰

Talonpoikaisuus sosiaalisten nousijoiden taustana on selvää lähes täydellisesti maataloudesta elävässä maassa – mutta kaikille kutakuinkin yksikielisestä ympäristöstä tuleville maaseutukaupunkienkin ylioppilaille pääkaupungin kaksikielisyys ja palveluammatteissakin yleinen alentuvuus suomenkielisiä asiakkaita kohtaan, mistä muistelmissa ja mm. AKS:n julkaisuissa kerrotaan runsaasti esimerkkejä, oli ilmeinen kulttuurišokki. Pääkaupungin ja maaseutukaupunkien valtaehtien suhtautumisessa mm. AKS:n tempauksiin näkyy sama kielipoliittisten asenteiden sävyero. Helsingissä siihen vaikutti perinteen ohella päälehtien suhde hallituspolitiikkaan. Myös vanhan uskonnollisen yhtenäiskulttuurin paine oli maaseutukaupunkien kouluissa varmaankin suurempi kuin »kosmopoliittisemmassa» Helsingissä.

Pastori Simeliukselle, josta oli kiihkeän sotaisan julistuksensa takia kehkeytynyt papiston »kauhukakara», Ylioppilastalon tappelu tiesi jäähyllä joutumista. Kirkko ja papillinen suku järjestivät hänet maaseudulle papintöihin, mistä hän palasi Helsinkiin ja AKS-aktiiviksi vasta IKL:n kansanedustaja Simojokena.

Kilpaileva hanke: Itsenäisyyden Liitto

AKS:n ajatusmaailman takana aluksi olleiden piirien sovun särkyminen tuli avoimesti julkiseksi, kun syyskuussa 1924 perustettiin Itsenäisyyden Liitto, jonka ideoijaksi Räikkönen ilmoittaa itsensä,

⁷⁰ Risto Alapuro, Akateeminen Karjala-Seura (1973). Alapuron laatimat taulukot AKS:n jäsenen sosiaalisista ja maantieteellisistä jakaumista ovat tietoa, jota puolensadan »uudelleen löytämäni» alkuajkojen AKS-veljen lisääminen ei merkittävästi muuta.

mikä AKS:ssä kyllä uskottiin. Räikkönen ei tosin muodollisesti soittanut siinä ensiviulua, mutta tuli kuitenkin johtokunnan jäseneksi samoin kuin entinen AKS:läinen Martti Mustakallio ja pari vuotta aikaisemmin osakuntien Karjala-delegaation AKS:ään johtanut ESO:n kuraattori Arvo Sipilä, joka oli jo joutunut Ylioppilaslehdessä vastakkain AKS:n kanssa suuremman suvaitsevuuden puolesta.⁷¹

Liiton valtuuskuntaan – tavallaan AKS:n senioriryhmän vastineeseen – tuli kolme AKS:n äskeistä senioria, professorit Setälä, Rafael Erich ja Bernhard Wuolle. Siihen valittiin myös tri Kai Donner, pari ruotsinkielistä jäsentä sekä sosiaalidemokraattinen tohtori Julius Ailio, tuleva Tannerin 1. hallituksen opetusministeri, joka joutui kuitenkin puolueen painostuksesta luopumaan tällaisesta luokkasopuulusta heti. Monet heistä olivat olleet myös vastikään perustamassa Suomeen Norden-yhdistystä, mm. Rafael Erich, »virallisen ulkopoliitikamme ehkä enin käytetty mies», joka nyt hyväksyi »finländare» -sanan oltuaan äsken AKS:n seniori (mistä Suomen Heimo ei välittänyt muistuttaa).⁷²

AKS tulkitsi liiton perustamisen – nimenomaan myös liiton syntyhistorian valossa – »rintaman muodostamiseksi AKS:n kansallisia päämääriä vastaan». Sen perustajat myönnettiin toki vilpittömiksi isänmaan itsenäisyyden ystäviksi, vaikka heidän katsottiin »suuresti erehtyvän sen lujittamiskeinoissa». Keskeiseksi erottavaksi tekijäksi nähtiin AKS:ssä kielikysymys (näinhän Räikkönenkin asiaa tulkitsi) ja lisäksi siihen liittyvä ulkopoliittinen suuntaus, jonka Norden-yhdistyksen synty oli kärjistänyt. Skandinavia sopi tietenkin kielisopupolitiikan tueksi, ja ehkäpä sitä ajateltiin turvallisuuspoliittiseksikin selkänäjäksi (kaiketi enemmän Kansainliitto- kuin puolustuspolitiikan merkeissä), mutta

⁷¹ Puhe ESO:n vuosijuhlassa 10.10.1923, Yol 17/1923, s. 298–99, tosin »erimielisyys koskee lähinnä asioiden ajamista» – ei suomalaisuus- ja heimoasiaa sinänsä; Yol 20/1923, s. 337–38. Ärhäkämpä poleemikko oli nimimerkki K. E. P. H. (Ensio Hiitonen), mm. »Kuolema ryssille ja ruotsalaisille», Yol 17/1923, s. 300, mikä tietysti tarjosi toimitukselle tilaisuuden yhtä ärhäkkään sanailuun. Myös Hiitonen liittyi Itsenäisyyden Liiton perustajiin. Hänkin toki myönsi, että kansallisen itsenäisyyden tavoittelu oli jäänyt kesken kansallisen rikkinäisyyden takia. Yol 13/1925, s. 232.

⁷² SH 10/1924, s. 155–56.

skandinaaveilta ei olisi tukea helpolla herunut ainakaan Tarton rauhan rajojen ulkopuolelle. AKS käsitti tämän ja epäili skandinaavien Venäjän-politiikan jarruttavan Suomen mahdollisuuksia omien etujensa ajamiseen idän suunnalla. Idänhaaveidensa ja Viro-harrastuksensa takia seura halusi vaalia Holstin 1922 haaksirikkoutuneen reunavaltiopolitiikan muistoa sen elvyttämismahdollisuuksia odotellen.

Vaikka IL pyrki siis vetämään organisaatioonsa maltillista vasemmistoakin, Suomen Heimion kirjoittaja kuitenkin totesi sen edustaman eheyttämisen kielirajan yli olevan »eheyttämistä oikeiston omassa keskuudessa» (tällöin kylläkin oikeistoon oli luettava myös liitossa näkyvän aseman saanut edistyspuolueen edustus) – ei kansan syvien rivien suuntaan.

Räikkönen tiivistä ja yksinkertaista myöhemmin erimielisyytensä AKS:n kanssa selitykseksi, että hän ei voinut lähteä »pirua ja ryssää vastaan» -linjalta »pirua, ryssää ja ruotsalaista vastaan» -linjalle. Itsenäisyyden Liitosta tuli paljolti Räikkösen AKS:n piirissä ajamaa linjaa vastaava järjestö: suuri 10 000 jäsenen yleinen kansalaisjärjestö, jolla oli nimekäs »seniorijohto» ja joka järjesti komeita juhlia ja esitti arvokkaita aloitteita (jokunen niistä joutui AKS:n pilkkakirveiden hampaisiin⁷³), mutta hieman väritön, hajuton ja mauton niin kuin imagoaan varjelevien johtavien poliitikkojen julkiset keskusteluseurat usein.⁷⁴

AKS:ää uusi rintama ei nujertanut yliopistomaailmassa – Itä-Karjalan sodan kadottua taustalle ja kielitaistelun noustua maassa, yliopistossa ja ylioppilaskunnassa etualalle, ylioppilaat vasta oikein innostuivatkin AKS:n aatteista. Juuri IL:n perustamishankkeen aikoihin lokakuussa 1924 Ruutu kohotti AKS:n yleisessä kokouksessa kielitaistelun lipun entistä korkeammalle: »kahden kansallisuuden» Suomessa, sen yliopistossa ja ylioppilaskunnassa enemmistön oli saatava ansaitsemansa asema. »Luonnollisen kehityksen» ajatus kieliryhmien suhteissa todettiin yhteisesti kelvottomak-

⁷³ Esim. Yol 18–19/1925, s. 327–28, 21/1925, s. 351.

⁷⁴ Veikko Kallio on kirjoittanut Itsenäisyyden Liiton vaiheista ansiokkaan pro gradun Helsingin yliopistossa.

si: se tie oli liian hidas; suomalaisuuden asiaa oli edistettävä aktiivisesti.⁷⁵

Syksyn 1924 tilanteesta AKS lähti etenemään köyhtyneenä – talous pysyi kireänä, vaikka tukea oli kerjuuoperaatioilla saatu sen verran, että toiminnan lopettamisen vaara vältettiin. Hankkeita oli jouduttu supistamaan ja haave »maan valtaamisesta» suuren alaseuraverkon avulla hautaamaan.

Toisaalta seura oli vapautunut julki- ja salaseniorien vallasta, kasvottomaksi jättäytyneiden »Vihan Veljien» ohjauksesta. Se oli entistä puhtaammin opiskelijajärjestö, suomalaisuustaistelun kärjistyessä siihen virtasi uusia jäseniä, joiden määrään Räikkösen aiheuttama vähäinen repeämä ja ruotsinkielisten jäsenten poisjättäytyminen hukkuu.⁷⁶

Seuralle oli syntynyt sen loppuajan säilyvä kolmijakoinen ohjelma: heimoaate, maanpuolustus ja suomen kielen aseman ja suomenkielisen kulttuurin kohottaminen ja näiden pohjalta arvioidut kansallisen eheyttämisen ja maan ulkopoliittisen suunnan painotukset. Varapuheenjohtaja Niilo Kärki tiivisti sen perusajatukset eräänlaisessa ohjelmapuheessaan keväällä 1924.

Korostettuaan itsenäisyyden vaaranalaisuutta eli Venäjän uhkaa, vaadittuaan kansallista eheyttämistä, kovaosaisimpienkin suomalaisten vetämistä mukaan yhteiskunnallisella kehitystyöllä ilman luokkataistelua hän esittää kaiken päämääräksi korkean suomalaisen kulttuurin luomisen, jolle itsenäisyys on edellytyksenä. Todettuaan ruotsalaisen väestön edustuksen tuolloisessa sivistyneistössä suhteettoman suureksi hän ei kuitenkaan kiistä sen isänmaallisuutta, mutta hänen mielestään »se ei tunne yhteenkuuluvai-

⁷⁵ Suomen Heimon n:o 10/1924 sisältää oivallisen läpileikkauksen tässä kuvatuista mielialoista: Suomen ulkopoliittikan epäonnistuminen Itä-Karjalan asioiden hoitamisessa ja Itä-Karjalan venäläistämisen (asutuspolitiikan) eteneminen todetaan ja tuomitaan s. 139–43; Norden-yhdistys ja sen yhteydessä ulkopoliittikan skandinaavinen orientaatio ja kotimainen suomalaisuuden asiasta tinkiminen saa saman käsittelyn s. 146–48; AKS:n toiminnasta kerrotaan s. 154 ja IL:n perustaminen arvioidaan s. 155–56. Teemat tietysti toistuvat lehden muissa numeroissa. AKS lähetti jäsenilleen IL:sta varoittavan paimenkirjeen 27.9.1924, ja asiaa käsiteltiin seuran yleisessä kokouksessa. AKS 2B:1.KA.

⁷⁶ V. 1924 seuraan tuli 70 uutta jäsentä, 13 oli eronnut tai erotettu ja yksi kuollut. Jäsenmäärän lisäykseksi ilmoitettiin 56 ja kokonaismääräksi 270. Vsk. 1924.

suuttaan kansan syvien rivien kanssa. Sen vuoksi sillä ei myöskään ole mitään halua edistää kansan pohjimmaisten kerrosten kohoamista korkeammalle elin- ja sivistystasolle. Tämän voi tehdä vain sekä kieleltään että mieleltään suomalainen sivistynyt sääty, joka ei suhtaudu kansaan ylimielisellä halveksunnalla, vaan tuntee olevansa siihen veren sitein kiinnitetty.

Kansallisuuskysymys ei siis ... ole suinkaan enemmistön voitontunnon synnyttämää halua kansalliseen sortoon. Se on kysymys siitä, kykeneekö Suomen kansa syvemässä mielessä säilyttämään paikkansa vapaiden, itsenäisten kansakuntien joukossa. Se on kysymys suomalais-kansallisesta kulttuurista ja samalla kansamme sisäisen eheytyksen kysymys.»⁷⁷

Kaila kehitteli uuden strategian Suomenniemen hitaammaksi valloittamiseksi seuran kouluttamien akateemisten kansalaisten aktiivisuuden avulla.

⁷⁷ *Conditio sine qua non*, puhe Turun suomalaisen ylioppilaskunnan juhlassa 1.3.1924. *Yol* 10/1924, s. 172–73.

5. Kansallinen eetos ja lujittuva hierarkia

Innokkaasta talkooyhteisöstä tehokkaaksi järjestökoneeksi

Vuosi 1924 oli nuoren Akateemisen Karjala-Seuran elämässä käännekohta monessa mielessä. Se onnistui välttämään talousvaikeuksiin ja henkilöristiriitoihin sortumisen, mutta muuttui luonteeltaan samalla kun sen toimintaympäristökin muuttui.

Uutta kansannousua Itä-Karjalassa ei enää syntynyt, millaisia suunnitelmia ja valmisteluja rajan tällä puolella lieneekään tehty ja mikä lieneekään AKS:n miesten osuus näissä ollut. Bolševikkivalta ei sortunut omaan mahdottomuuteensa eikä neuvostoimperiumi hajonnut, päinvastoin kommunistit soivat neuvostokansalle hengähdystauon ja mahdollisuuden jonkinmoiseen elpymiseen NEP-politiikallaan. Emigranttien – myös Suomeen paenneiden heimolaisten – oli totuttauduttava ajatukseen pysyvistä pakolaisuudesta. Vaikeimpiin oloihin joutuneet tai eniten ikävöivät alkoivat – myös Suomesta – palailta kotimaahan tuntemattomiin kohtaloihin.

Aktiivinen irredentismi olisi noissa oloissa – myös Suomen sisäisten olojen vakiintuessa – tuskin jaksanut pitää suurten joukkojen mielenkiintoa vireillä. Vaikka AKS ja monet muutkin tunsivat sielujen sympatiaa unkarilaisia kohtaan, jopa niin, että AKS:n valan loppu on mukailtu »unkarilaisten uskontunnustuksesta», Karjalan kysymys ei Suomessa kirpaissut mieliä lainkaan samoin kuin »Tynkä-Unkariksi» jääminen Unkarissa: mehän emme olleet *menettäneet* mitään historiallisesta valtioalueestamme, meiltä oli vain *jäänyt saamatta* valtioyhteys heimolaisiimme ja heidän maahansa.

Myöskään maanpuolustustahdon ja -asian esillä pitäminen ei ollut otollinen resepti vahvan ylioppilasjärjestön luomiseen. Suoje-

luskuntajärjestö oli vahvistuvine resursseineen olemassa ja olisi pystynyt hoitamaan asiaan syttyneet nuoret miehet, ja se edusti myös pitkälti sitä »luokattoman» yhteisön ihannetta, joka AKS:ssä ja yleensä etenkin ensi polven ylioppilaissa – opiskelijoiden valtaosassa – elitismillä oli.

Kielitaistelu kantoaaltona

Nämä perustajiensa periaatteet AKS kuitenkin kykeni säilyttämään ja levittämään laajoihin ylioppilaspiireihin ja niiden kautta kansan yleiseen tietoisuuteen – edes ääriivasemmisto ei säilynyt tämän kansallisen ajattelutavan vaikutuksista vapaana – löydettyään otollisen »kantoaallon», kielikysymyksen. Suomen kielelle oli saatava johtoasema maan kulttuuri- ja talouselämässä, virkakoneistossa ja erityisesti yliopistomaailmassa.

Oikeastaan seura kompastui tähän kantavaan ideaan: AKS ei keksinyt sitä, seuran ei tarvinnut herätellä mieliä tätä asiaa ajamaan – sillä vain oli valmis kaikkiin korkeakouluihin ja osakuntiin ulottuva poliittisesti sitoutumaton organisaatio, kun kamppailu uudelleen virisi. Niinpä se saattoi asettua liikkeen kärkeen suomenkielisen ylioppilasnuorison vihdoinkin provosoituessa, kun sitä provosoiittiin.

Yliopiston sisäisen kielellisen kuohunnan edelliselle vuosikaudelle ulottuvia juuria on edellä kosketeltu. Kiista virisi uudelleen maan itsenäistymisen jälkeen. Matti Klinge on kuvannut tapahtumien kulun Ylioppilaskunnan historian 4. osassa ja Helsingin yliopiston historiassa, mutta provokaatio/provosoitumisnäkökulma ei ole saanut yhtä suurta ymmärtämystä kuin ruotsinkielisten »puolustautuminen».

Suomenkielisiä »hyökkäykseen» – eli väestönosien painoarvon mukaisten oikeuksien vaatimiseen – vetäneitä syitä oli yliopistomaailmassa useita: epätyytyttäväksi koettu yliopistolaki ja yliopistoviranomaisten jarrutus sen toimeenpanossa, riikinruotsalaisten poliitikkojen ja lehtimiesten sekoittaminen yliopiston kieliasiaan ja siinä yhteydessä Pohjanlahden kummaltakin puolelta lauetut

suomalaisia halventavat mielipiteet, ylioppilaskunnan ajautuminen vastakkain konsistorin vanhoillisten kanssa, ylioppilaskunnan jakokysymys ja sen kulussien takana kysymys kunnan melkoisen omaisuuden jakoperusteista. Syrjintää nähtiin myös yliopiston sisäisessä elämässä, opetuksen järjestelyssä, tutkijan uralle pääsyn sekä etenemisen ja virkapaikkojen täytön ongelmissa.¹

Nuorten kansallismielisten ylioppilaskokousten kannalta kielitaistelu (Ruudun ja »itäruotsalaisten» käsityksen mukaan kansallisuuskiista) sopi luontevasti suomalaisen irredentismin rinnalle. Koska Suomen kansa ei ollut tehokkaasti vaatinut hallitustaan – tai ryhtynyt hallituksestaan huolimatta – avustamaan Itä-Karjalan vapautusta aktiivisesti ja koska heimolaisten vapautuminen joskus tulevaisuudessakin oli suomalaisten avun varassa, kansa oli herätettävä kansallisia etujaan valvomaan. Tämä taas edellytti kansallisen kulttuurin ja kansallisen talouselämän luomista, kansan yhtenäistämistä alhaalta ylös snellmanilaisittain, kansan kielellä. Ja koska tulevaisuuden huonompi ja ajan mittaan todennäköisemmäksi käyvä vaihtoehto oli voimistuvan Venäjän yritys valtakunnan vanhan länsirajan palauttamiseksi, tämä oli myös maanpuolustuksen etu.

Kaikki vanhat Karjala-aktivistit eivät nähneet asiaa samalla tavalla. Kaksi erilaista näkemystä kansan eheyttämisestä joutui ristiriitaan. Räikkönen ja hänen tavallaan ajattelevat halusivat pitää koossa vanhan kaksikielisen Venäjän-vastaisen rintaman. Heidän eheytyksensä tähtäsi kieliryhmien sopuun status quon tai kielisuhteiden ns. »luonnollisen kehityksen» pohjalta. Tämä eheytyksesi oli sivistyneistön ja talouselämän johtavan kerroksen »vaakasuuraa» eheytyksiä tai eheänä pitämistä. Rahvaan kaiketi oletettiin passiivi-

¹ Epäkohdat tuotiin esimerkkitapausten valossa esiin mm. AKS:n omassa julkaisussa *Suomalaisia kansallisuuskysymyksiä* (Kouvola 1925), s. 39–41 (nimim. K. H. – Kaarlo Hillilä?) ja sen WSOY:n kautta julkaisemassa pamfletissa *Suomalainen valtioniopisto* (Porvoo 1926), s. 29–45 »Syyt tyytymättömyyteen nykyistä yliopistojärjestelmää kohtaan» ja 90. Ruotsinkielisyyden edunvalvojen toimesta asiaan – eikä suinkaan ainoana – sekaantunut ruotsalainen lehti *Det Nya Sverige* sanoi 1923 mielenvikaiseksi (sinnessvag) ajatusta, että opiskelijoiden enemmistö saisi ratkaista luontokielen (lainattu *Yol* 2/1923, s. 24), ja niinpä esim. syksyllä 1927 eräällä lääketieteen kurssilla suomenkielisiä oli 6/7, mutta luennot sataprosenttisesti ruotsiksi (*Yol* 4/1927, s. 55). Pienempiä hankauksen aiheita, jotka loukkasivat enemmistöä, löytyi yliopiston leimasimista, kuulutuksista ym., esim. *Yol* 24/1926, s. 313.

sesti ja enimmältään kuuliaisesti seuraavan herrojaan, eristettäviä vasemmistoradikaaleja lukuun ottamatta.

AKS:n snellmanilainen rahvaan aktivoimisen linja tähtäsi »pystysuoraan» eheytykseen: rahvas oli saatava ymmärtämään omat kieli- ym. sisäpoliittiset etunsa ja tämän jälkeen seuraamaan – mahdollisimman monia marxilaisuuden jättäviä vasemmistolaisia myöten – »oikeita» johtajiaan myös heimopolitiikan tielle tilaisuuden tarjoutuessa. Niinpä tähän eheytyksen »kärkeläiseen» linjaan liittyi aina voimakas sosiaalisen tasoituksen vaatimus.

Räikkönen syytti myöhemmin Kailaa suorastaan alkuperäisen Karjala-aatteen pettäjäksi.² Tosin hän arvioi Kailan ajautuneen kielitaistelulinjalle em. »Kinnusen klubin» vanavedessä. Sikäli Räikkönen on oikeilla jäljillä, että maalaisliiton puolustusasiatuntijana ja Alkion yhteistyökumppanina Kaila ja edellisessä luvussa esittämäni tulkinnan mukaisen »klubin» upseerit olivat jo aikaisemmin aloittaneet kielitaisteluun sulautuvan taistelun armeijan »puhdistamiseksi» ja uudistamiseksi.

Kaila oli kuitenkin harkitseva tarkoituksenmukaisuuspoliittiko itsenäisyys- ja maanpuolustuspolitiikkaansa toteuttaessaan ja teki varmasti tietoisien valinnan. Varmaankin hän näki, että hän jäisi kenraaliksi ilman toimivia joukkoja, ellei hän hyväksyisi nuorten tulielujen Ylioppilaslehdessä aloittamaa KPT-linjaa³ – kuten Räikkönen jäi siitä huolimatta, että hän sai polkaistuksi jalkeille seurapiirijärjestönsä Itsenäisyyden Liiton. Ja varmasti Kaila käsitti varsin pian kieliasian »kantoaaltoarvon»: suomalainen valtioajatus kansaan juurrutettuna, suomenkielinen kulttuuri, suomenkielisen kansan eheyttämispyrkimys tuottaisivat tilanteen, jossa kansa puolustaisi maataan ja uutta itsenäisyyttään ja olisi tilaisuuden ehkä tarjoutuessa altis vapauttamaan itäisen irredentansa, lähtemään lopultakin »Suur-Suomea» luomaan. Ainakin näin saattoi toivoa.

Suomenruotsalaisten mahdollinen vieraantumisen ja lisääntyvä eristäytymispyrkimys ei ollut yhtä vakavaa. Ei heidän ainakaan

² Tämä oli niin hänen mainitun teoksensa (Pirua ja ryssä vastaan) – ohjelmasta »Pirua ja ruotsalaista vastaan» kuin hänen asiaa koskevien lehtikirjoitustensakin kantava ajatus.

³ »Koko programmi toimeen», kielipoliittisesti(kin) radikaalien nuorsuomalaisten iskulause 1880-luvulta.

voitu ajatella heittäytyvän itäisen perivihollisen kätyreiksi. Kailan tuolloisen kielipolitiikan taktiseen perustaan viittaa joka tapauksessa vuosikymmentä myöhemmin kirjoitettu säilynyt kirje, jossa hän voimakkaasti ja omaan kaksikieliseen taustaansa viitaten torjui kielikiivailun.⁴

Vuoden 1924 kriisi merkitsi kuitenkin ensimmäistä käännekohtaa AKS:n ja maan poliittisen johdon suhteissa. Alkuvuosinaan AKS oli saanut tukea ja myötämieltä osakseen laajalti sekä johtavissa poliittisissa piireissä että poliittisella kentällä kielirajan molemmin puolin ja ollut varsin tiiviissä yhteistoiminnassa monien valtion viranomaisten kanssa erityisesti pakolaishuoltoon liittyvissä asioissa.⁵

Ennen Tarton rauhaa maassa sangen yleisen Suur-Suomi -ajatuksen perillisenä sillä oli samalla ollut epävirallinen taustatukensa Kailan takaa häämöttävissä piireissä (jäkäritoimisto/Vihan Veljet/»Suojeluskuntain liitto» /Suomen Suojelusliitto). Näistä osan tosin epäilemättä vieroitti jo Kailan varsin vahva leimautuminen maalaisliittolaiseksi (vaikka moni AKS:ssä tai muutenkaan tuskin tiesi, että hänellä oli oikeus julkaista maanpuolustusasioissa kirjoituksia nimimerkillä »Joukko maalaisliittolaisia kansanedustajia»⁶).

Kielitaistelu tietysti pudotti pois ruotsinkielisten tuen ja karsi jäsenistöstä vähäisen ruotsinkielisen aineksen (tosin esim. Gunnar von Hertzen ei jättäytynyt pois heti, vaan kaiketi heimosotien komentajaveteraaniutensa takia katseli jonkin aikaa uutta menoa⁷). Samalla se merkitsi oppositioon ajautumista kielisopua – osaksi periaatteesta ja osaksi mm. sosialismin vastaisen rintaman yhtenäisenä säilyttämisen ja ulkopoliittisten syiden takia – kannattavaa ja juuri siksi ruotsinkielisille suotuisan kieliolojen järjestelyn toteuttanutta maan poliittisesti johtavaa kerrosta vastaan.

⁴ Kaila Tatu Malmivaaralle (ja erälle »Ratakadun veljille» eli Heränneiden ylioppilaskodissa asuville AKS:läisille) 2.10.1930. K22 Y2.KA.

⁵ T. Nygård on selvittänyt mm. AKS:n roolia pakolaishuollossa em. teoksensa Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen 6. luvussa. Asiaan palataan kirjan 2. osassa.

⁶ Koski, m.t., s. 144–45.

⁷ Hänet mainitaan jäsenenä vielä 1926; hän suoritti myöhemmin elämäntyönsä lääkärinä suomenkielisellä seudulla.

Sukupolvien taisto

Asiaa ei lainkaan auttanut nuorten vihaisten miesten vanhojen valtaan yleensä suuntaama syyttely – myöntövyvyydestä ennen itsenäisyyttä ja pelkuruudesta ja petoksesta heimopolitiikassa sen jälkeen – vailla tietoa kannanottojen reaalipoliittisista syistä tai ymmärtämystä niitä kohtaan. AKS oli ryhtymässä »Suomen politiikan pahaksi omaksitunnoksi». ⁸ Tämä »nuorten» ja »vanhojen» vastakainasettelu säilyi jatkosodan vuosiin saakka. ⁹

Kailan puolustuspoliittiset yhteydet selvästikin jatkuivat kiinteinä ja tuottivat tuloksia Relanderin tultua presidentiksi, jolloin puolustuslaitoksen ja suojeluskuntien asema järjestettiin ja niihin liittyvät henkilöratkaisut toteutettiin »puhdistajien» ajatuksia myötäillen. Relander osoitti suopeuttaan myös osallistumalla kahdesti AKS:n itsenäisyyspäivän juhlaan ja osoittamalla AKS:lle erityisen tervehdysten itsenäisyyspäivänä 1927. ¹⁰ Kaiken kaikkiaan AKS:n ja hallitusvallan suhteet kuitenkin viilenivät seuran ryhtyessä puuttumaan kieli- ja muihin yleispoliittisiin kysymyksiin.

Näytteeksi sävyistä, johon nuoret huimapäät saattoivat yltyä, muu-

⁸ Edistyspuolueeseen ei paljon ruutia tuhlattu, mutta kokoomuksen sisäpiiri – Ingman, E. Nevanlinna, Tulenheimo, Rantakari – sai kuulla nimeltä mainittuna kunniansa AKS:n puheissa ja julkaisuissa. Setälää arvostettiin kansallisen tieteen suurmiehenä ja vanhana Karjala-aktivistina yliopistolaista ja Itsenäisyyden Liitosta huolimatta enemmän (esim. muistokirjoitus SH 3–4/1935, s. 46), ja puolueen sisäinen oppositio, Paavo Virkkusen siipi, käsitettiin samanmieliseksi. Puolueista parhaassa asemassa oli aitosuomalaisuutta ajava maalaisliitto. Seuran puoluesuhteiden kehitystä seurataan tarkemmin tuonnempana.

⁹ Se näkyy monissa kohdin esim. Helasen jatkosodan vuosien päiväkirjoihin merkityissä keskusteluissa silloisen politiikan sisäpiirin kanssa, esim. lounaalla Vilkkunan, Reenpään, Puntilan ja Valtasaaren seurassa 30.5.1942. Silloin entiset »nuoret» olivat muuttuneet edelleenkin »vanhoja» epäileväksi »keskipolveksi» ja Helasella puolestaan oli epäilyksiä uuden AKS-nuorison alttiudesta liialliseen radikalismiin (meneillään oli kiista IKL-linjan kanssa). Valokopio Kerho 22:n kokoelmassa, tekijän hallussa.

¹⁰ Tervehdyksen sanamuoto: »Ylioppilasnuoriso, jonka toimintaa ohjaa rakkaus kansaan, joka asettaa päämääränsä korkealle ja puhtain asein taistelee sen saavuttamiseksi – sellainen ylioppilasnuoriso on kansansa ylpeys.» SH 1927, s. 251. Relanderin presidenttikauden ensimmäinen AKS:n itsenäisyysjuhla (1925) lienee ollut poliittiselta vierasjoukoltaan näistä tilaisuuksista edustavin: presidentin lisäksi paikalla lähes puolet hallituksesta, mm. ulko-, puolustus- ja sisäministeri – ja tervehdysähkeet myös pääministeri Tulenheimolta ja opetusministeri Setälältä. SH 18/1925, s. 262.

Tasavallan Presidentin tervehdys
Akateemiselle Karjala-Seuralle itsenäisyytemme
kymmenvuotispäivänä.

Yliotopriilasuuoriso, jonka Toi-
muuttua ohjaa nikkkaus kuu-
pau, joka asettaa päämää-
räänsä korthalle ja gruktain
ascin. Paistelos sein saavut-
tamiseksi - sellaisen
yliotopriilasuuoriso on kuu-
pauva yleisyys.

Mauni R. Relander

Presidentti Relanderin tervehdys AKS:lle itsenäisyyden 10-vuotispäivänä oli innostava uutinen ja julkaistiin Suomen Heimossa näyttävästi (1927, s. 251).

tama säe P. Mustapään AKS:lle ja E. E. Kailalle omistamasta runosta:

Piru viritti ansoja meille: loi vanhat ja viisahat ...

Me olemme nuoria, veljet, emme tyytyä vanhaan voi.

Alas vanha! Tähän maahan, johon Herra meidät toi

me luokaamme yksi mieli ja yksi kieli. Ja pois
pirun luomat houkutukset: ne totta surma ois.

Alas kompromissit, veljet! ...

Yli laidan, pojat, yli laidan! ...¹¹

Esimerkkejä samantapaisista sanallisista yltiöpäisyyksistä riittäisi, ja nämä sekä eräät hiljaisessa pienessä Helsingissä huomiota herättäneet – toki aikaisempien ylioppilaspolvien perinteestä ammentaneet – mielenosoitukset vaikkapa kukkopillien ja tervasutien tai yliopiston räystäälle ripustetun lakanan avulla ehkä värjittivät AKS:n kuvaa aikalaisten ja jälkipolvien silmissä tavalla, joka ei ollut eduksi seuran järkevien ja perusteltujen kannanottojen hyväksymiselle, vaikka »teon propaganda» toki teki seuraa tunnetuksi ja ehkä toi poikamaisia poikia mukaankin.¹² Sukupolvien ristiriitaa, jossa vanhempi polvi helposti – asiaa aivan suoraan sanomattakin – leimaantui helposti opportunistisesti mieltään muuttaneeksi ja ratkaisuja pelkääväksi »tulevaisuuden tuomioon» luottavan ja »itseenäisesti ajattelevan» nuorison vastakohtaksi, voitiin toki käsitellä maltillisemmin ja asiallisessa sävyssä.¹³

Muuttuva aika

Vuoteen 1924 mennessä pakolaisten huolto ja koulutus saatiin siinä määrin järjestykseen, että viranomaiset eivät enää tarvinneet tai

¹¹ P. Mustapää, Kaupunginrakentajat, SH 1927, s. 260–61.

¹² Ko. mielenosoitukset olivat lähinnä kielikiistan inspiroimia, ja niistä tulee puhe seuran kielipoliittisen toiminnan yhteydessä 2. osassa. Jos puhutaan »poikamaisuuksista», kuten on tapahtunut, pojat ehkä kypsyivät hitaammin kuin nykypäivinä: Haavio oli runon kirjoittaessaan 27-vuotias maisteri ja WSOY:n kustannustoimittaja ja Kekkonen puolestaan samanikäinen valmis lakimies ja Maalaiskuntien liiton juristi kirjoittaessaan kuuluisan »diktatuuripakinansa» (Yol 21/1928).

¹³ Hyväksi esimerkiksi sopii Vilho Helasen kirjoitus »Vanhempi polvi ja me». SH 23–24/1927, s. 258–59 (juuri Haavion em. kiihkeän runon edellä).

halunneet entisenlaista vapaaehtoisjärjestöjen itsenäistä apua. Koordinointi ja päätökset varojen käytöstä keskitettiin viranomaisille, ja järjestöille jäi ehdottajan ja suosittelijan rooli. Omien talousvaikeuksiensa keskellä AKS joutui selittämään koulutus- ja huoltoavun pyytäjille yhä yleisemmin, että näiden oli käännyttävä suoraan viranomaisten puoleen. Suosituslistoja voitiin lähettää, mutta menestys ei näytä olleen aina kehuttava.¹⁴

Vaikka asiaa ei missään paperissa suoraan sanottanekaan, valtion virallinen toimintalinja ilmeisesti etäännytti myös hallinnon tasolla »suursuomalaisuudesta». Rajavartiolaitos torjui jo vuonna 1923 Kailan AKS:n kautta tekemän esityksen Suomessa sotilaskoulutuksen saaneiden itäkarjalaisten ottamisesta laitoksen palvelukseen.¹⁵

Kun vanha aktivistipiiri hajosi, »Suunta» -ryhmän yrittämä AKS:n valtaushanke epäonnistui, »Vihan Veljien» merkit kerättiin pois AKS:n piiristä ja Suomen Suojelusliitto otti huolekseen paikallisasiamiesorganisaation, AKS menetti myös taustalla olleet »isot veljet». ¹⁶ »Kinnusen klubikaan» tuskin enää jatkoi AKS:n piirissä – ainakin Jääkärimarssin kirjoittajan, majuri Heikki Nurmin seuraveljeys oli jo siinä määrin tuntematon varsin varhain mukaan tulleele Martti Haaviolle, että hän vetosi »sympatiaan seuraa

¹⁴ Pakolaisosaston kirjediaari vuosilta 1923-25 on säilynyt, ja sen lyhyissä muistiinpanoissa tämä kehitys näkyy selvästi. Esim. 10.1.1925 Valtion pakolaisavustuskeskukselle on esitetty koulutettavia, ja 27.1.1925 on merkitty saaduksi vastaus, jonka mukaan kaksi on hyväksytty. AKS 7:2.KA.

¹⁵ Kaila lähetti rajavartiostojen komentajille 22.8.1923 kirjeen, jossa hän viittasi sisäministeriön suostumukseen; Kainuun rajavartiostolta alustava myönteinen vastaus 29.8. ja lopullinen kielteinen vastaus 27.9., Lapin rajavartiostolta lyhyt torjuva vastaus 27.8. ja Salmin rajavartiostolta Neuvostoliiton ja Suomen rajarauhassopimuksen velvoitteilla perusteltu vastaus 24.8.1923. AKS 7:3. KA.

¹⁶ Ko. verkon kohtalot eivät kuulu tämän tutkimuksen piiriin, eikä niitä ehkä voitane enää selvittääkään. Kailalla tietysti oli omat kanavansa yhä, mutta riitapuoleksi muuttuneen langon T. Kaukorannan kautta – ainakin – samat henkilötiedot olivat myös »Suunnan» leirin hallussa. Vähäkallion em. haastattelujen mukaan Suomen Suojelusliitto käytti verkkoa, ja ko. liiton yhteydet elinkeinoelämään jättivät verkon osia Vientirauha-järjestön käyttöön. Ainakin Vihtori Kosola ala-asiamiehineen oli tässäkin asiassa mukana 1920-luvun loppuvuosien lakokatastelujen aikana. Kun lapuanliike ryhtyi taisteluun kommunismia vastaan, Suojelusliitto vetäytyi näyttämöltä, ja verkko lienee sulautunut liikkeeseen tai hajonnut. Vähäkallion mukaan tiedusteluelimet käyttivät entisiä »vihan veljiä» apunaan myöhemminkin, häntä itseään jopa 1950-luvulla. Em. haastattelu 1973.

kohtaan» kirjoittaen tälle kuin vieraalle pyytäessään kirjoitusta seuran suunnittelemaan julkaisuun.¹⁷

Kun seura samalla voimakkaasti laajeni, se muuttui entistä selvemmin ensisijaisesti opiskelijajärjestöksi – lähimmiksi vuosiksi – kunnes painopiste alkoi siirtyä kohti nuoren keskipolven johtamaa organisaatiota, jossa opiskelijajäsenet olivat oppimassa, tekemässä kenttätöitä ja pätevyitymässä päällikkyysiin.

Kaila ja kenttää tuntevat »Vihan Veljien» veteraanit saattoivat toki käyttää vanhoja henkilöyhteyksiään maakuntiin edelleenkin, ja yhteyksiä voitiin saada muidenkin tahojen, esim. suojeluskuntien, luotettaviin paikallisasiamiehiin. Kituliaasta Karjala-seurojen ja –toimikuntien verkosta ei liene paljon suoranaista apua ollut. Erityisen lämpiminä seuran ja Kailan suhteet näyttävät jatkuneen Etelä-Pohjanmaan maalaisliittolaisiin aktivisteihin Santeri Alkioita Vihtori Kosolan piiriin.¹⁸

Vanhoista sidonnaisuuksista ja niihin liittyneistä valtioviisaan kohteliaisuuden siteistä vapautuneena AKS ryntäsi tuulispäänä suomalaisuustaistelun kentälle ja tempasi tuota pikaa aloitteen käsiinsä ja piti sen vuoden 1939 YH:n paineessa tehtyyn sovintoon saakka.

Miten tämä oli mahdollista? Tämän selittämiseksi on tarkasteltava AKS:n sisäisen mielenlaadun, eetoksen, ja organisaation kehitystä.

Joukon henki

Vaikka AKS:n julkilausuttuna tarkoituksena – ja myös käytännössä merkittävänä toimintamuotona – oli aluksi karjalais- ja inkeriläisapakolaisten aineellinen ja henkinen huolto, sen todellisena alkuvaiheen päämääränä oli luoda keskuudestaan ja ympärilleen uuden Itä-Karjalan kansannousun paremmin varustettu ja laajempaa

¹⁷ Haavio Nurmiolle 6.3.1925 (kopio). AKS 2B:2.KA.

¹⁸ Alkio ei tosin ollut varsinainen aktivisti, mutta tunnustautui kuitenkin jääkäriliikkeen varovaiseksi kannattajaksi koko sen toiminta-ajalta. A. J. Alanen, Santeri Alkio (Porvoo 1976), s. 418–20.

kannatusta Suomesta saava ydinjoukko.

Kun nämä hankkeet joutuivat jäihin, jäljelle jäi sotilaallisuus: sotilaallinen kuri ja organisaatio, joka piti varsin tiukkoja »palvelusvaatimuksia» yllä. Sotilaalliseen kuuliaisuusvaatimukseen sisältyi kuitenkin tärkeä rajoitus: se koski kuuliaisuutta seuran johdolle sääntöjen mukaan tehtyjen päätösten toteuttamisessa. Jäsenistön demokraattisella kontrollilla oli selvästikin sijansa.

Joukko oli alun perin pieni, sen ytimenä oli vapaussodan ja/tai heimosotien aseveljeyden yhdistämä ryhmä, jota täydennettiin aluksi kutsumenettelyllä henkilökohtaisten tuttavuuksien perusteella. Joukolla oli alun alkaen samanhenkinen maailmankatsomus itsenäisyys-, heimo- ja puolustusasioissa – valtaenemmistöllä myös snellmanilaisessa kielikansallisuusajattelussa – erilaisista poliittisista ja sosiaalisista taustoista ja opintosuunnista riippumatta. Tätä maailmankatsomusta ja sen tietopohjaa myös lujitettiin ja tiivistettiin suunnitelmallisesti alusta alkaen vähitellen yhä laajenevan sisäisen koulutuksen avulla.

Joukolle luotiin myös alusta saakka vaikuttava ja vuosien varrella täydennetty rituaalien ja kulttiesineiden perintö, jollainen aina on omiaan vahvistamaan ryhmän yhteenkuuluvuutta. Myönteisiin kannustimiin yhdistettiin pian myös näkyviä kielteisiä »häpeärangaistuksia».

Edellä on jo todettu vuonna 1923 laskettu tapakulttuurin perusta: vala ja valajuhlat 12.5. ja 6.12., lippu, jäsenmerkki, oma marssi (joka sitten vaihtui iskevämpään), vuosijuhla 22.2., itsenäisyys- ja heimojuhla 6.12. – työvelvollisuus, sotilaallinen kuri, veljellinen solidaarisuus, kouluttautumismuutos (alkumuotona luettaviksi määrättyjen teosten luettelo). Eronneiden tai laiminlyöntien tai sopimattoman käyttäytymisen takia erotettujen jäsenten merkit määrättiin palautettaviksi, ja erityisenä häpeärangaistuksena palautetut merkit määrättiin särjettäväksi ja nimi pyyhittäväksi jäsenluettelosta/valakirjasta seuran kokouksessa. Merkinsärkemisrituaalista tosin luovuttiin 1927.

Tapakulttuuria kehitettiin pian yhä monipuolisemmaksi. Keväällä 1924 Paavo Susitaival (AKS-veli ja aikoinaan Uudessa Met-

sätoimistossa Kailan lähin mies) esitteli Kailalle veljensä Bobi Sivénin surmanluotia, jonka repolalaiset olivat kaivaneet nimismiehen virkahuoneen seinästä ja luovuttaneet hänelle. Kaila keksi heti luodille käytön: se kiinnitettiin AKS:n lipun nauhoihin valatilaisuudessa 12.5.1924 velvoittavien sanojen säestyksellä. Näytelmä – Susitaipaleen luovutussanat ja Kailan vastaanottopuheenvuoro – kirjoitettiin huolellisesti ennakolta.¹⁹

Tästä tuli myöhemmin yhä voimistuneen Bobi Sivén -kultin lähtökohta: hän oli uhrautuvuuden ja kuolemaan saakka jatkuvan uskollisuuden symboli, jonka esimerkillisyydestä jokaisessa valatilaisuudessa muistutettiin ja 1930-luvun alokaskoulutuksessa luennoitiin. – Todennäköiseltä näyttää, että Kaila löysi luodin käyttötavan tarvitessaan varmastikin hengennostatusta vain pari viikkoa ennen tilaisuutta kärjistyneen Räikkös-kriisin takia.

Kevään 1924 valatilaisuudessa mainitaan myös käyttöön otetuksi valakirja, johon valalla käyneet kirjoittivat nimensä. Kirjan eräät piirteet viittaavat siihen, että se on otettu käyttöön aiemmin, mutta käyttö ilmeisesti muuttui järjestelmälliseksi mainitussa perimätiedon ilmoittamassa vaiheessa.²⁰

Isänmaallisilla lauluilla oli kokoontumisissa mieltä nostattava osa. AKS:n ensimmäinen oma marssi, Klemetin–Koskimiehen »Heimovirsi», ei oikein ottanut tulta, ja varsinaisesti seura otti omakseen Reino Hirvisepän (R. W. Palmrothin) sanoittaman ja hänen veljensä Toivo Palmrothin säveltämän AKS:n marssin (»Tää kansamme kauan on kamppaillut», tunnetuin on 4. säkeistö »Me tahdomme suureksi Suomenmaan»), joka esitettiin ensi ker-

¹⁹ P. Susitaipaleen pojan Häkon Susitaipaleen kertomus kirjoittajalle 1994. Muistiinpanolappu, jossa vuorosanojen käsikirjoitus korjailuineen, AKS 2A:2.KA.

²⁰ Sodan jälkeen kauan piilossa pidetty kirja (2 nidettä) on nykyisin HYK:ssa (AKS-kokoelma 1.1); sitä on ilmeisesti ryhdytty täyttämään talvella 1924, koska mukana on melkein heti riveistä poistuneita (esim. P. Strand), Räikkönen on ehtinyt mukaan ja alkupäähän on jätetty tyhjiä paikkoja ilmeisesti valalla käyneille ja numeron saaneille henkilöille (seuran ensimmäisten aktiivipseerijäsenten nimiä puuttuu; eräät muut saattoivat jäädä pois kärjistyneen kielipolitiikan vastustajina, esim. myöhempi prof. Gustaf Järnefelt, jolle eräiden muistiinpanojen mukaan olisi kuulunut tyhjä paikka 56, sekä useat muut ensimmäisissä jäsenluettelossa mainitut, valakirjasta ja painetusta jäsenluettelosta puuttumaan jääneet nimeltään ruotsalaiset henkilöt, joista eräiden kohdalla on mainittu ruotsinkielinen osakunta). Käsin kirjoitetut vuosien 1923–24 jäsenluettelot, AKS 1.KA.

ran AKS:n veljesillassa 5.11.1933 runoilijan itsensä läsnäollessa.²¹

Veljesiltojen vakiolauluksi, jota oman uuden marssinkaan jälkeen ei hylätty, oli vakiintunut »Karjalan marssi» («Kaunis Karjala, isiemme maa», vanha suomalainen sotilassävelmä, sanat Elli Hällström). Valatilaisuuksissa otettiin käyttöön Sibeliuksen-Nurmion »Jääkärimarssi». Näiden rinnalla varjoon jäivät AKS:lle omistetut V. A. Koskenniemen seuran 10-vuotisjuhlaan kirjoittama »Soihtumarssi» sekä Matti Kuusen sanoittama ja Arvo Laitisen säveltämä »Myrskylaulu».²² Jäsenten edellytettiin osaavan varsin laajan lauluhjelmiston, ja vuodesta 1934 yhteislaulua johdettiin laulumiekkalla, jonka kahvassa olivat Karjalan värit.²³

Ylioppilaiden vanhana tapana olivat erilaiset kunniakäynnit ja tervehdykset in corpore, ja AKS osallistui niihin omana osastonaan Snellmanin patsaan paljastuksesta 12.5.1923 lähtien ja suoritti niitä myös yksin. Soihtukulkueen tervehdykset tasavallan presidentille aloitettiin Relanderin aikana, ensi kerran itsenäisyyden 10-vuotispäivänä 1927 ilmeisesti vastaukseksi seuran saamaan tervehdykseen. Erityisen muistettavia olivat myös hiljainen mielenosoitus neuvostolähetystön edustalla 12.5.1931 Inkerin vainojen takia sekä kunniakäynti marsalkka Mannerheimin luona vapaussodan päättymisen 20-vuotispäivänä 16.5.1938. Toki jokainen ikäpolvi sai näistä tapahtumista oman innostavan osuutensa.

Jäsenmäärän kasvaessa omia valatilaisuuksia järjestettiin Helsingin ohella myös Turussa, jossa valan vastaanottajana saattoi vierailla joku Helsingin johtomiehistä. Kun sisäinen koulutus kehitettiin 1933 järjestelmälliseksi, myös merkit ja vannomiset kaksinkertaistuivat: alokas sai alokasmerkin (seuran merkki ilman värejä) ja yletessään kokelaaksi antoi kokelaslupauksen.

Yksilökohtaisia tunnuksia kartutettiin muutenkin. Turun

²¹ Palmrohit itse eivät koskaan kuuluneet seuraan. Hirviseppä oli jo 1925/26, 19-vuotiaana, Oppikoulujen Karjala-Seuran innostamana tällä nimimerkillään kirjoittanut 1933 korjaimensa ja lyhentelemänsä runon »Karjala-seurojen marssiksi»; sävellys on ilmeisesti vuodelta 1933. SH 1/1926, s. 11; 5/1933, s. 77 (uusittu teksti ja omistus), 4/1934 s. 56–57 (sävelmä). Seura julkaisi marssin pianosovituksen myös erillisenä nuottivihkona.

²² SH 1/1932, s. 2 (Koskenniemi, ei liene sävelletty); 14/1936, s. 243.

²³ Tapa juontuu saksalaisista ylioppilasperinteistä, mutta tuli Suomeen Virosta. Ensimmäinen laulumiekkä lienee tullut tarttolaisten yllätyslajhana pohjalaisille osakunnille.

osasto keksi ajatuksen omasta puukosta 1926; ne tilattiin pohjalaiselta puukkosepältä 1927 ja terään kaiverrettiin omistajan nimi. Pääseura tarttui samaan asiaan 1931 ja laati hieman toisenlaisen mallin: kahvaan valanumero ja veriuraan Vihan Veljien vanha teksti »Pirua ja ryssä vastaan». Sitä ennen oli kehitelty seuran jäsenille myytävä kehystetty »Valataulu», johon seuran vala oli kauniisti painettu.²⁴ Puukon sai ilmeisesti joka tapauksessa pysyvästi pitää – valataulun palauttaminen eroavalta jäseneltä sitä vastoin otettiin ohjesääntöön.

Jossakin vaiheessa seuran toimistossa/kahvihuoneessa otettiin käyttöön »kronikka», kirja, johon jäsenet saattoivat merkitä mielihyvyyttä päiväkohtaisista asioista. Se ei ole (tietävästi) säilynyt, mutta ilmeisesti heijasteli tunteita railakkaastikin – juuri joidenkin siihen merkittyjen lausahdusten kopioimisesta seuran sihteeri Yrjö Kilpeläinen paljastui Etsivän keskuspoliisin ilmiantajaksi 1932. Leikkimielinen sääntö kehitettiin kahvikassan kartuttamiseksi: rintamerkin unohtamisesta tai ruotsin- tai venäjänkielisen sanan käyttämisestä seuran tiloissa sai pulittaa muutaman markan.²⁵

Kuuluisaksi on tullut seurassa vallinnut Vihan Veljiltä periytnyt tapa allekirjoittaa keskinäiset kirjeet evästyksellä »ryssänvihassa» tai »vanhassa vihassa».²⁶ Oltuaan aluksi salaseuran arvostettu tunnus, joka kirjoitettiin huolella Kailalle osoitettuihin kirjeisiin, siitä tuli arkirutiini, jota käytettäessä käsi tuskin tunteesta tärisi. Joissakin jäsenten jälkikäteiskommenteissa sen turhaa käyttöä on hieman valiteltukin. Se ei kuitenkaan ollut velvoite, esim. V. J. Sukselainen allekirjoitti sihteerin kirjeitään »taisteluterveisin», ja voitiin myös lähettää »Suur-Suomi-terveysiä», mikäli aatteellista tehostusta esim. kiertokirjeen alle tarvittiin.²⁷

Ulkonaisia hengennostatuskeinoja tärkeämpiä olivat varmasti

²⁴ AKS:n Turun yliopiston osaston asiakirjoja 1926–31; Turun yliopiston Savo-karjalainen osasto Hc1. TMA. AKS:n kiertokirjeet 7, 22.5.1929, s. 10 (valataulu) ja 16, 31.5.1931, s. 3 (puukko). Seuran puukosta uusi »loistomalli», jonka kahvassa myös AKS:n merkki: SH 11–12/1933, s. 178.

²⁵ Kiertokirje 20, 20.12.1933, s. 3.

²⁶ M. Ahdin mukaan Kailan kirjeenvaihdossa käytettiin tätä allekirjoitustapaa jo keväällä 1921. M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 192, 233.

²⁷ Näytteitä erilaisista allekirjoitustavoista esim. K22 Y2.KA.

sisäiset: usko toimintaan yhtenäisen kansakunnan, voimakkaan valtion ja vahvan kansallisen kulttuuripanoksen puolesta, uhrautuvan kansalaismoraalin vaatimus, usko kuulumisesta kansan ja ylioppilaiden eliittiin, johon pääsi vain vanhempien jäsenten suositelusta (myöhemmin suosittelijoita tarvittiin kaksi, ja heille määrättiin sanktio, ellei tulokas täyttänyt jäsenvelvoitteitaan), suljetun veljeskunnan luonne ja siinä eräänlainen suoriutumisen pakko.

Piispa Osmo Alaja, joka tuli seuraan 1931, on tiiviisti kuvannut hengen luomista ja ylläpitämistä muistelmissaan: »Pidän <yhä> AKS:n alokas- ja kokelaskoulutusta korkeatasoisena tiedonvälityksenä. Seuran ohjelmaan kuuluvia kysymyksiä tarkasteltiin akateemisen asiallisesti. Meidän päähämme ei yritetty ahtaa iskulauseita, joita meidän tulisi kuuliaisesti toistaa keskusteluissa ja väittelyissä ihmisten kanssa. Meille annettiin monipuolista tietoa. Veljesilloissa vedottiin sitten tunteisiimme ja tahtoomme. Sytyttävine puheineen ja yhteislauluineen, joita johdettiin paljastetulla miekalla, ne olivatkin tilaisuuksia, joiden kaltaisissa en ole ennenmin enkä myöhemmin ollut.»²⁸

Tinkimättömyyden tekijät

Seuralla oli ensimmäisen vuosikymmen ajan suorastaan karismaattiseksi kuvailtu varttuneempi johtaja E. E. Kaila, joka näyttää koko toiminnassaan omistautuneen »harmaan eminenssin» rooliin avoimen poliittisen vaikuttamisen sijasta. Hän selvästikin loi/löysi AKS:n yhdeksi kanavakseen sotilaspoliittisen aatemaailmansa levittämiseksi laajalle yhteiskuntaan ja samalla yhteiskunnan kiinteyden kasvattamiseksi, koska tämä oli valtakunnan itsenäisyyden säilymisen elinehto.

Kutakuinkin yhtä karismaattinen oli sytyttävä saarnaaja, kiihkeä hengen ja miekan mies Elias Simelius-Simojoki. Toisin kuin Kaila hän ei ollut vähimmässäkään määrin taktikko, mutta kykeni

²⁸ ● Alaja, Näen elämäni näin (Herättäjä-yhdistys, Vaasa 1981), s. 64–65. – Jäsenkoulutuksen kehityksestä tulee puhe tuonnempana.

innostamaan – jos kohta säikäyttämäänkin – kuulijoitaan voimalla, joka teki hänestä »legendan jo eläessään». Ja häntä ajoi asialle myös henkilökohtainen kiukku ja viha – yhä uusiutuva muistikuva Aunuksessa puna-armeijan piikkilankoihin nujertuneesta suomalaisesta koulupoika-aseveljestä.²⁹

Simojoen pitämä AKS:n lipun vihmimispuhe 1923 sisälsi mustan vihan ja sinivalkoisen rakkauden kontrastin. Viha pyhitettiin pyhän rakkauden kääntöpuoleksi.³⁰ Tämä elämään jäänyt viha-rakkausteema liikkui laajemminkin maailmansodan jälkeisen ajan myllerryksissä. Otto Ville Kuusinen on ollut »pyhän vihan» asialla jo ennen Simojokea: hänen aforisminsa »Pyhä viha – se on pyhä rakkaus» on vuodelta 1919 (Kailan ryssävihaohjelman ajoilta), jolloin hän etsi pyhää vihaa, pyhää tulta, »joka polttaa saastan ja mädän, jotta puhdas, terve elämä vois versoa ja kukoistaa».³¹ Etumerkit ovat päinvastaiset, mutta äärimmäisyysluonteiden tunteen palo sama.

Kailan ja Simojoen, niin linjanvetäjän kuin innostuksen nostattajankin, julistukselle oli luonteenomaista seuralle asetetun suuren tehtävän tinkimättömän toteuttamisen ja kiireellisuuden korostaminen. Perushengen tiivistää itse seuraan kuulumaton Erkki Palolampi muistelmaromaaninsa nimessä *Kun se kerran tulee* (1979) – ei *jos se tulee*. »Se» oli Venäjän ja Suomen uusi yhteenotto, jota pitivät itsestään selvänä tulevaisuudenkuvana monet muutkin oikealta myös äärivasemmalle. Tulipa se sitten imperiumin rajojen palauttamisyrittäksenä, maailmanvallankumouksen miekkalähetyksenä tai heimolaisten vapauttamisena vallitsevan neuvostodiktatuurin hajotessa. Ei voitu tietää, milloin hetki oli kä-

²⁹ WSOY tilasi Sakari Virkkuselta Simojoen elämäkerran kotimaisia ko. »legendoja» esittelevään teossarjaan (1974). Kuvaava on myös Vilho Helasen toimittaman Simojoen puheiden kokoelman (1942) nimi: *Palava pensas*, johon sisältyy vielä viittaus raamatulliseen (vanhatestamentilliseen!) tiennäyttämiseen. Kertomus piikkilankoihin juuttuneesta nuoresta vainajasta kuten Itä-Karjalan retkien tapahtumat yleensäkin oli Simojoen toistuva muistelusihei.

³⁰ Julkaistu ensi kerran tilaisuuden selostuksessa, SH 3/1923, s. 71–72.

³¹ Kimmo Rentola, Kenen joukoissa seisot; suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945 (Juva 1994), s. 48. Kailan 1920 kehittelemä oppi »pyhästä vihasta» julkaistiin painosta ensi kerran 1922 Vihan Veljien julkaisussa »Ryssästä saa puhua vain hammasta purren» (laajennettu u.p. nimellä »Herää Suomi» 1923). Alkuper. sanamuodosta: M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 181–85.

sillä, oli oltava valmiina pian ja koko ajan. Suomi oli »etulinjan maa», ja oli toimittava sen mukaan.

Niinpä Suomella ei ollut moneen asiaan »varaa»: ei ollut varaa liberalismiin, etenکään kulttuuriliberalismiin, eikä pasifismilla keikailuun, siis Skandinavian maiden ylioppilaiden »Suomen selän suojassa» harrastelemaan leppoisaan elämään. Liberalismissa pelotti sen yksilökeskeisyys; AKS:n – ja yleensä kansallisten ja uskonnollisten liikkeiden kuten sotilasorganisaationkin – velvollisuus- ja uhrivalmiusetiikan mukaan yksilön oli alistuttava suuremman kokonaisuuden palvelijaksi.³²

Kulttuuriliberalismi oli herätysuskonnollisuuden vastakohta, ja sen takana väijyi myös »juureton kosmopoliittisuus» eli itse asiassa se kulttuuriperinteiden ja -yhteyksien jatkumo, jonka varassa ruotsinkielinen yläluokka ja tsaarinajan pietarilaiseliitti olivat mahtinsa säilyttäneet ja entispolvien suomalaisia piiriinsä vetäneet – tai syrjineet. Siellä väijyi myös sosialismi, jonka vahva asema Skandinaviassa kauhistutti AKS:stä katsottuna erityisesti sosialistien maanpuolustuskielteisyyden takia.

Sekä kosmopoliittisuus että sosialismi pelottivat juutalaisuudessa, joka satunnaisesti joutui silmätikuksi – niinpä Lautamies (Kekkonen) olisi em. »diktatuuripakinassaan» »ajanut seemiläiset pois Heikinkadulta» (ns. narikoista Mannerheimintien varrelta). Tämän ennen kansallissocialismin nousua esitetyn lausahduksen taustaksi sopii se aikalaisten hyvin tuntema ja antisemiittejä hyödyttänyt tosiasia, että Leninin neuvostojohdossa juutalaisilla oli hyvin näkyvät asemat. Vaikka ko. pakina on toki hurttia huumoria täynnä, tuskin tämä ajan hengen tuulahdus siihen sattumalta eksyi.

Ei ollut myöskään varaa odottaa »puolsuomalaisten» suosittelmaa kielisuhteiden luonnollista kehitystä.³³

³² Kyseessä on tietysti sekä teoreettinen että käytännöllinen yksilöllisyyden – yhteisöllisyyden jatkumo, jonka tarkemman analyysin paikka ei ole tässä. Toiminta itsenäisenä kansallista (tms.) päämäärää palvelevana subjektina vaatii tietysti enemmän kuin passiivista verojen maksamista sekä lakien ja liikennesääntöjen noudattamista, jota »suurempi kokonaisuus» nytkin edellyttää. Tämän eetoksen samastaminen kansallissocialistiseen tai kommunistiseen sokeaan kuuliaisuuteen on tietysti yhtä väärin kuin liberalismiin samastaminen anarkismiin.

Kun »ei ollut varaa» ja oli kiireesti taottava valtakunnalle yhteinäisyyttä ja puolustuskelpoisuutta, ohjelma edellytti myös »tinkimättömyyttä». Kun kyseessä oli itsenäisen suomalaisen kansallisvaltion eloonjäämisoppi, ei ollut juuri varaa kompromisseihin: asiat, joiden puolesta oltiin liikkeellä, käsitettiin välttämättömiksi, minimiksi, jota ei voitu alittaa, eikä kukkuramitaksi, josta voitaisiin neuvotella.

Tätä vahvisti vielä mielikuva oikeudenvastaisesta asiointilasta – niin Itä-Karjalan, etenkin Repolan ja Porajärven, sekä Inkerin kohtalossa, Länsipohjan ja Ruijan kielisorrossa kuin kotimaassakin suomenkielisten asemassa niin silloisessa kulttuuri- ja talouselämässä kuin yhteiskuntaluokkien suhteissakin. Eikä »oikeudenmukaisuuden» toteuttamisen vaatimuksesta voida tinkiä. Suomessa tämä asenne oli yleisesti tuttu jo Runebergin »Maaherran» päivistä ja etenkin sortovuosien perustuslaillisten tinkimättömästä oikeustaistelusta.

Tällainen ajattelu ja mielentila luovat pohjan jyrkälle taisteluasenteelle, jonka puitteissa »joka ei ole meidän puolellamme, on meitä vastaan». Usein on nähty, että ehdottomuus vetoaa monien nuorten moraaliseen idealismiin ja varmuuden kaipuuseen, ja se antoi AKS:llekin voimakkaan nosteen, etenkin kun kielitaistelu oli otollinen asia kannatuksen kasvattamiseen laajojen piirien kokemien kieliolojen kohtuuttomuuksien takia. »Tinkimättömistä» vaatimuksista ei kuitenkaan ole pitkä matka muurien nousuun oikeaoppisten ja muun yhteiskunnan välille – 1930-luvun lopulla koettuun tunnelmaan, jossa AKS:n piirissä voitiin puhua »saarretusta nuorisosta».³⁴

Tinkimättömyys, ehdottomuus ja uskonvarmuus olivat kaikkien kuvausten mukaan Elias Simojoen luonteen peruspiirteitä. Hänelle AKS oli merkityksellinen myös uskonnollisen kilvoittelun

³³ Edustavia jyrkkiä kannanottoja »puolsuomalaisuuteen» ja »luonnolliseen kehitykseen» esim. pääkirjoitukset »Suomalaisuuden päävihollinen; rintama puolsuomalaisuutta vastaan!», SH 10/1926, s. 133–34, ja »Olisiko kansallisuustaistelu lopetettava Suomessa kesken?», SH 8/1928, s. 143–345.

³⁴ L. Hyvämäki, »Ajatuksia ja mielialoja sotatalven näkökulmasta», AKS:n tie 1940 (AKS, Helsinki 1940), s. 122 yleistää yhteen virkkeeseen monet seuran piirissä 30-luvulla lausutut eristyneisyyden valittelut.

ja vakavamielisyyden kenttänä.³⁵ Kaila taas siirteli šakkinappuloi-
taan monilla laudoilla tavoitteistaan varmaankaan tinkimättä,
mutta menettelytapoja tilanteen mukaan soveltaen. Ehdottomuus
oli hänelle ehkä enemmänkin nuorisokasvatuksellinen arvo.³⁶
Tärkeätä oli – kuten mutatis mutandis Deng Xiaopingille – että
»kissa pyydystää hiiriä», ei kissan väri, poliittinen tai hengellinen
oikeaoppisuus.

Simojoki ja hänen rinnallaan toinen herätysseuranaaja ja AKS:n
alkuvuosien teologinen auktoriteetti, prof. A. J. Pietilä kuitenkin
pyrkivät luomaan seuraan myös väkevää uskonnollista henkeä,
muokkaamaan »kansan etujoukosta» Jumalan sotaväkeä. Onnistu-
minen näkyi mm. teologien runsaana liittymisenä seuraan, Yliop-
pilaiden Raittiusyhdistyksen ja Ylioppilaiden Kristillisen Yhdistyk-
sen liittymisenä AKS:n vanaveteen – usein AKS-johtoisina. Ko-
johtavien teologien suuntautumisen mukaan seuraan pyrittiin
ympäämään herännäisylioppilaiden pietististä käyttäytymismal-
lia ja moralismia.³⁷ Se ilmeni myös omalaatuisen estoisena suhtau-
tumisena tanssimiseen.³⁸ Tosin teologit – myös Simojoki – myön-

³⁵ E. Simojoki, »Akateemisen Karjala-seuran uskonnollisen pohjan synty ja merkitys»,
AKS:n tie 1937, s. 80–82.

³⁶ Tauno Jalanti raportoi hänelle keväällä 1930 diplomaatin virkapaikaltaan Pariisista när-
kästyneenä, että Itsenäisyyden Liiton piiriin kuuluva ruotsinkielinen aktivisti Herman Gum-
merus oli saapunut sinne tuntemattomien lähettäjien edustajana neuvottelemaan
ukrainalaisten ja georgialaisten emigranttien kanssa yhteistoiminnasta ao. maiden ja Karjalan
vapauttamiseksi, ja oli närkästynyt noista neuvotteluistakin. Hän sai ilmeisestikin vastauksen
(ei ole ollut käytettävissä), jossa Kaila ilmoitti olevansa asiassa mukana, sillä seuraavassa kir-
jeessä hän ihmetteli ko. henkilön lähettämistä »tärkeälle matkalle» ja valitti, ettei etäältä osan-
nut ymmärtää »kaikkia syitä ja seikkoja». Lapuan liikkeen varhaisvaiheessa Kaila, joka vei
AKS:n Suomen Lukon jäseneksi, kannatti sovitteluvaa kielipoliittikkaa sen piirissä »ruotsin-
kielisten talonpoikien erottamiseksi ruotsinkielisistä herroista» ja heti kommunistilakien sää-
tämisen jälkeen ryhtyi kirjoittamaan liikkeen ääri-ilmioita vastaan – nimimerkin suojassa
tosin – Ilkan palstoilla. Jalanti Kailalle Pariisista 9.5. ja 11.6.1930. Säätiö, E. E. Kaila
5:H1.KA. Koski, m.t. 182–84 ja siinä main. lähteet.

³⁷ Pietilä ja Simojoki lukeutuivat heränneisiin, »körttiläisiin». Piispa Erkki Kansanahon
mukaan (suullisesti kirjoittajalle) se vaikutti tämän suunnan teologien erityisen runsaaseen
osuuteen AKS:ssä ja sai muiden herätysliikkeiden jäsenten keskuudessa aikaan jopa seuraan
kohdistuvaa vieroksentua. Piispa Alaja taas on sitä mieltä, että kirkon eri suuntauksat olivat
AKS:n teologien joukossa »varsin tasapuolisesti edustettuina», O. Alaja, m.t., s. 67. – Kum-
mankin piispan kokemukset ovat samanaikaisia 30-luvulta. Teologia ylioppilaiden ristiriitai-
sia suhtautumistapoja AKS:ään käsittelee Tapani Innanen väitöskirjassaan Teologiksi nuorena
tasavallassa (Suomen kirkkohist. seura, Saarijärvi 2003) 180–95.

sivät auliisti, ettei AKS ollut hengellinen seura ja että siinä oli sijansa uskonnollisesti välinpitämättömilläkin. Vala karsi kuitenkin ateistit joukosta, jos kohta se saattoi karkottaa eräitä herkkätunteisiakin.³⁹

Laajentuminen tuo ongelmia

Tällainen kurinalaisen, sotilaallisen, uhrivalmiin veljeyden, työn, oikeudenmukaisuuden ja kansallisen kulttuurin kohottamispyrkimyksen eetos yhdisti seuran kantajoukkoa. Pienessä, tiivistä keskinäistä kanssakäymistä – sekä kansallisuus- ja heimoasioissa aktiivista itseopiskelua⁴⁰ – harjoittavassa piirissä, jota aluksi yhdisti pitkälti yhteinen vapaus- ja heimosotatausta ja josta laimeat, uupuvat ja epäilijät pian karsiutuivat, hengen luominen ja ylläpitäminen ilmeisestikin oli varsin helppoa.

Kun komppaniasta alkoi kasvaa pataljoona ja pataljoonasta rykmentti, samalla kun jäsenistö hajaantui kautta maan, yhteyksien ja yhtenäisyyden säilyttäminen muuttui hankalammaksi. Jäsenet eivät enää henkilökohtaisesti tunteneet toisiaan, eivät työskennelleet samoissa hankkeissa aina rinnakkain eivätkä istuneet samoissa kokous- ja opintotilaisuuksissa yhtenäisenä pysyvänä ryhmänä. In-

³⁸ Aluksi AKS:n tilaisuuksissa mm. osakunnissa tanssittiin. Naisosaston syksyllä 1923 järjestämässä tanssiaisissa eräät seuran jäsenet käyttäytyivät päissään ilmeisen sopimattomasti, ja paitsi sihteerinä toimineen Elias Simeliuksen nuhdekirjeitä asianomaisille seurauksena oli »ehdottomien» voitto johtokunnassa – päätös, joka kielsi tanssimisen AKS:n tilaisuuksissa. Vielä 1.12.1923 tanssittiin AKS:n juhlissa Salossa kello kolmeen yöllä Kailan ja juhlaosaston päällikön anoman huviluvan mukaan, mutta pian sen jälkeen ao. päällikkö joutui lähettelemään maakuntiin kirjeitä, joissa kieltö annettiin hieman jesuiittamaisesti: »Harkintasi varaan, a) onnistuuko ilman, b) voitko järjestää muissa nimissä, mutta niin että tulot AKS:lle?» Vuoteen 1933 mennessä tultiin niin pitkälle, että AKS esitti valtioneuvostolle tanssitilaisuuksien kieltämistä itsenäisyyspäivänä. Ko. kirjeet ja huvilupa-anomus: AKS 2A:1.KA. Kirjelmä valtioneuvostolle: SH 1933, s. 169.

³⁹ Simojoki, main. artikkeli, AKS:n tie 1937. Muistelusten mukaan jotkut seuraan hyväksytyt eivät lopultakaan suostuneet valaa vannomaan.

⁴⁰ Jo ensimmäinen ohjesääntö velvoitti 1923 jäsenet itseopiskeluun ja esitti luettavien perusteosten luettelon. Luettavaksi suositellun alan kirjallisuuden listoja luotiin jo seuran alkuvaiheissa myös mm. oppikoulujen Karjala-seuroihin levitettäväksi. Tältä pohjalta kehkeytyi myöhemmin virallinen jäsenkoulutus.

nostus ja aatteen palo olivat hiipumisen vaarassa ja monilta hiipuvatkin. Kun seura sai mainetta ja mahtiaseman ylioppilasmaailmassa, mukaan tuli myös muotia seuraavia ja menestyksen houkuttelemia miehiä pyrkijöiden seulonnasta huolimatta (jo perustamisvuodesta saakka perusjoukolle uudet tarjokkaat tarvitsivat kahden jäsenen suosituksen ja johtokunnan päätöksen hyväksymisestään).

Niinpä 1920-luvun loppupuolella seurassa herättiinkin itsekritiikkiin ja suorastaan kriisipuheisiin: uudet jäsenet eivät tuntenneet seuran aatemaailmaa eivätkä sen toiminta-ajatusta »riittävästi» – heimosodista ja Karjalan pikaisen uuden kansannousun odotuksesta oli jo etäännytty, ja suuremmassa joukossa myös käsitykset tavoitteiden painotuksesta ja menettelytavoista eriytyivät.⁴¹

Eri suuntiin vetävien painotusten ilmaantuminen oli sikälikin itsestään selvää, että »maailmankatsomuksen» perusyhtenäisyydestä huolimatta sen eri aineksia voitiin painottaa eri tavoin ja seuraan oli tullut runsaasti lahjakkaita ja kunnianhimoisia miehiä, jotka sittemmin piirsivät syvät jäljet maan historiaan lukemattomilla poliittisen, tieteellisen ja taloudellisen elämän saroilla.

Kaila pystyi arvovallallaan ja jäsenistön ilmeisesti hyväksymällä sovittelevalla johtamistavallaan pitämään joukon koossa vuoden 1924 skisman jälkeen, mutta kun hän joutui tilapäisesti jättämään puheenjohtajuuden kaudeksi 1927–28, ristiriidat kunnianhimoisten »alapäällikköjen» ja heidän kohorttiansa välillä nousivat esiin. Seuran nimimiehet odottivat ja suorastaan vaativat hänen paluutaan, joka sitten toteutuikin.⁴² Jo neljä vuotta ennen myöhempää pesäeroa Helanen jopa kirjeessään epäili seuran säilymisen mahdollisuutta ilman Kailaa. Ja kun Kaila joutui lopullisesti väisty-mään 1930, uusi skisma oli jo pitkällä tulossa.

Jo Kailan aikana aloitettiin seuran perusteellisempi organi-

⁴¹ Kaila valitti tästä Simojoelle jo kirjeessään 28.4.1926, Simeliana 3.Aa:1. OMA. – Lokakuussa 1929, juuri ennen lapuanliikkeen ilmaantumista, hengen elvyttämisestä lähetettiin koko jäsenistölle hallituksen salaiseksi merkitty kiertokirje 14.10. seuran 6.10. pitämän yleiskokouksen keskustelujen perusteella, ja Helasen pitämä alustus »Mihin AKS:n merkki velvoittaa?» julkaistiin painetussa jäsenlehdessä seuraavana päivänä. Kiertokirje: Kerho 22 G4:e.KA. Jäsenlehti n:o 3/1929.

⁴² Mm. Martti Haavion, Vilho Helasen ja Urho Kekkosen kirjeet keväältä 1928 Kailan kokoelmassa. Säätio: Kaila 5.KA.

sointi, ja 1930 selvennettiin myös periaatteet ja toiminta-ajatus julkilausumaksi, joka vielä pystyttiin yksimielisesti hyväksymään. Ohjelmaa eteenpäin vietäessä ja kehitettäessä jouduttiin ottamaan kantaa paitsi sen eri aspektien – heimoyhteyksien, suomalaisen kansallisvaltion ja suomenkielisen kulttuurin sekä maanpuolustuksen – keskinäisiin painotuksiin myös mm. kansakunnan eheyttämisen suuntiin (työväestö, talonpojat, ruotsinkieliset) sekä suhtautumiseen puolueisiin ja poliittiseen järjestelmään yleensä.

Kun seura painotusten vaihteluista huolimatta säilyi ja laajensi vaikutuspiiriään, syynä oli ensinnäkin sen ohjelman yleinen suosio aikakauden opiskelevan nuorison piirissä, epäilemättä ensi sijassa kielitaistelun takia, mutta myös yleisemmin. On suorastaan huvittavaa todeta, että molempien suurten skismojen yhteydessä AKS:n kanssa kilpailemaan perustetut järjestöt julistautuivat AKS:n »alkuperäisen ohjelman» kannattajiksi, niin Itsenäisyyden Liitto 1924 kuin nopeasti nukahtanut Kärki-seurakin 1932.⁴³

Kuten mm. ylioppilasvaalit ja eräät muistelukset osoittavat, seura nautti suosiota ylioppilaiden piirissä laajalti jäsenistön ulkopuolella. Seuran piirissä esiintyi käsityksiä, että kaikki kannattajat eivät halunneet uskaltautua jäseniksi jäsenyyden edellyttämien »ylimääräisten» työ- ja opiskeluvollisuuksien takia. Toisia pitkälti aatteellisesti heimo-, kieli- ja maanpuolustusasioissa samanimielisiä ovat nähtävästi pidätelleet mm. vastenmielisyys valan vannontaa tai asenteellista »ryssävihaa» tai ajan mittaan tiukentuvaa yksimielisyysvaatimusta kohtaan.⁴⁴ Vasemmistoon tai edistyspuolueeseen sitoutunut ylioppilaiden pieni vähemmistö (Niilo Kärki tosin oli näkyvä edistyspuolelainen) ei tietenkään ollut pyrkimässä seuraan. Poliittinen sitoutuneisuus oli kuitenkin etenkin 20-luvulla opiskelijapiireissä harvinaista, ja AKS itse korosti – myös IKL:n vanavedessä 30-luvulla ollessaan – riippumattomuuttaan puoluepolitiikan ulko- ja yläpuolella.

⁴³ Räikkönen korostaa tätä monesti jo mainituissa muisteluksissaan. Kärki-seurasta P. J. Pirilä, Kärki ry. Pol. historian laudaturtyö, Helsingin yliopisto 1970.

⁴⁴ Käsitös perustuu tekijän muistikuviiin keskusteluista useiden edesmenneiden ko. sukupolven edustajien kanssa sekä toimeenpantuihin kiertokyselyihin vastanneiden jäsenten arviointiin mm. »ryssäviha»-asenteen vaikutuksista.

Toiseksi tiiviyyttä ylläpiti edellä kuvattu veljeskunnan eetos ja sitä tukeva rituaalinen järjestykulttuuri ja kolmanneksi organisaation tehostaminen. Sen myötä alkuperäinen matala ja tasa-arvoisuuteen nojaava organisaatio väistämättä – pelkän jäsenistön kasvunkin takia – hierarkisoitui ja byrokraatisoitui. Ajan henkikin lie-nee vaikuttanut, kun seuran järjestyksien lopullisesti kiteytyessä 1934 käyttöön tuli nimenomaan *Führerprinzip*, sanaa suoraan lainaamatta – puheenjohtajasta tuli »Päällikkö». Tosin organisaatio oli alun perin periaatteeltaan sotilaallinen, mitä monessa yhteydessä korostettiin.

AKS:n rakenteen perusta

Alun pienryhmässä kaikki tekivät talkootyötä – työnteko oli jäsenyysvelvoite. Muutamille päätoiminta-aloille nimettiin tosin heti keväen 1922 epävirallisessa organisoitumisvaiheessa vastuuhenkilöt, ja sihteeri oli monitoiminen ylityönjohtaja. Jo seuraavana vuonna joukko jaettiin 14 työosastoon: rahoitus-, pakolais-, sanomalehti-, puhuja-, juhla-, toimitus-, sihteerin, postikortti-, poliittinen, Karjala-Inkeri-seurojen, oppikoulujen Karjala-seurojen, kirjasto-, kuva- ja reserviosasto.⁴⁵

Useimpien työ selittyy jo nimestä. Todettakoon, että pakolaisosasto oli suoranaisesti »isojen poikien» antamassa työssä: se suoritti pakolaisten huolto- ja koulutustyön ohessa em. Itä-Karjalan Avustamiskeskuksen (IKAK) antamia tehtäviä, mm. jakoi muistomitaleita Itä-Karjalan retkillä olleille vapaaehtoisille. Voitaneen olettaa, että Kailalla entisenä värväyspäällikkönä oli sormissaan tämän työn johtamiseen tarpeelliset tiedot ja yhteydet – missä määrin IKAK ja sen »B-rahasto» tai muut rahat olivat esim. sotilaskoulutushankkeissa mukana, jää arvattavaksi.

Sanomalehtiosasto kokosi seuralle (sittemmin pääasiassa kadonnutta) leikearkistoa ja pyrki myös ohjailemaan kirjoituksia leh-

⁴⁵ AKS:n sääntöjä täydennettiin tarkempia ohjeita antavilla ohjesäännöillä (painettu). Nämä osastot sisällytettiin ensimmäiseen ohjesääntöön 1923.

tiin, puhujaosasto välitti puhujia erilaisten yhteistyötahojen, mm. suojeluskuntien, nuorisoseurojen ja pakolaisjärjestöjen ja -yhteisöjen tilaisuuksiin, sihteerin osasto avusti häntä käytännön aputehtävissä. Erillinen postikorttiosasto hoiti seuran alkuvuosien suurta liiketoimintahanketta, joka teetti runsaasti työtä (tarjouskirjeet oppilaitoksiin, yhdistykseen ja järjestöihin, kirjakaupoille jne., tilaus-ten vastaanotto, lähetysten hoito ja maksujen seuranta, kaikki pääasiassa talkoovoimin) ja edellytti loppujen lopuksi kaikkien jäsenten osallistumista myyskentelyyn, ainakin Martti Haavion happaman huomautuksen mukaan.⁴⁶ Lähetyksissä meni usein mukana myös seuran ensimmäisiä lentokirjasia ja sen välittämiä muiden kustantajien kirjojakin.

Seura ryhtyi heti kokoamaan itselleen Suomen itsenäisyystais- telua ja heimoasioita käsittelevää kirjastoa ja erityisesti heimosoti- en kuva-arkistoa sekä välittämään kustantajilta avustuksina saatuja teoksia pienkirjastoiksi heimopakolaisyhteisöille (myöhemmin myös Viron Inkeriin, Länsipohjaan ja Ruijaan). Nämä olivat kuva- ja kirjasto-osaston tehtäviä. Kuvaosastolla oli myös hoidossaan Räikkösen ideoima heimosotavalokuvien filmeistä kehitetty skiop- tikon-kuvasto, joka esitettiin ensi kerran itsenäisyyspäivän juhlassa 1922 ja jota sitten lainattiin eri tahoille – Talvela vei sen Lontoo- seenkin siellä Itä-Karjalasta esitelmöidessään.⁴⁷

Poliittisen osaston tehtävänä oli sekä pitää yllä yhteyttä eri puolueiden johtohenkilöihin että suorittaa seurassa itsekasvatusta poliittiseen ajatteluun AKS:n periaatteiden merkeissä.

Mielenkiintoinen on 14. osasto, »reserviosasto», jonka nimi ei ole yksiselitteinen. Se tuskin kuitenkaan tarkoitti muiden osasto- jen avuksi tarvittaessa komennettavia varamiehiä, sillä siihen kuu- luivat näkyvimät varttuneet upseerijäsenet, joilla oli virkapaik- koja sekä puolustuslaitoksessa että puolustusministeriössä. Sen tehtäviä ei ole selostettu. Se ei myöskään sovi hyvin »Kinnusen klu- biksi» mm. von Hertzenin mukanaolon takia. Samanaikaisuus

⁴⁶ Haavio, Nuoruusvuodet s. 572.

⁴⁷ Räikkösen kirje 15.9.1923, The Anglo-Finnish Societyn 8.11.1923 saap. kiitoskirje. AKS 2A:1.KA.

houkuttelee ajattelemaan, että sillä oli yhteys itäkarjalaisten sotilaskoulutuksen järjestämiseen. Ainakin sillä oli tuntuvasti leveämmät hartiats kuin aluksi nimetyllä sotilaskoulutuksen vastuuhenkilöllä ylioppilas Vähäkalliolla, ja se katosi organisaatiosta 1924.⁴⁸

Jokaisen jäsenen oli työskenneltävä jossakin osastossa, ilmoitettava, mihin halusi, mutta alistuttava siihen, että johtokunnalla oli oikeus määrätä lopullinen sijoitus. Kullakin osastolla oli johtokunnan määräämä päällikkö ja apulaispäällikkö, ja osastojen oli määrä saada kirjalliset työmääräykset johtokunnalta tai sihteeriltä.⁴⁹

Työvelvollisuus ja työosastojako jäivät AKS:n organisaation peruspiirteeksi, vaikka yksikköjen nimitykset, määrät ja luonteetkin muuttuivat ajan mittaan. Pakollinen silloisiin työjaostoihin kuuluminen poistettiin 1934 ja ne korvattiin »toimialapäälliköiden» johtamalla suppeilla asiantuntijatoimikunnilla 1937.

Vuoden 1924 ohjesäännössä purettiin edellisen vuoden byrokratiaa ja hienojakoisuutta: työosastoja jäi jäljelle 6 – rahoitus-, pakolais-, juhla-, propaganda-, keskus- ja alaseurojen osastot – ja lisäksi mukaan tulivat erillisinä Turun osasto⁵⁰ ja Teknillisen korkeakoulun oma osasto. Sihteerin valvonnan kattavuutta ja muutaakin toimistobyrokratiaa vähennettiin (kirjalliset ilmoitukset tehtävien suorittamisesta jäivät pois).

Jo seuraavana vuonna keskusteltiin »fuksiosaston» perustamisesta ja teekkarien erillisyydestä. Seuran tulokkaat päädyttiin oh-

⁴⁸ Mielenkiintoista ja seuran alkuvaiheen symbioosisuhteita kuvaavaa on, että Sota-arkistossa säilyneiden Lapuan sotakoulun kirjeenvaihdon rippeiden mukaan Vähäkallio ei noissa yhteyksissä esiintynyt AKS:n, vaan IKAK:n edustajana.

⁴⁹ Työmääräyslappusia painatettiin ja niihin varattiin tila kellonaika-, suoritus- ja raportointimerkinnöille. Niitä on säilynyt yksittäisille jäsenillekin pikkuaasioihin annettuina – täysin läpivietynä moinen byrokraattisuus olisi tuskin jättänyt vastuuhenkilöille aikaa muuhun kuin lappujen täyttöön ja tarkastamiseen. Tämä osoittaa lähinnä (Kailan?) pyrkimystä organisoida tehtäviä sotilasesikuntien tapaan. Osastojen tehtäväkuvat ja käskytyksen/raportoinnin järjestely tässä vuoden 1923 ohjesäännön mukaan. Räikkönen on ilmeisesti kirjoittanut tämän ensimmäisen ohjesäännön itseään ajatellen hyvin sihteerikeskeiseksi.

⁵⁰ Turun yliopiston osasto on perustettu kahteen kertaan. Ensimmäinen ylioppilaiden Kaarlo Marjasen ja Eino Suovan sekä prof. Kalle Väisälän johtama osasto selvästikin nukahti melkein heti ko. henkilöiden siirtyessä toimimaan paikallisen heimoklubin riveissä. Osasto perustettiin uudelleen 1925, mistä lähtien toiminta oli jatkuvaa.

jaamaan ensin puoleksi vuodeksi sihteerin apuvoimiksi (toimiston päivystäjiksi tms.) ennen työosastoihin jaottelemista. Teekkarit saivat pitää oman osastonsa, koska sitä halusivat ja koska

Kaila heitä puolsi, mutta heidät ohjattiin myös työosastoihin.⁵¹ Suuri sääntöjen ja organisaation uudistus pantiin toimeen vuoden 1927 alussa, jolloin jäsenmäärä oli kasvanut lähes 700:aan, uusien jäsenten virtaus oli siihen mennessä voimakkaimmillaan ja suuri osa jäsenistä oli jo siirtynyt pois Helsingistä tutkintonsa suoritettuaan tai opintonsa jätettyään. Vanhalla organisaatiolla ei enää voitu tulla toimeen.

Ohjelman painopisteet siirtyvät edelleen

Sääntöjen tarkoituksena (3.) painopiste siirtyi selvästi kotimaiseen kansalaistoimintaan. Heimoasian ajaminen jätettiin – valtiollisten olojen reaalista kehitystä ja Suomen opiskelijapiireissä vallitsevaa suuntautumista vastaavasti – toissijaiseksi. Heimovalistus kotimaassa ja Suomen heimon tilanteen tunnetuksi tekeminen ulkomailla ovat selkeästi ensisijalla tällä osa-alueella; heimolaisten keskuudessa tehtävälle valistustyölle voitiin vain antaa tukea (eikä sekään tietenkään onnistunut itärajan yli). Pakolaiset olivat jo sijoittuneet suomalaiseen yhteiskuntaan, akuutin huolenpidon tarve oli suureksi osaksi hellittänyt. Puolustushenkeen vaikuttaminen ja kansan eheyttäminen otettiin nyt selkeästi ohjelmallisiksi tavoitteiksi:

»Seuran päämääränä on voimakkaan kansallistunnon ja isänmaanrakkauden virittäminen ja lujittaminen kansassamme, Karjalan ja muiden heimokysymysten tunnetuksi tekeminen ja ajaminen.

Seura harjoittaa suomalaiskansallista herätys- ja valistustyötä jäsentensä keskuudessa ja ulospäin sekä tukee valistustyötä karjalaisten ja muiden heimolaistemme keskuudessa. Samoin seura

⁵¹ Asiaa koskevan osastonjohtajien kokouksen (Kaila läsnä) 5.3.1925 pöytäkirjan konsepti on säilynyt, AKS 1.KA.

työskentelee puolustustahdon kohottamiseksi ja kansamme eheyttämiseksi suomalaiskansallisissa merkeissä.»

Tämä painopisteen muutos vietiin loppuun vuoden 1934 (viimeiseksi jääneessä) sääntöuudistuksessa, joka nosti eheytyksen ja sotilaskunnan kohottamisen heimolaisiin kohdistuvan valistuksen ohi. »Puolustustahto» korvattiin laajemmalla ja aktiivisempaan toimintaan viittaavalla »sotilaallisen kuntoisuuden» käsitteellä. Pykälän 2. momentti muuttui muotoon:

»Seura harjoittaa suomalaiskansallista herätys- ja valistustyötä jäsentensä keskuudessa ja ulospäin, työskentelee kansamme eheyttämiseksi suomalaiskansallisessa hengessä ja sen sotilaallisen kuntoisuuden kohottamiseksi sekä tukee valistustyötä karjalaisten ja muiden heimolaistemme keskuudessa.»

Tarkoituksyökälään lisättiin kuitenkin vielä uusi kolmas momentti, jossa heimokysymys sai uuden painoarvon: sääntöihin tuotiin ensi kerran alusta saakka muuten viljelty – ja »vanhoilta» perinnöksi saatu – Suur-Suomen käsite.⁵² Samoin nähtiin tarpeelliseksi korostaa jäseniltä vaadittavaa sisäistä vakaumusta (jotka kyllä piti ilmetä jo valan sanamuodosta):

»Erikoisesti seura kiinnittää huomiota siihen, että sen jäsenistä kasvaa miehiä, joille seuran aatteet ovat muodostuneet omakohtaiseksi vakaumukseksi ja joilla on voimakas tahto ja kyky työskennellä Suur-Suomen hyväksi.»

Samat asiat oli tosin sanottu jo aikaisemmin muissa yhteyksissä seuran ensimmäisestä vuoden 1923 ohjesäännöstä saakka.

Keskittyvä ja hierarkisoituva valtakoneisto

Seuraa johti syksystä 1922 johtokunta, johon kuului puheenjohtajan, varapuheenjohtajan ja sihteerin lisäksi neljä jäsentä ja kaksi

⁵² T. Nygård on selvittänyt käsitteen historiaa, vivahteikkoutta – epämääräisyyttä – ja vaikutuksia väitöskirjassaan Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen (Otava, Keuruu 1978), erit. s. 241–50. Suomen Heimon hän toteaa keksineen »yhä uusia sanakombinaatioita» käsitteen tulkitsemiseksi (s. 248). Asiaa tarkastellaan lähemmin AKS:n heimotyön yhteydessä teoksen 2. osassa.

varajäsentä. Alempaa hierarkiaa edustivat vuodesta 1923 lähtien työosastojen päälliköt ja varapäälliköt, mutta muuten jäsenistö oli tasa-arvoisten pieni piiri. Ensimmäisen muodollisen karsintakynnyksen muodosti vala keväällä 1923; kaikki eivät sitä vanno-
neet.⁵³

Joulukuussa 1923 perustettu »AKS:n teknikot» oli tulevien osakuntakohtaisten osastojen kokeilukenttä (Turku, etäällä muista, oli asia sinänsä). »Alokas» -järjestelmän kantamuoto syntyi 1925, kun uusikoista muodostettiin sihteerille avustajaosasto. Sihteerin menetti tehtävään liittyneen asemansa johtokunnan jäsenenä 1924, mikä pienensi jäsenlukua yhdellä.

Perusteellisempaan uudistukseen päädyttiin siis 1927. Jäsenistö oli paisunut ja hajaantunut. Edellisinä vuosina oli pohdittu monesti, miten yhteyttä maakuntiin lähteneisiin voitaisiin pitää yllä, mutta kestävään ratkaisuun ei päästy. Haavio, joka siirtyi valmistuttuaan joksikin aikaa Porvooseen 1924, mainitsee Kailan lähetele-
leen valmistuneille (tuskin muille kuin valikoiduille) henkilökohtaisia paimenkirjeitä hengen ylläpitämiseksi.⁵⁴

Nyt jäsenistö jaettiin A- eli opiskelija- ja B- eli maaseutujäseniin. Tähän saakka seuralla ei ollut ollut jäsenmaksua, vaan työvelvollisuus; nyt B-jäsenille säädettiin (vähäinen) jäsenmaksu työvelvollisuuden vastineeksi. Yhdyssiteeksi perustettiin erityinen jäsenlehti »AKS»⁵⁵, ja yhteyksien hoitamisen – myös tehtävien antamisen heille – sai tehtäväkseen erityinen yhdysosasto.

⁵³ Rahastonhoitaja Hertta Rauramo on 200 ensimmäisen merkin jälkeen uutta merkkitilasta tehtäessä vuoden 1925 alussa esittänyt johtokunnalle (merkinnän mukaan hyväksytyin) muiston merkki- ym. talousasioista todeten, ettei kaikkia merkkejä ollut saatu jaetuksi (ja osa jaetuista oli jäänyt maksamatta!). AKS 5.KA. Ainakin osa jakamatta jääneistä merkeistä voitaneen yhdistää muistelustietoihin, joiden mukaan alussa kaikki eivät halunneet vanna. Säilyneissä ensimmäisissä valalle oikeutettujen luetteloissa on merkittävä määrä poissaoloja, ja keväällä 1923 järjestettiin poissaolleille (epäröineille?) ylimääräinen valatilaisuus viikkoa myöhemmin seuran kokouksen yhteydessä. Nimiluetteloja ja Räikkösen kiertokirje 16.5.1923. AKS 1.KA. Valakirjan ja jäsenluettelon hämäryyksistä osa saattaa liittyä näihin asioihin. Merkkien maksamatta jääminen ilmaisee myös sen, ettei jäsenyyteen ja uuteen rintamerkkiin alussa suhtauduttu yhtä kultillisesti kuin myöhemmin.

⁵⁴ Haavio, m. t., s. 594.

⁵⁵ Pikemminkin kiertokirje; ilmestymistahti oli perin harva, 1928–30 neljästi, sen jälkeen 1–3 kertaa vuodessa, 33 numeroa tammikuuhun 1944 mennessä.

A-jäsenten työvelvollisuus säilyi, ja työosastoja määriteltiin nyt 7. Entisen pakolaisosaston tilalle tuli heimotyöosasto, jonka työkentäksi määritettiin pakolaistyö sekä heimo- ja ulkosuomalaisasiat. Valistusosasto vastasi juhlista, kokouksista, puhujavälityksestä ja sen erikoisalana oli myös suomalaisuustyö. Kirjeenvaihtosasto vastasi yhteyksistä sanomalehtiin ja leikkeiden kokoamisesta, Suomen Heimon osasto lehden toimituksesta, taloudesta ja levikistä. Talous-, alaseura⁵⁶ ja yhdyisosasto hoitivat nimensä mukaisia tehtäviä. Valaa vannomattomista alokkaista koostui kahdeksas, sihteerin apulaisten osasto, jolle samalla annettiin aatteellista peruskasvatusta. Kullekin osastolle nimitettiin päällikkö ja sihteeri ja niille annettiin oikeus jakautua jaostoihin. Osastojen valvontaa tehostettiin (aikaisemmin oli sattunut herpaantumisia): kullekin niistä määrättiin hallituksen piiristä valvoja.

Seuran johtokunta muuttui nyt nimeltään hallitukseksi. Varajäsenjärjestelmä poistui, jäsenmäärä kasvoi: puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja 9 jäsentä. Valinnassa loitonnuttiin nyt välittömästä demokratiasta, vaalit tulivat itse asiassa kaksiportaisiksi. Vaalikokousta edeltävässä yleisessä kokouksessa valittiin 10-miehinen toimikunta, joka asetti vuosikokouksen valittavaksi 18 ehdokasta, joiden valasta oli kulunut vähintään vuosi. Suoran demokratian jäänteeksi jäi varauma, että ehdon täyttävä ja 10 läsnäolijan kannattama jäsen voitiin vuosikokouksessa lisätä ehdokaslistalle.

Tämän vanhan organisaatorungon täydennykseksi luotiin samalla toinen, osakuntiin perustuva jako, joka ulotti seuran ohjauksen ja valvonnan tarkemmin yksittäisiin jäseniin kuin suurissa työosastoissa oli mahdollista. Jo aikaisemmin olivat jäsenet toimineet osakunnissaan informaalisisa ryhminä, aluksi Karjala-illanviettoja järjestäen ja sitten yhä vahvemmin yleiseen osakuntaelämään vaikuttaen, mutta nyt asiasta otettiin säädökset uuteen ohjesääntöön.

⁵⁶ Merkittävimpiä alaseuroja olivat oppikoulujen Karjala-seurat jo vuodesta 1923. Eräät karjalaispakolaisten paikalliset Karjalaseurat olivat myös hakeutuneet ja tulleet hyväksytyiksi AKS:n alaseuroiksi. Yritykset alaseurojen saamiseksi kansakoulunopettajaseminaareihin eivät tuottaneet kestäviä tuloksia Jyväskylän seminaaria (sittemmin kasvatustopillista korkeakoulua) lukuun ottamatta. Ko. toimintaa tarkastellaan lähemmin heimotyön yhteydessä kirjan 2. osassa. – Vuosina 1928–32 perustettiin myös muutamia varttuneempien jäsenten muodostamia paikallisosastoja, myöhemmän piiriäön alkusoluja.

Kuhunkin osakuntaan (tai vastaavaan eri korkeakouluissa) asetettiin viisijäseninen osakuntaneuvosto, jonka osakuntaan kuuluvat seuran jäsenet valitsivat vuosittain. Neuvostot saivat tehtäväkseen jäsenten aktiivisuuden ja kurin valvonnan, seuran vaikutuksen levittämisen osakuntaansa ja ylioppilaskuntaansa. Lisäksi niille annettiin myös seuran laajemmalle yhteiskuntaan tähtäävään toimintaan liittyvä »kykyjenmetsästystehtävä»: oli löydettävä seuraan kuuluvien osakuntalaisten joukosta erikoistaitajat (puhujat, kirjoittajat, lausujat jne.), luetteloitava nämä, pidettävä luettelo ajan tasalla ja toimitettava sen kaksoiskappale seuran sihteerille.⁵⁷ Seura oli jo niin laaja, ettei johdolla ollut keinoja jäsenistön hallintaan ilman tällaisia apuhierarkioita.

Tässä vaiheessa oltiin yleensäkin sitä mieltä, että seurassa kaivattiin sisäistä ryhdistäytymistä. Niinpä perustettiin myös oma »kunnia tuomioistuin», toverineuvosto (olemassa vuoteen 1933) valvomaan osakuntaneuvostojen avustuksella ja itse hallituksen neuvoa-antavana elimenä jäsenistön käyttäytymistä ja säädettiin neliportainen rangaistusasteikko, jossa kovenevien muistutusten jälkeen seurasi lopuksi erottaminen.

Martti Haavio, joka sittemmin kuului 1932 eronneen ryhmän keskeisiin henkilöihin, vaati vuonna 1928 tiukkaa kuria: »AKS on taistelujärjestö, jossa jokainen jäsen on sotilas. Täällä vaaditaan teiltä, uudet veljet, kuuliaisuutta...» Samaa korostettiin tietysti muutenkin, myös ulospäin, mm. 1931 kannatusyhdistyksen jäsenhankintaa varten julkaistussa vihkosessa: Jäsenet ovat »velvolliset sotilaalliseen kuuliaisuuteen seuran johdolle». »Jäsentensä toimintaa tehostaa seura asteittaisen valvonnan ja sotilaallisen organisaationsa avulla.»⁵⁸

Sotilaskuri edellyttää kuitenkin pakkokeinoja, joita vapaalla

⁵⁷ Laajempi ja yksityiskohtaisempi tehtävämäärittely seuran vuoden 1927 ohjesäännön (painettu) kohta 4. Mielenkiintoista on, että jo Vihan Veljien papereissa pyrittiin selvittämään jäsenten taitoja ja yhteiskuntasuhteita, ja AKS tehosti tätä selvittelyä myöhemmin. Tämä kuului Kailan aloittamaan »yhteiskunnan soluttamisen» (tätä termiä ei tosin käytetty) linjaan.

⁵⁸ AKS 4/1928, s. 5; AKS, lyhyt selostus toiminnasta ja päämääristä, s.1. Kuuliaisuuden rajoja ei enää määritely, mutta mahdollisuus kieltäytymiseen »omantunnon syistä» säilyi ohjesäännöissä vuoteen 1933, jolloin se katosi.

kansalaisjärjestöllä ei tietenkään ollut. Lisäksi se edellyttää luottamusta ylipäällikköön. Opiskelijajärjestön luonteen mukaista on myös tiheä vaihtuvuus »päällystön» vakansseilla. Kun voimakas- tahtoinen ja suuntaa luonut ylipäällikkö joutui pois pelistä 1930 terveydellisistä ja »siviilityöhönsä» liittyvistä syistä, sisäinen epäso- pu ja entisten alipäälliköiden kilpailu roihahivat liekkeihin, ja val- takuntaa repivät poliittiset kiistat repäisivät rikki myös AKS:n.

Keskipolvi linnoittautuu

Tuonnempana selvitetävän vuoden 1932 trauman jälkeen AKS:n organisaatio kiteytettiin entistä hierarkkisempaan muotoon ja seu- rassa valtaan jäänyt »vanhojen» ryhmä vakiinnutti johtoasemansa. Lopullisena merkinä tästä oli uuden, omalla tavallaan – kaunopu- hujana – karismaattisen pysyvän puheenjohtajan Vilho Helasen asettuminen tuoliinsa.

Vuoden 1933 ohjesäännön mukaan seura jakautui jaostoihin (entiset työosastot), osastoihin (osakunnittain/korkeakouluittain) ja piireihin (maakunnittain); entiset B-jäsenet olivat nyt piirijäse- niä. Piirien perustamisesta tehtiin päätös 1932, mutta jo vuodesta 1928 seuralla oli ajoittain vilkkaastikin toimineet paikallisosastot Viipurissa ja Oulussa turkulaisen yliopistoon keskittyvän paikallis- osaston sekä seminaarien ja oppikoulujen Karjala-seurojen lisäksi. Nämä säilyivät erillisinä edelleen, Karjala-kerhot oli jo 1927 siir- retty erilliseen keskusliittoon, jossa AKS oli vahva vaikuttaja.⁵⁹

Opiskelijoiden eteneminen jäsenyyteen tehtiin 1933 kolmi- portaiseksi: alokkaat, kokelaat ja valajäsenet. Aluksi jäsenet olivat kouluttautuneet itseopiskelulla⁶⁰, kokousten ja veljesiltojen antia

⁵⁹ T. Nygård, *Suur-Suomi vai ...*, s. 118–20.

⁶⁰ Esimerkiksi ensimmäinen kirjaluettelu, jonka teosten tuntemista vaadittiin uusilta jäse- niltä 1923, sisälsi 5 teosta: Pärnänen, *Antti Kivekäs*; Itkonen, *Suomensukuiset kansat*; Ruuth (= Ruutu), *Karjalan kysymys*; Olsoni: *Venäjä ennen ja nyt*; Salminen, *Inkeri* – ja lisäksi AKS:n omat lentokirjaset. Ohjesääntö 1923, kohta 4. Seuraavana vuonna ohjelmaan lisättiin Snell- manin lähemmin määrittelemättömät »teokset» sekä Voionmaan *Suomen uusi asema* – tuol- loin oltiin siis ideologian estämättä valmiit •ttamaan ohjelmaan sosiaalidemokraatin kirjoittama kirja. Ohjesääntö 1924, kohta 4.

kuuntelemalla sekä työosastoissa ja niiden alajaostoissa toimimalla (esimerkiksi heimotyöosasto jakautui useisiin alajaostoihin). Tu-
lokkaiden perehdyttäminen ja alkuvaiheen työnohjaus oli kuitenkin jo 1928 uskottu erityiselle »nuorten osastolle». Silloin ei uusilla ylioppilaspolvilla enää ollut välitöntä kokemusperäistä yhteyttä itsenäisyystaistelun, heimosotien ja hädässä olevien pakolaisjoukkojen aikaan eikä sen ajatusmaailmaan.

Jo jäsenmäärän kasvu sinänsä teki koko jäsenistön työjaostomylllytyksen mahdolliseksi. 1933 järjestettiin systemaattinen ja samalla sekä jäsentarjokkaan aatteellisen uskollisuuden mittaava että aktiivisen toimintahalun ja -kyvyn testaava koulutusohjelma. Yletäkseen portaikossa jäsenen oli osoitettava aktiivisuutta, kuuliaisuutta ja hyvää käytöstä oppisuoritusten lisäksi, joista lähemmin tuonnempana. Alokkaiden ja kokelaiden asema ja velvollisuudet määriteltiin erityisissä ohjesäännöissä, ja heidän koulutuksestaan vastasivat kummankin asteen erilliset koulutusjaostot.

Hallituksen kokoonpanoa muutettiin vuoden 1934 säännöissä. Puheenjohtajasta tuli »päällikkö», varapuheenjohtajia valittiin kaksi, joista toinen sai vastuulleen osastojen, toinen jaostojen tarkastuksen. Hallitukseen valittiin 13 jäsentä nyt jo hyvin keskitetyn ehdokasasettelun kautta. Ehdokkaat asetti Helsingin piirin päälliköllä vahvistettu osastojen ja jaostojen päälliköistä koostuva uusi päällikköneuvosto kahdelle listalle, toiselle 12 piiri- ja toiselle 14 osasto- tai piirijäsentä (vähintään vuoden valajäseninä olleita) ja antoi puolelle näistä puoltolauseensa. Lisäehdokkaan asettamisen teoreettinen mahdollisuus jätettiin entiselleen.

Tällä säädöksellä sinetöitiin »vanhojen radikaalien» vallankaappaus, joka oli pantu toimeen jo syksyllä 1933. Aikaisemmin vaihtuvuus hallituspaikoilla oli ollut suhteellisen ripeää – opiskelijoiden lopputöiden, valmistumisten, ulkomaisten opintomatkojen tms. takia. Syyskuusta 1933 lähtien hallituksessa ei ollut enää yhtään ennen kevään 1932 skismaa valittua jäsentä, mutta loppusyksyllä siihen valittiin kuusi lisäedustajaa, »jotta vanhojen jäsenten ääni pääsisi kuuluviin»⁶¹. Joukossa olivat mm. Vilho Helanen, R.

⁶¹ Vuosikertomus 1933, s. 6.

G. Kallia, Elias Simojoki ja Reino Ala-Kulju, näkyvimpiä seuran aktiivijäseniä perustamisvaiheesta saakka (Simojoki jäsen 1, Kallia 19, Helanen 91, Ala-Kulju 142). Samaan joukkoon kuului puheenjohtaja Vuorjoki (jäsen 9).

Tämä ryhmä parilla nuoremmalla (Teuvo Niskala kuolemaansa vuoteen 1937 saakka ja Reino Castrén) täydennettynä säilytti keskeisen asemansa seurassa – puheenjohtajistossa, hallituksessa ja sen avuksi perustetussa neuvottelukunnassa vuoteen 1940 (Simojoki kaatui talvisodassa), Helanen seuran lakkauttamiseen saakka.

Helanen seurasi vuoden 1933 sääntöuudistuksen jälkeen Vuorjokea puheenjohtajan eli päällikön paikalla ja toimi puheenjohtajana vuodesta 1936 yhtäjaksoisesti loppuun saakka (välillä Kallia oli hoitanut tehtävää vuoden) ja toimi samalla Suomen Heimon päätoimittajana vuodesta 1940. Castrén oli tullut 1933 varapuheenjohtajaksi, ja kun varapuheenjohtajia vuodesta 1934 valittiin kaksi, hänen kumppanikseen tuli aluksi Kallia. 1935 näihin tehtäviin tulivat Vuorjoki ja Niskala, 1936 Niskala ja Kallia. Vuosina 1936–40 ryhmän jäsenet olivat vaihtelevasti neuvottelukunnan ja/tai hallituksen jäseniä (kaikki seitsemän tulivat ensimmäiseen neuvottelukuntaan 1936 ja elossa olevat kuusi jatkoivat 1938).

Varapuheenjohtajuudet jätettiin nuoremmille 1937. Vuorjoki päätoimitti Suomen Heimoa vuoteen 1937. Hän ja Kallia hoitivat seuran taloudellisesti tärkeimpiä apuelimiä kannatusyhdistystä ja Suur-Suomi –rahastoa. Castrén oli seuran aktiivinen linkki heimojärjestöihin ja myös kansainväliseen Neuvostoliiton vähemmistökansojen pyrkimyksiä ajavaan antikommunistiseen Prometheusliikkeeseen. Tämän ryhmän välityksellä yhteys IKL:ään oli varsin tiivis, mistä tuonnempana lähemmin. Sihteeriksi tuli 1934 Eljas Haataja ja 1936 Arvo Konkonen – aiempi nopea kiertö pysähtyi siihen. Taloudenhoito vakiintui ekonomi Juha Laurilan käsiin.

Aktiivi- ja evp-upseerien osuus oli helmikuussa 1934 valitussa »Helasen ensimmäisessä» hallituksessa näkyvä (luutnantti Reino Arimo, tuleva kenraali; jääkärieverstiluutnantti evp. Eero Kuussaaari, heimosoturi ja AKS:n perustajaupseereita; kapteeni Matti Aarnio, myöhempi eversti ja talvisodan kuuluisa »Motti-Matti»), mikä ehkä vaikutti viranomaisten kesän 1934 kuuluisaan ratkaisuun:

aktiiviupseerien AKS:ään kuulumisen kieltämiseen. Aarnio ja Arimo joutuivat tämän johdosta jättämään hallituksen kuten koko seurankin.

»Seitsemän veljeksen» ydinryhmä siis vakiinnutti pysyvän asemansa seurassa 1934. Pyykki oli pantu ja pysyi, skismat ja linjan heilahtelut eivät olleet enää käytännössä mahdollisia niin kauan kuin johto pysyi yhtenäisenä (kuten se pysyi vuoteen 1940). Nuoret ja kyvykkäät miehet, yleensä jo tutkintonsa suorittaneet, kyllä vaihtuivat heidän ympärillään hallituksessa ja neuvottelukunnassa. Myöhemmin julkisuudessa eniten näkyneistä nimistä mainittakoon vain Kai von Fieandt, Lauri Hyvämäki, Olavi Lähtenmäki, Jukka Malmivaara, Antero Manninen, Matti Virkkunen – ja ansioituneita ammattimiehiä tuli monista muistakin eri elämänaloilla.

Opiskelijapojat täyttivät työvelvollisuuksiaan seuran tehtävissä ja istuivat mielellään seuran toimistossa, jossa päivittäin kannuja valettiin, etupäässä myykinä kuuntelijoina johtajien puhussa.⁶²

Hallintoon lisättiin vuoden 1934 jälkeen syksyn 1936 ns. suurkokouksessa, jossa piirien edustajat olivat mukana, vielä neuvoo-antava 16-jäseninen neuvottelukunta, joka edelleen tiivisti vanhojen ja valmistuneiden otetta järjestöstä. Siihen valikoitui luotettavaa entistä sisäpiiriä hallituksen sisärenkaan lisäksi. Jäljellä olleen lyhyen toiminta-ajan takia sen rooli ei ehtinyt selkiintyä, mutta vaikka sen ulospäin näkyvänä tarkoituksena oli ilmeisesti kautta maan ulottuvan järjestödemokratian osoittaminen, se näyttää kokoonpanonsa perusteella kyllä »demokraattisen sentralismin» elementtä, johdon äänen kaikupohjalta enemmän kuin sen toimien kritiikkiryhmältä.

Neuvottelukunnan perustaminen ja koko mainittu suurkokous olivat kesän 1936 eduskuntavaalien jälkeisiä tapahtumia. Tuon vuoden vaalitaistelussa AKS astui ratkaisevan, eräiden silloin ja monien jälkikäteen virheenä pitämän askeleen käytännön puoluepolitiikkaan IKL:n kylkiäisenä. Suurkokous, jossa oli läsnä n. 500 jäsentä kautta maan, ja neuvottelukunnan perustaminen voitaneen tarkempien lähteiden puuttuessaikin tulkita sisäisen yksimielisyy-

⁶² Piispa Erkki Kansanahon kirjoittajalle kertomaa.

den näytöksi ulospäin – jolta samalla voitiin odottaa kykyä palauttaa painollaan »epäilevät tuomaat» samaan ruotuun enemmistön kanssa.

Tässä ei ilmeisestikään täysin onnistuttu, sillä Helanen ja Sulo Elomaa varoittelivat parina seuraavana vuonna jäsenlehdessä eriseuraisuuden kylvöstä omissa riveissä, ja 1938 koettiin viimeinen merkittävä eroamisen/erottamisten aalto, nimenomaan piirijärjestön »puhdistus» – suuri osa varttuneemmasta jäsenkunnastahan ei ollut kokenut viimeisen kehitysvaiheen yhdenmukaistavaa systemaattista ylioppilaskasvatusta. Tällä jäsenistön karsinnalla – josta lähemmät tiedot ovat kadonneet – ei kuitenkaan enää ollut samaa kantavuutta kuin vuosien 1924 ja 1932 tapauksilla. Näkyviin ei noussut oppositiomielistä kellokasta eikä julkista kiistaa käyty. Lähtijät lienevät olleet seuraan 1932 jääneitä epäpoliittisia »hiljaisia», jotka äänestivät IKL:lle annettua vaaliapua vastaan jaloillaan.⁶³

Kansalaisjärjestö ja oppipojat

Vuoden 1936 vuosikertomuksessa AKS toteaa itse ryhtyneensä ensimmäisen kerran koko voimallaan poliittiseen toimintaan, ts. puoluepolitiikkaan, ja luonnehtii suurkokousta taitekohdaksi, joka ilmensi ylioppilasjärjestön muuttumista poliittiseksi taistelujärjestöksi.⁶⁴ Tällöin seuran parituhantisesta jäsenmäärästä (2000:n raja särkyi 1937) jo enemmistö oli opintonsa päättäneitä tai jättäneitä piirijäseniä, ja uusia jäseniä otettiin myös suoraan kentältä valintakelpoisten akateemisten kansalaisten joukosta, jotka tosin joutuivat eteenpäin päästäkseen käymään läpi oman kirjeellisen koulutusohjelmansa tutkintoineen ennen valalle pääsyä.

Johtopäätökset muutoksesta toteutettiin myös seuran sisäises-

⁶³ AKS 24 (30.11.1937) s. 1–2 »Voimakas, eheä AKS»; 25 (13.4.1938, Elomaa) s. 1–2 »Veljeshenki», vaaditaan ehdotonta luottamusta seuran johtoon, puhutaan provokaatioista; 26 (24.9.1938) s. 1–3 »Eheä AKS», Helasen ilmoitus toteutetusta puhdistuksesta, syyksi esitetään jäsenvelvollisuuksien laiminlyönti.

⁶⁴ Vuosikert. 1936, s. 3–4.

sä organisaatiossa, jossa opiskelijat jäivät entistä selvemmin korkeakouluopintojensa ohella seuran sisäisten opintojen ja ylioppilaspolitiikan kautta päteväytyväksi työntekijäportaaksi sektoreilleen erikoistuneiden ja entistä pitkäaikaisempien päälliköiden johtoon. Heitä tarvittiin moniin tehtäviin ylioppilaspolitiikassa, propagandakampanjoissa ja keräysoperaatioissa ja heistä tietysti kasvatettiin AKS-henkistä johtajistoa tulevaisuuden Suomelle.

Aktiivisuuden valvomiseksi osakuntien osastot – jotka olivat jo kehittyneet liian laajoiksi kerhotyyppiseen yhteistoimintaan – jaettiin 1933 sotilaallisesti joukkueisiin ja ryhmiin, joiden päälliköillä oli valvonta- ja raportointivelvollisuus osaston päällikölle. Osastoilla oli aikaisemmin jaostoille kuulunut vastuu myös jäsenien valistamisesta. Päälliköt koottiin ohjesäännön mukaan parin viikon välein »osastojen tarkastajan (= 1. varapuheenjohtajan) puhutteluun» tekemään selkoa osaston tilasta, neuvottelemaan yhteisistä toimintamuodoista ja kuulemaan hallituksen määräykset osastojen tietoon saatettavaksi. Kun Jyväskylän Kasvatusopilliseen korkeakouluun perustettiin 1937 osasto seminaarin entisen Karjala-seuran työtä jatkamaan, osastoja oli kaikkiaan 15. Helsingin yliopiston jokaisella suomenkielisellä osakunnalla, Teknillisen korkeakoulun ja Kauppakorkeakoulun sekä Turun yliopiston ylioppilailta oli omat osastonsa.

Jäsenistön tietojen täydentämistä, maailmankatsomuksen lujitusta, yhteishenkeä ja palvelusalttiutta pidettiin yllä aktiivisella kokousten pidolla osastojen tasolta useasti vuodessa toistuviin seuran varsinaisiin kokouksiin asti, mielenosoitusmarsseilla ja kunnianosoituksilla, juhlilla, joista merkittävimpiä olivat itsenäisyyspäivän juhlat, sekä lukukausien aikana lähes kerran kuussa järjestetyissä veljesilloissa yleensä ajankohtaisen teeman tai teemojen merkeissä. Noissa illanvietoissa oli usein läsnä merkittäviä vieraita ja/tai piiri-jäseniä.

Rovasti Jussi Kuoppala on muistellut 1930-luvun AKS:läisen opiskelijan elämää värikkäästi:

»Seuran arki oli koulutusta ja taas koulutusta.» Oli käytävä alokas-, kokelas- ja jatkokoulutuskurssit ja vielä »tempauksiin» liittyviä erikoiskursseja. Oli työpalvelua seuran antamissa tehtävissä

(alokkailla oli mm. päivystysvuoronsa seuran toimistossa sihteerin aputyöntekijöinä, ja Suomen Heimon tilausten sekä seuran kannattajajäsenten hankintaa pidettiin pysyvinä jäsenvelvoitteina). »Oli kamppailua seuran ohjelman merkeissä osakunnissa, oli sanomalehtikirjoituksia, oli erilaisia kiertueita varsinkin kesäisin ja erityisesti rajaseudulla. Oli adressien keruuta. AKS marssi kunnianosoituksiin ja mielenosoituksiin. Se polki maasta vihellyskonsertteja. Se järjesti sytyttäviä juhlia itsenäisyyspäivinä ja Snellmanin päivinä. Sen veljesillat olivat aivan omaleimaisia tilaisuuksia. Jonkin ajankohtaisen asian käsittelyn rinnalla niissä oli spontaania hetken tunnelmasta syntynyttä musiikki- ja puheohjelmaa. Tunnelma kohosi usein kattoon. Sellaistakin sattui, että kellon jo lähestyessä puolta yötä marssittiin halki öisen Helsingin kunnia käynnille Snellmanin patsaalle. Lupa oli yhtäkkiä hankittu puhelimitse suoraan poliisipäälliköltä. Nimenomaan veljesillat takoiivat lujaksi veljeyttä.»⁶⁵

AKS:n toimisto ja sitten 1933 Ylioppilaskahvilan yhteyteen saatu oma kahvihuone muodostuivat oleskelu-, poikkeamis- ja lehtienlukutiloiksi, joissa tavattiin varttuneempia veljiä ja kuultiin ajankohtaisia asioita, ehkä kirjoitettiin seuran sittemmin kadonneeseen päiväkirjamaiseen »kronikkaan» omat kuulumiset, vaikkapa vain »hurraa, poika tuli!» – tämäntapaisia poimintoja kronikasta painettiin täytepaloina jäsenlehden sivuille – tai oma tulenpalava mielipide.

Ylioppilaslehti oli AKS:n miesten johdossa vuodesta 1923 ja valikoi sanottavansa muita ärsyttävästi sen mukaan, mutta kilpailevat lehtiyrietykset kuihtuivat nuppuunsa kerran toisensa jälkeen. Jäsenlehti *AKS* oli sisäinen yhdysside, ja lisäksi seuran pulavuosien jälkeen vuodesta 1935 muhkeaksi paisunut äänenkannattaja *Suomen Heimo* sekä seuran lukuisat muut – 1930-luvulla nimenomaan maanpuolustusta käsittelevät – painotuotteet syöttivät taaisena virtana sekä merkittävän yksityiskohtaista asiatietoa että uskonvahvistusta niin jäsenille kuin ulkopuolisillekin.

⁶⁵ Jussi Kuoppalan esitelmästä *Kerho 22:n* tilaisuudessa 1977. K22 Y1.KA.

Valtava koulutusjärjestelmä

Seuran koulutusjärjestelmä kiteytettiin vuoden 1933 ohjesäännössä kiinteäksi kurssimuotoiseksi opintokokonaisuudeksi, jonka kesto oli vähintään kaksi lukukautta (oppikoulunsa Karjala-seurassa ansiokkaasti toiminut nuorimies saattoi tosin selviytyä vähemmällä). Terminologia muutettiin sotilaalliseksi sotilaallisuuden yleisen korostamisen myötä⁶⁶: ennen valajäsenyyttä oltiin ensin alokkaita ja sitten kokelaita, portaalta toiselle edettiin »ylennyksin».

Tulokas, jolla siis oli kahden valajäsenen suositus jäsenyydelleen (ja suosituksen velvoittavuutta tehostettiin panemalla suositelija osavastuuseen: epäonnistuneista suosituksista voi saada jokikin aikaa suositellukiellon), joutui ensin alokasjaostoon työvelvolliseksi, mm. suorittamaan päivystysvuoroja toimistossa sihteerin apuvoimana, ja käymään läpi alokaskoulutuksen. Siihen kuului pakollinen luentosarja, minkä lisäksi oli luettava seuran hallituksen määräämät teokset heimokansoista, heimosodista ja suomalaisuuden historiasta ja suoriuduttava tentistä. Alokaskoulutukseen kuului jopa isänmaallisten laulujen kurssi, jossa vuoden 1934 ohjelman mukaan harjoiteltiin 18 isänmaallista laulua (16 suomalaista sekä *Nouse Inkeri ja Eestimaa*).

Luento-ohjelman runko säilyi pääpiirteissään samana. Vuonna 1934 luentoja oli kuunneltava kymmenen. Aiheet olivat AKS:n historia ja organisaatio, suomalaisuus, maanpuolustus, Karjalan kysymys, Inkerin kysymys, Viro ja Unkari, Länsipohjan ja Ruijan kysymys, ulkopoliittinen orientoituminen, yhteiskunnalliset kysymykset ja AKS:läisyyden merkitys.

Kokelasvaiheen koulutusohjelma oli varsin vaativa. Siihenkin sisältyi pakollinen luentosarja, ja sen lisäksi asianomaisen oli laadittava tutkielma tai osoitettava joko puhuvansa kohtalaisesti viroa tai ymmärtävänsä tyydyttävästi venäjänkielistä tekstiä. Valitettavasti säilyneistä tiedoista ei selviä, kuinka moni kokelas valitsi kielikokeen – venäjä ei ainakaan liene ollut niin suosittu kuin ehkä

⁶⁶ Sotilaallisuuden yleinen korostaminen vuonna 1934 ilmenee mm. vuosikertomuksen sotilaallisesta kielenkäytöstä, etenkin organisaation kuvaamisessa, s. 7–9.

olisi tarpeellista ollut. Joka tapauksessa tutkielmia valmistui luku-kaudessa kymmenittäin asiantuntijoiden arvosteltaviksi.

»Kokelas aika AKS:ssä oli tiukka. Meille pidettiin useita luentoja, joihin osallistuminen oli tarkemmin valvottua kuin konsanaan korkeakouluissa. Jouduimmepa kirjoittamaan 'diplomityönkin'. Sain aiheekseni jotakin suunnitelmataloutta – valtionhallintoa käsittelevää tai ylipäätään silloinkin muodikasta puppua, johon mallit oli haettu Saksasta ja Italiasta, vaikka Lenin ja Stalin viisi-vuotissuunnitelmineen olivat paljon lähempänä.» Kertoja torjui muotinäkemukset ja tölväisi osuustoimintaliikettäkin, koska oli kotoa käsin yksityiskapitalismin kannalla – ja sai kouluttajalta siitä satikutia joukon edessä, mutta seuraan pääsi.⁶⁷

Kokelasmaailman saatoja oli aluksi kaksi, jotka myöhemmin yhdistettiin, vaikka tietty »linjajakoisuus» säilyi.

Kokelas saattoi valita heimokysymysten tai suomalaisuuskyse-lyksymysten tuntemukseen painottuvan linjan. Luentosarjoissa oli yhteinen yhteiskunnan yleisiä kysymyksiä koskettava osa. Sen sisältö heijasteli tietysti johdon näinä vuosina sangen oikeistolaista maailmankuvaa, mutta sisälsi säilyneiden näytteiden perusteella⁶⁸ paljon silkkaa tosiasiatietoa – huomattakoon, että yhteiskuntaoppi oli noina aikoina tuntematon asia oppikouluopetuksessa, joten tältä osin seuran oma luentosarja oli myös yleissivistyksellinen »studia generalia» -kurssi.

Syksyn 1934 kokelaskoulutus käsitti 18 luentoa.

Karjalan kysymykseen keskittyvässä jaostossa ensimmäiset 13 aihetta olivat: 1. Inkerin kysymys, 2. Venäjän vähemmistökansallisuudet, 3. Karjalan maantieto, väestö- ja kansallisuussuhteet, 4. Karjalan historia, 5. Tarton rauhansopimus, sen tulkinta ja soveltaminen Neuvosto-Karjalassa, 6. Karjalan sivistyksellinen nykytila ja kysymys, 7. Karjalan poliittinen kysymys ja AKS:n suhde siihen, 8. Venäjän valtio- ja talousjärjestelmä, 9. Venäjän poliittinen ja so-

⁶⁷ Kauppakorkeakoulun ylioppilaan, myöhemmän toimitusjohtajan Matti Kauppinen muistelu vuodelta 1977. K22 Y1.KA. Aihe saattoi toki olla propagandistisille mielikuville vähemmän altista faktojen kokoamista ja punnintaa. Esim. metsätieteen opiskelija Onni Valtonen teki 1937 tutkielmansa Itä-Karjalan metsätaloudesta. Ibid.

⁶⁸ Luentorunokkoja ja muistiinpanoja jonkin verran Kerho 22:n kokoelmassa: kansio I.KA.

tilaallinen asema, 10. yksilön suhde yhteiskuntaan, 11. valtiomuodot, 12. talousmuodot, 13. talouspolitiikka.

Suomalaisuuteen ja Viroon keskittyvässä jaostossa edettiin vastaavasti linjaa: 1. suomalaisuusasia, historia ja taloudellinen elämä, 2. Ahvenanmaa, 3. suomalaiset vähemmistöt, 4. Länsipohja ja Ruija, 5. Hallitusmuodon 14. pykälä ja kielilait, 6. yliopistokysymys ja oppikoulun kielenopetus, 7. läntinen suurpolitiikka: reuna-vaalit ja Eurooppa, 8. Skandinavia, 9. Viro: maantieto ja historia, 10. Viro: poliittinen ja sivistyselämä, 11. Viro: talouselämä, 12. Viron Inkeri, 13. taloudellisten ja yhteiskunnallisten kysymysten pohja. Viimeiset 5 luentoa olivat yhteiset: finanssipolitiikka, työväenkysymys, maakysymys, »ajankohtaisia taloudellisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä» ja »ohjelmallinen yhteenvedo».⁶⁹

Koulutusjaostoilla oli omat päällikkönsä ja sihteersä ja heidän yläpuolellaan vielä koko toimialaa vetämässä koulutuspäällikkö ja koulutussihteeri. Luennoitsijoina käytettiin sekä seuran omia että ulkopuolisia asiantuntijoita. Kaiken kaikkiaan koulutustoiminnasta – johon liittyi myös maakunnista suoraan piireihin hyväksytyjen jäsenten etäopiskelun ohjaus – tehtävänantoon, kurssisuunnitelmiseen, tentteineen, tutkielmien arviointineen – kehittyi melkoisen työmäärän aiheuttava osa seuran työstä.

Myöhemmissä sukupolvissa harvojen ammattitutkijoiden piirin ulkopuolella ei monikaan suomalainen liene hankkinut yhtä perusteellista kielisukulaisten olojen sekä kansallisen aate- ja vanhemman sotahistorian tuntemusta kuin AKS joistakin »ajan muodin» kuorurutuksista huolimatta tarjosi jäsenilleen. Sangen monet heistä ovat osallistuneet myöhemmin ansiokkaasti kansainväliseen yhteistoimintaan – ainakin he ovat tunteneet kansalliset juurensa hyvin.

On aihetta todeta, että seuran periaatteellisesta venäläis- ja kommunisminvastaisuudesta huolimatta sen antama itärajan ta-

⁶⁹ Syksyn 1934 mennessä valmistettiin koulutusohjelma, jonka mukaisesti toimittiin (vähäistä vaihtelua ja myöhemmin kurssin tiivistämistä tapahtui kulloistenkin vetäjien harkinnan mukaan). Helanen näyttää pyrkineen itse pitämään loppuluennot AKS:läisyyden merkityksestä tai ohjelman peruslinjoista. Koulutuksesta tehdään selkoa painetuissa vuosikertomuksissa, tässä esitetyt luentojen luettelot vsk. 1934, s. 31–33.

kainen informaatio sisälsi ennen stalinismin yön lopullista laskeutumista eli 1930-luvun puoliväliin saakka runsaasti varsin yksityiskohtaista asiatietoa myös neuvostoaajan alkuvaiheissa tapahtuneesta olojen kohentumisesta lähiheimolaisten ja etäisempienkin heimokansojen alueilla sikäläisten lähteiden nojalla.⁷⁰

Opiskelua tehostettiin erottamisen uhalla: ilman erivapautta ei pysynyt jäsenenä, ellei suoriutunut kahdessa lukukaudessa koulutusvaiheensa ohjelmasta (kumpikin vaihe oli suunniteltu lukukauden kestäväksi). Ennen kuin alokas eteni kokelaaksi ja kokelas valalle, hänen oli vielä saatava koulutuspäällikkönsä hyväksynnän lisäksi osakuntaneuvostonsa (osakunnassa toimivan osaston johdon) puoltolause aktiivisuudestaan ja käyttäytymisestään. Olivatpa nämä puollot muodollisuuksia tai eivät, ylemmillä portailla oli joka tapauksessa yllin kyllin tilaisuuksia seuloa pyrkijät niin kykyjen kuin muidenkin ominaisuuksien kannalta: valita mieleisensä miehet tai ainakin jättää ulkopuolelle epämieluiset.

Kokelaalta, jolle annettiin erityinen kokelasmerkki (jäsenmerkki värittömänä), otettiin »ylennyksen» yhteydessä kokelaslupaus, jossa hän sitoutui ehdottomaan kuriin: »Minä lupaan parhaan kykyni mukaan toimia AKS:n ja sen suuren päämäärän hyväksi, *alistua ehdottomasti* esimiesteni ja hallituksen määräyksiin, *aina ja joka paikassa auttaa ja puolustaa AKS-läisiä veljiäni* (kurs. HE), Seuran ulkopuolelle joutuneenakin aina arvonannolla suhtautua seuraan ja sen jäseniin. Kaiken tämän lupaan tietoisena siitä, että AKS vain silloin, kun siinä vallitsee luja kuri ja elävä veljeshenki, voi tehdä suuria tekoja suuren päämääränsä hyväksi.»

Sitoumus oli paljon vaativa – melkein kuin vapaamuurarilupaus: tottelevaisuus ja veljien puolustaminen asetettiin siinä kaikkien muiden näkökohtien edelle. Sitoumuksessa on myös hyvin merkillinen lause arvonnannon säilyttämisestä, vaikka lupaja jou-

⁷⁰ Seuran 1934 julkaisema *Itä-Karjala* -teos, jota olojen muutoksista huolimatta käytettiin käsikirjana vielä jatkosodan vuosina, sekä Jyväskylän seminaarin Karjala-Seuran julkaiseman *Suur-Suomen koulu* -teoksen – Suomen Heimion arvostelijan mukaan »AKS:läisen raamatun» – artikkelit useiden Suomen Heimion kirjoitusten ohella ovat tästä todisteena. Seura kuului myös Neuvostoliiton yleisistä oloista pääasiassa sikäläisten julkaisujen sekä Suomen lähetystön raporttien perusteella laaditun luottamuksellisen lähinnä talouskehitystä seuraavan monistetun kuukausikatsauksen jakelun piiriin. Useita vuosikertoja 1930-luvulta AKS 6.KA.

tuisi seuran ulkopuolelle. Vaatimus tuntuu absurdilta erojen/erotamisten psykologiaa ajateltaessa, mutta mitä ilmeisimmin siinä näkyy vuoden 1932 riidan aiheuttaman trauman vaikutus.

Kenellekään ei tiedetä lupauksestaan vahinkoa aiheutuneen, eivätkä organisaattorit liene osanneet ajatellakaan, että tällainen veljestö voisi joutua moraalittomien hyväksikäyttäjien käsiin, mistä myöhemmät ajat ovat etelämpää Euroopasta näyttäneet ikäviä esimerkkejä viime aikoihin asti. Institutionaaliset puitteet oli kuitenkin rakennettu arveluttavan pitkälle sellaisiksi, että ne olisivat voineet hyödyttää häikäilemätöntä diktaattorityyppiä. Sellaisia ei seuran riveistä kuitenkaan noussut.

Jäsenyydelle ryhdyttiin ajan mittaan asettamaan myös lisäedellytyksiä. Vuodesta 1930 pyrkijän oli osoitettava suorittaneensa varusmiespalveluksensa tai saaneensa siitä lykkäystä. Vuodesta 1933 edellytettiin suojeluskunnan jäsenyyttä sekä sukunimen suomalaisuutta tai sen suomalaistamislupausta (jos esim. perhesyyt estivät pikaisen toteuttamisen). Jäsenkortistoa, johon koottiin varsin monipuolisia henkilötietoja perhetaustasta julkaisutoimintaan saakka, ryhdyttiin pitämään 1931.

Kansalaisjärjestönä yhteiskuntaa valloittamaan

Työjaostojen jäsenyys oli osittain jo 1930 jäänyt vapaaehtoisuuden tai »komennusten» varaan. Uudistuksessa 1933–34 ne muutettiin hallituksen nimittämiksi 5–10 jäsenen toimikunniksi, ne ryhmitettiin muutaman »toimialapäällikön» johtoon ja niiden päälliköt veloitettiin tiheimmillään jopa viikon välein mahdollisiin »jaostojen tarkastajan (= 2. varapuheenjohtajan) puhutteluun». Jaostot lakkautettiin kokonaan 1937, jolloin projektien hoito jäi »toimialapäälliköille», joita tuolloin nimettiin hallituksen keskuudesta 8: maanpuolustustyön, suomalaisuustyön, heimotyön, piiritoiminnan, ylioppilaskopoliitiikan, ylioppilastoiminnan, nuorisotyön ja kasvatuksen sektoreille. He saivat tehtävänsä ja projektinsa hallitukselta.

Hallituksen roolia toisaalta supistettiin eräänlaiseksi sisäpiirin

päätösten hyväksymis- ja kaiketi harvemmin hylkäämisorgaaniksi. Puheenjohtajiston – siinä »päällikön» tehtävänä oli aatteellisen suunnan vetäminen, ja kaksi varapuheenjohtajaa piti yllä toiminnan rutiineja ja valvontaa toinen osastojen, toinen jaostojen/toimialojen tarkastajana – asemaa korostettiin. Se teki yhdessä käytännön päätöksiä, ja sen apuna oli juoksevia asioita varten osastojäsenistä koostuva ja viikoittain kokoontuva työvaliokunta, jolloin koko hallitusta tarvittiin vain periaatteellisissa asioissa ja kuulemaan, missä oltiin menossa.

1930-luvun loppupuolella jouduttiin pohtimaan myös valajäsenten jatkokoulutusta. Ensimmäiseksi järjestettiin talvikaudella 1935-36 pakollinen puhujakoulutus koko jäsenistölle, lähimpänä tarkoituksena vaalipropaganda IKL:n puolesta kesän eduskuntavaaleja varten (puhekoulutusta oli aikaisemmin annettu seuran puhujaosastossa/jaostossa ja 1934 erikoiskursilla n. 200 jäsenelle). Syyslukukaudella 1936 järjestettiin valikoiduille jäsenille jatkokurssi I, jolla paneuduttiin propagandatyön teoriaan ja käytäntöön sekä erityisesti AKS:n opiskelijatoiminnan johtamiseen.

Kevätlukukaudella 1937 jatkettiin nimenomaan propagandakursseilla – nyt tämä oli tärkeää erityisesti maanpuolustuspropagandan takia. Aihepiiriltään vaihtelevia (yhteiskunnalliset aiheet – järjestön organisaatiokysymykset – propagandan taitotieto) jatkokoulutuskursseja järjestettiin sitten lukukausittain, viimeiset välirauhan aikana 1940–41.

Näin oli alun tasa-arvoisen veljespiirin pohjalta luotu moniportainen, suuressa määrin johtajavaltainen ja itse itseään täydentävän sisäpiirin luotsaama »armeija», harrastelijoiden talkooyhteisöstä erikoisaloilleen kouluttautuneiden asiantuntijoiden johtama järjestelmällisesti käytännön tuloksiin tähtäävä koulutus-, tiedotus-, propaganda- ja painostusorganisaatio, Helsinkiin keskittyneestä opiskelijajärjestöstä - joka oli jo aikoja sitten ottanut yliopilaselämän hallintaansa – kaikkialla maassa toimiva aikamiesten kansalaisjärjestö, joka todella pystyi raivaamaan yhteiskunnassa jalansijaa tavoitteilleen.

Samalla oli seuran sisällä siirrytty alkuvaiheen varsin vapaasta itsekouluttautumisesta yhä laajempaan koulutusohjelmaan ja sen

puitteissa pitkälle keskitetysti ohjattuun indoktrinaatioon, joka epäilemättä lisäsi jäsenistön tehoa ja käyttökelpoisuutta seuran aatteiden levitystyössä, vaikka samalla varmaankin rajoitti heidän näköpiiriään, kuten aatteellinen sisäpiirivalistus kaiketi yleensäkin vaikuttaa.

Epäilyn hedelmöittävä vaikutus ilmeisesti puuttui. Me-henki tiivistyi ja vielä 1920-luvulla väljätkö erilaisuuden sieto väheni. Jäsenistön seulonta ja yhdenmukainen koulutus tuotti tuloksen, jota »taistelujärjestö» halusi: jatkokursseilla I 1936 saatettiin todeta, että kurinpidon tarve oli menettänyt merkityksensä.⁷¹

Kailan visio yhteiskunnan valloittamisesta sisältäpäin, »soluttamisesta», oli näin tavallaan toteutunut tai toteutumassa. Johtoryhmä oli ikäänantunut, vakiintunut, pätevoitynyt ja professionalisoitunut, ja sillä oli piiriorganisaatiossa kautta maan tukenaan vähitellen yhä merkityksellisemmissä viroissa ja tehtävissä toimivien akateemisten ammatinharjoittajien sankka joukko. Jäsenistön enemmistönä olivat 1930-luvun lopulla jo ammattiinsa valmistuneet kansalaiset. Esim. Helsingin piirissä oli 1937 yli 300 jäsentä.

Piirien määrä vaihteli jossakin määrin – valtakunnan laita-alueilla niitä välillä yhdisteltiin tai eroteltiin vetäjävoimista riippuvasti, ja siellä jäsenluku oli luonnollisista syistä vähäinen. Yleensä piirejä oli 15–16. Niiden päälliköt kutsuttiin ajoittain yhteisneuvotteluihin vuoden 1936 suurkokouksen tapaan, ja piireihin perustettiin heidän avukseen neuvottelukunnat. Organisaatio oli kuitenkin tässäkin päällikkövaltainen, ja päällikkö oli pikemminkin käs-kynalainen kuin itsehallinnon edustaja.

Ajan lyhyden takia jäi näkemättä, miten kauan organisaatio olisi voinut pysyä tällaisena vapaan yhteiskunnan oloissa ja piirijäsenten määrän kasvaessa. Piirien toimintaa ja valvontaa tehostettiin palkkaamalla vuoden 1936 alusta seuralle piirisihiteeri, ja niillä oli merkittävä osansa noiden vuosien suomalaisuus- ja maanpuolustusaktioissa.⁷²

Vuonna 1934 ryhdyttiin kenties Italian fasistien hahmottele-

⁷¹ Luentomoniste 7, K22 I.KA.

⁷² Piirien ja niiden päälliköiden luettelot ym. tietoja vuosikertomuksissa, esim. 1937 s. 30.

man korporatistisen yhteiskuntamallin virikkeiden pohjalta – IKL:n piirissä tunnettiin kiinnostusta sitä kohtaan – kokeilemaan AKS:n piirijäsenten järjestämistä ammattikunnittain. Muutamissa piireissä saatiinkin aikaan joidenkin ammattikuntien veljespiirejä, mutta kokeilu ei liene tuottanut kelvollisia tuloksia, sillä se jäi iduksi. Toisaalta aikaa oli niukasti, ja huomio keskittyi muihin asioihin – yliopiston suomalaistamiseen ja maanpuolustukseen – joissa ammattikuntapohjalla ei ollut merkitystä toiminnalle.

»Soluttamisen» kehittäjäajatuksen viittaavat kuitenkin ammattikuntajaon toteuttamista varten piirijäsenille lähetetyn kyselylomakkeen viimeiset kysymykset. Tavanomaisten curriculum vitae -kysymysten lisäksi nimittäin tiedusteltiin jäsenen suunnitelmia jatkokoulutuksesta sekä mahdollisia toiveita tulevista viroista. Tarkoituksena on ilmeisesti ollut »veljesapu» urien edistämiseksi – toisaalta halukkuus ottaa AKS:n kortisto näissä ehkä hyvinkin arkaluonteisissa asioissa rippi-isäksi ei varmaankaan ollut itsestään selvää.

Kaila oli kuitenkin hahmottanut yhteiskuntaan soluttautumisen toisin. Hän oli tietävästi halunnut työelämään siirtyvien jäsenten hakeutuvan erilaisiin puolueisiin ym. organisaatioihin ja vaikuttavan niissä monelta taholta seuran tavoitteiden hyväksi ja seuran sinänsä pysyttelevän mm. puoluepoliittisesti sitoutumattomana. Tämä saattoi itse asiassa olla tosielämässä mahdoton idealistinen ajatus, vaikkakin se 1920-luvun muotoaan etsivässä ja pääasiassa opiskelijatasoisessa järjestössä vielä toimi.

Itsenäisyysliikkeen aikaisen monelle taholle verkottuneen konspiraation henkeä tuskin oli mahdollista elättää oloissa, joissa vapaa yhteiskunnallinen toiminta ja kiistely kävi päinsä. Tätä kysymystä seuran poliittis-yhteiskunnallisista yhteyksistä tarkastellaan lähemmin tuonnempana.

Vuoden 1932 jälkeen valitsemallaan linjalla AKS oli joka tapauksessa edellä hahmotellusta jäsenpohjansa laajentumisesta ja organisatorisesta vahvistumisestaan huolimatta nimenomaan puoluepoliittisilla kannanotoillaan ajanut itsensä hankalaan nurkkaan, opposition valtakunnan politiikan valtavirtaa ja myös opposition päälinjaa vastaan – siitäkkin huolimatta, että sen erityiset pyrki-

mykset etenkin suomalaisuuden ja maanpuolustuksen osalta vastasivat varsin laajalle levinneitä mielipiteitä.

Tästä nurkastaan seura pystyi kuitenkin murtautumaan ulos nimenomaan maanpuolustuksen sektorilla näkymien nopeasti synkistyessä 1930-luvun loppuvuosina.

Seura ei taimesta puuksi vartuttuaan kuitenkaan ollut suinkaan yksin, ei myöskään yksioikoisesti IKL:n liitännäinen ohjelmallisesti eikä sen renki organisatorisesti. Seuran vaikutus yhteiskunnassa oli laaja ja monitahoinen, ja sillä olisi piiriorganisaation voimalla ja uusien akateemisten sukupolvien siirtyessä maakuntiin ollut edellytyksiä vaikutuksensa laajentamiseen, jos rauhallinen kehitys olisi saanut jatkoa. Väli rauhan 1940–41 aikana ennätti tulla näkyviin vahva jännite eheytyä ja lähentymistä sosiaalidemokraatteihin ajavan linjan (Helanen) ja tiukasti IKL:n rinnalle pitäytyvän linjan (Kallia) välillä, mutta niin kiistat kuin erisuuntaiset kehitysmahdollisuudetkin hautautuivat suurempien tapahtumien vyöryyn.

Suomen ylioppilaspoliittikka kaikkineen oli muuttunut suuressa määrin AKS:n »sisäpolitiikaksi». Vuoden 1932 skisma oli iskenyt perin pienen särön sen valta-asemaan opiskelijoiden keskuudessa. Eriseuraisiksi ryhtyneet, niin Itsenäisyyden Liiton kuin Kärjenkin miehet seurasivat ajan taistoissa kiltisti AKS:n vanavedessä, IL »pirua ja ryssä», kärkeläiset »ruotsalaisia» vastaan. Jos kohta esiinliinaksi usein tarvittiin ylempi muodollinen päätöksentekijä, SYL tai HYY tai Ylioppilaiden keskusvaliokunta.

AKS oli saanut kohtalaisen tehokkaan rekrytointijärjestön Oppikoulujen Karjala-seuroista, sillä oli rinnallaan naisten NYKS/ANKS – nimenmuutos naisylioppilaiden seurasta akateemisten naisten seuraksi vastasi naistenkin puolella varttumista opiskelijaseurasta kansalaisjärjestöksi. Seura oli ulottanut vaikutuksensa alaseurojen välityksellä kansakoulunopettajaseminaareihin, etenkin Jyväskylään, ja kehittänyt tuekseen kaikkiin kansankerroksiin ulottuvan – mutta maanviljelijöiden ja alemman keskiluokan dominoiman – kannatusyhdistyksen. Se oli aikoinaan vallannut ja menettänyt Suomalaisuuden Liiton, mutta Aitosuomalaisten Liitto marssi monessa yhteydessä sen kanssa samassa rintamassa. Seu-

ran edustajilla oli merkittävä osa laajakirjoisessa heimojärjestöjen yhteistyössä, ja se pystyi taivaan synkentyessä hakeutumaan luottamukselliseen yhteistyöhön puolustuslaitoksen kanssa.

Tätä kehitystä, AKS:n nousua ylioppilaselämän mahtitekijäksi ja maan järjestöelämässä laajemmin vaikuttavaksi voimaksi tarkastellaan seuraavassa luvussa, jälleen vuodesta 1922 aloittaen.

AKS:n lippu. Seuran jäsenmerkki on sama kuin lipun keskuskuvion kilpi. Jäsenkokeilla (1930-luvulla) merkki oli väritön, valajäsenillä värillinen. – WSOY:n kuva-arkisto

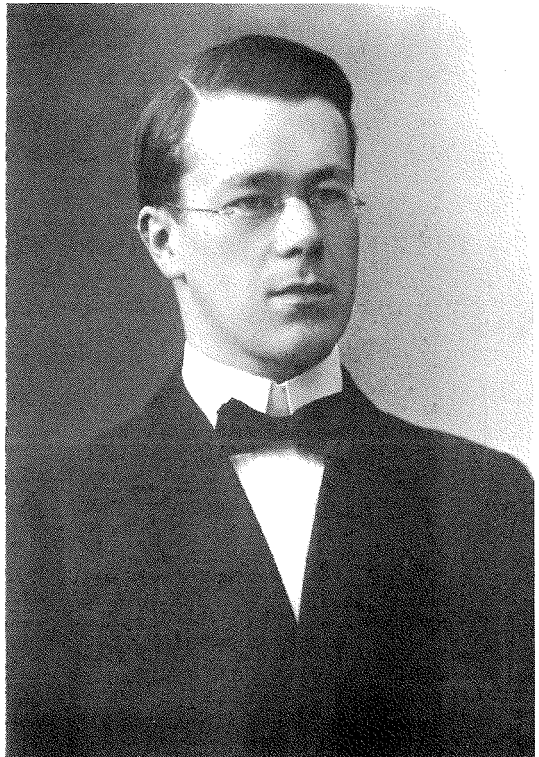
Vihan Veljet -salaseuran jäsenmerkki neula- ja solkiversiona. Pieni merkki oli tarkoitettu kannettavaksi kauluksen käänteeseen sisäpuolella. – Kansallisarkisto

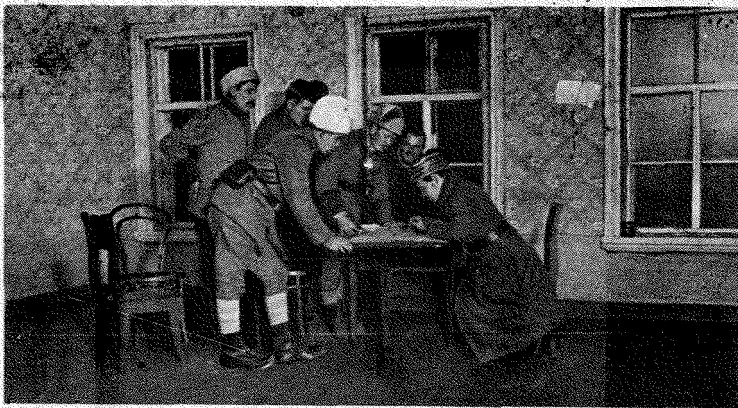
Strategi ja hengen nostattaja: Elmo E. Kaila (1886–1835) ja Elias Simojoki (Simelius, 1899–1940). – Otavan kuva-arkisto, Kansallisarkisto

Turun yliopiston osaston keskeinen hahmo, nuori matematiikan professori Kalle Väisälä (1893–1968). – Kansallisarkisto

KARJALAN PUOLESTA.

„Iske tulta, Ilmarinen,
välähytä Väinämöinen!”

SOTASUUNNITELMA KIIMASJÄRVELLÄ.

Karjalassa käytyjen taistelujen johto sijaitsi Kiimasjärvellä. Metsäsissijoukkojen ylipäällikkö Ilmarinen istumassa pöydän ääressä oikealla. Valokuvattu tammikuussa 1922.

Heimosotapostikortteja vuosilta 1922–24. Sarja ”Karjalan puolesta” myi niin hyvin, että myös painovirheen sisältänyt koepainos ”Karjan poulesta” meni myyntiin. Lisäpainos otettiin myös ”Karjalan ja Inkerin puolesta”. Kaikkiaan kortteja painettiin Saksassa yli 500 000 kpl. – Kansallisarkisto

KARJALAN POULESTA.

„Orjaksi omansa, kellä
mieltä ei vapahan miehen.”
Eino Leino.

„SALOJEN JÄTTILÄISET LASTENSA TURVANA.”

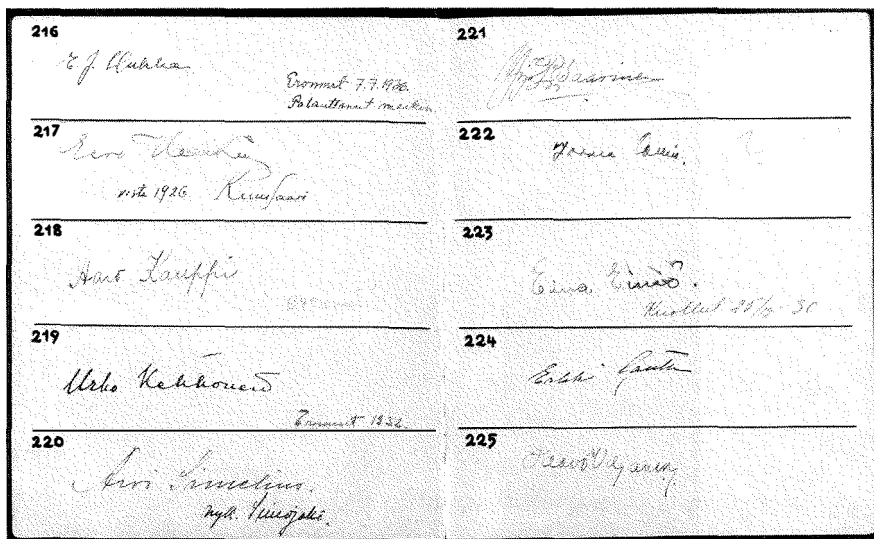
Turvataksien kotejaan ja puolustaakseen omaa maataan karjalaiset kaatoivat metsien hontkia talviteilleen ryssien etenemisen esteeksi. Valokuvattu Keski-Karjalassa, Tsholmossa, tammik. 1922.

Valok. K. Riikkösen.

AKS ensimmäisellä marssillaan Ylioppilastalon edustalta Snellmanin patsaan paljastustilaisuuteen 12.5.1923. Joukkoa johtaa Itäisellä Heikinkadulla E. E. Kaila omaperäisessä suojeluskuntaunivormussaan. Kunniajäsen, prof. Iivari Leiviskä näyttää siirtyneen sivuun (vas.). – WSOY:n kuva-arkisto/Helsingin kaupunginmuseon kuvakokoelma

Aukeama ensimmäisestä valakirjasta: Urho Kekkosen kanssa samalla aukeamalla ovat mm. jääkäriupseeri (myöh. eversti) Eero Kuussaaren ja merkittävän lestadiolaisrovastin Paavo Viljasen nimet. – Helsingin yliopiston kirjasto

Akateeminen Karjala-Seura

toimikokous

Iltaman

tänään tiistaina klo 19 i.p.

ILOSAARELLA

Seuraavalla Ohjelmalla:

ANKUSHITO
PUHE *Maisteri M. Hevonen (Lajärvi)*
MIESKUOROLAULUKSIA
LAUSUNTOA *Neiti A. Mustonen*

TORVISOITTOA
ESTELMÄ *Maisteri M. Hevonen*
MIESKUOROLAULUA

Pääsymaksu 5 mk.

AKS harrasti alkuvuosinaan heimoaiheisia valistuskierroksia ja samalla avustettavien ja koulutettavien pakolaisten etsintäretkiä kautta maan. Juhannusiltaman juliste Joensuusta vuodelta 1923.

– Kansallisarkisto

AKS perusti pakolaiskeskuksiin, mm. sahapaikkakunnille, Karjala-kerhoja pakolaisille ja avusti niitä ohjaajilla ja urheiluvälineillä ym. Kilpailijana pakolaisten organisoinnissa oli ”suuntalaisten” rinnalla toiminut Karjalan Sivustysliitto. Myöhemmin kiistat sivuutettiin ja 1927 syntyi yhteinen Karjala-kerhujen keskusliitto. Eräät kerhot anoivat AKS:n alaseuran asemaa ja saivat sen. Varjakan (Oulunsalo/Lumijoki) Karjala-kerhon anomus vuodelta 1925.

– Kansallisarkisto

Kansallisen Seuran toimikokous 1925 Varjakan
Karjala-kerho puolesta kiistettyä akateemisen Karjala-
Seuran puolesta pyynnillä, saada liittyä me-
nihin osaan kirkonkotiin.

Varjakan toimikokous 1925

Varjakan Karjala-kerhon puolesta:

Seuralla
Nimellä
Situaantaja.

Yhteisö
Silloin.

AKS:n
Varjakan

AKS ottamassa vastaan Lapuan ensimmäisen kansalaiskokouksen lähetystä Helsingin rautatieasemalla 5.12.1929, puhumassa Vilho Helanen. Lähetystö, joka vaati kommunistien julkisen toiminnan lopettamista, kävi mm. presidentin puheilla ja osallistui 6.12. AKS:n valatilaisuuteen ja itsenäisyysjuhlaan. – Otavan kuva-arkisto

Kun Joensuuhun kyyditetyt entinen presidentti K. J. Ståhlberg ja hänen puolisonsa otettiin juhlavasti vastaan palatessaan Helsinkiin 16.10.1930, Vilho Helanen esitti ylioppilaskunnan puheenjohtajana koko ylioppilaskunnan paheksumisen kyydityksen johdosta. (Helanen kuvan laidassa Ester Ståhlbergin takana, vas. ylioppilaslähetystä valkolakki kädessä). – Otavan kuva-arkisto

Snellmanin patsas oli monen demonstraation ja kunnianosoituksen paikka. Snellmanin syntymäpäivä 12.5. oli aina ylioppilaiden suuren kunnianosoituksen päivä. – Valok. Peitsamo. Helsingin yliopiston kirjasto
Itsenäisyyspäivinä tai joskus muutenkin tilaisuuden vaatiessa voitiin käydä soihtutervehdyksellä talvi-illassa. – Valok. Pietinen 1934. WSOY:n kuvaarkisto/Museovirasto

AKS:n tervasutimiehet osoittivat usein mieltään ruotsin kielen ylivaltaa vastaan. Enemmistön kieli haluttiin vähintäänkin ylimmäksi ellei yksinomaiseksi. Korkeasaaren lautan laituri talvella 1927. – Valok. A. Rönberg. Helsingin kaupunginmuseon kuvakokoelmat

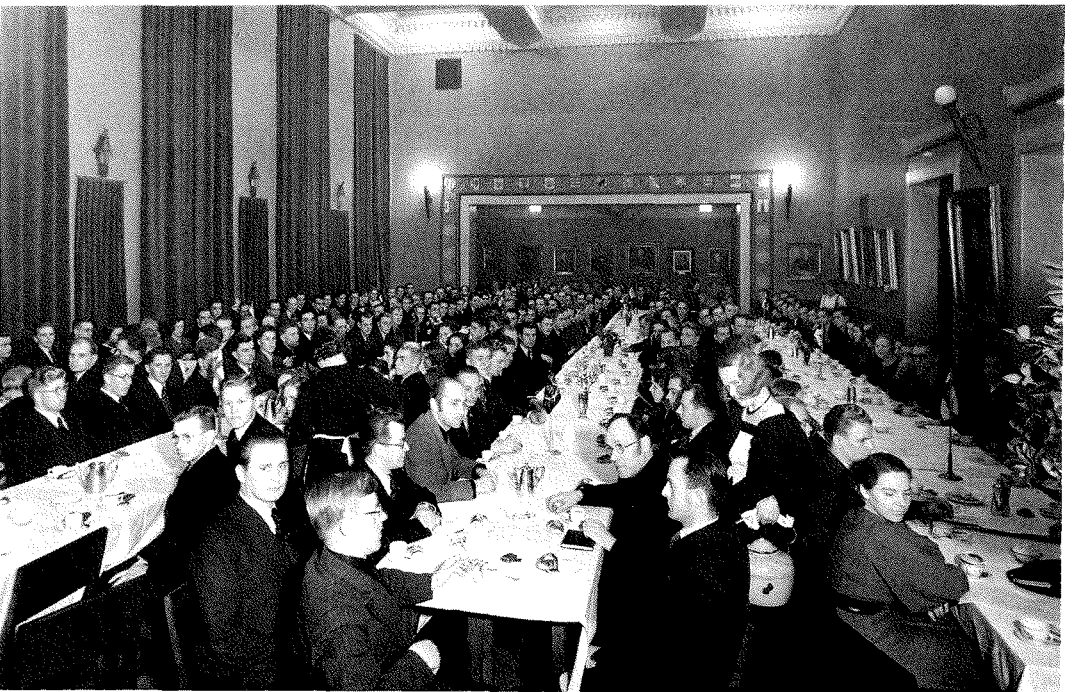
Pohjalaisia aktivisteja AKS:n vieraina 1925, edessä vasemmalla Vihtori Kosola, keskellä univormussa Elmo Kaila. Kosolalla oli mm. ollut rooli itäkarjalaisten pakolaisten sotilaskoulutuksessa 1920-luvun alussa ja jo ennen sitä jääkärietapin hoidossa. Kailan ja AKS:n yhteydet Pohjanmaan talonpoikaisaktivisteihin, useimmiten maalaisliittolaisiin ennen lapuanliikkeen aikaa, olivat vanhaa juurta. – Kansallisarkisto

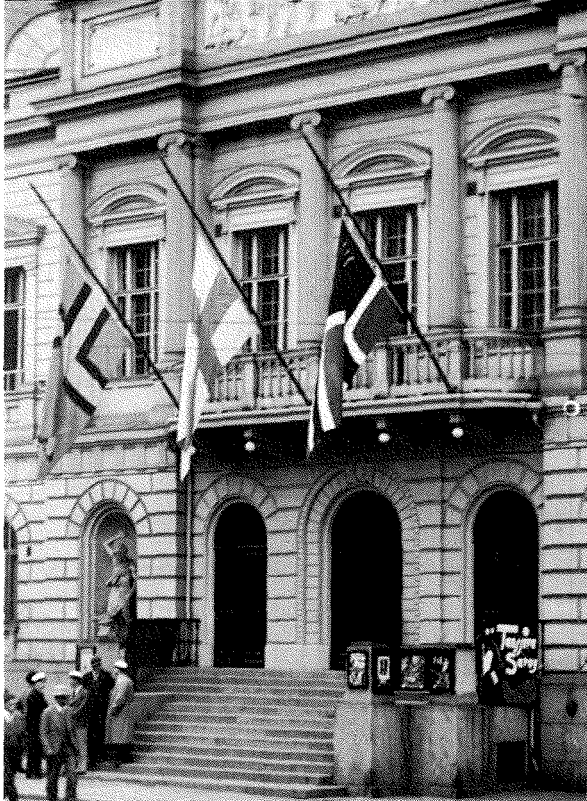
AKS otti vastaan uusien jäsenten valan vakiintuneesti 12.5. ja 6.12. Valati-
laisuuden 6.12.1934 Vanhan ylioppilastalon juhlasalissa kuvannut Pietinen.
– WSOY:n kuva-arkisto/Helsingin kaupungin museon kuvakokoelmat

Yhteishenkeä ylläpitivät ja valistusta tarjosivat lukukausien aikana useimmi-
ten kuukausittaiset veljesillat. Veljesilta Ostrobotnian juhlasalissa lokakuusa
1935. Keskellä edessä Yrjö Vuorjoki. – Valok. A. Pietinen Oy. WSOY:n
kuva-arkisto/Helsingin kaupungin museon kuvakokoelmat

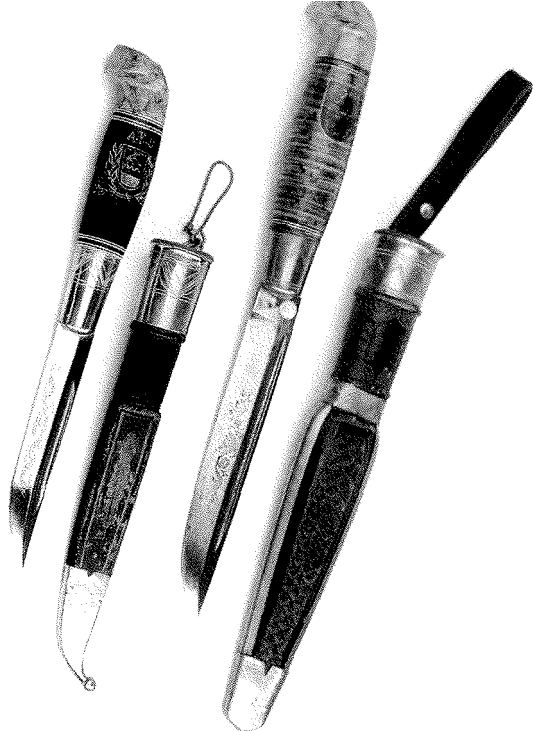

Inkeriläisten karkotusten alettua Neuvostoliitossa kulakkien tuhoamiskampanjan osana AKS aktivoitui monin tavoin. Hiljainen mielenosoitus Neuvostoliiton lähetystön edessä Albertinkadun ja Bulevardin kulmassa suruharsoon verhotuine heimolippuineen 12.5.1931 herätti hiljaisessa Helsingissä suurta huomiota, vaikka se oli perin varovainen äskeitien vuosikymmenten mielenosoituksiin verrattuna. – Otavan kuva-arkisto

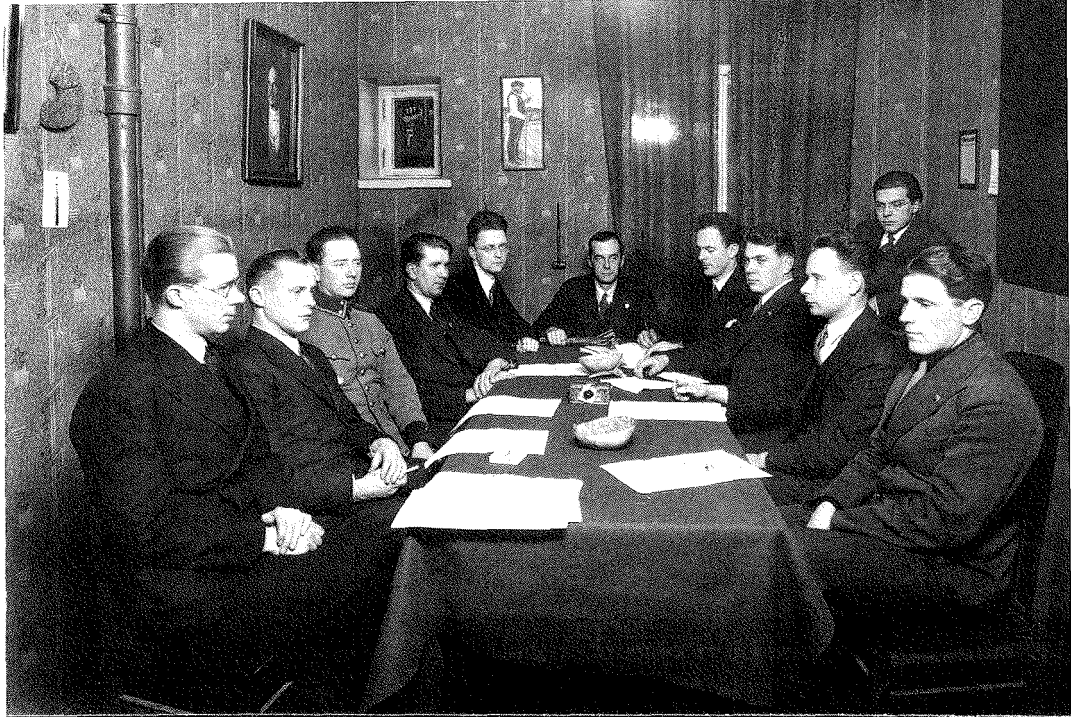
Kun Neuvostoliitto hyväksyttiin Kansainliiton jäseneksi 1934 ja Suomi äänesti hyväksymisen puolesta, Vanhalla ylioppilastalolla laskettiin Suomen, Inkerin ja Itä-Karjalan liput puolitankoon, ja osakuntien kuraattorit kävivät protestikäynnillä pääministerin luona. Ylioppilaskunnan puheenjohtaja Teuvo Niskala joutui eroamaan paikaltaan, mutta AKS voitti seuranneen köydenvedon yliopistoviranomaisten kanssa. – Suomen Kuvapalvelu Oy

AKS:n puukon idean keksi ja toteutti omassa piirissään Turun yliopiston osasto, mutta keskusjärjestö kehitti oman versionsa tunnuksin ”pirua ja ryssä vastaan”. – Ilmo Juntusen yksityiskokeelma. Kuva: Lusto, Timo Kilpeläinen

AKS:n toimistoon kertyi julisteita, karttoja, kilpiä, muotokuvia. Erikoisimpiin kuului Bobi Sivénin kuolinnaamio, joka oli sijoitettu erityiseen Alpo Sailon suunnittelemaan kaappiin. – Valok. Pietinen. Helsingin yliopiston kirjasto

AKS:n hallitus 1932—33 kokoushuoneessaan, pöydän päässä puheenjohtaja Yrjö Vuorjoki. – Helsingin yliopiston kirjasto

Kampanja käynnissä, ahkerointia toimistossa 1932. Kuvan oikeassa laidassa Yrjö Vuorjoki ja V. J. Sukselainen, vas. kirjoituskoneen ääressä Tapani Virkkunen, hänen takanaan seisomassa vas. Tatu Malmivaara. – Museovirasto

AKS:n kahvihuone oli hermokeskus ja uutisten välityspaikka, jossa kirjoitettiin mielipiteitä ”kronikkaan” ja josta lähdettiin monille kampanja- ja mielenosoitusretkille. Seinillä ajan muodin mukaisia karikatyyrejä seuran merkkihenkilöistä. Muutama epäsuosittu kuuluu siirretyn salin puolelta vessan seinälle. – Helsingin yliopiston kirjasto

AKS järjestäytyneenä muistotilaisuuteen lähtöä varten Ylioppilastalon edustalla 27.9.1936, jolloin seuran merkin muotoiset kukkalaitteet (vas.) laskettiin Bobi Sivénin ja Elmo Kailan haudalle. – Otavan kuva-arkisto

Kun marsalkka Mannerheim valitti hankintamäärärahojen pienuutta julkisesti, AKS järjesti 1934 lentokonekeräyksen puolustusvoimia varten (mukaan tulivat myös ruotsinkieliset ylioppilaat). Lentokone Pilven Veikko luovutettiin puolustusvoimille Senaatintorilla 1936, luovutuspuheen piti Vilho Helanen. – Suomen Kuvapalvelu Oy

AKS suoritti 16.5.1938 kunniakäynnin marsalkka Mannerheimin luona Kaivopuistossa. Marsalkka tarkastaa rivit puheenjohtaja Helasen saattamana. Mannerheim yritti kulussien takana tynnytellä seuran kielipoliittista aktiivisuuksia maanpuolustuksen ja ulkopoliittisen edun nimessä. Maanpuolustukseen päähuomionsa talvisodan aattovuosina siirtänyt seura taipui kuitenkin kielisopuun vasta syksyllä 1939. – Museovirasto

Ylioppilaiden viimeinen yritys ylipiston täydelliseksi suomalaistamiseksi oli 1937–38 AKS:n aloitteesta koottu kansalaisten suomalaisuusadressi, jonka suuri lähetystö Yrjö Vuorjoen johdolla kävi luovuttamassa presidentti Kalliolle 5.12.1938. Adressiin kertyi 267 000 nimeä johtavien puolueiden ja tiedotusvälineiden kielteisestä suhtautumisesta huolimatta. Lähetystö presidentin luona ja suuri yleisöjoukko odottamassa käynnin tulosta presidentinlinnan pihassa. – Suomen Kuvapalvelu Oy

A

kateemisella Karjala-Seuralla on kunnia oheisena luovuttaa toimeenpanemansa "RAJAN TURVA"-kansalaiskeräyksen puhtaana tuotona **11.210.329** markkaa Suomen Puolustuslaitokselle.

Luovutettava summa on kerätty satojentuhansien kansalaisten päiväpalkoista — maan kaikista osista, kansan kaikista kerroksista ja varallisuusluokista.

Antaessaan vapaaehtoisen uhrilahjansa lahjoittajat ovat samalla esilletuoneet järkkymättömän tahtonsa turvata kaikin keinoin Isänmaamme vapautta ja rajojemmekoskemattomuutta.

Tämä vaaranalaisena ajankohtana innostuksella kerätty ja rakkaudella annettu lahja on näkyvä todistus siitä, että Suomen mies ja nainen on nyt ja on vast'edes olewa valmis omakohtaisia uhrejaan kysymättä seisomaan maansa wartijana.

Luovuttaessamme nyt kansalaiskeräyksen tuloksen tarkoitukseensa käytettäväksi toivomme, että tämä kansamme horjumattoman itsenäisyystahdon ilmaus on omiaan tukemaan Puolustuslaitoksemme johtoa sen toimenpiteissä valtakuntamme rajojen turvaamiseksi ja puolustusvoimamme kaikinpuoliseksi vahvistamiseksi.

Helsingissä elokuun 15 päivänä 1939

AKATEEMINEN KARJALA-SEURA

AKS:n ja suojeluskuntajärjestön kesäksi 1939 käynnistämät Karjalan kannaksen linnoitustyöt olivat suuri vapaaehtoinen kansallinen ponnistus, jonka aineellista merkitystä suurempi ehkä oli sen henkinen merkitys. Töiden rahoittamiseksi järjestettiin AKS:n hoitama Rajan Turva -rahankeräys, johon kansalaisilta pyydettiin yhden päivän palkkaa lahjoituksena. Mm. kansanedustajat sosiaalidemokraattien ryhmää lukuun ottamatta antoivat osuutensa keräykseen, jonka nettotulos oli 11 202 242 silloista markkaa. AKS laati keräystuloksen luovutustilaisuuteen puolustusministeriölle komean ja komeisiin kansiin sidotun adressin. Se on päätynyt puheenjohtajan omaan arkistoon varmankin siitä syystä, että kulujen vähentämisen jälkeen netto jäi merkittyä pienemmäksi. — Vilho Helasen kokoelma, Helsingin yliopiston kirjasto

6. Ylioppilasmaailman valtokeskukseksi

Sytykkeet odottivat sytyttäjää

Itsenäisyyden ajan alkuvuosien vallitsevaksi piirteeksi ylioppilas-elämässä on monella suulla todettu »aatteettomuus» – itsenäistyneessä maassa avautuneiden etenemismahdollisuuksien itsekkeinen hyväksikäyttö tai huvielämä pimeän pirtun ja kevytkenkäisten naisten merkeissä tai ehkä inflaatiossa köyhtyneen keskisäädyn jälkikasvun aineellinen huoli huomisesta. Ylioppilaskunnan piirissä vallitsi »tonttipolitiikan» henki AKS:n käydessä hyökkäykseen »aatteettomuutta» vastaan.¹

Suuressa yleiskuvassa pienet yksityiskohdat saattavat jäädä pimentoon. Sittemmin »AKS-henkiseksi» tunnistetun aatteellisuuden virikkeitä oli liikkeellä ylioppilaspiireissä eri tahoilla jo itsenäistymisen alusta saakka. PPO:ssa nosti ylioppilaspiirien jääkäri-liikkeen ajaksi hautaama yliopiston suomalaistamisvaatimus päätänsä heti olojen vapauduttua Venäjän maaliskuun vallankumouksen jälkeen, arvovaltaisena alullepanijana AKS:n taustahahmoihin siten lukeutunut prof. Leiviskä.²

Ennen AKS:ää olivat olemassa osakuntien Karjala-toimikunnat, jotka sitten sulautuivat seuraan, sekä Akateemiseksi heimo-klubiksi laajentunut Suomalais-virolainen ylioppilasklubi, jonka jäsenistö oli pitkälti yhteneväinen AKS:n kanssa. Olipa ensimmäisessä ylioppilassuojeluskunnassa syksyllä 1918 peräti 800 jäsentä, vaikkakin ylioppilaiden sk-toiminta sitten pian hiipui sk-järjestön sisäisten riitojen ja sen aseman yleisen epävakaisuuden

¹ Haavio Ylioppilaslehden pääkirjoituksessa 14/1923; Klinge 4, s. 59–61, T. Soikkanen, m.t., s. 226, 228.

² Risto Vuorjoki, Pohjoispohjalainen Osakunta 1907–31 (Vaasa 1931), s. 53.

myötä.³ Tietynlaisille venäläisvastaisuuden ilmauksillekin oli pohja luotu 1919, jolloin ortodoksinen ns. Resvoin kappeli – siten pian purettu – tervattiin.

Ylioppilaskunta ja osakunnat, niin suomen- kuin ruotsinkielisetkin, olivat jääkäri liikkeen vahva taustavoima. Aikaisemmin ne olivat olleet yhdessäolojärjestöjä, joissa eri mielipidesuuntaukset harjoittivat rinnakkaiselo – välillä tiukastikin yhteen ottaen – ja joissa myös kielipoliittinen nahistelu oli nostanut tavan takaa päätänsä 1880-luvulta alkaen ja yksikamarisen eduskunnan syntyvaiheessa jo tiukkoihin yliopiston(kin) suomalaistamisvaatimuksiin edeten. Niitä ei kuitenkaan ollut mielletty minkään aatteen taisteleviksi kohorteiksi.

Ajatus suomalaiskansallisten vaatimusten puolesta taistelevasta ylioppilaskunnasta ei kuitenkaan ollut lähtöisin AKS:n piiristä, vaikka AKS:stä tuli ajatuksen kehittelijä ja pitkälti sen toteuttaja. Ajatuksen isä on ilmeisestikin ollut Yrjö Ruutu. Hänen varhainen suuruuden kautensa aatteellisena johtajana oli ollut ylioppilaskunnan hallituksen puheenjohtajuus jääkäri liikkeen aktiivisessa vaiheessa, ja vanha suolakivi ilmeisesti janotti, kun hän viritti uuden hankkeen. Maailmansodan vuosina ja jälkeen hän oli jatkanut tieteellistä työtään ja samalla kehittänyt eräänlaisen valtiollisen katto-ohjelman itsenäiselle Suomelle – teoksen *Uusi suunta* (1920) – ja väitteli 1922 tohtoriksi omalla tulkinnallaan kansallisvaltiosta.

Samana vuonna hän palasi ylioppilaskunnan puheenjohtajaksi. Hänen kohtalonaan oli jäädä profetaksi vailla merkittävää seurakuntaa, pudota sosialismin ja länsimaisen demokratian tuolien väliin, mutta toki hän yritti.⁴ Hän kokosi 1921 ympärilleen pääasiassa edistyspuoluealaisista keskustelukerhon, »radikaalisen perjantaiklubin», jota vuoden 1923 lopulla seurasi Valtiososialistinen yhdistys ja tätä »valtioyhteiskunnallinen yhdistys Vasama» 1925.

Ruudun vanha ystävä Niilo Kärki kuului näiden seurojen kantaviin voimiin. Martti Haavio kävi perjantaiklubissa (muista jäsenistä hän mainitsee Kaarlo Hillilän ja Urho Kekkosen) ja sanoo

³ R. Vuorjoki, m.t., s. 56, 58.

⁴ Kokonaiskuvan tarjoaa Timo Soikkanen, Yrjö Ruutu, näkijä ja tekijä (WSOY 1991).

klubissa kypsyneen ajatuksen, että Ruudun johdolla olisi vallattava ylioppilaskunnan »kaikki paikat».⁵

Ylioppilaslehti – ensimmäinen valloitus

»Kaikkien paikkojen» valtaamisen ensiaskeleena Ruutu siis palasi keväällä 1922 ylioppilaskunnan puheenjohtajaksi, jo kielikiistan tulehduttamassa ilmapiirissä. Seuraava askel oli Ylioppilaslehden johdon ottaminen perjantaiklubilaisten käsiin vuoden 1923 alussa. Lehteä jo 1919–20 päätoimittanut Niilo Kärki palasi tähän tehtävään, samoin 1920 jo toimitussihteerinä toiminut Martti Haavio, joka syksyllä 1923 siirtyi päätoimittajaksi saaden uudeksi toimitussihteerikseen Yrjö Wegeliuksen (Vuorjoen), joka ei enää ollut ainakaan näkyvä »ruutulainen».

Tästä eteenpäin Ylioppilaslehden johto pysyi AKS:n käsissä joulukuun 1944 (itse asiassa viimeinen AKS:läinen päätoimittaja oli Olli Nissinen 1950–51)⁶ perjantaiklubin seuraajineen kuihtuessa, mutta lehden johto ei vielä vuoden 1923 alussa olisi ollut AKS:n voimin vallattavissa.

Itse asiassa pieni AKS puuhaili tuossa vaiheessa vielä lähinnä omissa karjalais-inkeriläisympyröissään ennättämättä juuri ottamaan osaa yleisempään ylioppilaselämään. Pikemminkin ylioppilaskunta ja osakunnat olivat aluksi ulkopuolisia tahoja, joiden myötätuntoon ja apuun vedettiin – ja apua AKS:n nauttiessa yleistä myötämielisyyttä myös saatiin. Osakunnat antoivat pieniä rahavastuuksia suoraan varoistaan tai järjestämällä Karjala-illanviettoja, joiden tulot luovutettiin AKS:lle, ylioppilaskunta antoi raha-

⁵ Haavio, m.t., s. 349–50. T. Soikkanen, m.t., erit. s. 226–27, 237–40.

⁶ Päätoimittajina helmikuusta 1923 Kärki, 1923–24 Haavio, 1924 Yrjö Wegelius/Vuorjoki, 1924–26 Vilho Helanen, 1926–27 Aaro Pakaslahti, 1927–28 Urho Kekkonen, 1928 Tauno Jalanti, 1929 Lauri Aho, 1929–30 Mikko Jaskari, 1930 Ilmari Koskiala, 1931 Jussi Teljo, 1931–32 Jussi Koskiluoma, 1932 Niilo Söyrinki, 1932–33 Reino Kalliola, 1933–34 Antero Manninen, 1935 Eero Hietakari, 1935–37 Niilo Elo, 1938 Erkki Partanen, 1938–43 Sakari Vapaasalo, 1944 Leo Tujunen ... 1947–50 Erkki Salonen ... 1950–51 Olli Nissinen. Tarkemmin (myös toimitussihteerit ja toimittajat) M. Klinge - M. Harmo, Ylioppilaslehti, s. 364–66. Salonen oli valajäsen 2767, Nissinen 3113.

avustusta jo keväällä 1923 talousvaliokunnan periaatteellisesta hylkäysesityksestä huolimatta – kunta kun ei ollut siihen mennessä yleensä avustanut vapaita aatejärjestöjä.⁷

Kärki oli jo monin tavoin heimo- ja suomalaisuusliikkeessä aloitteellisuudellaan ansioitunut näkyvä ylioppilasjohtaja – mm. suomalais-virolaisen ylioppilasklubin ja ylioppilaiden Itä-Karjalan kansannousun tukemistoimien aloitteentekijä, yksi valtiososialistisen yhdistyksen perustamiskutsun allekirjoittajista ja esiintynyt Suomen irredentan vapauttamisen, virolaisystävyyden, suomen kielen aseman parantamisen ja yhteiskunnan eheyttämisen – itse asiassa AKS:läisen ohjelman – puolesta pontevasti ja kaunopuheisesti jo edellisellä päätoimittajakaudellaan. Kirjallisena kykynä ylivertaisen iskevä Haavio oli nopeassa nousussa ylioppilasjohtajaksi – hänestä tuli osakuntansa (VSO) kuraattori samoihin aikoihin kuin päätoimittaja. Kärkeä, Ruutua ja Kailaa yhdisti myös pohjalaisuus (Kaila oli EPO:lainen, joskin osakunnassa varsin näkymätön, toiset PPO:sta), joka näytti olevan tuolloin vahva vaikuttaja ylioppilaskunnassa (Kärjen kaksi edeltäjää päätoimittajina 1922 olivat myös pohjoispohjalaisia – kansallismielisiä, vaikkakaan eivät lähteneet AKS:ään; Vuorentaus antoi kuitenkin AKS:n julkaista erikoisnumeron jo syksyllä 1922⁸).

Nämä AKS:n miehet – ylioppilaselämän vanha ja uusi huipputaivastaja – tulivat johtamaan Ylioppilaslehteä erinomaisen otollisella hetkellä mielialojen nostattamiseksi kielikysymykseen vetoamalla kansallisten vaatimusten taakse. Ruutu oli palannut ylioppilaskunnan puheenjohtajaksi kielipoliittisen kiistan repeydyttyä täysin avoimeksi ja edellisen puheenjohtajan pyydettyä eroa. Ruutukuivia sytykkeitä kielitaisteluun oli kertynyt runsaasti, ja kipinä sytytti ne helposti liekkiin.

Ylioppilaskunnan puheenjohtajana Ruutu joutui arkaluonteisessa tilanteessa sovitteluvampaan rooliin kuin epäilemättä olisi

⁷ Esim. R. Vuorjoki, m.t., s. 61–62. Klinge 4, s. 60.

⁸ Ylioppilaslehti 23/1922, pääkirjoituksen »Karjalan taisto» kirjoitti puheenjohtaja Hallikorpi; Leiviskä kirjoitti Karjalan rajasta, Kärki Karjalan kysymyksestä ja yleisestä mielipiteestä, Vuorjoki AKS:n toimintatavoista, Ilmarinen (Karjalan metsäsissien komentaja J. Takkinen) kirjoitti muistojaan ym. Sisältö oli kokonaan Karjala-painotteinen.

halunnut – kiista ylioppilaskunnan jakamisesta kielellisin perustein oli eristäytymiseen pyrkivien ruotsinkielisten vaatimuksesta vireillä ja uuden yliopistolain laadinta vasta käynnissä (laki annettiin keväällä 1923). Ruutu oli kuitenkin selväpiirteinen suomalaisuustaistelija – hänen kansallisuuskäsityksensä oli »itäruotsalaisten» opin peilikuva, hänenkin mukaansa Suomessa asui kaksi kansallisuutta, ei vain yksi kahteen kieliryhmään jakautunut kansa – ja luopui ylioppilaskunnan puheenjohtajuudesta syksyllä 1923 päästäkseen täysitehoisesti mukaan syntyneeseen suomalaisuustaisteluun, jonka eturiviin, myös useissa AKS-yhteyksissä, hän nousi.⁹

Kärjen ja Haavion Ylioppilaslehteen tuoma uusi linja »iski kiilana yleiseen mielipiteeseen».¹⁰ Kärki oli tyyppinä rauhallisesti argumentoiva, Haavio tuossa vaiheessa ärhäkkä kärjistäjä. Heti ensimmäisessä pääkirjoituksessaan Kärki vaati yliopiston täydellistä suomalaistamista ja ylioppilaskunnalta tukea heimotyötä tekeville järjestöille. Esitettyään selkeästi omat teesinsä hän sitten lupasi sananvapautta ja vapaata keskustelua lukijoilleen.

Toimituksen huomio pysyi tiiviisti kohdistettuna yliopiston suomalaistamisvaatimukseen ja heimokysymyksiin koko kevätkauden, mikä oli sikäläkin hyvin luonnollista, että yliopistolaki (Laki Helsingin yliopiston järjestysmuodon perusteista) valmistui juuri tuolloin. Turun yliopiston ylioppilaskunnan toimittamassa numerossa (12/1923) AKS:n Turun osaston keskushahmo Kalle Väisälä suuntasi siihen jo jyrkän kritiikin.

Lehti julkaisi erityisen kiivassanaisesti venäläisvastaisen ja Suur-Suomen aatetta julistavan heimonumeron (5/1923) – kirjoittajina AKS:n miehiä sekä Ruutu – jonka pääsisällön AKS julkaisi heti perään lentokirjasessaan *Suursuomi on yhtä kuin isänmaa*. Yliopistopropaganda ja heimonumero virittivät jo yleisempää keskustelua Ylioppilaslehdestä muussa lehdistössä ja kansallisuusvi-

⁹ T. Soikkanen, m.t., s. 230–34. Soikkanen antaa Ruudulle sen kunnian, että hän nousi ensimmäisenä näkyvästi vastustamaan uutta yliopistolakia (s. 232). Ainakin Ylioppilaslehdessä, johon Soikkanen viittaa, AKS:läinen Kalle Väisälä ehti ensiksi, tosin »ulkopuolisena», Turun yliopistosta, toki Helsingistä valmistuneena ja Helsingin ongelmat siis tuntevana.

¹⁰ Klinge esittää tämän Haavion myöhempanä sanontana, Klinge 4, s. 59.

han sävyt polemiikkaa myös lehden omille palstoille.¹¹

»Viksari» totesi itse kevään päättyessä, että Ylioppilaslehdelle oli ollut »ominaista tällä lukukaudella suunsa puhtaaksi puhuminen». Kielikysymyksessä oli jo otettu esiin myös suomenkielisten vähemmistöjen kielellinen sorto ruotsalaisenemmistöisellä Pohjanmaalla ja nimien suomalaistaminen – »Viksarin» mielestä ruotsalaisen nimen säilyttäminen oli suomenkieliselle häpeä, eikä hän kaihtanut sanomasta nimiä arvovaltoja kunnioittamatta: Ståhlberg, Engelberg (Suomalaisuuden Liiton sihteeri), Stenberg (AKS:n oman lehden päätoimittaja), Ruuth (= Yrjö Ruutu).¹²

Arvovaltoja järkyttämässä

AKS:n profiili selkeytyi laajan yleisesti kansallismielisen ja heimo-myönteisen mielipidesuuntauksen keskellä – sen Karjala/Inkeri-postikortit ja lentokirjaset näyttävät saaneen levikkiä laajoissa suomenkielisissä porvarillisissa piireissä kautta maan tämän malttamattomasti vaatimuksiaan esittävän ja toistavan propagandarummutuksen myötä. Kun Kärjen ilmeinen maltillistava vaikutus poistui, lehden sävy terävöityi yhä syksyllä.

Haavio ei kuvia kunnioittanut: hän aloitti käymällä väkevästi yliopiston rehtorin Hugo Suolahden kielipoliittisen linjan kimppuun kaksiosaisessa artikkelissa.¹³ Henkilöön käyvät ja loukkauksia kaihtamattomat pakinat ja toimituksen tapa kirjoittaa omia peräkaneeettejaan tai muita kommenttejaan toisinajattelevien tekstei-

¹¹ Filosofian professori Arvi Grotenfelt paheksui ryssävihaa ja toimitus puolustautui numerossa 6/1923, EPO:n inspehtori, teologian professori ja kokoomusjohtaja Lauri Ingman, joka jo numerossa 11/1923 joutui ensi kerran toimituksen hampaisiin (»Viksarin» pakina), käsiteli EPO:n numeron (8/1923) pääkirjoituksessa demokratian sivistyneistölle asettamia velvoitteita mitään nimiä mainitsematta, mutta ilmeisesti uuden suunnan suvaitsemattoman sanankäytön antamista virikkeistä. Eräistä muista reaktioista ks. esim. »Viksarin» pakinaa 7/1923.

¹² Ylioppilaslehti 8 (Pohjanmaalta), 10 (nimenmuutospääkirjoituksen allekirjoittanut E.S., ilmeisesti Simelius/Simojoki), 11 ja 12 (»Viksari»).

¹³ Ylioppilaslehti 15 ja 16/1923.

hin nostattivat jo varsin voimakkaan vastavaikutuksen. Nimi-merkki K.E.P.H. (Ensio Hidén/Hiitonen) aloitti kiistakirjoittelun AKS-linjaa vastaan Haavion kaltaista purevuutta tavoittelevalla pakinalla »Kuolema ryssille ja ruotsalaisille» ja leimasi lehden AKS:n pää-äänenkannattajaksi ja – melkoisen tarkkanäköisesti – »*Ilkan* filiaaliksi» ja sai nimimerkki »Mongoolin» tuikeasti »ehdotomuutta» puolustavan vastineen.

Ylioppilaiden Itä-Karjalan avustustoimikunnan keväällä 1922 AKS:n yhteyteen johtanut ESO:n kuraattori ja lehden johtokunnan puheenjohtaja Arvo Sipilä ryhtyi osakuntatoverinsa Hidénin avuksi, vaati lehdeltä tasapuolisuutta ja vastusti syntymässä olevaa jakautumista leireihin.¹⁴ Haavio toteaa muistelmissaan tyytyväisenä, että sanasota alkoi toimituksen provosoinnilla. »Juuri tällaista olin toivonutkin.»¹⁵

ESO ja HO esittivät lehden linjasta virallisen paheksumisensa: ESO:n kokous oli yksimielinen tuomitessaan lehden esiintymisen yhden suunnan aseenkantajana ja toisinajattelijoita loukkaavan kirjoitustavan, HO puhui räikeästä ja sopimattomasta kielenkäytöstä. Viipurilaiset esittivät esitystapaan kohdistuvan kritiikkinsä miedommin ja ilmoittivat yhtyvänsä »lehden isänmaalliseen kantaan». EPO puolestaan – vaikka sen inspektorina oli kokoomuksen johtava kielisopupoliitikko Lauri Ingman – ilmoitti kokouksessaan yksimielisesti yhtyvänsä lehden »nykyiseen yleiseen poliittiseen kantaan» haluamatta puuttua tyylillisiin ym. pikkuasioihin

Haavio puolustautui julistaen itse pääkirjoituksessaan »Mistä on kysymys?», että käynnissä oli suuntataistelu. Perusmotiivina oli käsitys, että »kansallisuustietoisuus meillä on huonoin Euroopassa» (tässä vanhojen kaataja Haavio vetosi »tunnettuun valtiomieheemme» tätä kuitenkin nimeämättä). Samassa numerossa (19/1923) Haavio julkaisi AKS:ään kuulumattoman Uno Kailaan kannatusta ilmaisevan, hänen omaan s.155 siteerattuun taisteluruunoonsa vertautuvan nuorekkaan ylimielisen runon »Vanhoille»,

¹⁴ Hidénin »pakina», »Mongoolin» vastaus ja Sipilän ensimmäinen arvostelu 17/1923, jatkoa seuraavissa numeroissa.

¹⁵ Haavio, m.t., s. 581.

joka huipentui säkeeseen: »Tietkää: kuitenkin me käymme ylitsenne»(edellä s.139–40).¹⁶

Kaila yritti tässä numerossa vielä valaa öljyä laineille kirjoituksellaan »AKS: ystävillemme ja vihollisillemme». Mielenkiintoista on, että kirjoitus, joka julisti voimakkaasti uskoa »Suomen kansan suuren tulevaisuuteen» ja heimorakkauteen, itärajan takaisten heimoalueiden tulevaan suomalaisuuteen ja asettui epäsuorasti puolustamaan toimitusta asettaessaan seuran tavallaan marttyyriksi, kun se kapinoi yltiöpäisesti vanhoja traditioita ja historiallista jatkuvuutta vastaan, ei sanallakaan puutu koko mielipidemyrskyn keskeiseen aiheeseen, kieliriitaan. Tältä osin diplomaattinen vaikeaminen ei auttanut. Tuli oli irti – ja lehti lietsoi sitä väkevästi edelleen. Kaila meni mukaan – Räikkönen valitsi toisin.

Ruuth/Ruutu yhtyi tähän linjaan selväsanaisesti haastattelussa, jonka hän antoi lähtiessään ylioppilaskunnan puheenjohtajan paikalta. Se oli kompromissiton julistus pelkästään suomenkielisen valtionyliopiston puolesta, ylioppilaskunnan jakamisesta, suomenkielisen kulttuurin kehittämisestä kansallisena tehtävänä, jota vähemmistökansallisuuden kohtuuton edunvalvonta ei saanut jarruttaa. Hän osoitti hyväksymisensä lehden linjalle myös ottamalla puheenjohtajuudesta erotessaan vastaan paikan lehden neuvottelukunnassa.¹⁷

Kiistat ja kärkevyudet tapahtuivat silti edelleenkin yleisen AKS:lle myönteisen ilmapiirin vallitessa jokseenkin koko akateemisessa maailmassa. Ensimmäinen heimo- ja itsenäisyysjuhla 6.12.1922 oli ollut mahtava ja julkisuudessa myönteisesti vastaanotettu tilaisuus joistakin vasemmistolaisista soraäänistä huolimatta (sosiaalidemokraatitihan olivat olleet koko heimopolitiikalle pensettä Voionmaasta huolimatta ja kommunistit tietysti jyrkästi kielteisiä). Siitä mm. sai alkunsa seuran Turun osaston perustaminen.

¹⁶ T. Soikkanen julkaissut koko runon uudelleen, m.t., s. 228, samoin Haavio, joka selittää myös runon syntyä Kailaan kaunalla Sipilää kohtaan m.t. 581–82.

¹⁷ Haastattelu julkaistiin pääkirjoituksen paikalla numerossa 20/1923, joka sisälsi kutaquinkin pelkästään AKS:n linjaan ja toimintaan liittyvää polemiikkia (myös otteita muun lehdistön puuttumisesta asiaan, mm. juuri *Ilkan* kannatuksesta). Tiedotus Ruudun liittymisestä toimituskuntaan numerossa 14 (jäsenet, »vanhempia valtiomiehiä», mainittiin noina aikoina lehden nimiön alla).

Viriävästä aatekiistasta huolimatta vielä yleisen hyväksymisen tunnelmat on Timo Soikkanen hyvin tiivistänyt Ylioppilaslehden ja Haavion johdatuksella kuvaukseensa AKS:n ensimmäisestä vuosijuhlasta 22.2.1923:

»Uuden aatteellisen linjan 'suuren herätyksen' julistustilaisuutena voi pitää AKS:n ensimmäistä vuosijuhlaa 23.2. (sic!) 1923. Läsä olivat kaikki ylioppilaspolitiikan johtohahmot, myös seuraan kuulumattomat kuten Yrjö Ruutu. AKS oli vielä nuori. Se ei ollut sisäisesti jakautunut eikä jakanut ulkopuolellakaan olevia kuten myöhemmin. Kaivattu aatteellinen herätys yhdisti, eikä raja-aitoja vielä ollut.

Juhlan aluksi luettiin pääministeri Kyösti Kallion tervehdys. Toinen sanoma tuli Ilmariselta, Karjalan metsärykmentin (sic!) entiseltä päälliköltä. Aatteellisen nousun innostus ja tunnelma tempasivat läsnäolijat mukaansa. Ylioppilaslehti raportoi, ettei vastaavaa tunnelmaa ollut 'sitten jääkäriliikkeen päivien tavattu missään suomalaisessa juhlassa'. Yhä uusia puheita pidettiin. Martti Haavio puhui Ylioppilaskunnalle, jonka puheenjohtaja Ruutu vastasi. Haavio kirjasi muistiin Ruudun vastauksesta seuraavat sanat:

'Mitkään matemaattiset laskelmat eivät määrää kansakuntien voimasuhteita – yhdentekevää onko kansa suuri vai pieni. Kansamme on taisteltava Marathonin taistelu. Mutta se on voitettava sen.'

Tunnelma oli tarttunut myös Ruutuun, nostanut esille jääkäriliikkeen alkuajan tunnot.»¹⁸

Tätä yhteistä tunnelmaa ei vielä vuoden varrella nostatetuista kiistoista huolimatta kokonaan menetetty loppusyksylläkään. Sekä Sipilä että »tonttipolitiikan» ajan ylioppilaskunnan hallituksen puheenjohtaja, varsinaissuomalainen Väinö Nikander antoivat Ylioppilaslehdelle haastattelut, joissa he esittivät perusmyönteisen, vaikkakin varauksellisen kannan AKS:n toimintaan. Nikander odotti kuohunnan tasoittumista seurauksen uuden senioriorganisaation vaikutuksesta – ja tietysti mukaan suostuneiden runsaslukuinen joukko osoitti varttuneemmankin yliopistoväen perusmyönteisyy-

¹⁸ T. Soikkanen, m.t., s. 229, Haavio, m.t., s. 539.

den, vaikkakin seniorien (ja Räikkösen) »kurinpalautusyritys» pian vei välirikoon ja senioritoiminnan päättymiseen, kuten edellä on kerrottu.

Ylioppilaslehden toimituksen raju linja ei tietenkään olisi ollut mahdollinen, ellei suomenkielisten osakuntien valitsema lehden johtokunta olisi sille tukeaan antanut. Tosin Haavio viittaa epä-määräisesti joltakin taholta lehteen suunnattuun taloudellisen painostusuhkaan. Hän oli – jo ärhäkkyytensä osoittaneena – saanut päätoimittajan vaalissa 8 ääntä yhdeksästä.¹⁹

Vallan kahvaan ylioppilaskunnassa

Ruudun lähdettyä ylioppilaskunnan puheenjohtajan paikalta uusi »kansallinen linja» ehdotti seuraajaksi PPO:n kuraattoria ja Ylioppilaslehden entistä lyhytaikaista päätoimittajaa Yrjö Wuorentausta, mutta hän ei saanut riittävää kannatusta. Klinge on tulkinnut asioita liian AKS-vastaisesti kirjoittaessaan, että »uusi suunta oli kärsinyt tappion», kun puheenjohtajaksi valittiin »eteläistenkin» osakuntien hyväksymä hämäläinen tohtori Väinö Auer. Hän edusti samaa kansallismielistä ajattelua kuin pohjalaiset, lähti seuran senioriksi (vastusti sitten seniorien »kaappaushanketta» ja jäi seuran), kävi vilkasta ja AKS-myönteistä kirjeenvaihtoa Kailan kanssa ja valittiin kunniajajaseksi 1927.

En näe valinnassa sellaista aatteellista vastakkainasettelua kuin Klinge – mahdollisesti kylläkin osakuntien keskinäistä kilpailua – vaan edelleen jatkuvaa yhteisymmärrykseen pyrkimisen henkeä, joka sitten yliopistotaistelun kärjistyessä veti suomenkielisten ylioppilaiden enemmistön mukaansa AKS:n linjalle.

Kielikysymyksen ohella mieliä kiihdyttivät myös perinteitä kunnioittavat »vieraan hengen» ilmaukset yliopistolla: keisarin monogrammi julkisivussa, keisarin patsas juhlasalissa ja vielä juuri 1922 erääseen käytävään yhdessä Kristiina-kuningattaren kanssa

¹⁹ Haastattelut numerossa 20/1923. Viittaus taloudelliseen painostusuhkaan Haavion pääkirjoituksessa 19/1923. Haavion saamat äänet, Haavio, m.t. s. 571.

esille asetettu keisarin muotokuva. Kuningatar – ja rakennuksen julkisivuun vain ruotsiksi kirjoitettu yliopiston nimi (julkisivun koristeet loistivat entistä komeammin, kun rakennus maalattiin uudelleen) toivat tietysti mieleen edellisenkin Suomeen kohdistuneen »imperialismin».

Varsinkin suomenkieliseltä »maaseudulta» saapuneet näkivät nämä ilmiöt kummallisina itsenäistyneessä maassa – ja AKS asettui myös näissä asioissa laajan mielipiteen ohjaajaksi ja tulkiksi.

Auer johti ylioppilaskuntaa vuoteen 1925 ja uudelleen (pian jo AKS:n kunniajäsenenä) 1927. Väliin mahtui vielä kaksi »ulko-puolista» (E. B. Lehtinen 1925–26, tosin nimenomaan AKS:nkin jäsenilleen suosittamana suomalaisuusmiehenä,²⁰ ja Arvi Korhonen 1928), mutta vuodesta 1929 Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan puheenjohtajana oli AKS:n mies syksyyn 1944 – ja viimeinen AKS:läinen toimi tässä tehtävässä 1953–56.²¹

Vuonna 1923 HYY:n hallituksessa oli aluksi vain kaksi AKS:läistä: Yrjö Wegelius/Vuorjoki (PPO) ja A. V. Salminen (SavO), maaliskuusta lisäksi K. K. Tiililä (HO) ja loppuvuodesta R. G. Kallia (EPO) AKS:n luottamuksen hankkineen, mutta ulko-puolisen E. B. Lehtisen jälkeen. Nousu oli sitten nopeaa: 1924 AKS:lla oli kuusi paikkaa hallituksessa, 1925 jo 7 (osakunnittain pohjalaiset, hämäläiset ja savolaiset vahvimmin mukana).²² Noina vuosina hallitukset valittiin sopuvaalilla – AKS:läiset etenivät aktiivisina osakuntalaisina.

²⁰ Lehtisen äänestämiseen kehottava AKS:n postikortti Eino Leskisen kokoelmassa, AKS 8:1. HYK.

²¹ A.V. Salminen 1929–30, Vilho Helanen 1930–32, Yrjö Vuorjoki 1932, Aarne Valle 1932–33, Teuvo Niskala 1933–34, E. Hyyppä 1935–36, Olavi Lähteenmäki 1936, Veikko Loppi 1936–38, Niilo Pesonen 1938–40, M. E. Kangas 1940–45, (eräiden tietojen mukaan Risto Niini, 1945–46, oli myös hakenut seuran jäsenyyttä ja saanut sen, mutta ei ehtinyt tulla kirjatuksi) ... Samuli Suomela 1953–56. HYY:n luottamushenkilöluettelot Klinge 4, s. 284–85 (puheenjohtajat ja varapuheenjohtajat), 296–301 (hallitukset AKS:n toimintavuosilta).

²² Klinge (4, s. 81) ei ole tunnistanut kaikkia. Todettakoon siis, että AKS:n miehet hallituksessa 1924 olivat Kallia (EPO), Aaro Pakaslahti (PPO, lokakuuhun), R. Poropudas (PPO, lokakuusta), E. J. Saarinen (SavO), A. V. Salminen (SavO), L. Stenbäck (Kivekäs, HO, lokakuusta) K. K. Tiililä (HO), Y. Wegelius (Vuorjoki, PPO, lokakuuhun). Vuodelta 1925 Klingeltä puuttuu 7. paikka J. V. Walldén (Vakio, KO, toukokuuhun) ja H. A. Hänninen (SavO, toukokuusta).

Klinge arvioi ylioppilaskunnan historiassaan AKS-suunnan ensimmäiseksi huomattavaksi ylioppilaspoliittiseksi voitoksi ylioppilaskunnan kevään 1925 puheenjohtajanvaalin, jonka E. B. Lehtinen voitti. Omasta puolestani pidän ensimmäisenä tällaisena voittona Ylioppilaslehden valtausta 1923²³ ja toisena Auerin valintaa kunnan puheenjohtajaksi samana vuonna. Vaikka Auerin valinta oli teknisesti »kompromissi», kuten Klinge esittää, hänen suomalaisuus- ja yliopistopoliittinen linjansa oli AKS:läinen. Ei häntä turhan vuoksi valittu AKS:n kunniajäseneksi ja uudelleen kunnan puheenjohtajaksi Lehtisen jälkeen 1927 AKS:n ollessa jo hegemonia-asemassa, ja hän oli 1930-luvulla edelleen näkyvästi mukana yliopistotaistelussa.

Lehtisen asema on Klingen tarkastelussa korostunut ilmeisesti siitä syystä, että hänen puheenjohtajakaudellaan ylioppilaskunta politisoitui – ts. aate- ja yliopistopoliittiset linjanvedot kohosivat osakuntajakoisuutta tärkeämmiksi voimasuhteiden mittareiksi ja kunnan toimintasuunnan määrittäjiksi. Samalla AKS nousi syksyllä 1925 ensimmäisissä riitavaaleissa enemmistöasemaan kunnan hallituksessa ruotsinkielisten jäsenten kieltäytyessä osallistumasta hallituksen työhön. Seura ts. vapautui oppositioasemasta, jossa se oli Auerin aikana ollut (ja jonka takia Auerin oma AKS-henkisyys ei ehkä ollut päässyt koko voimallaan näkyviin). AKS esitti 1925 vaaleissa oman listansa, mutta sen jäseniä oli myös suomenkielisten kahdella muulla listalla, ja vaikka AKS:n oma lista sai vain vajaat puolet suomenkielisten äänistä, seura sai kaikki ehdokkaansa läpi, 10 paikkaa hallitukseen.²⁴ »Oppositiolle» jäi kaksi suomenkielisten 14 paikasta. Tilanne toistui samanlaisena syksyn 1926 vaaleissa.

²³ Tämän Klingekin ottaa AKS:n valloituksen lähtökohdaksi Helsingin Sanomissa 30.10.1977; Ylioppilaslehti ei tosin siirtynyt silloin suoraan ESO:laisilta AKS:läisille, vaan välissä oli PPO:lainen Wuorentaus (jota Klingen Ylioppilaslehden historia ei mainitse toimittajaluettelossa s. 364, vaikkakin tekstissä s. 115). Lisäksi kontrastointi ESO-AKS on tässä yhteydessä anakronistinen; Sipilän ja AKS:n heimopoliittinen yhteisymmärrys oli tosiasia 1922 ja muistelmiensa mukaan Haavio oli hyvissä väleissä Sipilän kanssa toimittajanuransa alussa. Haavio, m.t., s. 531.

²⁴ Klinge (4, s. 81) käyttää viitteen mukaan Studentbladetin perusteella lukua 12; jäsenluettelon perusteella mukaan on silloin laskettu 2 liittolaista.

Siitä lähtien valta ylioppilaskunnassa pysyi AKS:n käsissä seuran lakkauttamiseen saakka. Vielä vaaran vuosina AKS-perinne säilyi HYY:n johdossa vahvana: niinpä 1947 sekä hallituksen puheenjohtaja (U.V.Lindén, ESO) että varapuheenjohtaja (H. A. Reenpää, ViO) ja keväällä 3, syksyllä 4 muuta jäsentä olivat vanhoja AKS-veljiä. Vaikka seuraa ei enää ollut, sen valveljien panos näkyi ylioppilaspolitiikassa asevelisukupolven opintojen loppuun eli vuoden 1950 vaiheille saakka.²⁵

Samoihin aikoihin kuin Helsingin yliopistossa AKS sai johtoseman myös TKY:n ja TY:n hallituksissa, ja mm. Teknillisen korkeakoulun suomalaistamisvaatimus kulki rinnan suomenkielisen valtioniopiston vaatimisen kanssa. Kauppakorkeakoulussa AKS ei sen sijaan saanut vankkaa jalansijaa – jäsenten vähyyden vuoksi sinne ei saatu perustetuksi erillistä osastoa, niin kuin aikomus oli ollut. Yksittäisiä AKS:n jäseniä oli merkittävässäkin KY:n johtotehtävissä eri vuosina, mutta heidät valittiin sinne muilla perusteilla – ainakaan heitä ei syrjitty.²⁶

Matti Kurjensaari kuvasi tätä menestystä lauseella: »AKS oli kuin piikki, joka työnnettiin veltoon, vastustuskyvyttömään lihaan.»²⁷ Piikki oli määrätietoinen ja tehokas organisaatio, johon oli valikoitunut aktiivisia ja motivoituneita ihmisiä. AKS:n menestys oli tässä mielessä suorastaan kouluesimerkki siitä, miten tällainen vähemmistö nousee määrääväan asemaan laajemmassa organisaatiossa, etenkin sellaisessa, jossa ei ole erovuoroisuussääntöjä tms. jarruja »kaappauksille». Samaan tapaanhan AKS sitten otti ti-

²⁵ Sodan jälkeen aatteelliset ryhmitykset tietysti muuttuivat, eivätkä sota-aikana AKS:n jäseniksi tulleet varmastikaan tunteeneet toisiaan yhtä hyvin kuin ennen sotaa yhteisissä tilaisuuksissa istuneet ja yhteisiin aktioihin osallistuneet. Toisaalta AKS:n eri rintamasuunnilla ja joukko-osastoissa järjestämät veljesillat ja juhlatapaamiset sekä tapa kantaa jäsenmerkkiä komentohihnassa olivat epäilemättä tutustuttaneet AKS:n rintamamiehiä toisiinsa. Niin kauan kuin entisten AKS:läisten osuus HYY:n luottamustehtävissä oli suuri (vuosiin 1948–49), heidän osuutensa on ilmeisestikin ollut merkittävä vaaran vuosien henkissä torjuntataistelussa korkeakoulumaailmassa.

²⁶ AKS:läisten vähyys Kauppakorkeakoulussa todettiin mm. Ylioppilaslehden erikoisnumerossa 11/1924; M. Kauppinen kertoo AKS:läisen KY:n rahastonhoitajan näkemyksen seuran jäsenten roolista KY:ssä 1930-luvulla ja »sivustatuen» antamisen HYY:ssä viritetyille hankkeille. M. Kauppinen, vastaus kyselyyn 1977, Kerho 22:n kok. Y1. KA.

²⁷ M. Kurjensaari, Taistelu huomispäivästä (2. p., Tammi, Helsinki 1967), s. 95.

lapäisesti vallan Suomalaisuuden Liitossa (joka sitten jäi joksikin aikaa »kärkeläisten» aitosuomalaisten käsiin). »Velto liha» kuvannee 1920-luvun alkuvuosien »aatteetonta» ylioppilaselämää.

Kurjensaaren kielikuva on kuitenkin propagandistinen omaan suuntaansa. Jospa piikki työnnettiinkin nukutettuun terveeseen elimistöön – ts. ylioppilaskuntaan, jota ei enää tyydyttänyt perinteinen kotiseutuhenkinen kansanvalistus, kerhoilu ja juhliminen osakunnissa – sen virittämiseksi luonteensa mukaiseen toimintaan.

Vallan kaappaaminen kertarysäyksellä – vaikkapa yleisissä vaaleissa, joihin järjestöelämässä yleensä osallistuu vain pieni aktiivinen osa jäsenistöstä – on tempu sinänsä. Vallan pitäminen vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen organisaatiossa, jossa jäsenistö vaihtuu sellaista vauhtia kuin ylioppilaskunnassa, on aivan toisenlainen suoritus. Sille täytyy olla olemassa sosiaalinen tilaus.

Ja se AKS:lle ilmiselvästi oli.

Kielen oikeus – kansan oikeus

Nimestään huolimatta AKS ei nostattanut suuria ylioppilasjoukkoja henkisille barrikadeille Itä-Karjalan vapauttamisajatuksella.

Vaikka Karjalaa ei seurassa koskaan unohdettu ja tulevaan hypoteettiseen tilanteeseen itärajan takana valmistauduttiin sen piirissä henkisesti, Itä-Karjala ei ollut konkreettinen toimintakohde »tässä ja nyt». Kuten edellä on todettu, seura (ts. Kaila) arvioi saaneensa opetuksen suuren yleisön Karjala-innostuksen lopahtamisesta alkuunsa: »isäntämielen» virittäminen oman kansan keskuudessa oli edellytys menestymiselle, jos historia tarjoaisi Itä-Karjalassa uudelleen tilaisuuden kuten sen uskottiin tarjonneen 1918–22. Tämäkin taktiikka-ajatus olisi jäänyt iskuksi ilmaan, ellei »isäntämielen» tarve olisi kytkeytynyt konkreettisiin epäkohtiin tai loukkauskiiviin suomalaisessa julkisuudessa ja erityisesti yliopistoelämässä.

Myös niille ylioppilaille ja muille kansalaisille, joille Itä-Karjalalla ei ollut henkilökohtaista merkitystä, valtakunnan kielisuhteiden pulmat ja keisarivallan symbolien näkyminen pääkaupungin parhailta paikoilla olivat vähintäänkin ärsykeitä, kielellinen syr-

jintä/suosinta monen itse kokema epäkohta. Sekä venäläisvallan muistot että ruotsin kielen suosinta näkyivät erityisen kärjistyneinä yliopistossa, ja niinpä kieli- tai eräiden mielestä jopa kansallisuustaistelu ylti kiivaimmaksi juuri ylioppilaskunnassa.

AKS:n kielipolitiikka ja sen vaatimat suurisuuntaiset käytännön toimet kenttätutkimuksista ja propagandajulkaisuista adressikeräyksiin, kansalaisyhteiskouksiin ja eduskunta-aloitteisiin (joita vaatimassa ja toteuttamassa AKS ei suinkaan ollut yksin, vaikkakin eturivissä) olivat se sosiaalinen tilaus, joka piti ylioppilaiden enemmistön AKS:n takana erilaisten oppositioiden jatkuvista vastatoimista huolimatta, kunnes maanpuolustus syrjäytti kielipolitiikan keskeiseltä sijalta, lopullisesti vuoden 1938 yliopistolain jälkeen.

Juuri ennen suurmenestystään ylioppilaskunnan vaaleissa 1925 AKS julkaisi artikkelikokoelman **Suomalaisia kansallisuuskysymyksiä** ja 1926 sille vielä enemmän huomiota herättäneen seuraajan **Suomalainen valtionyliopisto**, monipuolisesti yliopisto-ongelmia käsittelevän selvityksen tueksi juuri tuolloin viritetylle ensimmäiselle yliopiston suomalaistamishankkeelle, joka jo veti mukaan suomenkielisten ylioppilaiden valtaosan.

Vaikka suomalaisuustaistelun perusvaatimuksissa pysyttiin tiiviisti asialinjalla, henkeä nostatti ja kannatusta kasvatti tietysti se että »provosoiduttiin, kun provosoiitiin». Juuri itsenäistyneessä Suomessa herättivät närää mm. sellaiset vuosikymmenen verran Helsingissä silmiin sattuneet näkymät, että yliopiston julkisivussa komeilivat vain sanat »Helsingfors universitet» ja Aleksanteri I:n monogrammi, sen juhlasalia hallitsi keisari-suuriruhtinaan ylisuuri rintakuva ja valtioneuvoston juhlahuoneiston julkisivua keisarillinen kaksoiskotka.

Yliopiston kanslia esiintyi sitkeän yksikielisesti vähemmistön kielellä, kahvilassa voitiin kieltäytyä tarjoilemasta suomea puhuville ylioppilaille (»studenterna kan nog tala svenska») ja elokuvateatterin paikannäyttäjänkin havaittiin syrjivän enemmistökielen puhujia! Suomenruotsalaisesta lehdistöstä löytyi vaivatta tekstiä ruotsinkielisten kaikinpuolisesta rodullisesta ja kulttuurisesta ylemmyyttä ja jopa suomen kielen kelpaamattomuutta kulttuurivälineeksi. Kieltolakimaa Suomesta jalojen juomien pariin päässyt

Helsingforsin professori tuomitsi kotimaansa barbaarien pesäksi ruotsalaisessa päivälehdessä.²⁸

Vaikka tukholmalaislehden kuuluisalle maotteluotsikolle »Mongolernas dag på Stadion» löytyy pohjaa vanhemmasta riikinruotsalaisesta tietokirjallisuudestakin, suuri osa tämäntapaisista neulanpistoista oli ilmeistä provokaatiota Pohjanlahden tältä puolelta.

Edellä oleva suppea esimerkkivalikoima ei tietenkään ole kieli-suhteiden kokonaiskuvaus, vaikka pyrkiikin antamaan pääpiirteisen selityksen suomenkielisen ylioppilasnuorion provosoitumiselle.

Kansalais SOPUA painottavassa ilmapiirissä YH-syksystä 1939 lähtien ja sodanjälkeisen ajan paineissa kielitaistelun haavojen aukirepimistä on selvästikin vältetty. Kun suomalaisuusliike on saavuttanut tavoitteensa kehityksen myötä, itsenäisyyden alkuvuosikymmenten suomalaisuusliikkeen vähättely, ironisointi, syyttäminen hyökkääväksi ja reaktioiltaan kohtuuttomaksi, jopa vihjailun sukulaisuudesta fasismiin ja kansallissosialismiin (kohdistamatta samaa syytöstä itäruotsalaisten suurgermanismiin) on ollut helppoa ja tavanomaista. Samalla provosoitumisen syiden tarkastelu on ollut siloiteltua tai ruotsinkielisten »puolustusreaktioita» ymmärtävää – tämä on ollut helppoa ja tavanomaista tutkimuskirjallisuudessaakin, etenkin kun nationalismi on ollut julkisuudessa ruma sana monen vuosikymmenen ajan.²⁹

Kun 1990-luvulla on taas saatu seurata kansallisuusaatteen nousua vasta- tai uudelleen itsenäistyneissä maissa, pääväestöjen kielten kurottautumista valtakieliksi imperiumien kielten sijan ja vanhan vallan muistomerkkien siivoamista katukuvasta, meidän itsenäisyysaikamme ensimmäisen sukupolven aitosuomalaisuuslii-

²⁸ Ns. Lagerborgin jupakan alkusyy 1931. Klinge 4, s. 145–50, M. Pohtola, Eteläpohjalainen Osakunta 1928–1948 (Vaasa 1958), s. 182–85 – huom. kuvausten sävyerot. Muut esimerkit poimittu 1920-luvun Ylioppilaslehdistä.

²⁹ Esim. Klinge 4; P. K. Hämäläinen, Kielitaistelu Suomessa 1917–1939 (suom. O. Mäkeläinen, WSOY 1968); A. Uino, »Kielitaistelu ja ’uusi suomalaisuusliike’ 1918–1939» teoksessa Herää Suomi, Suomalaisuusliikkeen historia (toim. P. Tommila ja M. Pohls, Kustannuskiila Oy 1989), passim. Klinge ilmoittaa suomalaiskansallisen suuntauksen muuttaneen ylioppilaskunnan kohta AKS:n perustamisen jälkeen »vallitsevan sivistyksen kohdistuvan kritiikin tyssijaksi» ja »väkivaltaisiinkin symbolisiin <?> toimiin yllyttäväksi *vallassa olevan kulttuurimuodon uhaksi*» (kurs. H. E.). M. Klinge (& al.), Helsingin yliopisto 1917–1990 (Otava, Keuruu 1990), s. 69.

kettä – ja lopultakin sen maltillisuutta – voidaan ehkä helpommin ymmärtää.

AKS ei ollut ainoana provosoitumassa – järjestäytynyt aito-suomalaisuusliike oli samanikäinen, vuodelta 1922, ja »isäntämiehi» kummankin yhtä aikaa esiin nostama tunnus, kenen sen isyys sitten lieneekin.³⁰ Keskustelun laineet kävivät ajoittain korkeina myös lehdistössä melkein pä laidasta laitaan ja maakuntien porvarillinen lehdistö ymmärsi yleensä pitkälle suomalaisuusliikettä, vaikka pääkaupungin suomenkielinen valtalehdistö yleensä pyrki valamaan öljyä laineille.

AKS:n erikoisuus oli huomion keskittäminen yliopiston ja ylioppilaskunnan keskuudessa koettuihin epäkohtiin ja provokaatioihin. Ylioppilaskunnan omassa piirissä kiistat Runebergin, Lönnrothin ja Snellmanin muodollisesta kunnioittamisesta – kunniakäynnit patsaiden luona, siellä pidetyt puheet ja laulettu laulut olivat tärkeä osa aikakauden opiskelijaelämää – kolhivat kieliryhmien suhteita ja pakottivat ottamaan kantaa. Lisäksi kysymys ylioppilaskunnan koossapysymisestä tai jaosta, jota ruotsinkieliset aluksi vaativat ja saivat sitten ruutulaiset kahden kansallisuuden opin kannattajat rinnalleen, mutta jota periaatteellisesti maltillisten ohella myös taloudellisen realismin kannattajat vastustivat, sekä tähän liittyvä kysymys ylioppilaskunnan säännöistä, sisäisestä käyttökielestä ja yhteydenpitokielistä ulkomaansuhteissa olivat 1920-luvulla pakostakin tavalla tai toisella ratkaistavia käytännön ongelmia.

Kun AKS asettui näissä kysymyksissä suomenkielisten opiskelijoiden yleisen mielipiteen tulkiksi, se pystyi helposti sekä kasvatamaan jäsenistöään että valtaamaan passiivisemmista opiskelijoista laajan kannattajakunnan.³¹

³⁰ Jo vallankumouskeväänä 1917 Juhani Aho kirjoitti siitä, että suomalaisten keskuudessa oli vallinnut »lambuodin tunne, ei isännän». J. Aho, »Vapauden tunne», Suomen Kuvalehti 15/1917.

³¹ AKS:n aloitteesta 1928 koottu ja valtioneuvostolle toimitettu ylioppilaiden suuri korkeakoulujen suomalaistamisadressi sai 3 014 ylioppilaan allekirjoituksen. Klinge määrittää tämän »AKS:läisyyden lopulliseksi voitoksi ylioppilasmaailmassa». Samassa yhteydessä Klinge puhuu jo pyrkimisestä »kansallis-sosialistiseen Suomeen» ja »AKS:n piirien innostuksen noususta kiihkoutuneisiin muotoihin». Klinge, Helsingin yliopisto, m.t., s. 74, 76. – Kielipoliittiset operatiot ja niiden aiheet on tarkoitettu käydä tarkemmin läpi tämän työn 2. osassa.

Ylioppilaskunnan aseman muuttaminen edellytti sitä koskevan asetuksen muuttamista ja yliopiston kieliolojen muuttaminen vastikään säädetyn ja suomenkielisen nuoren polven taholla epätyydyttäväksi havaitun (vaikka vasta 1928 kokonaisuudessaan voimaan tulevaksi määrätyn) yliopistolain muuttamista. Ylioppilaskunnan ja osakuntien toiminta oli viime kädessä yliopistoviranomaisten (rehtorin, konsistorin, vuoteen 1934 inspehtorikollegin) kurinpidon alaista. Niinpä suomalaistamisliike johti väistämättä sekä yleispoliittisiin kytkentöihin että ristiriitoihin yliopistoviranomaisten kanssa.

Ripaus suoraa toimintaa

Taisteluasenne laajalti oikeaksi koetun asian puolesta ja byrokratian sorron kohteeksi joutumisen tunne olivat otollisia mielialan nostattajia, ja AKS:n teräväsanaiset puhujat ja kynämiehet ottivat niistä kaiken irti. Lisäksi tavallisten jäsenten ja »kadun ylioppilaiden» ei tarvinnut jäädä vain sanan kuuloon. AKS hankki kannatusta ja työllisti jäseniään ja kannattajiaan myös aktivoivilla tempauksilla ja joskus Robin Hood -maisilla »sissi-iskuilla», jotka herättivät ihastusta jos vihastustakin. Tervasudit heiluivat ja »kukkopillipojat» puhalsivat³², kun demonstraatioita tarvittiin.

Radikaaleissa ja kurittomissa puuhissa hääri monia tasavallan tulevia suurmiehiä: kansanvillitsijöiden ykkönen oli Martti Haavio, jonka manttelin 1930-luvulla ehkä peri toinen tuleva akateemikko Matti Kuusi; tuleva vuoden 1968 presidenttiehdokas Matti Virkkunen piileskeli yliopiston juhlasalissa orkesterikorokkeen alla, kunnes pääsi tervamaan Aleksanteri I:n, ja hänen voittajansa Urho Kekkonen (tervaajana ansioitunut hänkin) piti kadulla vahitia. Tuleva akateemikko Kustaa Vilkuna käväisi jo varttuneempaan kirjoittamassa EPO:n kronikkaan vanhana »kukkopillipoikana» ilonsa perinteen jatkumisesta nuorempien piirissä.³³

Itse asiassa vihellyskonserttien perinne juontui tsaarinvallan

³² Esim. M. Pohtola, m.t., s. 179, 207.

päiviltä, ja enemmän kuin yhteiskuntajärjestyksen kaatamisesta oli kyse »oikeutetun protestin» esittämisestä tavalla, jonka julkisuusarvo oli suuri – silloisissa ahtaissa oloissa oli niukasti värikästä kerrottavaa.

Erimuotoisten mielenosoitusten skaala oli laaja – protesti- tai kannatusmarsseista tai ulosmarsseista pahvilehmän polttamiseen eduskuntatalon portailla ja Suomen lipun nostamiseen Helsingin työväentalon torniin, kun talo laiminlöi liputtamisen. Tempaukset eivät suinkaan aina olleet virallisesti suunniteltuja tai päätettyjä, niitä syntyi varmasti myös spontaanisti johdon tietämättä tai ainakin pystyessä näyttelemään tietämätöntä, mutta seuran toimisto ja kahvihuone olivat paikkoja, joista lähtijöitä löytyi tai joista lähetetyillä viesteillä miehiä voitiin kerätä pikaisesti kokoon. Tällaisen epävirallisen toiminnan suvaitseminen tai suosinta johti sitten Mäntsälän kapinan aikana ikävyyksiin, kuten tuonnempana tarkemmin selviää.

Yliopistotaistelun kiivaimmassa vaiheessa 1930-luvulla siihen liittyvät ja sen jälkeen maanpuolustuksen merkeissä toimeenpannut massaoperaatiot jättivät vähäisemmät tempaukset vähitellen unohtumaan. Suteja ei enää tarvittu ja pillit jäivät pois muodista. Aika oli muuttunut vakavammaksi. Joka tapauksessa tempausten järjestäminen havaittiin seuran kannatukselle niin hyödylliseksi toimintamuodoksi, että 1936 valittujen valajäsenten jatkokoulutuskurssilla nimenomaan todettiin välttämättömäksi »ylioppilasmaailmaa yhdistävien tempausten» järjestäminen.³⁴

Kun AKS aloitti ja toteutti ylioppilaskunnan kannatuksen valloittamisen jo suunnilleen 1920-luvun puoliväliin mennessä, keskeiset aiheet olivat siis yliopiston kielikysymys, venäläisvallan muistomerkkien näkyvyys yleensä ja yliopistossa erityisesti sekä ylioppilaskunnan jakokysymys. Yliopistotaistelu jatkui ja toi kan-

³³ Kertomuksissa on valinnanvaraa, mutta nämä anekdootit eivät ole seuran kehityksen kannalta merkittäviä.

³⁴ S. Elomaan luento ylioppilaspolitiikasta, J. Järviön muistiinpanot. K22 I. KA. Elomaan esimerkit olivat mittasuhteiltaan jo demonstraatioita suurempia: »SPR:n keräys, lentokonekeräys, suomalaisuusviikko jne.» Puolustusvoimille oli keräyksellä hankittu lentokone 1934, mistä lähemmin seuran maanpuolustustoimien yhteydessä 2. osassa.

natusta vuoteen 1938. Runsaasti huomiota saanut taistelu venäläisvallan muistomerkkien ympärillä laantui, kun konsistori kymmenvuotisen taistelun, tervauksen ja peitetyn keisarinkuvan edessä pidetyn promootion jälkeen lopulta 1932 suostui siirtämään patsaan yliopiston juhlasalista muualle.³⁵

Valtamopolin haltijaksi

Ylioppilaskuntaa ei loppujen lopuksikaan jaettu, vaikka kysymys askarrutti kuntaa etenkin koko 1920-luvun ajan ruotsalaisten vaatimuksen takia, jonka enemmistö moneen kertaan torjui. »Kahden kansallisuuden» opin kannattajat olisivat ehkä onnistuneet – ja ruotsalaiset eristäytyivätkin sotavuosiin saakka omaksi epäviralliseksi järjestökseen kieltäytyen olemasta lakisääteisen ylioppilaskunnan toiminnassa mukana muusta kuin talousasioista päätettäessä – ellei omaisuuden, kiinteistöjen ja kirjastojen, jakamisesta sopiminen olisi osoittautunut mahdottomaksi.

Ylioppilaskunnan säännöt modernisoitiin 1927 (mm. nimi muuttui Suomen ylioppilaskunnasta HYY:ksi) ja yhteisön varsinaiseksi käyttökieleksi otettiin suomi; ruotsin kieli jäi rinnakkaiskäyttöön tietyissä poikkeusyhteyksissä. Tuolloin ylioppilaskunnan jäsenistä oli suomenkielisiä noin 3/4; opiskelijoiden enemmistön mielen mukaisen ratkaisun laatineessa komiteassa AKS:llä oli enemmistö, kuten jo tuolloin kunnan toimielimissä yleensäkin.

Syksyllä 1927 ylioppilaskunnassa pidettiin jälleen riitavaalit, joihin AKS osallistui vaaliliitossa YKY:n, YRY:n ja NYKS:n kanssa. Tuolloin (juuri 1927) AKS oli jo perustanut osakuntiin 5-miehiset osakuntaneuvostot, tulevien osakuntakohtaisten osastojen alkusolut, joiden tehoa jäsenten ja yleensä osakuntaelämän ohjailus-

³⁵ Sitä ennen oli paitsi patsasta itseään tervattu myös Aleksanterin monogrammi yliopiston julkisivusta, jolle oli samassa yhteydessä nostettu valkoiseen lakanakankaaseen kirjoitettu nimi »Helsingin yliopisto» ruotsinkielisen tekstin peitteeksi, ja ns. Smolnan (Valtioneuvoston juhlahuoneiston, entisen kenraalikuvernöörin palatsin) julkisivussa komeillut kaksoiskotka. Nämä harmin aiheuttajat poistuivat katukuvasta - ja myös Aleksanteri II:n patsas ja Keisarinan kivi olivat jonkin aikaa uhattuina, koska varsin monet itsenäisen maan ensimmäisessä sukupolvessa kokivat nekin sortovalan symboleiksi.

sa seuran 10-vuotiskertomuksessa kiitetään.³⁶ Vaaleissa AKS osoittautui yhä täysin suvereeniksi; vaaliliitto sai 12 paikkaa (AKS 9, NYKS 2, muut 1), ruotsinkieliset 6 – kutakuinkin lukumääränsä mukaisessa suhteessa – AKS:n vastustajat edelleenkin 2.

Kysymys ylioppilaskunnan jaosta hiersi kuitenkin edelleen, ja kun se tuli ratkaisevaksi tarkoitettuun käsittelyyn uudelleen 1928, se oli jakaa AKS:n pahoin. Seuran edustajat kunnan hallituksessa eivät pystyneet sopimaan linjasta, vaan jakaantuivat kolmeen osaan, mitä pidettiin omassa piirissä ennen kuulumattomana. Juuri tämän asian yhteydessä eri suuntausten edustajat vetosivat maa-seudulle vetäytyneeseen Kailaan vaatiensa hänen paluutaan seuran johtoon yhtenäisyyden palauttamiseksi, kuten edellä on kerrottu.

Seuran hallituksessa vuoden 1927 alusta toiminut Aatos Tavaiila piti nuhdesaarnan asiaa selvitellessä seuran yleisessä kokouksessa huhtikuussa 1928: »... ennen ei seura esiintynyt hajanaisena. Ellei seura päässyt jostakin kysymyksestä yksimielisyyteen, ei myöskään Ylioppilaskunnan hallitus ollut oikeutettu ottamaan asiaa esille Kunnassa. Kaikki asiat käsiteltiin ensin AKS:ssä ja vasta sen jälkeen Kunnassa, jolloin kaikki meikäläiset olivat yhdessä rintamassa.»³⁷

Episodi valaisee monellakin tavoin seuran toimintamenetelmiä ja tilaa 1920-luvun lopulla. Kailan kiistattoman arvovaltaisella johdolla oli toteutettu »demokraattista sentralismia», puitu asiat omassa piirissä ja esiinnytty ulospäin yhtenäisesti, tarpeen vaatiessa lykkäämällä asioiden käsittelyä päättävissä elimissä, joissa oli muita mukana. Kun ylivertainen johtaja oli poissa, ei ollut ristiriitojen sovittelijaa, joka olisi voinut määrätä kaapin paikan niin, että jo-

³⁶ Liite vuoden 1931 vuosikertomukseen, s. 60–61. Vuoden 1934 vuosikerrassa sama kiitos osoitetaan – vuoden 1932 skisman jälkeen – osastoille, joiden »ansioksi voidaan lukea se, että seuran edustama ajatussuunta on saanut kaikissa suomalaisissa osakunnissa huomattavan enemmistön puolelleen» (s. 39).

³⁷ Lainattu Helasen mukaan, Helasen kirjeestä Kailalle 20.4.1928. Säätiö: E. E. Kaila 5. KA. Helanen nimeää HYY:n hallituksesta jaon hyväksyjiksi Pakaslahden ja Jalannin (»ruutulainen» kansallisuuskäsitys näyttää säilyneen), jaon kertakaikkiseksi torjujiksi Ala-Kuljun, Turjan »ja monet muut» ja itsensä ratkaisun lykkäämisen kannattajaksi (poliittisista syistä: pelosta, että RKP vetäisi asian eduskuntaan ja ajaisi vasemmiston avulla tahtonsa läpi). - Asia lykkääntyi, kunnes hautautui 1930-luvun puolivälissä.

kainen kunnianhimoinen alipäällikkö siihen tyytyi.

Toiseksi enemmistöasema ylioppilaskunnassa merkitsi joutumista reaaliseksi vallankäyttäjäksi, ja vallankäyttäjän on tehtävä käytännön ratkaisuja, joiden suhteen aatteellisesti samanmielistenkin arvioinnit eroavat. Oppositiossa riittää »herätyksen» julistaminen, vallankäytössä ei.

Jakokiistassa AKS:n sisäinen jakauma ei ollut sama kuin seuraavien vuosien skismoissa. Erimielisyys osoittaa vain sisäisen hajaannuksen suorastaan väistämättömän ilmitulon tapauksessa, jossa kantaa ei voitu suoraan johtaa seuran ohjelmasta ja ylempi ohjaava tahto puuttui. Tapaus herätti omassa piirissä voimakasta huomiota, koska yhtenäisen julkisivun säilyttämistä oppositioon ja ruotsinkielisiin päin oli selvästikin pidetty taktisesti tärkeänä.

Kolmanneksi seuran vahva myötätuuli oli tuonut siihen suuren määrän uusia jäseniä, joilta vanhan ydinjoukon omien havaintojen mukaan puuttui »syvempää tietämystä» seuran kokonaisuohjelmasta: yliopisto- ja yleisen kielipolitiikan sekä yleisönsuosion mukaan vetämää uutta polvea.

Tämä oli pohjana kiinteän jäsenkoulutuksen järjestämiselle ja jäsenyysasteiden porrastamiselle, moraalivaatimusten ja kurinalaisuuden uudelle korostamiselle, mutta millään toimilla ei voitu estää uutta hajaannusta Kailan ohjaavan otteen lopullisesti kirvottua 1930 ja kommunistinvastaisen liikkeen kärjistyksen heitettyä yhteiskunnan ja ylioppilaiden eteen monin verroin ylioppilaskunnan jakamista vakavamman haasteen.

Vuoden 1929 hallitus valittiin ruotsinkielisten vaatimuksesta riitavaaleilla, joiden tulos oli AKS:n hyväksymän sopuvaaliehtotuksen mukainen: ruotsinkieliset menettivät yhden paikan (jäi 5) ylioppilaskunnan kielijakautuman muutoksen mukaisesti, AKS:n ja sen liittolaisten osuus oli 11 paikkaa, AKS:ää vastustavan Vapaa mielisten ylioppilaiden keskusteluseuran 2 ja »puolueettomien» kaksi. AKS ja »muut» olivat kuitenkin yhä siinä määrin sopuisia, että kaikki olivat mahtuneet samaan suomenkielisten vaaliliittoon.

Seuraavan kerran riitavaaleihin jouduttiin syksyllä 1931, jolloin lapuanliikkeen nostattama kiihtymys sai »vapaa mielisten» johtajat uskomaan, että heillä saattoi olla osakunnissa laajaakin

kannatusta, kunhan vain AKS:n niissä hankkima ylivalta pystyttäisiin ohittamaan. Osakunnat puhuivat nyt AKS:n äänellä, ja AKS varmisti voittonsa aikanaan paljon puheenaihetta antaneella vaaliteknisellä »kuraattorien tempulla» – jakamalla kannattajiensa äänet 19 »osakuntalistan» kesken mahdollisimman tasaisesti.³⁸

AKS sai hallitukseen »osakuntien listoilta» kaikki 19 paikkaa, ruotsalaisille jäi yksi. Tempun röyhkeys, menettelyn avoin propagoiminen ja sen onnistuminen sekä äänestäjien ohjaus lähes kädestä pitäen ja »valvojen» puuhailu ovensuussa herättivät tietysti laajaa polemiikkaa, joka ulottui päivälehdistöönkin. Tempu varmasti joudutti siirtymistä suorista hallituksen vaaleista edustajistojärjestelmään seuraavana vuonna.

AKS:n menettelyn kauneusvirheistä riippumatta vaalit olivat joka tapauksessa vapaat. »Tempu» riisti kuitenkin ruotsinkielisiltä heille äänimäärän perusteella suhteellisesti kuuluneen osuuden hallituspaikoista. AKS sai 2414 äänellään 19 paikkaa, ruotsalaiset 627 äänellään vain yhden neljän sijasta, jotka he olisivat saaneet, jos AKS:n listat olisivat olleet normaaliin tapaan vaaliliitossa keskenään.

Vastusta vailla

Suomenkielisten keskuudessa AKS oli vain kasvattanut ylivoimaansa: »kansanvaltaiset» ylioppilaat eivät olisi yltäneet yhteenkään paikkaan 148 äänellään, vaikka AKS olisi esiintynyt yhtenä vaaliliittona, puhumattakaan Itsenäisyyden Liiton (tässä vaiheessa AKS:äänkin väkevämmin lapualaisen) 73 äänen voimasta.³⁹

³⁸ Klinge selostaa »kuraattorien tempua» ja sen toteutusta laajemmin (4, s. 87–88). Listoilla oli samat nimet eri järjestyksessä (vaalijärjestyksen mukaan ehdokas sai hyväkseen vertausluvut kaikilta listoilta), Ylioppilaslehti ja AKS:n omat kanavat ohjasivat äänestäjien käyttäytymistä henkilökohtaisesti – ja viime kädessä AKS:n asettamat »valvojat» valvoivat vaalihuoneiston ovella äänestäjien virtaa tasoitellakseen tilannetta, jos jollekin listalle »määrättyjä» ääniä näytti olevan tulossa liian vähän. Klinge mainitsee saaneensa Y. Vuorjoelta tiedon, että tempun keksi kaksi satakuntalaista AKS:läistä matemaatikkoa.

³⁹ Klinge 4, s. 88.

SUOMEN

HEIMO

KANSALLISPOLIITTINEN AIKAKAUSLEHTI

Kansanvalta ja Lapuan liike — kansanvallan kriisi

Suomen suvun muinaisuus uudessa valossa

Unkarin rajantakainen kirjallisuus herää

Inkerikö maaorjuuteen?

Länsipohjan kieliasetus — silmänlumettako?

Suur-Suomen koulu

No
www

Yrjö Vuorjoki toteutti päätoimittajakautensa alkajaisiksi Suomen Heimon ulkoasun ensimmäisen tuntuvan uudistuksen 1930: lehti sai muutamaksi vuodeksi edistyksellistä funktionalismia henkivän kannen (kuvassa n:o 4/1930, sidotuissa vuosikerroissa valitettavasti typistyneenä). – Jyväskylän seminaarin Karjala-seuran julkaiseman teoksen »Suur-Suomen koulu» Ruijaa ja Länsipohjaa koskevat artikkelit aiheuttivat Suomen ja Skandinavian suhteisiin kriisinpoikasen, jota nykyisessä vähemmistöjä ymmärtävässä ilmapiirissä voi vain ihmetellä.

AKS:llä ei tuossa vaiheessa enää ollut tehokasta vastavoimaa suomenkielisessä ylioppilasmaailmassa. Sen osoittaa myös lukuisien kilpailijoiden lyhyt ja tuskainen elämäntaival. Itsenäisyyden Liitto yritteli ylioppilaspolitiikassa 1924–27, mutta jäi suomalaisuustaistelun tiimellyksessä väistämättä syrjään, luopui ylioppilaspolitiikasta 1927 ja jätti lehtensä »Vapaita Sanoja» (1926 sitä edelsivät »Suomalainen ylioppilaan» muutamat numerot) perinnöksi Vapaamielisten ylioppilaiden keskusteluseuralle, joka jaksoi julkaista sitä vuoden 1928 loppuun.

Eniten huomiota ko. keskusteluseura kuitenkin keräsi saadessaan tavallaan oman lehtensä lopettajaisiksi julkaista Ylioppilaslehdessä erikoisnumeron (sama tilaisuus sallittiin IL:lle 1926 ja vielä pienemmälle Akateemiselle Sosialistiseuralle 1928).

Lapuanliikkeen noustua nimenomaan kaksikielisyyden merkeissä IL yritti uudelleen paluuta ylioppilaspolitiikkaan ja julkaisi 1930–31 AKS-vastaista lehteä »Spes Patriae», jossa erityisesti Erkki Räikkösen ja AKS:n suukopu jatkui (AKS toki vastaili parhaansa mukaan puoleltaan) ja jonka tarina päättyi syksyn 1931 vaalikatastrofiin – viimeisessä vaiheessa IL:n sanaa oli yritetty levittää ylioppilaiden piiriin jopa lehden ilmaisjakelulla.

»Vapaamielisiä» seurasi »Mäntsälän keväänä» 1932 Kansanvaltainen ylioppilasyhdistys ja sen julkaisema lehti »Vapaa ylioppilas». AKS:n skisma johti syksyllä 1932 uuden Kärki-seuran ja »kansanvaltaisten» tilapäiseen yhteenliittymiseen ja poikkeuksellisen komean kilpailijan, »Ylioppilaan» eli kansilehtensä muotoilun mukaan AKS:ssä »Reikäylioppilaan» nimen saaneen lehden, ilmaantumiseen Ylioppilaslehden haastajaksi. Se jaksoi kuitenkin ilmestyä vain runsaan vuoden. Kärjen ja vapaamielisten tiet erosivat tuolloin, ja Kärki nukahti pian lehden lopettamisen jälkeen.

»Kärkeläiset» etsiytyivät ylioppilaspolitiikasta laajempiin puoluepoliittisiin ympyröihin ja/tai yhdistivät uusissa puitteissa voimansa AKS:n voimiin yliopistotaistelussa. Kärkeläisiä ilmaantui myös jälleen Ylioppilaslehden avustajakuntaan.

AKS:n vastustajat yhdistivät vielä rivinsä 1937 yhdistykseksi »Suomalais-kansanvaltaiset ylioppilaat», joka ryhtyi julkaisemaan lehteä jälleen nimellä »Suomalainen ylioppilas». Sen ilmestyminen

lopetettiin syksyllä 1939 kansallisen sovun merkeissä.

Vuonna 1935 perustettu edistyspuolueeseen tukeutuva lehti »Nykypäivä» etsiytyi vikkelmästi ylioppilasympyröistä yleiseksi kulttuuripoliittiseksi julkaisuksi.⁴⁰

»Pohjalaisten» ja eteläisten, oikeammin lounaisten osakuntien vastakkaisuus, jota Klinge korostaa, oli suureksi osaksi menettänyt merkityksensä. AKS:n vastustajilla oli jonkinmoinen vähemmistöasema lounaassa (ESO, HO, VSO, SatO), merkittävä vain ESO:ssa, ja sielläkin toimi useita näkyviä AKS:läisiä, 1930-luvulla mm. Kuusen veljekset ja Kai von Fieandt, joka muistelee toimineensa ESO:ssa »eri tehtävissä, lopulta kuraattorina, seuran merkeissä. Akateemisen Heimoklubin tavoitteet otettiin ESO:n toimintaan, heimokerho perustettiin, maanpuolustusasia saatiin keskeiseksi, vapaaehtoiseen linnoitustyöhön ilmaantui osanottajia», ts. meno oli samanlaista kuin muuallakin, ja osakunnan virkailijoista suurin osa oli ESO:ssakin AKS:läisiä.⁴¹

Keväällä 1932 AKS repesi Mäntsälän kapinan jälkimainingeissa (lähemmin tuonnempana). Seurasta eronneiden määrä jäi vähäiseksi, mutta he repäisivät mukaansa aluksi melkoisen määrän »kadun ylioppilaiden» kannatusta, mikä näkyi seuranneessa HYY:n puheenjohtajuustaistelussa. Tutkittua tietoa kannatuksen (tilapäisen) siirtymisen motiiveista ei ole, mutta seuraavien vuosien kehityksen valossa näyttää siltä, että eronneiden eräiden johtomiesten näkyvä asema kompromissittomina suomalaisuusmiehinä (Haa-vio, Hakulinen, Kekkonen) vaikutti tähän kannatuslukujen heilahdukseen voimakkaammin kuin lapualaisvastaisuus, koskapa viimeksi mainittu seikka ei sitten estänyt AKS:n valta-aseman palautumista ja jatkumista. Suomalaisuustaistelu oli tuolloin kuumimmillaan käynnissä, ja kärkeläisten painavin syytös AKS:ää vastaan

⁴⁰ Katsauksen keskeiset lähteet Klinge 4; M. Klinge – M. Harmo, Ylioppilaslehti (Gaudeamus, Hyväsylä 1983); P. K. Pirilä, Kärki ry, pol. historian laudaturtyö, Helsingin yliopisto 1970.

⁴¹ Kai von Fieandtin ja O. Valtosen vastaukset tiedusteluun 1977. Kerho 22 Y1.KA. Ennen von Fieandtia kuraattorina oli Vilho Suomi, joka vielä 1933 voitti niukasti AKS:n ehdokkaan (äänten jakauma 172–152). Runsaan sadan äänen Akateeminen Sosialistiseura sai HYY:ssä kannatuksensa lähes yksinomaan ESO:sta ja HO:sta, nähtävästi lähinnä muutamilta helsinkiläisiltä ja tamperelaisilta.

oli juuri väite kieliastian sivuuttamisesta lapualaisuuden tähden.

Puoluepolitiikalla yleensä ja erityisesti maalaisliittolaisuudella – joka oli tai josta tuli useiden kärkeläisten poliittinen koti – oli vähän kannatusta ajan ylioppilaiden keskuudessa; AKS:n ja IKL:n yhteistyö ei estänyt sitä palauttamasta hegemonia-asemaansa hyvin nopeasti Kärjen kustannuksella – kun se osoitti olevansa kielipolitiikassa yhtä »kova» kuin eronneiden kellokkaatkin ja maalaisliitto, perinteisistä puolueista aitosuomalaisin.

Ylioppilaslehden tuore päätoimittaja Jussi Koskiluoma valitsi Kärjen linjan ja joutui eroamaan syyslukukauden alussa⁴²; toimittussihteeri ja AKS:n sihteeri Yrjö Kilpeläinen (molemmat tulevia sosiaalidemokraatteja) sai jättää paikkansa syksyllä; hän oli ainoa AKS:n hallituksen jäsen, joka on erotettu seurasta, mistä tapahtumasta tuonnempana puoluepoliittisia yhteyksiä tarkasteltaessa.

Kasvava ylivoima

AKS ja eronneet eli vasta syntymässä ollut Kärki mittauttivat kannatuksensa ensi kerran 4.5.1932 HYY:n puheenjohtajanvaalissa, jossa vastakkain olivat Yrjö Vuorjoki ja Martti Haavio. Vuorjoki voitti niukasti äänin 717–687. Haavio sai suunnilleen kaksinkertaisen enemmistön ESO:ssa, SavO:ssa sekä KO:n/KSO:n vaalipiirissä, 50-prosenttisen ylivoiman ViO:ssa ja 20 %:n verran enemmän ääniä VSO:n/SatO:n vaalipiirissä. Vuorjoen voiton ratkaisivat pohjalaiset (Vuorjoki oli PPO:n kuraattori ja sai vaalipiirin äänet 263–47) ja väkirikkain osakunta HO, jossa hänen voittomarginaalinsa oli 20 %. Kaikkiaan suomalaisten osakuntien äänestys oli kuitenkin laimeaa kiistan tulusuudesta huolimatta – virallisesti pidättyneiden ruotsalaisten lähes olematonta. (Suomalaisten osakuntien keskimääräinen äänes-

⁴² Hän toimitti viimeisen lehtensä toukokuussa, juuri AKS:n repeämän ja Vuorjoen vaalivoiton jälkeen ja otti siinä voimakkaasti kantaa eronneiden puolesta. Lehden johtokunnan puheenjohtaja erotti hänet, mutta peruutti erottamisen osakunnissa vallitsevien mielipideerojen takia (lehti oli osakuntien omistama, viiden osakunnan kuraattorit olivat eronneiden joukossa). Syksyyn mennessä tilanne selvisi, Koskiluoma erosi itse ja lehti jäi AKS:n käsiin.

tysprosentti 36, pohjalaisten 49).⁴³

Kun repeämä oli »kadun tasolla» näin suuri, AKS noudatti syksyllä 1932 sovinnollista politiikkaa ylioppilaskunnassa. AKS:n Aarne Valle oli keväällä valittu yksimielisesti varapuheenjohtajaksi, ja Kärki hyväksyi hänet lokakuussa puheenjohtajaksi, kun sai varapuheenjohtajaksi oman miehensä Lauri Ahon.

Ensimmäinen ylioppilaskunnan edustajisto valittiin syksyllä 1932 sopuratkaisulla, jossa AKS ja NYKS tyytyivät niukimpaan mahdolliseen vähemmistöasemaan (AKS 26 ja NYKS 3 paikkaa 60:stä) – joka kuitenkin takasi heille käytännössä enemmistön ilman ruotsalaisten osakuntien kymmentä edustajaa. Vastustajien voimasuhteet jyvitetiin siten, että Kärki sai 10, »kansanvaltaiset» (kaikki ESO:sta) 3, IL yhden ja »puolueettomat» 7 paikkaa. »Puolueettomat» tulivat mukaan, koska paikat jaettiin kuraattorien kokouksessa osakunnittain, ja mukaan mahtui muillakin meriiteillä. Hallitukseen AKS sai edustajiston äänestyksessä 10 paikkaa, ruotsalaiset 3, ja 7 meni muille, eli käytännössä AKS:n ehdoton valta jatkui ruotsalaisten pysytellessä syrjässä.⁴⁴

Syksystä 1933 edustajisto valittiin yleisillä vaaleilla, ja AKS NYKS:llä vahvistettuna eteni niissä takasin vanhaan hegemoniasemaansa. Syksyllä 1933 äänestäneiltä (60 % äänioikeutetuista) AKS hankki 56 %:n kannatuksen ja sai 34 paikkaa, kärkeläisjohdoinen ns. laillisuusrintama 13 ja ruotsalaiset 13. AKS:llä oli siis suomenkielisissä osakunnissa lähes 2/3:n ylivoima, vahvin pohjalaisissa (lähes 90 % äänistä AKS:lle), niukin ESO:ssa, jossa puntit olivat melkein tasan. VSO ja SatO hylkäsivät vaaleissa kärkeläiset kuraattorinsa, HO oli karkottanut kärkeläisen Puntilan jo talvella 1932–33 värikkäässä konfliktitilanteessa.⁴⁵

Puheenjohtajanvaali syksyllä 1933 käytiin AKS:n Teuvo Niskalan ja Kärjen Puntilan välillä, Niskala voitti äänin 1672–1116. Näissäkin vaaleissa AKS käytti näkyviä »valvojia» omia jäseniään kaitsemassa.⁴⁶

⁴³ Numerotiedot Kansanvaltaisen ylioppilasyhdistyksen puheenjohtajan L. Levämäen muistiinpanoista. L. Levämäen kok. 3, Kansanvaltainen ylioppilasyhdistys. KA.

⁴⁴ Levämäki 3, KA ja Klinge 4, s. 161; Klinge lukee nähtävästi IL:n edustajan »puolueettomaksi».

Syksyllä 1934 Niskalan johtama ylioppilaiden sekaantuminen ulkopoliittikkaan ja sen oikeudelliset seuraamukset saivat konsistorin mitätöimään Niskalan uudelleenvalinnan. AKS ja sen takana yksimieliset osakuntien kuraattorit olivat uudessa vaalikokouksessa valmiita avoimeen kapinaan yliopistoa vastaan, ts. uudistamaan Niskalan valinnan, mutta tämä kuitenkin kieltäytyi ja kokous valitsi »kapinaa» esittäneen Yrjö Vuorjoen hänen tilalleen. Hänetkin ärsyyntynyt konsistori diskvalifioi muodollisen synn perusteella – jota oli aikaisemmin pidetty kuolleen kirjaimena. Kunta taipui lopulta valitsemaan puheenjohtajakseen dosentti Esa Hyypän, joka oli syrjässä pysytellyt AKS:läinen.⁴⁷

Tämän jälkeen puheenjohtajanvaalit sujuivat muodollisen yksimielisyyden vallitessa AKS:n kauden päättymiseen saakka – haastajia sen ehdokkaille ei löytynyt.

Edustajistossa AKS sai vuodeksi 1935 36 paikkaa, kärkeläiset 11, sosialistit (ASS) ensi kerran yhden ja ruotsalaiset 12. Seuraavana vuonna AKS:n ja sen liittolaisten paikkaluku oli 40, kärkeläiset olivat kadonneet, »kansanvaltaiset» saivat 8 paikkaa, sosialistit ainoansa toisen ja viimeisen kerran tässä tarkasteltuna kautena ja ruotsalaiset 11. Seuraavina vuosina AKS-linjan paikkaluku oli 39.

Selkeän muutoksen tilanteeseen toi kokoomuspuolueeseen tukeutuvan Oikeistoylioppilaat ry:n ilmaantuminen pelikentälle syksyllä 1938. Se keräsi 10 paikkaa, neljä AKS:ltä, viisi »kansanvaltaisilta» ja yhden ruotsalaisilta – AKS-linjalle (mukana myös tiedekuntayhdistyksiä) jäi 35, »kansanvaltaisille» 5, ruotsalaisille 10. Uusikaan tulokas ei siis kyennyt murtamaan AKS:n hegemoniaa.

Aate- ja valtataistelussa käytetyt keinot eivät epäilemättä aina olleet kauneimpia, ja ylilyöntejä sattui alkaen kuuluisasta Ylioppi-

⁴⁵ Klinge 4, s. 162; S. Kuusisto, Kansallishengen uskoen; Hämäläis-osakunnan historia 2 (Hämäläis-Osakunta 1978), s. 113–17. Puntila mainitsee omista muistikuvistaan kirjassaan Kenttäpostia 1944 (Tammi 1972), s. 27. Klengen vetäisemä yhtäläisyysmerkki »laillisuusrintaman» ja Kärjen välille on sikäli harhaanjohtava, ettei Kärki ollut aatteellisesti lainkaan vapaa mielisten tilapäisliittolaistensa linjoilla. Vrt. Kuusiston analyysia m.t. 106–08, jossa Kärki tuodaan IKL:n rinnalle kutakuinkin AKS:n kaksoisveljenä. Asiaa tarkastellaan lähemmin puoluesuhteiden yhteydessä tuonnempana.

⁴⁶ Helsingin Sanomat 31.10.1933.

⁴⁷ Klengen värikäs kuvaus, Klinge 4, s. 162–63; M. Pohtola, m.t., s. 144–45.

lastalon »mellakasta» 1924 venäläiskonsertin yhteydessä, joka oli alkuna AKS-linjan esiinmarssille ylioppilaskunnan hallituksessa. Myös SatO:n ja VSO:n yhteisen huoneiston vuokraamisesta vastoin AKS:n tahtoa jouduttiin joskus eteisessä käsirysyyn. Vuoden 1932 kiihkeän puheenjohtajavaalin tunnelmissa revittiin Haavion puolesta levitettyjä vaalijulisteita sanomalehdissä esitettyjen syytösten mukaan.

Fyysisiä otteita yleisempiä ja vahvempia olivat tietysti henkiset. Kun taistelua käytiin nuoruuden innolla, syytökset herjauksista ja parjauksista ja väärämielisistä väitteistä lentelivät puolin jos toisinkin, AKS:n ja ruotsinkielisten, AKS:n ja vapaamielisten, AKS:n ja Kärjen välillä.

Yleinen vaikutelma vastaa sananlaskua padasta ja kattilasta, mutta hegemonian saavutettuaan AKS epäilemättä käytteli tekstimääräistäkin ylivoimaa Ylioppilaslehdessä ja osakuntajulkaisuissa eikä suinkaan kevyellä kädellä. Vastustajat puhuivat – lopulta eduskuntaa myöten – »henkisestä terrorista», vastustajien suun sulkemisesta. Myös AKS:n omien jäsenten piirissä voitiin purnata siitä, että äänestysohjeet ylioppilasvaaleista osakuntien virkailijoiden valintaa myöten tulivat ylhäältä, seuran keskusjohdolta tai sen osakuntaneuvostolta ja olivat ehdottomia. Skismaattisuutta hillitsemään tarkoitettu vuonna 1930 tehty sisäisen kurin tiukentaminen oli omiaan nostamaan kapinamieltä esim. Haaviossa (joka kylläkin osasi vaatia kuria muilta, kuten edellä on kerrottu).

Leimoja lyötiin – vapautta ei viety

Epäilemättä aggressiivisuus, pilkka ja nujertava arvostelu ovat voimallisia aseita, jotka vaientavat mahdollisia vastavoimia, ja eräät sittemmin valtaan nousseet AKS-kärkeläiset osasivat käyttää niitä tehokkaasti hyväkseen elämänsä loppuun asti. Vahvoilla keinoilla saa osan passiivisista kannattajiksi ja osan vastustajista luopumaan.

Syytökset olivat kuitenkin ylimitoitettuja, vaikka ne ovat jääneet vahvasti elämään sodanjälkeisessä julkisuudessa.

Mikään ei estänyt vastavoimia mittaauttamasta kannatustaan,

ja vaikka Ylioppilaslehti suhtautui ajoittain hyvinkin räikeän puolueellisesti kiistoihin, se ei ollut ainoa tietokanava. Nimenomaan 1930-luvulla päivälehdistö, erityisesti Helsingin suurlehdet, oli laajalti AKS:n vastustajien asialla ja käytössä.⁴⁸

Osakunnissa käytiin epäilemättä monenlaisia kärhämiiä, mutta enemmistön tahto niissäkin kaapin paikan määräsi. Esim. EPO puolusti lojaalisti inspektoriaan (vuoteen 1930, arkkipiispaksi tulonsa asti) Lauri Ingmania, kun tämä joutui »puolusuomalaisuudesta» syytettynä Ylioppilaslehden hampaisiin, ja pohjalaiset osasivat elää sopuisasti Pohjalaisessa valtuuskunnassa Vasa nationin kanssa, vaikka ylemmällä tasolla asiat riitelivät.

EPO:n 1930-luvun loppuvuosien inspektori A. R. Cederberg nimenomaan ilmoitti kokemuksenaan »monta vuotta osakunnan toimintaa seurattuaan», ettei tässä vahvasti AKS:läisessä osakunnassa ilmennyt sortavaa syrjintää. Toisaalta osakunta oli antanut epäluottamuslauseen edelliselle inspektorilleen K. S. Laurilalle 1934 tämän yritettyä ajaa läpi yliopiston rehtorin kurinpalautuslinjaa, ja sama asia johti myös PPO:n inspektorin Kyösti Haatajan eroon.

Jo 1928 useiden osakuntien inspektorit erosivat ylioppilaiden kiihkeän suomalaisuuslinjan vastustajina, ja 1931 PPO karkotti jopa AKS:n kunniajäsenen ja kiivaan aitosuomalaisen Iivari Leiviskän inspektorin paikalta (hän erosi kiihdyksissään, mutta palautti suhteet myöhemmin), kun tämä ei suostunut parin kommunistiylioppilaan erottamiseen osakunnasta (ylioppilaskuntakin anoi samana vuonna oikeutta erottaa kommunistiset jäsenensä).⁴⁹

⁴⁸ HS:ssa esim. »Tolarin» pakina ylioppilaskunnan asioista 5.12.1931, ylioppilaskunnan vaalien kritiikki 31.10.1933 ja myöhemmin puheeksi tuleva pääkirjoitus osakuntalaitoksesta 12.1.1935. »Kärkeläiset» saivat 4.5.1935 ennen ylioppilaskunnan puheenjohtajanvaalia esittää kannatuskirjoituksensa Haaviolle suorastaan lehden ja »kansanvaltaisten ylioppilaiden» linjan vastaisesti, korostaen hänen johtavia ansioitaan Suur-Suomen propagandistina ja yliopiston suomalaistamististelussa. – Myöskään Uuteen Suomeen välit eivät ennen IKL-kautakaan olleet (lehden sovinnollisen kielipolitiikan takia) lämpimät.

⁴⁹ Syrjinnän kohteina kommunistit olivat erikoistapaus: kommunistinen toiminta oli eduskunnan päätöksellä todettu laittomaksi ja maanpetokselliseksi. Klinge 4, s. 87, alav. 1; Pohjola, m.t., s. 15, 145–47, 167. S. Vapaasalo, Pohjoispohjalainen Osakunta 1932–1957 (PPO 1957), s. 10–12, 16–17.

Virkavaltaa ja henkien taistelua

Yliopistoviranomaiset yrittivät pitää nousevaa AKS:läistä virtausta kurissa kielloilla ja rajoituksilla etenkin hillitäkseen kielitaistelua ja ulkopoliittisia mielenilmauksia. Erityisen kitkeriksi kääntyivät rehtori K. R. Brotheruksen (1931–38) ja ylioppilaiden välit. Rehtori ja konsistori pystyivät vaikuttamaan ylioppilaskunnan puheenjohtajan vaaliin, kuten edellä nähtiin; lisäksi voitiin kieltää ylioppilaskunnan yleiset kokoukset tai lykätä niitä, ja näitä valtuuksiaan rehtori myös käytti.

Kun AKS-linja siirtyi ylioppilaiden yhteisesiintymisissä käyttämään kuraattorien yhteisiä mielenilmauksia, lähti rehtorilta äkeä huomautus inspehtorikollegille, ettei kuraattoreilla ollut oikeutta esiintyä osakuntien nimissä ilman inspehtorien hyväksymistä, ja lopuksi – kun rehtorin ruotsiksi aloittama puhe oli ulosmarssilla keskeytti kevätlukukauden avajaisissa 1934 – hän lakkautti inspehtorikollegin ja siirsi sen kurinpitovaltuudet pienelle konsistorille. Ylioppilaiden taholla tämä leimattiin akateemisen itsehallinnon loukkaukseksi, mutta käytännön vaikutuksia muutoksella ei ole havaittu olleen.

Kaiken kaikkiaan Klinge on oikeassa kirjoittaessaan, että ylioppilaiden varsinainen toiminta tapahtui pitkälti ylioppilaskunnan virallisen koneiston ulkopuolella. Perussyynä on ilmeisestikin ollut yliopistoviranomaisten holhouspyrkimys.

Paitsi kuraattorien kautta ylioppilaskunta – käytännössä AKS – siirsi operaatioita suomalaisuusrintamalla etämmäksi yliopistoviranomaisten valvonnasta perustamalla kunnan ulkopuolisia yhdistyksiä (Yliopiston suomalaistamisyhdistys 1928) ja järjestämällä epävirallisia yleisiä ylioppilas- ja kansalaiskokouksia. Näihin liittyivät myös kuuluisat luentolakko 1932 ja opintolakko 1935, joista lähemmin suomalaisuustaistelun yhteydessä.

Kärki-seuran synnyn jälkeen katto-organisaatiot olivat tarpeellisia myös osapuolten kasvojen säilyttämiseksi. Niinpä yliopiston suomalaistamisasiaa ajamaan perustettiin vuoden 1935 suuren kansalaislähetystön »testamentin» nojalla Ylioppilaiden keskustoimikunta, jonka nimen taakse naamioituneina aloitteen-

tekijä AKS ja kärkeläiset voivat harjoittaa sopuisaa yhteistoimintaa ja kääntyä suuren yleisön puoleen ilman AKS:n nimeen liitettyä kiistelyä.

Kun AKS:n hegemonia osoittautui kiistattomaksi ja sitä syytettiin – aiheellisestikin – toisinajattelijoiden syrjinnästä ja kun se lisäksi liimaantui IKL:n kylkeen, hegemonian murtamisesta kiinnostuivat myös yliopiston ulkopuoliset voimat. Hyökkäyksen kohteiksi otettiin osakuntalaitos (jäsenyyspakko) ja Ylioppilaslehden pakkotilausjärjestelmä (ts. osakunnat tilasivat lehden kaikille jäsenilleen).

Ylioppilaslehteä oli ajoittain boikotoitu tai yritetty boikotoida yksittäisissä osakunnissa. Varsinaisen hyökkäyksen aloittivat Kärki ja »kansanvaltaiset» (»Reikäylioppilaan» taustavoimat) 1932. Monimutkaisen prosessin tuloksena pakkotilausjärjestelmä saatiin konsistorin päätöksellä, vanhan asetuksen tulkinnalla ja KHO:hon saakka ulottuneen valituskierroksen jälkeen lakkautetuksi 1935 (täydellisesti voimaan 1936).⁵⁰

Osakuntalaitosta vastaan hyökkäyksen aloitti eduskunnassa sosiaalidemokraattien Hannes Ryömä 1934, ja hallitus otti sen (kaatuneeseen) yliopistolakiesitykseensä samana vuonna. AKS tietysti taisteli osakuntalaitoksen säilyttämisen puolesta ja sai tuekseen valtaosan maan porvarillisesta lehdistöstä laidasta laitaan – vaikka eduskunnassa oli porvarillisiakin edustajia, jotka hyväksyivät laitoksen pakkojäsenyyden lakkauttamisen. Ylioppilaslehdeltä oli voitu viedä monopoliasema sisällön puoluepoliittiseen leimaan vedoten, vaikkakin moitetta liioiteltiin tarkoituksenmukaisuus-syistä. Osakuntien kohdalta se oli vaikeampaa, niillä oli pitkät perinteet, monipuolista toimintaa eikä niistä suljettu, ei haluttu eikä voitu sulkea »toisinajattelijoita» ulos.

Häviölle jääneet antoivat kuitenkin hanakasti apuaan osakuntien kaatajille. Helsingin Sanomat julkaisi 12.1.1935 pääkirjoituksen osakuntalaitoksen epäkohdista eli »enemmistövallan väärinkäytöstä». Tiivistelmänä valituksen aiheet olivat: poliittinen yksipuolisuus, Ylioppilaslehden poliittisuus ja pakkotilauttaminen,

⁵⁰ Klinge – Harmo, m.t., s. 234–43.

syryntä luottamustehtäviä täytettäessä, mielenosoitukset kuraattoreita vastaan, fuksikasvatuksen politisointi, varojen lahjoittaminen poliittisille järjestöille, osakuntien nimen väärinkäyttö ylioppilasvaaleissa – etenkin »suomalaisten osakuntien vaaliliitot» ja »kiihoituskirjoitusten» julkaiseminen niiden hyväksi osakuntien varoin, vaalikirjeiden lähettäminen osakuntien nimissä toisessa vaaliliitossa olevaa osakunnan jäsentä vastaan.

Luettelo on kieltämättä pitkä, mutta sikäli yliampuva, ettei vastapuolten propaganda sen tasapuolisempaa missään vaiheessa ollut. Levämäen kokoelmassa olevassa leikkeessä on merkintä: »Kirjoitin tämän T. M. Kivimäen pyynnöstä (Tuomioja välitti).»⁵¹ Ts. edistyspuolueeseen lukeutuva pääministeri, jonka hallitus hallitsi sosiaalidemokraattien hiljaisella tuella, haki ammuksia taisteluun osakuntalaitosta vastaan – ja sai niitä vähemmistöön jääneiltä, joiden sana hoidettiin näkyviin Helsingin mahtavinta julkisuuskanavaa käyttäen. Ei nyt järin demokraattista jäsentenvälistä osakuntataistelua tämäkään.⁵²

Vuoden 1937 uusi yliopistolaki poisti osakuntapakon. Käytännössä niin pakkotilaisuus kuin pakkojäsenyysekään eivät olleet ratkaisevia Ylioppilaslehden eivätkä osakuntalaitoksen – eivätkä niitä tuolloin hallinneen AKS:n jatkuvalla menestyksellä.

Kaiken kaikkiaan AKS:stä tuli noin 20 vuodeksi suomalaisen ylioppilaselämän kiistaton valti, vaikkakaan ei sen diktaattori. Saadessaan ohjelmalleen useiden opiskelijapolvien enemmistön kannatuksen, kuten ylioppilasvaaleista näkyy, se täytti ilmeisen sosiaalisen tilauksen ja toteutti tavallaan uuden tasavallan alkuvuosikymmenien kansallista projektia, jonka lopputulosta – sisäistettyä maanpuolustushenkeä, sosiaalista solidaarisuutta (eheytyä) sekä suomen kielen hallitsevaa asemaa poliittisessa julkisuudessa, kulttuurissa ja valtion laitoksissa – myöhemmät sukupolvet ovat oppineet pitämään itsestäänselvyytenä. Yhtä selvää tämä ei seuran taistelujen vuosina suinkaan ollut. Heimotyötäkin voi jälleen vapaasti

⁵¹ Levämäen kok. 3. KA.

⁵² Hufvudstadsbladetin ja etenkin Studentbladetin »maltillisuus» ja »tasapuolisuus» jääkööt maininnan varaan. Niiden kanta on ennakolta selvä, ja kynät olivat teräviä silläkin puolella kielirajaa.

harjoittaa siellä, missä heimolaisia vielä on. Jos heitä jossakin on vähän, ei syynä ainakaan ole suomalaisissa aikoinaan virinnyt halua auttaa heitä parempaan elämään.

7. AKS, puolueet ja valtiovalta, tienviitat

Kun poliittisten ideologioiden väitetään kuolleen ja yhteiskunnan poliittinen elämä mielletään edunvalvonnaksi ja tulonjakotaisteluksi ja puolueet kannatustaan maksimoivien ammattipoliitikkojen ääntenostoliikkeiksi, saattaa olla vaikeaa arvioida poliittisia ratkaisuja, joita tehtiin taistelevien ideologioiden aikakaudella. Silloin yhteiskunta ei ollut »valmis», silloin välittömät edut oltiin useinkin valmiita uhraamaan ihanina hämmöttävien tulevaisuusiensa hyväksi ja »oikean» tulevaisuuden puolesta voitiin olla valmiita äärimmäisiinkin toimiin.

Pettymyksestä syntynyt kansallinen yleisohjelma

AKS oli poliittisen pettymyksen lapsi. Vanhan fennomaanisen kansallisuusaatteen perilliset ja Suomen heimon yhdistämisen puolesta taistelleet olivat saaneet pettyä puolueisiin, poliitikkoihin ja kansaan. Kansalaissota, Tarton rauha, heimosotien lopputulema olivat pettymysten sarja. Sen katkeruutta vielä syvensi poliittisten vallanpitäjien käytös: tilaisuudet – jos ne nyt olivat tilaisuuksia – suursuomalaisen haaveen toteuttamiseen oli katkeroituneiden mielestä jätetty käyttämättä tai pilattu puolinaisella haparoinnilla tai hätäilyllä (Tarton rauhanratkaisu juuri ennen Puolan suurta voittoa neuvostojoukoista). Päätäjien sisä- ja ulkopoliittisia pidäkkeitä (toiminta enintään puolen kansan varassa, talouden ja asevoimien tila, suurvaltojen politiikka) ei tiedetty tai ymmärretty tai pidetty ratkaisevina. Vika nähtiin pääasiassa tahdossa ja/tai taidossa.

Ja uuden stålbergilaisen valtiovallan johdossa jatkoi sama poliittikkokaarti, joka oli nämä »virheet» tehnyt ja josta suuri osa oli jo sitä ennen suhtautunut penseästi tai torjuvasti maan omaan itsenäisyysliikkeeseen. Hävinnyt Saksa oli uudessa Euroopassa paa-ria, ja jääkäri liikkeen historian takia Saksaan suuntautuneet itsenäisyysmiehet paljolti »virallisen Suomen» syrjimiä.

Tältä kokemustaustalta syntyi Elmo Kailan ja AKS:n poliittinen ohjelma: kansa oli *eheyttävä*, jotta se voisi tulevaisuudessa täyttää suursuomalaisen kansallisen tehtävänsä, ja se oli *valistettava* tietoisiksi tehtävästään, jotta se olisi siihen aikanaan valmis. Kansalle oli *annettava välineet* tulevan tehtävänsä suorittamiseen – maasta oli tehtävä *voimakas kansallisvaltio*. Oli luotava vahva kansallinen talous ja kansallinen kulttuuri, jyrkästi torjuva asenne (*»ryssäviha»*) itäiseen imperialismiin, joka kuristi Suomen irredentaa ja etäisempiä sukukansoja, sekä vahva *puolustustahto* ja toimintakykyiset *asevoimat*. Neuvostoliiton voimistuessa puolustus tuli selkeästi painopisteeksi heimolaisten vapautushaaveiden sijasta.

Tällainen ohjelma ei ollut eikä voinutkaan olla puolueohjelma. Se oli tarkoitettu kansalliseksi katto-ohjelmaksi ja toteutettavaksi olemassa olevien puolueiden kautta – tai ehkä jossakin tapauksessa niistä riippumatta. Juuri tämän yleiskansallisen tavoitteen takia seuran ohjelmasta puuttui varsinainen yhteiskuntapolitiikka, jota alettiin hahmotella vasta 1930-luvun loppupuolella IKL:n vannedessä.

Itse asiassa tämä ohjelma ei syntynyt AKS:n piirissä - se oli laajasti jälkiaktivistien yhteinen ohjelma, jonka Yrjö Ruutu esitti selkeästi tuolloin päätoimittamassaan Suunta-lehdessä vuoden 1919 alussa: hahmotellun suunnan »tunnusmerkkinä on kansallinen, suomalainen ajatustapa ja päämääränä vahvan suomalaisen valtakunnan kehittäminen», »puolueista riippumatta ja itsenäisyysmiesten kunniakkaisiin traditiooneihin perustuen tekee kaiken voitavansa edistääkseen sitä, mitä koko maan etu ja itsenäisyyden turvaaminen vaatii». »Suomalaisen politiikan tehtävänä on suomalaisen sivistysvaltion luominen. Tämä tehtävä edellyttää myös sitä, että Suomi voimiensa mukaan tukee suomensukuisten heimojen pyrkimystä vapauteen ja kansalliseen olemassaoloon.»¹

Ruutu ei kuitenkaan tyytynyt tähän kirjassaan **Uusi suunta** laveammin esittelemäänsä ohjelmaan, vaan ryhtyi kehittämään »valtiososialismiaan», eräänlaista yhteiskunnallis-taloudellista puolueohjelmaa, joka jäi kuriositeetiksi ja vei Ruudun lopulta eräänlaisen kansallissosialistisen vaiheen² jälkeen sosiaalidemokraattien ja sodan jälkeen kommunismin myötäjuoksijoiden leiriin. Suunta-ryhmä hajosi puoluepoliittisiin skismoihin, ja kuten edellä on kerrottu, siihen jäänyt oikeistolais-kaksikielinen ydinryhmä yritti 1924 kaapata AKS:n Kailalta ja suomalaisuusmiehiltä.

AKS:n ohjelman peruslinja säilyi samana alusta loppuun, joskin toteutuskavailut ja painopisteet vaihtelivat ajan, kokemusten ja henkilökohtaisten painotusten mukana. Eheytystä tavoiteltiin 1920-luvuna alkupuolella ja IKL-vaiheessa työväestön suuntaan. Pettymys vasemmiston penseyteen taas johti sivistyneistön ja talonpoikien yhteyden painottamiseen.

Perinteiset puolueet ikään kuin luistivat AKS:n ohjelman alta ajoittaisesta ja osittaisesta tavoitteiden yhteisyydestä huolimatta, joten pettymykset jatkuivat, ja 1930-luvulla AKS sekä etsiytyi että ajautui uuden oikeistoradikaalisen liikkeen kylkeen.

¹ Suunta 1/1919, s. 5–6. M. Ahdin tulkinnan mukaan Ruutu oli tämän kirjoittaessaan enemmän yksityisajattelija kuin aktivistien ydinjoukon konservatiivisemmän ja konspiratorisen katsomustavan tulkki. M. Ahti, Salaliiton ääriiviivat (Espoo 1987), s. 224–28. Kaila joka tapauksessa toi tämän näkemyksen AKS:n linjaksi ja joutui »donnerilaisten» kanssa vastakkain samoin kuin Ruutu jo aikaisemmin. Tämä kirja ei ole oikea paikka ko. henkilösuhteiden ja hengenheimolaisuuksien kehityksen erittelyyn. Ruutu pysyi AKS:n merkittävänä avustajana 1920-luvun loppuvuosiin saakka, olipa vielä 1936 kirjoittajana mukana Ylioppilaitten keskustoimikunnan (käytännössä AKS:n) ja WSOY:n julkaisemassa Suomalaisuuden kirjassa.

² Se ei vastannut Saksan kansallissosialismia, vaan Ruudun teorioinnin lähtökohdat olivat vanhempia, nimi tulee alkuaan Kjelléniltä. T. Soikkanen, m.t., s. 462–63. – Todettakoon, että myös Tšekkoslovakian tuon ajan valtuolue oli »kansallissosialistinen», mutta termillä ei ollut mitään yhteyttä hitleriläisyyteen.

AKS, kansanvalta ja diktatuuri

Suunta-lehden em. ohjelmakirjoituksessa 1919 todettiin, että Suomen itsenäisyys oli syntynyt kansan tahdosta ja toimesta. »Niinpä täytyykin Suomen valtion olla kansanvaltainen, voidakseen olla elinvoimainen ja voimakas.» Kansanvallan ydinjoukoksi kirjoittaja näki oppineiston ja maalaisväestön, mutta tunsu epäluuloa »suurkapitaalia» ja »vallankumouksellisia voimia» (työväestöä) kohtaan. Eheyttävien voimien oli pidettävä nuo pukarit kurissa kansallisen edun nimessä.³

Jälkiviisauden valossa viime vuosisadan totalitaariset opit näkyvät verisen terrorin naamioina, mutta lukemattoman monille aikalaisille asia ei ollut lainkaan yhtä selvä. Parlamentaarisesta kansanvaltaa pidettiin kummallakin laidalla kompromissien ja korruptiion rämettämänä, rahavaltaa suosivana »plutokratiana», jonka vastapainoksi voitiin asettaa korkeampitasoinen, kansan »todellisia etuja» edustava kansanvalta. »Todellisten etujen» tunnistaminen ja määrittely oli näin ajattelevien mielestä suurmiesten ja oppineiden asia, kansan elinkysymyksiä ei voitu jättää valistumattoman rahvaan ratkaistaviksi pääluvun perusteella.

AKS:n kansallismielinen ohjelma syntyi ja eli aikana, jolloin niin kansallisuuksien kuin yhteiskuntaluokkienkin (tai pikemminkin yhteiskunnallisten ohjelmien) ristiriidat Euroopassa olivat maksimaalisen jyrkkiä ja jolloin Suomi etsi paikkaansa itsenäisten maiden joukossa. Suomen porvarillisissa piireissä nähtiin itärajan takana sekä uhka että houkutus. Uhka maan itsenäisyydelle ja yhteiskuntajärjestykselle, uhkaajan etujoukot rajan tällä puolella; houkutus toivoa tuolloin varsin yhtenäiselle suhteellisen lukuisan suomalaisen väestön asuma-alueelle onnellisempaa elämää Suomen liittokumppanina tai Suur-Suomen osana.

Mikään tässä ei ole eurooppalaisittain poikkeuksellista – muiden Pohjoismaiden rinnalla se voi näyttää poikkeukselliselta, nehan olivat vakiintuneita kansallisvaltioita vailla irredentaongel-

³ Tämä on melkein kuin suoraan Alkion kynästä. (Kiitän tri M. Ahtia huomioni kiinnittämisestä tähän.) Kaila oli lähellä kumpaakin kirjoittajaa ja piti joka tapauksessa maalaisliittoa soveliaimpana kanavanaan puolustuspoliittisissa pyrkimyksissään.

mia⁴, ja niissä ylioppilasnuorison maailmanparannushankkeet suuntautuivatkin yhteiskuntaolojen enemmän kuin kansallisuusolojen parantamiseen: sosialismista tuli akateemisenkin nuorison suuren osan tunnus toisin kuin Suomessa.

Fasismi on tavattoman kuormitettu ja paljon väärinkäytetty sana. Edellä on jo todettu erikoistutkimuksen (Ekberg) osoittavan, ettei AKS:ää voida missään vaiheessa lukea fasististen järjestöjen joukkoon. Se ei kehittänyt itselleen fasististyyppistä yhteiskunnallista ohjelmaa (ituja tähän suuntaan ilmeni 1930-luvun lopulla ja välirauhan aikana seuran yhteiskuntapoliittisissa harrastuspiireissä) eikä havitellut diktatuuria ratkaisuksi arvostelevansa »puoluepolitiikan rämettynäisyyteen». Asettuessaan yhteistyöhön lapuanliikkeen kanssa kesällä 1930 se nimenomaan edellytti, ettei tarkoituksena ole diktatuuriin pyrkiminen eikä sosiaalidemokraattien vapauksiin kajota.⁵

Tiukimmin IKL:n – joka toimi eduskuntapuolueena ja omak-sui tiukasti oman käden oikeutta vastustavan laillisuuskannan toisin kuin edeltäjänsä lapuanliike – kylkeen asettuneenakin AKS säilytti riippumattomuutensa ja oli ulkopoliitiikan taivaan synkistyessä 1930-luvun lopulla pikaisesti valmis yhteistoimintaan punamultahallituksen kanssa maan pelastamiseksi.

Vaikutteita Italian ja Saksan totalitaarisista liikkeistä toki otettiin – korostaessaan kansallista voimaa ja sotilaallista toimintavalmiutta ne tuntuivat askartelevan kysymysten parissa, jotka olivat tärkeitä Suomellekin sen asemassa »lännen etuvartiona». »Johtaja-

⁴ On mahdollista kysyä, oliko 1917 itsenäistyneellä Suomella todellista irredentaongelmaa, koska Itä-Karjala ei ollut koskaan kuulunut yhteishallintoon Suomen kanssa ja Inkerinmaan vain 1600-luvulla. Irredenta, »vapauttamaton alue», ei kuitenkaan käsitteen syntysijoilla 1800-luvun Italiassakaan tarkoittanut entisen valtioyhteyden palauttamista (sitä ei ollut keskiajan jälkeen), vaan kieliyhteisön kokoamista. Keski- ja Itä-Eurooppa olivat täynnä tällaisia irredentoja ja niiden vapauttamisvaatimuksia. Tässä mielessä Suomella oli irredentoja kaikkien maarajojensa takana. Ruotsissa ja Norjassa pelättiin jo suuriruhtinaskunnan loppuajoista saakka vaatimuksia, jotka kuitenkin käytännössä suuntautuivat ennen kaikkea itään, »kalevalaiseen irredentaan» Itä-Karjalaan. Irredenta-ajattelua voitaneen pitää kaikkialla tyyppillisenä kansallismielisten sivistyneistöpiirien asiana – kyse ei ole kansanjoukkojen kannatuksen mittaamisesta, sitä lienee arkioloissa kaikkialla vähän.

⁵ »AKS ja kommunisminvastainen liike». AKS-kiertokirje 12 (1.8.1930). – Kolmas vaatimus oli, ettei ruotsinkielisiä saanut suosia.

periaate» vietiin 1930-luvulla pitkälle AKS:n organisaatiossa, kuten edellä on todettu, ja 1930-luvun lopulla virinnyt kansallisen vapaaehtoisen työpalvelun ajatus sai eteläisiä vaikutteita, joskin se ympähtiin suomalaiseen talkooperinteeseen käytännössä, Kannaksen linnoitustalkoista 1939 sotavuosien Suomen talkoisiin.

Yksittäiset seuran jäsenet saattoivat tuntea pitkällekin menevää viehtymystä fasismiin tai flirttailla sen kanssa lähinnä iskusanon ja viskellen. Tämän flirttailun aloitti aikaansa seuraava Martti Haavio jo pian fasistien Rooman-marssin jälkeen, jolloin hän julisti, että »aika on fasismin».⁶ Häinkin tuli toisiin ajatuksiin myöhemmin: lippupuheessaan AKS:n itsenäisyysjuhlassa 6.12.1929 – sen jälkeen kun AKS oli ottanut vastaan lapuanliikkeen Helsinkiin saapuneen lähetystön – hän sanoi, että fasismi on saattanut olla eduksi Italialle, diktatuuri Puolalle ja Liettuallekin, mutta »fascismista on eräänlaisena Damokleen miekkana hyötyä tälle Suomenkin kansalle. Se on nimensä mukainen ruoskanisku: hoida kallista kansanvaltaasi hyvin, ettei sitä sinulta pois otettaisi.»⁷

Demokratian ja diktatuurin rajanveto oli noina aikoina vaikeaa monellakin taholla. Niinpä vapaamielisyyttä ja eurooppalaisuutta julistaneen Tulenkantajat-lehden näytenuumerossa päätoimittaja Erkki Vala ilmoitti hylkäävänsä kansanvallan, julisti 1928 kelpaamattomaksi demokratian, »joka vie kansan johtoon pyhät keskinkertaisuudet... Mussolinikin on parempi kuin nykyinen nousukasmainen byrokraattinen kansanvalta». Toki hän sentään seuraavassa numerossa julisti pitävänsä kommunismia kuolemanvaarana.⁸

AKS:n taholla taas seuran yhteiskuntapoliittisen puolueettomuuden (jälleen kerran) selväsanaisesti vahvistanut Suomen Heimon pääkirjoitus rinnasti 1928 bolševismiin ja fasismiin ja varoitti

⁶ Hän ylistää »ehdottomuutta» aatteen ajamisessa ja kehuu »rautaisen järjestön» luomista ylioppilaiden piiriin esittäen perustelun: »Tämä on suojeluskuntien, fasismin, diktatuurin, ku-klux-klanien ... jne. aikakausi.» »Mongoolin» pakina Ylioppilaslehdessä 19/1923.

⁷ Suomen Heimo 1929, s. 241.

⁸ E. Vala, »Taiteen vapauttaminen», Tulenkantajat, näytenuumero (30.11.) 1928, s. 2;, 1–2/1929, s. 2. Mika Waltari, »30-luku minun näkökulmastani», Suomen Kuvalehti 11–12/1963.

molemmista, koska niissä vallitsee vapauden puute, enemmistönkin äänen vaientava diktatuurin pakkovalta. Lehti totesi niiden menestyvän vain kehittymättömissä yhteiskunnissa ja olevan mahdollottomia parannuskeinoiksi »sivistyneen maailman sairauteen» eli eturyhmien keskinäiseen kamppailuun.⁹

Kun AKS:n vuoden 1932 skismassa – josta tuonnempänä – on haluttu nähdä tienhaara, jossa »kansanvaltaiset» lähtivät eri tielle ja perustivat Kärki-seuransa demokratian nimessä diktatuuria vastaan, ei tämäkään kysymys ole vallan yksioikoinen. Esim. Haavion horjunnasta diktatorisen kompromissittomuuden ja kansanvaltaisuuden välillä on löydettävissä enemmänkin esimerkkejä. Toinen eräänlainen aidalla istuja oli Urho Kekkonen, joka ilmaisi Suomen Heimon palstoilla ihailunsa Kemal Atatürkin kovia otteita kohtaan ja jonka kuuluisassa Ylioppilaslehden pakinassa »Minä olin diktaattori» oli leikinlaskun alla sen verran kovaa tarkoitusta, että tekstistä muistutettiin vielä myöhempien vuosikymmenien poliittisissa taistoissa.

AKS:stä eroamisensa jälkeen julkaisemassaan pamfletissa »Demokratian itsepuolustus» Kekkonen oli jopa valmis hyväksymään »suomalaiskansallisen» diktatuurin, ellei kansanvallan oloissa saada suomalaisuusliikkeen vaatimuksia nopeasti viedyksi läpi.¹⁰ Tosin hän ei asettanut sitä tavoitteekseen ja epäili, että »diktatuuri, joka tähän maahan saatettaisiin pysyttää, ei olisi suomalaiskansallinen».¹¹

Suomessa 1930-luvun alkuvuosien yhteiskunnallinen kuu-hunta kuitenkin rauhoittui pulavuosien paineen hellittäessä ennätysellisen nopeasti (maailman yleiseen kehitykseen verrattuna).

⁹ »Ylioppilaat ja yhteiskunnalliset kysymykset» (Suomen Heimo 10/1928, s.181–83). Haavion mukaan (L. Hietanen & al., V. J. Sukselainen, työ ja toiminta, s. 79) kirjoituksen laati lehden tuolloinen päätoimittaja, myöhemmin olojen paineessa pitkälle saksalaissuuntaukseen mennyt AKS- ja IKL-johtaja R. G. Kallia.

¹⁰ Kekkonen Atatürkistä: Suomen Heimo 9/1930, s. 203. »Minä olin diktaattori», Ylioppilaslehti 1928, s. 410 (julkaistu uudelleen useasti, myös SH 19/1938, s. 332). Kekkonen, Demokratian itsepuolustus (1934), s. 78–79.

¹¹ Tämä ei ole paikka näiden käsitysten syvemmälle analyysille; voinee kuitenkin viitata Viron fasistimielisten vapsien ja »virolaiskansallista» maamiespuoluetta johtaneen Konstantin Pätsin äärimmäisen tiukka kamppailuun, jossa Viron demokratia kärsi häviön, ja vastaavan keskustalais-autoritaarisen järjestelmän syntyyn Latviassa.

Demokratia ei murskautunut äärisuuntausten myllynkivien väliin, kuten useimmissa Euroopan uusissa valtioissa tapahtui.

Kärki-seuran kanssa AKS:n vastaisen opposition voimistamiseksi yhteen lyöttäytyneet Kansanvaltainen ylioppilasyhdistys havaitsi sen pian erihenkiseksi kumppaniksi ja liitto purkautui. Seppo Kuusisto toteaa: »Suomalaiskansallisessa radikalismissa IKL tuli seuraavina vuosina olemaan lähempänä Kärjen vaatimuksia kuin mikään muu puolue» – niin kärkkäästi kuin Kärjeksi ryhmittynyt oppositio oli »lapualaiseksi» leimaamastaan AKS:stä eron ottanutkin.¹² Poliittisen valtioviisauden valossa Kärkeä kuvattiin taannoisina vuosikymmeninä jopa liberaaliseksi yhdistykseksi.¹³

Nopeasti kuolleen Kärki-seuran miehet olivat kuitenkin pian taas yhteistoiminnassa AKS:n kanssa etenkin yliopistollisessa kieli- ja taistelussa, ja heitä pyrki myös takaisin seuraan, joka ei ollut halukas heitä enää hyväksymään.¹⁴ Useat 1932 eronneistakaan eivät siis lopultakaan nähneet diktatuurin ja demokratian vedenjakajaa itsensä ja AKS:n välissä. Se kulkikin toisaalla, kuten Henrik Ekberg on em. tutkimuksessaan tarkemmin osoittanut.

Aikalaiset näkivät myös eron italialaisen fasismin ja saksalaisen kansallissosialismin välillä. Italialaisilta puuttui saksalaisten rasismi, eikä Mussolini myöskään hyökännyt avoimesti kirkkoa eikä kristinuskoa vastaan. Fasismin ajatukset kansallismielisestä, sotilaallisesti voimakkaasta, sosiaalisesti oikeudenmukaisesta valtiosta, joka lopettaisi luokkataistelun ja sulkisi tien marxilaiselta kansainväliseltä sosialismilta, saattoivat tuntua kiehtovilta voiman ja kansallisen »oikeuden» tavoittelijoiden silmissä. Samoin Italian fasismin luoma korporatistisen valtion kokeilu »työn ja pääoman risti-

¹² Kärki-yhdistyksen aatteista (todettakoon, että itse Niilo Kärki oli kuollut 1931) esittää teräviä huomioita Seppo Kuusisto teoksessaan *Kansallishenkeen uskoen, Hämmäläis-Osakunnan historia 2* (1978), s. 107–09 ja siinä mainitut lähteet. Yhdistyksestä laudaturtyön tehnyt Pekka J. Pirilä keskittyy enemmän lyhytikäisen organisaation vaiheisiin, Kärjen ja vapaamiesten lyhyeen liittoon ja Kärjen nopeaan hiipumiseen. Pekka J. Pirilä, *Kärki ry* (poliittisen historian laudaturtyö, Helsingin yliopisto 1970).

¹³ Esim. K. Skyttä, *Presidentin muotokuva I* (Kirjayhtymä, Helsinki 1969), s. 109.

¹⁴ Tiedottaja »AK»:n ilmoitus EK:lle 10.4.1933. Valpo II, kansio 65, IX C.1. KA. Papereiden puuttuessa on epäselvää, kuinka moni eronneista palasi sotavuosina. – Kustaa Vilkunalle palautettiin anomansa jäsenyys 1942.

riidan» ratkaisemiseksi kiinnosti vaihtoehtona yhteiskunnallisesti »oikeudenmukaisen» ratkaisun etsimiseen ilman marxilaisia.

IKL omaksui tällaisen järjestelmän tavoitteekseen, vaikka kiinteän ohjelman muotoon ajatus ei kiteytynytkään. IKL:n korporatismiin suuntaviivoja vetämässä oli useita AKS:n näkyviä edustajia,¹⁵ jotka toivat asiaa esiin myös seuran piirissä, mutta seura siinänsä ei ottanut asiaan kantaa. Se olisi tuskin onnistunutkaan ilman uutta skismaa.

Saksalainen germaanien ylivallan oppi ei sopinut vientituotteeksi etenkään ei-germaaniseen ympäristöön niinkään hyvin.

Vaikka AKS:n piirissä esiteltiin pikemminkin runollisia haaveita kuin konkreettisia ajatuksia »Imperium Fennicumista», »Jäämeren valtiaista» tai »Pohjolan *kulttuuri*hegemonian siirtymisestä suomalais-ugrilaiselle rodulle» (huomattakoon tässä kursivoitu täsmennys),¹⁶ seuran ajatusmaailman ero kansallissosialismin herrakansa-ajatuksiin on selvä ja lukemattomissa puheissa ja kirjoituksissa toistettu: Suomen kulttuurin kukoistukseen nostamisen tarkoituksena oli saavuttaa sivistyskansalle kuuluva paikka maailman kansojen perheessä (pontimena ilmeisesti myös suomenruotsalaisen ja skandinaavien ylemmyyskompleksin aiheuttama alemmuuskompleksi) ja laadukkaan suomalaisen panoksen *antaminen* maailmankulttuuriin, ei minkäänlaisen ylivallan *ottaminen* siinä, mikä olisikin ollut absurdi ajatus.¹⁷

Tähän Suomen kansaan haluttiin lukea myös sen valtiollisten rajojen takana asuvat kansanosat – erotukseksi herrakansaimperialismista siinä ei tähdätty muiden kansallisuuksien alistamiseen.¹⁸

¹⁵ M. Uola, Sinimusta veljeskunta (Keuruu 1982), s. 70–79. Uola mainitsee AKS-nimistä erityisesti Esa Kaitilan, R. G. Kallian ja Paavo Susitaipaleen.

¹⁶ »Imperium»: M. Haavio kirjasessa Suursuomi on yhtä kuin isänmaa (Helsinki 1923), 1. p. s. 7, 2.–3. p. s. 8. »Ruhtinaat»: M. Kuusi, »Vuorten huuto», Runon ja raudan kirja (1935). »Kulttuurihegemonia»: L. Hakulinen em. Suursuomi-kirjasessa s. 4 ja K. Marjanen (Puhe isänmaalle), Ylioppilaslehti 23/1923, s. 394.

¹⁷ Tästä panoksen antamisesta ja oman kulttuurin kohottamisesta kansainväliseen merkittävyyteen kirjoitettiin runsaasti, esim. Niilo Kärjen maineikkaassa ohjelmakirjoituksessa »Kansallinen Suomi», SH 3/1924, s. 53-56. — Aktiivisina AKS:n ja ANKS:n jäseninä Martti Haavio ja Elsa Enäjärvi-Haavio kirjoittivat samassa hengessä myös Tulenkantajat-lehden alkunumeroissa 1929.

Ryssän ja ruotsalaisen välissä

AKS:n teksteistä voi löytää rasistisia sävyjä – runsaasti uhoavaa ylenkatsetta venäläisiä kohtaan ja joskus röyhistelyä »veltostuneiden» skandinaavien rinnalla. »Ryssävihan» virittelyllä oli selvä tak-tinen maanpuolustukseen liittyvä tarkoituksensa, joskin nuoret puhujat ja kirjoittajat kärjistivät ilmaisujaan varmaan pelkämästä kär-jistämisen ilostakin, niin juhlapuheissa kuin varsinkin kevyessä tyylijajissa. Muutamille – mm. Itä-Karjalan retkellä ilmeisen traumaattisia kokemuksia saaneelle Elias Simojolle – ryssävihalla oli aidosti emotionaalinen sisältö.¹⁹

Suhde Ruotsiin ja ruotsalaisiin oli kompleksisempi. Ylemmyy-dentuntoista uhoa tai pilailua skandinaavien »veltostuneisuudesta» esiintyi, mutta yleisempää oli katkerahko muistuttaminen yhteisestä menneisyydestä (jossa Suomi nähtiin enemmän uhranneena puolena), suomalaisten ja suomenruotsalaisten etnisen yhtenäisyyden todistelu sekä harmi, joskus suorastaan kiukuttelu siitä, että koppavat riikinruotsalaiset eivät suostuneet ymmärtämään suomalaista Suomea ja asettuivat tšekäläisissä kiistoissa aina suomenruotsalaisten puolelle.

¹⁸ »Suur-Suomi» oli epämääräinen käsite, kielellinen yhteisö, jonka maantieteellisiä rajoja ei koskaan tarkasti määritelty. Selvää oli vain Itä-Karjalan eli Vian ja Aunuksen sisällyttäminen siihen. Myös käsitykset ajatellun Suur-Suomen rakenteesta (yhdistäminen Suomeen, liittovaltio, valtioliitto) vaihtelivat. Yhden version »Suomen kansan vuosisataisen unelman» rajoista esittivät jopa Stalin ja Kuusinen »sopimuksessaan» 3.12.1939. T. Nygård on käsitellyt Suur-Suomi -käsitteiden erilaisia muotoja laajasti lisensiaattityössään Suur-Suomi -ajatus ja heimoalueet heimopropagandaa tehneiden järjestöjen äänenkannattajien kirjoittelussa 1920- ja 30-luvulla (Jyväskylän yliopisto 1973). – Asiaa tarkastellaan lähemmin seuran heimotyön yhteydessä 2. osassa.

¹⁹ Kailan keisarivallan ajoista asti patoutunut ja kommunistivallan kiihdyttämä »ryssäviha», joka alkuaan oli järjen ohjailemaa pesäeron tekemistä ja ylivallan torjuntaa pikemmin kuin tunnetta, purkautui kesällä 1930 ainutkertaisen rajuna hyökkäyksenä »ihmiseläimellisyyttä» vastaan. Tosin ryssän ohella kyytiä saivat myös bolševikkijuutalaiset, saksalaiset, itä- ja riikinruotsalaiset, yleensä muukalaiset ja marxilaiset. Mielestäni kirjoituksesta ei pidä tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä muusta kuin Kailan ahdistuneesta ja labiilista mielentilasta pian hänen kokemansa vaikean tapaturman jälkeen, jolloin mm. uskonnolliset tunteet läikähtelivät hänen mielessään. Rationaalisuus palasi pian, väitöskirjan (1931) ohella siitä todistavat mm. myöhemmät lapuanliikkeen oteita arvoastelevat lehtikirjoitukset. E. E. Kaila, »Aseveljeni», AKS kiertokirje 12 (1.8.1930). M. Ahti, Ryssänvihassa, s. 407.

Teksteissä ilmenee joskus myös antisemitismistä, jonka perustelemiseen kirjoittajat eivät tunne tarvetta, ts. he itse ja heidän lukijansa ovat pitäneet sitä itsestään selvänä. Niinpä »Lautamies» Kekkonen kuuluisassa diktaattoripakinassaan halusi »poistaa seemiläiset Heikinkadulta» (ts. »narikoista» nykyisen Lasipalatsin kulmalta). Vaikutteita tähän suuntaan on saattanut tulla alkuajoina Unkarista – myötätunnolla seuratusta eteläisestä heimomaasta, jossa antisemitismi oli vanhaa perua – ja myöhemmin kansallissosialisteilta.

Kansallissosialistien väkivaltainen rotukiihkoilu ilmeisesti silti kuului germaanisen herrakansaopin ja uskonnonvastaisuuden ohella AKS:ssäkin 1930-luvulla saksalaisystävyyttä vaimentaneisiin tekijöihin. Kristalliyö 1938 ja sen jälkeiset juutalaisvainot saivat joka tapauksessa Suomen Heimon ulkopoliittisen katsauksen kirjoittajan tuomitsemaan ne sekä oikeudenmukaisuuden että poliittisen viisauden kannalta ja mainitsemaan saksalaisten »piintyneen antisemitismin» kielteisessä valossa.²⁰

Suomen oman juutalaisväestön pienuudesta huolimatta ei juutalaisvastaisuuden vaikutteiden etsinnässä välttämättä tarvitse lähteä merta edemmäksi kalaan. Aikalaiset tunsivat yleisesti juutalaisten erittäin näkyvän roolin Leninin lähipiirissä ja kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä (kuten sosialismissa yleensäkin).²¹ Kommunismi miellettiin »juutalaisryssäläiseksi» opiksi, ja sekä kammo oppia että pelko suurvaltahyökkäystä kohtaan toivat juutalaiset venäläisiin verrattavaksi torjunnan kohteeksi. Tämä tilanne tietysti avasi tietä Saksan 1930-luvun propagandalle paljon laajemmaltikin kuin AKS:n piirissä tai Suomessa – aikana, jolloin rotupohjaista joukkotuhoamista ei osattu vielä edes aavistella.

Juutalaiset herättivät epäluuloja toisellakin tavalla – kansainvälisenä liikemieseliittinä. Etenkin suuren maailmanpulan aiheuttaman vapaakaupan kriisin ja kansakuntien yltyvän omavaraisuuden tavoittelun kaudella 1930-luvulla epäilykset rahamaailman

²⁰ SH 19/1938, s. 333.

²¹ Samastamisen osasivat tehdä jo Venäjän kapinoivat talonpojat 1920-luvun alussa (esim. em. Kommunismin musta kirja, passim).

kansallisesta lojaalisuudesta nousivat pintaan. Niin kansallissosialistit kuin kommunistitkin osoittelivat pahan alkulähteeksi raharuhtinaita, »plutokraatteja», joille Saksassa annettiin juutalaisen piirteet.

Kun Neuvostoliitto voimistui ja suuri talouspula ravisteli läntisen maailman poliittisia ja taloudellisia rakenteita, huolestuminen maan turvallisuudesta johti epäluuloisuuteen yksilöitä ja yhteisöjä kohtaan, joiden epäiltiin olevan rajojen ulkopuolelta johdettuja. Vapaamuurarijärjestöön kuluminen kiellettiin AKS:n jäseniltä 1932, mikä johti eräät merkittävätkin vanhat jäsenet, mm. Paavo Talvelan, eroamaan seurasta. Kansainvälisen organisoitumisensa – sekä pasifistissävyyisen puolustuspolitiikkansa – takia sosiaalidemokraatitkin joutuivat samantapaisten lojaalisuuteen kohdistuvien epäluulojen piiriin.

Äskeisten vuosikymmenten ajan suhteellisen menestyksellä käästi 1920- ja 1930-luvun Suomessa »syyttömästi vainottuina» esiintyneiden suomalaisten kommunistien likapyykki on Moskovan kautta jälleen tullut päivänvaloon.²² Kuvan peruspiirteet eivät silti ole olennaisesti muuttuneet siitä, minkä aikalaiset tiesivät ja mikä 1943 toimitettiin julkisuuteen EK:n/Valpon materiaalista: mahdollisista kotoisista motiiveista riippumatta he olivat ja ilmoittivatkin olevansa maailmanvallankumouksen ja viime kädessä viearaan vallan iskujoukko.²³

Kiinnostusta fasismiin – jolta kansallisvaltion korostuksessaan puuttui kansainvälinen kumouskeskus – selittää kansainvälisesti ja suomalaisesti parhaiten usko siihen, että vastadiktatuuri olisi viimeinen ase punaista tulvaa ja Moskovan imperiumia vastaan. Tähän mielipidevirtaukseen vaikuttivat ja fasismiin sukuisia liikkeitä Euroopassa voimistivat 1930-luvulla tiedot Neuvostoliiton massiivisista julmuuksista. Suomalaiset saivat niistä etenkin Itä-Karjalan ja Inkerin osalta ensi käden havainto-opetusta.

AKS:n ulkopoliittiset asenteet eivät oikeuta sijoittamaan

²² Uraa uurtavina Kimmo Rentolan SKP:n historiaa valottavat tutkimukset.

²³ Mika Waltari, Neuvostovakoilun varjossa; Örnulf Tigerstedt, Vastavakoilu iskee (Helsinki 1943). Sanomalehdet kirjoittivat näistä ilmiöistä runsaasti kautta vuosien, näytteitä esim. teoksessa Veijo Varjo, Miehet pimeästä – neuvostovakoilu Suomessa (Saarijärvi 1980).

AKS:ää fasismin myötäjuoksijoiden joukkoon, jyrkkien antikommunistien kylläkin. Kansallissosialistien voimakas kristinuskon vastaisuus oli vahva pidäke seuralle, jossa uskonnolla ja teologeilla oli vahva osuus ja joka jo valassaan sulki ateistit ulkopuolelleen.²⁴ Ja mitä rasistisia ilmauksia AKS:n piirissä saatettiin käyttää, radikalismi ei mennyt sanoja pitemmälle. Lukuun ottamatta vuoden 1924 venäläiskonsertin jälkeistä kuuluisaa tappelua Vanhan ylioppilastalon eteisessä ja mahdollisia Kustaa Aadolfin päivän katukahakoita ruotsinkielisten kanssa (jotka olivat enemmän koulupoikien »harrastetta» ja joihin AKS joskus kielsikin jäseniään sekaantumasta) sekä yksityisten jäsentensä osallistumista eräisiin lapuanliikkeen kyydityksiin AKS ei aiheuttanut epäluulojensa kohteille eikä vastustajilleen muita kuin henkisiä mustelmia.²⁵

Eheytyksen asemiehiä

Ajatus kansakunnan eheyttämisestä oli kansalaissodan kokeneessa maassa mitä suurimmassa määrin yhteisomaisuutta. Eheyttämisen tarve tuotiin julki jo vapaussota-kansalaissodan viimeisinä viikkoina maltillisten kummaltakin puolelta esittämässä sovintovetoomuksissa eikä sen jälkeen jättänyt mieliä rauhaan.

AKS:n eheytyksajatusten erityispiirre oli käsitys, että kansakuntaa jakavan kuilun umpeenluominen oli nimenomaan nuorison, etenkin opiskelevan nuorison tehtävä. Kuuluisa on Niilo Kärjen formulointi (jonka Tauno Jalanti myöhemmin väitti – tosin Kärjen vaikutuksen alaisena – kirjoittaneensa²⁶): »Me olemme pesseet

²⁴ Tätä on korostanut mm. Jussi Kuoppala jälkitarkastelussaan Kerho 22:n piirissä. Erkki Kurki-Suonio mainitsee muisteluksessaan, että pitkälle fasismin suuntaan edennyt AKS- ja IKL-julistaja Elias Simojoki kielsi etevimmältä Sinimustien alijohtajaltaan Viljo Liukselta (ei kuulunut AKS:ään) yhteydenpidon Saksan kansallissosialisteihin juuri näiden uskonnonvastaisuuden takia. – Kuoppalan esitelmä ja Kurki-Suonion muistelu, K22 G5.KA.

²⁵ Mikko Jaskari osallistui Ståhlbergin kyyditykseen, mutta ei suostunut paljastamaan seuralle(kaan) toimeksiantajiaan. Elias Simojoki ja eräät nuoremmat jäsenet avustivat Viron vaprien kapinahanketta 1935, mikä johti oikeudellisiin seuraamuksiin, mutta AKS järjestönä ei ollut sekaantunut asiaan. Suhtautumista Mäntsälän kapinaan käsitellään tuonnempana. Nämä seikat eivät kumoa tätä pääväitettä.

²⁶ Jalannin vastaus Kerho 22:n kyselyyn 1977. K22 Y1.KA.

silmistämme pois unen punaisista ja valkoisista.» Opiskeleva nuoriso kuvattiin voimaksi, jota eivät (vielä) sitoneet taloudelliset etunäkökohdat eikä poliittisten asemien puolustaminen ja jolla siksi oli erityiset edellytykset asioiden objektiiviseen ja oikeudenmukaiseen punnitsemiseen.

Tämä oli retoriikkaa: sosiaalisen taustansa ja/tai sosiaalisen nousun tavoittelun vaikutuksista ei ylioppilas ole sen vapaampi kuin muutkaan, vaikkakaan kyseessä ei niinkään ole asemien puolustaminen kuin valtaaminen.²⁷ Joukon omia asenteita kuvaavana ja vahvistavana tämä retoriikka oli tietysti rakentavampaa kuin »turpa tukkoon toisinajattelijoilta» -vaihtoehto, jota fasistit alkoivat samaan aikaan toteuttaa Italiassa Neuvostoliitosta lainaamansa – itse asiassa jo ainakin Machiavelliltä periytyvän – mallin mukaan.

Oli helppoa ja myönteistä sanoa kannattavansa yhteiskuntaa, jossa jokaisen elämä on taloudellisesti turvattua ja työläinen saa oikeudenmukaisen osansa työn tuloksista, ja pitää tätä kansallisen eheyden edellytyksenä. Jos olisi pyritty määrittelemään tarvittavien toimien laatua, mitoitusta ja ajoitusta, olisi astuttu puolueiden reviiirille pois kansallisesta yleisohjelmasta, ja niinpä sitä ei AKS:ssä ennen IKL-vaihetta yritettykään tehdä.²⁸

AKS:n tarkoituksena oli »soluttaa» alun perin kaikki suomenkieliset porvarilliset puolueet ja yhteiskunnalliset järjestöt omilla miehillään/opeillaan kansallisen ohjelman toteuttamiseksi.²⁹ Silloin ei ollut mieltä ottaa järjestönä kantaa yhteiskunnallisten kysymysten yksityiskohtiin, joista ne taittoivat peistä keskenään. Lisäksi AKS lietsomalla tunteita »puolueitsekkyyttä» vastaan sekä ilmensi että

²⁷ Tämän motiivin korostaminen on punaisena lankana Risto Alapuron sosiologian väitöskirjassa Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla (Helsinki 1973). Käsitys »pyrkimydestä» ei vastaa seuran itseymmärrystä tarkoituspäristään, ja sen veteraanien kritiikin teoksen näkemystä vastaan puki sanoiksi Lauri Hyvämäki laajassa arvostelussaan »Mustan lipun veljeskunta», Kanava 7/1973, s. 405–12.

²⁸ Tätä puuttumattomuutta korostetaan esim. Suomen Heimon pääkirjoituksessa »Ylioppilaat ja yhteiskunnalliset kysymykset», 10/1928, s. 182-3.

²⁹ Yhteenvetoa tästä: Ari Uino, Nuori Urho Kekkonen (Jyväskylä 1985), s. 186–87 ja siinä main. lähteet. Tämä pyrkimys kyllä todettiin Suomen Heimonkin palstoilla. Ks. »Kansallisen politiikan suuntaviivoja», SH 4/1928, s. 65–66.

hyödynsi sitä politiikan vastaisuutta, jota 1920-luvun alkupuolen opiskelijoissa on nähty – ja Seppo Kuusiston oivallus on, että myös 1930-luvulla AKS:n voima nojasi siihen, ettei ylioppilaiden valta-osa ollut kiinnostunut puoluepolitiikasta.³⁰

Eheytyksellä työväestön suuntaan merkitsi joka tapauksessa työväestölle yhdensuuntaista polkua: sille oli ojennettava käsi antamalla sille »oikeudenmukainen» taloudellinen osuutensa valtakunnassa, mutta se oli samalla valistamalla vedettävä irti kansainvälisistä sosialistisista ja jumalattomista opeistaan ja niitä kumartavista johtajista ja saatava omaksumaan AKS:n kansallisuus- ja puolustuspoliittiset näkemykset.³¹ Ehdot eivät tietenkään olleet vastapuolen hyväksyttävissä, ja eheytyksellä sosiaalidemokraattien suuntaan kuivui kasaan muutamassa vuodessa. Vielä 1924 Suomen Heimossa varoitettiin, »ettei mikään ehdoton porvarillinen rintama saa tulla kysymykseen, koska sellainen olisi nimenomaan sosialisteja vastaan suunnattu ja vain rikkoisi kansaamme». Lisäksi porvarillinen yhteisrintama »edellyttäisi ruotsalaisten mukaantuloa rintamaan ja tämä taas ei olisi tarkoituksenmukaista suomalaiselta kannalta». Martti Haavio julisti 1924 seuran itsenäisyysjuhlassa: »Me emme halua tunnustaa vanhoja iskulauseita porvareista ja sosialisteista – me näemme vain kaksi rintamaa, joiden välillä sovinto ei ole mahdollinen: ne, joilla on isänmaa, ja ne, joilla ei ole isänmaata.»³²

Sosiaalidemokraatit eivät kuitenkaan olleet valistettavissa AKS:n ohjelmaa noudattavaan eheytykseen. Päinvastoin puolue oli jo ennen AKS:n syntyä omaksunut ja edelleenkin omaksui heimoasian lisäksi muissakin kysymyksissä kantoja, jotka olivat jyrkästi vastoin AKS:n ajatuksia.

Kun sosiaalidemokraatit pääsivät valtapoliittisesta paitsiosta 1926 Tannerin hallituksen myötä, yliopistoasian kuumentuessa nuorten tunteita ja aitosuomalaisuuden noustessa laajemminkin ja

³⁰ Kuusisto, m. t., s. 145. Päätelmän keskeinen perustelu on saatu vahvasti AKS:läisen Härmäläis-Osakunnan pitämästä harrastuskortistosta.

³¹ Työväestölle asetetut vaatimukset tulivat erinomaisesti esiin Ylioppilaslehdessä 1925 nimimerkki »A.K.-S:läisen» kirjoituksessa »Ylioppilaat ja sosialidemokraattinen työväenliike». YL 18–19/1925, s. 312–14.

³² Suomen Heimo 10/1924, s. 145 ja 1/1925, s. 8.

vedotessa myös porvarillisiin puolueisiin, hyvin oikeistolainen RKP hivuttautuiakin »porvarillisesta rintamasta» yhteistoimintaan SDP:n kanssa, jolle kieliasia oli Tannerin sanoin »kuudennen luokan kysymys». Vasemmiston ja RKP:n yhteisrintamalla on ollut eduskunnassa yleensä enemmistö³³ ja aina runsaasti määrävähemmistö, joka on pystynyt estämään »kiihkosuomalaisten» lainsäädäntöhankkeet.

Sosiaalidemokraatit näyttivät »pettäneen» kansallisen asian. Lisäksi puolueen lepsu suhtautuminen kommunisteihin (puolueen tapa käydä »taistelua työmiehen sielusta») ja vieroksuva suhtautuminen maanpuolustukseen, erityisesti Tannerin hallituksen virittämä hanke varusmiesten palvelusajan lyhentämiseksi, nostattivat ylikäymättömiltä näyttäviä esteitä AKS:n sosiaalidemokraateihin suuntautuneen eheytyshankkeen tielle. Silti Suomen Heimo muisti edelleenkin mainita myötämielisessä sävyssä sosiaalidemokraattien yhteiskuntapoliittisen ohjelman.³⁴

Suhde kommunistien kanssa nahisteleviin, mutta toisaalta veljeileviinkin sosiaalidemokraatteihin oli suomalaisten porvarillisten puolueiden ja ryhmien ongelma 1920-luvulla ja osaksi vielä 1930-luvullakin. Oliko aluksi noin 30 ja kommunistipuolueen lakkauttamisen jälkeen noin 40 prosentin äänisaalista hallitseva kauan suorastaan »puolustusnihilistinen» puolue kansallisesti ja valtakunnallisesti luotettava, oliko järjestelmän muutos sille tärkeämpi kuin isänmaa, jota »köyhälistöllä» ei opin mukaan ollut?

SDP antoi tähän lopullisen vastauksen syksyllä 1939 (vastaaaminen oli aloitettu toki jo aikaisemmin). Siihen mennessä oli AKS:n vieroksuman puoluepolitiikan kautta toiminut suomalainen yhteiskunta täyttänyt tyydyttävästi AKS:n(kin) toiveen yhteiskunnan suuremmasta »oikeudenmukaisuudesta» ja näin »antanut työmiehellekin isänmaan», jonka johdossa SDP oli yhdessä kes-

³³ Kielitaistelun vuosina poikkeuksina 1930 ja 1933 valitut eduskunnat, seuraavan kerran »tasapeli» 1970.

³⁴ Niinpä pääkirjoituksessa »Nykyajan akateeminen nuoriso ja puolueet» (4/1928, s. 63–65, ilmeisesti päätoimittaja Kallian kynästä) todetaan. »... on kansallisesti valveutuneissa ylioppilaissa paljonkin niitä, jotka pitävät sitä oikeana, ja vielä enemmän niitä, jotka siinä näkevät yhtä ja toista hyvää.»

kustan kanssa, vaikka AKS oli IKL:ää seurailleen tätä vieroksunut, kunnes vuoden 1939 tilanne kypsytti sen valmiiksi aloitteelliseen yhteistoimintaan. 1920-luvulla näitä asioita ei vielä voitu aavistaa.

Punaisen ja valkoisen eron häivyttämisen kanssa oli koko ajan kilpaillut valkoisen perinteen säilyttäminen – eihän AKS voinut koskaan unohtaa olevansa vapaussodan ja heimosotien perinteen kantaja, ja pettymys sosiaalidemokraatteihin palautti AKS:n eheytyssajatuksen porvarilliselle kenttäpuoliskolle, jolla se oli aluksi ollutkin (edellä esitetty Räikkösen ajama eheytysspyrkimys kielirajan yli aktiivisen idänpolitiikan jatkamisen merkeissä³⁵). Vuosien 1926–27 tilanteessa palattiin Ruudun Suunta-lehdessä 1919 propagoimaan ajatukseen oppineiston ja maaseutuväen yhteistoiminnan ensisijaisuudesta. Vuoden 1927 vaalien edellä pontimena oli nimenomaan kielipolitiikka. Silloin kuitenkin vielä vahvistettiin AKS:n pysyminen puoluepolitiikan ylä-, ellei ehkä ulkopuolella.

Puoluepolitiikan vastustamaton imu

Edellä on jo todettu, että AKS:n jäsenissä oli alun perin useiden puolueiden kannattajia sitoutumattomien lisäksi. Elmo Kaila oli maalaisliiton maanpuolustusekspertti, joka sai käyttää näistä asioista kirjoittaessaan jopa nimimerkkiä »Maalaisliiton eduskuntaryhmän jäseniä»³⁶. Hänen tärkein poliittinen äänitorvensa oli Santeri Alkion Ilkka; Alkio oli hänen henkilökohtainen ystävänsä, ja tämän poika Paavo Alkio AKS:n jäsenenä myös yhteyksien pitäjä isään. Niilo Kärki lukeutui edistyspuolueeseen ruutulaisen valtiotaloisuuden ihailunsa ohella, kokoomuslaisia oli esim. lakit. tri Y. V. Puhakka (mm. Suomen Heimon toimituskunnan jäsen), sit-

³⁵ Todettakoon, että Räikkönen ja hänen oikeistolaiset kumppaninsa saivat Itsenäisyyden Liittoon 1920-luvulla mukaan myös edustavia sosiaalidemokraatteja; nämä häipyivät lapu-alaisaikana, jolloin poliittisesti sitoutumattomana aloittanut Itsenäisyyden Liitto lähti pyrkimään AKS:n ohi oikealta. Räikkösestä ja hänen aseenkantajanaan AKS:stä 1924 eronneesta M. Mustakalliosta (sekä G. von Hertzenistä) tuli myöhemmin kansallissosialisteja. H. Ekberg, m.t., erit. s. 211.

³⁶ Koski, m.t., s. 145, 151. M. Ahdin mukaan varmaa tietoa ei ole sitä, oliko Kaila koskaan virallisesti maalaisliiton jäsen.

temmin sisäministeri 1932–37.

AKS:n kontaktit poliittisiin päättäjiin olivat alussa varsin monipuoliset, ja ministerit ja kansanedustajat tuttuja juhluvieraina tai tervehdysten lähettäjinä – siitäkin huolimatta, että heitä oli saatettu seuran lehdessä hammastella. Seura pystyi myös vaikuttamaan monipuolisesti nimenomaan »maaseutulehdistön» kirjoitteluun. Kailan säilynyt kirjeenvaihto³⁷ osoittaa hänen ohjailleen mm. useiden sittemmin aivan muilla aloilla toimineiden AKS:läisten kesä- tai tilapäistoimittajien kautta seuran mielen mukaisia kannanottoja sanomalehtiin maan eri puolilla. Joskus hänen aktiiviset agenttinsa onnistuivat saamaan sanomansa perille saman paikkakunnan useammassakin kilpailevassa lehdessä. Pääkaupungin lehdistö oli tiukemmin puoluejohtajien komennossa – ja sen ja nimenomaan kielipoliittisesti oppositiomielisen AKS:n välille syntyi nopeasti molemminpuolisesti vieroksuva asenne.

Itä-Karjalan kysymyksen kadottua päivänpolitiikasta AKS:n yliopistoasiassa (uudelleen) aloittama kielitaistelu kylmensi nopeasti suhteet kokoomus- ja edistyspuolueen johtoon mm. siksi, että niiden johtopaikoilla oli vahva panos yliopiston professoreilla, joista useiden arvovalta oli vuoden 1923 epäonnisen yliopistolainsäädännön takana. Ylioppilaat olivat AKS:n johdolla tallaamassa suurille varpaille. Tietysti »puolsuomalaisissa» poliitikoissa oli sekä periaatteellisia kieliolojen hitaan »luonnollisen kehityksen» kannattajia että pragmaattisia realisteja, joille parlamentaariset voimasuhteet sekä muissa kuin kieliasianssa vallinneet mielipide-erot sanelivat yhteistyömahdollisuuksien rajat.

AKS:n jyrkän suomalaisuuslinjan vaatimus suomenkielisten porvarillisten puolueiden yhteisrintamasta kieliongelmiin ratkaisemiseksi seuran toivomalla tavalla ei koskaan tuottanut tuloksia eivätkä eduskunnan voimasuhteet koskaan muuttuneet sitä suosiaviksi.

Lisäksi poikamaiset ylisanat ja varsinkin järjestyshäiriöt – vihellyskonsertit, mielenosoitukset – ärsyttivät ja niitä ehkä pelättiinkin mahdollisesti pahemman kurittomuuden enteinä. Ohjel-

³⁷ Säätio: E. E. Kaila, kansio 5.KA.

mallinen halu hylätä parlamentaariseen elämään väistämättä kuuluvat kompromissit, »nuorten» ja »vanhojen» vastakohtaisuuden korostaminen ja sekä vallitsevaan kieli- että ulkopoliittiseen ajatteluun kohdistuva ankara arvostelu tietenkin jyrkensivät vastakohtaisuuksia ja estivät »pettyneiden» protestiliikettä pääsemästä ainakaan nopeasti »soluttamaan» puolueita.

Mielenkiintoinen erikoistapaus oli maalaisliitto, joka juuri 1920-luvun mittaan kasvoi suurpuolueeksi. Siellä oli tilaa kouluja käyneille maaseudun lapsille, se oli kannattajakuntansa koostumuksen mukaisesti omaksunut jyrkimmin suomenkielisyyttä korostavan näkemyksen, ja siellä oli jäljellä vanhaa uskonnollista perinteisyyttä, joka erotti sen toisesta keskustalaisesta porvaripuolueesta, edistyksen vapaamielisistä »patkuleista». Ja sehän oli Kailan 1920-luvun todellinen puolue – ja jonkin aikaa ilmeisesti läheinen hänen ja AKS:n yhteistyökumppanille Ruudullekin.³⁸

Yleensä puhuminen varsinkin 1920-luvun AKS:stä monoliittisenä järjestönä olisi väärin, vaikkakin sen piirissä koko ajan korostettiin sotilaallisuutta ja johtajan tahdon seuraamista. Seuran kansallinen perusohjelma oli joustava ja »läpäisyperiaatteella» yhteiskuntaan levitettäväksi tarkoitettu, siis painotettavissa erilaisin ajankohtaisin ja yksilökohtaisin tavoin. Kun Heikki Hosia suunnitellessaan 1928 seuran liittymistä tiedusteli mielipiteenvapautta sen piirissä, hän sai seuran toimistolta vastauskirjeen, jonka mukaan seuran jyrkkä kanta kansallisuuskysymykseen ja puolustus- tahtoon oli kaikkien hyväksyttävä, mutta menettelytavat olivat jäsenen harkinnan varassa, »kunhan yhteinen asia tulee edistetyksi eikä Seuran toiminta tule siitä kärsimään».³⁹

Julistajien, runoilijoiden ja pakinoitsijoiden – Elias Simojoen, Martti Haavion, Urho Kekkosen, myöhemmin Matti Kuusen – loisteliaat, hurmioituneet tai ivalliset taidonnäytteet ja ylisanat eivät ole ainoa eivätkä edes oleellisin puoli, vaikka ne henkeä virittävätkin. Oleellisempaa oli arkisempi työ omaksuttujen ihanteiden

³⁸ Uinon tulkinta, m.t., s. 166. T. Soikkanen, m.t., s. 213.

³⁹ AKS:n kirje H. Hosialle Porin Rykmenttiin 20.4.1928 (allekirj. Antero V?). Valokopio Kerho 22:n kokoelmassa, tekijän hallussa.

puolesta, vakava mielipiteiden esittäminen ja niiden perusteellinen asiasyillä niin kieli-, heimo- kuin maanpuolustuspolitiikassakin.

Muuttuva poliittinen kenttä

Sosiaalidemokraattinen hallitus sekä sen ja RKP:n yhteistyö toivat 1926 koko kansan eteen uuden tilanteen. Parlamentaariset voima-suhteet näyttivät nostavan seinän »suomalaiskansallisiksi» miellettyjen pyrintöjen tielle juuri vaiheessa, jossa AKS saavutti kielipoliittisilla vaatimuksillaan johtoaseman ylioppilasmaailmassa ja herätti myötämieltä maassa laajemminkin.

Kysymys erillisen suomalaiskansallisen puolueen perustamisesta oli AKS:ssä esillä syksyllä 1926, mutta hylättiin seuran kokouksessa Turussa 28.11.1926. Kokouksen ponsissa todettiin, että erillinen puolue »merkitsisi kansallisuusaatteen karille ajamista». Sen sijaan »kansallinen valveutuminen» haluttiin saada aikaan kaikissa poliittisissa piireissä ja koko hallintokoneistossa. Samalla korostettiin sosiaalisten kysymysten tärkeyttä ja sitä, että seuran oli »pyrittävä tässä suhteessa avartamaan jäsentensä mieltä». ⁴⁰ Alkuperäinen linja toisin sanottuna vahvistettiin uudelleen.

Tässä vaiheessa seura lähti aktiivisen puoluepoliittisen vaikuttamisen tielle omaksuen »yleisporvarillisen» linjan. Se pyrki ensi kerran vaikuttamaan eduskuntavaaleihin kesällä 1927 tavoitteenaan suomenkielinen porvarillinen eduskuntaenemmistö, joka ratkaisisi yliopisto- ym. kielikysymykset aitosuomalaisen kannan mukaisesti. ⁴¹

Tavoite ei siinä mielessä ollut epärealistinen, että äänestysprosentti oli edellisillä kerroilla ollut paljon alle 60 (tuo raja ylittyi vasta 1930-luvulla). Suomen ehdottomasti suurin puolue oli »nukkuvien» puolue, ja »nukkuvien» vähäväkisten herättely oman äidin-

⁴⁰ Vuosikertomus 1926, ks. SH 4–5/1927, s. 51.

⁴¹ SH:n pääkirjoitus »Mistä on kysymys tulevissa vaaleissa?», SH 12/1927, s. 135–36. Koko vasemmisto asetetaan ruotsalaisten ohella hyvin selvästi vastapuoleksi.

kielen etuja koskevilla vaatimuksilla ja sosiaalista mieltä korostamalla saattoi näyttää hyvinkin lupaavalta strategialta. Se myös sopi hyvin sekä suomenkielisten ylioppilaiden valtaosan aitosuomalaiseen ajattelutapaan että heidän sosiaaliseen taustaansa – valtaosa suomenkielisen maaseudun ja maaseutukaupunkien kasvatteja, joskin vielä harva »vähäväkisten» joukosta.⁴²

Vuoden 1927 vaalit tuottivat kuitenkin karvaan pettymyksen: suomenkielinen porvarillinen enemmistö jäi saavuttamatta, eivätkä porvarilliset puolueet olleet kyenneet AKS:n toivomaan yhteistoimintaan. Martti Haavio muisteli katkerasti tätä pettymystä vielä em. itsenäisyyspäiväpuheessaan 1929: »Meidän kansaneduskuntamme ... on kokoomukseltaan sellainen, että voidaan syystä sanoa: Suomen suomalaismielinen kansa on siellä polvillaan sosialistis-ruotsalais-kommunistisen kolmiliiton edessä. Tärkeissäkin äänestyksissä vasemmisto ruotsalaisten avustamana saattaa raukeamaan kansallismielisten suomalaisten parhaatkin suunnitelmat ... kansallisten suomalaisten puolueiden herrat johtajat eivät ole suvainneet vaaleissa puolueittensa yhteistoimintaa ... jos kansalliset suomalaiset puolueet esim. viime vaaleissa⁴³ olisivat tehneet vaaliin keskenään — olisi eduskunnassa tällä hetkellä suomalaiskansallinen enemmistö.»⁴⁴

Edistyspuolue oli nimensä mukaan »kansallinen», ja sellaiseksi Haaviokin sen tässä luki – ja sen kannattamisen ja aitosuomalaisuuden yhdistäminen kävi toki päinsä. Porvarillisen vasemmiston puolueena se oli myös sosiaalisen eheytyksen harrastaja, mutta sen vapaamielisyys ja kompromissialtisuus eivät vedonneet »ehdottomuuden» kannattajiin, ja AKS:ssä – kuten yleensäkin Suomen henkisessä ilmastossa – kannatus jakaantui yhä selvemmin kokoomuksen ja maalaisliiton välille. Niilo Kärjenkin lienee edistykseen vetänyt lähinnä valtiomuotokysymys, kokoomuksen ja edistyksen

⁴² Risto Alapuro on mainitussa teoksessaan esittänyt kattavat selvitykset AKS:n jäsenistön sosiaalisesta jakautumasta. Löytämiäni »kateissa» olleiden jäsenten pieni määrä ei voi tilastollisiin jakautumiin merkittävästi vaikuttaa.

⁴³ Haavio ei voinut tarkoittaa kesän 1929 vaaleja, joissa asetelman takia yhteistoiminta oli mahdotonta, vaan juuri vuoden 1927 vaaleja.

⁴⁴ SH 12/1929, s. 241.

selkein alkuperäinen vedenjakaja.

Juuri vuoden 1927 vaaleissa maalaisliitto sai ratkaisevan voiton kokoomuksesta (eduskuntaryhmien kokoero kasvoi 6 paikasta 18:aan) ja aikaisemmin erällä seuduilla nimenomaan Itä-Suomessa maatalousväestönkin laajaa kannatusta saanut edistyspuolue kuitui ratkaisevasti virkamiesluokan pienpuolueeksi (menetti 17 paikastaan 7 nousematta enää koskaan lähellekään entistä tasoa). Maalaisliitto oli selvästi aitosuomalaisin puolue – missä määrin AKS:n ja muiden aitosuomalaisten vaalityö vaikutti sen hyväksi, ei liene selvitettävissä, mutta syy-yhteys näyttää ilmeiseltä.

Kesän 1929 vaalitaistelusta AKS päätti jättäytyä tilanteeseen pettyneenä syrjään. Mantereen johtama edistyspuolueen hallitus (mukana muutamia kokoomukselaisia ottopoikia) nosti virkamiesten palkkauksen ennenaikaisten vaalien aiheeksi, ja maalaisliitto vastusti korotussuunnitelmia ankarasti. »Kansalliset kysymykset» jäivät taka-alalle. Vaaleissa hallituspuolueet menettivät 9 paikkaa – maalaisliitto voitti 8 ja siitä tuli jättiläinen kilpailijoittensa rinnalla ja johtava hallituspuolue.

Tässä porvarillisen puoluekentän kehityksessä on selvästikin yksi syy AKS:n piirissä syntyneeseen hajaannukseen. Äkkiä tuntuvasti kasvaneella talonpoikaispuolueella oli vetovoimaa maaseudulta lähteneisiin akateemisiin kansalaisiin. Sillä oli tarjota paikkoja menestystä hakeville miehille, ja suomalaisuuden asiakin voitiin olettaa saatavan parhaiten järjestykseen sen avulla – etenkin kun kokoomuksessa pitivät valtaa kompromissimieliset »puolsuomalaiset» Pohjola-Nordenin ja Itsenäisyyden Liiton hengenheimolaiset.⁴⁵

Maalaisliitto oli kuitenkin tuottanut myös pettymyksiä AKS:lle nimenomaan maanpuolustuksen sektorilla. Vaikka puolustuslaitoksen »suomalaistaminen» eli siirtäminen tsaarinupseerien sukupolvelta jääkärien käsiin sekä sen ja suojeluskuntien järjestyksimuodon vakinaistaminen saatiin mm. Kailan ja Alkion toiveiden mukaisesti toteutetuksi maalaisliittolaisen Relanderin tultua

⁴⁵ Näytteitä suhtautumisesta sekä maaseudun kokoomuslehtien toisenlaisistakin kannoista esim. SH 12/1928, s. 233–34 (yliopiston suomalaistamisadressin käsittelystä).

presidentiksi, palvelusaikakysymys ja sen myötä laitoksen hintavuus alkoivat hiertää laman iskiessä 1920-luvun lopulla. Vasemmiston jo 1926 eduskunnassa esille ottama ja maalaisliitolta jo silloin tukea saanut hanke johti monien käsittelyvaiheiden jälkeen 1929 osan maalaisliitosta myötäilemään sosiaalidemokraattien aloitetta palvelusajan lyhentämisestä,⁴⁶ jota AKS taas asettui innokkaasti vastustamaan.

Kun AKS julkaisi asiasta selväsanaisen pamfletin, asiasta nousi polemiikkia maalaisliiton lehdistössä. AKS joutui vastatusten eritoten Savon Sanomien kanssa, joka tulkitsi seuran kannan »iskuksi talonpoikaisväestöä vastaan». Suomen Heimossa päädyttiin toteamaan, ettei puoluekentästä suomalaisuus- ja puolustuspoliittisesti selkeätä vaihtoehtoa löydy – oli vain yksittäisiä kannattamisen arvoisia ehdokkaita eri puolueissa. AKS:n vastineessa Savon Sanomille todettiin mm. seuran joutuminen kokoomuksen ja maalaisliiton väliseen ristituleen milloin toisen, milloin toisen kannattajaksi syytettynä.⁴⁷ Ylioppilaspolitiikan johtavaa seuraa oltiin toisin sanottuna tempomassa poliittisiin leireihin. Sen koossapitämisestä oli tuloa rankka tehtävä.

Jo Sunilan maalaisliittolaisen vähemmistöhallituksen ohjelma ja sitten sen tyyli suhtautuminen ylioppilaiden sille 1928 suurin toivein esittämään yliopiston suomalaistamisadressiin tuottivat AKS:lle karvaan pettymyksen⁴⁸ (tosin hallituksen aika päättyi vain muutamia viikkoja adressin jättämisen jälkeen), eikä Kallion parilla edistykseen ministerillä vahvistettu maalaisliittolainen hallitus voinut myrskyisän ajan ja eduskunnan voimasuhteiden realiteettien paineessa saada kielikysymyksessä sen enempää aikaan 1929-

⁴⁶ Ks. lähemmin V. Tervasmäki, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917–1939, s. 147–151.

⁴⁷ SH:n pääkirjoitus Kansalliset kysymykset puoluelehdistössä, 6/1929, s. 117–20 (sisältää esimerkkejä lehtien kirjoittelusta). Erityisesti Savon Sanomat 16.5.1929: »Soluttaako oikeisto ylioppilasnuorison suomalaisuusliikkeen?» ja AKS:n vastine, SH 6/1929, s. 136. Vastineen kirjoitti seuran silloinen sihteeri V. J. Sukselainen: muistelmakäsikirjoitus l. 128–29. Omaisten ystävällisesti luovuttamia valokopiosivuja tekijän hallussa.

⁴⁸ »Pettymys», SH:n pääkirj. 1/1928, s. 1–3; »Vuoden päättyessä», pääkirj. SH 12/1928, s. 225–26, ja »Yliopiston suomalaistaminen, Muutamia sanomalehtileikkeitä», sama, s. 233–36, erit. 234.

30, mikäli olisi ehtinyt tahtoakaan.

Lisämausteeksi poliittisen kentän kuohuvaan tilaan 1920-luvun lopulla, jolloin lama alkoi koetella Suomea – nimenomaan maaseutua mm. kantohintojen alenemisen ja maatilojen nousukaudella tapahtuneen velkaantumisen takia – jo 1928, vuotta ennen ns. maailmanpulan alkua, tuli kommunismin aktivoituminen kotimaassa ja maailmalla. Suuria vakoilujuttuja ja SKP:n maanalaisen kapinaorganisaation paljastumista puitiin juuri 1927–28 julkisuudessa ja oikeusistuimissa. Suuret poliittiset satama- ja metallilakot olivat syöksemässä maata lamaan – samaan aikaan, kun Neuvostoliiton aloittama puutavaran polkumyynti söi suomalaisien vientimarkkinoita. Paitsi kommunisminvastaisen liikkeen nousuun tämä johti myös SKP:n kotimaassa elävän osan hajoamiseen («hoipertelijat») ja ammattiyhdistysliikkeen sisäiseen välieselvittelyyn: kommunistijohtoisen SAJ:n tarinan päättymiseen ja sosiaalidemokraattien lujasti hallitseman SAK:n syntyyn.

Kun Komintern komensi joukkonsa kaduille kautta Euroopan ja SKP yritti saada aikaan yleislakkoa Suomessa 1929, seurasi neuvostotunnuksia kantavien kommunistinuorten Lapualle aikoimia «haastejuhlia» räjähtävä vastavaikutus.⁴⁹ AKS oli siinä aluksi innokkaasti mukana, mutta pian siitä tuli riidanaihe, johon alkuvuosien AKS hajosi – tai hajotettiin.

Kohti »suurta skismaa»

Puoluekentän tuottamien pettymysten jatkumisesta kieli uuden »suomalaiskansallisen» puolueen perustamisen pohdiskelu 1926, vaikka silloin vielä voitti Kailan alkuperäinen »läpäisyperiaate». AKS:n piirissä kielikysymyksestä, etenkin yliopiston kieliolojen

⁴⁹ Vastaavia valtakunnallisia propaganda- ja provokaatiotilaisuuksia oli tosin järjestetty aikaisemmin muualla. »Puoleksi valtion kustannuksella ovat kotoiset bolshevikimme matkustaneet 'opintopäivilleen' ryssä asussa, punainen paita housujen päällä ja neuvostokokardit lakissa. Luulen, että moni on allekirjoittaneen kanssa yhtä mieltä, jos sanon: 'Paita pois ja hiukan hyvää köliöilyä.'» Quasipoliticus (Erkki Rääkkönen), Itsenäinen Suomi 9/1927, s. 154. – Lapuallakin oli tietävästi kärhämöity jo 1928.

järjestämisestä, oli tullut eräille aktiivisille jäsenille hallitseva periaate, päämäärä sinänsä. Kailalle ja AKS:n alkuajan jääkäriupseereille se ei voinut olla muuta kuin kantoaalto, jonka varassa piti luoda voimakas, yli puoluerajojen puolustustahtoinen ja -kykyinen valtakunta.⁵⁰

AKS:ssä Räikkösen mukaan kokoontunut »Kinnusen klubi» kävi tarpeettomaksi ja aluksi mukana olleet jääkäriupseerit katosivat riveistä viimeistäänkin Relanderin presidenttikauden alussa, kun puolustuslaitoksen ja suojeluskuntien asiat saatettiin vakinaiselle kannalle ja »muukalaisvalta» päättyi (Gunnar v. Hertenistä viimeinen havainto papereissa 1927). Kaila kehitteli samaan aikaan 1924 maanpuolustusohjelmaansa ajamaan perustamaansa Sana ja Miekka -lehteä, jonka piiriin tämä intressiryhmä lienee siirtynyt AKS:n sisältä.⁵¹

Kaila luopui juuri 1927 ensimmäisen kerran AKS:n puheenjohtajuudesta, ehkä hänkin valmiina väistymään nuoremman sukupolven tieltä. Hän otti samana vuonna vastaan uuden suuritöisen tehtävän, ryhtyi Suomen Ilmapuolustusliiton asiamieheksi. Kuten edellä on todettu, seuran nuoret leijonat kuitenkin vaatimalla vaativat hänet takaisin 1928. Vain hänellä oli tarpeellinen arvovalta seuran pitämiseen koossa, kurinalaisena yhteisen päämäärän puolesta sotivana taistelujärjestönä sanelemiensa alkuperäisten periaatteiden mukaisesti.

Olisiko tämä ajan mittaan hänellekään onnistunut, jäi toteuttamatta. Hän järjesti AKS:n vanhan kaartin riitapukareiden välisiä sovintokokouksia talvikaudella 1928–29, ja sai osapuolet vielä lyömään veljenkättä. Sukselaisen mukaan hän esitti tammikuussa 1929 uuden erouhkauksen, selittäen silloin syyksi jäsenveloitteeksi asetetun Suomen Heimion tilaushankinnan heikon suori-

⁵⁰ Kailan prioriteeteista: jotta puolustustahto kestäisi, armeijan toimittava kansan kielellä ja kansallismielisesti (eri yhteyksissä); jyrkästi aitosuomalaisuuden vastainen ja Kailan omaa kaksikielistä taustaa valottava yksityiskirje T. Malmivaaralle 2.10.1930. K22 Y2.KA.

⁵¹ Lehden toimituskuntaan kuuluivat »vanhoista AKS:läisistä» Kinnunen, Puhakka, Sivén (Susitaival) ja Talvela ja kirjoittajina esiintyi useiden tulevien jääkärikenraalien (mainittakoon Airo, Grandell, Martola) ohella mm. AKS:n jäsen Heikki Nurmio. Kailan ja suojeluskuntajärjestön hankauksellisen historian kannalta merkittävää on hänen järjestön johtoon Relanderille suosittelemansa Lauri Malmbergin ja sitten Per Zilliacuksen mukanaolo.

tuksen.⁵² On mahdotonta sanoa, oliko tämä painostuskeino riitelijöiden taltuttamiseksi ja samalla yritys suunnata huomiota jäsenille asetettuihin työvelvoitteisiin poliittisen kiistelyn sijasta vaiko ilmaus todellisesta kyllästymisestä ja irtautumisen halusta.

Vaikea tapaturma vei hänet toukokuussa 1929 pitkälle sairaalomalle. Toivuttuaan hän tosin palasi 1930 muutamaksi kuukaudeksi puheenjohtajan tehtävään, mutta ei enää saanut entistä otettaan takaisin ja luopui syksyllä 1930 lopullisesti. Hän väitteli vielä tohtoriksi ja jatkoi virkauraansa varhaiseen kuolemaansa vuoteen 1935 saakka (hän oli silloin 47-vuotias). Seuran linjaan hän omaksui hyvin kriittisen asenteen puheenjohtajuuden jätettyään, mistä tuonempänä.

Vuosi 1927 näyttää monessa mielessä tärkeältä käännekohtalta seuran hajoamisen tiellä. Kaila irrotti otettaan ja puheenjohtajaksi nousi seuran 1930-luvun keskeinen hahmo Vilho Helanen, innostava puhuja ja kiihkeä idealisti, Viron vapaussodan veteraani, vakuutusmies ja kirjailijamaisteri. Perimätiedon mukaan Kaila ei ollut innostunut seuran jättämisestä Helasen käsiin – hänen oma idealisminsa kun oli poliittisen realismin, taustavaikuttamisen ja organisointitaidon kovalla perustalla. Siitä näkökulmasta kuka tahansa nuoremmista saattoi näyttää kevyeltä. Missään tapauksessa Helasella ei ollut auktoriteettiasemaa ikätoveriensä keskuudessa.

Seuran ensimmäinen ylioppilaspolvi oli suorittanut tutkintonsa ja etsi sijaansa yhteiskunnassa, myös poliittisia vaikuttamiskanavia. Kailan resepti: AKS:n aatteiden vieminen kaikkiin (ainakin kaikkiin porvarillisiin) puolueisiin ja siihen kytketty keskusjohtoinen strategia ja kurinalaisuus – vielä simojokilais-haaviolaisella kompromissittomuuden idealla terästettynä – ei kenties ollutkaan elinkelpoinen, kun otetta puolueista ei nopeasti saatu.

Vuoden 1927 vaalien tulos – toivotun ja propagoidun suomenkielisten porvarillisten puolueiden enemmistöaseman jääminen haaveeksi ja RKP:n ja vasemmiston yhteistyön jatkuminen – osoitti, että AKS:n tavoitteiden saavuttaminen puoluepolitiikan

⁵² Uino, m.t., s. 195–197 ja erit. lähdeviite 8: Ohto Oksalan haastattelutietoja. V. J. Sukse-laisen käsikirj. sovintokokouksista I. 120, 126, arvio siitä, että Kaila ainoa koossapitävä voima I. 125, Kailan erouhkaus I. 125.

poluilla ei ollut ainakaan yksinkertaista eikä nopeaa. Puoluepolitiikassa vaikuttaminen taas on ainaista kompromissien tekoa omien tavoitteiden ja puolueen muiden tavoitteiden, oman ryhmän ja muiden ryhmien tavoitteiden välillä. Vanhojen aktivistien joukko oli hajonnut tähän ongelmaan melkein heti maan itsenäistyttyä, perillisen AKS:n vuoro tuli vuosikymmentä myöhemmin.

Lojaliteettien ristiriita

Poliittisesti aktiivisten AKS:läisten eteen tuli lojaliteettien ristiriita: ollako AKS:n mies puolueessa vai puolueen mies AKS:ssä. Ja loppujen lopuksi: kummassa voi (paitsi omaa uraansa myös) tärkeimmiksi omaksumiaan tavoitteita edistää tehokkaammin.⁵³

Maalaisliitto omaksui 1926 aitosuomalaisen kieliohjelman kokoomuksen pysyessä »puolsuomalaisena» Lauri Ingmanin johdossa vuoteen 1929 ja käytännössä senkin jälkeen, vaikka suomalaisuusohjelmaa oli 1929 terästetty. Kun maalaisliitto vielä 1927 kasvoi porvarillisen kentän ylivoimaisesti suurimmaksi puolueeksi, sen vetovoima vain kasvoi.

Juuri kielipoliittinen aktiivisuus kasvattikin tässä vaiheessa seuran jäsenmäärää voimakkaasti, ja seuran sisäisessä kritiikissä todettiin pian sisäisen »veljeshengen» heikentyneen mm. siitä syystä, että seuran tavoitteiden kokonaisuuden arvioitiin jääneen tulokkaille hämäräksi – ja Itä-Karjalan ja Inkerin asia saattoi varmaan tuossa vaiheessa näyttää pikemminkin nostalgialta ja runoudelta kuin ajankohtaiselta poliittiselta kysymykseltä, jollaiseksi se pian palasi, kun kulakkien ja »nationalistien» vainot alkoivat Neuvostoliitossa.⁵⁴

Voidaan myös kysyä, eikö »soluttaminen» ollut mahdollista

⁵³ Tätä painiskelua erityisesti Kekkosen osalta kuvaa Uino, m.t., etenkin luvuissa »AKS vai puolueet?» ja »Kekkonen, AKS ja lapuanliike», m.t., s. 194–207.

⁵⁴ »Veljeshengen» ja ohjelmatietämyksen puutteesta puhuu mm. AKS-kiertokirje 14.10.1929. Samalla arvosteltiin (uusia) jäseniä seuran ankarien moraalivaatimusten unohtamisesta (alkoholi, naissuhteet). Havaitut puutteet johtivat järjestelmällisen jäsenkoulutuksen järjestämiseen, kuten edellä on esitetty.

päinvastaiseenkin suuntaan kuin Kailan reseptissä. Seura oli nyt kasvanut niin suureksi, että sen täytyi kiinnostaa ulkopuolisia valankäyttäjiä. Spontaanisuuden ja mahdollisen värväyksen suhdetta AKS:n jäsenistön kasvuun ei jälkikäteen voi osoittaa, mutta kun tarkastellaan 1932 eronneiden joukkoa, muutamien nimekkäiden vanhan polven edustajien (mm. Kekkonen ja Haavio) ohella lähes 75 % on vuonna 1927 tai sen jälkeen valansa vannoneita, lähes puolet vasta kolmen edellisen vuoden aikana tulleita.⁵⁵ Mm. Martti Haavio esittämä väite⁵⁶, että vanhat jäsenet lähtivät 1932 AKS:stä jättäen sen nuorempien temmellyskentäksi, ei pidä paikkaansa sen enempää rivijäsenten kuin edellä käsitellyn johtajistonkaan osalta.

Vaikka näyttöä ei ole, herää väistämättä kysymys, oliko kyseessä suhteellisen yhtenäinen kohortti AKS:n – arvokkaan kohteen – valloittamishankkeeseen värvättyjä nuoria jäseniä. Perimätieto, joka asettaa Urho Kekkonen AKS:n valloitus-hankkeen ja sitten hajottamisen johtajaksi, ei voi olla täysin väärä.⁵⁷ Kekkonen johti kisaillinäytteenään kourallisen AKS:n jäseniä valloittamaan Suomalaisuuden Liiton AKS:n käsiin 1927 (kuten hän hoiti sen Kärkiyhdistyksen käsiin 1932).

Se vaati taitoa ja kovaa pintaa.⁵⁸ Hänen tähtensä oli juuri tuol-

⁵⁵ Valakirjan merkinnät eroista ja erottamisista ovat epätäydellisiä, mutta ko. yhteydessä eronneisiin on näköjään kiinnitetty erityistä huomiota (eroamisvuosi merkitty, kun monista muista tapauksista se puuttuu). 1932 eronneita on kirjattu 120. Vuoden 1926 loppuun mennessä vannoneita heistä on 33, sen jälkeen vannoneita 87, vuoden 1928 jälkeen tulleita 54. Helsingin yliopiston kirjasto.

⁵⁶ M. Haavio E. S. Revon toimittamassa teoksessa Urho Kekkonen. Taivalta/Linjoja/Näkökultmia (Helsinki 1960), s. 31.

⁵⁷ Mielenkiintoisen vihjeen antaa tiedottaja »AK:n» raportti EK:lle 11.4.1933: »entistä veljeä» U. K. Kekkonen oli alettu katsoa karsaasti, »tultu huomaamaan, ettei hän voi olla missään seurassa tai ryhmässä ryhtymättä ennen pitkää oppositioon ja intrigin harjoittamiseen». Samaa sanotaan »jostakin Haaviosta». Ilm. 203, Valpo II, IX C1, kansio 65. KA.

Yrjö Vuorjoki, joka tosin joutui Kekkonen vastapeluriksi 1932, oli jälkikäteen sitä mieltä, että ilman Kekkonen seuran yhtenäisyys olisi voitu säilyttää. Vuorjoen em. vastaus seuraa koskeneeseen kyselyyn. Union ja Sukselaisen (m.t.) käsityksen mukaan ero oli väistämätön.

⁵⁸ K. Tarasti, Suomalaisuuden Liitto 1906–1966 (Porvoo 1966), s. 41–42 selostaa draamatilaisuuden lyhyesti. Ks. myös A. Uino, Nuori Urho Kekkonen (Jyväskylä 1985), s. 125–30. Kekkonen ja kymmeniä muita AKS:n jäseniä oli liittynyt liittoon 1926 selvästi valtaustarkoituksessa. Kun liitto 1932 jäi Kärki-seuralaisten käsiin, takaisinvaltaushankkeet estettiin epäämällä lähimpinä vuosina AKS:n jäseniltä pääsy liiton jäsenyyteen.

loin, 1920-luvun lopulla, vahvasti nousussa sekä ylioppilaspolitiik-
kona että pian Maalaiskuntien Liiton lakimiehenä ja urheilupoliit-
tikkonakin.

Elmo Kaila oli ensimmäisen kerran luopunut AKS:stä 1927, ja hänen aikansa seurassa oli selvästi päättymässä hänen keväällä 1929 kokemansa vaikean onnettomuuden ja pitkän sairasloman jälkeen, vaikka hän palasi vielä puoleksi vuodeksi seuran johtoon 1930. Seuraajaehdokkaiden oli aika astua esiin ja varmistella ase-
miaan, ja maalaisliittolais-aitosuomalainen linja näytti tarjoavan tähän erinomaiset mahdollisuudet.

Näkyvä maalaisliittolainen aktivoituminen tuli AKS:n piirissä näkyviin juuri 1927. Ainakin V. A. Heiskanen, joka kuului seuran kiivaimpiin suomalaisuusmiehiin, näyttää ennen vuoden 1927 vaaleja tehneen avoimesti maalaisliittolaista propagandaa AKS:n virallisen »puolueiden ulkopuolella – suomalaisuuden puolesta» – linjan vastaisesti.⁵⁹

Kekkonen liittyi maalaisliittoon aikaisintaan 1926 ja ennen vuotta 1929, määrittelee Uino, mutta toteaa joka tapauksessa hänen maalaisliittolaisten yhteyksiensä olleen kiinteät jo ennen muodollista liittymistä.⁶⁰ Myös Kailan varsinainen poliittinen vaikutuskanava oli maalaisliitto ja siellä erityisesti Ilkka. Kekkonen on hyvinkin saattanut jossakin vaiheessa pitää itseään Kailan manttelinperijänä sekä taidollisesti että poliittiselta suuntautumiseltaan (sikäli kuin edes AKS:n sisäpiiri tunsikin Kailan nimimerkkikirjoittele-
lun salat).

Jos Kaila olisi halunnut junailla Kekkonen – tai jonkun muun – seuraajakseen, se olisi hänelle varmasti onnistunut. Hän oli tottunut pelaamaan kovaa henkilöpoliittista peliä mm. puolustuslaitoksen ja suojeluskuntien asioissa, ja kun hän ei näytä huolehtineen seuraajakysymyksestään, tämä on tuskin tulkittavissa muuten

⁵⁹ AKS:n vaalilinjan esittely esim. Suomen Heimo 9/1927, s. 101–02; mm. »vaaleihin kehoittamisen täytyy ehdottomasti tapahtua vapaana minkään puolueen intresseistä, ainoana vaikuttimena tulee olla puhtaan suomalaisuusmiehen saaminen eduskuntaan, kuuluipa tuo henkilö mihin puolueeseen tahansa.» V. A. Heiskanen »ilmiantaa» virkamiesten houkuttelusta maalaisliiton äänestäjiksi eheytyksen nimessä Itsenäisyyden Liiton lehdessä Quasipoliticus (Räikkönen). Itsenäinen Suomi 7/1927, s. 128.

⁶⁰ Uino, m.t., s. 191–92.

kuin siten, ettei hän nähnyt joukossa yliverstaista ehdokasta tai että hän näki ehdokkaissa vikoja, jotka tekivät heidät arveluttaviksi.

Kekkonen joka tapauksessa johti AKS:ssä 1920-luvun lopulla päättään nostanutta »keskustapoliitikkojen» ryhmää, jota vastapuoli syytti seuran vetämisestä puoluepolitiikkaan. Uino asettaa tutkimuksessaan jo vuoden 1927 tienoilta Helasen selvimmin Kekkonen vastapainoksi ja arvioi hänen puolestaan etsineen selkänöjää kokoomuksesta.⁶¹

Vuosikymmenen lopulla maalaisliiton arvostusta AKS:n piirissä laski Sunilan hallituksen saamattomuus kielipolitiikassa ja puolueessa levinnyt ymmärtämys sosiaalidemokraattien esittämää varusmiespalveluksen lyhentämisaloitetta kohtaan, jonka Sunila suorastaan otti hallituksensa ohjelmaan. Kokoomuksen asemaa tasapainotti sen kielipolitiikan muuttuminen suomenkielisyyttä korostavaksi sen pysyvän maanpuolustusmyönteisyyden rinnalla.⁶² Pikkupuolueeksi kutistuminen ja kielipoliittisen vapaamielisyyden vahvistaminen taas jätti edistyspuolueen AKS:n kannalta syrjään.⁶³ Edistyspuolueen lehdistön – etenkin Helsingin Sanomien – yltyvästi pisteliäs asenne vain voimisti molemminpuolista torjuntaa.

Helanen oli myös taustaltaan toisenlainen kuin Kekkonen, hän oli virkamiesperheen kaupunkilaispoika Oulusta. Isä oli jopa edennyt senaattoriksi Helsinkiin – tosin maineettomassa vaiheessa (oikeusosaston jäsenenä 1911–17). Siihen taustaan maalaisliittolaisuus ei hevin luontunut, vaikka tausta ei katsomuksia ratkaisekaan.

AKS:n johtomiesten vuosien 1927–28 sisäiset kärhämät ovat

⁶¹ Uino, m.t., s. 196–201. »Keskustapoliitikot» oli vastapuolen heittämä syytös, jonka Sukselainen muistelmissaan hyväksyy, l. 161. Sukselaisen mukaan syksyllä 1928 ankarinta oli saattaa Helanen ja Jalanti lyömään veljenkättä, l. 120.

⁶² Uino arvioi ohjelman ja toimintalinjojen muutosten kaikkiaan johtaneen kevään 1929 tilanteessa siihen, että »kokoomuksesta tuli tavallaan »aks:läisempi puolue» kuin maalaisliitosta». M.t., s. 200.

⁶³ Näistä puolueita koskevista näkemyksistä mm. SH:n pääkirjoitukset »Pettymys» (SH 1/1928 s. 1–2; Sunilan hallitusohjelman johdosta) ja »Nykyajan akateeminen nuoriso ja puolueet» (SH 4/1928, s. 63–65). Päätoimittajana oli R. G. Kallia. Pakinoissa »Lautamiehen lavitsalta» Kekkonen käsittelee kokoomuksen suomalaisuuslinjan terästyntymistä ja edistyspuolueen heikkoutta 1929 numeroissa 3 (s. 69), 4 (s. 90) ja 5 (s. 111).

jääneet pohjaltaan hämäräksi, koska lähdeaineistoa niistä ei ole jätetty jäljelle.⁶⁴ Kekkonen ja Helanen olivat saman osakunnan (PPO) miehiä ja monipuuhaisia ylioppilaspoliitikkoja, joten monia mahdollisuuksia hankausten syntymiseen oli myös AKS:n ulkopuolella puoluepolitiikkaa koskevien näkemyserojen lisäksi.

Osansa erimielisyyksissä oli epäilemättä ylioppilaskunnan jakokokousmyksellä ja yleensä suhtautumisella ruotsinkieliseen väestönsaan. Edellä on jo todettu, että juuri ylioppilaskunnan jakoasiassa AKS:n johtomiehet asettuivat eri kannoille ja kaipasivat 1928 Kailaa takaisin erotuomariksi. Suomen Heimossa käytiin syksyllä 1928 nimimerkkikirjoittajien kiistaa oikeasta suhtautumistavasta ruotsinkieliseen väestöön.⁶⁵ Erimielisyyksien puhkeaminen liittyi joka tapauksessa Kekkonen ja hänen kumppaniensa näkyvän maalaisliittolaisuuden voimistumiseen. Kriisiksi seurassa asia kehittyi lapuanliikkeen vaikutuksen myötä.

Lapuanliikkeen nousuvaihe

Suomessa kuten useissa muissakin Euroopan maissa 1920-luvun hallitukset olivat heikkoja ja lyhytikäisiä ja puolueiden liittosuhteet nopeasti vaihtelevia. Vuosikymmenen lopun talouskriisin tullessa puhe myös demokratian – tuon Suomessa ja yleensäkin vasta yhden sukupolven valtiojärjestyksen – kriisistä oli yleistä. Yleinen kommunismin pelko – joissakin lännen älymystöpiireissä myös sen ihailu – voimistui vielä laman tullessa. Jopa Ison-Britannian hovissa oli pelätty vallankumousta vuoden 1926 yleislakon aikana. Ajatus valtiiovallan ja yhteiskuntajärjestyksen vahvistamisesta – lain ja järjestyksen lujittamisesta – vaivasi monia mieliä Euroopassa.

⁶⁴ Uinon toteamukset tästä: m.t., s. 195-97. Omakohtainen tutustumiseni Tasavallan Presidentin Muistosäätiön hallussa Orimattilassa olevaan Kekkonen AKS-aineistoon vahvisti samaa mielikuvaa.

⁶⁵ SH 10–12, nimimerkit -i-i-i ja OW. Sisäisiin erimielisyyksiin viitattiin jo toimituksellisesti artikkelissa »Kansallisen politiikan suuntaviivoja», 4/1928, s. 69, johon polemiikki oli jatkoa.

Suomessa kommunistien maanalainen kumouksen valmistelu- ja tiedustelutoiminta ja maanpäällinen osaksi tahallisen provokatiivinen poliittinen toiminta (vaikkapa »eduskunnan puhujalava agitaatiövälineenä» ja poliittiset lakkotaistelut) olivat erityisen voimaperäisiä äskeisen kansalaissodan ja punapakolaisten rajantakaisten voimakeskusten takia. Kommunistien eduskuntaryhmä kasvoi 1924–29 vaali vaalilta 18:sta 23:een (1922 he olivat tosin saaneet 27 edustajaa), ja 1929 he ryhtyivät Kominternin julkisia koko läntistä maailmaa koskeneita ohjeita noudattaen erityiseen voimainponnistukseen – poliittisten vankien nälkälakkoon, yleislakkoyritykseen, mielenosoituksiin – joka tosin latistui pannukakuksi.

»Paha uni punaisista ja valkoisista» ei ollut kadonnut. Vapaussodan kymmenvuotismuiston yhteydessä 1928 koetut tapahtumat ja asenteet olivat kärjistäneet tilannetta, eräät eheytystä harrastaneet olivat valmiit siirtymään koviin otteisiin kapinavalmistelujen tukahduttamiseksi ja syyttämään sosiaalidemokraatteja ja hallitusvaltaa vaarallisesta pehmoilusta vaaran edessä.⁶⁶

Vapaussodan kymmenvuotismuistojen yhteydessä Suomen Heimo ei 1928 juuri kiinnitä tähän ajankohtaiseen näkökohtaan huomiota. Ensimmäinen suoranainen purkaus kommunisteja ja heidän »lehmäkauppakumppaneitaan» vastaan – »Itsenäisen Suomen häpeä: kommunistit eduskunnassa» ilmestyi vasta marraskuussa 1929, juuri ennen Lapuan kuuluisia tapahtumia.⁶⁷

Kun Lapualle »haastejuhliaan» pitämään saapuneilta nuorkommunisteilta riisuttiin väkisin punaiset paidat ja heidät karkotettiin paikkakunnalta 23. ja 24.11.1929, kipinä iski ruutitynnäriin. Raju vastavaikutus nousi koko maassa, aivan kuin olisi vain odotettu, missä »haasteilla» ja herjoilla provosoitujen kärsivällisyys ensin loppuu.

AKS:n piirissä otettiin Lapuan tapahtumat ja vastaliikkeen

⁶⁶ Ks. esim. Sanan ja Miekan pääkirjoituksia Vapaussodan muistot, »Eheyttäminen», Mitä sovituspoliitikalla on tarkoitettu ja mitä saavutettu (3, 9–10 ja 11/1928).

⁶⁷ Nimimerkki »Vasaran» (Erkki Virta) ainoa kirjoitus lehdessä, 11/1929 (ilmestynyt 15.11), s. 221–23. »Vasara» myös kysyi Ilkan uuden päätoimittajan Artturi Leinosen aikana: »Missä on se mies tai ne miehet? Eduskunnassa vai eduskunnan ulkopuolella?» Kirjoittajalle kansanvallan idea oli »korkea ja pyhä», mutta sen toteutus Suomessa rämettynyt.

valtakunnallinen nousu vastaan aluksi yhtä innostuneesti kuin porvarillisissa piireissä yleensä. Kekkonen kirjoitti »Lautamiehen lavitsaltaan»: »Kansa on vihdoinkin kyllästynyt kommunistien riekkumiseen ja se on sanonut selvät sanat ... Suomessa ymmärtään sosialismia, jonka tarkoituksena on ajaa työväen etuja ... mutta ... kun se antautuu perivihollisemme palkatuksi käskyläiseksi, silloin ei enää ymmärtämys riitä. Kansa on reageerannut maanpetoksellista toimintaa vastaan ja kansan tuomio on oikea.»⁶⁸

Kun Lapuan kansalaiskokouksen lähetystö saapui itsenäisyyspäivän aattona Helsinkiin tuomaan presidentille ja hallitukselle vaatimuksiaan, AKS oli mieslukuisasti sitä vastassa asemalla. Vilho Helanen piti siellä intomielisen puheen, johon lähetystön puolesta vastasi Ilkan tuore päätoimittaja Artturi Leinonen. Lähetystö kutsuttiin saman tien vieraaksi AKS:n valajuhlaan; siihen kulunut lehtori Hilja Riipinen kuuluu olleen ainoa nainen, joka koskaan valajuhlassa läsnä oli.

Suomen Heimo julkaisi joulukuun numeronsa etusivulla Vihdori Kosolan Lapuan lähetystön puolesta esittämän päävaatimuksen: »Meidän on vietävä 12 vuotta sitten alettu vapaustaistelumme voitokkaaseen loppuun. Bolshevismille ei saa sallia enää sijaa valtio-, yhteiskunta- ja kansalaiselämässä. Tähän suuntaan me toivomme lainsäädännön tästä alkaen lähtevän kulkemaan. Näissä asioissa, jotka koskevat koko kansallisen olemassaolon peruskysymyksiä, on heikkous rikos, ja sitä suurempi, kun se voi koitua tuhoisaksi sekä nykyiselle että tuleville sukupolville.»

Niin Lautamiehen lavitsalta kuin Suomen Heimossa muutinkin todettiin ilolla myös sosiaalidemokraattien ja RKP:n asettuminen muiden rinnalle kommunisteja vastaan Lapuan tapahtumien eduskuntakäsittelyssä.⁶⁹

Seuran vuosikertomuksessa iloittiin siitä, että AKS oli saanut maassa entistä enemmän arvostusta ja kannatusta mm. Lapuan lähetystön vastaanoton johdosta: »Päätäväinen esiintyminen kommunistien maanpetoksellista toimintaa vastaan tuotti seurалlemme

⁶⁸ SH 12/1929, s. 263.

⁶⁹ Sama pakina sekä SH 12/1929, s. 262, 1/1930, s. 14.

... monta vilpitöntä ystävää ja kannattajaa.»⁷⁰

AKS:n vanhimmalla kaartilla oli omat erityiset suhteensa Vihtori Kosolaan (ja myös Vihtori Herttuaan) seuran alkuajoilta saakka, Kailalla jo kauempaakin, olihan juureva maalaisliittolainen isäntämies Kosola ollut jääkärietapin hoitaja ja špalerniitti. Hän kuului 1922 itäkarjalaispakolaisten työhönsijoituksen puuhamiin ja toimi seuran puolesta heidän sotilaskoulutuksensa valvojana seuran heimopolitiikkaan liittyneiden Lapuan kurssien aikana 1923; Ylioppilaslehden AKS-numerossa julkaistiin 1925 kuva hänen vierailustaan AKS:n toimistossa (kumppaninaan myös Herttua).⁷¹ Niinpä Helsingin asemalla 6.12.1929 tapahtuikin (myös) vanhojen aseveikkojen kädenlyönti.

⁷⁰ Vuosikert. 1929, s. 3, 6.

⁷¹ Yol 18–19/1925, s. 312.

8. AKS lapuanliikkeen pyörteissä

Kansanliikkeen kiihtyvä puhuri

Lapualla 1.12.1929 pidettyä kommunisminvastaista kansalaiskokousta seurasivat nopeasti samantapaiset kokoukset eri puolilla maata ja hallitukselle esitetyt vaatimukset kommunistien julkisen toiminnan lopettamisesta. Liikehdintä sai laajaa kannatusta maassa, ja niin kokoomuksessa, maalaisliitossa kuin ruotsalaisessa kansanpuolueessakin alkoivat puhaltaa sille myönteiset tuulet.

Vuosi 1930 oli Suomen sisäpolitiikassa myrskyinen, ja lapuanliikkeen yltävä radikaalisuus jakoi lopuksi porvarillisen mielipiteen selvästi kahtia. Liikkeen kannattajien ja ymmärtäjien vastapainoksi hahmottui eritoten sen ääriainesten loppukeväällä ja kesällä 1930 suorittamien väkivaltaisuuksien sekä kommunistien julkisen toiminnan kieltävien lakien hyväksymisen jälkeen »laillisuusrintama», ja raja kulki jossakin maalaisliiton, kokoomuksen ja ruotsalaisen kansanpuolueen sisällä.¹

Liikkeen suunnan jyrkentyessä sivuun jäi ja vastapuolelle siirtyi alun perin sitä kannattaneita mielipidejohtajia, kun rivimiesten tasolla kannatus ehkä vielä eteni ja jäljelle jääneiden johtajien äänensävy muuttui kiihkeämmäksi. Samalla alkuperäiseen kommunismia (ja hallitusvallan sitä kohtaan osoittamaa helläkätisyyttä)²

¹ Perinpohjainen selvitys vuoden 1930 lapualaisväkivallasta: Juha Siltala, Lapuanliike ja kyydytykset 1930 (Keuruu 1985); kokonaisesitys kommunistilakien synnystä: Lauri Hyvämäki, »Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike»; P. Tommila (toim.), Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa, Porvoo 1964, s. 145–68. – Ko. lait oli sisällöllisesti hyväksytty heinäkuussa ja yli vaalien äänestettyinä hyväksyttiin määränemmistöllä lopullisesti 24.10. ja annettiin 18.11.1930.

² Korkein oikeus oli todennut kommunististen järjestöjen toiminnan lainvastaiseksi jo 1923 ja 1925.

vastaan nousseeseen protestiliikkeeseen sekaantui uusia taustavai-
kuttajia, joilla oli ajettavanaan omia valtiollisia keppihevosiaan.

AKS:n interregnum

Tässä ilmapiirissä oli puolueettomuuden säilyttäminen tai kaikkien hyväksymän toimintalinjan löytäminen tapahtumien käännteissä todella vaikeaa, ja AKS-nuorison, jolle oli saarnattu »ehdottomuutta» ja joka oli sen opin omaksunut, oli vaikea valita, missä suhteessa »ehdottomuutta» eniten tarvittiin. Nyt järjestö olisi tarvinnut voimakasta johtajaa ja alusta asti korostettua sisäistä sotilaskuria, joka oli edellisvuosien laajentumis- ja kiistelyvaiheessa menetty (ja johon sitten kriisin yhteydessä tehostetusti palattiin).

AKS:ssä oli kuitenkin alkanut interregnumin aika. Kailan toimiskauden aikana vt. puheenjohtajana oli Lapuan myrskyn puhjetessa maisteri Erkki Virta (alkuaan Turun osastosta). Kaila suoritti viimeisen »asevelvollisuutensa» seurassa helmikuusta syyskuuhun 1930 – voimakkaimman kuohunnan aikana. Sitten lääket. lis. M. I. Kantele piti virkaa hallussaan vuoden ja lääket. kand. Aarne Valle puoli vuotta, kunnes alkuperäisiin jäseniin kuulunut Yrjö Vuorjoki sai tehtävän hoitaakseen 22.2.1932 – samana päivänä, jona ylioppilaat aloittivat viikon opintolakon yliopiston suomalaistamisen puolesta, ja vain viikkoa ennen Mäntsälän kapinaa.

Vuorjoki tunsu kantajajäsenenä seuran perin pohjin (vaikka oli-
kin välillä ollut eräitä vuosia poissa Helsingistä) ja oli työteliäs ja yhteistyökykyinen Kekkonen ja Haavion työtoveri Suomalaisuuden Liiton tuolloisena pääsihteerinä. Hän lukeutui kuitenkin seuran lapualaismieliseen siipeen, ja vastapainoksi »keskustapoliitikojen» Sukselaisesta tuli varapuheenjohtaja äänestyksessä, jossa vielä kerran saatiin aikaan kompromissi. Asiat kaatuivat ensimmäisellä viikolla tuon uuden johdon syliin. Mutta sitä ennen oli tietysti tapahtunut paljon seuran saumojen repeillessä yhä pahemmin.

Demokratian ahdinko

New Yorkin pörssi oli romahtanut lokakuussa 1929, ja talouspula levisi nopeasti kautta läntisen maailman. Kominternilla ja köyhälistön maailmanvallankumoukselle näytti avautuvan uusia mahdollisuuksia. Toisaalta Stalin oli juuri ryhtynyt rakentamaan »sosialismia yhdessä maassa». Maatalouden kollektivointi ja kulakkien likvidointi oli aloitettu 1928. Ne johtivat terrorin kiristymiseen, sisällissotaa muistuttavaan tilanteeseen maatalousseuduilla ja nälänhätiin.

Muualla maailmassa myös vallankumouksen pelko ja Neuvostoliiton yhteiskuntakokeilun hinnan nostattama kauhu yltivät. Vallankumouksen haamu näytti kulkevan taas Euroopassa – ja Amerikassakin. Sitä torjumaan nousi sekä perinteisen yhteiskunnan sääty/luokkajärjestelmää puolustavia konservatiivisia voimia että sosialismin kollektivismia apinoivia uusia, jotka halusivat hävittää vanhan rappeutuneen rakenteen korvataksaan sen toisella »uudella uljaalla maailmalla».³

Vallankumouksellisille porvarillinen demokratia ja siihen sisältyvä sosiaalidemokratia eivät riittäneet. Vastavallankumoukselliset pitivät porvarillista demokratiaa liian heikkona torjumaan vallankumousta ja arvioivat sosiaalidemokratian Troijan puuhevoseksi, jonka suojassa leninistit saivat hioa miekkojaan. Demokratia, nuori valtiojärjestys, joka oli jo aikaisemmin sortunut Italiassa, kärsi tappion lukuisissa Itä- ja Keski-Euroopan maissa, ja uudet vallanpitäjät edustivat erilaisina sekoituksina perinteistä hallitsijan ja säätyjen valtaa sekä uusia oppeja, joita on totuttu kutsumaan epätarkalla yleisnimellä »fasismi».

Hiuskarvan varassa demokratian säilyminen oli myös monissa Länsi-Euroopan maissa: »fasismi» nosti vahvasti päätään Ranskassa ja hieman Englannissakin, ja niin Norjassa kuin Ruotsissakin lakkoisteluissa jouduttiin hyvin kireisiin tilanteisiin – Ruotsissa virkavalta ampuikin lakkolaisia Ådalenissa 1931 (5 kuoli).

³ Poikkitieteellinen artikkelikokoelma Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli (toim. M. Härnänmaa ja M. Mattila, Ateena, Jyväskylä 1998) valottaa näitä »massayhteiskunnan» ilmiöitä eri puolilta.

Kuumetila Suomen yhteiskunnassa vuodesta 1929 pulan päättymiseen, vuoden 1934 vaiheille ei siis ollut mitenkään poikkeuksellinen. Suomen tilanne ja Suomessa koettu lopputulos sen sijaan olivat poikkeuksellisia: Neuvostoliiton rajanaapurina Suomi oli kokonaan omasta tahdostaan riippumatta etuvartioasema mahdollisessa järjestelmien yhteenotossa, ja maassa toimi vahva viides kolonna, jolla oli kaunansa vuodesta 1918 ja halu kääntää etuvartioaseman aseet päinvastaiseen suuntaan. Silti Suomi oli ainoa Neuvostoliiton läntinen rajanaapuri ja Tšekkoslovakian ohella ainoa vuosina 1917–19 itsenäistyneistä Euroopan maista, jossa demokratia säilyi. Ja vaikka täälläkin oman käden oikeutta ja väkivaltaisuuksia harjoitettiin⁴, järjestysvalta ei koskaan turvautunut aseisiin kumouksellisia vastaan siinäkään mitassa kuin länsinaapureissa. Eikä tarvinnut niitä vastavoimienkaan kukistamiseen.

Tilanteen kärjistymisen asteesta antaa kuvaa se, että mm. niin AKS:ään suhteensa rikkonut Urho Kekkonen kuin kokoomuksen ja IKL:n pesäeron toteuttanut Juho Kusti Paasikivi epäilivät julkisesti sosiaalidemokraattien demokraattisuuden luotettavuutta, jos vaihtoehtona olisi vasemmistodiktatuurin mahdollisuus kuten vuonna 1918. Tätäkin vastaan halusi Kekkonen »demokratian itsepuolustukseksi» varautua, ja Paasikivi olisi valinnut mieluummin vaikka fasistisen diktatuurin.⁵

⁴ Tässä ei ole tilaisuutta syventyä ajan väkivaltaisuuksiin, joista lapuanliikkeen osalta antaa kattavan kuvan Juha Siltala, *Lapuanliike ja kyyditykset 1930* (Keuruu 1985). »Lapualaisten» väkivalta ei kuitenkaan syntynyt tyhjästä. Kokonaisarviossa taustaksi olisi – paitsi vielä lähellä ollutta vuotta 1918 – asetettava punaisten harjoittama työmaaterrori ja sen aiheuttamat valkoisten työläisten pakotetut anteeksipyyntöjä vasemmistolehdistä, vuosien 1928–29 lakkolaisten ja Vientirauha ry:n pääasiassa Pohjanmaalta värväämien rikkurien yhteenotot, itäkarjalaisiin pakolaistyöläisiin kohdistuneet väkivallanteot ja uhkailut (näitä tarkastellaan AKS:n pakolaisyhteyksiä sivuvalta osaltaan 2. osassa), itärajan tuntumassa etappiteillä käydyt kärhämät ja maanalaiset asekuljetukset idästä Suomeen sekä suoranaiset kehotukset »porvarien ja sosialistien murhaamiseen» julisteissa ja lentolehtisissä. Hyvä yhteenvedo esim. Veikko Pirilä, *Taisteleva sanomalehti II*, Ilkka vuosina 1930–58 (Ilkan kirjapaino, Seinäjoki 1981), s. 36–37, 41–42. – On epäselvää, kuinka monta poliisien tai »vasikoiden» surmaa on pantava neljän »lapualaismurhan» vastapainoksi. Ilmapiirissä oli kaiken kaikkiaan nykypäivinä vaikeasti käsitettävää alttiutta poliittiseen väkivaltaan.

⁵ U. Kekkonen, m.t., s. 51–54. Paasikivi käsitteli asiaa useissa puheissa ja esitelmissä 1934–36. T. Polvinen 174, 418. Vrt. A. Leinonen, *Vuosisikymmenten valinkauhassa* (Porvoo 1967), s. 247.

Yrjö Ruutu puolestaan yritti näinä vuosina määritellä hyvän diktatuurin teoreettisia edellytyksiä ja ratsastaa kansallissocialismin nimellä (tosin hänen kansallissocialisminsa oli hänen vanhaa valtiossocialismiaan muutamilla saksalaisvaikutteilla terästettynä ilman natsien rotuoppia ja uskonnonvastaisuutta).⁶

Painopisteen valinnan ongelma

Myös AKS:n edessä oli tässä vaiheessa, vuoden 1930 alusta lähtien, ohjelmakohtiensa tärkeysjärjestyksen punninta.

Mikä oli suomalaisen kansallisvaltion ja sen itsenäisyyden puolustamisen kannalta tärkeintä? Oliko ensisijaisesti suunnattava voimat kommunismia ja itsenäisyyteen kohdistuvaa itäistä uhkaa vastaan ja jätettävä suomen kielen aseman parantaminen rauhallisempiin aikoihin tai »luonnollisen kehityksen» varaan, niin kuin seuran vastustamat porvarillisten puolueiden »puolsuomalaiset» johtajat olivat koko 1920-luvun suosittelleet? Vai oliko suomalaisuuden asia ajettava pikaiseen voittoon, torjuttava kielirauha, ruotsinkielisten asettuminen kommunismin ja neuvostovaikutuksen vastaiseen yhteisrintamaan? Oliko ruotsinkielisten »etuoikeuksien» säilyminen kansakunnan eheydelle ja perimmäiselle puolustus- tahdolle vaarallisempi asia kuin kommunistien puuhat?

Ruotsin kielen ylivaltaa vastaan oli taisteltu lakien ja säädösten muuttamista vaatimalla, adresseilla ja mielenosoituksilla, enintään tervasutien mittaisella omavaltaisuudella, mutta eivätpä ruotsinkieliset olleetkaan kapinaa hankkimassa.

Vapaussodan jälkeen oli armahdettu pahoistakin omavaltaisuuksista »ne, jotka olivat tehneet enemmän kuin kapinan kukittamiseksi oli ollut tarpeen». Oliko tilanne nyt riistäytymässä niin pahaksi, että korkeamman tavoitteen takia omankädenoikeuskin oli hyväksyttävä – ja kuinka pitkälle?

Nämä kysymykset ja ratkaisuehdotusten erilaiset painotukset halkaisivat koko porvarillisen puoluekentän puoluerajojen poikki – kuinkapa ne eivät olisi halkaisseet AKS:ää, joka olematta puolue-

⁶ T. Soikkanen, m.t., s. 269–84.

poliittinen järjestö oli kuitenkin poliittinen »kansallisen katto-ohjelmansa» ajajana.

Kailako vaarallinen?

Ainakin yksityiskeskusteluissa on pohdittu kysymystä, olisiko seuran ideologinen isä Elmo Kaila kyennyt pitämään seuran koossa, jos hän olisi jaksanut jatkaa sen johdossa. Vastaus on ilmeisestikin kielteinen. Hän jäi perin hankalasti suuntausten väliin näkemyksiin, jotka eivät olisi kelvanneet kummallekaan vastakkain ajautuvalle suuntaukselle.

Hänelle ei kelvannut »kärkeläisten» silmitön kielipolitiikkaan keskittyminen, eikä hän toisaalta hyväksynyt lapualaisuuden ajautumista ristiriitaan laillisen valtiovallan kanssa, anarkiaa, joka uhkasi luisua sisällissodan vaaraksi oikealta. Vamman jälkeisen uupumuksen ja väitöskirjatyon vaatimusten ohella tämän tajuaminen saattoi olla syy hänen lopulliseen eroamiseensa puheenjohtajan paikalta syksyllä 1930.

Monipuuhaisesta ja jääkäriliikkeen päivästä asti konspiratiiviset menetelmät hallinneesta Kailasta on löyhin perustein rakennettu demokratialle vaarallista miestä. Pääministeri Tanner – jolla silloisen kantansa perusteella oli syytä olla tyytymätön ainakin Kailan puolustuspoliittiseen aktiivisuuteen ja joka näyttää olleen sydämistynyt AKS:ään – lausahti 1927 presidentti Relanderille, että »se mies ei saisi olla irti» (jolloin Relander ihmetteli itsekseen, miksi hän ei kohdistanut samaa vaatimusta kommunisteihin). Kustaa Vilkuna propagoi jostakin syystä vielä 1972 tätä ajatusta syyttämällä Kailaa »fasistisesta vaikutuksesta» ja uumoilemalla, että kun 1929 kysyttiin, »missä on se mies», ajateltiin diktaattoriksi Kailaa.⁷

Jos Kaila olisi ollut demokratialle vaarallinen mies, hänellä olisi ollut yllin kyllin järjestöllisiä mahdollisuuksia sen osoittamiseen. Sen sijaan hän avusti maalaisliittoa ja erityisesti Alkiota ja kannusti AKS:n poikia lähtemään eri puolueita »valtaamaan». Ei hän voinut

⁷ L. Kr. Relander, Presidentin päiväkirja I (toim. E. Jutikkala, Helsinki 1967), s. 401 (22.2.1927). K. Vilkuna, »Salaseura Vihan Veljet», HS 19.11.1972. Myös Martti Haavio maalaili todisteita jälkikäteen, että Kailassa olisi ollut diktaattorin aineksia; m.t., s. 590.

olla niin naiivi, että olisi kuvitellut AKS:läisten selviävän puoluepolitiikan poluilla joutumatta vastatusten toistensa kanssa, mutta hyvän opettajan tavoin varmasti odotti AKS:stä saadun »kansallisen katto-ohjelman» pääsevän heidän kauttaan vaikuttamaan ainakin kaikissa suomenkielisissä porvarillisissa puolueissa – ja kun tarkastelemme *sodanjälkeistä* puolue-elämää, näemme niin tapahtuneenkin.⁸ Aikalaisten kriittisyys 1920-luvun puoluepolitiikan toimivuutta – heikkoja hallituksia ja niiden aikaansaannoksia – kohtaan ei ole suoraviivaisesti samastettavissa haluun kaataa koko järjestelmä.

Kaila oli demokratialle osapuulleen yhtä vaarallinen kuin Artturi Leinonen. Ilkan uusi päätoimittajakin oli etsinyt »sitä miestä» 1929 pääkirjoituksessa, joka herätti paljon enemmän huomiota kuin Suomen Heimossa syksyllä julkaistu vastaava älähdys.⁹ Leinonen ryhtyi kuuman kesän 1930 jälkeen syksyllä kirjoittamaan lapuanliikettä vastaan.¹⁰ Kaila, joka oli aluksi innokas lapuanliikkeen kannattaja ja vetämässä AKS:ää mukaan sen toimintaan, alkoi kesän 1930 laittomuuksien aikana samoin epäröidä ja kirjoitti jo joulukuussa 1930 (AKS:n johdon jätettyään) Ilkkaan »Vanhana aktivistina» liikettä arvostelevia kirjoituksia, joita hän Mäntsälän kapinan aikana hyvin jyrkässä sävyssä jatkoi.¹¹

Kun AKS ajautui Kailan mielestä väärille raiteille ja sisäiseen

⁸ Asia selviää AKS:n painettua jäsenluetteloa tai Kuusen-Aitolan AKS:läisten elämäkerrasto (m.t.) silmäilemällä. Katsaus seuran ja sen jäsenten jälkivaikutukseen on suunniteltu teoksen 2. osan loppuun.

⁹ Ilkka 5.2.1929, jo ennen Leinosen tuloa päätoimittajaksi. Kirjoitus oli signeeraamaton, ja päätoimittaja Santeri Alkio otti siitä vastuun, vaikka oli sairaana ja poissa toimituksesta ko. ajankohtana. Leinonen ei selvittänyt asiaa muistelmissaan, mutta Timo Mikkilä pitää asiaa selvitettynä väitöskirjassaan. A. J. Alanen, Ilkka, taisteleva sanomalehti I (Seinäjoki 1981), s. 257–60. Timo Mikkilä, Pohjanmaan patriotti; Artturi Leinonen eteläpohjalaisena vaikuttajana ennen talvisotaa (Lievestuore 2000), s. 77.–SH: ks. 7. luvun alav.67.

¹⁰ Leinosen hidas suunnanmuutos kuvastaa mainiosti koko porvarillisessa kentässä vallineita suhtautumisvaikeuksia kommunismin vaaraa ja sen vastaisen taistelun menetelmiä ja siinä tapahtuneita oikeudenloukkauksia arvioitaessa. Mikkilän m.t. selostaa Leinosen ase-teen kehitystä liikkeen yleisen kehityksen taustaa vasten laveasti s. 73–97, syksyn 1930 käännettä erit. s. 93–97.

¹¹ Kailan alkuun hyvin myönteinen kanta lapuanliikkeeseen esim. AKS kiertokirjeessä 12, 1.8.1930, s. 1. Myöhemmistä kannoista P. Koski, m.t., s. 184–86 ja siinä main. lähteet. A. Leinonen, m.t., s. 96–97, 113–15. V. Pirilä, m.t., erit. s. 62–66.

riitelyyn, hän esitti yksityiskirjeessä ajatuksen, että seuran olisi pitänyt lopettaa julkinen toimintansa ja palata kulussientakaiseksi veljespiiriksi ohjailemaan mielipiteitä maanpuolustukselle ja Karjalan asialle suotuisaan suuntaan olematta itse julkisen elämän intohimojen riepotelavana.¹² Vaikka kirje kertoo kirjoittajansa etäännyneen todellisuudesta – seuran koon ja aseman takia ajatus oli tietysti mahdoton – se on kyllä myös osoitus aidosta sielunhädästä, kun luomus liikkui omia teitään luojansa tahdosta riippumatta.

AKS, Lapua ja sosiaalidemokratia

Lapuanliikekin oli aluksi valtasuuntaukseltaan demokraattinen – pyrki eliminoimaan vain kansanvallan julkiviholliset poliittiset elämästä. Jo Lapuan ensimmäisessä kansalaiskokouksessa 1.12.1929 oli tosin puheenvuoroissa tuotu esille monenmoisia äärivaatimuksia – kuolemanrangaistuksen palauttamisesta, työmaaterroille myöten antaneiden liikeyritysten boikotoinnista, sosiaalidemokraattien nujertamiseen kommunistien mukana. Puheenjohtajana toiminut Leinonen oli parhaansa mukaan pyrkinyt näitä puheita hillitsemään.¹³

Helsinkiin itsenäisyyspäivänä 1929 tuodut ponnet oli suunnattu yksinomaan kommunismia vastaan, ja Leinonen korosti jo Helsingin asemalla voimakkaasti, ettei tarkoituksena ollut kansanvallan vastustaminen, vaan sen puolustaminen sen väärinkäyttäjää vastaan, asettuminen hallitusvallan tueksi, ei sitä kaatamaan. Martti Haavio puolestaan korosti AKS:n itsenäisyyspäiväpuheessaan, jota Lapuan lähetystö oli kuuntelemassa, että suomenkielisten porvarillisten puolueiden olisi yhdistyttävä kansallisten tavoitteiden tueksi, mutta halusi erityisesti korostaa sosiaalidemokratian kuulumista yhteiseen rintamaan. »Ruotsalaisten ohi käyköön tiemme sosiaalidemokraatteihin, jotka voivat ... olla reiluja suo-

¹² Kaila useille AKS:n johtomiehille syyskuussa 1934. Säätiö: Kaila 5.KA.

¹³ A. Leinonen, m.t., s. 33–34. Vaatimukset jyrkentyivät kokous kokoukselta, esim. Lapuan 2. kokouksessa 15.–16.3.1930, m.t. s. 50–55. Leinosen värikäs ja laaja kuvaus lapuanliikkeen noususta ja tuhosta on ko. teoksen pääsisältönä; siinä on runsaasti havainnollistavaa esimerkkiaineistoa.

malaisia, kun tulee tiukka paikka.»¹⁴

Syventymättä laajemmalti kansanliikkeestä vilkkaasti velloneeseen julkiseen keskusteluun, jossa tietysti vasemmalta kärkkäästi huudettiin sanaa fasismi, on todettava, että jo heti alkuvaiheessa tulivat esiin liikkeen yhteiskunnalle asettamat ongelmat yleisen ja yhteisen kommunisminvastaisuuden ohella: jyrkkien lisävaatimusten sekaantuminen kommunismin torjuntaan, mikä heti nosti esiin kysymyksen menettelytavoista – laillisesti ja puolueiden kautta, ulkoparlamentarisesti painostaen vaiko oman käden oikeudella, lait »korkeamman oikeuden» nimessä ylittäen; suhde ruotsalaisiin, suhde sosiaalidemokraatteihin.

Haavion em. puhe on erityisen merkittävä, kun otetaan huomioon sosiaalidemokraattien tuolloin hyvin kielteinen asenne sekä maanpuolustukseen (hankinnat, palvelusaikakysymys, suojeluskunnat) että kielitaisteluun, AKS:lle keskeisiin kysymyksiin. Lapuanliikkeen viritessä AKS pani tavallaan »kaiken peliin» vielä kerran eheytyksen hyväksi demokraattisen vasemmiston suuntaan ruotsinkielisten tuen etsimisen sijasta. Vt. puheenjohtaja Erkki Virta korosti tätä valintaa erityisen selvästi vuoden 1930 alussa.¹⁵

Ajan taisteluissa AKS palasi sitten yhteisymmärrykseen sosiaalidemokraattien kanssa vasta vuoden 1939 tilanteessa – yhteiskunnallista kysymystä ja työväenasiaa toki väliaikana silti unohtamatta, mutta IKL:n hahmotteleman »kansallisen työväenliikkeen» suunnasta ajatusmalleja etsien.

Eduskuntamatemiikkaa

Ensinnä ratkaistavaksi tuli kuitenkin suhtautuminen yhteistoi-
mintaan ruotsinkielisten kanssa kommunisminvastaisen toiminnan merkeissä.

Eduskunnan voimasuhteita ja suomalaisten vaalikäyttäytymis-

¹⁴ SH 12/1929, s. 243. Samaan puheeseen sisältyi edellä mainittu vaatimus fasismin torjunnasta kansanvaltaa vaalimalla.

¹⁵ SH 1/1930, s. 4–5.

tä tarkasteleville realisteille oli heti selvää, että kommunistien toimintavapauteen puuttuvan lainsäädännön aikaansaamiseksi oli välttämätöntä saada ruotsinkieliset mukaan, RKP:n ja vasemmiston yhteisrintama hajalle. Suomenkielisille porvarillisille puolueille, joiden keskuudessa sitä paitsi oli etenkin edistyspuolueessa epäileviä Tuomaita, ei millään laskuopilla ollut saatavissa eduskuntaan tarvittavaa 2/3:n enemmistöä.

Kielitaistelua painottavien laskuopin mukaan aitosuomalaisille oli hankittava enemmistö suomenkielisissä porvarillisissa puolueissa ja saatava samalle linjalle riittävä joukko sosiaalidemokraatteja. Kommunismin vaaraa painottavien laskuopin mukaan ruotsinkieliset oli saatava yhteisrintamaan suomenkielisten porvareiden kanssa kommunistien suitsimiseksi, koska sosiaalidemokraatit eivät siihen kamppaillessaan näiden kanssa radikaalien työläisjoukkojen kannatuksesta missään tapauksessa avoimesti lähtisi (vaikka-kin sitten nauttivat vaieten siitä koituvasta hyödystä, joka nosti SDP:n jälleen Suomen kiistattomasti suurimmaksi puolueeksi sodanjälkeiseen aikaan saakka).

Sosiaalidemokraatit olivat väistämättömänä kantona kummankin mainitun »taistelulinjan» kaskessa, ja RKP:llä oli vaa'an kielen asema kaikissa asioissa, joissa suomenkieliset porvarit ja vasemmisto eivät löytäneet yhteisymmärrystä. Tämän pattitilanteen ohittaminen tuntui kutakuinkin mahdottomalta.

Kun kuumapäisimmät puhuivat Lapuan kokouksissa tai sittemmin IKL:n piirissä SDP:n lakkauttamisesta SKP:n julkisen toiminnan perään ja valtiojärjestyksen rukkaamisesta ja kun IKL-vaiheessa myös AKS:n lehdessä voitiin todeta, ettei olla parlamentarismin ystäviä ja AKS kuljetti lehmänkuvan poltettavaksi »lehmäkauppoja» tekevän eduskunnan portaille,¹⁶ puheita puolustelematta niitä voinee kuitenkin ymmärtää epätoivon tuotoksiksi. Lukkiutunut kolmen erikokoisen voiman parlamentaarinen pattitilanne (vasemmisto – RKP – suomenkieliset porvarit) tuotti loppujen lopuksi maahan vakaat olot. Silti voidaan kysyä, toteuttiko

¹⁶ Mm. R. G. Kallia AKS-kiertokirjeen 22 pääkirjoituksessa kesäkuussa 1935. Lehmäju-pakkaa tarkastellaan syy-yhteydessään 2. osassa.

tämän matematiikan puitteissa toteutettu parlamentarismi yksittäisissä kysymyksissä kansan enemmistön tahtoa.¹⁷

Kansanäänestyksiä järjestettiin Suomessa ennen sotaa vain yksi, ja siinä kansan enemmistö sai ratkaista asian, jota painostusryhmien ja vaalilaskelmiensa kanssa tuskailevat puolueet eivät olleet pystyneet ratkaisemaan. Jos kansalta olisi kysytty kantaa kommunistien häiriköinnin ja propagandan lopettamisesta tai aitosuomalaisten – myös AKS:n – esittämien kielipoliittisten vaatimusten toteuttamisesta, enemmistön tahdosta voi tuskin olla epäselvyyttä, vaikka meiltä numerot puuttuvatkin.

Poliittiset realistit oivalsivat kuitenkin heti joulukuussa 1929 kielipoliitiikan ja kommunismin torjunnan välisen parlamentaarisen kytkennän. Jo ennen Lapuan tapahtumia eduskunta oli saanut käsiteltäväkseen kommunistien julkisen toiminnan tukahduttamiseen tähtääviä lainmuutosesityksiä (niiden valmistelun oli aloittanut jo edistyspuoluelainen Mantereen hallitus), joista saatiin kivuliaan käsittelyn jälkeen hyväksytyksi yhdistyslain muutos joulukuussa 1929 osan RKP:n edustajista äänestäessä suomenkielisten porvarien mukana.

Muiden ao. lakiesitysten käsittely lykkääntyi – ja sangen selvästi oli nähtävissä, että ruotsinkieliset tarvittiin yhteisrintamaan tavoitteeseen pääsemiseksi. Oli solmittava kielipoliittinen »linnarauha» ääriivasemmiston nujertamiseksi. Suomen Heimo kuitenkin reagoi kauhistuneesti tähän ajatukseen heti: »Linnarauha on yhtä kuin antautuminen», julisti Erkki Virta jo otsikossaan.¹⁸

Aselepo kielikiistassa sopi AKS:lle juuri tuossa vaiheessa hyvin huonosti. Kielitaistelulla se oli temmannut vallan käsiinsä ylioppilaspolitiikassa, yliopiston kielikysymys oli edelleen tulehtuneessa tilassa, ja AKS oli erikoisharrastuksenaan nostanut pöydälle ruotsinkielisten kuntien suomalaisvähemmistöjen huonon kohtelun

¹⁷ Ratkaisua ongelmaan pyrittiin etsimään myös yhden miehen vaalipiirejä ja enemmistövaalitapaa kannattamalla, niin lapuanliikkeen taholta kuin AKS:n piirissä mm. Jussi Teljon syksyllä 1930 julkaisemassa pamfletissa »Suhteellinen vaalitapa vaiko yhden miehen vaalipiirit?» – ja Kekkonen esitti sitä vielä Demokratian itsepuolustuksessa 1934, s. 94. M. Haavio, SH 9/1930, s. 197.

¹⁸ SH 1/1930, s. 3, sama artikkeli, jossa hän uskoi sosiaalidemokraattien saamiseen aitosuomalaiseen rintamaan.

mm. kouluasioissa ja taisteli ylioppilaskunnan vallankäyttäjänä pohjoismaisen ylioppilaspolitiikan kentällä suomen kielen oikeuksista hieman huvittavastikin jopa Euroopan valtakieliin turvautuen.¹⁹

Linnarauha keskellä näitä taisteluita olisi todella tuntunut antautumiselta, vastoin AKS:n ja aivan erityisesti yliopistotaistelun etulinjassa olleiden johtomiesten luontoa. »Me emme siedä kompromisseja», julisti Martti Haavio syksyllä 1930 kielitaistelua tarkoittaen – aivan toisin kuin suhtautuessaan pitkämielisen odottavasti sosiaalidemokraattien kansalliseen valveutumiseen em. puheessaan.²⁰

AKS ja kansanliike: kyllä, mutta...

Hallituksen kommunisminvastaiset lakiesitykset kaatuivat eduskunnassa maaliskuussa 1930. Vastaukseksi Lapualla järjestettiin toinen kokous, jossa maan eri puolilta tulleet viralliset edustajat perustivat kansanliikkeen keskusorganisaatioksi Suomen Lukko -järjestön, jonka puheenjohtajaksi tuli Ilkan päätoimittaja Artturi Leinonen. AKS lähetti edustajansa paikalle ja liittyi – yleisen kokouksen pitkän keskustelun jälkeen – järjestön jäseneksi vapunpäivänä 1930. AKS:n sisäpiiriin kuulunut eteläpohjalainen lakityö Mikko Jaskari oli ilmeisesti jo tätä ennen ryhtynyt järjestön apulaissihteeriksi.²¹

Leinosen hahmotteleman järjestön oli määrä pysytellä puoluepolitiikan ulkopuolella ja toimia ehdottoman laillisesti, valistuslinjalla ja tietysti painostusryhmänä eduskunnan ja hallituksen suuntaan kommunisminvastaisten vaatimusten viemiseksi voittoon. Äärivasemmalta sosiaalidemokraattien vasemmistosiipeä myöten

¹⁹ M. Klinge 4, s. 111–22. Lähemmin 2. osassa.

²⁰ P. Mustapää, »Huovit tallaavat...», SH 9/1930, s. 194.

²¹ Vuosikertomus s. 8-9, SH 5/1930, s. 131, AKS kiertok. 11 (20.5.1930) ja 12 (1.8.1930). A. Leinonen, m.t., s. 62. A. Uino, m.t., s. 206. Jussi Saukkosen mukaan Kaila järjesti Jaskarin Suomen Lukon työntekijäksi sen pyydettyä avustajaa AKS:stä. J. Saukkonen, m.t. s. 70.

nostettiin heti huuto fasismista, sehän oli sangen käyttökelpoinen poliittinen lyömäase.²²

Lapuan toisessa kokouksessa ja siellä valitussa Suomen Lukon valtuuskunnassa oli kuitenkin vähintäänkin kahdenlaista väkeä puoluekannoista riippumatta (pääosa kokoomuslaisia ja maalaisliittolaisia). Kaikille ei valistuksen ja parlamenttiin vaikuttamisen hidas tie riittänyt, he vaativat suoraa toimintaa. Ja näille vesille ilmaantui samean veden kalastajia omine poliittisine valtapyyteineen.²³

Kuumapäisimmät pohjalaiset veivät kommunisminvastaisten lakiesitysten kaatumisen vastaisen protestinsa väkivaltaan tuhoamalla kommunistisen vaasalaislehden Työn Äänen kirjapainon 28.3. Suomen Lukko sanoutui tapauksesta jyrkästi irti, mutta tästä alkoi jyrkkenevä eriseuraisuus, joka johti kesäkuussa erillisen suoraan toimintaan eli omankädenoikeuteen valmiin lapuanliikkeen järjestäytymiseen oman valtuuskuntansa johtoon ja Suomen Lukon kuihtumiseen sen rinnalta.

Suomen Heimo, jonka päätoimittajana oli Yrjö Vuorjoki, tuomitsi pääkirjoituksessaan »Kansanvallan kriisi» kirjapainon hävittäjien teon, mutta ymmärsi tekijöiden motiivit: »Kansallismielisellä nuorisolla on korkea käsitys kansanvallan arvosta. Me epälemme, onko tässä maassa kymmentä, jotka vakavissaan uskovat, että Lapua ja ... viisisataa muuta suomalaista pitää sovinolla valjastuisivat jonkin diktatuurisen järjestelmän ikeeseen. Me näemme Lapuan miesten teon ytimenä yhteiskunnallisen hätävarjeluksen ... Lapuan miesten teko oli valitettava siksi, että sitä eivät tehneet kansanvallan viralliset käyttäjät. Sen ainoa 'fascismi' oli yhteiskunnallisen kurin vaatimus» ts. maanpetoksellisen myyräntyön estämisen tarve... »Uskomme, ettei voi olla kuin yksi mieli: kansanvaltamme, monessa ehkä vajava, on ainoa meillä mahdollinen hallintatapa ja sen perusteet on siksi pidettävä loukkaamattomina ... Niille, jotka käyttävät kansalaisoikeuksia väärin, on esivallan

²² Esim. A. Leinonen, m.t., s. 58; SH 4/1930, pääkirj. »Kansanvallan kriisi», s. 77–78.

²³ Tiivis katsaus: M. Ahti, Kaappaus? (Keuruu 1990), s. 128–138. Myös esim. J. Siltala, m.t., erit. s. 61–71, A. Leinonen, m.t., mm. s. 63.

näytettävä, ettei se turhan vuoksi kannan miekkaansa.»²⁴

Liikkeessä vallan ottaneet radikaalit, joiden johtajaksi tai keulakuvaksi nousi vanhastaan vaikutusvaltainen talonpoikaispäällikkö Vihtori Kosola, tekivät syyllisten ja kannattajien joukkoilmoittautumisesta ja sitten tapauksen oikeudenkäynnistä Vaasassa mielenosoitustilaisuuksia. Oikeuden istuntopäivästä (4.6.), jona lehden asianajaja, kansanedustaja Asser Salo kaapattiin lapualaisauttoon, alkoi vähitellen kuumentunut »muilutusten» kesä, jonka jälkinäytöksenä oli lokakuussa tasavallan entisen presidentin K. J. Ståhlbergin kyyditys.²⁵

Liikkeen radikaali »Lapuan esikunta» oli alkanut toukokuun alussa julkaista omaa kiihkeäsanaista äänenkannattajaansa Aktivistia, kun se ei saanut sellaisenaan sanomaansa läpi kansanliikkeelle yleensä myötämielisessä porvarillisessa sanomalehdistössä.²⁶ Kun kommunistien kirjapainojen hävittäminen uhkasi toistua muualla maassa, hallitus lakkautti kommunistien lehdet toistaiseksi 14.6. ja päätti samalla kutsua eduskunnan koolle 1.7.

Tässä vaiheessa liikkeen radikaalit kaappasivat johdon Suomen Lukon maltillisilta: Lapualla pidettiin 4. kokous (3. kokouksessa huhtikuun alussa oli tuomittu Työn Äänen kirjapainon hävitys ja luvattu tukea laillisuutta ja hallituksen toimia kommunismia vastaan). Se kiitti hallituksen päätöstä, mutta esitti tiukkoja jatko vaatimuksia, nimitti uuden valtuuskunnan ja päätti järjestää valtakunnallisen mielenosoitusmarssin Helsinkiin eduskunnan koontuessa.

Uudessa valtuuskunnassa oli vain muutamia Suomen Lukon valtuuskunnan jäseniä. Sen kokoonpano muuttui oikeistolaisempaan ja akateemisempaan suuntaan, mukaan tulivat nyt ruotsinkielisten edustajat ja monien oikeistolaisten sisäpiirien puuhamies tohtori Kai Donner, Kailan (ja Ruudun) vanha kiistakumppani jälkiaktiivismin piiristä. Joukkoon mahtui myös yksi AKS:n upseerijäsen, jääkärieverstiluutnantti (sittemmin kenraali) P. A. Autti.

²⁴ SH 5/1930, s. 77–78.

²⁵ Perin pohjainen esitys: J. Siltala, m.t.

²⁶ Lehti lakkautettiin Ståhlbergin kyydityksen jälkeen, eivätkä sen seuraajatkaan ehtineet pitkään ikään.

Säilyneet lähteet eivät osoita Jaskarin tai Autin olleen AKS:n virallisia edustajia ko. tehtävissä. Jaskari siirsi kannatuksensa Suomen Lukon linjalta radikaalien linjalle.²⁷

Kun valtakunnan johto ei voinut mielenosoittajien tuloa Helsinkiin estää, se neutralisoi 12 000 miehen »talonpoikaimarssin» ottamalla sen valtiovallan suojelukseseen – määräämällä armeijan ja suojeluskunnat huolehtimaan kuljetuksista, majoituksesta ja muonituksesta ja järjestämällä virallisen vastaanottoseremonian Senaatintorille. Heti eduskunnan kokoonnuttua – viikkoa ennen marssia – Kallion johtama maalaisliiton ja edistyksen vähemmistöhallitus oli luottamuslauseen kommunistilehtien suun sulkemisesta saatuaan eronnut ja luovuttanut paikkansa etukäteen valmistellulle P. E. Svinhufvudin porvarillisten puolueiden yhteiselle enemmistöhallitukselle, jonka kokoonpanoon Svinhufvud ei päästänyt lapualaisia vaatimuksineen vaikuttamaan.

Näillä väistöliikkeillä valtiovalta varmisti marssin rauhallisen sujumisen, jonka lapualaisjohto oli luvannutkin, vaikka mm. AKS:n Paavo Susitaipaleen vakuutuksen mukaan marssijoilla oli aseita kaiken varalta mukanaan ja hänellä »oma» komppania päävartiossa.²⁸

Linnarauhasta vedenjakaja

Lapuanliikkeen pullistelusta huolimatta hallituksen lainmuutosesitykset, »kommunistilait», jäivät lepäämään vaalien yli, vaikka ne yksinkertaisella enemmistöllä hyväksyttiinkin, ja presidentti Relander hajotti heti tämän tuloksen selvittyä eduskunnan ja määräsi uudet vaalit lokakuun alkuun. Tästä seurasi monenlaisen kiihkeän toiminnan vaihe: kyyditykset kiihtyivät loppukesällä uudelleen, ja nyt kohdistettiin väkivaltaisuuksia myös sosiaalidemokraatteihin – alkaen eduskunnan 1. varapuhemiehestä Väinö Hakkilasta, jota kyydittiin heti vaaliuutisen tultua tiedoksi.

²⁷ A. Leinonen, m.t., s. 101–03.

²⁸ P. Susitaival, *Aktivisti ei hellitä* (Hämeenlinna 1981), s. 107–09.

Kansanliike vaati yleisporvarillisten vaaliliittojen muodostamista kommunistilakien lopulliseen läpimenoon tarvittavan 2/3:n määränemmistön varmistamiseksi, ja jossakin määrin niitä saatiinkin aikaan. Kielipoliittiset soraäänät vaiennettiin vaalityön hyväksi jopa Aitosuomalaisen liittoa myöten.

Vaaleissa, joista ääriivasemmisto oli poissa, mutta äänestäneiden määrä kasvoi tuntuvasti, valittiin kaikkien aikojen porvarienemmistöisin eduskunta. Porvarien 134 paikkaa riittivät täsmälleen kommunistilakien vaatimaan määränemmistöön (voitaneen pitää selviönä, että sosiaalidemokraatit olisivat järjestäneet poissaoloilla lakien läpimenoa, jos paikkajako olisi ollut niukasti toinen).

Tässä kuvattuun nopeaan poliittiseen kehitykseen AKS joutui ottamaan kantaa ja tässä erimielisyydet vanhojen jäsenten välillä oikeastaan jo repesivät korjaamattomiksi. Noussut yleisporvarillinen kommunisminvastainen reaktio (joka ei niinkään johtunut kotikommunistien kuin varustautuvan Neuvostoliiton pelosta) näytti avaavan väljän väylän AKS:n *alkuperäisen* ohjelman – jossa ruotsinkielisiä ei syrjitty – levittämiseksi porvarilliseen puoluekenttään ja kansan keskuuteen sangen laajalti. Tilaisuus oli houkutteleva, ei varmaankaan vähiten Elmo Kailalle, ja siihen tartuttiin.

Sosiaalidemokraatteja ei voitu ainakaan lyhyessä ajassa saada AKS:n maanpuolustus-, kieli- eikä heimo-ohjelman taakse. Eheytysspyrkimysten väliaikainen unohtaminen heidän suuntaansa ei voinut olla suurikaan uhraus porvarillisen yhteisrintaman tarjoamiin mahdollisuuksiin verrattuna. Niin kauan kuin sosiaalidemokraattien kansalaisyhteisyydet tunnustettiin eikä vuoden 1918 rintamajakoa pyritty herättämään henkiin eikä myöskään kansanvaltaista valtiojärjestystä uhattu, ei kansallista eheyttä uhannut todellinen vaara. Tällä linjalla kansanliike oli kesään 1930.

AKS:n kiihkeimmät kielipoliitikot halusivat kuitenkin valita toisin; edellä mainituista syistä he eivät hevin voineet perääntyä aloittamastaan taistelusta juuri tuossa vaiheessa. Heidän reseptinsä AKS:n ohjelman ja ehkä vallankin levittämiseksi kansan keskuuteen oli aitosuomalaisuus, joka edellytti taisteluasennetta porvarillisten puolueiden kielisopuilevia johtajia (myös maalaisliiton halli-

tusmiehiä) vastaan, ja tähän kielirintamaan he olivat valmiit odottamaan sosiaalidemokraatteja, kunhan nämä siihen joskus kypsyisivät.

Vasta sitten olisi kaiketi ollut AKS:n muiden ohjelmakohtien vuoro – niille ei ainakaan ko. ryhmän eheytyspuheissa painoa pantu. Tämän linjan mukaista oli ilmeisesti kommunisti-/neuvostovaaran vähättely, joka ei tunnu hyvin sopivan yhteen EK:n tuolloin tunnettujen ja myöhemmin 1930-luvulla tekemien paljastusten kanssa.

Linjaerot pelkistyivät selviksi kesäkuussa 1930. Kekkonen joutui Vanhalla ylioppilastalolla sanaharkkaan joidenkin muiden AKS:läisten kanssa, ja Helanen tiivisti kantansa: »Ensin meidän on tämä kommunismi järjestettävä ja vasta sitten kieliasiat.»²⁹

Rintamalinjat rakentuvat

Ennen kuin AKS:n hallitus sai valtuudet seuran liittämiseksi Suomen Lukkoon oli keskusteltu pitkään AKS:n oman tilannetta koskevan julkilausuman antamisesta, mutta siitä oli päätetty toistaiseksi luopua. Yhteisymmärrys oli toisin sanottuna jo koetuksella. Seuran sisäisessä tiedotuslehdessä Kaila valitti sitä, että joukossa riidellään toisarvoisista asioista.

Yhteisen kommunisminvastaisen innostuksen aallossa, jota Kaila pontevasti tuki, järjestettiin seuran jäsenille vielä kevätlukukauden lopulla kommunismin myyräntyötä koskeva luentokurssi, ja jäsenten kesävalistustoiminta, jota perinteisesti tehtiin erilaisilla kesäjuhlilla yhteistyössä mm. suojeluskuntien ja nuorisoseurojen kanssa, suunnattiin kommunismivalistuksen levittämiseen.

Kiihkeiden kesäkuukausien aikana pojat olivat lomaseuduillaan täyttämässä mm. tätä tehtävää – esitelmöiden luentokoulutuksensa perusteella vuosikertomuksen mukaan lähes 200 tilaisuudessa. Tietysti moniaalla virinnyt osittain päällekkäinen Suomen Lukon ja järjestäytyvän lapuanliikkeen uusi paikallistoi-

²⁹ A. Uin●, m.t., s. 208–11.

minta ja sen merkeissä pidetyt tilaisuudet vetivät heistä monia mukaan. Toimintaselostuksessa todetaan monien osallistuneen myös kesän »vapaaseen kansalaistoimintaan».³⁰ Valittu sanonta kattaa ilmeisesti myös kyyditykset, sillä syksyllä kyyditsijöiden uhmakkaassa joukkoilmoittautumisessa oli myös seuran jäseniä mukana.

Talonpoikaismarssin edellä Helsingissä olevat seuran hallitusmiehet ja muut varttuneemmat jäsenet pitivät neuvottelukokouksia, joissa enemmistö asettui mm. Lapuan kokouksessa tarkkailijana olleen Helasen näkökantojen perusteella tukemaan marssin järjestämistä. Sitä ei vain tuettu, vaan pontevasti avustettiin: seuran sihteeri kertoo olleensa lähes päivittäin kosketuksessa liikkeen ja valtiovallan välissä marssia organisoivaan AKS-veteraaniin eversti Paavo Talvelaan ja seuran koko Helsingissä oleskelleen osan olleen marssiin liittyvissä tehtävissä.³¹ Tuskinpa kesälaitumillaan olevia kommunisminvastaisen valistustyön tekijöitä olisi voitu estääkään »vapaaseen kansalaistoimintaan» mukaan menemästä.³²

Tässä vaiheessa tosin porvarillisten puolueiden piirissä, etenkin maalaisliitossa ja edistyspuolueessa, alettiin epäillä tuen antamista eduskunnan näin rajulle painostamiselle, etenkin kun kyydityksinä ilmenevä väkivaltaisuus jatkui. Kekkonen kuului epäilijöihin, myös kielipoliittisista syistä. Lapuanliikkeen uusi radikaali johto tarjosi jo marssia valmisteltaessa yhteistyötä ruotsinkielisille – ts. »linnarauhaa» tehtiin sekä porvarillisten eduskuntapoliitikkojen kesken että kansanliikkeen kentällä. Erityiseksi loukkauskiveksi koettiin (Artturi Vuorimaan kirjoittama) Vihtori Kosolan lause: »Eivät kysy tämän maan pellot, mitä kieltä kyntäjä puhuu.» Help-

³⁰ Vuosikertomus 1930; AKS kiertokirjeet 10 (14.3., mm. Kailan valitus toisarvoisista riidoista s. 1), 11 (20.5., mm. kesätoiminnasta), 12 (1.8. mm. Kailan kiihkeän antikommunistinen ja jopa rasistisesti venäläis- ja juutalaisvastainen, mutta maltillisesti *kielipoliittista* keskitietä etsivä pääkirjoitus s. 1 ja sihteerin – J. Saukkosen – selostus kesätoiminnasta ja vaalivalmisteluista, lainausmerkeissä oleva ilmaus s. 2).

³¹ J. Saukkonen, m.t., s. 70–74. A. Uino, m.t., s. 209–11.

³² Vuosikertomus mainitsee ilman tarkempaa selostusta, että jäsenistölle oli pidetty kesällä myös maakunnissa kolme neuvottelutilaisuutta – Hämeenlinnassa, Kuopiossa ja Oulussa – yhteyden saamiseksi maaseutujäseniinkin. Vsk. 1930, s. 17.

po siihen oli kielitaisteluhengessä vetäistä ryssä ruotsalaisen rinnalle!³³

Helpottaakseen yhteydenpitoa Lapuan johtoon seura lähetti sinne edustajakseen Vilho Helasen, joka onnistui saamaan liikkeen johdolta seuraa tyydyttävät vakuutukset sekä siitä, että liike ei pyri diktatuuriin eikä halua sulkea sosiaalidemokraatteja poliittisesta elämästä eikä myöskään pyri estämään suomalaiskansallisia pyrkimyksiä.³⁴ Nämä vakuutukset saatuaan seuran »kesäjohto» hyväksyi yhteistyön lapuanliikkeen kanssa suostuen sietämään jopa rajalliset laittomat toimet kommunistien laittoman toiminnan tukahduttamiseksi.³⁵

AKS:n hallituksella oli tähän ehkä myös kilpailullisia syitä: Donnerin Suunta-ryhmän perillinen Suomen Suojelusliitto oli tärkeä liikkeen taustavoima ja Räikkönen ja Itsenäisyyden Liitto (tosin hajaannuksen koettuaan) ilmaantuivat myös aktiivilapualaisiksi. Nyt oli uhkaamassa jalansijan menetyksin perinnön vaalinnassa ja ehkä myös jäsenistön paha repeämä, jos kesälomallaan lapualaisuuteen viehättyneet olisivat joutuneet lojaalisuuksien valintatilanteeseen lomapuuhiensa jälkeen. Liikkeen antamien vakuutusten hyväksymisen ei siksi pitänyt olla vaikeatakaan, ja kansanvaltaisuuttaanhan se vakuutti tuolloin joka suuntaan ja syytti väkivaltaisuuksista kuumaverisimpiä kannattajiaan, joita johto ei voinut saada kuriin.

Kun kommunistilakien ja miltä tahansa taholta tulevaa kaappausuhkaa vastaan suunnatun tasavallan suojelulain aikaansaamiseksi tarvittu uudet vaalit oli pidettävä, kielipoliittisen linnarauhan tarve tuli polttavaksi. Tällöin peräti pääministeri Svinhufvud kutsui AKS:n edustajat keskusteluun seuran kielitaistelun pysäyttämiseksi, ja »pitkän keskustelun jälkeen» vetoamus hyväksyttiin. Löydettiin selittelyjä ja perusteluja: sovinto on taktinen ja tilapäinen, kommunisminvas-

³³ Jussi Teljon mukaan näin puhuttiin AKS:ssä. A. Uino, m.t., s. 444, alav. 8.

³⁴ Seuran sihteeriin Jussi Saukkosen Turun osastolle 17.6.1930 lähettämän kirjeen mukaan neuvotteluissa oli mukana myös Tamminen (ilmeisesti seuran kekkoslaiseen siipeen kuulunut tuolloinen maalaisliittolainen toimittaja Johannes Tamminen). AKS:n TY:n osaston arkistoa (kansio). Turun MA Hc1. Tamminen oli pitänyt seuran huhtikuun kokouksessa alustuksen kommunisminvastaisesta toiminnasta. Vsk., s. 8.

³⁵ AKS kiertokirje 12, s. 2.

taisen taistelun takia kansa ei ollut kiinnostunut kielitaistelusta juuri nyt, ruotsinkielisten leiriä haluttiin hajottaa, kielitaistelusta pyrittiin pitämään huolta vaalien ehdokasasetteluissa ja vaalityössä, vaikka ruotsinkieliset olikin hyväksyttävä yhteisrintamaan.³⁶

Seuran kiihkeimpien kielitaistelijoiden katkeruus kasvoi tästä periksi antamisesta. He ilmeisesti näkivät vaaran uhkaavan pikeminkin kieliasian menestystä kuin demokratian säilymistä (epäilemättä tähän liittyi ajatus »kansan» sekä sen piiristä nousseen nuoren sivistyneistön ja toisaalta vanhanmallisen »herrasäädyn» vastakkaisuudesta, kansanvaltaisuus siinä merkityksessä). Kielitaistelusta oli selvästikin tullut heille myös henkilökohtaista uraa pönkittävä keppihevonen.

Demokratia ei uusissa vaaleissa ollut uhattuna suomalaisen parlamentarismien hyväksyvien puolueiden taholta, vaikkakin diktatuurihaaveita oikeiston äärimmäisyyspiireissä eli ja niitä yritettiin jopa tarjoilla tiukan laillisuusmiehen Svinhufvudin hyväksyttäväksi vaalitoiminnan käynnistämisvaiheessa.³⁷ Ylen väkevä oli myös Kekkonen väite, että suomalaisuuden asian edistyminen katkeaa kahdeksikymmeneksi vuodeksi, jos tässä vaalitaistelussa pidetään kielitaistelusta.³⁸

Toki huhuja liikkui paljon eikä vaaleihin valmistautuvilla poliitikoilla eikä äänestäjillä voinut olla varmaa käsitystä siitä, mihin tyytymättömyys vaalitulokseen olisi saattanut ulkoparlamentaarisia voimia johtaa. Poliittiset päätökset joudutaan aina tekemään epätäydellisten ja osaksi väärienkin tietojen varassa – ja ajankohdan tilanne oli poikkeuksellisen jännittynyt.

Vaalitaisto 1930

Heti eduskunnan hajottamisen jälkeen AKS otti yhteyttä lapuanliikkeen johtoon saavuttaakseen sen kanssa yhteisymmärryksen kielirauhan pelisäännöistä. Asiasta sovittiin, ja AKS lähti Suomen

³⁶ Sama, s. 2–3. J. Saukkonen, m.t., s. 76–77.

³⁷ E. W. Juva, P. E. Svinhufvud II (Porvoo 1961), s. 401–04.

³⁸ Jussi Koskiluoma oletti Kekkonen ja Haavion kielipoliittisten ja lapualaisvastaisten näkemysten kesällä 1930 vastaavan seuran yleistä mielipidettä. A. Uino, m.t., s. 213.

Lukon, lapuanliikkeen ja Rintamamiesliiton kanssa yhteistoimintaan suurten vaaliliittojen luomiseksi vaalipiireittäin ja vaalityöhön niiden hyväksi. Yhteysmieheksi valittiin AKS:n »kokenut vaaliorganisaattori» R. G. Kallia, ja toiseksi aktiiviseksi neuvottelijaksi sihteeri nimeää itsensä.

Seura osallistui sitten melkoisella työpanoksella yhteisporvarillisten »isänmaallisten vaaliliittojen» muodostamispyrkimykseen ja kansanliikkeen hengessä pidettyjen vaalilaisuuksien organisointiin. Tässä se saattoi edelleenkin säilyttää puoluepoliittisen sitoutumattomuutensa – ja myös peitelty kielipolitiikka oli sallittua ehdokasasettelussa (AKS:n myötävaikutuksesta tähän vaalipiireittäin ei tietoja ole).³⁹

Vuosikertomuksen mukaan seuran piiriorganisaatio osallistui aktiivisesti vaalitoimintaan kahdeksassa vaalipiirissä. Suomen Lukon sihteerinä Jaskari toimi tässä asiassa liikkeen ja AKS:n linjalla niin ponnekkaisesti, että ylitti Leinosen mukaan Suomen Lukossa toimivaltansa.⁴⁰ Painostus uusiin vaaliliittoihin ei kuitenkaan menestynyt hyvin edes Pohjanmaalla, ja hanke epäonnistui suureksi osaksi. Silmätikuksi nousi erityisesti edistyspuolueen irtautuminen K. J. Ståhlbergin johdolla yhteisrintamasta Uudellamaalla, vaikka Ståhlberg omankin puolueensa mielialat tuntien silti ilmoitti äänestävänsä kommunistilakien puolesta.⁴¹

Vaikka pääministeri Svinhufvudin vetoamus oli saanut AKS:n johdon hyväksymään kielipolitiikan hiljentämisen vaalitaistelun ajaksi, tämä ei hillinnyt kielipoliitikkoja. Kaila ja päätoimittaja Vuorjoki sensuroivat Kekkosen pakinaa Suomen Heimon heinäkuun numerossa, vaikka siihen jäikin kommunisminvastaisuuden ohessa tuntuva annos ruotsalaisvastaisuutta.⁴²

³⁹ Kekkonen vaati vaalien jälkeen julkaistussa kirjoituksessaan muihin kansanvalta- tms. kiistoihin puuttumatta, ettei AKS saanut hetkeksikään hellittää suomalaisuustistelusta. Hän leimasi linnarauh miehet nyt »mietosuomalaisiksi» (vanhat puoluejohtajat kun olivat ennestään »puolsuomalaisia»). AKS kiertokirje 13 (1.11.1930), s. 3–4.

⁴⁰ Vuosikert., s. 40. A. Leinonen, m.t., s. 101-02.

⁴¹ Sama sekä Y. Blomstedt, K. J. Ståhlberg (Keuruu 1969), s. 473–75.

⁴² SH 7–8/1930, s. 181–82. A. Uino, m.t., s. 211–13. J. Saukkosen mukaan AKS:n edustajat puolustivat kylläkin kielipoliittista linjaansa voimakkaasti pääministerin puhuttelussa. Saukkonen, m.t., s. 76–77.

Seuraavassa numerossa syyskuussa Kekkonen »Lautamies» heitti lehdelle hyvästit yhdellä kuuluisimmista pakinoistaan. Siinä hän arvioi moniin tulkintoihin avoimella tavalla suomalaisen diktatuurin mahdollisuuksia, olettaa maahan ehkä aikaansaatavaa diktatuuria epäkansalliseksi samalla Kemalin kansallista Turkin diktatuuria ihaillen. Kemal on hänen mukaansa luonut »kansanvaltaisen valtion, jota hän hallitsee ... sallimatta väärään johdetun parlamentarismiin ... järkyttää maan asemaa». Kemal on »se mies», jollaisen aineksia Kekkonen ei näe omassa maassa. Tämän sanottuaan hän vakuuttaa uskovansa talonpoikien ja ylioppilaiden kansanvaltaisuuteen, aivan kuten Vuorjoki keväällä (lainaus edellä). Kansanvallan ja suomalaiskansallisen (yksikielisen) diktatuurin raja jää Kekkoselta vetämättä samoin kuin edelleenkin 1934 »Demokratian itsepuolustuksessa», mistä edellä on mainittu.

Kekkonen nimenomaan hyväksyy kommunisminvastaisuuden samalla kuitenkin tiukasti tuomiten sosiaalidemokraattien joutumisen »hyödyttömän ja maltittoman väkivallan kohteeksi», koska se aiheuttaa vaaraa »maan yhtenäisyydelle, hyvinvoinnille sekä ennen kaikkea maan puolustukselle», mihin »ei Venäjän naapurina ole varaa». ⁴³

Veljet vastakkain – Kailan lähtö

Jos Kekkonen suhde kansanvaltaan oli selkiintymätön – vielä keväällä 1932 hän Saksasta Suomenmaalle kirjoittamassaan artikkelissa pitkälle hyväksyi Saksan kansallissosialistien radikaalisen yhteiskunnallisen ohjelman ja kansallisen hengen ⁴⁴ – ja näkemys vasemmiston kohtelusta pragmaattinen, sitäkin selkeämpi ja tuomitsevämpi oli hänen suhteensa kielisovintoon.

Hän tuomitsee jäähyväispakinassaan ankarasti aitosuomalai-

⁴³ SH 9/1930, s. s. 202–03. Toisaalta Kekkonen suhde sosiaalidemokraattien demokraattisuuteen oli epäilevä edelleen 1934. Vastaavaa horjuntaa voi havaita muidenkin mielipidevai-
kuttajien kirjoituksissa.

⁴⁴ »Sisäpoliittisia vertailuja Suomen ja Saksan välillä», Suomenmaa 25.3.1932: A. Uino, m.t., s. 244.

sen liikkeen linnarauhaan suostumisen – arvostelu oli ilmeisesti suunnattu epäsuorasti myös AKS:n johdon maltillisiin. (Aitosuomalaisen Liiton johtava nimi oli AKS:n ensimmäinen kunniajäsen prof. Iivari Leiviskä.)

Numerossa, jonka toimitussihteeri Jussi Koskiluoma suunnittelei erityiseksi kielipoliitikkojen protestinumeroksi päätoimittaja Vuorjoen poissa ollessa⁴⁵, Lautamiehen rinnalla taistelevat pontevasti Martti Haavio («me emme siedä kompromisseja») ja V. A. Heiskanen, joka luettelee «suomalaiskansallisten» kielipoliittiset vaatimukset ja kursivoi sitten sanat: »Ja niistä ei tingitä.» J. (Jussi Teljo) syyttää linnarauhamiehiä ruotsinkielisten kannatuksen osumisesta ja R.G. Kallia valittaa pääkirjoituksessaan, että AKS on joutunut suorastaan vainotuksi jäädessään »ainoana järjestönä» puolustamaan »hyljeksittyä suomalaisuuden asiaa».⁴⁶

Samassa numerossa toisaalta Helanen puolustaa voimakkaasti lapuanliikettä, nostaa Kosolan idoliksi, jota nuoriso seuraa, ja hyväksyy pitkälti myös liikkeen väkivaltaisuudet pitäen varsinaisina syyllisinä puoluepoliitikkoja. Nämä olivat lepsuudellaan päästäneet tilanteen niin pahaksi, että vain painostustoimilla ja laillisuutta rikkovilla teoilla on saatu yhteiskunnan puolustusmekanismit toimimaan kommunismia vastaan.

Hän myös palauttaa selvästi mieleen vuoden 1918 rintamajoukon ja rinnastaa sen vuoden 1930 tilanteeseen. Kieliasiaa hänellä ei ole sanottavaa – ei tosin diktatuurihuhuistakaan, jotka talonpoikaismarssin jälkeen edelleenkin kiersivät. Suomalaisen parlamentarismien surkean tilan hän kylläkin maalaa väkevin sanoin.⁴⁷

Kirjoittajien rintamajako on jo varsin selvä, Kallia ehkä vielä keskittien kulkija.⁴⁸

Heti syyskuun lehden ilmestyttyä seurassa tapahtui dramaatti-

⁴⁵ Sama, s. 213.

⁴⁶ SH 9/1930: Kallia s. 185–87, Haavio 194–97, Teljo 198–99, Kekkonen (Lautamies) 202–03, Heiskanen 204.

⁴⁷ Sama, s. 187–90.

⁴⁸ Kallian kirjoituksen sävyyn ilmeisesti vaikutti se, että Vuorjoki värväsi hänet kirjoittamaan ko. kirjoituksen hylkäämänsä, Koskiluoman Teljolta tilaamaan »liian lapuolaisvastaisen» pääkirjoituksen sijaan. Vuorjoen vastaus Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnalle 1969, K22 G:5–6.KA.

sia asioita. Kaila luopui puheenjohtajuudesta ilmoittaen yksityiskirjeessä erälle läheisille kannattajilleen kyllästyneensä seuran sisäisiin riitoihin, joita ei tuntenut pystyvänsä lopettamaan, ja olevansa eri mieltä useista yksilöimättömistä »käytännön» asioista seuran vanhempien jäsenten kanssa.⁴⁹

Syksyn ensimmäisessä yleisessä kokouksessa 17.9., jossa hän ei enää ollut läsnä⁵⁰, ero todettiin. Seuraajaksi valittiin 12.10. lääket.lis. Martti I. Kantele lähes yksimielisesti (174–16, ei selvää vastahdokasta). Syyskuun kokouksessa jätti hallituspaikkansa myös kieli- ja keskustapoliitikkojen keulahahmo Urho Kekkonen »ajanpuutteen vuoksi» (tämä ei estänyt hänen aktiivisuuttaan muualla, mm. AKS:n kielitaistelijasiiven tukikohdaksi muuttuvan Suomalaisuuden Liiton tuoreena puheenjohtajana ja maalaisliitossa).⁵¹

Muodollista yksimielisyyttä

Syyskuun kokouksessa kyettiin kuitenkin vielä saamaan aikaan päätös lapuanliikkeen taakse asettumisesta.

Hallituksen päätöslauselmaesitys aiheutti pitkän keskustelun – erityisesti kielikysymyksestä – mutta se hyväksyttiin ainakin muodollisesti yksimielisesti. Sen mukaan AKS antoi tukensa lapuanliikkeen johdolle liikkeen *alkuperäisen* ohjelman toteuttamiseksi – kommunismin hävittämiseksi Suomesta ja poliittisen elämän tervehdyttämiseksi. Sekä liikkeen tavoitteiden saavuttamisen että sille antamansa kannatuksen jatkumisen perusedellytyksenä AKS piti »sitä, että Lapuan liike ei – sen paremmin lupaamalla säilyttää ruotsalaisten nykyisiä etuoikeuksia kuin muullakaan tavoin – muodostu esteeksi suomalaiskansallisen ohjelmamme toteuttamiselle».⁵²

Huomionarvoista seuran sisäisten riitojen kannalta on etenkin

⁴⁹ Kaila 18.9.1930 »veljille, Eljas, Arvi, Urho ja Tatu». K22 Y2. KA. – Henkilöt ilmeisesti 2 Simelius/Simojokea, Kekkonen ja Malmivaara.

⁵⁰ Sama.

⁵¹ AKS kiertokirje 13 (1.11.1930), s. 7–8. A. Uino, m.t., s. 214, 219, 228–30.

⁵² Vuosikert. 1930, s. 9–10.

se, että tämä päätös syntyi virallisen yksimielisyyden vallitessa eivätkä esityksen tehneen (E. Kailan) hallituksen »kekkoslaiset» jäsenet sanoutuneet siitä irti. Kekkonen protesti – mikäli se sellainen oli – rajoittui hallituksesta eroamiseen.

Kuitenkin oltiin vaiheessa, jossa yhtäältä olivat tiedossa (AKS:nkin paheksumat) liikkeen kannattajien väkivaltaisuudet ja toisaalta oli käynnissä Svinhufvudia presidentiksi kannattavien »isänmaallisten vaaliliittojen» vaalityö, jossa AKS oli päättäväisesti mukana Kekkonen niitä (tässä vaiheessa nimimerkeillä) maalaisliiton foorumeilla vastustaessa.

Uusi puheenjohtaja Kantele kuului seuran vanhoihin kanta-voimiin. Hän oli toiminut johtokunnan/hallituksen jäsenenä 1924–27 ja varapuheenjohtajana 1927–28, mutta ollut pari vuotta poissa kiistelijöiden sisäpiiristä. Nyt hän tuli hallituksen ulkopuolelta suoraan puheenjohtajaksi. Tässä – kuten tietysti hänen äänimäärässäänkin – näkyy yhä pyrkimys sovitteluun. Kiistoja valinta ei silti hillinnyt.

Mistä kenkä Kailan kohdalla puristi, näkyy hänen yhdessä prof. ja AKS:n kunniajäsen Väinö Auerin kanssa Uudessa Suomessa julkaisemastaan kirjoituksesta, jossa suomalaisuuskiikko tuomittiin AKS:ää hajottavaksi ja lapuanliikkeen »koko kansaa» kommunismia vastaan yhdistänyttä linjaa kiitettiin. Kirjoitus vimmas-tutti monia AKS:n aitosuomalaisia, ja Kekkonen, jonka em. pakina oli yhtenä kirjoituksen aiheena, kävi sen kimppuun rajusti seuraavassa yleisessä kokouksessa 12.10.

Seuran entinen lähinnä »lapualais-maalaisliittolainen» puheenjohtaja nosti toisin sanottuna heti eronsa jälkeen taistelulipun »aitosuomalais-maalaisliittolaista» Kekkosta vastaan ja sai tämän vastaiskuun.⁵³

Uusi puheenjohtaja oli tässä asiassa edeltäjänsä miehiä, ja

⁵³ »Mieli ja kieli», US 28.9.1930. Varsinaisesti polemiikki käynnistyi siitä, että Hufvudstadsbladet oli saanut käsiinsä AKS:n kiertokirjeen 12 ja kävi sen pohjalta seuran ja Kailan kimppuun. Kailan ja Auerin kirjoitus sai AKS:n aitosuomalaiset jopa syyttämään kirjoittajia valapatoiksi – kirjoittajat puolestaan huomauttavat, ettei AKS:n valassa puhuta kielikysymyksestä mitään. Kaila »Ratakadun heränneille ylioppilaille» (Tatu Malmivaara ym.) 2.10.1930. K22 Y2.KA.

12.10. hallituspaikkansa jättivät myös Kekkonen kumppanit Martti Haavio ja Lauri Hakulinen. Tosin samalla kertaa erosi myös Kekkonen selvin vastapuoli Vilho Helanen. Tällä oli kuitenkin selviä virkakiireitä: hänet oli juuri valittu ylioppilaskunnan puheenjohtajaksi. Tilalle tulivat ylioppilaat Reino Castrén »Helasen» ja V. J. Sukselainen »Kekkonen» leiristä.⁵⁴

Kokous myös hyväksyi yhdistäväksi tarkoitetun julkilausuman, jollaisesta ei huhtikuun pitkässä kokouksessa ollut päästy yksimielisyyteen. Se hyväksyttiin virallisen tiedon mukaan yksimielisesti ja julkaistiin Suomen Heimon etusivulla otsikolla »Akateemisen Karjala-Seuran päämäärä»:

»Akateemisen Karjala-Seuran päämääränä on Karjalan ja Inkerin heimojen vapauttaminen, Eestin ja Suomen valtakuntien toisiinsa lähentäminen sekä Länsipohjan ja Ruijan suomalaisväestöjen oikeuksien turvaaminen – lujien valtiosopimusten ja kulttuurisiteiden yhdistämä Suur-Suomi. ...

Akateeminen Karjala-Seura kulkee johdonmukaisesti kohti päämääräänsä antamatta ajankohtaisten olosuhteiden vaikuttava vakaumukseensa: *voimakkaan kansallistunnon elähdyttämä kansallistalvio, jossa molemmilla kieliryhmillä on väestösuhdeperiaatteen mukaiset oikeudet, on ainoa kestävä pohja, jolle koko Suomen heimon onnellinen tulevaisuus, Suur-Suomi, voidaan rakentaa.*

Suomalainen talonpoikaisväestö ja kansallismielinen sivistyneistö ovat ne tekijät, jotka välittömään yhteistyöhön yhtyneinä pystyvät kokoamaan kansamme tämän ohjelman taakse.

Tältä näkökannalta Akateeminen Karjala-Seura arvostelee kulloinkin tilannetta ja määrittelee kantansa ajan kysymyksiin.»⁵⁵

Julkilausuma korosti ensimmäisessä kappaleessaan seuran kansallisuus- ja ulkopoliittista lähtökohtaa, yhteistä perustaa. Sitteen se vahvisti kieliohjelman pohjaksi väestösuhdeperiaatteen ja löi lukkoon sosialisminvastaisen eheytysohjelman: ylioppilaat + talonpojat. Nämä periaatteet eivät kuitenkaan riittäneet ohjeeksi »ajan ky-

⁵⁴ Kolmannella paikalla käväisivät lyhyellä pestillä peräkkäin ylioppilaat Aarne Kovero ja Arvi Pulli, jotka eivät olleet näkyviä kiistelyissä.

⁵⁵ SH 10/1930, s. 209. Poisjäätetyssä osassa toistetaan ohjelman tarkoituksypäälää. Kursivointi alkuperäinen.

symyksiin»: oliko kielipoliittinen linnarauha hyväksyttävä ja kuka puhui talonpojan äänellä, Leinonen vai Kosola? Periaate- ja valtakäsiistä jäi jatkumaan.

Seuran johto pyrki kuitenkin sekä osoittamaan yleisen kannatuksensa että parantamaan joukkojensa valvontaa ja etenkin lopettamaan julkiset ja pitkäaikaiset kärhämöinnit, jotka tietysti vahingoittivat seuran kuvaa. Kiertokirjeessä lähetettiin kaikille jäsenille (kerran toistettunakin) kysely annetun julkilausuman hyväksymisestä. Tämä merkitsi kannatustiedustelun ulottamista myös jo maakuntiin siirtyneiden jäsenten piiriin.

Palautuksia ilmoitettiin saadun enemmistöltä eikä kielteisiä vastauksia lainkaan. Jäsenten oikeutta arvostella hallituksen ja yleisten kokousten päätöksiä rajoitettiin vain seuraavaan kokoukseen saakka ulottuvaksi, sotilaskurin velvoitetta teroitettiin uudelleen mieliin ja osakuntien osastot jaettiin joukkueisiin ja ryhmiin ohjauksen ja valvonnan helpottamiseksi.⁵⁶

Kannatustiedustelu lienee käsitettävä lähinnä avoimeksi luottamuslauseen hakemiseksi uudelle johdolle. Sanontojen tulkintamerimielisyyksiähän se ei miksikään muuttanut.

Repeämä syvenee: kyyditykset

Lapuanliikkeen johto – joka päinvastaisista väitteistään huolimatta ohjasi kyyditystoimintaa Lapualta ainakin suureksi osaksi – oli jo vaalitaisteluun valmistauduttaessa määrännyt kyyditykset lopetettaviksi. Silti vielä 14.10. tapahtui koko kansaa järkyttänyt entisen presidentin K. J. Ståhlbergin ja hänen puolisonsa kyyditys Kuloosaaresta Joensuuhun.

Selviytyäkseen syntyneestä mielipidemyrskystä ja valtiovallan vaatimuksista Lapuan johto määräsi kyyditsijät toteuttamaan uhmakkaan joukkoilmoittautumisen viranomaisille (mukaan tuli tutkimuksia vaikeuttamaan myös puuhan kannattajia, jotka eivät kuitenkaan olleet itse olleet mukana). AKS-mielisten ylioppilaiden

⁵⁶ AKS kiertokirje 13 (1.11.1930), s. 7–8, 11–12; 14 (22.12.1930), s. 7, 12.

kannatusta asialle kuvaa se, että ilmoittautujien suurkokous järjestettiin Ostrobotnialle 20.10., ja samalla kun lähetystö lähti vie-
mään ilmoittautumislistoja viranomaisille 60-miehinen ylioppilas-
joukko marssi Ostrobotnialta pääministerin asunnoille tervehti-
mään Svinhufvudia laululla.⁵⁷

Vaikka »Plootuvuori» oli poliittisten linjanvetojensa tähden ollut aktivistien inhoama mies jo jääkäriliikkeen ja Tarton rauhan ajoista saakka ja tiukan laillisuuskantansa takia leimautunut lapuanliikkeen keskeiseksi vastustajaksi suomenkielisissä porvarillisissa piireissä, tämä operaatio käänsi mielipiteitä laajasti lapuanliikettä vastaan. Myöskään AKS ei hyväksynyt tekoa. Vilho Helanen oli ylioppilaskunnan puheenjohtajana mukana ottamassa entistä presidenttiä vastaan Helsingin rautatieasemalla ja esitti pahoittelunsa tapahtuneesta.⁵⁸

Pian paljastui kuitenkin, että yksittäisiä AKS:läisiä oli ollut keskeisesti kyyditystä järjestämässä. Tuomioistuimen ratkaisevaksi määrittämän puhelun kenraali Walleniuksen käskystä soittanut everstilutnantti Eero Kuussaari oli AKS-veteraani, ja käytännössä asian järjesti Helsingissä AKS:n ja lapuanliikkeen keskeinen yhdys-
henkilö Mikko Jaskari. Kuussaari ei enää ollut AKS:n eteen haas-
tettavissa, mutta Jaskarin kuulustelemista varten perustettiin eräänlainen »kunniatuomioistuin». Jaskari ei kuitenkaan suostu-
nut vastaamaan sen kysymyksiin, vaan poistui heitettyään seuran jäsenmerkin lattialle. Hän oli edellisenä vuonna ollut AKS:n hallituk-
sen jäsen ja 1930 hänet oli valittu ylioppilaskunnan hallituk-
seen, mutta hänen ensisijainen lojaalisuutensa ei ollut enää kohdis-
tunut seuraan.⁵⁹

⁵⁷ J. Siltala, m.t., s. 394–401 ilmoittautumisesta, sen taustoista ja silloisista mielialoista. E.W. Juva, m.t., s. 408–10.

⁵⁸ Y. Vuorjoki, Kansakunnan peitsi, VII luku, l. 6. Tapauksen tuomitsi jyrkästi myös Suomen Heimo, 10/1930, s. 211.

⁵⁹ Walleniuksen – Kuussaaren – Jaskarin yhteys on varma tosiasia. Kysymys Jaskarin varsinaisista toimeksiantajista – operaation lopullisesta hyväksyjästä ja sen rahoittajasta – sekä sen todellisesta tarkoituksesta jää silti avoimeksi. Vaihtoehtoisia teorioita ja indisioita on. Niillä ei kuitenkaan ole yhteyttä AKS:ään sen paremmin kuin tapauksen virallisella selvitykselläkään.

Vastapuolet järjestäytyvät

Kommunistilakien hyväksyminen ei lopettanut kuohuntaa maassa, jonka oloja rasitti vielä syvä talouspula. Suomen Lukko haihtui taustaan, kun lapuanliike ryhtyi järjestäytymään vuoden 1930 lopulla ja halusi kääntää valtakunnan suuntaa jyrkemmin oikealle – vuoden 1918 valkoisten voiton täydentämiseksi eheyttämisen sijasta kaiken »punaisen», myös sosiaalidemokratian, maahan lyömisellä ja rukkaamalla valtiosääntöä vahvaa hallitusvaltaa ja perinnällisen vallasväen – talonpojat mukaan luettuina – johtoasemaa pönkittäväan suuntaan.

Toisaalta Ståhlbergin kyyditys, muiluttajien uhmakas joukkoilmoittautuminen ja vuoden 1931 presidentinvaalia edeltäneet kiihkeät tunnelmat johtivat myös porvarillisen laillisuusrintaman järjestäytymiseen ja maalaisliitossa keskustalaisen linjan ja »lapualais-maalaisliittolaisten» vähemmistön välienselvittelyyn.

Kun aikaisemmin vain valtuuskunnan löysästi johtama lapuanliike ryhtyi luomaan järjestökoneistoa syksyllä 1930, sen alkuperäistä linjaa tukenut AKS huolestui. Räikkönen yritti ylläköllä perustaa liikkeelle Helsinkiin paikallisosaston jo elokuussa 1930, ja siitä AKS sanoutui heti irti. Yritys kuivui muutenkin kasaan. Seuran hallitus kutsui kokoukseensa 23.9. Kosolan ja Talvelan keskustelemaan yhteistyön jatkamisen edellytyksistä. Vieraat puhuivat kielirauhan puolesta, ja AKS puolusti suomalaisuuden asian edistämistä niin voimallisesti, että vieraat poistuivat kokouksesta tuohuneina kesken kaiken. Liike oli kuitenkin vahva isänmaalliseksi käsitetty voima, eikä siitä haluttu ilman muuta irtautua, vaikka suhteiden katkaisemisella uhattiinkin.⁶⁰

Kun liikkeen valtakunnallista järjestäytymistä ryhdyttiin kehittämään, hallitus lähetti seuran edustajaksi Lapualla 22.–23.11.1930 pidettyyn kansalaiskokoukseen R. G. Kallian. AKS toivoi liikkeen organisoituvan ilman kiinteää järjestömuotoa ja välttävän siten puolueiden otteen (eli jättäytyvän laajaan joukkokannatukseen nojaavaksi painostusryhmäksi). Erityisesti haluttiin

⁶⁰ J. Saukkonen, m.t., s. 75–76. A. Uino, m.t., s. 220.

poistaa helsinkiläisten puolue- ja puuhamiesten vaikutusvalta (nimiä mainitsematta olivat tulilinjalla ilmeisesti Donner kaksikielisine ystävineen ja Räikkönen). Lisäksi vaadittiin, ettei liike saisi sekaantua kielikysymykseen »missään muodossa».

Kallia sai mielestään tyydyttävät vakuutukset kuten Helanen edellisenä kesänä ja ilmoitti saaneensa tehtäväkseen »muutamien AKS:läisten kanssa» liikkeen suomenkielisen alaostaston perustamisen Helsinkiin.⁶¹

Lapuanliikkeen paikallistoiminta Helsingissä järjestettäessä kielirauh miehet kuitenkin kaappasivat sen sekä liikkeen äänenkannattajaksi pääkaupunkiin perustetun Ajan Sana -lehden haltuunsa. Lehden päätoimittajaksi tuli AKS:n alkuvaiheen jäsen ja tukija, Iltalehden entinen toimittaja Emerik Olsoni, joka taustajoukkoineen sitten kuuli kunniansa Suomen Heimon palstoilta.⁶²

Urho Kekkonen puolestaan kirjoitti jo syyskuussa 1930, Suomen Heimon pakinoinnin lopettaessaan, tiukkoja vaatimuksia järjestyksen palauttamisesta ja vastusti »ns. isänmaallisia vaaliliittoja», joiden puolesta AKS työskenteli, maalaisliiton uudessa lapualaisvastaisessa helsinkiläisessä äänenkannattajassa Suomenmaassa. Tästä lehdestä taas tuli hetkeksi Suomen Heimon nimimerkkien silmätikku, jonka kanssa sanan miekkoja miteltiin.

Kuka lieneekään ollut Suomenmaassa AKS:ää moitiskellut »Lueskelija», hän sai Suomen Heimossa raikuvia korvapuusteja opportunistista, AKS:n mieltämisestä »astinlaudaksi», mm.: »Kun ei ole tullut 'päällysmiehen' paikkaa, vaikka kuinka olisi hosenut, niin on täytynyt muuttaa apajaa ja siirtyä puoluepolitiikkaan. ... Kyllä sellaisilla 'periaatteilla' voi päästä vaikka ministeriksi ... Toivottavasti maalaisliitto ja kaikki muutkin puolueet hankkivat ... sellaisen tuulimyllyn, että se puhaltaa varmasti ulos

⁶¹ AKS-kiertokirje 14, 22.12.1930, s. 6. Toisin kuin tyytyväiset neuvottelijat Helanen ja Kallia Martti Haavio muistaa olleensa mukana Kosolalle vaatimuksia esittäneessä AKS:n lähetystössä – ajankohtaa ja tilannetta määrittelemättä – ja »sen ylimielisen tavan, jolla puheeseemme suhtauduttiin». V. J. Sukselainen, työ ja toiminta, s. 81.

⁶² Kosolan erilaisista valtakirjoista ja osaston perustamisvaiheiden surkukupaisuuksista J. Saukkonen, m.t., s. 78–79. Saukkosen mukaan hän itse oli Kallian kanssa »tarkkailijana» kokouksessa. Polemiikkia mm. SH 12/1930, s. 272, 274; 1/1931, s. 16, 21.

tämäntapaiset vanhat ja nuoret periaatteettomat ammattipoliitikot ...»⁶³

Suomen Heimion kirjoituksissa taas suhtauduttiin ymmärtävästi lapuanliikkeen kärsimättömyyteen sen tekemiä laittomuuksia valitellen ja niistä myös liikkeeseen pesiytyneitä hämäämiehiä syyttäen, mutta pidettiin perussyynä heikkoja hallituksia, jotka eivät olleet kyenneet johtamaan maata määrätietoisesti kansallisten tarpeiden mukaiseen suuntaan. Jarruiksi nähtiin vasemmisto ja ruotsalaiset.⁶⁴

AKS:n sisäisen pyykin julkisen pesemisen hillitsemiseksi syksyllä 1930 hyväksytty sääntö, joka kielsi tehtyjen päätösten myöhemmän julkisen arvostelun, merkitsi tietysti käytännössä hallituksen enemmistön pitkälle menevää saneluvaltaa. Juuri tässä vaiheessa AKS oli hankkinut kutakuinkin täydellisen yksinvallan ylioppilaspolitiikassa, joten sen ruoriin pääsemisestä tuli poliittisesti tärkeä tavoite.

Vallitsevassa tilanteessa keskustasuuntaus oli hyökkääjän roolissa, asemaansa puolusti suunta, joka mielsi lapualaisuuden yhäkin vielä »kansanliikkeeksi» ja kansallismielisiä yhdistäväksi tekijäksi (kunhan se saataisiin rauhallisiin ja suomalaiskansallisiin uomiin).

Lojaliteettien ristiriita kärjistyy

Lapuanliikettä vierastavien jäsenten piirissä virisi eroamisajatuksia jo syksyllä 1930.⁶⁵ Riitojen syvenemistä AKS:ssä epäilemättä vauhditti maalaisliitossa syksyllä 1930 aloitettu ja helmikuussa 1931 mm. useiden Helsingin »lapualais-maalaisliittolaisten» puolueesta erottamisiin johtanut rajanveto lapuanliikettä vastaan.

⁶³ A. Uino, m.t., s. 216 ja alav. 8, 232-33, 445, alav. 36. Kekkonen käytti Suomenmaassa eri nimimerkkejä. SH 11/1930, s. 247 ja 253 (lainaus »Lueskelija N:o 2;n» pakinasta).

⁶⁴ Aikaisemmin selostettujen kirjoitusten lisäksi mm. –Sela- (V. J. Sukselainen), SH 11/1930, s. 250.

⁶⁵ Martti Haavio muistelee seuran syyskuun kokouksen jälkeen saamaansa eroajatusta käsittelevää kirjettä, joka sisälsi (nimeämättömän) allekirjoittajan vihjauksen joukkoeron mahdollisuuteen. V. J. Sukselainen, työ ja toiminta, s. 83. Kekkoselle asiasta kirjoitti Kaarlo Hillilä, A. Uino, m.t., s. 219.

Kekkonen otti julkisuudessa aktiivisesti kantaa asiassa ja oli V. A. Heiskasen kanssa mukana erottamisia toteuttamassa. Haavion ja Niilo Kärjen kanssa Kekkonen oli myös perustamassa Porvooseen lapualaisvastaista sanomalehteä, Uudenmaan Sanomia.⁶⁶

Tämä rajanvetoprosessi vähintäänkin pakotti jo poliittisen jalsansijan puolueessa hankkineita miettimään lojaliteettiensa suuntaa – AKS:n valloittamista tai seurasta eroamista. Myös vuoden 1931 presidentinvaali oli vedenjakaja: Suomen Heimossa Svinhufvudia tervehdittiin innostuneesti, Kekkoselle vaalin tulos oli paha pettymys.⁶⁷

Kesällä 1930 voitiin mahdollisuuksia saada AKS valloitetuksi lapualaisvastaisten kielitaistelijoiden käsiin arvioida toiveikkaasti.⁶⁸ Kekkoson ja hänen kannattajiensa motiiveja seuran hallituksesta eroamiseen ei ole osoitettu. Uino arvioi eron heikentäneen heidän mahdollisuuksiaan saada seura käsiinsä – toisaalta voitaisiin olettaa sen vapauttaneen heidät avoimeen oppositiotoimintaan uusien kurinpitopykälien ja hallituksen sisäisen lojaalisuusvelvoitteen estämättä.

»Keskustapoliitikkojen» ryhmä alkoikin pitää omia ryhmäkouksiaan, ensimmäisen kerran seuran historiassa (Kailan alkuai-kojen »salaseurat» eivät olleet oppositioliikkeitä).⁶⁹ Ryhmä lienee ollut tässä vaiheessa löyhä keskustelukerho – erillisestä ryhmätöiminnasta ei merkkejä ole – ja tietysti vaihtoehtoinen esikunta seuran ottamiseksi haltuun, jos tapahtumien kehitys toisi siihen tilaisuuden.

⁶⁶ A. Uino, m.t., s. 224, 228–30, 233–35.

⁶⁷ SH 2/1931, s. 26 (pääkirjoitus »Selville vesille»). A. Uino, m.t., s. s. 233.

⁶⁸ Jussi Koskiluoma oletti kesällä 1930 Kekkoson ja Haavion kielipoliittisten ja lapualaisvastaisten näkemysten vastaavan seuran yleistä mielipidettä. A. Uino, m.t., s. 213.

⁶⁹ A. Uino, m.t., s. 219–20. Uino ja hänen lähteensä eivät määrittele piirin jäseniä. Ohto Oksala luettelee »sakkiiin» kuuluvina itsensä lisäksi Kekkoson, Jalannin, T. Karilaan, Teljon ja O. Wanteen. Sama, s. 218. Kannanottojensa nojalla myös Hillilä ja Koskiluoma kuuluivat ryhmään. Sama, 210, 213. Sukselaista ei näissä yhteyksissä mainita. Käytettävissä olleiden päiväkirjamerkintöjensä mukaan myös hän oli jo varhain lapualaiskriittinen. Mainitsematta ovat jääneet myös Suomenmaan toimittaja Johannes Tamminen sekä V. A. Heiskanen, joiden puuttuminen »sakista» oli tuskin mahdollista heidän muun aktiivisuutensa perusteella.

Kansanliike radikalisoituu

Lapuanliikkeen kansansuosio alkoi laskea, kun alkuperäinen tavoite oli saavutettu, kommunistien julkinen toiminta lopetettu. Liike – ja sen rinnalla AKS – oli ollut yleisporvarillisten »isänmaallisten vaaliliittojen» menestyksekkäs taustavoima – mukaan oli saatu myös maalaisliitto ainakin osaksi sekä edistys vaalipiirien valtaosassa ja tavoiteltuun tulokseen päästy.⁷⁰

Ryhmädynamiikan yleisten sääntöjen mukaisesti liikkeen kova ydin ei tyytynyt saavutukseen, vaan asetti uusia, radikaalimpia tavoitteita, joita jyrkimmät olivat aikaisemminkin esitelleet. Toiminta suunnattiin nyt sosiaalidemokraatteja – »kansainvälistä marxilaisuutta» – vastaan. Tosin varsinaista ohjelmaa ei koskaan saatu aikaan, joukko oli siihen liian erimielistä.

Kyydityksissä omavaltaisuuksiin, »Lapuan lakiin», mieltyneet löysivät uutta puuhaa, kun valtiovalta palautti kommunistisilta yhdistyksiltä takavarikoituja työväentaloja sosiaalidemokraateille. Niitä ryhdyttiin väkisin sulkemaan – erityistä huomiota herätti Lapuan työväntalon ovien ja ikkunoiden kiinninulaaminen syyskuussa 1931.

Tämä jatkotoiminnan linja oli muovautumassa, vaikka ei tietenkään selvänä nähtävissä silloin, kun lapuanliike ryhtyi marraskuussa 1930 järjestäytymään (kiinteä järjestö syntyi keväällä 1931) ja sai AKS:n ehdollisen tuen. Tuon kokouksen aikana oltiin vielä vaalivoiton jälkitunnelmissa; kommunistilait oli juuri allekirjoitettu.

Helsingin herraklikit ja kansan asia

AKS:n kannalta »isänmaalliset vaaliliitot» 1930 olivat ilmeisen lupaa enne »kansallisen katto-ohjelman» menestymismahdolli-

⁷⁰ Vaikka ilmapiiri ja äärivasemmistolaisiin äänestäjiin kohdistettu ilmeinen painostus lie-
nevät marginaalisesti vaikuttaneet tulokseen, mielialoja kuvaava tosiasia kuitenkin on, että
vuoden 1930 vaaleissa ylitettiin ensi kerran miljoonan äänestäjän raja ja äänestysprosentti
(65,9) oli korkein kymmeneen vuoteen eikä hylättyjen äänten prosenttiosuus (0,5) tai määrä-
kään poikennut normaalista.

suuksista. Ensimmäisen kerran oli saatu kaikki porvarilliset puolueet yhteisrintamaan yhden kansallisen tavoitteen – valtakunnalle vaarallisen viidennen kolonnan nujertamisen – hyväksi. AKS:lle seuraava tavoite ei ollut sosiaalidemokraattien peittoaminen, vaan muiden – puolustus-, heimo- ja kielipoliittisten – ohjelmakohtien saaminen suomenkielisten porvarillisten puolueiden yhteiseksi linjaksi, mitä oli aikaisemmin yritetty erikseen yksittäisten puolueiden piirissä, sekä tietysti rintaman laventaminen maltilliseen vasemmistoon, SDP:n linjan muuttaminen.

Tämä tavoite tekee mielekkäiksi AKS:n lapuanliikkeen järjestäytymiskokoukselle marraskuussa esittämät toivomukset – että se ei omaksuisi kiinteää järjestömuotoa eikä päästäisi Helsingin poliittisia pyrkyreitä ohjailijoikseen, vaan pysyisi maakuntien löyhänä, mutta laajana painostusvoimana puolueiden »paimentamiseksi» kansallisten tavoitteiden taakse.

Helsingin politikoivissa piireissä oli tietysti tilaisuutta tavoittelevia »esikuntia ilman joukkoja». ⁷¹ AKS:llä, jonka jäsenistä jo lähes puolet oli hajaantunut leivän perässä maan eri puolille ja joka mm. osakuntien kautta operoimalla saattoi »peittää maan» innokkailla propagandisteillaan, oli sen sijaan laaja kosketuspinta ei-sosialistisen väestönsosan syviin riveihin. Siksi löyhä painostusryhmärakenne olisi ollut AKS:n vaikutusmahdollisuuksille edullinen.

»Helsingin politikoivat herrat» vetivät kuitenkin pitemmän korren, vaikka liikkeen muodollinen johto jäikin Lapualle: lapuanliikkeestä tuli maaliskuussa 1931 rekisteröity yhdistys, jolla tosin oli sisäisten erimielisyyksien takia suuria vaikeuksia ohjelman luomisessa marxilaisuuden nujertamista ja »poliittisen elämän tervehdyttämisen» yleisluonteista vaatimusta tarkemmin. ⁷²

Liikkeen pyrkimykset valtakunnan politiikassa kilpistyivät jo toisen kerran Svinhufvudiin, joka presidentiksi tultuaan (samoin

⁷¹ Artturi Vuorimaa, joka toimi jonkin aikaa lapuanliikkeen sihteerinä, luettelee muistelmissaan 20 muutosta ajavaa järjestynyttä joukkoa (yhtenä myös AKS), mm. useita kansallissosialistisia ryhmiä. Luettelo ei tietenkään ole täydellinen ja siitä puuttuvat epäviralliset ryhmät. A. Vuorimaa, *Kokenut kaikki tietää* (Porvoo 1967), s. 230–31. Henrik Ekbergin m.t. käsittelee aihepiiriä vuodesta 1932 lähtien.

⁷² M. Ahti, *Kaappaus?*, s. 129–33.

kuin pääministeriksi tullessaan) ilmoitti neuvottelevansa hallituksen muodostamisesta vain eduskuntaryhmien kanssa. Liikkeessä ja sen liepeillä alkoivat itää vallankaappausaaveet.⁷³

Lapualaisten ja »pulaliikkeiden» omavaltaisuuksien jatkuessa tiivistyi vastapuolella laillisuusrintama. Syksyllä 1930 syntynyt maalaisliiton, edistyksen ja RKP:n lapualaisvastainen salainen yhteistyöjärjestö »Isänmaan ja lain puolesta» elvytti toimintansa johtavien jäsentensä joukossa Urho Kekkonen.⁷⁴ Kekkonen toiminta maalaisliitossa ja ILP:n piirissä oli jo johdonmukaista lapuanliikkeen vastustamista – ja Kailankin mainittu rintamasuunnan vaihdos tapahtui kommunistilakien läpimenon jälkeen.

Taktista odottelua

Kun Kekkonen ystävineen toimi näin aktiivisesti lapuanliikettä vastaan, jota seuran hallitus taas halusi käyttää hyödyksi seuran omien ohjelmakohtien propagoimiseen, on selvää, että yhteiselo AKS:ssä oli enää vain taktista. Maalaisliitossa jo asemiin päässeen ryhmän kohdalla oli selvää, että puolueen irtautuessa lapuanliikkeestä ja erottaessa lapualaismielisiä jäseniään valinta oli väistämätön.⁷⁵ AKS oli joko vallattava omiin käsiin tai jätettävä.

Pelissä oli myös koko ylioppilaspolitiikan sekä AKS:n valtaaman Suomalaisuuden Liiton suunta. Liiton puheenjohtajana oli kevästä 1930 Kekkonen, varapuheenjohtajana Haavio ja pääsihteerinä Yrjö Vuorjoki. »Keskustapoliitikkojen» oli valittava vain oikea taktiikka, oikea aihe ja oikea hetki ratkaisutaisteluun tai lähtöön. Kun joukko ei lähtenyt jo lukuvuoden 1930–31 aikana, jolloin maalaisliitto veti rajan lapuanliikettä vastaan

⁷³ M. Ahti, m.t., s. 133–42. A. Vuorimaa, m.t., s. 222–23.

⁷⁴ M. Ahti, m.t., s. 139–40; Juhani Mylly mainitsee maalaisliiton edustukseksi ko. järjestön sisäpiirissä Suomenmaa-lehden yhteistyökolmikton K. T. Jutila (silloinen päätoimittaja) sekä AKS:läiset Urho Kekkonen (nimimerkkikirjoittaja) ja Johannes Tamminen (tuleva päätoimittaja). J. Mylly, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2, (Helsinki 1989), s. 286.

⁷⁵ Maalaisliitto sinetöi lapualaisvastaisen kantansa ylimääräisessä puoluekokouksessaan 29.–30.11.1930, ja pian käynnistyivät jo mainitut erottamiset. Sama, s. 268–69.

ja ainakin Kekkonen ja Tamminen toimivat kompromissittomasti tällä linjalla, järjellinen syy voi olla vain voiton toivo AKS:n piirissä.

Oli järkevää odottaa, että lapuanliikkeen omavaltaisuuksien jatkuminen, jyrkkenevät vaatimukset sosiaalidemokraattien vaien-
tamisesta sekä vuoden 1931 loppua kohti yltyvät huhut vallan-
kaappausvalmisteluista ja sisällissodan uhasta käännätyisivät myös
yhä useampia isänmaallisia ylioppilaita sitä vastustamaan. *Ulko-
parlamentaarisen* painostuksen hyväksyminen hallituksen ja parla-
mentin taivuttamiseksi toimiin kumouksellista viidettä kolonnaa
vastaan ei toki ollut sama asia kuin *antiparlamentaarisen* linjan
kannattaminen laajan kansanosan äänivallan viemiseksi, mihin
suuntaan lapuanliike oli lähtenyt.

Aikalaisille kuva ei ilmeisestikään ollut yhtä selkeä kuin jälki-
viisaille, eikä usko sosiaalidemokraattien perimmäiseen parlamen-
taarisuuteen ollut vielä vuosiin horjumaton lapualaisvastaisissa-
kaan piireissä, kuten mm. edellä esitetyt Kekkonen ja Paasikiven
mielipiteet osoittavat.

Kun otetaan huomioon »keskustapoliitikojen» AKS:n ulko-
puolella aloittama toiminta, on merkittävää, että he – 12 jäsentä –
toivat AKS:n yleisen kokouksen hyväksyttäväksi 1.2.1931 julki-
lausumaesityksen, jossa tosin esitettiin irtautumista lapuanliik-
keestä, mutta samalla haluttiin ilmaista järkkymätön kannatus sen
aikaisemman toiminnan päälinjalle, »kommunismiin täydelliselle
nujertamiselle».

Kekkonen muotoilemaksi sanotussa tekstissä ei puhuttu sanaa-
kaan liikkeen muuttumisesta kansanvallalle vaaralliseksi eikä käy-
tetty muita tämääntäviä argumentteja. Siinä mainittiin lapuan-
liikkeen virheenä *ainoastaan* kielirajan ylittävä yhteistyö, jonka ta-
kia se oli »suomalais-kansallisen valtioajatuksen» vastainen. Lähe-
tekirjelmässä tosin moitittiin lapuanliikettä kokoomuksen johtoon
alistumisesta ja sen presidenttiehdokkaan suosimisesta.

AKS:n valtaa pitävä suunta, jonka mielipidettä ei siis nouda-
tettu liikkeen parhaallaan järjestäytyessä yhdistyspohjalle, ei suin-
kaan mieltänyt itseään liikkeeseen sitoutuneeksi. Kekkonen julki-
lausumaesitys hylättiin Yrjö Vuorjoen esityksestä; hän totesi, ettei

sellaisesta voida erota, mihin ei ole liityttykään.⁷⁶

Laajalle levinnyt kansanliike oli niin houkutteleva kanava maanpuolustus-, heimo- ja kieliensioiden propagoinnille, ettei ovia haluttu sulkea. Sitä paitsi joukossa oli niin paljon aktiivilapualaisia, ettei toisaalta heitäkään haluttu ajaa valintatilanteeseen. Jos olivat ovet avoinna keskustalaisille, ne pidettiin avoinna myös toisaalle ottamatta kantaa kaikkiin lapualaisuuden merkeissä esitettyihin eri koplakuntien ohjelmavaatimuksiin.

Vuosi 1931 toi lisäksi seuralle niin runsaasti käytännöllisiä toimintavaatimuksia – Inkerin suurkarkotukset alkoivat, kotimaassa jatkuivat yliopistotaistelu ja kiistely ruotsinkielisten kuntien suomenkielisistä kansakouluista – ettei lapualaisuuteen ja sen kehitykseen ole näköjään ehditty tai haluttu ottaa kantaa lainkaan.⁷⁷ AKS ikään kuin istui aidalla – kuten kokoomuspuoluekin – odottamassa, olisiko lapuanliikkeestä jatkossa enemmän hyötyä kuin vahinkoa omille päämäärille.

Ratkaisuun, joka nimenomaan »keskustapoliitikkojen» kannalta oli väistämätön, tultiin kevättalvella 1932 Mäntsälän kapinan myötä.

⁷⁶ AKS kiertokirje 15, 30.3.1931, s. 8. A. Uino, m.t., s. 225–56.

⁷⁷ Vuoden 1931 vuosikertomuksessa ei mainita mitään lapuanliikettä koskevaa, ei edes 1.2. pidetyn kokouksen kiistaa.

9. Mäntsälän kapina ja »keskustapoliitikkojen» ero

Parlamentarismien kriisistä Mäntsälän kapinaan

Kun ratkaisevaan yhteenottoon tultiin kevättalvella 1932, keskustasuuntauksen kellokas Kekkonen oli Saksassa stipendimatalla. Hän piti yllä yhteyttä ystäviinsä kirjeitse, ja käytännön toimet Helsingissä olivat muiden käsissä huhtikuulle asti. Asiat kärjistyivät murtumispisteeseen Mäntsälän kapinan yhteydessä helmi-maaliskuun vaihteessa.

Vanha laillisuustaistelijä Svinhufvud ei ollut pääministerinä eikä presidenttinä osoittautunut lapualaisten mieheksi, niin kuin nämä olivat toivoneet vuosien 1930–31 vaaleissa häntä tukiessaan. Mäntsälässä oli tarkoitus iskeä kipinä ruutitynnnyriin, ja liekkien piti levitä kautta maan. Päävaatimus oli marxilaisuuden eli sosiaalidemokratiankin nujertaminen ja vähimmäistavoitteena »hallitussuunnan muuttaminen». Maassa oli maalaisliiton J. E. Sunilan johtama kaikkien porvarillisten puolueiden yhteishallitus, siis lapuanliikkeen alkuperäistä kannatuspohjaa pitkälle vastaava koalitio.

Näin selvä asettuminen parlamentaarista hallitustapaa vastaan ja pyrkimys lähes puolen kansan diskriminointiin ajoi kuitenkin liikkeen lopullisesti ääriinurkkaan, vaikka kokoomuksessa ja maalaisliiton oikeistosiivessä vielä myötätuntoakin sitä kohtaan tunnettiin. Koska kyseessä oli vuoden 1918 aseveljien välinen mittelö ja vasemmiston perimmäisiin tarkoituksiin kohdistuvat epäluulot istuivat syvässä, epäröinti porvarillisissa piireissä oli tuntuvaa, vaikka Svinhufvud ja hallitus ottivat haasteen tiukasti vastaan.

AKS:n kannalta katsottuna maan hallituksen kokoonpano oli

RKP:n mukanaoloa lukuun ottamatta periaatteessa sen painostusryhmätoiminnan kannalta otollinen. Erityisenä silmätikkuna oli tosin RKP:n kielipoliittisesti jyrkimpään siipeen ja samalla vankasti lapualaisvastaiseen linjaan lukeutuva sisäministeri Ernst von Born. Etenkään hänen poistumistaan vallan näyttämöltä ei AKS:n kumpikaan siipi olisi itkenyt. Lapualaisten pitemmälle menevistä ja kapinaviikolla eri tahoilla erilaisista tavoitteista on erilaisia käsitteitä, jotka eivät ole yhteydessä AKS:n toimintaan.

AKS oli virittänyt yliopiston suomalaistamiskamppailunsa siihen asti suurimman rynnäkön – luentolakon ja siihen liittyvän propagandakampanjan¹ – helmikuun viimeiseksi viikoksi. Seuran tavoitteiden kannalta lapuanliike pilasi hyvän hankkeen, sillä Mäntsälän tapahtumat alkoivat vyöryä lauantaina 27.2., opintolakon lopettamispäivänä, jolloin Vanhalla ylioppilastalolla pidettiin asiaa tukeva suuri kansalaisyhteiskunta – mutta tavoiteltu propagandahyöty jäi suurempien uutisten jalkoihin.

Luentolakkoviikon aikana jännitys kiristyi Mäntsälässä jo kertaalleen siirretyn ja peruutettavaksi vaaditun sosiaalidemokraattien puhetilaisuuden takia. Puhujan kokoomukselainen menneisyys ja eräät henkilösuhteet saivat Mäntsälän vuodelta 1918 henkiin jääneet porvarilliset mahtimiehet julistamaan: »Mikko Erich ei puhu Mäntsälässä» – ja pyrkimys SDP:n laillisen toiminnan vainoamiseen taas sai maaherran ja sisäministerin lupaamaan puhetilaisuudelle suojeluksen. Puolin ja toisin ilmeisesti provosoitiin voimannäyttöä.

Helsingistä asti värvätettiin jo luentolakkoviikolla miehiä osoittamaan mieltään, ja kymmeniä helsinkiläisiä Ohkolaan lähtikin.² Sukselaisen mukaan seuran hallituksen jäsen Yrjö Kilpeläinen soitti hänelle jo 27.2. kertoakseen eräiden AKS:n jäsentenkin aikeista lähteä sinne aseet mukana.³

¹ Seuran kielipoliittinen aktiivisuus käsitellään teoksen 2. osassa.

² M. Ahti, Kaappaus?, m.t., s. 156. Värväyskeskukset toimivat Helsingin Rintamamiesyhdistyksessä ja hotelli Hansassa.

³ V. J. Sukselainen, muistelmakäsikirja, l. 157.

Porvarillinen kenttä hajalla

Kun Mäntsälän mellakka muuttui kapinaksi 28.2. ja lapuanliikkeen johto antoi sille tukensa vaatien hallitussuunnan muuttamista ja kehottaen kannattajiaan kokoontumaan aseistautuneina antamaan vaatimukselle pontta, kaikki porvarillisen Suomen puolueet ja joukkoliikkeet joutuivat toimintatavan valinnan eteen, niin myös AKS. Sen piirissä mielipiteiden hajonta oli sama kuin maan porvarillisen enemmistön keskuudessa yleensä – tiukimmasta laillisuuskannasta kiivaimpiin »kansalaissotaan johtavan marxilaisuuden» nujertamisen kannattajiin. Suurin osa rivimiehistä kaikissa piireissä varmastikin vain odotti henkeä pidätellen, mitä tuleman piti.

Lapuanliike ei ollut lähtenyt kansalaissotaa syyttämään – kenraalismiehen johdolla olisi pitänyt siinä tapauksessa toimia toisin – vaan luuli entisen valkoisen valtionhoitajan johtaessa maata saavansa äärimmilleen viedyllä painostuksella »valkoiselle Suomelle» sen voiton, jonka porvarillisten puolueiden riidat ja »vasemmiston liehittely» olivat sen mielestä vuoden 1918 jälkeen varastaneet. Siinä liike – joka vakuutti, ettei se halunnut toimia »valtiovaltaa vastaan» – yliarvioi voimansa ja kannatuksensa.

Maalaisliitto oli jo 1931 saanut erotetuksi näkyvimvät »lapualais-maalaisliittolaisensa» ja oli lujasti mukana »laillisuusrintamassa» edistyksen ja RKP:n valtasuunnan kanssa. Pesäeron tekeminen oli kuitenkin ollut vaikeaa etenkin monille puolueen eteläpohjalaisille kansanedustajille maakunnan rivimiesten vahvan lapualaismielisyyden takia.⁴

Kokoomuksessa, jonka kansanvaltaista mielenlaatua keskustassa epäiltiin,⁵ oli kahdenlaista ilmaa. Niinpä kokoomuksen 4 ministeristä (kokoomustustainen ulkoministeri mukaan luettuna) puolet erosi, kun hallitus otti käyttöön »kommunistilakien» myötä syntyneen tasavallan suojelulain 29.2. kapinan ja lapuan-

⁴ Juhani Mylly, m.t., s. 265.

⁵ Esim. J. Mylly, m.t., s. 287 (todetaan myös rinnasteinen epäluulo sosiaalidemokraatteja kohtaan), A. Uino, m.t., s. 249.

liikkeen kukistamiseksi. Tilalle löytyi eduskunnasta parissa päiväsä kokoomuslainen ministeri (toiseen virkaan, apulaissisäministeriksi, haluttiin kenraali)⁶

Jakautuneita olivat myös suojeluskunnat, ja armeijaa piti hallituksen käsissä ylin päällystö.⁷ Nuoremmissa upseeristossa – joka oli saanut kadettivuosinaan voimakkaita vaikutteita AKS:n nationalismista – havaittiin ja vieläkin enemmän oletettiin ilmenevän myötämielisyyttä kapinallisille.

Kapina yllätti kauan jatkuneesta huhumylystä huolimatta valtakunnan, ja erityisesti pääkaupungissa oltiin varpaillaan ensimmäisinä päivinä, ennen kuin Svinhufvudin ja hallituksen ote osoitautui pitäväksi.

Draamaa AKS:ssä – EK:n agentti ja kuriton pikkuveli

AKS:n johto oli juuri vaihtunut: puheenjohtajaksi oli valittu seurassa alusta asti mukana ollut valtalinjaa edustava veteraani Yrjö Vuorjoki ja varapuheenjohtajaksi valloitus- ja eroamisajatuksia hautoneen »keskustapoliitikkojen» piirin Sukselainen. Suuntausten pääkellokkaista Kekkonen oli poissa maasta ja Helanen puolestaan lapuanliikkeen valtuuskunnan jäsen kevästä 1931. Kekkonen läheinen puolue- ja AKS-toveri Kaarlo Hillilä mainitaan tässä vaiheessa »laillisuusrintaman» ILP-järjestön puuhamiesten joukossa.⁸

Tapaukset yllättivät tietysti myös AKS:n. Jäsenet kyselivät neuvoa toimistosta, uusi sihteeri Jussi Koskiluoma (samalla Ylioppilaslehden päätoimittaja) taas kysyi edeltäjältään Jussi Saukkoselta, mitä pitäisi vastata. Saukkonen kertoo suositelleensa lähdön kieltämistä sisällissodan vaaraan viitaten.⁹ Käytiin kiihtyneitä kes-

⁶ Sosiaaliministeriksi suostunut Erkki Paavolainen joutui puolueessa tosin ankaraan pölytykseen ja menetti seuraavissa vaaleissa kansanedustajanpaikkansa yhdeksi vaalikaudeksi. Jaakko Paavolainen teoksessa Karjalainen elämäkerrasto (Porvoo 1961), s. 359–60.

⁷ J. Mylly, m.t., s. 279–83. H. Raikkala, Suojeluskuntain historia III (Vaasa 1964), s. 48–50.

⁸ J. Mylly, m.t., s. 288.

⁹ J. Saukkonen, m.t., s. 81.

kusteluja ja pidettiin ilmeisesti monenlaisia epävirallisia palavereita ja virallisempiakin kokouksia.

Epäselvyyttä tapahtumien todellisesta kulusta AKS:n osalta lisäävät yksilölliset ratkaisut, AKS:ään vihamielisesti suhtautuvien lehtien julkaisemat uutiset, joissa puhuvat erilaiset »syvät kurkut», sekä tapahtumien jälkeen ilmennyt syytely toisaalta ja vähättely toisaalta. Lisäksi Mäntsälään ja muihin kapinan kannattajien kokoontumispaikkoihin tultiin ja mentiin vapaasti; Mäntsälässä itse käyneen AKS:läisen Aulis J. Alasen kertoman mukaan teitä lopulta vartioineen armeijan »saartorenkkaan» ohittaminen ei ollut mitenkään vaikeaa¹⁰ eikä Mäntsälässä käyneiden nimiä kirjattu, kuten ei tietenkään muualla koolla olleiden ryhmien.

Tiedustelua oli tietysti monitahoista, myös AKS:n ympärillä. Kallia, joka päivysti toimiston puhelimesta kapinaviikolla, oli varma siitä, että puhelinta kuunneltiin. ILP harjoitti omaa tiedusteluaan, mutta Kallian mukaan myös AKS lähetti omia lähettejään tilannetta tutkimaan ja sai tietoja korkeilta tahoilta.¹¹

Vuorjoki oli jo pitemmän aikaa epäillyt, että EK:lla oli oma urkkijansa seuran sisäpiirissä, ja näinä kiihkeinä päivinä agentiksi paljastui lyhyen ajan seuran sihteerinäkin toiminut hallituksen jäsen Yrjö Kilpeläinen (myöhempi »Jahvetti»), josta tuli ainoa seurasta erotettu hallituksen jäsen (Räikkönen oli saanut itse tehdä johtopäätöksensä).

Hänet saatiin kiinni toimittamasta eteenpäin kuumapäistä kannanottoa, jonka seuran sittemmin kadonneeseen »kronikkaan» oli kirjoittanut Yrjö Vuorjoen kiihkeämpi pikkuveli Risto.¹² Tämän uppiniskaisuudella veljeään kohtaan oli ilmeisesti vaikutusta pienen AKS:läisten ryhmän liikehtimiseen.

¹⁰ Prof. A. J. Alanen kertonut tekijälle.

¹¹ Leena Pylvänäinen, Oikeistoradikaalin profiili; R. G. Kallian poliittinen ajattelu 1922–1944 (pro gradu, Helsinki 1995), l. 57 ja siinä main. Kallian kirje sisarelleen. J. Mylly, m.t., s. 288. V. J. Sukselainen, main. käsikirj., l. 158.

¹² E. Haatajan myöhemmän muistikuvan mukaan Kilpeläinen oli irrottanut kronikasta ko. lehden, seuran oman selityksen mukaan kyseessä oli oikeaksi todistettu jäljennös. Säätio 47, haastattelu 46 (AKS:läisten ryhmä 1955). KA. AKS kiertokirje n:o 18 (14.5.1932), s. 2. Em. haastattelun tekijän P. Susitaipaleen saaman tiedon mukaan Kilpeläisen boksista löydettiin puolivalmis raportti.

Sanomalehtiväitteiden mukaan AKS:n toimisto oli yksi kapinallisten värväyskeskuksista ja sieltä lähti miehiä paitsi Mäntsälään myös muille kapinamielisten kokoontumispaikoille (itse Helsingissä ei kapinallisten puolesta mellakoitu). Yrjö Vuorjoki kiistää värväyksen.¹³

Toimistossa käytiin kuitenkin kiihkeitä keskusteluja, joissa lähtöhaluja esiintyi, ja erään kuulemani kertomuksen mukaan Yrjö Vuorjoen tullessa omasta huoneestaan nimenomaan kieltämään ketään lähtemästä, juuri Risto Vuorjoki oli hypähtänyt tuolistaan huutamaan: »Sinähän et minua komenna!»¹⁴ Lähtijöiden joukossa oli varmaankin Kallian mainitsemia tiedustelulähettejä, mutta myös muita.

Poliisi epäili Ostrobotniaa värväyskeskukseksi ja teki sinne kotitarkastuksen.¹⁵

Halukkaita ja harhautettuja Mäntsälän kävijöitä

Helanen oli lapuanliikkeen valtuuskunnan jäsenenä ainakin osan ajasta poissa Helsingissä, vielä Svinhufvudin radiopuheen jälkeenkin Riihimäellä pohtimassa kapinan tai painostuksen jatkamista, vaikka hän jälkiselvittelyissä väitti olleensa vain maaseudulla sukulaisvierailulla.¹⁶ Hänen kaikista liikkeistään ei ole varmuutta – ainakin maanantai-iltana hän näyttää olleen Helsingissä. Hänen henkilökohtaisesta vaikutuksestaan lähtijöiden tai seuran johdon asenteisiin ei ole tietoa säilynyt – mutta ainakin hänen kuulumisensa liikkeen valtuuskuntaan oli tunnettu asia ja tuskin vailta vaikutusta hänen henkilökohtaisten ystäviensä, kuten Yrjö Vuorjoen

¹³ Y. Vuorjoki, main. käsikirjoitus, XIII, l. 3–4. Hänen main. kuulustelupöytäkirjansa mukaan EK ei näytä olettaneen mitään sellaista (ei näköjään kysytty).

¹⁴ Yrjö Vuorjoki kertoo asian hiukan toisin ja sijoittaa kohtauksen Ostrobotnialle maanantaipäivään, jolloin koolla oli toistakymmentä AKS:läistä. Y. Vuorjoki, main. käsik., XIII, l. 3–4. Käsikirjoituksen kuvaus ei muilta osin täysin vastaa muiden lähteiden kertomaa Mäntsälän/Hämeenlinnan/Riihimäen matkoista.

¹⁵ M. Pohtola, m.t., s. 212.

¹⁶ K. M. Walleniuksen haastattelu, Säätio 46, haastatt. 37, KA. M. Ahti, Kaappaus?, s. 241. Suomen Sosialidemokraatti 30.4.1932.

ja Kallian suhtautumiseen. Tietenkin hänellä myös mm. ylioppilaskunnan puheenjohtajana oli arvovaltaa ja näkyvyyttä opiskelijamaailmassa muutenkin.

Yrjö Vuorjoki syyttää »joitakin koulupoikia» (lähemmin määrittelemättä) AKS:n nimen sotkemisesta kapinaan.¹⁷ Lehtiväitteen mukaan prof. A. J. Pietilä joutui »hakemaan poikansa pois Mäntsälästä».¹⁸ On epäselvää, keitä matkaan lähti ja missä vaiheessa: ennen Yrjö Vuorjoen kieltoa, sen jälkeen (lähetettyinä tiedustelijoina tai siitä välittämättä).

Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiiriin päällikön, AKS-veteraani Paavo Susitaipaleen mukaan hänen piiriesikuntaansa Keravalle törmäsi kapinan alkuvaiheessa muutamia mukaan haluavia AKS:läisiä, joita hän siinä vaiheessa varoitti hankkeesta, mutta päästi kaksi Riihimäelle, jonne lapuanliikkeen johto oli kerääntynyt. Toinen näistä oli Risto Vuorjoki.¹⁹ A. J. Alanen kävi yhden toverinsa kanssa Mäntsälässä omin neuvoin saarron jo alettua, ja Vuorjoki mainitseekin parin jäsenen käynnistä siellä kiellosta huolimatta.²⁰

Toisaalta lapuanliikkeen johdon kokoukseen Hämeenlinnaan ehti maanantaina 29.2. kymmenmiehinen AKS-joukko, joka sai tehtäväkseen puhelinpäivystyksen – ja Kosola oli hankkinut nämä miehet pyytämällä Helsingistä 4–5 sihteeriä avukseen. Eräät heistä matkustivat 1.3. aamuyöllä kenraali Walleniuksen kyydissä Mäntsälään, ja toiset pitivät myöhemmin Riihimäellä yllä kapinaesikunnan kulissia johdon paetessa vangitsemishanketta Mäntsälään.²¹

Mittavampi operaatio käynnistyi kuitenkin vasta tiistai-iltana

¹⁷ Vuorjoki Historiallisten seurojen muistitietotoimikunnalle 1969, I. 18; kopio K22 G:5–6.KA.

¹⁸ »Tursaan» pakina, Vapaa ylioppilas 2/1932 (9.3.). Pakinan »Antti» tunnistettavissa Pietiläksi. Tämä kävi joka tapauksessa Mäntsälässä »yksityisellä tarkastusmatkalla». M. Ahti, m.t., s. 186–87.

¹⁹ P. Susitaival, m.t., s. 119.

²⁰ Y. Vuorjoki, m. käsik., XIII, s. 4. Vuorjoki ei antamisensa selityksissä (kuulustelu, käsik. ja vastaus muistitietotoimikunnalle) »kavalla» Helasen mukanaoloa liikehinnässä, vaikka hän tuskin saattoi olla siitä tietämätön.

²¹ Säätiö 46, Erkki Kuussaaren ja K. M. Walleniuksen haastatt. (1955). Kuussaari muistaa myös muutamien mukana olleiden nimet. M. Ahti, m.t., s. 171, 181, 205.

1.3. Svinhufvudin vasta perustaessa kriisiesikuntaansa, mutta tasavallan suojelulain mukaisten poikkeusmääräysten tultua voimaan jo edellisenä iltana. Silloin kapinan johtoryhmään (myöhemmin) mukaan mennyt Susitaival, EK:n päällikön Riekin juuri ennen kapinaa esittämän luonnehdinnan mukaan »isänmaallisen upseerin inkarnaatio ja pylväspyhimys intomielisille nuorukaisille»,²² saapui värväämään nuorempia AKS-veljiään mukaan Mäntsälään.

Hän toi tullessaan suojeluskuntain yliesikunnasta tiedon, jonka mukaan kenraali Mannerheim oli lähdössä tukemaan vaatimusta hallituksen vaihtamisesta ja tälle linjalle taipunut Svinhufvud neuvottelemassa hänen kanssaan.²³ Samoin kantautui tietoja, joiden mukaan suojeluskunnat – joihin kuuluminen oli juuri tehty AKS:läisten velvollisuudeksi – olivat yleisesti lähdössä hankkeeseen mukaan.

Susitaival vei toimistosta autollaan muutamia miehiä – mm. Kallian – mukanaan yliesikuntaan kuulemaan samat asiat esikuntapäälliköltä, eversti Palojärveltä. Tuloksena oli seuraavana päivänä monikymmenpäisen AKS:läisten joukon lähtö Riihimäelle, myöhemmän selityksen mukaan »tutkimaan tilannetta». Susitaival muistaa joukon johtajaksi Helasen, mikä sopii siihen tietoon, että hän oli maanantai-iltana Helsingissä eikä lapuanliikkeen valtuuskunnan mukana Hämeenlinnassa ja Vanajassa.²⁴ Yrjö Vuorjoki on selittänyt, että tuona iltana suojeluskuntien liikkeellelähdistä kuultuaan hän ei katsonut enää voivansa kieltää halukkaiden lähtöä.²⁵

Kun tilanne ei osoittautunut annetun informaation mukaiseksi ja Svinhufvud piti ratkaisevan radiopuheensa keskiviikkoiltana 2.3., myös AKS:n joukko palaili vaisusti Helsinkiin, vaikka innok-

²² Esko Riekin kirjeestä Jalmari Finnelle 17.2.1932, M. Ahti, m.t., s. 158.

²³ Svinhufvud todella kävi hallituksen syrjäyttämistä kannattavan Mannerheimin puheilla juuri tiistai-iltana, ja edellisenä iltana aloitettuja keskusteluja jatkettiin välittäjien kautta seuraavana päivänä, joten esikuntapäällikkö Palojärvi ei keksinyt kertomuksensa ydintä. Susitaipaleen kertomasta keskustelusta saa sen käsityksen, että Palojärvi halusi lisätä hallitukseen kohdistuvaa painostusvoimaa. M. Ahti, m.t., s. 174–75, 210–12, P. Susitaival, m.t., s. 120.

²⁴ P. Susitaival, m.t., s. 120–21. Lukumäärä vaihtelee eri lähteissä: 60, 70 tai 80. Susitaipaleen esittämä luku 200 on muiden tietojen mukaan tuntuvasti liioiteltu.

²⁵ Y. Vuorjoen kuulustelupöytäkirja 16.3.1932, Valpo IXC.1, asiak. YD34.KA.

kaimpien alkuperäisenä tarkoituksena lienee ollut lisäävän värväys.²⁶ Wallenius on kertonut Helasen olleen hänen kanssaan vielä torstaina tekemässä Riihimäellä suunnitelmia aseettomien kannattajajoukkojen marssittamisesta Helsinkiin,²⁷ mutta tämä lähti sitten ilmeisesti sukulaisvierailulle ja Susitaival ajeli Mäntsälän saartorengaaseen, jossa lapuanliikkeen johto jo oli, ja sai aikanaan vankeusrangaistuksen. Kapinajohdon puhelinpäivystäjänä ja henkivartijoina olleet Riihimäeltä palanneet AKS:läiset välttivät kiinnijoutumisen ja jälkiselvittelyt.²⁸

Aktiivisesti lapuanliikkeen vaatimusten tueksi lähteneiden AKS:n opiskelijajäsenten määrä oli siis suhteellisen vähäinen (vuoden 1931 lopussa jäseniä oli kaikkiaan 1205, näistä opiskelijajäseniä n. 700) – maaseutujäsenten edesottamuksista ei tietoa lainkaan ole. Tilanne oli samantapainen kuin suojeluskunnissa, joista myös pieni osa lähti liikkeelle, suuri osa epäröi ja ennen muuta maalaisliittolainen siipi harasi vastaan.

Keskitie ei ollut kultainen

Maalaisliiton vasemmistosiiven puhdistusvaatimuksista ja eräistä yksittäisistä järjestöllisistä kurinpitotoimista huolimatta suojeluskuntajärjestö säilyi kuitenkin valtakunnalle onneksi yhtenäisenä. AKS:lle kävi toisin, vaikkakin lohkeama jäi vähäiseksi. Vuorjoki ja Sukselainen istuivat keskellä – siipien päämiehet (Kekkonen tosin poissa, Saksassa) olivat vastakkaisilla puolilla ja jäsenistön kannatuksen jakauma epäselvä. Epäröinti, jopa lamautuminen tällaisessa tilanteessa on hyvin ymmärrettävää.²⁹

Kun tarkastellaan tilannetta Helsingissä ja AKS:n pääjoukon piirissä, se tiedetään, että erilaisia kopleja kaupungissa kokoontui. Hel-

²⁶ Säätiö 46, em. Erkki Kuussaaren haastatt.KA.

²⁷ Ks. edellä alav. 16 (Wallenius, Ahti).

²⁸ Erkki Kuussaaren main. haastattelu. Säätiö 46.KA.

²⁹ Epäröinnistä lapualaismyönteisissä piireissä ja yleisemminkin poliitikkojen, suojeluskuntamiesten ja upseerien piirissä kapinan alkuvaiheessa antaa hyvän kuvan M. Ahti, m.t., s. 168–70, 192–94.

sinki kihisi huhuja, joita pääsi lehtien palstoillekin. AKS:ää syytettiin salahankkeista, mm. aikeista marssia in corpore Mäntsälään.³⁰

Vuorjoen nimissä levitettiin kaupungilla ja mm. eduskuntaan jonkinmoista värväytymiskehotusta, jota Vuorjoki kiisti itse nähneensä. Hänen mukaansa se todettiin maalaisliiton eduskuntaryhmässäkin heti väärennökseksi (tiedonantajana AKS:n »Kekkosen siipeen» kuulunut kansanedustaja Juho Annala). Tämä oli se »koulupoikien provokaatio», josta Vuorjoki on puhunut. Sukselainen sai hänen kertomuksensa mukaan vihiä väärennökseen taustahenkilöstäkin, jota ei kuitenkaan lähteessä nimetä.³¹

AKS:n hallituksen kokoontumisista on olemassa vain hajatioja. Vuorjokikaan ei niistä tarkasti kerro.³² Ostrobotnialla pidettiin maanantaina 29.2. yleinen kokous, jossa väiteltiin kiivaasti suhtautumistavasta. Tilaisuudessa kerrotaan äänestetyin, jolloin kapinallisten kannattajat saivat suuren enemmistön. Tämä lienee »Mäntsälään marssimista» koskevien huhujen ja kokouspaikkaan suoritettujen poliisietsinnän tausta. Kiivaimmat vähemmistöläiset halusivat anastaa ja piilottaa seuran lipun, jotta sitä ei muka voitaisi viedä Mäntsälään. Sukselainen sai heidät kuitenkin rauhoittumaan. Hän sanoo järjestäneensä laillisuusmiehiä kiertelemään AKS:n toimiston ympärillä valistamassa veljiään kapinallisuutta vastaan.³³

Samana maanantai-iltana olivat koolla myös AKS:n hallitus ja suomenkielisten osakuntien kuraattorit – kahdeksan kymmenestä AKS:läisiä. Kuraattorit olisivat halunneet antaa laillisuutta puolustavan julkilausuman, mutta Helanen ja Vuorjoki estivät sen arvovallallaan.³⁴

³⁰ AKS kiertokirje 18 (14.5.1932), s. 2. Mm. Svenska Pressen 4.5. jälkikatsauksessaan »viranomaislähteisiin» vedoten.

³¹ Y. Vuorjoen mainittu kuulustelupöytäk., Valpon kok.KA. Y. Vuorjoen main. vastaus (1969), l. 18.KA.

³² Seuran vuosikertomukset eivät ole täysin yhteismitallisia sihteerien vaihtuessa. Vuoden 1932 vuosikertomuksesta puuttuu luettelo hallituksen päätöksistä, vielä edelliseltä vuodelta sellainen oli laadittu.

³³ Y. Vuorjoen main. kuulustelupöytäk. Valpon kok. KA. V. J. Sukselaisen main. käsik., l. 158–59. Äänestyskertomuksesta Svenska Pressen 4.5.1932. HO:n kuraattori L. A. Puntila väittää estäneensä kylmäverisellä toiminnallaan jopa tuhatlukuisen ylioppilasjoukon lähden Mäntsälään. L. A. Puntila, Kenttäpostia, m.t., s. 27.

Haavion Kekkoselle lähettämän selonteon mukaan Helanen oli esiintynyt kokouksessa erityisen pontevasti kapinallisten puolesta, mutta Kekkonen kohdisti kirjeenvaihdossaan kuitenkin kiukkunsa nimenomaan Vuorjokeen, joka AKS:n puheenjohtajana oli hänelle joka tapauksessa tärkeämpi taktinen vastustaja.³⁵ Hyvämäen tietojen mukaan julkilausuma-ajatuksen takana oli AKS:n hallituksen vähemmistö. Sen suuruudeksi Sukselainen toteasi kolme jäsentä; muiden kantaa hän luonnehtii »kumman horjuvaksi».³⁶

Kokouksessa päädyttiin asettamaan viisimiehininen toimikunta seuraamaan tilannetta. Sen jäsenet kehottivat ylioppilaita pysymään rauhallisina ja seuraamaan tilannetta. Toimikuntaan tulivat Vuorjoki itse – myös PPO:n kuraattorina, R. G. Kallia, AKS:n hallituksesta ylioppilaat Birger Björklund (PPO) ja Voitto Kunnas (VSO) sekä kuraattorien puolelta Teuvo Niskala (ViO ja AKS).

Huomiota herättäneen seuran varapuheenjohtajan ja VSO:n kuraattorin Sukselaisen, sihteerin ja Ylioppilaslehden päätoimittajan Koskiluoman sekä kaikkien seurasta myöhemmin keväällä eronneiden kuraattorien poissaolo tästä toimikunnasta. Havaitakseni missään muistelmassakaan ei selitetä laillisuusrintaman johtomiesten syrjäytymistä tai syrjään jättäytymistä tästä toimikunnasta. Vuorjoki sanoo itse kieltäneensä ylioppilaita lähtemästä Mäntsälään, kunnes tuli tiistai-illan tieto suojeluskuntien väitetyistä liittymisestä kapinallisten vaatimuksiin.³⁷

Sukselainen kertoo järjestäneensä Hämäläisten taloon (aika-tauluun sopii vain tiistai 1.3.) koolle melkoisen joukon vanhempia kansanvaltaisia jäseniä ja saaneensa mukaan myös Vuorjoen, joka lopuksi »lupasi tehdä voitavansa Mäntsälään lähdön vastustamiseksi»³⁸ (tämän siis kumosi tilapäisesti tuon illan informaatio suojeluskuntataholta). Suomenkieliset kuraattorit kokoontuivat uu-

³⁴ M. Klinge 4, s. 155, kertojana mukana ollut ja AKS:stä joukkoerossa lähtenyt SavO:n kuraattori E. J. Saarinen.

³⁵ A. Uino, m.t., s. 241–42 ja siinä main. lähteet.

³⁶ L. Hyvämäki, m.t. (1937), s. 67. V. J. Sukselainen, main. käsik., l. 157.

³⁷ Y. Vuorjoen em. kuulustelupöytäk., Valpon kok. KA.

³⁸ V. J. Sukselainen, main. käsik., l. 158.

delleen keskiviikkoiltana 2.3. – ilman AKS:n hallitusta ja taustaan häipyneitä viiden miehen seurantaryhmää. He olivat koolla Svinhufvudin pitäessä ratkaisevan radiopuheensa ja antoivat omana ryhmänään yksimielisesti presidenttiä tukevan julkilausuman heti puheen kuultuaan.³⁹

Koska kokous oli yksimielinen, on myös Vuorjoki ilmeisesti ottanut tämän kannan. Helsingin Sanomat lisäsi uutiseensa peräkaneetin, jossa AKS:n hallituksen nimeämättömään jäseneseen vedoten uskotaan ylioppilaskunnan »suurin piirtein kokonaisuudessaan olevan laillisuuden kannalla».

AKS:n hallitus puolestaan ei edelleenkään julkaissut omaa kannanottoaan, tyytyi vain korjaamaan puheenjohtajaa koskevat väärät väitteet. Tämä tapahtui torstaina 3.3., jolloin Vuorjoki sanoo vasta saaneensa tiedon ko. värväyskehotuksesta, johon hänen nimensä oli väärennetty. Hän selittää antaneensa korjauksen yhdessä Sukselaisen kanssa. Vaikka Sukselainen toteaa muistelmis- saan viikon rikkoneen seuran yhtenäisyyden ilmeisen peruttamat- tomasti, hän kuitenkin antaa Vuorjoelle tunnustusta järkevänä ja rauhallisena miehenä ja toteaa itsekkin laillisuuslinjastaan huoli- matta olleensa ensisijaisesti kuohun- rauhoittavalla kannalla.⁴⁰

Svinhufvudin puhe ratkaisi tilanteen ylioppilaidenkin osalta. Alkoivat jälkiselvittelyt, jotka tuntuivat rajui- na AKS:n sisäisessä

³⁹ Ylioppilaslehti 6/1932 (5.3.), s. 89. Mm. Helsingin Sanomat 3.3.1933.

⁴⁰ AKS kiertokirje 18 (14.5.1932), s. 1, Y. Vuorjoen main. kuulustelupöytäk. KA. Y. Vuorjoen main. vastaus 1969. K22 G:5-6.KA. Dementointi lienee hukkunut lehdistössä ajan muuhun melskeeseen, koskapa Svenska Pressen väittää vielä 4.5., ettei Vuorjoki ollut kiistänyt allekirjoitustaan. V. J. Sukselainen, main. käsik., l. 158. Siinä ilmenevä suhtautuminen Vuorjokeen on hyvin erilainen kuin Kekkonen ja Haavion.

A. Uino kertoo Haavion Kekkoselle lähettämien selostusten mukaan asian toisin kuin em. lähteet. Haavio pitää itseään ja Puntilaa tärkeämpinä HO:ssa pidetyn kokouksen järjestäjinä (Kekkonen saa yleensäkin kuvan Haavion johtoasemasta, mistä muut lähteet eivät kerro). Tämän kuvauksen mukaan kokous olisi pidetty vasta Svinhufvudin puheen jälkeen ja siellä olisi päätetty julkistaa radiossa jyrkkä julkilausuma AKS:n nimissä, mm. todeta kapinallisten riveihin liittyneet AKS:laiset seurasta erotetuiksi, ja tähän olisi saatu myös Vuorjoen allekirjoitus. Tämä selostus ei vastaa kysymyksiin, miksi jokin epämääräinen vanhojen jäsen- ten kokous olisi voinut puhua AKS:n nimissä ja miksi Vuorjoki olisi allekirjoittanut sen seuran hallituksen ohji, miksi kokous olisi ollut tarpeen kuraattorien julkilausuman jälkeen, miksi AKS:n hallituksen selonteko nimenomaan sanoo, ettei seuran kannanottoa annettu, miksi asianosaisten Vuorjoen ja Sukselaisen kertomukset eivät sitä mainitse, miksi »julistus radiossa» ei ole päässyt kirjallisuuteen? A. Uino, m.t., s. 241, 242, 448, alav.17.

elämässä ja sen kautta koko ylioppilasmaailmassa.

AKS:n sihteeri ja Ylioppilaslehden päätoimittaja Jussi Koskiluomakin oli siis ainakin Jussi Saukkosen todistuksen mukaan ollut aluksi epävarma oikeasta suhtautumistavasta. Myös laillisen esivallan kannattajien puolella oli aluksi vallalla hämmennys tilanteen edessä. Kehityksen suunta häilyi veitsen terällä. Svinhufvudin jämyys ja hallituskoalition pysyminen koossa palauttivat kuitenkin luottamuksen.

Vuorjoki opposition maalitauluna

Koskiluoma oli lapualaisvastaisessa iskussa jälleen lehtensä saman viikon numerossa (6/1932). Se ilmestyi lauantaina, vielä ennen Mäntsälän ja Jyväskylän tilanteiden lopullista rauhoittumista, mutta toimitustyön selkänोजना on jo valtiovallan luja kanta. Tuima pääkirjoitus muistutti ylioppilaita heidän sotilasvalastaan, kuuliaisuusvelvoitteesta lailliselle esivallalle, ja tuomitsi kapinahankkeen ankarasti. Lehden kannessa oli Runebergin Lex-patsas ja etusivulla Svinhufvudin puhe.

Kapinaviikon aikana oli Martti Haavion selostuksen mukaan jopa jouduttu jossakin käsirysyynkin AKS:n jäsenten kesken. Opposition suunta oli heti, jo ennen presidentin puhetta, vaatinut kapinan kannattajien erottamista seurasta ja saanut tämän selostuksen mukaan kokea Vuorjoen taholta »diskriminointia». Haavio myös kävi suurin sanoin ilmoittamassa Yrjö Vuorjoelle – myös Kekkosen puolesta – että hänet heitetään ulos Suomalaisuuden Liiton sihteerin tehtävästä, joka oli tuolloin hänen palkkatoimensa.⁴¹

AKS:n hallitsemassa Suomalaisuuden Liitossa vallitsi tuolloin erikoinen tilanne: puheenjohtajana oli vuodesta 1930 Kekkonen ja varapuheenjohtajana Haavio, ja AKS:n puheenjohtaja oli heidän palkallinen alaisensa. Tämä johtokolmikko oli luotsannut liittoa

⁴¹ A. Uino, m.t., s. 243. Vuorjoki itse esittää Haavion syytöksen koomisessa valossa pitkäksi venähtäneen lounastunnin aikana Ostrobotnialle tulleen puheluna, jossa hän sai syytöksen »kapinakiitohotuksesta» osallistuttuaan leikkimieliseen yhteislauluun »Syttynyt on sota julma». Y. Vuorjoki. main. käsik., XIII, s. 4–5. Omassa selostuksessaan hän ei kerro kuulleensa Haavion mainitsemia jäsenten erottamisvaatimuksia.

vuodesta 1930 ilman näkyviä ristiriitoja, joskin Kekkonen johdolla liiton hallitusta oli – AKS:n puitteissa – maalaisliittolaistettu ja siitä jopa kaavailtiin vaihtoehtojärjestöä AKS:lle.⁴²

Haavio ja Koskiluoma jatkoivat Mäntsälän jälkeen hellittämättä »puhdistuksen» vaatimista AKS:ssä. Haavio totesi tosin pian tuotuneena: »Kolmella miehellä ja varsinaissuomalaisilla minä en puhdistu AKS:ää, kun suurin osa 'omista miehistä' on 'passiivisia akkoja'.»⁴³ Koskiluoma teki Ylioppilaslehdestä seuran opposition äänenkannattajan ja joutui jättämään paikkansa lukukauden lopussa.

»Passiivisia akkoja» lienee ollut kaiken kaikkiaan eniten. Lailisuuskannan voitettua valtakunnallisesti AKS:n oppositio saattoi hyvinkin odottaa voiton mahdollisuutta. Hämäläis-Osakunta, jossa AKS:n asema oli hyvin vahva, hyväksyi heti kapinan jälkeen pitämässään kokouksessa yksimielisesti kuraattorinsa Puntilan kapinan aikana tekemät toimet. Kuusisto olettaakin ensivaikutelmien antaneen oppositiolle voitonuskoa. Myös Kekkonen kirjoitti Saksasta AKS:n saamisesta »oikeitten miesten käsiin» ja epäluotettavien erottamisesta seurasta. Hänen erityisenä silmätikkunaan oli kuitenkin Vuorjoen asema Suomalaisuuden Liitossa.⁴⁴

Ajan porvarillisia sanomalehtiä selaamalla voi todeta, etteivät aikalaiset nähneet Mäntsälässä kärjistynyttä konfliktia demokrati- an ja fasismin väliseksi yhteenotoksi, vaan pikemminkin kysymykseksi »hätävarjelun liioittelusta» puolustettaessa 1918 luotua porvarillista valtiota sen luokkataisteluhenkisiä kotimaisia vastustajia ja näiden selän takana nähtyä ulkoista uhkaa vastaan.

Niinpä AKS:n hallitus oli ilmeisesti hyvin monien »passiivisten» ja laillisen menon kannattajien kanssa samalla kannalla todeksaan jälkikäteen esittämässään katsauksessa »täydelleen ymmärtävänsä ja hyväksyvänsä» kapinallisten vaikuttimet, vaikkakaan ei heidän nousuaan »ase kädessä maan hallitusta *painostamaan*» (– ei siis väkivalloin kukistamaan; kurs. H.E.).⁴⁵

⁴² A. Uino, m.t., s. 243.

⁴³ Sama, s. 243, 245.

⁴⁴ S. Kuusisto, m.t., s. 106. A. Uino, m.t., s. 242–43, 245.

⁴⁵ AKS:n kiertokirje 18 (14.5.1832), s. 1.

Seuran isä Elmo Kaila puolestaan tuomitsi kapinan ja yleensä lapuanliikkeen elämöinnin kommunistilakien jälkeen (niitä hän oli kannattanut) nimenomaan puolustuspoliittisista syistä Ilkassa ja kirjeenvaihdossaan: »Ainoa, joka on kaikin puolin tyytyväinen viime vuosien sotkuisuuteen Suomessa on Stalin & consortes.»⁴⁶ »Valkoisella» Suomella ei ollut varaa sisäisen epäsovun kärjistämiseen.

Lapuan liike ry lakkautettiin toukokuussa tuomioistuimen päätöksellä (väliaikainen toimintakielto jo maaliskuussa) ja kapinan johtajat pantiin syytteeseen Turun hovioikeudessa. Muuten hallitus pyrki rauhoittamaan mielialoja. »Kostopuhdistuksiin» ei esim. suojeluskunnissa ryhdytty. Laillisten valtioelinten arvovallan palautus riitti.

AKS:n osalta asiat eivät sujuneet näin yksinkertaisesti. Yrjö Vuorjoki kertoo antaneensa kapinan jälkeisellä viikolla nuhteet seuran jäsenelle, joka oli toiminut kapinallisten päävärvääjänä sen piirissä, mutta täsmentää vain, ettei kyseessä ollut hänen veljensä. Yrjö Kilpeläisen lähtö hallituksesta todettiin 9.4., ja saman tien hänet erotettiin seurasta.⁴⁷

Kekkonen ja opposition motiivit

Vuorjoki arvioi jälkikäteen, että seuran yhtenäisyys olisi ehkä voitu säilyttää ilman Kekkonen toimintaa. Kekkonen palasi Suomeen 11.4. Hänet oli nimetty maalaisliiton edustajaksi Mäntsälän kapinaa tutkivaan toimikuntaan, jossa hän ajoi samaa leppymätöntä rangaitus- ja puhdistuslinjaa kuin maalaisliiton vasemmistosiipi muutenkin. Hän oli viitoittanut poliittisen uransa nyt siten, että mahdollisimman selvä pesäero oikeistoon oli välttämättömyys. Tässä ei ole tarpeen arvioida, missä määrin kyse oli periaatteellisesta kannasta, missä määrin taktisesta edusta maalaisliiton sisäisissä selvittelyissä.

⁴⁶ »Vanha aktivisti» (E. E. Kaila), »Ei Suomi sorru», Ilkka 4.3.1932; sitaatti kirjeestä L. Ingmanille 11.6.1932. E. Kailan kok. Pk.637:4.SA, P. Koski, m.t., s.186.

⁴⁷ Ylioppilaslehden ympärillä riehuneen kamppailun pyörteissä hän pystyi kuitenkin säilyttämään ainakin muodollisen asemansa toimitussihteerinä lokakuuhun asti.

Yhtä leppymätön oli ilmeisestikin vanha kompromissien vastustaja Martti Haavio, joka oli kiivastunut kapinaviikolla esittämään kapinalle myötämielisten jäsenten erottamisvaatimuksen. Hänellä ei tiettävästi ollut puoluepoliittisia pyyhteitä, vaikkakin hän on myöhemmin 1930-luvulla eräiden kärkeläisveljiensä kanssa allekirjoittanut aikomuksensa liittyyä maalaisliittoon.⁴⁸ Hän oli kuitenkin viimeisenä AKS:ssä kaunopuheisesti esittänyt yhteisymmärrykseen pyrkimistä sosiaalidemokraattien kanssa, joille pääsuuntaus oli nyt kääntänyt selkensä, kun vielä kesällä 1930 AKS:n ehtoja lapuanliikkeelle aseteltaessa oli vaadittu, ettei sosiaalidemokraatteja saa diskriminoida.

Siitä vaiheesta oli nyt tultu pitkälle, »paha uni punaisista ja valkoisista» oli palannut Niilo Kärjen ja kumppanien vanhoista eheytystoiveista huolimatta, ja heimosoturien perillinen AKS oli tässä jaossa puolensa valinnut. Tässä ei ole mahdollista selvittää, missä määrin SDP:n tilapäinen radikalisoituminen Väinö Tannerin hallituskauden jälkeen oli provosoiva tekijä, joskin edellä on kosketeltu epäluuloja ja niiden syitä.

AKS:n päälinja korosti edelleen eheytyspyrkimystä myös työväestön suuntaan, mutta erotti toisistaan sosialistijohtajat, kansanvillitsijät, ja »rehdit suomalaiset työläiset», joille voitaisiin lyödä veljenkättä, kunhan heidän harhaanjohtajansa olisi syrjäytetty. Haavion ja Kekkonen käsitys sosiaalidemokraattien johdon ja kentän suhteesta oli varmasti realistisempi kuin vastapuolen, jolta ei toki puuttunut yritystä, minkä IKL:n yhteiskuntapoliittiset yrittelmät sittemmin osoittivat.

Kekkonen oli jo Saksasta vaatinut Yrjö Vuorjoen heittämistä ulos Suomalaisuuden Liitosta. Kun hän palasi Suomeen, alkoi tapahtua. Vuorjoen savustamiseksi käytettiin vääriä syytöksiä (myös »kapinallisuus» kuului näihin Uinonkin toteamuksen mukaan) ja ankaria painostuskeinoja (Kekkonen ja Haavion ero liiton johdosta ja sen peruminen sillä ehdolla, että Vuorjoki lähtee). Näillä keinoilla Vuorjoki saatiin täpärästi syrjäytetyksi liiton hallituksen AKS:läis-vasemmistomaalaisliittolaisen niukan enemmistön

⁴⁸ A. Uino, m.t., s. 450, alav. 14.

äänin.⁴⁹ Muodollisesti hän jätti paikkansa vasta kesällä uuden työpaikan saatuaan.

Haavio oli jo ennakolta epäillyt, että Vuorjoen kohtelu osuisi bumerangina sen järjestäjiin itseensä. Samat miehet, jotka nyt syyttivät häntä kyvyttömyydestä Suomalaisuuden Liiton asioissa, olivat vain muutamaa viikkoa aikaisemmin antaneet hänelle tunnustusta työstä.

Päällikkövaltaiseen kurinalaisuuteen tottuneessa AKS:ssä tällainen puheenjohtajan kohtelu oli ennenkuulumatonta. Hänet oli vieläpä vastikään yksimielisesti valittu tehtäväänsä, ja hän oli pyrkinyt sekavassa tilanteessa vain pitämään joukon koossa. Jos suuren jäsenjoukon mielialat Mäntsälän kapinan aikana olivat sellaiset kuin ajankohdan lehdistö ja myöhemmät syyttelijät ovat väittäneet, Vuorjoki olisi tuskin saattanut jyrkemmällä toiminnalla pitää sitä siinä määrin passiivisena kuin oli tapahtunut. Joltakin näkökannalta voisi päätellä hänen suhtautumistapansa olleen menestyksestä diplomatiaa.

Kun kapinan nostattamat tunnemyrskyt alkoivat laantua, »kekkoslaiset» alkoivat aavistaa jäävänsä väistämättömäksi tekemässään välienselvittelyssä tappiolle.⁵⁰ Keskustalaisten erosta haluttiin kuitenkin tehdä näyttävä tapahtuma kaavaillun vaihtoehdoisen järjestötoiminnan lähtölaukaukseksi.

Ensimmäinen Mäntsälän tapahtumien jälkeinen seuran yleiskokous kutsuttiin koolle huhtikuun 27. päiväksi, ja sitä ilmeisestikin edelsi laaja juntaus. Paikalle haalittiin väkeä myös kaukaa maakunnista, ja ainakin monet maalaisjäsenet ilmeisesti näkivät tilanteen puhtaana valtakamppailuna. Elias Simojokea kutsuttiin mukaan, mutta hän kirjoitti masentuneena, että hänestä tuntui melkein yhdentekevältä, hallitsiko AKS:ssä Kekkonen vai Vuorjoki.⁵¹ Saukkonen oli paikalla ja kertoo useimpien kokoukseen tul-

⁴⁹ K. Tarasti, m.t., s. 66.

⁵⁰ A. Uino, m.t., s. 243. V. J. Sukselainen, main. käsik., I. 159.

⁵¹ E. Simojoki Raakel Simojolle Kiuruvedeltä 26.4.1932. Simeliana 3Ab:1.OMA. Hän lähetti kuitenkin kokoukseen mielialansa perusteella ilmeisestikin yhtenäisyyttä korostavan sähkeen, joka teki enemmistöön »hyvän vaikutuksen». Paavo Malmivaara Elias Simojolle 28.4.1932 (kirjeessä päiväyslapsus, merkitty 28.3.). Simeliana 3Aa:1.OMA.

leiden maaseutujäsenten halunneen vain sovintoa ja yhtenäisyyttä.⁵²

Kokous oli pitkä ja myrskyisä. Hallitus esitti ensin selontekonsa toimistaan. Kekkonen ollessa sairaana Sukselainen esitti lyhyesti keskustalaisten epäluottamuksen seuran hallitusta kohtaan, minkä jälkeen Helanen piti pitkälti toista tuntia kestäneen retorisesti loistokkaan puheen. Hän syytti vastapuolta pitkäaikaisesta eriseuraisuudesta ja epäveljellisestä käyttäytymisestä – erityisesti Vuorjoen saamaa kohtelua korostaen – sekä tekaistuista syytöksistä mm. suomalaisuuskysymyksessä. Kielipolitiikkaa korostaneita arvostelijoita varten oli 1930 perustettu erityinen suomalaisuusjaosto, jota ao. henkilöt eivät olleet kertaakaan saaneet koolle. Samaten seuran oppositio oli leimautunut maalaisliiton asian ajajiksi, »keskustapolitiikoiksi». Helanen ei myöskään jättänyt epäselväksi sitä, kuka oli opposition päästrategi – Urho Kekkonen.⁵³

Aikaisemmin kaikkien puolueiden ulkopuolelle painostusryhmäksi ja »soluttajaksi» itsensä sijoittanut AKS nähtiin nyt kummallakin puolella puoluepoliittisten silmälasien läpi – oppositio syytti valtaa pitävää suuntaa kokoomuksen asioilla juoksemisesta.⁵⁴

Viimeistään Helasen puhuessa oppositio käsitti jäävänsä häviölle, jota oli ehditty ounastella jo ennakolta. Lopputulosta enteilivät Helasen saamat voimakkaat suosionosoitukset.⁵⁵ Opposition hyökkäys oli heikosti perusteltu ja tarjosi Helaselle helpon maalin. Oppositioryhmän eriseuraisuus oli tosiasia, Vuorjoen kohtelu oli tosiasia. Kekkonen ja monien hänen ryhmänsä jäsenten aktiivimaalaisliittolaisuus oli hyvin tunnettu tosiasia. Seuran hallituksen syyttäminen »kapinallisuudesta» oli vähintäänkin liioittelua, ja »aktiivikapinallisia» oli ollut vähän (ja vielä vähemmän tuoreeltaan paljastuneita).

⁵² J. Saukkonen, m.t., s. 82. Paavo Malmivaaran ed. viitteessä mainitun kirjeen mukaan hän kuitenkin käytti kokouksessa oppositioryhmää sala-ampujiksi syyttävän puheenvuoron.

⁵³ Seura julkaisi Helasen puheen erillisenä vihkosena: »Veli Vilho Helasen puhe 27.4.1932».

⁵⁴ Kokouksessa tämän perustelun esittäjä oli erityisesti Puntila.

⁵⁵ Mm. P. Malmivaaran em. kirje E. Simojoelle seuraavan päivänä. V. J. Sukselainen, em. käsik., I. 159.

Suomen kieli taktisena välineenä

Syytös suomalaisuusasian laiminlyömisestä oli perin juurin kohtuuton. Vaikkakin kieliasia oli vaalitaisteluissa 1930–31 painettu näkymättömiin, Suomen Heimon ärhentelyistä vuonna 1931 näkyy hyvin selvästi, ettei jatkuvaa »linnarauhaa» kannatettu. Aivan epäjohdonmukaista oli syyttää seuraa kieliasian laiminlyömisestä juuri suuren ja porvarillisessa maakuntalehdistössä (sekä Suomen Sosialidemokraatin Sasu Punaselta) laajaa kannatusta saaneen yliopistoaktion – maalaisliiton AKS:läisen kansanedustajan Juho Annalan yliopiston suomalaistamisaloitteen eduskuntakäsittelyyn liittyneen toiminnan ja ko. aloitteen kaaduttua järjestetyn viikon luentolakon – jälkeen.

Myös syytös kokoomuksen asioilla kulkemisesta oli omiaan vain korostamaan maalaisliittolaisten omaa profiilia. Kenelläkään AKS:n jäsenellä aikoja sitten aktiivisen AKS-toiminnan taakseen jättänyttä toht. Y. W. Puhakkaa lukuun ottamatta ei ollut kokoomuksessa sellaista asemaa kuin Annalalla, Kekkosella ja Johannes Tammisella jo oli maalaisliitossa ja sen lehdistössä. Helanen oli muutamien muiden AKS:n miesten kanssa kaapannut tilapäisesti vallan Helsingin Kansallisseurassa 1929 saadakseen puolueen kammetuksi jyrkemman kielipolitiikan taakse, mutta epäonnistunut pyrkiessään mukaan puoluejohtoon, vaikka saikin tukea mm. Turun suunnalta. Kokoomuksen kielipolitiikkakaan ei muuttunut.⁵⁶ Suomen Heimo oli tukkanuottasilla sekä Uuden Suomen että lapuanliikkeen (jo lakkautetuksi joutuneen) Ajan Sanan kanssa nimenomaan kielipoliittisista syistä. Uuden Suomen S. J. Pentti ja K. N. Rantakari (»Johannes») olivat erityisiä Suomen Heimon kiukunpurkausten kohteita asenteensa takia, joka selvästi poikkesi yksikielisten kaupunkien kokoomuslehtien AKS:n kielipoliittiselle linjalle osoittamasta ymmärtämyksestä.

Kielitaistelun tehtävää välinearvona »keskustapoliitikkojen» strategiassa osoittaa se, että suhtauduttuaan ehdottoman torjuvasti

⁵⁶ Ari Uino, »Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1918–1929», P. Leino-Kaukiainen – A. Uino, »Suomalaiskansallinen kokoomus, Suomalaisen puolueen ja kansallisen kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929 (Vammala 1994), s. 587–90.

kaikkeen kielirajan ylittävään yhteistoimintaan kommunistivaaran torjumisessa Kekkonen ryhmä saattoi olla saumattomassa (vaikkakin kulissien takaisessa) yhteistoiminnassa hyvin kiihkeiden ruotsalaisuusmiesten kanssa »laillisuusrintaman» ILP-järjestössä. Kieli-taistelun suhteeton korostaminen AKS:n kansallisen ohjelman muiden kohtien kustannuksella sopi kuitenkin erinomaisesti kannatuksen hankkimispyrkimyksen välineeksi AKS:n piirissä juuri yliopistotaistelun kuumentamassa ilmapiiirissä ja sopi lisäksi erityisen hyvin maalaisliiton maaseutuväen mielialoihin.

Uino korostaa Kekkonen ja hänen ryhmänsä tekstejä seurailleen elämäkertateoksessaan useasti AKS:n »luopuneen alkuperäisestä ohjelmastaan» suostuessaan vuosien 1930–31 vaalitaistelujen yhteydessä tilapäisesti hillitsemään kielipoliittista aktiivisuuttaan.

AKS:n veteraanien piiristä taas olen kuullut ajatuksen, että ko. ryhmän voimakas suomalaisuuskiivailu tuossa vaiheessa kuului pikemminkin maalaisliiton vaalitaisteluihin (1930 puolueen erillisten vaaliliittojen ja 1931 Kyösti Kallion asian edistämiseen ensin puolueen sisällä Relanderia ja sitten valitsijamiesvaaleissa Svinhufvudia vastaan) kuin AKS:n sisäiseen valtataisteluun.

Keskustaryhmä ei 27.4.1932 saavuttanut AKS:ssä tavoitettua. Sukselainen ei myöskään ollut läheskään Helasen veroinen propagandapuhuja. Kekkonen oli sairaana ja Haaviokin ilmeisesti etukäteen mielialat tuntevana kokouksesta poissa. Vanhan Polin sali oli monien todistajien mukaan ääriään myöten täynnä väkeä, sekä opiskelijajäseniä että kaukaakin maakunnista tulleita. Salissa on tilaa usealle sadalle henkilölle, ja opiskelijajäsenille yleisissä kokouksissa käyminen oli normaalioloissakin suorastaan perusvelvollisuus. Tätä taustaa vasten joutuu hämmästelemään äänestysnumeroita: 174 äänesti hallituksen luottamuksen puolesta, 45 kannatti opposition esittämää epäluottamuslausetta.

Kukaan ei ole kertonut, kuinka moni oli äänestänyt jaloillaan (poistunut ennen äänestystä), mutta selvältä näyttää, että jopa enemmistö kokousväestä jätti äänensä käyttämättä. Tämän voi jatkokehityksen valossa tulkita pysymiseksi seuran täyden alkuperäisen ohjelman kannalla osoittamatta erityistä kannatusta riidan kummankaan osapuolen toiminnalle.

Oppositio eristi itse itsensä tästä joukosta. Se marssi ulos tappionsa jälkeen – sekä omaa aikaisempaa päätöstään että Helasen kehotustakin noudattaen – ja Lauri Hakulinen huudahti salista poistuessaan enteellisesti: »Karjalassa tavataan!»⁵⁷

Kärki-ryhmän odysseia

Oppositio oli laatinut suunnitelmansa jo odottamansa tappion varalta valmiiksi. Eroilmoitusten jättäminen käynnistyi seuraavana aamuna, ja jo 30.4. ilmestyi Ylioppilaslehden vappunumerossa 52 allekirjoittajan yhteinen julkilausuma, jossa he ilmoittivat erostaan. Perusteluna oli »AKS:n hallituksen ns. Mäntsälän kapinaan ottama myötämielinen kanta» (ei siis syytetty varsinaisesta kapinoinnista).

Kieliasia on jätetty nyt syrjään, se pilkahtaa esiin vain syytöksenä siitä, että kapinallisten toiminta oli mm. edistänyt »epäkansallisten piirien tarkoituksperiä». Nyt hankittiin pisteitä varsinkin äskeisten seuratoverien piirin ulkopuolelta korostamalla uutta johtoteemaa.

Eronneiden joukossa on paljon valtakunnassa sittemmin ansiotuneita miehiä, mutta ryhmän luonnehtiminen »suureksi osaksi seuran vanhempaa ikäpolvea»⁵⁸ on selvä erehdys. Joukossa olivat mm. toinen seuran tuolloisista kansanedustajista, maalaisliiton Juho Annala, tunnetuimmat sosiaalidemokraatteihin myöhemmin siirtyneet seuran jäsenet (erotetun Kilpeläisen lisäksi) – Puntila ja Tauno Suontausta – sekä viisi kapinan aikana tiukoilla ollutta kuuraattoria.⁵⁹ Joukon pääosa oli kuitenkin aivan edellisinä vuosina liittyneitä, kuten edellä on osoitettu.

Kaikkiaan seura menetti 1932 vajaat 10 % jäsenistään; jouk-

⁵⁷ Muisteluksissa tiedot huutajasta vaihtelevat. Tuoreeltaan laaditun raportin mukaan huutaja oli Hakulinen. P. Malmivaara E. Simojoelle 28.4.1932. Simeliana 3 Ab.OMA.

⁵⁸ M. Klinge – M. Harmo, m.t., s. 166 mm. M. Haavion aikaisempaa ilmeisen tarkoitushakuista luonnehdintaa seuraten.

⁵⁹ Latomisen kiireessä pari nimeä luiskahti väärään muotoon: Eino Koskimies p. o. Kaskimies, Ake Launiola p. o. Ake Launiala, hekin tunnettuja kansalaisia myöhemmin.

koon saattaa mahtua jokunen muustakin syystä kuin kevään skisman takia lähtenyt. Alkuperäinen 30.4. eronsa julkistanut ryhmä ei siis saanut mukaansa kuin itsensä kokoisen joukon seuraajia. Mm. Turun yliopiston osasto ei menettänyt yhtään jäsentä tässä riidassa. Poistuneiden joukko ei edes lyönyt lovea jäsenkehitykseen: uusien jäsenten virta kasvatti jäsenmäärän nopeasti entistä suuremmaksi.

Huhtikuun kokouksen jälkeen alkoi kuitenkin varsin raju välienselvittely ylioppilasmaailmassa. Eronneet perustivat oman, 1931 edesmenneen Niilo Kärjen mukaan nimetyn Kärki-seuran, hakeutuivat yhteistoimintaan edellisessä vuodenvaihteessa perustetun lähinnä edistyspuolueeseen suuntautuneen Kansanvaltaisen ylioppilasyhdistyksen kanssa⁶⁰, kuten jo edellä on kerrottu, ja yrittivät ehdokkaanaan Martti Haavio voittaa Yrjö Vuorjoen myös ylioppilaskunnan puheenjohtajan vaalissa, joka pidettiin vain pari viikkoa erokokouksen jälkeen.

Se jäi AKS:n vastaisen oppositioliikkeen vahvimmaksi voimannäytöksi: Vuorjoki sai varsin täpärän voiton (717–687) erityisesti pohjalaisten osakuntien ja hämäläisten äänillä. Kuten tavallista, vaalit saivat liikkeelle vain opiskelijoiden vähemmistön, tällä kerralla ehkä hieman tavallista lukuisamman. Jo syksyllä 1932 HYY:n edustajistoa ensi kerran valittaessa AKS-leiri oli yli kaksi kertaa vahvempi kuin Kärki-leiri.⁶¹

Tämän jälkeen AKS:n ehdoton valta-asema ylioppilasmaailmassa jatkui entisestään lujittuneena jatkosodan loppuun (ja väistyi sen jälkeenkin aseveliopiskelijoiden aikana vain hitaasti, lievästi naamioituneena). Muutaman vuoden kuluttua seura valtasi kuraattorinpaikat ja johtoaseman myös vastapuolen tukikohdissa ESO:ssa, VSO:ssa ja SatO:ssa. HO:ssa kuraattori Puntilan savustaminen paikaltaan tapahtui sitkeän prosessin tuloksena vasta

⁶⁰ Eronneista Heikki Hosia kuului jo Kansanvaltaisen ylioppilasyhdistyksen perustajajäseniin – ja AKS:läisenä »soluttautujana», kirjoittajalle kertomansa mukaan, sen piiriin oli etsiytynyt myös teekkaritapio Tapio Listo, joka kesän 1932 tapauksien (eräiden ylioppilaiden Turkuun vangittujen kapinanjohtajien tueksi tekemän mielenosoitusmatkan) jälkeen erotettiin siitä. – Yhdistyksen arkisto L. Levämäen kokoelmassa, KA.

⁶¹ M. Klinge 4, s. 156-59, 161.

1933, ja muistelmissaan hän yhä hämmästelee sitä, miten äkkiä suosion huipulta voi pudota. Puntilan jälkeen HO:n kärkeuralaiset eivät edes löytäneet riveistään vastaehdokasta AKS:n miehelle (1933 vastaehdokkaana sitoutumaton Eino Jutikkala, 1934 ei kehtään).⁶²

Koskiluoma julkaisi Ylioppilaslehden kevätkauden viimeisessä numerossa kitkerät jäähyväisensä AKS:lle, mihin seuran johto pääsi vastaamaan vasta syksyllä.⁶³ Hänen erottamisensa osoittautui mutkalliseksi, mutta onnistui toisella yrittämällä. Kekkonen ja Haavio pelastivat hänet Vuorjoen seuraajaksi Suomalaisuuden Liiton pääsihteerin paikalle. Suomalaisuuden Liitto taas ei muuttamaan vuoteen hyväksynyt jäsentarjokkaita, jotka kuuluivat AKS:ään.⁶⁴

Ylioppilaslehden jäätyä AKS:n käsiin ja Kärjen liittouduttua Kansanvaltaisen ylioppilasyhdistyksen kanssa tämän julkaiseman Vapaa ylioppilas -lehden tilalle synnytettiin uusi äänenkannattaja Ylioppilas (»Reikäylioppilas»⁶⁵) ja aloitettiin taistelu Ylioppilaslehden osakuntakohtaista »pakkotilausjärjestelmää» vastaan, mihin saatiin konsistorin sivustatukea. Vaikka pakkotilaukset lopulta kiellettiin, Ylioppilaslehti jäi elämään kilpailijoiden pian kuihduttua ja siirtyi sodan jälkeen uudelle pohjalle, HYY:n suoraan hallintaan.

Mäntsälään johtanutta lapuanliikkeen kehitystä jyrkästi vastustanut ja maalaisliittoa lähellä oleva Elmo Kaila oli pettynyt AKS:n hajottamiseen ja olisi uuden ja vanhan seuran ristiriitatilanteessa valinnut edelleen AKS:n mieluummin kuin Kärjen.

⁶² ESO:ssa ensimmäisenä Esa Kaitila 1936, VSO:ssa F. O. Lähteenmäki 1934, SarO:ssa K. J. Huhtala 1935. S. Kuusisto, m.t., s. 115–17, L. A. Puntila, m.t., s. 27.

⁶³ Ylioppilaslehti 13/1932 (13.5.); vastauskirjoitukset julkaistiin vasta numerossa 15 (1.10.), jolloin uutena päätoimittajana oli Reino Kalliola. Edellisen numeron vt. päätoimittajana oli lehden johtokunnan puheenjohtaja Niilo Söyrinki, josta 1934 tuli HO:n kuraattori; molemmat AKS:n näkyviä jäseniä.

⁶⁴ Tämän ratkaisun taustaksi voidaan todeta, että AKS oli juuri Kekkonen johdolla valloittanut Suomalaisuuden Liiton edellisen polven »mietosuomalaisilta» 1927 marssittamalla liiton jäseniksi joukon seuran aktivisteja. Helanen oli käyttänyt samaa keinoa 1929 Helsingin Kansallisseuran valtaamiseen ennen kokoomuksen puoluekokousta, kuten edellä on kerrottu.

⁶⁵ AKS:läisten käyttämä pilkkanimi johtui julkaisulle suunnitellusta kansilehdestä, jonka keskellä oli pyöreä aukko.

Suomen Heimo + 1937

18-19

Itsenäisyysjulistuksen 20-vuotismuisto velvoittaa ennen kaikkea työhön yhteiskunnallisen vihan ja sen syiden poistamiseksi.

Vuodesta 1935 vuoteen 1944 Suomen Heimon kannen tunnuksena oli Itä-Karjalan vaakunan kahleensa katkova karhu. – Kansalaissopu ja yhteiskunnallisten epäkohtien korjaaminen ei ollut pelkästään »punamullan» ohjelmassa. AKS:n nuori suomenkielinen lukeneisto ei kokenut itseään yläluokan edunvalvojaksi »kansaa» vastaan, päinvastoin sen eetoksessa korostui uhrautuminen yhteiseksi hyväksi.

IKL:n vanaveteen

Kun keskustasuuntaus lähti AKS:stä, paikalleen jääneeltä oikeistolijnalta katosi tasapainottava vastavoima, joka olisi voinut pitää seuraa edelleenkin vanhaan tapaan syrjässä puoluepoliittisista kiistoista. Keskustasuuntauksen lähtö avoimeen taisteluun seuran johtoa vastaan ja sen käyttämät menettelytavat olivat ilmeisestikin omiaan ajamaan seuran johtoa ja jäseniäkin enemmän oikealle.

Mäntsälän kapina päättyi rauhallisesti nimenomaan sen takia, että luotettiin Svinhufvudin lupaukseen valtiollisen elämän epäkohtien poistamisesta laillisin keinoin. Tämä varmasti vei radikaleilta mahdollisuudet suojeluskuntien pääjoukkojen taivuttelemiseen puolelleen. Jollakin paikkakunnalla kokoontuneiden asemiesten kerrotaan kohottaneen eläköön-huudon Ukko-Pekalle puheen kuultuaan ja lähteneen sitten kotiin. Fraasinsa, »epäkohtien poistamisen», merkitystä presidentti ei osannut itsekään selittää, ja se olikin ilmeisesti vain kiihtyneiden mielten rauhoittamiseksi laadittu korulause.

»Marxilaisuuden kukistajat» eivät suinkaan laskeneet henkisiä aseitaan Mäntsälästä lähdettyään. He katsoivat olleensa periaatteessa oikealla asialla demonstraatiossaan, ja niin perustettiin lakautetun lapuanliikkeen toimintaa jatkamaan Isänmaallinen kansanliike.

Alkuhahmotelmia lapuanliikkeen toiminnan jatkamiseksi, tiukan laillisuuden pohjalta, oli tekemässä myös presidentti Svinhufvud, ja AKS:n vanha vihamies Erkki Räikkönen pyrki näyttämään niissä keskeistä osaa. Jo maaliskuussa 1932 oli päästy niin pitkälle, että mm. AKS:läisten Reino Ala-Kuljun ja Kauno Kankaan – lapuanliikkeen toimistosihteerinä Kosolassa toimineen ylioppilaan – myötävaikutuksella suunniteltiin 10.4. pidettäväksi neuvottelukokousta, johon myös AKS kutsuttiin mukaan. Edelleen pidettiin tärkeänä kaikkien porvarillisten puolueiden edustajien mukaan saamista, ja kutsukirjeen allekirjoittajaryhmässä oli

myös maalaisliiton eteläpohjalainen kansanedustaja Juho Koivisto.⁶⁶

Uudessa hankkeessa pyrittiin siis edelleenkin vanhojen puolueiden rajoista riippumattomaan porvarilliseen rintamaan sosialisteja vastaan, ja tämä tietysti helpotti AKS:n johdon mukaanmenoa hankkeeseen – edelleenkin levittääkseen kansallista katto-ohjelmaansa yli puoluerajojen, kuten tuolloin vielä mahdolliselta näytti. Ja nyt – jo ennen AKS:n ratkaisevaa riitakokousta – asiat olivat kiepsahaneet siihen malliin, että Vaasa-lehti korosti kansallisuuskysymyksen ottamista uuden kansanliikkeen ohjelmaan, koska »vasemmistoporvarilliset» puolueet olivat liittoutuneet kiihko-ruotsikkojen kanssa.⁶⁷ Ei siis ole ihme, että AKS:stä eroavat eivät erojulkilausumassaan enää heilutelleet kielitaistelun tapparaa yhtä kiihkeästi kuin aikaisemmassa oppositiopropagandassaan.

Myös AKS:n johto selvitti linjaansa kansanliikkeen toiminnan jatkamiseen heti tuoreeltaan. Suomen Heimo oli julkaistu AKS:n kymmenvuotispäiväksi kaksoisnumerona 1–2; lehden 3. numeron (30.3.) pääkirjoituksessa Yrjö Vuorjoki valittaa sitä, että Mäntsälään kärjistynyt »liikehdintä» on aiheuttanut »syviä ristiriitoja isänmaallisten kansalaisten keskuuteen» ja toivoo jälkiselvittelyä, joka lopullisesti rauhoittaisi mielet, jotta »ko. liikehtiminen» saadaan pois päiväjärjestyksestä. Hän kuitenkin viittaa siihen, että tilannetta on ryhdytty käyttämään »puoluetarkoitusten hyväksi».

Artikkelin loppukaneettina oli toivomus: »Mikäli kommunisminvastaista työtä aiotaan jatkuvasti harjoittaa *ulkopuolella puolueitten*, on se tehtävä uusin johtajin ja tunnuksin. Eiköhän olisi aika ottaa pohdittavaksi kansanliike, jonka tunnuslauseina olisivat kommunismin vastustaminen ja suomalaisuustyö.» Ts. hän toivoi paluuta lapuanliikkeen alkuperäiselle linjalle suomalaisuusasialla terästettynä – eli samaa kuin »keskustapoliitikkojen» oppositioryhmä oli esittänyt vielä vuotta aikaisemmin.⁶⁸

Perustamishanke eteni kevään mittaan, vaikkakin Koivisto jäi

⁶⁶ M. Uola, Sinimusta veljeskunta, s. 17-20.

⁶⁷ Vaasa 23.3.1932. M. Uola, m.t., s. 22.

⁶⁸ »Tilanteen johdosta», Suomen Heimo 3/1932, s. 33. Pääkirjoitus on signeeraamaton, ilmeisesti päätoimittajan tekemä.

syryään eikä Svinhufvudkaan lopulta ollut asiasta innostunut.⁶⁹ Vaikka AKS ei seurana koskaan sitonut itseään IKL:ään muodollisesti, se myötävaikutti aktiivisesti järjestön perustamiseen. Aluksihan tämä varsin pitkään miellettiin yleisporvarilliseksi painostusjärjestöksi, joka puolueiden ulko- ja yläpuolelta pyrki vaikuttamaan niihin.

Hanke käynnistyi varsinaisesti Seinäjoella 10.4.1932 pidetyssä neuvottelukokouksessa, jossa oli koolla »sekalainen joukko kansalaisia ... pohjalaisia maanviljelijöitä, karjalaisia juristeja ja liike miehiä, AKS:n aitosuomalaisia, Itsenäisyyden Liiton ruotsikkoja, oli kokoomuslaisia ja maalaisliittolaisia kansanedustajia, tavallisia kansanmiehiä sekä akateemisia piirejä edustaneita oppineita. Yhteistä ... halu saada uutta henkeä kommunisminvastaiseen liikkeeseen.»⁷⁰

AKS:n puheenvuoron tilaisuudessa käytti Etelä-Pohjanmaalle asettunut entinen puheenjohtaja M. I. Kantele. Hänet valittiin myös jatkoa valmistelevaan 7-jäseniseen toimikuntaan, johon tuli samoin AKS:läinen varatuomari K. Tiililä Karjalaa edustamaan. Toimikunnan sihteeriksi otettiin AKS:n entinen varapuheenjohtaja, samoin eteläpohjalainen Reino Ala-Kulju.

Toimikunta jatkoi työtään Helsingissä, ja AKS:n edustajat värväsivät aktiivisesti mukaan seuraveljiään, Ala-Kulju mm. innosti kirjeitse Elias Simojokea mukaan.⁷¹ Varsinaista järjestön perustamista edelsivät maakunnalliset kannattajien kokoukset. Niiden järjestämiskehotuksen olivat allekirjoittaneet Kantele ja Ala-Kulju, ja siihen liittyivät myös tekniset ja taktiset ohjeet kokouksia varten.⁷² Tuskinpa AKS:n maakuntajäsenten verkkoa jätettiin tässä työssä nykimättä.

⁶⁹ M. Uola, m.t., s. 24–25, 29, 41.

⁷⁰ Sama, s. 23.

⁷¹ Sama, s. 28–29.

⁷² Sama, s. 30–31.

Ohjelmatyö: AKS:n Pyrrhoksen voitto

IKL:n varsinaisessa perustamiskokouksessa Hämeenlinnassa 5.6. AKS:ää edustivat virallisesti puheenjohtaja Vuorjoki ja Helanen, joilla oli epävirallisena seuralaisenaan Eino Leskinen, mutta kokouksen johtaviin hahmoihin kuuluivat myös AKS:n jäsenet Ala-Kulju ja Tiililä.

Valmisteleva toimikunta oli suhtautunut kielikysymykseen varovaisesti mm. Itsenäisyyden Liiton mukanaolon ja lapuanliikkeen vanhan linjan takia, mutta Helsingissä 29.5. pidetyssä pienen akateemisen piirin valmistelukokouksessa Ostrobotnialla suomalaisen kansallisvaltion idea otettiin ohjelmavalmisteluun mukaan AKS:ään kuulumattoman toht. Vilho Annalan ehdotuksesta, joka sai enemmistön kannatuksen. AKS:ää edustivat tässä 12 miehen kokouksessa Vuorjoki ja Kallia, jotka taatusti olivat samaa mieltä.

Hämeenlinnan kokouksessa puhui kumpikin AKS:n virallinen valtuutettu. Helanen kiitteli lapuanliikkeen myönteisiä saavutuksia ja sai suosionosoituksia, mutta Vuorjoen puhe, jossa hän määritteli kielipoliittiset vähimmäisvaatimukset, jotka uuden järjestön oli täytettävä saadakseen kannatusta ylioppilasnuorisolta, sai lähes 200-päisen kokousväen enemmistöltä nuivan vastaanoton.⁷³

Kokous vierasti vielä »suomalaisen kansallisvaltion» ideaa ja uskoi miedontaneensa ajatusta hyväksymällä tavoitteeksi edelleenkin hyvin AKS:läisesti määritellyn »kansallisesti sisään- ja ulospäin voimakkaan Suomen luomisen». Sanontojen eroa on vaikea kaukaa katsoen nähdä. Räikkönen aavistikin lauseen AKS:n voitoksi.⁷⁴

Uola käyttää tutkimuksessaan niin voimakasta ilmausta, että AKS valtasi IKL:n ja perustelee tätä IKL:n omaksumalla jyrkällä suomalaisuuslinjalla. AKS:n omat miehet eivät puhu suorastaan valtauksesta, mutta perustelevat seuran läheistä yhteistyötä IKL:n kanssa laajemmin: IKL oli ensimmäinen joukkojärjestö, pian puolue, joka otti ohjelmaansa – ja siihen AKS katsoo vaikuttaneensa –

⁷³ E. Leskisen kirje M. Uolalle vuodelta 1970, m.t., s. 38.

⁷⁴ Sama, s. 41–42.

kaikki AKS:n keskeiset ohjelmakohdat, niin kieli-, maanpuolustus- kuin heimopolitiikankin. Samoin kansallisen eheytyksen työväestön aseman kohottamisen mielessä. Siihen vain haluttiin päästä ilman »kansainvälistä marxilaisuutta» eli sosialistijohtajia. Työväestön itse itselleen valitsevat johtajat haluttiin toisin sanottuna korvata uusilla, ja erityisesti silmätikkuna oli »valkoisen työmiehen» – etenkin vapaus- ja heimosotaveteraanien – hankala asema työmailla, missä kommunistit heitä sortivat ja sosiaalidemokraatit vähintäänkin ummistivat tältä silmänsä. Uskonnollisten perusarvojen, »isien uskon», korostaminen ja sitä horjuttavaksi tulkittu »kulttuuriliberalismin» vastustaminen sekä kansankokonaisuuden edun korostaminen ja yksityisten ja ryhmäetujen syrjäyttäminen sen tieltä eli toisin sanottuna uhrautuminen kokonaisuuden hyväksi olivat myös AKS:n perinnäistä opetusta.⁷⁵

IKL ei toisin sanottuna tuottanut AKS:lle samaa ohjelmaan liittyvää pettymystä kuin toisaalta maalaisliitto maanpuolustusasiassa ja kokoomus kieliyasiassa aikaisemmin. Ne molemmat olivat myös vaienneet heimoasiasta reaalipolitiikan nimessä heimosotien ajan innostuksensa jälkeen. Ja vaikka uskonnon muodollinen kunnioitus oli korkeassa kurssissa molemmissa mainituissa puolueissa ja kansallista yhteisetuakin sanottiin vaalittavan, ei tietenkään tuottanut vaikeuksia nähdä ne kumpikin ennen kaikkea ryhmäetujen ajajina, jotka tarvitsivat IKL:n alkumuodon kaltaista »ulko-puolista» piiskuria muistuttamaan noista yhteisiksi ajatelluista arvoista.

Huomattakoon, että aluksi IKL:n piiriin tuli lohkeamaa maalaisliitosta – Kosolankin poliittisesta taustasta – kansanedustajata-soa myöten (E. A. Tuomivaara) ja että raja kokoomukseen vedettiin vasta – kokoomuksen puolelta – Paasikiven tultua puolueen johtoon 1934. IKL siis tiivistyi puolueeksi vähitellen, ja IKL:n kanssa liittoutuneet huomasivat joutuneensa ahtaaseen puoluekar-sinaan.

Elmo Kailan ja Niilo Kärjen ohjelma oli tosin saatu uitetuksi

⁷⁵ IKL:n ohjelmasta lähemmin, Uola, m.t. 60–119, O. Borg, Suomen puolueet ja puolue-ohjelmat 1880–1964 (Porvoo 1965), s. 208–23.

yhden, myös muita tavoitteita ajavan järjestön sisälle – mutta oltiin kaukana Kailan strategisesta tavoitteesta, kaikkien ei-sosialististen puolueiden »soluttamisesta» sekä veljeskunnan jäsenillä että kansallisella katto-ohjelmalla.

Vielä vuoden 1933 vaalien edellä kaikki näytti olevan menossa AKS:n kannalta hyvään suuntaan. Vaikka IKL oli jo kehittymässä puolueeksi omine ohjelmineen, se oli vielä vaaliliitossa kokoomuksen kanssa, ja tällä laajalla oikeistorintamalla tuntui olevan myötätuulta purjeissaan. Tämä liittokunta oli kuitenkin vain etäinen kai-ku vuoden 1930 »isänmaallisista vaaliliitoista», joissa myös melkoinen osa keskustasta oli ollut mukana.

Vuoden 1933 vaaleissa oli ehdolla viisi AKS:n miestä, joiden hyväksi seuran jäseniä kehoitettiin toimimaan.⁷⁶ Lisäksi AKS yritti kehittää vaaleista jälleen kerran suomalaisuusäänestystä. Maalaisliiton kielipoliittisesta linjasta sen ei tarvinnut olla huolissaan, vaikka sen vaikutusvalta ei enää muuten maalaisliittoon ylettynyt. Sen sijaan IKL:n ja kokoomuksen vaaliliiton ehdokkaille esitettiin heidän kielipoliittista linjaansa koskeva kysely. Oikeistossahan tästä asiasta ei vallinnut yksimielisyyttä, ja moni kokoomuksen ehdokas jätti vastaamatta kyselyyn. Suomen Heimossa esitettiin epäily, että yliopiston suomalaistamiskysymyksen – suomalaisuuspoliittisen linjakysymyksen – tullessa eduskunnassa esiin huomattava joukko suomenkielisistä ja suomalaisuuden nimeen vannoneista porvarillisista edustajista olisi vähintäänkin äänestyksestä poissa, »pettämässä jälleen kerran äänestäjänsä».⁷⁷

⁷⁶ Reino Ala-Kulju, M. I. Kantele, Elias Simojoki, Kalervo Tamminen IKL:n (Kantele Etelä-Pohjanmaalla kokoomuksen ja Uudellamaalla IKL:n ehdokas) ja AKS:n ensimmäinen kansanedustaja (v:sta 1927) Martti Rantanen kokoomuksen riveissä. Suomen Heimo 5/1933, s. 86–87.

⁷⁷ Pääkirjoitus »Nykyhetken tärkein suomalaisuuskyseminen saatava ratkaisuun», SH 5/1933, s. 73–74. Mieliopidiedustelusta vsk. 1933, s. 9, 21–22.

10. IKL:n vanavedestä YH:n yksimielisyyteen

Ajautumalla puoluepolitiikan ansaan

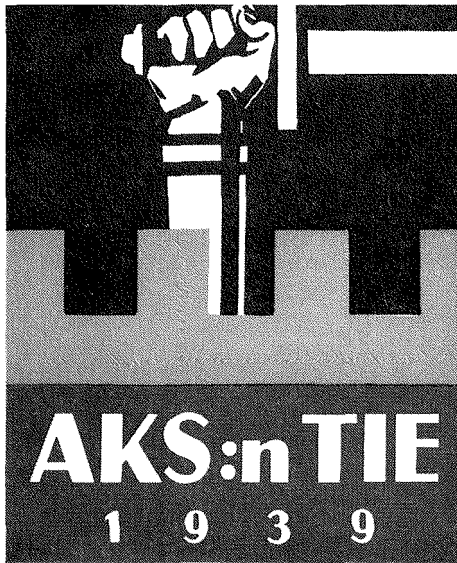
AKS:läisiä toimi vuoden 1933 vaalitaistelussa paitsi seuran »ominen» ehdokkaiden myös suomenkielisyyden nimessä laajemminkin IKL:n puolesta.¹ IKL:n sisälle syntyi myös AKS:n »oma» eduskuntaryhmä, kun kokoomuksessa alkanut rajankäynti johti puolueiden pesäeroon pian vaalien jälkeen.²

AKS:n ehdokkaista olivat tulleet valituiksi Reino Ala-Kulju Etelä-Pohjanmaalta ja Elias Simojoki Pohjois-Savosta sekä kokoomukseen jäänyt Martti Rantanen Etelä-Pohjanmaalta. Uudet IKL:läiset tulokkaat eivät olleet ensimmäiset AKS:n kansanedustajat, toisin kuin tutkimuskirjallisuudessa on väitetty.³ Todettakoon se ajan ilmapiiriin viittaava piirre, että kaikki AKS:n 4 ensimmäistä kansanedustajaa olivat teologeja.

¹ SH:n osittainen vaalinumero 5/1933 sisältää muun aineiston ohella seuran em. 5 oman ehdokkaan esittelyn ja AKS:n 29.5. Helsingissä pitämän, seuraa omaa ohjelmaa esitelleen puhetilaisuuden puheet (Kantele, Simojoki, Helanen).

² Linkomiehen mukaan erillisuus tehtiin selväksi heti kokoomuksen eduskuntaryhmän ensimmäisessä kokouksessa uuden eduskunnan kokoonnuttua. E. Linkomies, *Vaikea aika* (Keuruu 1970), s. 11. Uola toteaa IKL:n itse marssineen ulos perustaakseen oman eduskuntaryhmän ja pesäeron olleen hidaskäyntiä, osaksi vuoteen 1935 jatkunut prosessi. M. Uola, m.t., s. 166–75.

³ Mm. M. Klinge 4, s. 171, M. Uola, m.t., s. 202. – Martti Rantanen oli kansanedustaja 1927–29 ja 1930–35, kuolemaansa asti. Maalaisliiton Juho Annala, kansanedustaja vuodesta 1930, joka kuului 1932 eronneisiin, oli näytellyt Rantasta näkyvämpää osaa suomalaisuusoperaatiossa, jonka kaatuminen eduskunnassa oli johtanut opintolakkoon 1932. Hän jatkoi eduskuntauraansa vuoteen 1951. – Ja kun puhutaan AKS:läisestä vaikutuksesta eduskuntaan ei ole syytä unohtaa E. E. Kailan jo edellä kerrottua roolia maalaisliiton neuvonantajana ja Alkion hänelle suomaa nimimerkkiä »Joukko maalaisliiton eduskuntaryhmän jäseniä».

Seuran 1937–42 julkaisemien AKS:n tie -vuosikirjojen kanssa toistuu sama Topi Vikstedtin Pro Carelia -aihe kuin seuran lipussa ja jäsenmerkissäkin.

Kokoomuksen nouseva tähti, prof. Edwin Linkomies – joka Yrjö Vuorjoen muistikuvan mukaan suorastaan »torpedoi» puolueensa yhteistyön AKS:n kanssa – joutui toki toteamaan, että IKL:n ajamat jyrkkä marxilaisvastaisuus ja voimakas maanpuolustusaate olivat vedonneet erityisen voimakkaasti oikeistolaiseen nuorisoon. Linkomies kertoo Saksan-matkallaan 1934 lopullisesti kauhistuneensa »uutta näkemystä» ja sen tuomaa pakkovaltaa havaintojaan IKL:n vaatimukseen vertaillen. Hän oli itse kuulunut puolueensa lapualaismieliseen siipeen ja puolueiden pesäeron yhteydessä toteaa, että jos IKL olisi pysynyt »lapualaisissa» perusvaatimuksissaan niihin mitään lisäämättä, se olisi saattanut pysyä järjestönä, johon olisi voinut kuulua puolueesta riippumatta.⁴

Juuri tässä on asian ydin AKS:n osalta. Se oli tavoitellut kansallisen ohjelmansa ohjaamista »lapualaisen» kansalaisjärjestön kautta vaikuttamaan kaikissa suomenkielisissä porvarillisissa puolueissa ja innostunut saadessaan IKL:n ohjelmatyössä läpi vaatimuksensa – myös suomalaisuus- ja heimoasioissa, joita Linkomies

⁴ Linkomies, m.t., s.11–13; Y. Vuorjoki, Suomen Kuvalehti 1/1964.

ei mainitse. Samalla seura tuli kuitenkin hyväksyneeksi ohjelmaan »uuden näkemyksen» mukaisia laajennuksia, jotka veivät sen kumppaninsa mukana poliittiseen umpikujaan. Uuno Kailaan kuuluisan, AKS:läisten hylkäämän promootiorunon eteläinen »lintu mustasiipi» heitti varjonsa supisuomalaisista perinteistä ja tilanteista nousseeseen liikehdintään.

Osa AKS:läisistä heittäytyi toki mukaan täysin rinnoin, Elmo Kailan ja Martti Haavion opetus radikaalisuudesta ja kompromissittomuudesta kantoi hedelmää. Sitä oppia toisteltiin hanakasti, kuten esim. Reino Ala-Kulju 1937 AKS:n ideologiaa esitellessään: »<AKS:n ohjelmaa> ei viedä voittoon neuvotteluilla ja kompromisseilla <vaan> työllä, taisteluilla ja uhreilla ...»⁵

Vilho Helanen osallistui monin tavoin IKL:n johtotehtäviin ja toimi mm. IKL:n kaupunginvaltuutettuna Helsingissä. R. G. Kallia osallistui eri yhteyksissä IKL:n ohjelman kehittelyyn ja hänestä tuli IKL:n pää-äänenkannattajan Ajan Suunnan päätoimittaja (1935–39) ja lopuksi kansanedustaja 1939, Elias Simojoesta ja Reino Ala-Kuljusta paitsi kansanedustajia myös IKL:n nuorisotoiminnan johtajia. Ala-Kulju, IKL:n ensimmäinen pääsihteeri, johti myös IKL:n erinimisiä pohjalaislehtiä 1933–36. Muutamaa enintään parin vuoden päätoimittajapyrähdystä lukuun ottamatta AKS:läisten panos IKL:n sanomalehtityössä ei ollut muuten merkittävä. Sen sijaan IKL:n puoluejulkaisujen toimittajina heillä oli merkitystä.⁶ Tietysti AKS:läisiä toimi myös IKL:n alemmilla organisaatio- ja toimintatasoilla.

⁵ AKS:n tie (1937), s. 78.

⁶ Sanomalehtien päätoimittajina Veli Antila Tampereella ja Arvo Laro Lahdessa 1934–35, Tarmo J. Tolonen Oulussa 1935–36, O. J. Syväri ja Jaakko Virkkunen Seinäjoella 1936–37 ja 1938–39. Lisäksi AKS:ään myöhemmin liittynyt, painetusta jäsenluettelosta puuttumaan jäänyt Osmo I. Aulamo, AKS:n kansanedustajaehdokas 1939 (SH 11/1939, s. 185), toimi Tampereella päätoimittajana 1935. Puolueen ideologista julkaisua »IKL» päätoimitti jonkin aikaa myös AKS:n maanpuolustuksellisessa julkaisutoiminnassa (aiheena 2. osassa) ansioitunut Heikki Jahnukainen. M. Uola, m.t., s. 175–80. Nuorisojärjestön lehdestä tuonnempana.

Oma päätösvalta – ehdollinen yhteistyö

Läheskään vastaavaa yhteyttä seuralla ei koskaan ollut muihin puolueisiin. Jäsenistön osalta asia ei ollut kuitenkaan yksioikoinen. Joukossa oli »hiljaisiksi» jättäytyneitä tiukan IKL-linjan vastustajia, ja esim. Yrjö Vuorjoki ei vakuutuksensa mukaan koskaan ollut IKL:n jäsen.⁷

Seuran yleisessä kokouksessa 26.11.1933 Vuorjoki kylläkin piti hyvin IKL-myönteisen tilannekatsauksen – tietysti korostaen AKS:n ohjelmakohtien hallitsevaa merkitystä IKL:n ohjelmassa. Katsaus lähetettiin luottamuksellisena monisteena myös maaseutujäsenille.

Hän kertoo myös korostaneensa, että IKL:ssä toimivien AKS:läisten tehtävänä oli pitää puolueensa »oikeassa kurssissa». Tämä sekä varoitus IKL:n mahdollisesta eksymisestä muille teille ja suomalaiskansallisuuden korostaminen sisälsi ilmeistä IKL:n muuhun ohjelmaan kohdistuvaa kritiikkiä. Hän myös totesi, etteivät kaikki seurassa hyväksyneet IKL:ää »joka suhteessa», mutta kannusti näitä jäseniä pysymään seurassa juuri pitämässä sitä sen omalla tiellä.⁸

AKS:n itseymmärrystä roolistaan kuvastaa sen julkisuuteen antama selitys: »IKL:n omaksuttua ... myönteisen kannan suomalaisuuskysymyksessä AKS on sallinut sen valita seuran jäseniä johtoonsa, valtuuskuntaansa ja piirihohtokuntiinsa. Samoin on AKS sallinut jäsentensä suostua IKL:n ehdokkaiksi 1933 eduskuntavaaleissa, ja seura on tehnyt näissä vaaleissa työtä heidän, mutta *myös muiden, täysin AKS:n kannalla olevien oikeistoehdokkaiden hyväksi. Seurana ei AKS ole kuulunut IKL:ään eikä mihinkään puolueeseen, vaan ... kussakin eri kysymyksessä ratkaissut kantansa yksistään oman ohjelmansa mukaisesti.*»⁹

Yrjö Vuorjoki on esittänyt oman jälkiarviointinsa: »... me olimme perin pohjin kyllästyneet kaikkiin puolueihin, jotka olivat

⁷ Y. Vuorjoen kirje J. V. Vainiolle 1964, K22 G:4C.KA.

⁸ Y. Vuorjoki, main. käsikirj. VIII, l. 4–8.

⁹ AKS, päämäärät ja toiminta (1933), s. 14.

meidät pettäneet – ja kun sitten tuli ensinnäkin kommunismin tuhoaja ja sitten ryhmä, joka hyväksyi kaikki meidän ohjelmakohdamme, myös suomalaisuus- ja heimoajatuksen, niin aivan samoin kuin olimme suhtautuneet myönteisesti maalaisliittoon sen suomalaisuusohjelman tähden niin kauan kuin mahdollista ja kokoomuspuolueeseen sen maanpuolustusohjelman takia, saatoimme suhtautua myönteisesti IKL:ään sen kaikkien meikäläisohjelma-kohtien tähden, *kunnes muut seikat sen jälleen meistä vähitellen virottivat.*»

Tämän arvion alkuosan kanssa kutakuinkin samansisältöinen on AKS:n uuden sihteerin Arvo Konkosen vuodelta 1936 säilynyt vaalipuhe.¹⁰

IKL hankki eduskuntakautensa alkajaisiksi AKS:n myöte-mielisyyttä itselleen useilla AKS:n pyrkimysten mukaisilla eduskunta-aloitteillaan (jotka tietenkään eivät sille kielteisessä ilmapiiressä menneet läpi). Seuran sihteeri Arvo Konkonen puolusti vielä vuoden 1936 vaalitaistelun yhteydessä AKS:n ja IKL:n yhteistoimintaa juuri noilla aloitteilla, jotka myös julkaistiin vihkosena.¹¹

Maanpuolustuksen ja kieliastian tähden

Joka tapauksessa vuonna 1932 tapahtuneen repeämän jälkeen AKS, joka betonoi hallintonsa voitolle jääneen johtoryhmän käsiin, kuten edellä on kerrottu, saavutti sisäisen sovun ja puhui yhdellä äänellä – Vilho Helasen äänellä, joka oli pitkälti IKL:n ääni. Se ei ollut mikään haitta ylioppilasmaailmassa: AKS palautti nopeasti johtoasemansa ja kohotti sen entistä kiistattommaksi ylioppilaselämässä ja kasvatti rivinsä entistä taajemmiksi.

Selittävä tekijä ei kuitenkaan ole IKL:läisyys – puolueen yhteiskunnalliset haaveilut – vaan yhä selvemmin vain maanpuolustus ja suomen kielen oikeuksien korostaminen, minkä Suomen

¹⁰ Y. Vuorjoki S. Vapaasalolle 23.11.1956. K22 G:2.KA ja asiallisesti samansisältöisesti Suomen Kuvalehti 1/1964. Konkosen puhe: Kerho 22 G:4C. KA.

¹¹ Aloitteiden luettelo: M. Uola, m.t., s. 197–09. Konkosen puhe: Kerho 22 G:4C.KA.

Heimon sisältö selvästi osoittaa.¹² IKL:n hyväksymistä tai »sietämistä» helpotti se, että puoluetta johtavat AKS:ään kuulumattomat professorit – toisin kuin lapuanliikkeen entiset vetäjät – korostivat voimakkaasti laillisuuden tiukkaa noudattamista perimmäisten tavoitteidensa mullistavuudesta huolimatta. Tässä on tärkeä perusero varsinaisiin fasisistiin liikkeisiin ja kansallissosialismiin.

Aktiivista harrastusta IKL:n yhteiskuntapoliittisiin ajatuksiin virisi AKS:n piirissä tosin heti 1933, jolloin seuraan perustettiin Esa Kaitilan johdolla yhteiskuntapoliittinen jaosto, alan harrastajien keskustelukerho. Jaoston jäsenet luennoivat seuran kokelaskursseilla jo 1934. Vuosikertomusten mukaan sen toiminta ei koskaan kasvanut laajaksi.¹³

IKL:n piirissä italialaisen mallin pohjalta korporatistista yhteiskuntaa hahmotelleeseen keskustelupiiriin kuului myös AKS:läisiä jäseniä.¹⁴ Yksittäiset AKS:n jäsenet saattoivat toki osoittaa voimakastakin myötämielisyyttä kansallissosialismia kohtaan – esim. eräiden jäsenten muistiin 1930-luvun loppuvuosilta jo opiskeluaikanaan voimakkaana persoonana jäänyt, talvisodassa kaatunut Rainer Evola, mutta hänen(kin) Hitler-ihannointinsa takana oli Neuvostoliiton ja kommunismin herättämä pelko.¹⁵

¹² Nämä olivat myös AKS:läisten vuoden 1936 vaalipuheiden teemat; vsk. s. 4. Näillä seikoilla ja lisäksi IKL:n sosiaalipoliittista linjaa kiittäen L. Hyvämäki puolusti IKL:n kannattamista AKS:n historiikissaan: AKS:n tie (1937), s. 68.

¹³ Kaitilan jälkeen jaoston vetäjänä toimivat Niilo Elo, Kai von Fieandt ja Lauri Hyvämäki vuoteen 1935; sen jälkeen vetäjää ei mainita. Seuran erilliset jaostot lakkautettiin 1937. Yhteiskuntapolitiikkaa sisällytettiin sen sijaan seuran yleiseen koulutusohjelmaan, ja erityinen jatkokurssi siitä järjestettiin syksyllä 1938. Vsk. 1933–38.

¹⁴ Tämä IKL:n »maanantaikerho» alkoi toimia 1936. Uola mainitsee viisi sen merkittävää jäsentä, joista kolme oli AKS:läisiä: Heikki Jahnukainen, Esa Kaitila ja R. G. Kallia. Tässä kerhossa kehitettiin 1938 IKL:n edustajakokouksessa hyväksytty korporatiivisen yhteiskunnan hahmotelma. Uola mainitsee myös Paavo Susitaipaleen suomalaisen korporatistisen teoreetikoksi puolueen AKS:ään kuulumattoman puheenjohtajan Vilho Annalan ohella. M. Uola, m.t., s. 76–77, 325.

¹⁵ L. Hyvämäen kirjoittajalle kertomaa. Ilmeisesti juuri Hyvämäki julkaisi aikanaan jossakin aikakauslehdessä Evolan 1930-luvun kirjeitä, joissa tämä mm. kertoo itse nähneensä Moskovassa valtavan ja uhkaksi kokemansa sotilasparaatin. En ole onnistunut jäljittämään ko. kirjoitusta. – Pirun pelossa Beelseubia suosineita oli tunnetusti moniakkin 30-luvun ja sitten toisen maailmansodan ahdistavissa tilanteissa.

Intoilijoista ikävyvksiä

AKS pysytteli kuitenkin tiukasti itsenäisenä IKL:nkin suhteen. Se ei antanut virallisia edustajiaan IKL:n johtolimiin tarjouksista huolimatta.¹⁶ Niinpä AKS:läiset toimivat puolueessa yksityishenkilöinä; heidän ratkaisunsa eivät sitoneet seuraa eikä seura antanut heille ohjeita ainakaan muodollisesti. Pikemminkin liian innokas ja harkitsematon politikointi, johon »AKS:n kansanedustajista» erityisesti Elias Simojoki kiihkeydessään eksyi, tuotti seuralle ylimääräistä harmia, vaikka julkisesti solidaarisuutta ei rikottu.¹⁷

IKL-ansioilla ei myöskään selviytynyt seuran jäseneksi. Asiasta kehkeytyi 1935 seuran ja Elias Simojoen välille arvovaltakiista, jonka Simojoki hävisi: IKL:ssä hänen läheisenä avustajanaan toiminut Viljo Lius ei seuran johdon mielestä täyttänyt valajäsenen vaatimuksia, ei niitä täyttämättä valalle päässyt eikä koskaan jäseneksi tullut. Pari Simojoen suosittamaa pappia (toinen heistä IKL:n kansanedustaja ja myöhempi Oulun piispa Pekka Tapaninen) jäi samoin seuran ulkopuolelle – oikotietä jäsenyyteen ilman koulutus- ym. jäsenvelvoitteiden täyttämistä ei hyväksytty.¹⁸

Ristiriidoista huolimatta AKS:n ja IKL:n välille syntyi nuorisotyössä suoranaainen personaaliunioni. Simojoki ja Ala-Kulju joh-

¹⁶ IKL:n lähettinä tarjouksen esitti hallitukselle 1933 seuran jäsen n:o 1 Elias Simojoki, mutta hallitus torjui sen puheenjohtajansa Vuorjoen mukaan yksimielisesti. Simojoki palasi eteisestä ilmoittamaan: »Kyllä te pojat sittenkin teitte oikein.». Y. Vuorjoki, main. käsik., luku VIII, l. 4.

¹⁷ R. G. Kallia arvosteli Simojoen johtamaa IKL:n Sinimustat-nuorisoyjärjestöä sen räikeän esiintymisen AKS:lle tuottamasta haitasta; Simojoki ei ollut suostunut sietämään järjestöstään esitettyä kritiikkiä; Kallia Simojolle 9.5. ja 20.5.1935. Simeliana 3. Aa:1.OMA. Reino Castrén paheksui 1936 AKS:n jatkokoulutuskurssin luennossaan (Simojoen) Viron vapsien kapinahankeeseen sekaantumisen AKS:lle aiheuttamaa vahinkoa. Luentomoniste 16/Jk 1/36. Jouko Järviön kansio, Kerho 22 I.K.A. Simojoen eduskunnassa paljastetun yksityiskirjeen sanat oikeusministeri Serlachiuksen, Sasu Punasen ja kumppanien toivottamisesta »Petsamon Heinäsaarien keskitysleiriin» aiheuttivat maan julkisuudessa ja kirkonkin piirissä pienenosen myrskyn, jossa vain vastaanottajan silmiin tarkoitettu kiukunpurkaus ehkä otettiin liian vakavasti, koska tämä sopi poliittiseen taktiikkaan. M. Uola, m.t., s. 303.

¹⁸ Simojoki sydämistyi tästä tapauksesta ja vainuamastaan »Sinimustien vähättelystä» niin, että hän uhkasi erota AKS:n hallituksesta, mutta hänet saatiin peruuttamaan päätöksensä. »Jäsen 1» oli hankaluudestaan huolimatta vilpittömänä idealistina ja etevänä puhujana AKS:lle niin tärkeä, ettei hänestä haluttu luopua. Kallia Simojolle 9.5. ja erit. 20.5.1935; Helanen Simojolle 20.5.1935. Simeliana 3 Aa:1.OMA.

tivat Sinimustia, IKL:n lapuanliikkeeltä perimää valtakunnallista nuorisojärjestöä. Sen puheenjohtajaksi 1933 valittu Elias Simojoki kehittyi innostavaksi, kannattajiensa jumaloimaksi nuorisajohtajaksi ja järjestönsä itsevaltiaaksi, joka osoitti itsenäisyyttään puolueensakin suuntaan.

Tämän järjestön keskusjohto ja Sinimustat-lehden toimitusneuvosto koostuivat AKS:läisistä, ja AKS:n hallituksen suostumuksella seuran jäseniä pyrittiin saamaan mukaan paikallisen nuorisotoiminnan vetäjiksi.

Sinimustat-järjestö pyrki sulkemaan syliinsä myös oppikoulujen Karjala-seurat. Sinimustien Kuortaneella pitämät nuorisoleirit saivat suosiota isänmaallisuudesta innostuneiden oppikoululaisten piirissä, ja niille olivat myös Karjala-seurojen jäsenet tervetulleita.¹⁹ AKS:n johdon Sinimusta-innostuksen taustana olikin selvästi oppikoulujen Karjala-seurojen toiminnan horjuvuus ja sen ylläpitämisen vaikeus.²⁰

Sinimustat omaksuivat AKS:ltä myös toimintamalleja – valanvannon, koulutusohjelman, joka sisälsi mm. velvoituksen tutustua tiettyyn kirjavalikoimaan (toisin kuin AKS:ssä valikoimaan sisällytettiin myös saksalaista ja italialaista ainesta) ja oppia suppea isänmaallinen lauluohjelmisto.²¹

Simojoen tieteen ja ainakin joskus kannustamana sinimustat syyllistyivät joihinkin ilkkuvallaisuuksiin ja järjestysrikkomuksiin, ja häntä ihailevien ja häntä matkimaan pyrkivien nuorten sinimustapäälliköiden räikeä sanankäyttö huolestutti AKS:nkin johtoa. Simojoki närkästytti myös IKL:n johdon omilla ja järjestönsä tempauksilla ja sai viranomaiset tiukentamaan otettaan koulunuorison politikoinnin ja politisoimisen torjumiseksi.²²

¹⁹ Sinimustien keskusjohdon jäsenet olivat Simojoki, Ala-Kulju, Jorma Tevaluoto, Sakari Vapaasalo, Allan Virkkunen ja Jaakko Snellman (Virkkunen). Sinimustat-lehteä toimittivat vm. kaksi, ja toimitusneuvostoon kuuluivat Simojoki, Alakulju, Vapaasalo ja Helanen. M. Uola, m.t., s. 292–99. AKS-jäsenlehti 21 (18.6.1934): Simojoen jäsenille suuntaama kehoitus lähteä Sinimusta-toimintaan.

²⁰ Edellä on jo lyhyesti viitattu oppikouluseurojen toiminnan vaihtuvaan syttymiseen ja sammumiseen vetäjiksi halukkaiden lehtoreiden löytymisen mukaisesti. Niiden toiminta oli vilkkaimmillaan jatkosodan aikana.

²¹ M. Uola, m.t., s. 297–99.

Sinimustien taru jäikin lyhyeksi. Järjestö lakkautettiin vuoden 1936 alussa ja saman tien asetuksilla kiellettiin koululaisilta poliittisiin yhdistyksiin kuulumisen.²³ IKL perusti pian uuden nuorisjärjestön, Mustapaidat, joka jatkoi edelleen vahvasti AKS-johtoisena (Ala-Kulju, Simojoki, Ervamaa). Simojoki – vaikka hän yhä ideoikin toimintaa – oli siirretty syrjemmälle, eikä järjestö voinut enää sooloilla puoluejohdon tahdon vastaisesti.

Kesäleiritoiminta jatkui täsmälleen samoin AKS-voimin Kuortaneella edelleen, mutta nyt AKS:n ja oppikoulujen Karjala-seurojen nimissä.²⁴ Koululaisten puoluepolitiikoinnin vastustaminen ei voinut ulottua jo perinteisiin ja aina lakien ja oman ohjelmansa mukaisesti toimineisiin Karjala-seuroihin.

Taitekohta: vuoden 1936 vaalitaistelu

Vuoden 1936 vaalitaistelun yhteydessä AKS:n ja IKL:n yhteistyö oli läheisintä ja laajinta. Tosin AKS:n piirissä silloinkin – ainakin nimellisesti ja nähtävästi IKL:ää vieroksvien jäsenten tyydyttämiseksi – haikailtiin maalaisliiton, kokoomuksen ja IKL:n yhteistyön perään.²⁵

AKS aloitti vaaleihin valmistautumisen jo 1935, jolloin hallitus päätti antaa opiskelijajäsenistölleen suurisuuntaista puhujakou-

²² R. G. Kallian edellä viitteessä 17 mainitut kirjeet Simojoelle. M. Uola, m.t., s. 295–96, 302–04, 308–09.

²³ Sama, s. 308. Asetus, joka kielsi koululaisilta kaikenlaisen poliittisen toiminnan, annettiin 21.2.1936.

²⁴ M. Uola, m.t., s. 310–12. Kesän 1936 leirillä oli jo AKS:n ja NYKS:n nimissä mukana 160 koulunuorta, SH 10/1936, s. 211; sama vahvuus oli koolla myös kesällä 1938. – Mustapaitojen lehti, Luo lippujen, sai kuitenkin päätoimittajan puolueesta AKS:n ulkopuolelta, Simojoen em. aseenkantajan Viljo Liuksen, joka myös käytännössä vaikutti järjestön toimintaan vahvasti.

²⁵ AKS jäsenlehti 22, (22.6.1935) toivoi yhteistä vaaliliittoa. AKS-vetoinen, mutta laajemmalle pohjalle suomalaisuustaistelua varten perustettu Ylioppilaiden keskuustoimikunta, joka oli saanut vuonna 1935 yliopiston suomalaistamista vaatineelta »suurelta kansalaislähetystöltä» (käsitellään seuran kielipolitiikan yhteydessä 2. osassa) tehtäväkseen »suomalaisuusvaaliliiton» asian edistämisen, kirjelmöi asiasta turhaan maalaisliitolle, kokoomukselle ja IKL:lle ja hankkeen kaaduttua alkuunsa suositteli IKL:n rinnalla maalaisliittolaisten sekä suomen kielen oikeuksia puolustavien kokoomukselaisten ehdokkaiden äänestämistä. Vsk. 1935, s. 23; M. Uola, m.t., s. 226.

lutusta, johon Helsingissä velvoitettiin osallistumaan piirijäsenetkin, ellei näillä ollut »pätevää estettä».²⁶ Kurssit pidettiin kevätlukukaudella, ja keväällä 1936 perustettiin Helasen alaisen vaalipäällikön ohjaama vaalijohto ja nimettiin vaalipiireihin AKS:n vaalitoiminnasta vastaavat sihteerit. Sitten kaikki jäsenet – niin kurssin käyneet kuin sen laistaneetkin – velvoitettiin vaalityöhön matkasaarnaajiksi maakuntiin ja heille jaettiin tätä varten monisteaineisto työn pohjaksi. Sopivasti ennen vaaleja ilmestyi myös maanpuolustuksen vaatimuksia tähdentävä AKS:n kirjanen *Isänmaa vaarassa*.

Maanpuolustukseen ja idän uhkaan liittyi myös AKS:n julkaisema yksisivuinen vaalilehtinen, jossa IKL:ää nimeltä mainitsematta hyökättiin erittäin rajusti vasemmistoa vastaan: »Marxilainen punapeto 'kansanrintaman' hahmossa uhkaa isänmaata! ... Ääni Moskovalle tai isänmaalle! Välimuotoja ei ole!» Hyökkäyksessä ei kuitenkaan mainita myöskään SDP:tä nimeltä, vaan vain marxilaisuus. Siinä vaaditaan puolustusvalmiutta ja rivien kokoamista, myös luomalla oikeudenmukainen yhteiskunta, »niin että koko kansamme pyhittäisi tämän maamme isänmaakseen». Lehtisen kartassa Neuvostoliitto on kuvattu mustekalaksi, jonka lonkerot ulottuvat yli Euroopan.²⁷

Kaksimiehisä AKS:n partioita liikuskeli kesän 1936 alkupuolella kautta maan valistamassa kansaa AKS:n tavoitteiden merkeissä IKL:n puolesta, ja valitsijoille oli tarjolla peräti 10 AKS:läistä ehdokasta IKL:n riveissä. Helanen kehui Simojoelle AKS:n vaalityön olleen aktiivisempaa kuin itse puolueen. Hänen mukaansa liikkeellä oli ollut peräti 700 AKS-puhujaa, joiden koulutussaavutuksiin hän ei tosin ollut aivan tyytyväinen. Suurusuuntainen operaatio herätti runsaasti huomiota maassa, ja porvarillinen puoluelehdistö ryhtyi AKS:n havaintojen mukaan kehumaan seuran ohjelmaa, mutta varoittelemaan yksipuolisesta puoluepolitisoitumisesta, joka haittaisi ohjelman edistämistä.²⁸

AKS korosti kuitenkin omassa vaalijulistuksessaan voimakkaasti riippumattomuuttaan: »AKS taistelee näissä vaaleissa *omien*

²⁶ Helsingin piirin kiertokirje selostaa koulutuksen rakennetta ja tarkoitusta. Sen ovat allekirjoittaneet R. G. Kallia ja A. Tavaila; päiväys puuttuu, arkistokappaleen reunassa merkintä: vastattu 22.10.1935. Kerho 22 I.KA.

²⁷ Esim. Kerho 22:n kokoelmassa G:4D. KA.

aatteittensa ja lähinnä *omien* (tehosteet alkuper.) edustajaehdokkaitensa puolesta. Meidän aatteemme ovat olleet olemassa jo ennen IKL:ää, ja niinpä onkin IKL omaksunut itselleen AKS:n suomalaiskansallisen ja suursuomalaisen ohjelman. Yhtä lukuun ottamatta ovat kaikki AKS:läiset edustajaehdokkaat olleet Seuramme jäseniä jo aikoja ennen kuin IKL oli syntynytään. ... <AKS:n vaalilyö tukee myös IKL:n koko vaaliliittoa, mutta> Tämä kaikki ei mitenkään merkitse, että AKS olisi hiukkaakaan luopunut itsenäisyydestään tai ohjelmastaan.» AKS:n vaalitunnukset olivat: Kohti puolustuskykyistä Suomea! Kohti yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta! Kohti lujaa suomalaista kansallisvaltiota!

Nuo AKS:n tunnukset saattoivat monenkin suomalaisen porvarin mielestä olla hyviä, mutta AKS:läiset eivät olleet hyvässä seurassa. Ehkä ylisanoillakin («ääni Moskovalle tai isänmaalle!») oli vieroittava vaikutusta. Odotettua vaalivoittoa ei saatu. Oikeiston ääniosuus tosin kasvoi runsaat 2 prosenttiyksikköä, mutta nousu hyödytti vain kokoomusta, IKL:n paikkamääräksi jäi entinen 14. AKS:n ehdokkaita tuli valituksi kolme: Reino Ala-Kulju Etelä-Pohjanmaalta, Yrjö Saarinen Varsinais-Suomesta ja Elias Simojoki Pohjois-Savosta.²⁹

Martti Rantanen oli kuollut 1935, ja AKS:n suora yhteys kokoomuksen eduskuntaryhmään oli katkennut. Helanen luonnehti muutenkin noiden vaalien yhteydessä kokoomuksen suhtautumisista AKS:ään suureksi pettymykseksi.³⁰ – Eduskuntaan tuli 1936 myös AKS:n katkeraksi vastustajaksi muuttunut Urho Kekkonen ja kohosi melkein heti oikeus- ja apulaissisäministeriksi.³¹

²⁸ V. Helanen Helsingistä E. Simojolle 25.6.1936. Simeliana Aa:1. OMA. SH 10/1936 (vaalinumero: pääkirjoitus »AKS marssii esiin», vaalijulistus sekä ehdokkaiden esittelyt ja näiden puheenvuorot); 11/1936, s. 187–92 (pääkirjoitus ja kenttäkokemuksia). Vsk:n mukaan puhujia oli ollut liikkeellä jopa 800, puhetilaisuuksia oli ollut yli 3 500, 100 jäsentä oli ollut muussa vaalilyössä, Lehtistä »marxilaisesta punapedosta» oli painatettu 75 000 kpl ja SH:n vaalinumeroa levitetty 6 000 kappaleen erikoisjaketuna.

²⁹ Seitsemästä valitsematta jääneestä AKS:n ehdokkaasta tunnetuimmat olivat Kallia, Kantela ja oululainen vaikuttaja, varatuomari Jaakko Kemppainen.

³⁰ SH 12/1936, s. 201–02, pääkirjoitus »Tulos».

³¹ Ensimmäinen AKS:n piiristä lähtenyt valtioneuvoston jäsen oli Kivimäen hallituksen (1932–36) sitoutumaton (puoluekannaltaan kokoomuslainen) sisäministeri Y. W. Puhakka, joka jatkoi samassa tehtävässä myös Kallion hallituksessa apulaisenaan vanha AKS-veljensä Kekkonen. Hän oli samoin jyrkkä IKL:n vastustaja. M. Uola, m.t., s. 158.

Virhe ja sen kanssa eläminen

Pakkovelvoite IKL:n asioilla juoksemiseen ei selvästikään miellyttänyt kaikkia seuran jäseniä. Seuraavina kahtena vuotena seura turvautui taustaltaan hämäräksi jääneisiin erottamisiin, jotka ulottuivat myös maakunnissa toimiviin piirijäseniin, ja vihjaili ulkopuolisten lietsomasta kapinahengestä.³²

Jälkeenpäin Helanen ilmaisi avoimesti tilanteen todellisen laidan: »Seuran johto on kerran minun puheenjohtajakaudellani omaksunut ... kannan määräten AKS:läiset kautta linjan osallistumaan poliittiseen taisteluun erään valtiollisen ryhmän hyväksi; tämä määräys pani seuran sisäisen eheyden siinä määrin kovalle koetukselle, ettei samansuuntaista erehdystä hevin uusia.»³³

AKS:n aktiivinen sekaantuminen puoluepolitiikkaan johti vastavaikutukseen, joka oli voimakkaampi ja kestävämpi kuin vuoden 1932 erojupakan aiheuttama särö. Myös seuran ulkopuolelta tietysti reagoitiin syntyneeseen tilanteeseen. Vuosikertomusten 1934 ja 1935 alkusanoissa todetaan AKS:n saaneen osakseen vastatuulta julkisuudessa, ja ennen vuoden 1936 vaaleja seura havaitsi maan porvarillisessa lehdistössä suorastaan rajua hyökkäilyä seuraa vastaan, vaikka nyt vanhojen puolueiden lehdet vakuuttelivat kannattaneensa AKS:n alkuperäistä ohjelmaa (aivan kuten seurasta 1924 ja 1932 eronneetkin olivat vakuuttaneet). AKS:n johdon korvissa tämä kuulosti ironiselta, koska AKS:n edelleenkin alkuperäisen ohjelman hyväksi ei ollut eduskuntapolitiikassa tapahtunut mitään konkreettista.³⁴

³² Piirijäsenten neuvottelukokouksessa 27.9.1936 – siis pian vaalien jälkeen – Helanen »oikaisi nimenomaan piirijäsenten keskuudessa vallitsevia harhakäsityksiä»; vsk. 1936, s. 35. Etukäteen hän oli odottanut vaalitaistelun aktivistien haluavan välienselvittelyä passiivisiksi jättäytyneiden kanssa; Helanen Simojoelle 25.6.1936. Simeliana 3. Aa:1.OMA. AKS jäsenlehti 26 (24.9.1938), s. 1–2: Helasen pääkirjoitus »Eheä AKS». Vsk. 1938 mainitsee ko. vuonna erotetuksi 44 ja poistetuksi (laiminlyöntien takia) 18 jäsentä.

³³ AKS:n kiertokirje (moniste) 16.11.1940, s. 1. Kerho 22 G:4A.KA.

³⁴ Vastavaikutuksesta myös mm. AKS:n jäsenlehti 21 (18.6.1934), s. 1–2 ja pääkirjoitus »AKS vaalitaistelussa», SH 11/1936, s. 187. – Edellä on jo tarkasteltu parlamentaarisen reaalipolitiikan lukkiutumista vasemmiston ja RKP:n yhteistyön asettamiin reunaehtoihin.

Tämä oli omiaan nostattamaan AKS:n piirissä kaunaa vanhoja puolueita ja epäluottamusta koko »parlamentaarista peliä» kohtaan.

Kun AKS näytti ratkaisevasti siirtyneen puoluepolitiikan kentälle opposition aseenkantajaksi, seurasi vastavaikutus hallituksenkin puolelta. Mutta vaikka armeijan kantahenkilökunnalta kiellettiin 1934 AKS:ään kuuluminen (reserviupseereitahan jäsenistöstä oli valtaosa) ja AKS:n/NYKS:n opiskelijajäsenten kesäiset »hengennostatusretket» varuskuntiin kiellettiin, kuten edellä on todettu, hallituksen ylin johto luotti kuitenkin AKS:n isänmaalliseen mielenlaatuun, lainkuuliaisuuteen ja moraaliseen luotettavuuteen siinä määrin, että seuran sisäpiiri kytkettiin 1935 mukaan ulkopoliittiseen operaatioon, jossa Suomi pyrki saamaan Kansainliiton muut jäsenmaat reagoimaan Neuvostoliiton vähemmistöjen sortoon, mutta ei tohtinut esiintyä avoimesti voimistuvaa naapurisuurvaltaa vastaan. Lyhytikäinen ja AKS:n työvoimalle kuten sivullisillekin tuntemattomaksi jäänyt hanke päättyi hallituksenvaihdokseen 1936.³⁵

Erkki Ermamaa kirjoitti poliittisen eristyneisyyden tunnelmissa jo keväällä 1936 Elias Simojoelle »ahdistetusta nuorisosta», jonka näkemykset vallitseva todellisuus syrjäyttää, ja tämä nuoriso muuttui Simojoen kielenkäytössä »saarretuksi».³⁶ Sana sai AKS:ssä suosiota, kun ensin punamultahallituksen, »kansanrintaman», synty ja sitten Kekkosen yritys lakkauttaa IKL olivat järkyttäneet AKS:läisten(kin) mieliä.³⁷ – Tutkijat eivät näytä pääsevän yksimielisyyteen Kekkosen aikoman lakkautushankkeen sisä- tai ulkopoliittisten motiivien painotuksesta. Tuskin erehtyy, jos laskee mukaan myös voimakkaan henkilökohtaisen motiivin entisten

³⁵ Asia kaikkine yhteyksineen tulee tarkemmin esille AKS:n heimo- ja ulkopoliittisen ajattelun ja toiminnan yhteydessä teoksen 2. osassa. Olen tehnyt siitä alustavasti selkoa artikkelissa »Akateeminen Karjala-Seura hallituksen salaisena agenttina», Kanava 3/2002, s 189–93. Pääasiallinen aineisto kansiossa 15 »Heimolaishuoltokomitea», AKS –Heimoarkisto 15. KA.

³⁶ Ermamaa Simojoelle 15.5.1936. Simeliana 3 Aa: 1.OMA. Simojoki, SH 10/1936, s. 173.

³⁷ L. Hyvämäki tiivistää: »Ennen sotaa voitiin joltisellakin oikeudella puhua AKS:stä 'eristettyinä nuorisoina'.» AKS:n tie 1940, s. 122.

AKS-vastustajien kurittamiseen.³⁸

AKS jatkoi julkisuudessa marssimista samaan tahtiin IKL:n kanssa. Muu olisi tuskin ollut mahdollistakaan. Hajaannus olisi uhannut toiselta suunnalta kuin 1932. Eräät – mm. Kallia – eivät enää missään vaiheessa halunneet nähdä eroavuuksia, ja avoin irtautumisyrittäminen olisi vienyt monet lojaaliuksien ristiriitaan, kuten sitten sotavuosina nähtiin.

Pyrkimys eroon puoluepolitiikasta

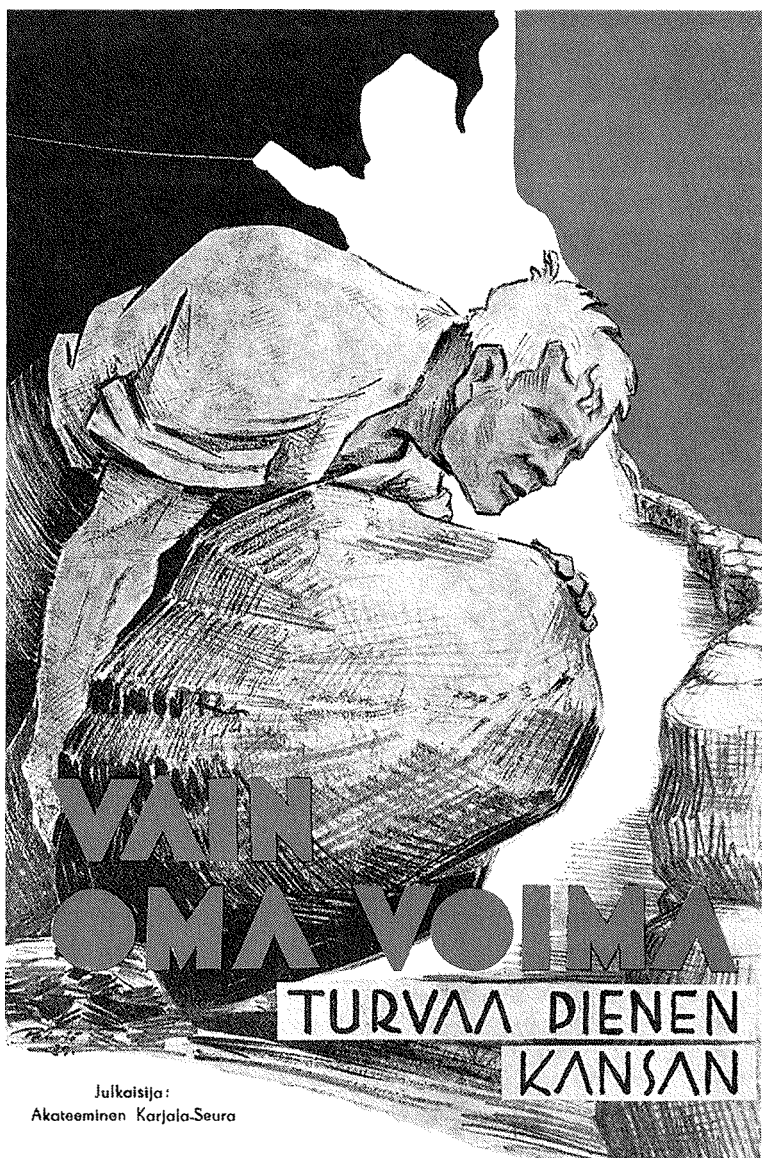
Seura aloitti kuitenkin vähittäisen vetäytymisliikkeen vuoden 1936 epäonnistuneen voimainponnistuksen jälkeen. Kun toiminnan painopiste suunnattiin seuraavana vuonna voimakkaasti maanpuolustukseen – uuden sisäisen koulutustoiminnan perustalta uuteen kansanvalistusrynnäkköön – painotettiin jo sitä, ettei sanomassa saanut olla puoluepoliittisia painotuksia.³⁹

Saman opin mukaan seura toimi omassa näiden vuosien maanpuolustuskirjasten tuotannossaan. Sitoutumattomuus oli ilmeinen edellytys tämän maanpuolustuspropagandan merkeissä jälleen virinneelle yhteistyölle puolustusvoimien ja suojeluskuntien kanssa, mikä sitten huipentui 1939 Kannaksen linnoitustöihin ja Rajan turva -keräyksen toimeenpanoon. Ne saivat maassa laajaa kannatusta, johon IKL:n tunnuksin ei olisi voitu päästä.⁴⁰

³⁸ Tähän käsitykseen tuli Kekkosesta henkilökuvan kirjoittanut Kyösti Skyttä (Presidentin muotokuva 1, s. 138), ja hänen aikoinaan minulle antamansa henkilökohtaisen ilmoituksen mukaan käsikirjoitus oli presidentin itse hyväksymä. Samaan arvioon yhtyy M. Uola, m.t., s. 369. – AKS:n puolelta Eero Hietakari arvioi 1939, että Kekkosella oli diktaattorin raipumuksia ja »kaikki maalaisliiton suurmiehet saavat luvan ... elää Kekkoson nimen varjossa», samalla kun hän pyrki todistelemaan, että »kaikkinainen *porvarillinen* (kurs. H. E.) diktaattori on meillä ehdottomasti mahdollisuuksien rajojen ulkopuolella», mitä hän ei tohtinut sanoa vasemmistosta. »Kuka on se mies?», AKS:n tie 1939, s. 104–18, Kekkosesta erit. 111–13. – Vrt. Juhani Suomi, Myrriymies; Urho Kekkonen 1936–1944 (Keuruu 1986), s. 96–121.

³⁹ Vuoden 1937 maanpuolustuspropagandakokeilun päiväämätön ohjekirje, allekirjoittaneet R. G. Kallia ja A. Konkonen. K22 I.K.A.

⁴⁰ Seuran toiminta maanpuolustuksen hyväksi tulee käsiteltäväksi teoksen 2. osassa.

Julkaisija:
Akateeminen Karjala-Seura

AKS teki yhteistoiminnassa puolustusvoimien kanssa 1930-luvun lopulla intensiivistä maanpuolustuspropagandaa. Menestyksekkäimpiin kirjasiin kuului tämä toukokuun 1939 julkaisu. Omia puolustusmahdollisuuksia pyrittiin korostamaan, sillä yksin jääminen taistelussa neuvostohyökkäystä vastaan nähtiin todennäköisimmäksi uhkakuvaksi. Skandinavia oli riisunut itsensä aseista, länsi oli kaukana, Saksa nähtiin etenkin Münchenin sopimuksen (1938) jälkeen pikemminkin vaarana kuin avun lähteenä. Puolueettomuuden varjelemista pidettiin ensisijaisena tehtävänä.

Seuran veteraaneille viime vuosikymmenillä esitettyihin kyselyihin vastanneista hyvin monet ovat ilmoittaneet pitävänsä IKL:n kanssa liittoutumista virheenä (tosin vastanneiden määrä on pieni).⁴¹ Vaikka Helanen kypsyi tunnustamaan tämän vasta välirauhan aikana 1940, hän ei vuonna 1936 koetun pettymyksen jälkeen enää johdattanut joukkoaan aktiiviseen vaalitaistoon IKL:n puolesta 1939, vaikka oli vielä kesän 1936 vaalitaistelun tunnelmissa luvannut Simojolle tehostavansa sitä seuraavaksi kerraksi.⁴²

Seura lupasi 1939 tukensa vain ehdokkaina oleville seuran omille jäsenille. Tähän ratkaisuun päädyttiin laajan AKS:n piiriorganisaatiossa tapahtuneen järjestökäsittelyn jälkeen päälliköiden kokouksen päätöksellä. Se siis vastasi jäsenistön vallitsevaa kantaa.⁴³ Seura julkaisi omat ehdokkaansa esittelevän ja Helasen kannustuskirjoituksella varustetun vaalilehtisen »Kaksi suuntaa» ja Suomen Heimo vaalumeron. Seuran toimisto lähetti piiripäälliköille valmiita puheita ja puherunkoja vaalityön avuksi.⁴⁴

IKL:n menestys heikkeni vuoden 1939 vaaleissa tuntuvasti, edustajanpaikkoja jäi enää 8 (-6). AKS:n lukuisista ehdokkaista pääsi nytkin läpi kolme: Yrjö Saarinen edelleen, R. G. Kallia Uudeltamaalta ja Paavo Susitaival Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä. Ala-Kulju ja Simojoki eivät saaneet valtakirjojaan uusituksi. Tietenkään ei voida selvittää, missä määrin tulosten ero 1936 ja 1939 johtui AKS:n aktiivisuuden supistumisesta, mutta muutosten suunta oli joka tapauksessa sama.⁴⁵

Toisaalta vasta kesällä 1939 kypsyi AKS:ään liittymään jo

⁴¹ Historiallisten seurojen muistitietotoimikunta esitti 1969 tiedustelun, jonka tulokset ovat toimikunnan kokoelmassa Kansallisarkistossa. Kerho 22 on esittänyt kyselyt 1977 ja 1993 hieman erilaisin kysymyksin; vuoden 1977 tulokset ovat kerhon kokoelmassa KA:ssa ja vuoden 1993 tulokset toistaiseksi kirjoittajan hallussa. Vastanneiden määrä on kaikkiaan muutamia kymmeniä, joten otokset eivät ole edustavia.

⁴² Helanen Simojolle 25.6.1936. Simeliana 3 Aa:1.OMA. Samaa hän vakuutti myös SH:n pääkirjoituksessa, SH 12/1936, s. 202.

⁴³ Vuoden 1939 vaaleja edeltäneestä mielipidetiedustelusta: Helanen piiripäälliköille 30.6.1938. AKS 10:2.KA.

⁴⁴ SH 11/1939. Vsk. ei nyt puhu mitään painosmääräisistä eikä erikoisjakeluista. Materiaalilähetyksistä U. A. Myllärniemen vastaus Kerho 22:n kyselyyn 1977. K22 Y1.KA.

⁴⁵ Uola (m.t., s. 387) ylitulkitsi AKS:n kannan »voimakkaaksi tueksi» IKL:n vaalitaistelulle. Ratkaiseva ero oli kuitenkin vuoden 1936 kaltaisen aktiivisen kenttätyön puuttuminen.

varttuneessa iässä yliopiston metsänhoitaja, tohtori Martti Tertti, joka toimi IKL:n heikosti menestyneen ammattijärjestön puheenjohtajana.⁴⁶ Vaikka yksi tapaus ei paljon todista, voitaneen kuitenkin todeta, että lapuanliikkeen/IKL:n 1929–36 AKS:ään voimakkaasti vaikuttanut imu (toive AKS:n kansallisen yleisohjelman läpiviemisestä suuren kansanliikkeen siivellä) oli väistynyt ja toisaalta ainakin joku IKL:n johtomiehistä tunsu AKS:n uudelleen laajemmalle levittäytyneen toiminnan vetovoiman omalla kohdallaan.

Työväen hyväksi ilman työväenjohtajia?

Tässä yhteydessä on paikallaan todeta, että IKL:n sijoittaminen vasemmisto–oikeisto-ulottuvuudella äärioikealle on liiallista yksinkertaistamista. IKL:llä oli oma yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen – tosin ylhäältä nähtynä – tähdännyt työvänohjelmansa, »vasemmistolaisia» tavoitteita ilman vasemmiston perinteisiä marxilaisia johtajia. Tässä mielessä ko. ohjelma liittyy AKS:n 1920-luvun eheytyspaneisiin, tavoitteeseen houkutellessa sosiaalidemokraatit kansallisen katto-ohjelman taakse ilman sosiaalidemokraattien itse itselleen valitsemia »kansainväliseen sosialismiin» tukeutuvia johtajia.

Tätä AKS:ssä niin ennen vuoden 1932 repeämää kuin sen yhteydessä ja sen jälkeen julistettua ajatusta ei ennen IKL:n ilmaantumista kenenkään päähän pälkähtänyt sanoa äärioikeistolaiseksi, niin elitistisiä kuin nuo eheytyspanatukset pelkistettyinä olivatkin. Samassa mielessä IKL:n työvänohjelma saattoi ilmeisesti vedota AKS:n nuorten sosiaaliseen mielenlaatuun myös 1930-luvulla. Sen varsinainen laatijakin oli AKS:läinen maisteri Heikki Peltola, ja R. G. Kallialla oli IKL:n työvänpolitiikassa merkittävä osuus. Työntantajajärjestö STK:n piirissä siihen suhtauduttiin torjuvasti – siinä nähtiin vahvana ruutulais-AKS:läisen valtiososialistiseksi tulkitun ajattelun perinne.⁴⁷

⁴⁶ AKS:n tie 1940, s. 75, 114.

⁴⁷ M. Uola, m.t., s. 102, 319–29.

Työmiestä eivät IKL ja AKS halunneet sulkea pois isänmaallisesta konsensuksesta eivätkä jättää ilman »oikeudenmukaista» osuutta maan vaurastumisen tuloksista, vaan erottaa hänet marxilaisista johtajistaan. Niinpä IKL kelpuutti kansanedustajaehdokkaikeeseen suuntaa muuttaneita vuoden 1918 entisiä punikkeja, mitä taas muissa porvarillisissa piireissä AKS:n havaintojen mukaan kauhisteltiin.⁴⁸

AKS:n alkuperäisten oppien mukaan tämä saattoi näyttää aivan kaivatun eheyttämislinjau mukaiselta. Polemisoiden Kekkonen muuatta kirjoitusta vastaan Suomen Heimon nimimerkki Finno kaivoi 1937 esiin suuren joukon 1920-luvulla eheyttämisestä julkaistuja niin Niilo Kärjen ja Martti Haavion kuin myös jutun kirjoittamisajankohtaan mennessä IKL:läisiksi muuttuneiden AKS:läisten ajatuksia, joissa tämä linja yhtäpitävästi paalutettiin. Kirjoittaja syytti Kekosta 1920-luvun »kärkeläisyyden» väärästä tulkitsemisestä sosiaalidemokraattien johtajien hyväksymiseksi. Elias Simojoki puolestaan piti vanhojen porvarillisten puolueiden suurena historiallisena virheenä sitä, etteivät ne olleet ajoissa kehittäneet työvänohjelmää, joka olisi saattanut pysäyttää sosialismin suosion kasvun.⁴⁹

Puoluepoliittisen taktiikan sanelemasta torjunnasta huolimatta IKL:n AKS-taustainen työvänohjelma oli jälkeinpäin katsottuna sangen edistyksellinen. Uola luettelee sodan jälkeen toteutuneita siihen sisältyneitä uudistuksia: vähimmäispalkkalaki, työpaikkademokratia, työtuomioistuimet, työriitojen sovittelu, itsenäisyyspäivän palkka, lomajärjestelyt.⁵⁰

IKL:n työvänohjelman yhtenä lähtökohtana oli myös »valkoisen työmiehen» oikeuksien suojeleminen työmailla »punaisten» kohdittain työmaaterroriksi yltynyttä painostusta vastaan. Tämä

⁴⁸ Helanen toi tällaisen eheytykslinjan selkeästi esiin mm. vuoden 1932 kuuluisassa selvityspuheessaan »keskustapoliitikkojen» ulosmarssiin johtaneessa kokouksessa. »Veli Vilho Helasen puhevuoro yleisessä kokouksessa 27.4.1932», painettu vihkonen, s. 6. Tästä sekä IKL:n ehdokkaina olleista ent. punikeista SH 12/1936, s. 202 (pääkirjoitus), Helasen sama kanta; ko. ehdokkaista ja heidän epäedullisesta vaikutuksestaan perusoikeistolaisten kannatuksen M. Uola, m.t., s. 332–33.

⁴⁹ SH 10/1936, s. 172 (Simojoki); 2–3/1937, s. 17–19.

⁵⁰ M. Uola, m.t., s. 337.

ajatus ei mitenkään sodi sosiaalista omaatuntoa vastaan, vaikka se ei murtanut vasemmiston rivejä. Ajatus ei ollut kovin kaukana maalaisliitonkaan suhtautumisesta »kansanrintamaan» vielä 1936. Elias Simojoki siteerasi eduskunnassa 6.4.1937 maalaisliiton vaaliaapista edelliseltä vuodelta: »Suomen valveutunut talonpoikaisväestö huolehtikoon siitä, ettei maanpetoksellisten kommunistien soluttama sdp saa jatkuvasti hallita maata ruotsalaisten ja edistysmielisten avulla.»⁵¹ Kutakuinkin AKS:läinen ajatus!

Maalaisliitto viittasi tässä tietysti Kivimäen hallitukseen ja sen taustaan. Kun SDP seuraavan vuonna jatkoi hallitsemista maalaisliitonkin avulla ja jo suoraan valtioneuvostosta käsin, pelätyn solutuksen vaikutus osoittautui mitättömäksi – mutta pelko oli ollut siihen saakka laajempaa kuin vain oikeistolaista tai AKS:läistä.

Punamultahallituksen syntyminen ilmeisesti edisti kansakunnan eheytymistä tuntuvasti, mutta se ei ollut taikatemppu, joka olisi vapauttanut »valkoisen» Suomen ja sen mukana AKS:n sosialistipelosta, jolle oli nähty konkreettisia perusteita viimeksi ennen muuta kommunistien solutustoiminnan yhteydessä. SDP joutui itsekin erottamaan kommunistien käsiin joutuneen Akateemisen Sosialistiseuran puolueesta, ja varsin lähellä menneisyydessä oli tilanne, jossa sosiaalidemokraattien oli ollut pakko perustaa uusi ammattijärjestö SAK vapautuakseen kommunistien valtaamasta SAJ:stä.

Kommunistit tekivät itärajan takaa parhaansa sekä kehuskellakseen soluttautumisenensa menestyksellä että levittääkseen kansanrintamakehotuksiaan, ja AKS:ää demonisoitiin noissa yhteyksissä aivan erityisesti.⁵² Tällaisessa tilanteessa punamultahallitusta, suomalaista versiota kansanrintamasta (jota ei perusmuodossa voinut tänne syntyä SKP:n julkisen toiminnan kieltämisen jälkeen), ei aikalaisen ollut väistämättä pakko nähdä demokratian toteutumisenä, jollainen se todellisuudessa oli, vaan se voitiin samastaa kansanrintamaan ja vallankumoukselliseen solutukseen.

⁵¹ Valtiopäivät 1937, ptk.

⁵² Edustava näyte tällaisesta kommunistipropagandasta on Suomen Heimon pakinoitsijan käsiinsä saama Kommunistisen nuorisointernationaalin kongressissa esitetty Suomea koskenut selostus; nimim. Irvihammas, »Apu saapuu», SH 20/1935, s. 336–37.

AKS:n osalta jo Kallion hallituksen muodostaminen merkitsi sille taloudellisestikin tuntuvaan kulussien takaisten yhteyksien katkeamista valtiovaltaan – ja niinpä AKS:n piirissä saatettiin sitäkin helpommin nähdä peikkoja ja yhdistää toisiinsa kommunistien propaganda ja punamultalinjan suomalaisen lehdistön AKS-vasaisuus (joka tietysti oli ennen kaikkea IKL-vasaisuutta).

Tässä paineessa seurassa luisuttiin ilmeisen helposti samastamaan parlamentaarinen demokratia ja kansanrintamasuuntaus. Kun vasemmiston suhtautuminen AKS:lle tärkeään kielikysymykseen, mm. yliopiston suomalaistamiseen, ja maanpuolustukseen, esim. perushankintamäärärahoihin, tunnettiin, sen luokkataisteluoppia vieroksuttiin ja sen isänmaallista luotettavuutta yleensäkin epäiltiin, ei liene kummakaan, että vasemmistoon tukeutuva hallituspolitiikka koettiin »myrkytetyksi puolue-elämäksi», valtakunnan lujuudelle vaaralliseksi.⁵³

Sodan enteiden noustessa Euroopan taivaalle kansakunta alkoi kuitenkin kokoontua yhteen puolustettavien arvojen ympärille. Jo 1935 oli aikaansaatu puolustusvoimien perushankintaohjelma, joka punamultahallituksen aikana – tosin käytännön hankintamahdollisuuksien kannalta kovin myöhään – vakiinnutettiin lailla 1938, ja itsenäisyyden 20-vuotisjuhlien aikaan 1937 isänmaallista yhteistuntoa korostettiin jo yli puoluerajojen laajalti yksituumaisesti. »Vieras valta, joka yrittäisi Suomen kansanvallan väkivalloin kukistaa, tapaisi täällä varmasti vastassaan viimeiseen saakka maataan puolustavan kansan», kirjoitti Suomen Sosialidemokraatin päätoimittaja Eino Kilpi. »Tuntuu kuin näissä juhlissa kansamme olisi ensimmäisen kerran ilman kaunamieltä puristanut kätensä yhteen niiden kuilujen yli, jotka itsenäisyytemme saavuttamishetkinä koetuissa kärsimyksissä muodostuivat niin syviksi, että ne näyttivät melkein ylitse pääsemättömiltä», kirjoitti Helsingin Sanomat.⁵⁴ Vaikka AKS oli IKL:n vanavedessä ajautunut valtakunnallisessa politiikassa sivuraiteelle, nämä lausunnot ja mo-

⁵³ Sama, s. 337 ja esim. 13/1936, pääkirjoitus »Lisääntykö epäkansallisten voimain vaikutusvalta?».

⁵⁴ SSd 5.12.1937, HS 8.12.1937.

net niiden kaltaiset vastasivat pitkälti AKS:n perustajien eheytyshuoliamia.

Syksyn 1939 suuri sovinto

Kun tultiin syksyyn 1939 ja YH:n aikaan, tämä kansallinen eheytyminen kiteytyi tiiviiksi Stalinin toimiessa katalysaattorina. Sitä oli enteillyt jo kevään 1939 Rajan turva -keräyksen ja Kannaksen linnoitustöiden – AKS:n ja suojeluskuntien yhteisen hankkeen, jonka syntyisanat oli lausunut Elias Simojoki⁵⁵ – erinomainen menestys.

Toisen maailmansodan sytyttyä ja Baltian maiden jouduttua totuuden hetkensä eteen oltiin Elmo Kailan (ja muidenkin) ennustamassa ja pelkäämässä tilanteessa. Silloin tultiin Kailan ja Niilo Kärjen uneksimaan eheytymiseen, silloin viimeistään »pestiin pois paha uni punaisista ja valkoisista». Äärimmäisen hädän hetkellä koko kansa yhdistyi puolustamaan itsenäisyyttään. AKS:n piirissä tämä yhdistyminen voitiin helposti nähdä muiden kansanryhmien siirtymisenä seuran julistamien maanpuolustusnäkemysten kannalle. Rintamassa tosin seisoivat nyt AKS:n vieroksumat tai epäilemät kulttuuriliberaalit, sosiaalidemokraatit ja ruotsinkieliset omine johtajineen – ei siis kaivattu johtavan etujoukon hegemoniaa eikä rintaman syntyamiseen tarvittu vanhojen johtajien kampeamista paikoiltaan.

AKS totesi kuitenkin itse jopa voitonriemuisesti linjansa menestyneen. Tosin seuran ohjelman muut osat olivat kadonneet näköpiiristä – heimokansojen hädän ajattelu oli poissa laskuista, ja samoin syrjäytyi kielitaistelu, jonka virallinen hautaaminen ylioppilaselämästä pohjustettiin YH:n aikana syksyllä 1939 AKS:läisten miehittämän aluksi puolivirallisen ja pian maanpuolustuksen viralliseen organisaatioon kytketyn tiedotus- ja propagandaelimen Maan Turvan toimistossa vastaavaa ruotsinkielistä organisaatiota

⁵⁵ Operaation lähempi tarkastelu kuuluu maanpuolustushengen ja -tietouden kohottamiseen tähtäävien seuran toimien yksityiskohtaisen selvittelyn yhteyteen tutkimuksen jatkuessa..

pyörittäneiden kollegojen kanssa, ennen kuin se vietiin ylioppilaskunnan virallisiin elimiin päätettäväksi (tätä taas on lähemmin tarkasteltava seuran kielipoliittisen toimien yhteydessä).

Nimimerkki Finno kiteytti nämä AKS:läisten tunnot vuotta myöhemmin: »Kokonaisuuden etu voitti viime talvena ja se on pääasia. Puolue-etu sai väistyä, kansainvälinen luokka-oppi sysättiin syrjään, kielivähemmistökin heräsi huomaamaan yhteenkuuluvaisuutensa, ja työväki sai tilaisuuden osoittaa loistavalla tavalla isänmaallisen uhrimielensä suuruuden.

Näin oli toteutunut moni AKS:läisten haave: että tämä kansa kerrankin olisi kansallisesti yksimielinen; että työmies voisi tunnustaa isänmaan, että puoluemies unohtaisi oman tärkeän etutais-telunsa ja että tavallinen sinisilmäinen kansalainen heräisi näkemään geopoliittisen asemamme osoittamat velvoitukset. Suomen kansa oli kasvanut ulos kuorestaan ...»⁵⁶

Vuoden 1939 vuosikertomuksessa voitiin myös todeta, että myös suhtautuminen AKS:ään oli muuttunut muissa kansalaispiireissä: »Seuramme maanpuolustuspropaganda saavutti vuoden 1939 kuluessa aivan toisenlaista vastakaikua kuin aikaisemmin ja pääsi vaikuttamaan sellaisiin piireihin, joissa jokainen AKS:n taholta tullut aloite siihen asti oli saanut osakseen vain epäluuloa ja vastustusta ... Seura ... pyrki pääsemään menestykselliseen ja hyvään yhteistoimintaan sellaistenkin kansalaispiirien kanssa, joiden kanssa Seura aikaisemmin oli vaihtanut tuimia iskuja, ja tässä pyrkimyksessään se onnistuikin. ... Seura voi tyydytyksellä todeta toiminnallaan vaikuttaneensa tämän tuloksen (ts. kansallisen yksimielisyyden, H. E.) saavuttamiseen. Toisaalta on yleinen suhtautuminen Seuraan olennaisesti muuttunut, yhä laajempien piirien osoittaessa ymmärtämystä Seuran toimintaa ja pyrkimyksiä kohtaan.»⁵⁷

⁵⁶ SH 17/1940, s. 185.

⁵⁷ Vsk. 1939, s. 7–8.

Lopputase – tässä vaiheessa

Katson edellä olevassa tutkimuksessa täyttäneeni alussa itselleni asettamani tehtävän. Arvioin merkityksellisiksi tuloksiksi suorittamastani seuran aatteellisten ja organisatoristen vaiheiden selvittämisestä ainakin seuraavia vastauksia johdannossa esittämiini kysymyksiin:

- AKS oli juuriltaan kotimaiseen aateperustaan pohjautuva liike, jossa ajan kansainvälistä aatemaailmaa edusti ensisijaisesti kielikansanationalismi, maailmankulttuurissa omalla äänellään luovasti esiintyvän ja omaääniseksi muualla tunnustetun, valtiollisen itsenäisyytensä vakiinnuttavan sekä puolustustahtoisen ja -kykyisen kansallisvaltion luominen ja ylläpitäminen. Voin yhtyä Henrik Ekbergin toteamukseen, ettei AKS ollut fasistinen järjestö.
- AKS oli vahvasti ankkuroitunut Elmo Kailan aktivisti- ja jääkäripiiriin, suorastaan siltä taholta perustettu. Eräänlainen »pyhä kertomus» kolmen perustajan omaehtoisesta toiminnasta oli nuorison innostamiseksi sepitetty tarina, vaikka sinänsä heidän kokoontumisensa aitoutta ei käy kiistäminen. Voitaisiin jopa ajatella, että numerosarja 22.2.22 (valittu perustamispäivämäärä) on pikemminkin runoutta kuin realismia. Tämä oletus ei tietenkään ole todistettavissa.
- Vihan Veljet oli säilyneiden lähteiden perusteella todennäköisesti pikemminkin AKS:stä riippumaton, tosin sen kanssa limittäinen toimintapiiri kuin AKS:n sisärengas, jollaiseksi se on aikaisemmassa kirjallisuudessa tulkittu.
- AKS:n lentävä lähtö monitahoiseen toimintaansa ja rahoituksen hankkiminen siihen (myös valtiovallalta jo ennen

- juridista rekisteröitymistä) on selitettävissä vain Kailan ja muiden aktivistien suhteilla.
- AKS ajautui kielipolitiikkaan nuorten ylioppilasjäsenten tahdosta, johon Kaila alistui taktisista syistä. Suomen kielen asia ei kuulunut alkuperäiseen ohjelmaan, AKS:llä oli aluksi ruotsinkielisiä jäseniä, se sai tukea ruotsinkielisiltä yrityksiltä ja sen rahoitushankkeisiin kuuluvia propaganda-postikortteja levittivät myös ruotsinkielisten koulujen oppilaat. Kailan kielipoliittisen asenteen tärkeä vaikutin oli myös hänen etenkin puolustuspoliittinen yhteistyönsä jyrkkää suomalaisuuslinjaa ajaneen maalaisliiton kanssa.
 - AKS:n ensimmäisen sisäisen skisman ja ryhmäeron taustalla 1924 oli paitsi tuolloin julkiseksi saatettua näkemyseroa kielipolitiikasta myös aktivistien hajaannus ja oikeistolaisen sekä kielipoliittisesti kaksikielisen tai maltillisen Suunta-ryhmän kaappaushanke seuralle professoreista perustetun senioriosaston kautta seuran sihteerin avulla (ei ole selvää, oliko hän aloitteentekijä).
 - AKS:n voiman kasvu ylioppilaspiireissä herätti 1920-luvun lopulla puolueiden kiinnostuksen ja johti seurassa olevat asemaa tavoittelevat nuoret poliitikot lojaliteettien ristiriitaan.
 - AKS hyväksyi ehdollisesti alkuperäisen, kommunistien toiminnan estämiseen pyrkineen lapuanliikkeen, mutta ei järjestönä sen laittomuuksia, vaikkakin Ståhlbergin kyydityksen käytännössä (salaan jääneiden taustavoimien ohjauksessa) järjestänyt Mikko Jaskari oli seuran jäsen ja eräät yksityiset jäsenet osallistuivat kotiseuduillaan kesän 1930 leivottomuuksiin. Jaskari joutui seuran toverituomioistumien eteen ja seurasta erotetuksi. Talonpoikaismarssi kesällä 1930 jakoi seurassa mielipiteet.
 - Kielikysymystä väheksyvän vasemmiston ja ruotsalaisen kansanpuolueen eduskunnassa harjoittama yhteistoiminta, joka mm. esti suomen kielen aseman nopeaan parantamiseen tähtäävät toimet, sekä 20-luvun tiheästi vaihtuneet heikot hallitukset aiheuttivat frustraatiota AKS:ssä eikä ai-

noastaan siinä. Kieli- ja puolustuspoliittiset pyrkimykset johtivat AKS:n kansallisen eheyttämisen ideologian suuntautumaan »herrojen» ja »kansan» lähentämiseen lukeneiston ja talonpoikien akselilla (Yrjö Ruudun alkuaan esittämään oppiin) pikemminkin kuin porvarillisen kansanosan ja sosialistien välille, kuten oli ajateltu, kun ensin pyrittiin »pesemään pois paha uni punaisista ja valkoisista». Suhtautumisesta sosiaalidemokraatteihin (hyväksyäkö puolueen johtajat yhteistyökumppaneiksi vai pyrkiäkö erottamaan työväki sosialistisista johtajistaan sosiaalipoliittisin toimin) tuli ongelma (myös) AKS:lle.

- Mainitulla eduskuntamatematiikalla oli merkittävä vaikutus parlamentarismiin kriisiin 1930-luvun alussa. Parlamentarismiin kriisiä arvioitaessa on aihetta ottaa huomioon myös sekä yleisen äänioikeuden että parlamentarismia ja tasavaltaisen valtiomuodon nuoruus niin Suomessa kuin laajemminkin Euroopassa. Suomessa vaikutti erikoispiirteenä Nikolai II:n ajan aktivismista juontunut perintö, jonka mukaan säädännäistä lakia korkeammalla oli kansallisuuden säilyttämisen moraalinen laki, joka saattoi syrjäyttää säädännäisen lain, ellei tämä ollut muutettavissa. Sosiaalidemokraattien puolustuspoliittisen tai jopa kansanvaltaisen luotettavuuden (siinä tapauksessa että sosialistinen vallankumous olisi ollut vaihtoehtona) epäileminen kuului niin maalaisliitossa kuin kokoomuksessakin ilmaistuihin mielialoihin punamultahallituksen muodostamiseen (1937) saakka, oikeistossa epäily kyti senkin jälkeen.
- AKS ei seurana ollut aktiivinen Mäntsälän kapinan vaiheessa 1932 pientä osaksi kuritonta, puheenjohtajan lähtökieltoa uhmannutta, osaksi mukaan harhautettua ryhmää (Suojeluskuntain yliesikunnasta saatiin todistajien läsnä ollessa erehdyttävä tieto Mannerheimin kannasta) lukuun ottamatta. Seuran vastavalittu johto yritti pitää eri suuntiin tempovan jäsenistön koossa – kuten kokoomuspuoluekin omalla tahollaan toimi. Selvän laillisuuskannan ilmaiseminen »myöhästyi» Svinhufvudin ratkaisevan puheen jälkeiseksi.

- Mäntsälän kapinaa ja kielikysymystä käytettiin taktisesti hyväksi, kun pitkälti Urho Kekkoseen henkilöitynyt »keskustalainen» oppositio yritti keväällä 1932 seuran haltuunottoa tai mahdollisimman suuren joukon irrottamista sen riveistä. Oppositio oli ollut vireillä jo vuosia. Ilmeisesti ratkaisevaan repeämään johtivat ennen vuoden 1930 eduskuntavaaleja solmittu kielipoliittinen linnarauha – johon seura taivuteltiin pääministeri Svinhufvudin johdolla – ja sen jatkaminen hänen vuoden 1931 presidentinvaalikampanjassaan, jossa ns. isänmaalliset vaaliliitot hajottivat maalaisliiton rivejä mm. Kekkosen käsitysten vastaisesti.
- Kielikysymys vieroitti Kekkosen ja Kailan, kommunistilakien jälkeen jatkuneet lapuanliikkeen laittomuudet ja Mäntsälän kapina vieroittivat Kailan lapualaisuudesta ja lopulta AKS:stä, vaikka hän olisikin vielä »valinnut sen mieluummin kuin Kärki-seuran»; hän palasi maalaisliiton Ilkka-lehden nimimerkkikirjoittajaksi. Kielikysymyksen lopultakin alisteisen aseman Kekkosen toiminnassa osoittaa se, että hänkin teki oman yksityisen linnarauhansa ruotsalaisen kansanpuolueen kanssa toimiessaan lapualaisvastaisen Isänmaan ja lain puolesta -järjestön (ILP) johtotehtävissä.
- Vuoden 1932 sinänsä pienen ja pian uusien jäsenten virralta paikatus joukkoeron jälkeen seura ei jäänyt nuoren sukupolven käsiin, vaan perustamisvaiheen opiskelijasukupolvi betonoi oman johtoasemansa, joka säilyi vähin täydennyksin loppuun saakka; seura ei 1930-luvulla enää ollut leimallisesti opiskelijajärjestö, vaan yhä kattavammin akateemisen aikuisväen piirijakoinen liitto (piirien määrä ja rajat vaihtelivat).
- Lähtiessään mukaan IKL:n perustamishankkeeseen AKS:n johto oletti lähtevänsä luomaan jatkoa puolueiden ulkopuolella olevalle laajapohjaiselle porvarilliselle painostusjärjestölle, joka olisi puhdistettu lapuanliikkeen laittomista AKS:nkin tuomitsemista menettelytavoista. IKL, jonka professorijohtajat eivät olleet AKS:n jäseniä, toivat puolueeseen mukaan kansainvälisen fasismin aineksia, vaikka oli-

vatkin laillisten toimintatapojen tiukkoja kannattajia. AKS sai perustamisvaiheessa mukaan kaikki keskeiset kieli-, puolustus- ja heimopoliittiset ohjelmakohtansa, jotka olivat perinteisten puolueiden ohjelmissa ja/tai käytännön politiikassa syrjäytyneet, ja tästä innostuneena yhtä paljon ajautui kuin pyrkikin IKL:n liittolaiseksi ja jäi kokoomuspuolueen ja IKL:n pesäerossa 1933–34 poliittiseen nurkkaan vastoin alkuperäisiä kansallisen katto-ohjelman levittämistarkoituksia.

- AKS ei menettänyt itsenäisyyttään yhteistoimintasuhteessaan IKL:n kanssa. Yhteistyön luonne muuttui huippukohtansa, vuoden 1936 eduskuntavaalien jälkeen. Osa jäsenistä suhtautui tuolloiseen vaalitoimintaan torjuvasti, passiivoitumiseen ja erottamisiin johtaneella tavalla. Sekaantuminen puoluepolitiikkaan yhden puolueen apurina kaikkiin (ainakin porvarillisiin) puolueisiin suuntautuneen alkuperäisen vaikuttamispyrkimyksen sijasta tunnustettiin pian virheeksi, ja ennen vuoden 1939 vaaleja vetäytyminen oli jo käynnissä. Seuran 1937 voimaperäisesti tehostamassa maanpuolustuspropagandatoiminnassa korostettiin työn suorittajille puoluepoliittisuuden välttämistä.
- AKS mielsi syksyn 1939 suuren kansallisen sovinnon omaksi voitokseen ja olikin ollut sitä edistämässä maanpuolustuspropagandassaan, Kannaksen linnoitustoiminnassa 1939 ja sitä tukeneen kansalaiskeräyksen järjestelyssä ja lopuksi yliopistollisen kielisovun teossa. Tosin muut tulivat sovinnontekoon omine johtajineen ja ohjelmineen, eikä AKS:llä ollut ollut osuutta siihen suureen punaisten ja valkoisten eheyttämiseen, jota Kyösti Kallion valinta presidentiksi ja punamultahallituksen toiminta vuodesta 1937 olivat merkinneet.
- Olen löytänyt AKS:n alkuvuosien jäsenluetteloista yli 40 kortistoihin ja painettuihin luetteloihin merkitsemätöntä jäsentä, näistä monet vanhemman polven upseereita (sekä Suomen Heimon vuosikerrasta 1939 yhden). Lähdemainintoineen nämä esitetään liitteessä 1.

Näiden tulosten rinnalla muutamat muut ovat vähäarvoisempia, mutta kylläkin vähintäänkin julkisuudessa ollutta tietoutta täydentäviä: Olen osoittanut, ettei akateemikko Matti Kuusen oletta-
mus ensimmäisistä jäsenistä ja jäsennumeroiden merkityksestä
pidä paikkaansa (teoriointi osoittaa Kuusenkin epäilleen seuran vi-
rallista syntytarinaa). Olen korjannut joitakin Klingen *Ylioppilas-
kunnan historiassa* ilmoittamia tietoja kunnan hallintoelinten voi-
masuhteista. Olen todennut toisin kuin kirjallisuudessa on aiem-
min väitetty, etteivät ensimmäiset AKS:n kansanedustajat tulleet
valituiksi IKL:n riveihin 1933, vaan ensimmäisenä oli kokoomuk-
seen lukeutunut edustaja 1927–35, toisena maalaisliittolainen
1930–32 (jatko i AKS:stä erottuaan eduskuntauraansa vuoteen
1951). Eduskuntaan suuntautumisen osalta on todettava, että Kai-
lalla oli ollut 1920-luvun alkuvuosina merkittävää vaikutusta maa-
laisliiton eduskuntaryhmään ja hän sai jopa käyttää nimimerkkiä
»Ryhmä maalaisliiton kansanedustajia». Ensimmäinen AKS:n jä-
senistöstä noussut ministeri ei ollut Kekkonen, vaan Kivimäen hal-
lituksen kokoomukselainen sisäministeri Y. W. Puhakka, ankara
IKL:n vastustaja.

Lisäksi uskon selvitelleeni AKS:n ryhmäkoheesio rakenta-
miskeinoja ja suurisuuntaista kansalaiskoulutusohjelmaa katta-
vammin kuin niitä on kirjallisuudessa ennen käsitelty.

Perästä kuuluu

Tässä tutkimuksessa on keskitytty aatepohjaan ja aatekehitykseen,
organisaation muotoutumiseen sekä poliittisten ja yhteiskuntasuh-
teiden periaatelinjoihin. Käsittelemättä ovat jääneet seuran erilli-
siin toimintahaaroihin sisältyvät kannanotot ja operaatiot ja niiden
saama vastakaiku. Näin ollen tutkimuksen jatkuessa on tarkastel-
tava seuran heimopolitiikkaa (Itä-Karjalaan, Inkeriin, Viroon ja
Viron Inkeriin, Latvian liiviläisiin, Länsipohjaan ja Ruijaan, Un-
kariin ja Venäjän etäsukukansoihin kohdistunutta mielenkiintoa
ja toimintaa) ja sen ulkopoliittisia kaikuja, puolustuspolitiikkaa ja
kielipolitiikkaa käytännön tasolla. Suunnittelemini pitkittäisleik-

kausten tarkoituksena on osoittaa niissä ohjelmallinen katkeamattomuus, vaikka intensiivisyyden asteet vaihtelivat. Taitekohdat eivät ole kaikilla toimintalinjoilla samat, niin että linjoista voitaisiin pätkiä seuralle selvärajaisia kausia.

... heimotyöstä

Heimotyön keskeisiä kohokohtia olivat itäkarjalaisten sotilaskoulutus sekä pakolaisten avustaminen 1920-luvulla; Inkerin ja pian Itä-Karjalan vainojen 1930-luvun alusta lähtien laukaisema mielipiteenmuokkaus kansainvälisine operaatioineen, mittavimpina v. 1935 hallituksen kulussien takaisella tuella toteutettu operaatio Kansainliiton saamiseksi operoimaan uuden jäsenensä Neuvostoliiton toteuttaman etnisen ja uskonnollisen sarron hillitsemiseksi; runsaasti Stalinin suuren terrorin takaista eikä suinkaan aina neuvostokomennolle kielteistä tosiasiatietoa sisältävien *Suur-Suomen koulu* -teoksen (julkaisija Jyväskylän seminaarin alaseura 1930) sekä englanniksikin käännetetyn ja laajahkona PR-jakeluna maailmalle levitetyn *Itä-Karjala* -teoksen (1934) julkaiseminen. On myös punnittava näiden toimien tuottamia mielipiteenilmauksia naapurimaissa ja tähän liittynyttä diplomaattista sananvaihtoa.

... kielipolitiikasta

Kielipolitiikassa ehdottoman keskeisessä asemassa oli Helsingin yliopiston ja Teknillisen korkeakoulun suomalaistaminen. Sitä tavoiteltiin pari vuosikymmentä jatkuneilla aktioilla, jotka alkoivat vuoden 1923 yliopistolakiin kohdistuvasta torjunnasta ja huipentuivat laajoihin kansalaispiireihin levitettyihin suuriin protestiaktioihin 1932 ja 1935. Tärkeitä asioita olivat myös kamppailu siitä, mitä merkitsee kieliryhmien »sivistystarpeiden tyydyttäminen yhtäläisten perusteiden mukaan», eli väestösuhdeperiaatteen puolustaminen, suomenkielisen oppikoululaitoksen laajentaminen, oppikoulun pakkoruotsin korvaaminen suurilla kielillä – englanti

nähtiin jo ensisijaisen tärkeäksi – ja viron kielen opetuksen saaminen kouluihin. Niin yliopistolaissa kuin oppivelvollisuuslainkin toteuttamisessa myönnetyt siirtymäajat tarjosivat ruotsinkielisille jarrutusmahdollisuuksia, joita heidän tahollaan myös käytettiin hyväksi. Enemmistöltään ruotsinkielisten kuntien vähemmistöjen kansakouluolot tulivatkin erityiseksi silmätikuksi oppivelvollisuuslain lopullisen täytäntöönpanon lähestyessä. Eikä kotimaistenkaan kielikysymysten yhteydessä voitu välttyä lähinnä Ruotsista kantautuilta pyytämättömiltä (tai ruotsikoiden pyytämiltä) neuvoilta.

... maanpuolustustyöstä

Maanpuolustus oli Kailan ja hänen aktivistiensa ensisijainen lähtökohta myös nuorison värväamisessä. »Ryssäviha» oli väline, joka piti istuttaa kansaan, jotta niin punaisen kuin valkoisenkin Venäjän kannatus jäisi mahdollisimman vähiin, sillä joutuminen puolustustaisteluun vanhojen rajojen palauttamiseen pyrkivien jonkinväristen tsaarin perillisten valitsemalla hetkellä oli johtoajatus jo Kailan ensimmäisissä AKS:läisille laatimissa teksteissä. Mitä pysyvämmältä punainen valta alkoi näyttää ja mitä kauemmaksi toiveet heimolaisten vapauttamista katosivat, sitä selkeämmäksi kohosi puolustustahdon ja -kyvyn luominen ja ylläpitäminen. Tähän kytkeytyi tietysti myös eheyttäminen: upseerien ja rivimiesten piti ainakin puhua samaa kieltä ja työmiehenkin oli saatava »oikeudenmukainen osuutensa» yhteiskunnan hyvinvoinnista. Mutta akateemisen nuorison, etenkin AKS:n jäsenten kunnia-asiaksi piti saada suojeluskuntatyöhön osallistuminen, varusmiespalveluksen suorittaminen ja reserviupseerikoulutuksen hankkiminen. Tässä onnistuttiinkin: vielä 1920-luvun alkupuolella moitiskeltu pinnaushenki jäi muodista pois. Alkuvuosina harjoitettiin myös aktiivista suomenkielisten ylioppilaiden värväämistä Kadettikouluun, joka olikin tärkeä linkki AKS:n toiminnassa. 1920-luvun lopulla jouduttiin kamppailuun varusmiespalveluksen lyhentämistä vastaan. Silmätikuksi nousivat myös puolustuslaitoksen varat. Mannerheimin valitettua lentokoneiden puutetta AKS organisoï kansalaiskeräyk-

sen, jonka tuotolla puolustusvoimille hankittiin lentokone; tämä »Pilven veikko» luovutettiin juhlallisesti Senaatintorilla 1936.

Lopulta – kun Kansainliiton kyvyttömyys oli todettu muissakin yhteyksissä kuin AKS:n mission epäonnistuessa 1935 – vuodesta 1936 AKS aloitti suurisuuntaisen maanpuolustuspropagandakampanjan (1936 kokeiluna, seuraavana vuonna täysitehoisesti), joka jatkui sodan syttymiseen asti. Tähän yhteyteen liittyi myös Mannerheimin järjestämä neuvottelu kielirauhasta korkearvoisen upseerivaltuuskunnan ja AKS:n johdon kesken. Toiminta huipentui keväällä 1939 Elias Simojoen aloitteesta ja yhdessä suojeluskuntien kanssa järjestettyihin Kannaksen linnoitustalkoisiin ja niitä tukeneeseen Rajan Turva -kansalaiskeräykseen, jossa suuren osan toimistorutiineista hoitivat AKS:n ja ANKS:n jäsenet. Tällöin AKS oli jo jälleen luottamuksellisissa suhteissa valtiovaltaan. Kun YH:n aikana todettiin tarvittavan mielialanhoitojärjestelmää, hallitus polkaisi AKS:n aloitteesta jalkeille Maan Turva -järjestön, joka oli AKS-johtoinen ja ilmeisesti pitkälti AKS:n miehittäjä (järjestön Sota-arkistossa olevat paperit ovat rippeitä, eikä niistä saa täydellistä kuvaa organisaatiosta). Ehkä ennakolta sietää mainita sekkin, että ensimmäisen reserviupseereille (1935) järjestetyn tiedustelu-upseerikurssin oppilaat olivat suureksi osaksi AKS:n miehiä.

... sotavuosista

Sotavuodet olivat lopuksi omalaatuinen päätösjakso, jonka detaljeja ei liene aiemmin kaivettu esiin. AKS:n sisäisessä elämässä välirauhan aikana syntyi skisma tiivistä IKL:n kanssa liittoutumista haluavan siiven (Kallia) ja eheyttäjäsiiven (Helanen) välillä. Se ei kuitenkaan ehtinyt johtaa julkieroon. Samalla kun yhtäältä viriteltiin jälleen ajatuksia uuden puolueen perustamisesta saatiin toisaalta aikaan yhteistyötä ensinnäkin muiden porvarillisten ryhmiensä kanssa uuden laajapohjaisen Nouseva Suomi -kansalaisjärjestön kautta, jonka perustamisen Helanen junaili eräiden vaikutusvaltaisten AKS:läisten vastustuksesta huolimatta, ja sitten tämän väli-

tyksellä sosiaalidemokraattien perustaman, Kalle Lehmuksen johtaman Raivaajat-järjestön kanssa. Näiden järjestöjen toiminta kuitenkin hukkui uuteen sotaan.

Jatkosodan aikana Helanen kävi jo yhteistyökeskusteluja SDP:n itsensä kanssa Helsingin Työväentalossa, joka ei liene ollut hänelle ennestään tuttu paikka. Eheyttämisen menestykseen viittaa sekin, että Helanen kävi Helsingin Sanomien pääomistajan ja päätoimittajan Eljas Erkon kanssa pitkälle johtaneita neuvotteluja siirtymisestään lehden palvelukseen, mikä kuitenkin estyi Helasen saamien valtiollisten virkatehtävien takia.

Vuoden 1932 eronneet keskustalaiset tekivät melkein viihteistä miestä myöten sovinnon AKS:n kanssa (Kekkonen myöhemmän ilmoituksen mukaan hänen nimensä sisällytettiin AKS:n 20-vuotisjuhlaan Äänislinnaan 1942 lähetettyyn ryhmän onnitte-lusähkeeseen hänen tietämättään), ja niin AKS:n vanhojen vastustajien käsissä oleva Suomalainen Suomi kuin maan päivälehdistökin julkaisivat juhlatapahtumaan liittyvästi seurasta sangen suopeita artikkeleita. Helanen näyttää kehittäneen erityisen lämpimät suhteet presidentti Rytin keskeiseen neuvonantajaan L. A. Puntilaan, joka kuului 1932 eronneisiin. Asialistalla oli mm. Svinhufvudin 1934 antaman aktiiviupseereilta AKS:n jäsenyyden kieltävän määräyksen kumoaminen. Aloitteet eivät kuitenkaan johtaneet tulokseen.

Seuran jäsenillä oli tärkeä osa Itä-Karjalan miehityshallinnossa sotatoimialueen takana, ja pääosa nuoremista ikäluokista palveli tietysti rintamajoukoissa. Hallinnolla oli korkeat pyrkimykset heimolaisväestön tilan kohentamiseksi, mutta voimavarojen riittävyys ei vastannut toiveita (viimeksi SPR:n entinen pääsihteeri Gunnar Rosén on kirjoittanut runsaasti selventävää tietoa sisältävän historian). Mm. järjestettiin itäkarjalaisille nuorille opettajakoulutusta Suomessa, käytettiinpä heitä Helsingissä saakka. »Ei-kansallisen» väestöaineksen eli venäjänkielisen väestön kohtelusta mielipiteet eroavat, mutta tähtäimessä oli väestön vaihto sodanjälkeisen Venäjän kanssa – jollaisen esim. Turkki ja Kreikka olivat suorittaneet 1920-luvulla. Joka tapauksessa päätökset tehtiin muualla, AKS:n miehillä oli toimeenpanijoiden rooli.

Vaikka seurassa oli varsin voimakas teologinen siipi, hallinnon AKS:läiset johtajat eivät suhtautuneet suopeasti kiihdytettyyn luterilaistamistoimintaan, jota muulta taholta pyrittiin käynnistämään. Sen hillintään tarvittiin kuitenkin lopulta ylipäällikön tahdonilmaus. Suur-Suomi -ajatus ei edellyttänyt yksivakaista yhdenmistä Suomeen väestön perinteistä, erilliseduista ja kehitystarpeista välittämättä. Tallella on erään perisuomalaisen heimotyöve-teraanin ja hallintomiehen puhahdus, että jos Suomen ja Itä-Karjalan edut joutuvat vastakkain, hän valitsee itäkarjalaisten puolen.

Paitsi Itä-Karjalassa AKS:n jäsenillä oli erikoistehtäviä myös muualla. Helasen ja lääkintöhallituksen myöhemmän pääjohtajan Niilo Pesosen tehtäväksi annettiin heimolaissotavankien etsiminen saksalaisten sotavankileireiltä jatkosodan alkuvaiheessa Suomeen siirrettäväksi – paitsi työvoiman tarvetta ajateltiin myös mahdollisesti Suomelle siirtyvän Itä-Karjalan asuttamista. Samantapainen pitkälti AKS-johtoinen missio oli Pietarin edustalta saksalaisten rintaman takaa sodan jaloista pelastettujen inkeriläisten siirtäminen Suomeen – pysyvästi, niin ajateltiin.

Helanen oli vielä viimeisiä järjestelyjä hoitamassa Tallinnassa, kun yhteydet saksalaisten miehittämästä Virostä Suomeen katkesivat Suomen ja Neuvostoliiton aselepoon. Saksalaisten antamien Suomea koskevien tietojen harhauttamana ja maan neuvostomiehitystä pelätessään Helanen laati nimiluettelon (koskaan toteutumaton) pakolaishallitusta varten. Vastaavanlaista nimelistää oli aiemmin kesällä laatinut rauhanopposition edustaja Laurin Zilliacus Tukholmassa Rytin Ribbentrop-sopimuksesta kauhistuneena. Helasen (pitkälti AKS:läinen) hallituslista ja asiasta seurannut saksalaisten tiedottajan auttaminen Helsingissä johtivat Helasen Valpon kuulusteluihin ja jälkimmäisestä syystä kuritushuonetuomioon. Muut listan ministerit eivät nähtävästi ehtineet lainkaan saada tietoa nimensä joutumisesta siihen. Helanen sai pian armahduksen, mutta kuoli ehkä kovien kokemusten murtamana ulkomaanmatkallaan 1952. Hänen hautajaisistaan alkoi Kerho 22:n muodostuminen.

Itä-Karjalan menetyksen hyväksyminen oli AKS:n johdolle tavattoman vaikeaa siitä huolimatta, että mm. Helanen oli purkanut

päiväkirjoihinsa pettymystään alueen ja väestön tilasta ja myös asukkaiden suhtautumistavoista. Pettymyksen sävyihin kiinnittää huomiota myös Anna Jokela, joka on laudaturtyössään tutkinut Suomen Heimon Itä-Karjala -kuvaa jatkosodan vuosilta. Seuran viimeisissä monistetuissa kiertokirjeissä pyrittiin vielä keväällä 1944 vahvistamaan uskoa alueen pysyvään Suomeen liittämiseen, ja samoihin aikoihin, jolloin vain Saksan odotetut »ihmeaseet» olisivat saattaneet muuttaa sodan kehityssuunnan, valmisteli useiden pakolais- ja heimojärjestöjen yhteistoimintaelimen AKS:läinen johto mahtavan Suur-Suomi -suunnitelman laajoine väestönvaihtoineen. Alue olisi ulottunut melkeinpä Uralilta Riianlahdelle, ja sen suojaan olisi koottu etelämpänä asuvat heimokansat, joiden vanhat asuinalueet olisivat saaneet ottaa vastaan pohjoisen venäläiset. Pilvilinna sai yhteistyöelimen siunauksen ja se piti esittää valtiollalle jatkokäsittelyä varten. Tätä tuskin ehti tapahtua, ainaakaan laatijoiden papereihin ei ole mainintaa jäänyt.

Luonnollisista syistä seuran varsinainen toiminta lamaantui pahoin sodan ajaksi. Lehti toki ilmestyi ja kiertokirjeitä kulki (osa monistettuina). Suuri tilaisuus oli jo mainittu seuran 20-vuotisjuhla Äänislinnassa. Sinne eivät kuitenkaan kaikki halukkaat voineet päästä, ja niinpä Kannaksen joukoissa palvelleet pitivät oman juhlaansa. Eri joukko-osastoilla ja rintamasuunnilla pidettiin omia AKS:n veljesiltoja tuolloin tällöin tilanteen salliessa. Usein silloin oli paikalla joku lähistölle tarkastuskäynnille saapunut AKS:n johdemies. Vuonna 1942 seura järjesti Helsinkiin vuosikokouksen, jonka edellä kuumana kiistanaiheena oli jäsenistön pohjan laajentaminen siten, että myös ei-akateemisia reserviupseereita olisi harjunnan mukaan voitu hyväksyä jäseniksi. Helanen olisi ollut valmis luopumaan akateemisuuden rajoituksesta. Kiista kävi niin kuumaksi, että Helanen toisti Kailan vuoden 1924 tempun, ilmoitti eroavansa ja poistui kokouksesta, mutta palasi pyydettyinä takaisin. Jäsenpohjaa ei kuitenkaan laajennettu. – Jatkosodan vuosiin voi myös liittää kokonaiskatsauksen Oppikoulujen Karjala-Seurojen toimintaan, joka oli juuri silloin voimakkaimmillaan ja sai jo mainitun oman keskusliittonsa. Tällöin myös seuran kannatusyhdistyksen toiminta oli laajimmillaan ja sen jäsenistöstä voi-

daan saada säilyneen aineiston perusteella likimääräinen kokonaiskuva. Seuran lakkauttamiseen liittyy myös sen omaisuuden (rahas-
tojen) siirtäminen muille käyttäjille.

... kirjoista, lehdistä ja urista

Suuri osa seuran julkaisutoiminnasta voidaan sopivimmin käsitellä
ao. toimialojen yhteydessä, mutta katsaus Suomen Heimon sisältöön ja julkaisutoiminnan kokonaisuuteen on erillinen tehtävä.

Lopuksi voitaneen odottaa katsausta »mitä heistä tuli». Kuu-
sen–Aitolan toimittamat useiden kirjoittajien laatimat 104 pie-
noiselämäkertaa ovat suppea, vaikkakin monipuolinen otos. Jäsen-
luetteloiden tietojen ryhmittely, jäsentely ja pukeminen tilastolu-
vuiksi voisi helposti täyttää kokonaisen kirjan työn perinpohjai-
suuden asteen mukaisesti, mutta tiivis pääkohtien ja myös joiden-
kin erikoislaatuisten henkilöiden ja elämänkohtaloiden esittely oli-
si sovelias päätös AKS:n kokonaishistorian kattavalle selvitykselle.

Pelkästään nämä lyhyet viittaukset osoittavat, että AKS:n tut-
kiminen on vielä pahasti kesken. Hahmottelija voi aina toivoa itse
ennättävänsä työssä loppuun saakka, mutta – ellen minä niin joku
muu.

Liite 1

Painetuista jäsenluetteloista puuttuvia jäseniä

AKS:n alkuvaiheesta säilyneistä jäsenluetteloista paljastuu nimiä, jotka puuttuvat AKS:n painetuista (säilyneeseen jäsenkorttiaineistoon ja ns. valakirjaan perustuvista) jäsenluetteloista. Nimiä viidestä lähteestä kertyy 43, mutta joku henkilöistä on saattanut myöhemmin muuttaa nimensä, joten täysin varmaa ei ole, ovatko kaikki nimet todella ennestään tuntemattomia jäseniä vai onko joukossa joitakin vain ennestään tuntemattomia nimimuotoja.

Lähteet (AKS 1, Kansallisarkisto) ovat tässä numeroituina seuraavat:

1. prof. Leiviskälle kirjoitettu 57 jäsenen luettelo (ilmeisesti tilanne v:n 22 lopussa)
2. koneella kirjoitettu 90 jäsenen luettelo
3. Leiviskälle kirjoitettu 96 nimen luettelo
4. koneella kirjoitettu 109 nimen luettelo
5. muistiinpanot jäsenmerkkiin oikeutetuista (kevät 1923).

Luetteloon on nimen järkeen merkitty, missä luetteloissa nimi esiintyy sekä lisätietoja, enimmältään vain sikäli kuin niitä luetteloissa on mainittu.

Ahonen, Albin	3	Karjalainen Osakunta
Björn, Asko	2,5	
Calonius Georg (Yrjö)	2,3	KO
Dahlgrén, Uulo	2	
Erikson, (?)	2	
Hagfors, Eliel	1,2,3	KO

Herten, Gunnar von	2,4,5	Nylands avdelning, jääkärimajuri, lääket. yo
Inberg, K. R. (Kaarlo)	2,5	
Järnefelt Gustav	1,2	FM (myöh. professori)
Kivikanervo, K. N.	5	
Knaapinen, Aarno	5	
Kolehmainen, Vilho	5	
Laulajainen, Arvi	3	Viipurilainen Osakunta
Launis, Ilmari	5	
Lehtinen, Aarne	5	
Leineberg, Ole	1,3	Åbo avdelning
Lundberg, Leo	2,3	ViO
Messman, Uljas (Ivar)	2,4	Pohjoispohjalainen Osakunta
Moisio, Heikki	3	Savolainen Osakunta, lääket. kand.
Molander, Veli	1,2	Kauppakorkeakoulu
(ei voi olla sama henkilö kuin painetun luettelon Väinö Molander, koska molemmat nimet sisältyvät em. luetteloon 2)		
Mustakallio, Martti	3	SavO. lääket. kand. (myöh. professori)
(M. M. erosi Erkki Räikkösen myötä 1924 ja ilmoitti jo aiemmin pidättävänsä seuran työstä sisäisten riitujen takia; painetun luettelon lääninrovasti L. Martti Mustakallio on vasta noihin aikoihin syntynyt eri henkilö)		
Nurmio, Heikki	4	jääkärimajuri, Jääkärimarssin runoilija
Olin, Veikko	2,5	
Olsoni, Emerik	2,3	FM, Iltalehden toimittaja
Pekki, Mikko	3	jääkäriluutnantti (myöh. majuri)
Pesonen, Kaukomieli	5	
Planström, Jarl	2	
Rosendahl, Bertil	2,5	
Sandelin, Helmer	1,2	Vasa avdelning
Schreck, Harry	2	
Schroeder, Erkki	2,5	
Sederholm, Rafael	2,5	
Terho, Martti	5	
Tidström, Reino	2,3	KKK
Unonius, E.	2,5	
Vassinen, K.	3	Hämäläinen Osakunta
West, L. H.	2	
Viklund, A. E. (Arvo)	2,5	
Viljakainen, Martti	4	SavO
Väinönheimo, Yrjö	3	Varsinaissuomalainen Osakunta, jääkärimajuri

Painetussa luettelossa K. V. Laukola esitellään lääkäriksi, mutta oli luettelossa 3 mainittuna aikana kapteeni Sotaväen Esikunnassa, toinen Laukolan veljeksistä, joiden kohdalla vanhan ja uuden polven käsityserot upseerien koulutuksesta kärjistyivät. Huomatta-

koon, että ruotsinkieliset osakunnat kirjattiin luetteloihin itsestään selvästi ruotsinkielisellä nimellään, vaikka seuran käyttökieli tietysti oli suomi.

Luettelosta puuttuu myös Turun yliopiston osaston perustajiin kuulunut Kaarlo Marjanen, myöh. yliopistonlehtori, esseisti ja lausuntataiteilija.

Lisäksi Suomen Heimon vaalnumerossa 11/1939 esitellään AKS:ään 44-vuotiaana lehtorina 1939 liittynyt Osmo I. Aulamo seuran IKL:n vaaliliittoon lukeutuneiden ehdokkaiden joukossa.

Arvoitukselliselta näyttää Erkki Valan käväisy AKS:ssä. SH 1/1930 (s. 16–17) soimaa häntä ankarasti mielenmuutoksesta mainiten hänet »aikoinaan» seuraan ilmoittautuneeksi entiseksi kansallismieliseksi AKS:läiseksi. – Hänen Tulenkantajat-lehtensä näkyviä avustajia olivat lehden alkuvaiheessa Martti Haavio ja Elsa Enäjärvi-Haavio AKS:n/NYKS:n piiristä.

Painetun jäsenluettelon seniorijäsenten joukossa ei ole mainittu professoreita Iivari Leiviskä ja Kalle Väisälä, jotka yliopistollisen asemansa perusteella sisällytettiin senioripiiriin, vaikka olivat myös valajäseniä (Leiviskä lisäksi alusta asti kunniajäsen). Erona oli se, että seniorijäsenellä oli kokouksissa vain läsnäolo- ja puheoikeus, valajäsenillä äänioikeus. – Ero jäi merkityksettömäksi senioriosaston pikaisen hajoamisen takia.

Liite 2

Akateemisen Karjala-Seuran toimihenkilöitä

Tässä liitteessä esitetään AKS:n johtokunta/hallitustasolla, sihteerinä sekä Suomen Heimon päätoimittajina toimineet jäsenet, aluksi johtokunnat/hallitukset ja neuvottelukunnat, sihteerit sekä Suomen Heimon päätoimittajat vuosittain, henkilöiden kulloistakin ilmoitettua titteliä käyttäen. Toiseksi luetellaan nämä henkilöt aakkosjärjestyksessä sekä heidän uransa seurassa, jaostojen, osastojen, toimikuntien puheenjohtajuuksia/päällikkyyksiä myöten ja mainitaan heidän myöhempi yhteiskunnallinen asemansa, sikäli kuin siitä tietoa on. Seuran toiminta-aikana kuolleiden kuolinaika mainitaan. Pöytäkirjojen puuttumisen, vuosikertomusten epäyhtenäisyyden ja työryhmäorganisaation jatkuvan muuttumisen takia en ole pitänyt tarkoituksenmukaisena sisällyttää luetteloon vuosikertomuksissa pelkästään erilaisten työryhmien vetäjiksi mainittujen jäsenten nimiä.

Puheenjohtajat

maisteri Kaarlo Hallikorpi	5. 3.1922 – 22. 2.1923
maisteri Elmo E. Kaila	22. 2.1923 – 18. 9.1927
maisteri Vilho Helanen	18. 9.1927 – 22. 2.1928
maisteri Elmo E. Kaila	22. 2.1928 – 17. 9.1930
(sij. lääket. lis. Martti I. Kantele ja maisteri Erkki Virta	25. 3.1928 – 11. 5.1928 24. 5.1929 – 22. 2.1930)
lääket. lis. Martti I. Kantele	17. 9.1930 – 18.10.1931
lääket. kand. Aarne Valle	18.10.1931 – 22. 2.1932
maisteri Yrjö Vuorjoki	22. 2.1932 – 22. 2.1934
maisteri Vilho Helanen	22. 2.1934 – 22. 2.1935
lakit. kand. Rauno G. Kallia	22. 2.1935 – 22. 2.1936
maisteri Vilho Helanen	22. 2.1936 – 23. 9.1944

Varapuheenjohtajat

ylioppilas Elias Simelius	22. 9.1922 – 22. 2.1923
lääket. lis. Urho Matinolli	22. 2.1923 – 19. 5.1923
ylioppilas Elias Simelius	19. 5.1923 – 2.10.1923
maisteri Niilo Kärki	2.10.1923 – 22. 2.1925
maisteri Vilho Helanen	22. 2.1925 – 22. 2.1927
pastori Reino Ala-Kulju	22. 2.1927 – 17. 9.1927
lääket. lis. Martti I. Kantele	18. 9.1927 – 22. 2.1928
maisteri Martti Haavio	22. 2.1928 – 22. 2.1929
maisteri Erkki Virta	22. 2.1929 – 18.10.1931
lääket. kand. Matti Mäkipentti	18.10.1931 – 22. 2.1932
maisteri V. J. Sukselainen	22. 2.1932 – 27. 4.1932
maisteri Teuvo Niskala	27. 4.1932 – 22. 2.1933
dipl.ins. Reino Castrén	22. 2.1933 – 22. 2.1934
I lakit. kand. Rauno G. Kallia	22. 2.1934 – 22. 2.1935
II dipl.ins. Reino Castrén	22. 2.1934 – 22. 2.1935
I maisteri Yrjö Vuorjoki	22. 2.1935 – 22. 2.1936
II maisteri Teuvo Niskala	22. 2.1936 – 1936
I lakit. kand. Rauno G. Kallia	1936
I pastori Jussi Kuoppala	1937
II lääket. kand. Sulo K. Elomaa	1937
I lääket. kand. Sulo K. Elomaa	1938
II maisteri Sakari Helle	1938
I pastori Olavi Lähteenmäki	1939
II dipl.ins. Ossi Kivelä	1939

(syksyllä 1944 muutosilmoituksessa, jota yhdistysrekisteri ei enää ottanut vastaan, mainittiin I varapuheenjohtajaksi Reino Castrén ja II varapuheenjohtajaksi Niilo Pesonen)

Sihteerit

yo Elias Simelius (va.)	5.3.1922 –
yo Erkki Räikkönen	1922 – 1.10.1923
yo Elias Simelius	1.10.1923 – 10.2.1924
(vuosikertomuksessa mainitut sijaiset huhti-toukokuussa 1923 yo Reino Vähäkallio, joulun aikaan 1923 yo Aaro Pakaslahti; keväällä 1923 sijaisena myös vuosikertomuksessa mainintaa vaille jäänyt yo Antti Barndik)	
yo Aaro Pakaslahti	10.2. – 22.2.1924
yo Erkki Räikkönen	22.2 – 29.4.1924
yo Aaro Pakaslahti	29.4. – 27.5.1924
yo Reino Vähäkallio	27.5.1924 – 31.1.1925
yo Aatos Nordenstreng (Tavaila)	1.2. – 15.5.1925
yo Matti Turkanheimo	15.5. – 15.9.1925
yo Tauno Jalanti	15.9. – 20.11.1925
yo Mikko Jaskari	jouluk. 1925 – 15.5.1926
yo Jaakko Valanne	15.5.1926 – 31.12.1927

lakit. kand. Rauno G. Kallia	1.1. – 31.1.1928
yo Tauno Pöyry	1.2. – 31.8.1928
(sijaisina kesällä yo:t Reino Kuuskoski ja Risto Uppa)	
yo V. J. Sukselainen	1.9.1928 – 30.9.1929
yo Olavi Tuomola	30.9.1929 – 15.1.1930
maisteri Jussi Saukkonen	15.1. – 1.8.1931
yo Yrjö Kilpeläinen	1.8. – 1.10.1931
maisteri Jussi Koskiluoma	1.10.1931 – 1.4.191932
yo Tauno Pöyry	huhti-toukokuu 1932
maisteri Uno Peltoniemi	1.6.1932 – 22.2.1934
yo Eljas Haataja	22.2.1934 – 1.8.1936
yo Arvo Konkonen	1.8.1936 – 1944
(vt. siht. yo Eljas Haataja kesällä 1940 ja jatkosodan aikana)	

Johtokunnat (1922–27) ja hallitukset (v:sta 1927); normaali vaihtumispäivä 22.2., arvonimettömät ylioppilaita

Väliaikaiset vastuuhenkilöt 1922

sivistys: Elias Simelius

majoitus: Visa Engelberg, Eino Rossander (Rauste)

propaganda: lis. Urho Matinolli, Lauri Kyander (Kianmies)

sotilaskasvatus: Reino Vähäkallio

1922 marraskuusta

Lasse Nissinen, Aaro Pakaslahti, Lauri Raunio, Reino Vähäkallio, varajäs. Urho Matinolli, Yrjö Wegelius (Vuorjoki)

1923

Lasse Nissinen, Aaro Pakaslahti, Lauri Raunio, Elias Simelius (Simojoki), varajäs. Kaarlo Hallikorpi, Yrjänä Lähteenkorva

1924

lääket. kand. Martti Ilmari Kantele, maist. Aaro Pakaslahti (lokakuuhun), toht. Yrjö Vilhelm Puhakka, varajäs. maist. Vilho Helanen, Rauno Gustav Kallia

1925

Jussi Annala, lääket. kand. M. I. Kantele, tri Y. V. Puhakka, jääkääriluutn. Johannes Tamminen, varajäs. Eino Kahelin, Aarne Valle

1926

maist. Lauri Hakulinen, Tauno Jalanti, tri Y. V. Puhakka (jättäytyi pois kesken vuoden), Aarne Valle, varajäs. lääket. kand. M. I. Kantele, Ohto Oksala, Johannes Sundvall

1927

Olavi Avela, maist. Kauko Haahtela (syyskausi), maist. R. G. Kallia (erosi kesken vuoden), lääket. kand. M. I. Kantele, Olavi Kares, hoviolk. ausk. Urho Kekkonen, lääket. kand. Hannes Salmenkallio, luutn. Miika Simojoki (erosi kesken vuoden), Jussi Teljo (syyskausi), Ilmari Turja, lääket. kand. Aarne Valle

1928

Lauri Aho, Mikko Jaskari, Iiro Kaikko, lakit. kand. R. G. Kallia, Toivo Laitinen, lääket. kand. Väinö Oksala (Koivusalo), lääket.kand. Mauno Oravainen, maist. Aaro Pakaslahti, Toivo Vapalahti

1929

hoviolk. ausk. Mikko Jaskari, kamr. Iiro Kaikko, lakit. kand. R. G. Kallia, Reino Kuuskoski (täydennysjäsen kesken vuoden), lääket. kand. Mauno Oravainen (erosi kesken vuoden), Eino Rinne, luutn. Ilmari Rytönen, Armas Saari, Esko Setälä, Matti Turkka, Risto Vuorjoki

1930

Reino Castrén, toht. Martti Haavio (-12.10.), maist. Lauri Hakulinen, maist. Vilho Helanen, lakit. kand. R. G. Kallia, toht. M. I. Kantele, varat. Urho Kekkonen (-17.9.), Aarne Kovero, Tatu Malmivaara., Arvi Pulli (23.11.-), kapt. Ilmari Rytönen, hoviolk. ausk. Armas Saari (-17.9.), Vieno Johannes Sukselainen (12.10.-), Tapani Virkkunen, maist. Yrjö Vuorjoki

1931 (vuosikertomuksessa ei titteleitä, varajäsenistä vain sukunimet)

Birger Björklund, Reino Castrén, Lauri Kiianmies, Voitto Kunnas, Tatu Malmivaara, Matti Mäkipentti, Ilmari Rytönen, Tapani Virkkunen, varajäsenet ? Hartikainen (3 mahdollista), Vihtori Ipatti, Bertel Päiviö Itkonen, Paavo Kastari, Yrjö Kilpeläinen, Niilo Kokko, Eino Leskinen

1932

Birger Björklund (kevätkausi), Eljas Haataja (9.4.-), Vihtori Ipatti, Martti Jaskari, Yrjö Kilpeläinen (-9.4.), Niilo Kokko, luutn. Einar Koskimies, Voitto Kunnas, maist. Eino Leskinen (syksystä), Paavo Turtola (30.4.-), Matti Virkkunen, maist. Paavo Virtanen (-27.4.)

1933

Eljas Haataja, Martti Jaskari (-17.5.), Esa Kaitila, Ville Kuoppala (17.5.-), lääket. kand. Matti Mäkipentti (-15.9.), metsänhoit. Eino Nordström /15.9.-), lääket. kand. Kauko Pylkkänen, Paavo Turtola, Pentti Veijola, lääket. kand. Jouko Vihma
Lisäjäsenet 10.11. alkaen: lehtori Reino Ala-Kulju, maist. Vilho Helanen, lakit. kand. R. G. Kallia, maist. Eino Leskinen, maist. Heikki Peltola, pastori Elias Simojoki

1934

kaptn. Matti Aarnio (erosi kesken kauden), leht. Reino Ala-Kulju, luutn. Reino Arimo (erosi kesken kauden), Niilo Elo, lääket. kand. Sulo Elomaa, dipl.ins. Pentti Kaitera (täydennys). Esa Kaitila (erosi kesken kauden), jääkäriev.luutn. Eero Kuussaari, Eino Lepistö, maist. Eino Leskinen (täydennys), lääket. kand. Kauko Pylkkänen, Yrjö Ranto (täydennys), past. Elias Simojoki, Erkki Tiesmaa, Pentti Veijola. maist. Yrjö Vuorjoki

1935

dipl.ins. Hannes Eiramo (-4.10.), maist. Niilo Elo (-6.5.), lääket. kand. Sulo Elomaa, Mikko Hytönen (6.5.-), dipl.ins. Pentti Kaitera, past. Erkki Kurki-Suonio, Eino Lepistö, maist. Eino Leskinen, Lauri Poikela (4.4.-), lääket. kand. Kauko Pylkkänen (-4.4.), Yrjö Ranto, dipl.ins. Eino Rauste, lääket. kand. Kari Savonen, lääket. kand. Tauno Seppänen, past. Elias Simojoki, lääket. kand. Ville Varis (4.10.-)

1936

Mikko Hytönen, dipl.ins. Pentti Kaitera, Eeli Kinnunen, Olavi Koskinen, past. Jussi Kuoppala, lääket. lis. Atle Mali (-18.9.), Eino Ojajarvi, toimitusjohtaja Paavo Pitkänen (18.9.-), dipl.ins. Eino Rauste, lääket. kand. Kari Savonen, past. Elias Simojoki, Timo Tuori, hammaslääk. Jouko Vihma, lääket. kand. Ville Varis

1937

dipl.ins. Reino Castrén, maist. Niilo Elo, Pentti Eskola (3.11.-), tarkastaja Eljas Haataja, Sakari Helle, maist. Lauri Hyvämäki, varatuom. R. G. Kallia, Eeli Kinnunen, dipl.ins. Eero Kivimaa, metsänh. Arvo Lähde (-27.9.), Paavo Purokoski (27.9.-3-11.), maist. Tauno Sarra (-27.9.), past. Elias Simojoki, Urho Siro (3.11.-), Eero Tolamo (27.9.-3.11.), Kalevi Valkama, maist. Yrjö Vuorjoki

1938

dipl.ins. Reino Castrén, tark. Eljas Haataja, Ilmari Havola (21.11.-), maist. Eero Hietakari, Pentti Ilmari Hissa (21.11.-), past. Jussi Kuoppala, Martti Kölli, Lauri Lehtonen, dipl.ins. Kauko Leiponen, dipl.ins. Paavo Majjala, Kalle Mettala, Urho Siro (-21.11.), Kalevi Teräsalmi (-21.11.), Viljo Valleala, maist. Yrjö Vuorjoki

1939

tekn. toht. Reino Castrén, tark. Eljas Haataja, Ilmari Havola, Hannu Helle, maist. Eero Hietakari, past. Jussi Kuoppala, Martti Kölli (-22.9.), dipl.ins. Kauko Leiponen, Jukka Malmivaara, Jaakko Meriluoto, Kalle Mettala (-22.9.), Kalevi Nyssönen, ekon. Onni Penttilä, maist. Olavi Rytönen, lääket. kand. Erkki Varpela (22.9.-)

1940

22.2. vuosikokouksessa valittiin istuvaan hallitukseen lisjäseniä:

fil.toht. Kai von Fieandt, varatuom. R. G. Kallia, ekon. Juha Laurila, arkkitehti Erkki Linnasalmi, maist. Antero Manninen, maist. Erkki Virta vuosikokouksen jatkokokouksessa 30.11. valittu hallitus Hannu Helle, varatuom. Ilmari Helomaa, maist. Eero Hietakari, dipl.ins. Kauko Leiponen, Heino Leskelä, maist. Eino Leskinen, Jaakko Meriluoto, Kalevi Nyysönen, ekon. Onni Penttilä, lääket. toht. Niilo Pesonen, maist. Olavi Rytkönen, maist. Sakari Vapaasalo, lääket. kand. Erkki Varpela

Neuvottelukunnan (per. 1936) jäsenet (2 v. kausi, main. alku- ja loppuvuosi)

lehtori Reino Ala-Kulju 1936–40
dipl.ins. Reino Castrén 1936–40
lääket. kand. Sulo K. Elomaa 1936–40
maisteri Vilho Helanen 1936–40
naisteri Esa Kaitila 1936–40
lakit. kand. Rauno G. Kallia 1936–40
ekon. Juha Laurila 1936–40
maisteri Eino Leskinen 1936–40
maisteri Teuvo Niskala 1936 (k. 1937)
dipl.ins. Yrjö Saarinen 1938–40
pastori Elias Simojoki 1936–40 (kaatui 1940)
maat.-metsät. kand. Aatos Tavaila 1936–40
yo Timo Tuori 1936–40
dipl.ins. Pentti Veijola 1936–40
hovioik. ausk. Matti Virkkunen 1936–40 varatuom.
maist. Yrjö Vuorjoki 1936–40
maist. Niilo Elo 1937 (T. Niskalan seuraajaksi) – 1940
tarkast. Eljas Haataja 1937–40
pastori Jussi Kuoppala 1937–40
maist. Eero Hietakari 1938–40

1940 valittiin 22.11. täysin uusi ja viimeinen neuvottelukunta (vuoteen 1944).

maist. Sakari Helle
varatuom. Ilmari Helomaa
maist. Yrjö A. Jännti
tekn. tri Pentti Kaitera
metsätiet. tri Esko Kangas
dipl.ins. Ossi Kivelä
maist. Veikko Loppi
past. Olavi Lähtenmäki
maist. Antero Manninen
fil. tri Niilo Söyrinki
toim.joht. Tarmo J. Tolonen
maist. Aarre Tunkelo
maist. Erkki Virta

Suomen Heimon päätoimittajat

maist. Herman Stenberg 1923–lokak. 1924
fil. tri Väinö Salminen lokak. 1924–toukok. 1926
lääket. lis. Eino Einiö toukok. 1926–lokak. 1927
yliopp. Olavi Wanne marras-jouluk. 1927
lakit. kand. Rauno G. Kallia tammik. 1928–elok. 1929
maist. Yrjö Vuorjoki syysk. 1929–huhtik. 1937
maist. Antero Manninen huhtik. 1937–5.6.1940
ekon. Juha Laurila (vt.) 5.6.1940–31.8.1940
maist. Vilho Helanen 31.8.1940–44

Aarnio, Matti, hall. 1934 – eversti

Aho, Lauri, hall. 1928 – päätoimittaja, ylipormestari

Ala-Kulju, Reino vpj 1927, hall. lisäj. 1933 ja jäsen 1934, koulutusjohtaja 1936,
neuv.kunta 1936–40 – kansanedustaja (IKL), lehtori, rovasti

Annala, Jussi, johtok., rahastonhoit. ja rahoitusos. 1925 – kansanedustaja (ML),
lääninrovasti

Arimo, Reino, nuorten os. 1931, hall. 1934 – kenrlluutn, yleisesikuntapäällikkö
Avela, Olavi, hall. 1927 – dipl.ins.

Barndik, Antti, siht. sij. 1923 – inkeril. heimosoturi, konemestari

Björklund (Jarnola), Birger, hall. 1931–32 – majuri

Castrén, Reino, hall. 1930–31, 1937–39, Karjala-jaosto ja TTK:n os. 1930, vpj
1933, II vpj ja jaostojen tark. 1934, toimialajohtaja 1934–36, heimotyön joh-
taja 1936–39, neuvottelukunta 1936–40, I vpj 1944 – tekn. toht., Helsingin
metrotoimiston johtaja

Einiö, Eino, Suomen Heimon päätoim. 1926–27 – lääket. lis. (k. 1930)

Eiramo, Hannes, TTK:n os. 1933, hall. 1935 – dipl.ins., uittopäällikkö

Elo, Niilo, I kokelasjaosto, valtiollis-yhteiskunnall. jaosto ja KyO:n os. 1934,
hall. 1934–35, neuvottelukunta 1936–40, ylioppilasulkopol. johtaja 1937 –
kauppaneuvos

Elomaa, Sulo Kaarlo, kouluseuraos. 1933–34, hall. 1934–35. II vpj 1937, I vpj
1938. osastojen tark. 1937–38, ylioppilastoim. johtaja 1937–39, neuvottelu-
kunta 1936–40 – lääket. lis.

Engelberg, Visa. majoituksen vastuuhenkilö 1922 – majuri

Eskola, Pentti, TTK:n os. 1936–37, hall. 1937 – dipl.ins.

Fieandt, Kai von, valtiollis-yhteisk. jaosto 1934–35, hall. lisäj. 1940 – prof.

Haahtela, Kauko, hall. 1927 – kouluneuvos

Haataja, Eljas, hall. 1932–33. 1937–39, siht. 1934–36, piiritoim. johtaja
1937–39, vt. siht. 1940–, neuvottelukunta 1937–40 – yrittäjä

Haavio, Martti, vpj 1928, hall. 1930 – prof., WSOY:n kirjall. johtaja, akateemikko

Hakulinen, Lauri, johtok./hall. 1926, 1930 – prof.

Hallikorpi, Kaarlo, pj 1922, johtok. varaj. 1923, kunniajäsen – pankinjohtaja

Havola, Ilmari, KO:n os. 1938, hall. 1938–39 – nimismies
 Helanen, Vilho, johtok. varaj. 1924, vpj 1925–26, pj 1927, hall. jäsen 1930 ja lisäj. 1933, Helsingin piiri 1933–34, pj 1934, 1936–44, neuvottelukunta 1936–40, Suomen Heimon päätoim. 1940–44 – vakuutusmies, kirjailija
 Helle, Hannu, HO:n os. 1939, hall. 1939–44 – proviisori
 Helle, Sakari, koulutuspääll. 1936, jatkokoulutuspääll. 1937, kasvatuspääll. 1937–38, hall. 1937, II vpj 1938, neuvottelukunta 1940–44 – normaalityönsuunnittelun rehtori, kouluneuvos
 Helomaa, Ilmari, hall. 1940, neuvottelukunta 1940–44 – hallintoneuvos
 Hietakari, Eero, hall. 1938–40, neuvottelukunta 1938–40 – lehtori
 Hissa, Pentti Ilmari, Pohjois-Karjalan piiri 1934–36, EPO:n os. 1937–38, hall. 1938 – rovasti, sosiaalineuvos
 Hytönen, Mikko, ESO:n os. 1934–35, hall. 1935–36 – toimittaja
 Hyvämäki, Lauri, valtiollis-yhteisk. jaosto 1935, hall. 1937 – prof.
 Ipatti, Vihtori, Karjala-jaosto 1931, hall. varaj. 01931 ja jäsen 1932. Karjala-jaosto 1933–34, Kainuun piiri 1938 – asianajaja
 Jalanti, Tauno, siht. ja juhlaos. 1925, johtok. 1926 – UM:n virkamies, liikemies Ranskassa
 Jarnola ks. Björklund
 Jaskari, Martti, hall. 1932–33 – rovasti
 Jaskari, Mikko, siht. 1925–26, hall. 1928–29 – ministeriön toimistopäällikkö
 Jäntti, Yrjö Aarne, neuvottelukunta 1940–44 – WSOY:n pääjohtaja
 Kahelin (Kahanpää), Eino, johtok. varaj. 1925 – kihlakunnantuomari
 Kaikko, Iiro, hall. 1928–29 – ekon., lausuntataiteilija
 Kaila, Elmo Edvard, seuran perustamisen taustahahmo, pj 1923–27, 1928–30, kunniajäsen – aktivisti, Uuden Metsätoimiston johtaja ja Jääkäriliiton kunniajäsen, itsenäisyys- ja heimopoliitikko, suojeluskuntamies, Sota-arkiston hoitaja (k. 1935)
 Kaitera, Pentti, hall. 1934–36, neuvottelukunta 1940–44 – prof., Oulun yliopiston rehtori
 Kaitila, Esa, ESO:n os. ja talousos. 1933, hall. 1933–34, neuvottelukunta 1936–40 – prof., Valtiokonttorin pääjohtaja, kansanedustaja (Kansanp.) ja ministeri
 Kallia, Rauno Gustav, johtok. 1924, hall. 1927–30, siht. 1928, Suomen Heimon päätoim. 1928–29, hall. lisäj. 1933, I vpj ja osastojen tarkastaja 1934, Suur-Suomi-säätiön pj 1934–, pj 1935, I vpj ja osastojen tarkastaja 1936, maanpuolustusosastojen johtaja 1937, neuvottelukunta 1936–40 – varatuomari, kansaned. (IKL), lehtimies
 Kangas, Esko, neuvottelukunta 1940–44 – prof.
 Kantele, Martti Ilmari, johtok. 1924–25, varaj. 1926, hall. 1927, vpj 1927–28, hall. 1930, pj 1930–31, Etelä-Pohjanmaan piiri 1933 – lääket. lis., kaupunki-neuvos
 Kares, Olavi, hall. 1927 – Kuopion piispa
 Kastari, Paavo, hall. 1931 – prof.
 Kekkonen, Urho, hall. 1927, 1930 – tasavallan presidentti

Kiianmies (Kyander), Lauri, propagandan vastuuhenkilö 1922, hall. 1931, Pohjois-Pohjanmaan piiri 1934 – lääkintöneuvos

Kilpeläinen, Yrjö, siht. ja sanomalehtijaosto 1931, hall. 1932 – lehtimies, nimim. »Jahvetti», kansanedustaja (Sdp)

Kinnunen, Eeli, hall. 1936–37. koulutuspäällikkö 1937 – rakennusneuvos

Kiuas ks. Rinne

Kivelä, Ossi, TKK:n os. 1934–35, II vpj 1939–40, työpalvelutoiminnan, ylioppilastoiminnan ja kasvatuksen johtaja 1939, neuvottelukunta 1940–44 – toimitusjohtaja

Kivimaa, Eero, hall. 1937 – prof.

Kokko, Niilo, hall. varaj. 1931 ja jäsen 1932 – arkkitehti

Konkonen, Arvo, toimitusjaosto 1933–35. siht. 1936–44

Koskiluoma, Jussi, kirjeenvaihto-os. 1928–29, siht. 1931–32 – Yleisradioon ohjelmajohtaja

Koskimies, Einar, nuorten os. 1931, hall. 1932 – luutnantti (k.1933)

Koskinen (Koskipirtti), Olavi, hall. ja PPO:n os. 1936, Lapin piiri 1940 – viras-tovaltuutettu

Kovero, Aarne, hall. 1930 – hallitussihteeri

Kunnas, Voitto, yhdysos. 1930, hall. 1931–32 – pankinjohtaja

Kuoppala, Jussi, hall. 1933, 1936, I vpj 1937, hall. 1938–39, nuorisotyön johtaja 1937–39, neuvottelukunta 1937–40 – teol. toht., toiminnanjohtaja

Kurki-Suonio, Erkki, hall. 1935 – rovasti

Kuuskoski, Reino, siht. sij. 1928 – KHO:n presidentti, pääministeri

Kärki, Niilo, vpj 1923–25 – WSOY:n kirjall. johtaja (k. 1931)

Kölli, Martti, HO:n os. 1938, hall. 1938–39 – maanviljelijä, kansanedustaja (Kok)

Laitinen, Toivo, sanomalehtijaosto 1926, hall. 1928 – kenttäpiispa

Laurila, Juha, taloudenhoit. 1932–37, piirisiht. 1934–35, neuvottelukunta 1936–40, hall. lisäj. 1940, Suomen Heimon vt. päätoim. 1940 – ekon., toimitusjohtaja

Lehtonen, Lauri, alokasjaosto 1937, kokelasjaosto 1938, koulutuspäällikkö 1938–39, hall. 1938 – metsänhoitaja

Leiponen, Kauko, maanpuolustustoimik. 1938–39, hall. 1938–44 – dipl.ins., toimitusjohtaja

Lepistö, Eino, Eestin jaosto 1933, väliaik. koulutusjaosto 1934. SatO:n os. 1934–35, hall. 1934–35 – fil.kand., vänrikki, kaatui 1941

Leskelä, Heino, alokasjaosto 1939, hall. 1940–44 – dipl.ins. teollisuusjohtaja

Leskinen, Eino, sanomalehtijaosto 1926, hall. varaj. 1931 ja jäsen 1932, lisäj. 1933, hall. 1935, 1940–44, neuvottelukunta 1936–40 – yliopistonlehtori, prof. h.c.

Linnasalmi, Erkki, hall. lisäj. 1940 – arkkitehti

Loppi, Veikko, neuvottelukunta 1940–44 – SOK:n johtok. jäsen

Lähde, Arvo, EPO:n os. ja hall. 1937 – maat.-metstät. kand., vänrikki, kaatui 1939

Lähteenkorva, Yrjänä, johtok. varaj. 1923 – liikealalla

Lähteenmäki, Olavi, VSO:n os. 1933, I vpj 1939–40, neuvottelukunta 1940–44 – Turun opettajakorkeak. rehtori, kansaned., edusk. II varapuhemies (Kok)

Maijala, Paavo, alokas- ja kokelasjaosto sekä hall. 1938 – prof.

Mali, Atle, hall. 1936 – lääkintöneuvos, prof.

Malmivaara, Jukka, hall. 1939 – evluutn, Kuopion piispa

Malmivaara, Tatu, hall. 1930–31 – rehtori, kouluneuvos

Manninen, Antero, alaseuraos. 1927–28, Suomen Heimon päätoim. 1937–40, hall. lisäj.1940, neuvottelukunta 1940–44 – Helsingin yliopiston toimistopäällikkö

Matinolli, Urho, poropagandan vastuuhenkilö 1922, hall. varaj. 1922, vpj 1923 – lääket. lis.

Meriluoto, Jaakko, hall. 1939–40 – prof.

Mettala, Kalle, VSO:n os. 1937, hall. 1938–39 – agron., vänrikki, kaatui 1940

Mäkipentti, Matti, hall. 1931, 1933, vpj 1931–33 – lääket. lis.

Niskala, Teuvo, vpj 1932–33, II vpj ja jaostojen tarkastaja 1935–36, neuvottelukunta 1936–37 – fil.kand. (k. 1937)

Nissinen, Lasse, johtok. 1922–23 – varanotaari, liikemies

Nordström (Norio), Eino, KKK:n. os. ja hall. 1933 – ekonomi, metsänhoitaja

Oksala, Ohto, valistusos. ja johtok. varaj. 1926 – prof.

Oksala, Väinö, hall. 1928 – lääket. lis.

Oravainen, Mauno, pakolaisos. 1927, hall. 1928–29 – lääket. lis.

Pakaslahti, Aaro, johtok.1922–24, siht. sij.1923, siht.1924, hall. 1928 – prof., suurlähtettiläs

Peltola, Heikki, hall. lisäj. 1933, Lahden piiri 1933–37, 1939 – opettaja

Peltoniemi, Uuno, siht. 1932–34, Pohjois-Karjalan piiri 1937–38 – rehtori, opetusneuvos

Penttilä, Onni, hall. 1939–40, jatkokoulutuspääll. 1940 – pääjoht., vuorineuvos

Pesonen, Niilo, hall. 1940–44, II vpj 1944 – prof., lääkintöhallituksen pääjohtaja

Pitkänen, Paavo, varatilintark. 1934, tilintark. 1935–36, hall. 1936 – pankinjohtaja

Poikela, Lauri, PPO:n os. ja hall. 1935, Lapin piiri. 1938 – yo, luutnantti, kaatui 1942

Puhakka, Yrjö Vilhelm, johtok.1924–26 – ministeri, työmarkkinajohtaja

Pulli, Arvi, hall. 1930 – rovasti

Purokoski, Paavo, HO:n os.1936, hall. 1937 – prof.

Pylkkänen, Kauko, SavO:n os.1933, hall. 1933–35, piirisiht. 1934 – lääket. lis.

Pöyry, Tauno, siht, 1928, 1932 – lehtimies

Ranto, Yrjö, hall. 1934–35 – isännöitsijä

Raunio, Lauri, johtok. 1922–23, taloudenhoit. 1923, rahastonhoit. 1924 – ekonomi

Rauste (Rossander), Eino, majoituksen vastuuhenkilö 1922, hall. 1935–36 – ylijohdaja

Rinne (Kiuas), Eino, hall. 1929 – rovasti
 Rytkönen, Ilmari, hall. 1929–31 – evluutn
 Rytkönen, Olavi, piirisiht. 1936, suomalaisuustoimikunnan ja ylioppilasulkoi-
 politiikan johtaja 1939, hall. 1939–44 – kanslianeuvos
 Räikkönen, Erkki, siht. 1922–23, 1924 – fil. maist.
 Saari, Armas, hall. 1929–30 – toimitusjohtaja
 Saarinen, Yrjö, Turun os. 1930–31, Turun piiri 1934, neuvottelukunta 1936–
 40 – kansaned. (IKL), piiri-ins.
 Salmenkallio, Hannes, juhlaos. 1925, hall. 1927 – prof.
 Salminen, Väinö, seniorijäsen 1924, Suomen Heimon päätoim. 1924–26 –
 prof.
 Sarra, Tauno, HO:n os. 1934, hall. 1937 – rehtori
 Sarvas, ks. Sundvall
 Saukkonen, Jussi valistusos.1929. yleissiht. 1930, siht. 1931 – kouluneuvos,
 kansaned. (Kok), ministeri
 Savonen, Kari, II kokelasjaosto1935, hall. 1935–36 – prof.
 Seppänen, Tauno, hall. 1935 – lääket. lis.
 Setälä, Esko, hall. 1929 – vesioikeusins.
 Simojoki (Simelius), Elias, siht. ja sivistysasiain vastuuhenkilö 1922, vpj 1922–
 23, siht. 1923–24. yhdysos.1926, hall. lisäj.1933 ja jäsen 1934–37, koulutus-
 johtaja 1936, neuvottelukunta 1936–40 – kansaned. (IKL), sotilaspastori,
 kaatui 1940
 Simojoki, Miika, hall. 1927, Viipurin os.1930 – poliisimestari
 Siro, Urho, puhujaos.1935, hall. 1937–38 – lääninrovasti
 Stenberg, Herman, Suomen Heimon päätoim. 1923–24 – aktivistijohtaja, suo-
 jeluskuntamies (k. 1928)
 Sukselainen, Vieno Johannes. siht. 1928–29, valistusos.1929, hall. 1930, vpj
 1932 – prof. , KELAN pääjohtaja, kansaned. (Ml), pääministeri, Tampereen
 yliopiston kansleri
 Sundvall (Sarvas), Jarl, TTK:n os.1925, johtok. varaj. 1926 – osastopäällikkö
 Söyrinki, Niilo, neuvottelukunta 1940–44 – prof.
 Tamminen, Johannes, keskusos.1925, johtok. 1926 – jääkäri, liikemies
 Tavaiila (Nordenstreng), Aatos, siht. 1925, Helsingin piiri 1934–, neuvottelu-
 kunta 1936–40 – maanviljelysneuvos
 Teljo, Jussi – hall. 1927 – prof.
 Teräsalmi, Kalevi, hall. 1938 – apulaisjohtaja
 Tiesmaa, Erkki, PPO:n os. 1933, Eestin jaosto ja hall. 1934 – rehtori
 Tolamo, Eero, hall. 1937 – rehtori, kouluneuvos
 Tolonen, Tarmo Jaakko, tilintark. 1934, taloudenhoit. 1937–, työpalvelutoim.
 johtaja 1940, neuvottelukunta 1940–44 – toimistopäällikkö
 Tunkelo, Aarre, neuvottelukunta 1940–44 – kanslianeuvos
 Tuomola, Olavi, siht. 1929–30 – kauppalansitteeri
 Tuori, Timo, alokasjaosto1935, koulutuspääll. 1935–36, hall. 1936, neuvotte-
 lukunta 1936–40
 Turja, Ilmari, hall. 1927 – lehtimies, kirjailija, prof. h.c.

Turkka (Turkanheimo), Martti, siht. 1925. hall. 1929 – henkikirjoittaja
 Turtola, Paavo, hall. 1932–33 – sosiaalineuvos
 Uppa, Risto, ks. Vuorjoki
 Valanne, Jaakko, rahastonhoit. 1925–26, siht. 1926 – nimismies
 Valkama, Kalevi, KyO:n os. ja I kokelasiaosto 1935, hall. 1937 – yo, luutnantti, kaatui 1941
 Valle, Aarne, pakolaisos. 1925, johtok. varaj. 1925–26, hall. 1927, pj 1931–32 – prof.
 Valleala, Viljo, hall. 1938 – kaupunginjohtaja
 Wanne, Olavi, Suomen Heimon päätoim. 1927 – pääkonsuli
 Vapaasalo, Sakari, puhujaos. 1933–34, hall. 1940–44 – fil. toht., prof. h.c. (Upsala)
 Vapalahti, Veikko, hall. 1928, KyO:n os. 1935 – rovasti
 Varis, Ville, maanpuolustusjaosto 1934, hall. 1935–36 – prof.
 Varpela, Erkki, SatO:n os. 1938–39, hall. 1939–44 – lääket. toht.
 Veijola, Pentti, TKK:n os. ja hall. 1933–34, koulutuspääll. 1934, jatkokoulutus-pääll. 1936 ja 1940, maanpuolustuspropagatoimik. johtaja 1937–38, 1940, neuvottelukunta 1936–40 – toimitusjohtaja
 Vihma, Jouko, hall. 1933, 1936 – hammaslääkäri
 Virkkunen, Matti, hall. 1932, varatilintark. 1934, neuvottelukunta 1936–40 – KOP:n pääjohtaja, presidenttiehdokas (Kok)
 Virkkunen, Tapani, hall. 1930–31 – työmarkkinajohtaja
 Virta, Erkki, nuorisoseuraos. 1929, vpj 1929–31, pj:n sij. 1929–30, hall. lisäj. 1940, neuvottelukunta 1940–44 – lehtimies
 Virtanen, Paavo, Eestin jaosto 1931, hall. 1932
 Vuorjoki (Uppa), Risto, siht. sij. 1928, hall. 1929 – rehtori
 Vuorjoki (Wegelius), Yrjö – johtok. varaj. 1922, Suomen Heimon päätoim. 1929–37, hall. 1930, kansakoulututkimustoimik. johtaja 1931, pj 1932–34, hall. 1934, I vpj 1935, suomalaisuusjaoston valvoja 1934, toimialajoht. 1934–36, Kannatusyhdy. pj 1934–44, osastojen tarkastaja 1935, neuvottelukunta 1936–40, suomalaisuusjaoston/-toimikunnan joht. 1937, ylioppilasul-kopol. johtaja 1938 – valtiot. toht., työvoimatoimiston johtaja
 Vähäkallio, Reino, sotilaskasv. vastuuhenkilö 1922. johtok. jäsen 1922, siht. sij. 1923. siht. 1924–25, Kymenlaakson piiri 1934–37 – liikemies

Liite 3

Vala

AKS:n varsinaiset jäsenet olivat toukokuusta 1923 lähtien valajäseniä. Uudet jäsenet vannoivat erityisessä valatilaisuudessa (niitä järjestettiin kahdesti vuodessa, 12.5. ja 6.12.) seuran jäsenvalan, jonka sanamuoto on ainakin pääasiassa Elias Simojoen käsialaa yhteistyössä Elmo Kailan kanssa. Seuran laajennuttua 1930-luvulla valajäseniksi edettiin alokas- ja kokelasvaiheen kautta. Valan vastaanottaja, yleensä seuran puheenjohtaja, lausui valan yhteydessä vakiomuotoiset kehotussanat, ensi kerran toukokuussa 1924, jolloin Bobi Sivénin surmanluoti kiinnitettiin lipun nauhoihin; nämä sanat näyttävät olevan Elmo Kailan ja Paavo Susitaipaleen sommittelemat.

Vala:

»Lippumme alla ja lipullemme minä vannon kaiken sen nimessä, mikä minulle on pyhää ja kallista, uhraavani työni ja elämäni Isänmaalleni, Suomen kansallisen herättämisen, Karjalan ja Inkerin, Suuren Suomen puolesta. Sillä niin totta kuin minä uskon yhteen suureen Jumalaan, niin minä uskon yhteen suureen Suomeen ja sen suureen tulevaisuuteen.»

Kehotussanat:

»Meidän lippumme sinivalkoiset nauhat kätkevät muiston miehestä, joka ennemmin kaatui oman kätensä kautta kuin peräytyi siltä paikalta, jolle hän oli itse itsensä asettanut – kuulan, jolla Karjalan sankarinuorukainen, Bobi Sivén, itsensä surmasi ennemmin kuin peräytyi. Olkaa tekin, kuten hän, uskolliset kuolemaan astu.»

Summary

”Greatness of Finland was our aim”

History of the Akateeminen Karjala-Seura 1: Background, organization, ideas and position in the political life of Finland in 1922–1939”

Akateeminen Karjala-Seura (AKS), ”Academic Karelia Society” was a nationalistic Finnish association, originally of students and some older representatives of the bourgeois independence movement in Finland before 1917, in the 30’s a national Right-wing union of graduated men, with chapters in every province of the country. In Sept. 1944 it was dissolved as a ”fascist and anti-Soviet organization” in the aftermath of the preliminary peace accord between the USSR and Finland. It destroyed its archives almost totally. The subject of this study is to reconstruct the history of the Society on the basis of the remnants of its own archives (now mostly in the National Archives in Helsinki), its own publications, notably its periodical ”Suomen Heimo”, previous historical studies, memoirs and reactions of the national press.

In chapter 1, an introduction, the political situation and the cultural outlook of Europe and Finland is evoked as a background for the proper understanding of the nationalism in Finland. In chapter 2, the philosophical and political roots of the ideology of the AKS are considered. Besides the common European discussion of national rights after the 14 points of President Wilson and the peace settlements after World War I, the main roots were the philosophy of Johan Vilhelm Snellman (1806–1881) with its emphasis of a strong national state and of the need of urgent ”Fennicization” of the cultural life, then predominantly, almost exclusively functioning in the Swedish language. The knowledge of the plight of the Karelian-speaking population in Eastern (Russian) Karelia and the failure of its efforts to liberate itself from the Soviet power in 1918–22 of course played its part, as many of the founders of the AKS were veteran volunteers of the Karelian wars of those years. And then there were the experiences of the Finnish liberation war, which turned into a civil war against the bulk of the Socialist party. The origins of the AKS were purely domestic – there was no influence from abroad in this, as the Fascist march on Rome took place later, as well as any stirrings by the NSDAP in Germany.

In the 3. chapter the creation of the AKS is considered, and the spontaneity of the student movement is shown to be a myth. Many old Activists and officers were involved, notably MA (later PhD) Elmo Kaila, the real founder of the Society and its second President (1923–30, with a short interval). His main objective was to strengthen the will of the people to defend the independence of the country against a possible return of Russian/Soviet imperial designs and to fos-

ter anti-Russian/Soviet attitudes in the country, where some Reds were hoping for a world revolution under the Soviet banners, and many especially in the older generations were susceptible of defeatism against any other Russian post-Soviet government. So a “hate Russia” campaign was designated by him, and he involved the AKS in it.

In chapter 4 the formative period of the AKS in 1922–24 is in focus. The program centered on 3 themes: 1. the strengthening of the will to defend the country (i.a. by voluntary service in the National Guards, a good personal performance in the compulsory national service); 2. Finno-Ugric questions – the work for a possible liberation of Eastern Karelia in the future (mainly by propagandistic efforts to keep the matter in the public eye), cultural efforts to help the Finnish-speaking ancient minorities in northern Scandinavia (Sweden and Norway) to develop their culture in their mother tongue, friendship with Estonia (and to a lesser degree with Hungary), and 3. promoting the rights of the Finnish language to become the first language in the country, especially in the Universities and in the bureaucracy of the state, and the serving of the cultural needs of the 2 language groups according to their percentage of the total population. This third theme was not originally a part of the ideology, and in the beginning there were some Swedish-speaking members, and the AKS got economic assistance also from businesses dominated by Swedish-speakers. The first minor split in the organization occurred in 1924, after a miscarried coup by two-language rightists against the center-oriented Pres. Kaila.

Chapter 5 is dedicated to a review of the development of the organizational structure of the AKS and to its quite impressive internal education program to acquaint the members from every walk of life with the most relevant literature of the national history and other themes relevant to the ideas of the AKS. In chapter 6 the ascendancy of the AKS in the student life of the 20's and 30's is considered, the language question emerging as the main theme attracting new student generations to the AKS

In chapters 7 to 10 the subject is the changing role of the AKS in the political life of the country. At first it was an organization uniting members of various bourgeois political parties as well as apolitical citizens who considered their program as a “national minimum” for all political forces. Accordingly Pres. Kaila, himself close to the Agrarian (Center) party, tried to get all the bourgeois parties “infiltrated” by the young men of the AKS. There was also an effort to wipe out the division between Reds and Whites, but after the formation of a parliamentary alliance in 1926–27 between the Socialists and the Swedish People's Party (bourgeois) which prevented any radical solution of the language problem in the universities, the school system, the administration and public life, the main effort of the AKS in its striving for “national unity” was directed towards the peasants, then the large majority of the population. As the power of the AKS grew in the university life, the political parties themselves, of course, began to view the society with an interested eye. The last years of the 20's were in the life of the AKS a favourable time for the fiercely nationalistic young men of the Agrarian party, notably the later President of the Republic Urho Kekkonen.

As the rapidly expanding anti-Communist reaction swept the country in 1929–30, the AKS at first was wholeheartedly supporting the case, but after many unlawful acts by the more extreme elements of this “Lapua” movement, there occurred a split. Although the AKS condemned the unlawful misdeeds, the majority wanted to solidarize with the aims of the movement and to lead it to more moderate and lawful lines. After the elections of 1930 and the acceptance by the Parliament of laws barring the Communists from public life, the Centrists were actively working against the movement. When the Lapua movement staged the so-called revolt in Mäntsälä in 1932 and the then Conservative leadership of the AKS awaited the reaction of the Government too long (as did the Conservative party) and a few of its members even went to Mäntsälä, at least partially duped by false information from an official source, the Centrists left the AKS – interestingly accusing the leadership not so much of its attitude during the days of the un-bloody revolt as of its neglecting of the language campaign in favour of anti-Communism (a false accusation, as is shown here).

The seceding group was small indeed, and the influx of new members soon enlarged the Society which also held its ascendancy in the student life intact. After the disappearance of the Centrists, the Society was oriented towards the Right-wing parties, the Conservatives and the emerging fascistoid Patriotic People’s Movement (IKL). They campaigned still together in the elections in 1933, with the active assistance of the AKS which until then had always campaigned in the elections for nationalistic candidates in all Finnish-speaking bourgeois political parties. As the IKL construed itself as an independent political party, some leaders of the AKS were present in the negotiations, and after the founders of the party had accepted all three program points of the AKS into their party program (which of course contained also other points) the Society began a close cooperation (never an organizational affiliation, although some of its leading figures rose to prominence in the party, notably the last President of the AKS in 1934–44, MA, later PhD Vilho Helanen, formerly an aspiring Conservative politician).

In the elections 1936, which were a bitter disappointment to the Right fringe, the AKS made a big effort to bolster the campaign of the IKL. This led to a further split, members who did not want to participate, walked out or were expelled. Soon the one-sided political connection with the IKL only was seen as a mistake although it was not readily admitted because of the parliamentary seats and other prominent positions of some members in the IKL, but in the elections of 1939 the campaigning was more subdued, and the work was done for the benefit of the candidates belonging to the AKS only.

The AKS could come out from its corner position by the way of information and other activity for the strengthening of the defence of the country in the later years of the 30’s. It disseminated defence information and propaganda without any party label and in cooperation with the armed forces, the National Guards and other interest groups. It had a leading role in the fortification works on the Karelian isthmus by voluntary work force in the summer of 1939 and in the organizing of a national money rising campaign for the financing of the defence

preparations in the same year.

In the same autumn a peace on the language front in the university was made between the Finnish- and Swedish-speakers in a new semi-official information bureau led by leading members of the AKS and their Swedish-speaking counterparts.

In the weeks preceding the Winter War 1939–40 and in its aftermath the AKS felt a great satisfaction because of the united effort of the nation in the defence of the country, and considered its own role important in bringing it about.

The members of the Society paid a heavy price for their beliefs and ideas in the wars of 1939–40 and 1941–44, especially the younger generations, mainly officers of the reserve. Their proportion among the receivers of the Mannerheim Cross, the highest military honour of Finland, was also remarkably high. During the war years – partially even before – the differences of the secessionists of 1932 and the permanent members were largely wiped out. After the war the former members, secessionists or not, did great services to the country, providing one President of the Republic, many a Prime Minister and minister of the Government, many generals and bishops, hundreds of university professors and tycoons of the economy, as well as men of letters and arts. War and AKS veterans held leading posts in the student life even in the late 40's, stemming the tide of Communists and their fellow travellers in the most difficult post-war years. The last high-ranking former AKS veteran leaving office was the Commander of the Armed Forces, Gen. Jaakko Valtanen, in 1990.

The activities of the Society during the war years are a subject to be dealt with separately.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Historiallisten seurojen muistitieto-
toimikunta: kysely 1969

Kerho 22 (K22)

Lakkautettujen järjestöjen arkistot:
Akateeminen Karjala-Seura (ml Hei-
moarkisto; AKS)

Lauri Levämäen kokoelma 3: Kansan-
valtainen ylioppilasyhdistys

Erkki Räikkösen kokoelma

Suomen 1920–1940 luvun historian
säätien arkisto (Säätiö)

– E. E. Kailan kokoelma

– kansio 46: K. M. Walleniuksen ja
Erkki Kuussaaren haastattelut

– kansio 47: AKS:n jäsenten haastat-
teluja:

Valpo I, IXC1

Sota-arkisto

E. E. Kailan kokoelma

Lapuan sotakoulua koskevia asiakirjo-
ja

Oulun maakunta-arkisto (OMA)

Simeliana 3

Turun maakunta-arkisto (TMA)

AKS:n Turun yliopiston osaston asia-

kirjoja 1926–1931. Turun yliopiston
Savo-karjalainen osasto

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

AKS-kokoelma (ml Eino Leskisen
kok., valakirja)

Vilho Helasen kokoelma

Tasavallan Presidentin Muistosäätiön arkisto, Orimattila

AKS:ää koskevia asiakirjoja (kirjeen-
vaihtoa)

Brages urklippisarkiv, Helsinki

Ylioppilaspoliitikkaa koskevia ruot-
sinkielisiä lehtileikkeitä

Kirjallisuus

Painamattomat käsikirjoitukset

Helanen, Vilho, päiväkirjoja (Kerho
22:n valokopio, tekijän hallussa)

Räikkönen, Erkki, »Pirua ja ryssää
vastaan» -ohjelmasta »pirua ja ruotsa-
laista vastaan»; Järkyttävä kamppailu
A. K. S:n ohjelman suuntaviivoista
vuosina 1923–1924 (painamaton ve-
dos 1940-luvulta, käyttämäni kappale
prof. Matti Klingen kirjastossa)

Sukselainen, V. J., muistelmäkäsikir-
joituksen osia (perikunnan käyttöön
luovuttamia valokopioita; käsikirjoi-

tus julkaistu teoksena Halusin valtiomieheksi, Hämeenlinna 1997)
Vuorjoki, Yrjö, Akateeminen Karjala-Seura – kansakunnan peitsi (Kerho 22:n valokopio, tekijän hallussa)

Painamattomat opinnäytetyöt

Koski, Pasi, Elmo E. Kaila, maanpuolustusmies ja poliitikko (Turun yliopisto 1983)
Kousa, Harri, Suuren Suomen puolesta – Vilho Helanen 1918–1929 (Turun yliopisto 1995)
Nygård, Toivo, Suur-Suomi -ajatus ja heimoalueet heimopropagandaa tehneiden järjestöjen äänenkannattajien kirjoittelussa 1920- ja 30-luvulla (lis.työ, Jyväskylän yliopisto 1973)
Pirilä, P. J., Kärki ry (Helsingin yliopisto 1970)
Pylvänäinen, Leena, Oikeistoradikaalin profiili; R. G. Kallian poliittinen ajattelu 1922–1944 (Helsinki 1995)
Uola, Mikko, Isänmaallisen Kansanliikkeen synty 1932–33 (lis.työ, Turun yliopiston Suomen hist. laitos, monistesarja B, Tutkimuksia III, 1969)

AKS:n omat julkaisut

AKS jäsenlehti (painettu kiertokirje) 1928–44
AKS, lyhyt selostus päämääristä ja toiminnasta (Helsinki 1931)
AKS, päämäärät ja toiminta (Helsinki 1933)
AKS:n tie -vuosikirjat 1937–42
Herää Suomi (laajennettu painos Vihan Veljien julkaisusta Ryssästä saa puhua..., Helsinki 1923)
Itä-Karjala (Helsinki 1934)
Ohjesäännöt
Suomalainen valtionyliopisto (Hel-

sinki 1926)
Suomalaisia kansallisuuskysymyksiä (Kouvola 1925)
Suomen Heimo (aikakauslehti 1923–44)
Suur-Suomi on yhtä kuin isänmaa (Helsinki, 3 painosta 1923)
Toimintaohjeet AKS:n kesäkiertäjille 1923
Veli Vilho Helasen puhe 27.4.1932 (Helsinki 1932)
Vuosikertomukset 1922–39 (v:lta 1925 vain Suomen Heimossa)

Vihan Veljien julkaisu

Ryssästä saa puhua vain hammasta purren (1922)

Ylioppilaitten keskustoimikunnan julkaisu

Suomalaisuuden kirja (Porvoo 1936)

Kerho 22:n julkaisut

Aitola, Ville-Paavo – Helle, Aarne, Akateemisen Karjala-Seuran jäsenet (Helsinki 1995)
Kivisaari, Jouko, Suomen Heimon sisällitys vuosina 1923–1944 (Helsinki 1992)

Jyväskylän seminaarin Karjala-Seuran julkaisu

Suur-Suomen koulu (Jyväskylä 1930)

Kirjat ja artikkelit

Ahti, Martti, Kaappaus? (Porvoo 1990)
Ahti, Martti Ryssänvihassa: Elmo Kaila (Juva 1999)
Ahti, Martti, Salaliiton ääriviivat; Oi-

- keistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918–1919 (Espoo 1987)
- Alaja, Osmo, Näen elämäni näin (Vaasa 1981)
- Ala-Kulju, Reino, »AKS:läisyys vapaussodan hengen jatkajana ja sen päämäärien täydentäjänä» (AKS:n tie 1937)
- Alanen, Aulis J., Santeri Alkio (Porvoo 1976).
- Alanen, Aulis J., Taisteleva sanomalehti 1. Ilkka 1906–1930 (Seinäjoki 1981)
- Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-Seura; Ylioppilasliike ja kansa 1920-ja 1930-luvulla (sosiol. väitöskirja, Helsinki 1973)
- Blomstedt, Yrjö, K. J. Ståhlberg (Keuruu 1969)
- Borg, Olavi, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964 (Porvoo 1965)
- Churchill, Stacy, Itä-Karjalan kohtalo 1917–1922; Itä-Karjala Suomen ja Neuvosto-Venäjän suhteissa 1917–1922 (suom. K. Churchill, Porvoo 1970)
- Courtois, Stéphane – Panné, Jean-Louis, »Maailmanvallankumous, kansalaislissota ja terrori» (Kominternin ja NKVD:n toimintaa käsittelevä artikkeli, suom. H. Eskelinen; Stéphane Courtois, toim., Kommunismin musta kirja, Juva 2000)
- Ekberg, Henrik, Führerns trogna följelagare; Den finländska nazismen 1932–1944 (Tammisaari 1991)
- Ervasti, A. V., Muistelmia matkalta Venäjän Karjalassa (Helsinki 1918, 1. p. Oulu 1880)
- Eskelinen, Heikki, »Akateeminen Karjala-Seura hallituksen salaisena agenttina» (Kanava 3/2002)
- Gatzke, Hans W., »Die Krise der Demokratie» (Golo Mann, toim., Propyläen-Weltgeschichte 9, Frankfurt am Main / Berliini 1960)
- Haavio, Martti, Nuoruusvuodet (Porvoo 1972)
- Haavio, Martti, »Pam ja vallananastajat» (Suur-Suomi on yhtä kuin isänmaa; Helsinki 1923). Hakalehto, Ilkka, SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928 (Porvoo 1966)
- Helanen, Vilho, »Ensimmäinen AKS:läinen – Karjalan sankari» (Bobi Sivénistä; AKS:n tie 1937)
- Helanen, Vilho (toim.), Palava pensas; Elias Simojoen puheita (Porvoo 1942)
- Hersalo, Niilo V., Suojeluskuntain historia 2 (Vaasa 1962)
- Hietakari, Eero, »Kuka on se mies?» (AKS:n tie 1939)
- Hyvämäki, Lauri, »Ajatuksia ja mielialoja sotatalven näkökulmasta» (AKS:n tie 1940)
- Hyvämäki, Lauri, Akateeminen Karjala-Seura 1922–1937 (AKS:n tie 1937)
- Hyvämäki, Lauri, »Kaksi sukupolvea» (Joukahainen 17, Vaasa 1960)
- Hyvämäki, Lauri, »Kommunisminvastaisen lainsäädännön synty ja lapuanliike» (P. Tommila, toim., Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–39, Porvoo 1964)..
- Hyvämäki, Lauri, »Mustan lipun veljeskunta» (Kanava 7/1973)
- Hämäläinen, Pekka K., Kielitaistelu Suomessa 1917–1939 (suom. O. Mäkeläinen, Porvoo 1968)
- Immonen, Kari, Ryssästä saa puhua ...; Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39 (Keuruu 1987)
- Innanen, Tapani; Teologiksi nuorena tasavallassa; Suomalaisen teologian ylioppilaiden rekrytoituminen, opis-

- keluaika ja valmistuminen teologiprofession murroksessa 1918–1929 (Suomen kirkkohist. seuran toimituksia 190, Saarijärvi 2003)
- Jussila, Osmo, »Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890–1917» (Tommila, P. – Pohls, M., toim., Herää Suomi, Jyväskylä 1989)
- Juva, Einar W., P. E. Svinhufvud 2 (Porvoo 1961)
- Jääskeläinen, Mauno, Itä-Karjalan kysymys; Kansallinen laajennusohjelman synty ja sen toteuttamisyhteydet Suomen ulkopoliitikassa vuosina 1918–1920 (Porvoo 1961)
- Jääskeläinen, Mauno, »Suomen suhteet Neuvosto-Venäjään itsenäisyysjulistuksesta Tarton rauhaan» (Tommila, P., toim., Itsenäisen Suomen ulkopoliitikan alkutaival, Porvoo 1962)
- Kansanaho, Erkki, Bobi Sivén; Karjalan puolesta (Pieksämäki 1993)
- Karemaa, Outi, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä; Venäläisviha Suomessa 1917–1923 (Helsinki 1998)
- Kekkonen, Urho, Demokratian itsepuolustus (Porvoo 1934)
- Kemiläinen, Aira, Suomalaiset, outo Pohjolan kansa; Rotuteoriat ja identiteetti (Tampere 1993)
- Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiososialismiin; Yhteiskunnallisia ja kansallisia kysymyksiä 1910- ja 1920-luvuilta (Porvoo 1972)
- Klinge, Matti, Ylioppilaskunnan historia 1–4 (Helsinki 1967–68)
- Klinge, Matti – Harmo, Maunu, Ylioppilaslehti (Jyväskylä 1983)
- Klinge, Matti & al., Helsingin yliopisto 1917–1990 (Keuruu 1990)
- Kuka kukin oli – henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista suomalaisista (Keuruu 1961)
- Kurjensaari, Matti, Taistelu huomispäivästä (Helsinki 1948, 2. p. 1967)
- Kuusi, Matti, Runon ja raudan kirja (Porvoo 1935)
- Kuusi, Matti – Aitola, Ville-Paavo (toim.), Neljätuhatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa; AKS:läinen elämäkerrasto (Porvoo 1991)
- Kuusisto, Seppo, Kansallishengen uskoen; Hämmäläis-osakunnan historia 2, 1918–1970 (Vaasa 1978)
- Lackman, Matti, Jahvetti Moilanen – läskikapinan johtaja (Oulu 1993)
- Lauerma, Matti, Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona 27, vaiheet ja vaikutus (Porvoo 1966)
- Leino-Kaukiainen, Pirkko – Uino, Ari, Suomalaiskansallinen kokoomus; Suomalaisen puolueen ja kansallisen kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929 (Vammala 1994)
- Leinonen, Artturi, Vuosikymmenten valinkauhassa (Porvoo 1960)
- Linkomies, Edwin, Vaikea aika (Keuruu 1970)
- Mann, Golo, Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts (Frankfurt am Main 1958)
- Mansner, Markku, Työnantajaklubista keskusliitoksi; Suomen Työnantajain Keskusliitto ja sen edeltäjä Suomen Yleinen Työnantajaliitto 1907–1940 (Jyväskylä 1981)
- Mikkilä, Timo, Pohjanmaan patriootti; Artturi Leinonen eteläpohjalaisena vaikuttajana ennen talvisotaa (Studia Historica Jyväskyläensia, Lievestuore 2000)
- Moššeg, Igon, Hätähuuto kansojen vankilasta 1–2 (Helsinki 1930–31)
- Mylly, Juhani, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2 (Helsinki 1989)
- Niinistö, Jussi, Bobi Sivén; Karjalan puolesta (Hämeenlinna 2001)
- Niinistö, Jussi, »Oliko Tarton rauha 'liian hyvä' vai 'häpeärauha'?» (Kannava 3/2001)

- Nuotto, Juhani, Tuulten kasvatti (Keuruu 2000)
- Nygård, Toivo, Itä-Karjalan pakolaiset 1917–1922 (Studia Historica Jyväskyläensia 19, Tampere 1980)
- Nygård, Toivo, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä; Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot /Studia Historica Jyväskyläensia 25, Saarijärvi 1982)
- Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen; Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa (Keuruu 1976)
- Ortega y Gasset, José, Massojen kappina (suom. S. Kallio-Visapää, Keuruu 1952)
- Pirilä, Veikko, Taisteleva sanomalehti 2; Ilkka 1930–1958 (Seinäjoki 1981)
- Pohtola, Mikko, Eteläpohjalainen Osakunta 1932–1958 (Vaasa 1958)
- Polvinen, Tuomo, J. K. Paasikivi; Valtiomiehen elämäntyö 2 (Juva 1992)
- Puntila, L. A., Kenttäpostia 1944 (Helsinki 1972)
- Puntila, L. A., Ruotsalaisuus Suomessa; Aatesuunnan synty (Helsinki 1944)
- Raikkala, Hannes, Suojeluskuntain historia 3 (Vaasa 1964)
- Relander, Lauri Kr., Presidentin päiväkirja 1 (toim. Eino Jutikkala, Helsinki 1967)
- Rentola, Kimmo, Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945 (Juva 1994)
- Repo, Eino S. (toim.), Urho Kekkonen; Taivalta / Linjoja / Näkökulmia (Helsinki 1960)
- Rintala, Marvin, Three Generations; The Extreme Right Wing in Finnish Politics (Bloomington 1962)
- Roiko-Jokela, Heikki, Ihanteita ja reaalipoliittikkaa; Rudolf Holstin toiminta Baltian maiden kansainvälisen de jure -tunnustamisen ja reunavaltioyhteistyön puolesta 1918–1922 (Saarijärvi 1995)
- Roiko-Jokela, Heikki – Seppänen, Heikki (toim.), Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952) (Jyväskylä 1997)
- Ruuth, Y. O. (Ruutu, Yrjö), Kansakunta; Poliittinen tutkimus (Helsinki 1922)
- Ruuth, Y. O. (Ruutu, Yrjö), Uusi suunta (Jyväskylä 1920)
- Räikkönen, Erkki (toim.), Heimokirja (Helsinki 1924)
- Saukkonen, Jussi, Vastuun sukupolvi (Vaasa 1973)
- Schauman, Henrik, »Reunavaltio politiikka» (Tommila, P., toim., Itsenäisen Suomen ulkopoliittikan alkutaival, Porvoo 1962)
- Selén, Kari, Sarkatakkien maa; Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta (Juva 2001)
- Sepp, Helena, »Suomen silta kohtalon siltana» (Roiko-Jokela, H. – Seppänen, H., toim., Etelän tien kulkija – Vilho Helanen, Jyväskylä 1997)
- Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930 (Keuruu 1985)
- Simojoki, Elias, »Akateemisen Karjala-Seuran uskonnollisen pohjan synty ja merkitys» (AKS:n tie 1937)
- Simojoki, Elias, Palava pensas; Puheita (toim. ja johdannolla varustanut Vilho Helanen; Porvoo 1942)
- Skyttä, Kyösti, Presidentin muotokuva I (Helsinki 1969)
- Snellman, J. V., Kootut teokset 3–12 (Helsinki 2001–03, kirjeenvaihtoa, suom. H. E.)
- Soikkanen, Timo, »Kjelléns geopolitik; En förtigen bakgrundsfaktor i självständighetspolitiken» (Hist. Tidsskrift för Finland 2/1991)

- Soikkanen, Timo, Yrjö Ruutu; Näkijä ja tekijä (Juva 1991)
- Soikkanen, Timo – Vares, Vesa, »Supupolvi selittäjänä Suomen historiasa» (HAik. 1/1998)
- Suomi, Juhani, Myrrysmies; Urho Kekkonen 1936–1944 (Keuruu 1986)
- Susitaival, Paavo, Aktivistit ei hellitä (Hämeenlinna 1981)
- Tarasti, Kari, Suomalaisuuden Liitto 1906–1966 (Porvoo 1966)
- Tarkiainen, Kari, Se vanha vainooja; Käsitykset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen (Jyväskylä 1986)
- Teljo, Jussi, Suhteellinen vaalitapa vaiko yhden miehen vaalipiirit? (1930)
- Tervasmäki, Vilho, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917–1939 (Mikkeli 1964)
- Tigerstedt, Örnulf, Vastavakoilu iskee (Helsinki 1943)
- Tommila, Päiviö (toim.), Itsenäisen Suomen ulkopoliittikan alkutaival (Porvoo 1962)
- Tommila, Päiviö (toim.), Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919–39 (Porvoo 1964)
- Tommila, Päiviö – Pohls, Maritta (toim.), Herää Suomi; Suomalaisuusliikkeen historia (Jyväskylä 1989)
- Uino, Ari, »Kansallisen kokoomuspuolueen historia 1918–1929» (P. Leino-Kaukiainen – A. Uino, Suomalaiskansallinen kokoomus; Suomalaisen puolueen ja kansallisen kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929, Vammala 1994)
- Uino, Ari, »Kielitaistelu ja 'uusi suomalaisuusliike' 1918–1939» (Tommila, Päiviö – Pohls, Maritta, Herää Suomi, Jyväskylä 1989)
- Uino, Ari, Nuori Urho Kekkonen (Jyväskylä 1985)
- Uola, Mikko, Sinimusta veljeskunta; Isänmaallinen Kansanliike 1932–1944 (Keuruu 1982)
- Vahtola, Jouko, Nuorukaisten sota; Suomen sotaretki Aunukseen 1919 (Keuruu 1997)
- Vahtola, Jouko, Suomi suureksi – Viena vapaaksi; Valkoisen Suomen pyrkimykset Itä-Karjalan valtaamiseksi v. 1918 (Jyväskylä 1988)
- Waltari, Mika, Neuvostovakoilun varjossa (Helsinki 1943)
- Vapaasalo, Sakari, Pohjoispohjalainen Osakunta 1932–1957 (Oulu 1957)
- Vares, Vesa, Konservatiivi ja murrosvuodet: Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922 (Helsinki 1993)
- Varjo, Veijo, Miehet pimeästä – neuvostovakoilu Suomessa (Saarijärvi 1980)
- Wichmann, Yrjö, »Syrjäänit» ja »Tsheremissit» (Tietosanakirja 9, Helsinki 1917)
- Vilkuna, Kustaa, »Salaseura Vihan Veljet» (Helsingin Sanomat 19.11.1972)
- Virkkunen, Sakari, Elias Simojoki – legenda jo eläessään (Porvoo 1974)
- Virtanen, Matti, Fennomanian perilliset; Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka (Hämeenlinna 2001)
- Vuorimaa, Artturi, Kokenut kaikki tietää (Porvoo 1967)
- Vuorjoki, Risto, Pohjoispohjalainen Osakunta 1907–31 (Vaasa 1931)
- Zetterberg, Seppo, »Konstantin Pätsin 'poliittinen testamentti'» (Museum Minister; Studia in honorem Kari Tarkiainen 14.6.1998; Tampere 1998).
- Zetterberg, Seppo, Suomi ja Viro 1917–1919; Poliittiset suhteet syksy-

tä 1917 reunavaltio politiikan alkuun
(Forssa 1977)
Zetterberg, Seppo, »Ununenud utoo-
pia; Soome ja Eesti uniooni idee»
(Looming 4/1989)

*Sanoma- ja aikakauslehtiä eri
vuosilta* (ei järjestelmällistä lä-
pikäyntiä)

Helsingin Sanomat
Hufvudstadsbladet
Itsenäinen Suomi
Kanava
Kustaa Vaasa
Sana ja Miekka
Savon Sanomat

Spes Patriae
Studentbladet
Suomalainen ylioppilas (I, 1926)
Suomalainen ylioppilas (II, 1937–39)
Suomenmaa
Suomen Sosialidemokraatti
Suunta
Svenska Pressen
Tulenkantajat
Turun Ylioppilaslehti
Uusi Suomi
Vaasa
Vapaa ylioppilas
Vapaita Sanoja
Ylioppilas
Ylioppilaslehti

Henkilöhakemisto

A

Aalto, Yrjö 96
Aarnio, Matti ("Motti-Matti") 180, 373, 375
Ahlqvist, August Engelbrekt ("A. Oksanen") 57, 60
Aho, Juhani 211
Aho, Lauri 197, 222, 372, 375
Ahonen, Albin 366
Ahti, Martti 22, 29, 49, 76, 83-86, 88, 89, 92, 101, 122-124, 135, 136, 161, 163, 232, 233, 239, 246, 276, 297, 298, 302, 306, 307, 309
Ailio, Julius 144
Airo, Aksel Fredrik 254
Aitola, Ville-Paavo 31, 110, 270, 365
Alaja, Osmo 162, 166
Ala-Kulju, Reino 180, 215, 325, 327, 328, 330, 331, 333, 337-339, 341, 346, 370, 372, 373, 374, 375
Alanen, Aulis J. 30, 157, 270, 305, 307
Alapuro, Risto 17, 23, 31, 32, 53, 143, 243, 250
Aleksanteri I, Venäjän keisari 209, 212
Aleksanteri II, Venäjän keisari 57
Alkio, Paavo 246
Alkio, Santeri 85, 94, 123, 124, 151, 157, 233, 246, 251, 269, 270, 331
Annala, Juho 310, 319, 321, 331, 371, 375
Annala, Vilho 328, 336
Antila, Veli 333
Arimo, Reino 180, 181, 373, 375
Arwidsson, Adolf Ivar 58, 78
Atatürk, Kemal 39, 236, 285

Auer, Ilmari 94
Auer, Väinö 131, 139, 204-206, 288
Aulamo, Osmo I. 333, 368
Autti, Pietari Aleksanteri 277, 278
Avela, Olavi 372, 375

B

Barndik, Antti 89, 130, 370, 375
Barndik, Jussi 130
Bergson, Henri 44
Björklund (Jarnola), Birger 311, 372, 375
Björn, Asko 366
Blomstedt, Yrjö 30, 123, 284
Bobrikov, Nikolai 48, 59
Borg, Olavi 329
von Born, Ernst 302
Brotherus, Karl Robert 226

C

Calonius, Georg (Yrjö) 366
Castrén, Matias Aleksanteri 57-59, 78
Castrén, Reino 58, 180, 289, 337, 370, 372, 373, 374, 375
Cederberg, Arno Rafael 225
Churchill, Kaarina 49
Churchill, Stacy 49
Courtois, Stéphane 39
Cygnaeus, Fredrik 59

D

Dahlgren, Uulo 366
Danielson-Kalmari, Johan Richard 32, 131
Deng Xiaoping 166
Donne, John 76

Donner, Kai 84, 94, 125, 144, 277, 282, 293

E

Einiö, Eino 375
Eiramo, Hannes 373, 375
Ekberg, Henrik 37, 45, 234, 237, 246, 297, 353
Elo, Niilo 197, 336, 373, 374, 375
Elomaa, Sulo Kaarlo 182, 213, 370, 373, 374, 375
Engelberg, Rafael 104, 200
Engelberg, Visa 97, 99, 371, 375
Enäjärvi(-Haavio), Elsa 57, 238, 368
Erich, Mikko 302
Erich, Rafael 131, 144
Erikson, ? (alkuvuosien jäsen) 366
Erkko, Eljas 362
Ervamaa, Erkki 339, 343
Ervasti, Aukusti Vilhelm 57
Eskola, Pentti 373, 375
Evola, Rainer 336

F

von Fieandt, Kai 20, 181, 220, 336, 374, 375
Forsman (Koskimies), Eino 124

G

Gatzke, Hans W. 39
Genetz, Emil 105
de Gobineau, Arthur 41
Gottlund, Kaale Aksel 62
Grandell, Leonard 254
Grotenfelt, Arvi 200
Grotenfelt, Kustavi 131
Gummerus, Herman 166
Göös (Kuhakoski), Soini 97, 99

H

Haahrtela, Kauko 372, 375
Haataja, Eljas 180, 305, 371, 372, 373, 374, 375
Haataja, Kyösti 225
Haavio, Martti ("P. Mustapäätä") 15, 16, 24, 30, 44, 57, 83, 126, 132, 136, 139,

142, 155-157, 168, 171, 175, 177, 195-204, 206, 212, 220, 221, 224, 225, 235, 236, 238, 244, 248, 250, 257, 265, 269, 271, 272, 274, 275, 283, 286, 289, 293, 295, 298, 311-314, 316, 317, 320-323, 333, 348, 368, 370, 372, 375

Hagfors, Eliel 366
Hainari, Tilma 91
Hakalehto, Ilkka 39, 48
Hakkila, Väinö 278
Hakulinen, Lauri 139, 220, 238, 289, 321, 371, 372, 375
Hallikorpi, Kaarlo 81, 88, 96, 97, 99, 369, 371, 376
Hannikainen, Ilmari 104
Harmo, Maunu 41, 197, 220, 227, 321
Hartikainen, ? (hall. varajäsen) 372
Havola, Ilmari 373, 376
Hegel, Friedrich 40, 44, 45
Heickell, ks. Kuussaari
Heikel, Ivar 83
Heikkinen, Juho Alfred ("Hallan Ukko") 94
Heiskanen, Veikko Aleksanteri 258, 286, 295
Helanen, Vilho 27, 29, 30, 54, 57, 87, 88, 104, 125, 128, 129, 135, 153, 155, 163, 168, 178-180, 182, 187, 193, 197, 205, 215, 255, 259, 260, 262, 280-282, 289, 291, 293, 304, 306, 307, 309, 310, 318, 321, 328, 331, 335, 337, 338, 340-342, 346, 348, 361-364, 369, 370, 371, 372, 374, 375, 376
Helanen, Olavi 27
Helle, Aarne 33
Helle, Hannu 373, 374, 376
Helle, Sakari 370, 373, 374, 376
Helomaa, Ilmari 374, 376
Henrichson-Mata, Paul H. K. 86
Hersalo, Niilo Viktor 49, 53
Herttua, Vihtori 101, 263
von Hertzen, Gunnar 82, 124, 152, 171, 246, 254, 367
Hietakari, Eero 197, 344, 373, 374, 376

Hietanen, L. 236
Hiitonen (Hidén), Ensio 144, 201
Hillilä, Kaarlo 90, 150, 196, 294, 295,
304
Hirviseppä, Reino, ks. Palmroth, R. W.
Hissa, Pentti Ilmari 373, 376
Hitler, Adolf 37, 39, 42, 43, 46, 67, 336
Holsti, Rudolf 74, 145
Hornborg, Eirik 94
Hosia, Heikki 248, 322
Huhtala, Kaarlo Jorma 323
Hynninen, Paavo Juho 94
Hytönen, Mikko 373, 376
Hyvämäki, Lauri 18, 19, 28, 35, 46, 81,
83, 86, 87, 96-98, 100-102, 105, 106,
137, 165, 181, 243, 264, 311, 336,
343, 373, 376
Hyypä, Esa 205, 223
Hällström, Elli 160
Hämäläinen, Pekka Kalevi 210
Hänninen, Hugo Alarik 205
Härkönen, Iivo 104, 107
Härmänmaa, Marja 266

I
Iivana Julma, Venäjän keisari 51
Immonen, Kari 51
Inberg, Kaarlo (K. R.) 367
Ingman, Lauri 49, 72, 153, 200, 201,
225, 256, 315
Innanen, Tapani 166
Ipatti, Vihtori 372, 376
Itkonen, Bertel Päiviö 372, 376
Itkonen, Toivo 178
Ivalo, Santeri 94

J
Jahnukainen, Heikki 333, 336
Jalanti, Tauno 135, 166, 197, 215, 242,
259, 295, 370, 371, 376
Jarnola, Birger ks. Björklund
Jaskari, Martti 372, 376
Jaskari, Mikko 197, 242, 275, 278, 284,
291, 354, 370, 372, 376
Jokela, Anna 364
Jounela, Einari 97, 98, 110

Jussila, Erkki 96, 97, 101, 140
Jutikkala, Eino 269, 323
Jutila, Kalle T. 298
Juutilainen, A. 94
Juva, Einar W. 30, 91, 283, 291
Jäntti, Yrjö Aarne 374, 376
Järnefelt, Gustaf 159, 367
Järviö, Jouko 213, 337
Jääskeläinen, Mauno 49, 69

K

Kahelin (Kahanpää), Eino 371, 376
Kaikko, Iiro 372, 376
Kaila (alk. Johansson), Elmo Edvard 22,
23, 28-30, 32, 49, 51, 56, 63, 76, 80-
92, 94-101, 105, 107, 109, 110, 112,
114, 116, 117, 119, 121-125, 130-142,
147, 151-153, 155-157, 159, 161-163,
166-168, 170, 172, 173, 175, 177,
191, 192, 198, 202, 204, 208, 215,
216, 231, 232, 239, 246-248, 251,
253-255, 257, 258, 263, 265, 269-271,
275, 277, 279-281, 284, 287, 288,
295, 298, 315, 323, 329-331, 333,
351, 353, 354, 356, 360, 364, 369,
376, 381
Kailas, Uuno 109, 139, 201, 202, 215,
333
Kaitera, Pentti 373, 374, 376
Kaitila, Esa 238, 323, 336, 372, 373, 374,
376
Kajava, Yrjö 135, 138
Kallia, Rauno Gustav 30, 116, 117, 140,
180, 193, 205, 236, 238, 245, 259,
273, 284, 286, 292, 293, 305-308,
311, 328, 333, 336, 337, 339-341,
344, 346, 347, 361, 369, 370, 371,
372, 373, 374, 375, 376
Kallio, Kyösti 104, 203, 252, 278, 320,
341, 350, 357
Kallio, Veikko 30, 145
Kalliola, Reino 197, 323
Kallio-Visapää (Nevanlinna), Sinikka 42
Kangas, Kauno 325
Kangas, Mauno Esko 205, 374, 376
Kansanaho, Erkki 22, 54, 166, 181

- Kantele, Martti Ilmari 265, 287, 288,
 327, 330, 331, 341, 369, 370, 371,
 372, 376
 Kapp, Wolfgang 39
 Karemaa, Outi 51
 Kares, Olavi 372, 377
 Karilas, Tauno 295
 Kariniemi, Annikki 102
 Kaskimies, Eino 321
 Kastari, Paavo 372, 377
 Kaukoranta, Toivo 94, 100, 135, 156
 Kauppinen, Matti 186, 207
 Kekkonen, Urho ("Lautamies") 15, 16,
 23, 27, 30, 105, 125, 137, 139, 155,
 164, 168, 196, 197, 212, 220, 236,
 240, 243, 248, 256-260, 262, 265,
 267, 274, 280-289, 293-295, 298-301,
 309-320, 323, 341, 343, 344, 348,
 356, 362, 372, 377
 Kemiläinen, Aira 41
 Kempainen, Jaakko 341
 Kettunen, Lauri 129
 Kiiänmies (Kyander), Lauri 97, 99, 371,
 372, 377
 Kilpeläinen, Yrjö ("Jahvertti") 137, 161,
 221, 302, 305, 315, 321, 371, 372, 377
 Kilpi, Eino 350
 Kinnunen, Eeli 373, 377
 Kinnunen, Väinö 124, 140, 254
 Kiuas, Eino ks. Rinne
 Kivekäs (Stenbäck), Lauri Jaakko 205
 Kivelä, Ossi 370, 374, 377
 Kivikanervo, K. N. 367
 Kivimaa, Eero 373, 377
 Kivimäki, Toivo Mikael 228, 341, 349
 Kjellén, Rudolf 45, 65, 232
 Klemetti, Heikki 109, 159
 Klinge, Martti 18, 29, 41, 51-53, 58, 61,
 62, 65, 75, 79, 91, 126, 139, 142, 149,
 195, 197, 199, 204-206, 210, 211,
 217, 220, 222, 223, 225-227, 275,
 311, 321, 322, 331, 358
 Knaapinen, Aarno 367
 Koivisto, Juho 326
 Koivusalo, Väinö, ks. Oksala
 Kokko, Niilo 372, 377
 Kolehmainen, Vilho 367
 Komppa, Gustaf 131
 Konkonen, Arvo 180, 335, 344, 371, 377
 Korhonen, Arvi 205
 Koskenniemi, Veikko Antero 160
 Koski, Pasi 30, 83, 85, 123, 124, 152,
 166, 246, 270, 315
 Koskiala, Ilmari 197
 Koskiluoma, Jussi 197, 221, 283, 286,
 295, 304, 313, 314, 323, 371, 377
 Koskimies, Aukusti Valdemar 109, 131,
 159
 Koskimies, Einar 372, 377
 Koskimies, Eino Rafael 124
 Koskimies, Juho Rudolf 131, 139
 Koskinen (Koskipirtti), Olavi 373, 377
 Kosola, Vihtori 82, 101, 141, 156, 157,
 262, 263, 277, 281, 286, 290, 292,
 293, 307, 329
 Kousa, Harri 30, 88
 Kovero, Aarne 289, 372, 377
 Krohn, Ilmari 32
 Kuhakoski ks. Göös
 Kún, Béla 67
 Kunnas, Voitto 311, 372, 377
 Kuoppala, Jussi 183, 184, 242, 370, 373,
 374, 377
 Kuoppala, Ville 372, 377
 Kurjensaari, Matti 207, 208
 Kurki-Suonio, Erkki 242, 373, 377
 Kurko, Kaarlo 73
 Kuusi, Matti 22, 110, 160, 212, 220, 238,
 248, 270, 358, 365
 Kuusinen, Otto Ville 49, 55, 67, 163, 239
 Kuusisto, Seppo 223, 237, 244, 314, 323
 Kuuskoski, Reino 371, 372, 377
 Kuussaari (Heickell), Eero 82, 124, 180,
 291, 307, 309, 373
 Kyander, ks. Kiiänmies
 Kärki, Niilo 55, 57, 95, 125-128, 138,
 146, 169, 193, 196, 197, 198-200,
 219-223, 227, 237, 238, 242, 246,
 250, 295, 316, 322, 323, 329, 348,
 351, 370, 377
 Kärki, Olli 96
 Kölli, Martti 373, 377

I

Lackman, Matti 39
 Laitinen, Arvo 160
 Laitinen, Toivo 372, 377
 Laro, Arvo 333
 Lauerma, Matti 92
 Laukkanen, Evert 124
 Laukola, Kaino Valdemar 124, 367
 Laulajainen, Arvi 367
 Launiala, Åke 321
 Launis, Ilmari 367
 Laurila, Juha 180, 374, 375, 377
 Laurila, Kaarle Sanfrid 225
 Lehmus, Kalle 362
 Lehtinen Aarne 367
 Lehtinen, Eino Brynolf 205, 206
 Lehtonen, Lauri 373, 377
 Leineberg, Ole 367
 Leino-Kaukiainen, Pirkko 319
 Leinonen, Artturi 30, 94, 261, 262, 267,
 270, 271, 275, 276, 278, 284, 290
 Leiponen, Kauko 373, 374, 377
 Leiviskä, Iivari 61, 81, 91, 96, 97, 99,
 107, 111, 126, 131, 139, 195, 198,
 225, 286, 366, 368
 Lenin, Vladimir Iljitš 38, 43, 46, 63, 164,
 186, 240
 Lepistö, Eino 373, 377
 Leskelä, Heino 374, 377
 Leskinen, Eino 27, 205, 328, 372, 373,
 374, 377
 Levämäki, Lauri 28, 222, 228, 322
 Lindberg, Carolus 131
 Lindén, Unto Valter 207
 Linkola, Kaarlo 131
 Linkomies, Edwin 331, 332
 Linna, Kustaa Eemil 94
 Linnasalmi, Erkki 374, 377
 Listo, Tapio 16, 322
 Lius, Viljo 242, 337, 339
 Loppi, Veikko 205, 374, 378
 Lundberg, Leo 367
 Lähde, Arvo 373, 378
 Lähteenkorva, Yrjänä 107, 109, 371, 378
 Lähteenmäki, Olavi 181, 205, 323, 370,

374, 378

Lönnerot, Elias 75, 78, 211

M

Machiavelli, Niccolò 243
 Maijala, Paavo 373, 378
 Mali, Atle 373, 378
 Malmberg, Lauri 122, 254
 Malmivaara, Jukka 181, 373, 378
 Malmivaara, Paavo 317, 318, 321
 Malmivaara, Tatu 152, 287, 288, 372,
 378
 Mann, Golo 39
 Mannerheim, Carl Gustaf 68, 76, 160,
 308, 355, 360, 361
 Manninen, Antero 181, 197, 374, 375,
 378
 Manninen, Otto 131
 Mansner, Markku 141
 Mantere, Oskari 274
 Mao Zedong 46
 Marjanen, Kaarlo 172, 238, 368
 Martola, Armas-Eino 254
 Matinolli, Urho 97-99, 370, 371, 378
 Mattila, Markku 266
 Mazzini, Giuseppe 45
 Merenheimo, Kauno 97, 103
 Meriluoto, Jaakko 373, 374, 378
 Messman, Uljas (Ivar) 367
 Mettala, Kalle 373, 378
 Mikkilä, Timo 30, 270
 Moilanen, Jahveti 39
 Moision, Heikki 367
 Molander, Veli 367
 Moššeg (Mösseg), Igon 57, 66
 Mussolini, Benito 37, 42, 46, 235, 237
 Mustakallio, Martti 134, 144, 246, 367
 Mylly, Juhani 30, 298, 303--305
 Myllärniemi, Uuno Armas 346
 Mägiste, Julius 129
 Mäkeläinen, Osmo 210
 Mäkipentti, Matti 370, 372, 378

N

Napoleon Bonaparte 40
 Nervander, Johan Jakob 59, 60

Nevanlinna, Ernst 153
Niemi, Aukusti Robert 138
Nietzsche, Friedrich 44
Niini, Risto 205
Niiniluoto, Ilkka 21
Niinistö, Jussi 54, 72, 86
Nikander, Väinö 138, 203
Nikolai I, Venäjän keisari 57, 58
Nikolai II, Venäjän keisari 47, 355
Niskala, Teuvo 180, 205, 222, 223, 311,
370, 374, 378
Nissinen, Lasse 96-98, 371, 378
Nissinen, Olli 197
Nordenstreng, ks. Tavaila
Nordström (Norio), Eino 372, 378
Norman, Torbjörn 114
Nuotto, Juhani 20
Nurmio, Heikki 61, 124, 156, 160, 254,
367
Nygård, Toivo 29, 49, 57, 58, 67, 70, 72,
95, 112, 114, 117, 120, 127, 137, 152,
174, 178, 239
Nyyssönen, Kalevi 373, 374

O

Ojajärvi, Eino 373
Oksala, Ohto 255, 295, 371, 378
Oksala, Väinö 372, 378
Olin, Veikko 367
Olsoni, Emerik 178, 293, 367
Oravainen, Mauno 372, 378
Oravala, Reino 96
Ortega y Gasset, José 42

P

Paasikivi, Juho Kusti 30, 42, 72, 267,
299, 329
Paavolainen, Erkki 304
Pakaslahti, Aaro 97, 103, 110, 125, 197,
205, 215, 370, 371, 372, 378
Palmroth (Hirviseppä), Reino W. 159,
160
Palmroth, Toivo 159, 160
Palojärvi, Väinö 308
Palolampi, Erkki 163
Panné, Jean-Louis 39

Pantsar (myöh. Hyvärinen), Viena 89,
103, 105, 134
Partanen, Erkki 197
Pekki, Mikko 124, 367
Peltola, Heikki 347, 372, 378
Peltoniemi, Uuno 86, 120, 140, 371, 378
Pentti, Samuel Johannes 319
Penttilä, Onni 373, 374, 378
Pesonen, Kaukomieli 367
Pesonen, Niilo 205, 363, 370, 374, 378
Pietari Suuri, Venäjän keisari 51
Pietilä, Antti Jaakko 131, 139, 166, 307
Pirilä, Pekka J. 30, 169, 220, 237
Pirilä, Veikko 30, 267, 270
Pitkänen, Paavo 373, 378
Planström, Jarl 367
Pohls, Maritta 18, 50, 62, 75, 126, 210
Pohtola, Mikko 210, 212, 306
Poikela, Lauri 373, 378
Pol Pot 46
Polón, Edvard 94
Polvinen, Tuomo 30, 42, 71, 72, 267
Poropudas, Reino 205
Posti, Lauri 16
Puhakka, Yrjö Vilhelm 96, 246, 254, 319,
341, 358, 371, 378
Pulli, Arvi 289, 372, 378
Puntila, Lauri Adolf 41, 153, 222, 223,
310, 312, 314, 321-323, 362
Puro, Teuvo 104
Purokoski, Paavo 373, 378
Pylkkänen, Kauko 372, 373, 378
Pylvänäinen, Leena 30, 305
Pärnänen, Eevertti 178
Päts, Konstantin 74, 236
Pöyry, Tauno 271, 378

Q

von Qvanten, Emil 57

R

Raikkala, Hannes 304
Rangell, Johan Wilhelm (Jukka) 132
Ranta, Sulho 109
Rantakari, Kaarle Nestori ("Johannes")
153, 319

- Rantanen, Martti 330, 331, 341
 Ranto, Yrjö 373, 378
 Rapola, Martti 131
 Raunio, Lauri 98, 371, 379
 Rauramo, Hertta 175
 Rauste (Rossander), Eino 97, 99, 371, 373, 379
 Reenpää, Heikki 153
 Reenpää, Heikki Allan 207
 Relander, Lauri Kristian 85, 122, 153, 154, 160, 251, 254, 269, 278, 320
 Rentola, Kimmo 55, 163, 241
 Repo, Eino Sakari 257
 Riekk, Esko 308
 Riipinen, Hilja 262
 Rinne (Kiuas), Eino 372, 379
 Rintala, Marvin 46, 62
 Ritavuori, Heikki 73
 Roiko-Jokela, Heikki 74, 88
 Roschier, Yngve 97
 Rosén, Gunnar 362
 Rosendahl, Bertil 367
 Rossander, ks. Rauste
 Runeberg, Johan Ludvig 61, 165, 211
 Ruutu, Yrjö (aik. Y. O. Ruuth) 30, 44, 45, 52, 55, 63, 82, 83, 107, 122, 124-129, 132, 145, 150, 178, 196-200, 202-204, 231, 232, 246, 268, 277, 355
 Ryt, Risto 363
 Rytkönen, Ilmari 372, 379
 Rytkönen, Olavi 373, 374, 379
 Ryömä, Hannes 227
 Räikkönen, Erkki 24, 57, 58, 81, 82, 87, 92, 95, 97, 99-106, 109-119, 123, 124, 130, 132-140, 144-146, 150, 151, 159, 169, 171, 175, 202, 204, 219, 246, 253, 254, 258, 292, 293, 305, 325, 328, 370, 379
 Räisänen, Yrjö ("Sasu Punanen") 319
- S**
 Saari, Armas 372, 379
 Saarinen, Erkki Juhani 205, 311
 Saarinen, Yrjö 341, 346, 374, 379
 Salmenkallio, Hannes 372, 379
 Salminen, Antti Villiam 178, 205
 Salminen, Väinö 375, 379
 Salo, Asser 277
 Salonen, Erkki 197
 Sandelin, Helmer 367
 Sario, Samuli 94
 Sario, Valde 94
 Sarra, Tauno 373, 379
 Sarvas, Jarl ks. Sundvall
 Saukkonen, Jussi 275, 281, 282, 284, 292, 304, 313, 317, 318, 371, 379
 Sauramo, Matti 131
 Savonen, Kari 373, 379
 Schauman, Henrik 74
 Schreck, Harry 367
 Schroeder, Erkki 367
 Schröder, A. 102
 Sederholm, Jakob Johannes 94
 Sederholm, Rafael 367
 Selén, Kari 30, 76, 84, 122, 141
 Sellgren, Evert Viktor 94
 Sepp, Helena 88
 Seppänen, Heikki 88
 Seppänen, Tauno 373, 379
 Serlachius, Eric J. 337
 Setälä, Eemil Nestor 94, 104, 122, 126, 131, 132, 144, 153
 Setälä, Esko 372, 379
 Sibelius, Jean 160
 Siltala, Juha 264, 267, 276, 277, 291
 Simojoki (Simelius), Elias 28, 56, 64, 71, 80-82, 87, 91, 99, 104, 105, 107, 109, 110, 117, 119, 121, 124, 134, 139, 140, 142, 143, 162, 163, 165-168, 180, 200, 242, 248, 287, 317, 318, 321, 327, 330, 331, 333, 337-343, 346, 348, 349, 351, 361, 370, 371, 372, 373, 374, 379, 381
 Simojoki, Miika 372, 379
 Simojoki, Raakel 317
 Sipilä, Arvo 95, 96, 132, 142, 144, 201-203, 206
 Sirelius, Uuno Taavi 138
 Siro, Urho 373, 379
 Sivén, Bobi 54, 73, 82, 86, 159, 381
 Skyttä, Kyösti 237, 344
 Snellman, Johan Vilhelm (1806-81) 51,

- 55-56, 58, 60-61, 79, 109, 110, 121, 127, 160, 178, 184, 211
- Snellman, Johan Wilhelm (1888-19) 82, 92, 100
- Soikkanen, Timo 29, 30, 45, 46, 52, 63, 83, 122, 124-127, 196, 199, 202, 203, 248
- Soisalon-Soininen, Eliel 48
- Sola, Väinö 104
- Sopanen, Elias Valfrid 94
- Spengler, Oswald 44, 55, 65
- Stalin, Josif 68, 186, 239, 266, 315, 351, 359
- Stenberg, Herman 82, 95, 107, 131, 136, 138, 200, 375, 379
- Stenbäck, ks. Kivekäs
- Strand, Poju 110, 159
- Ståhlberg, Kaarlo Juho 30, 69, 72, 76, 104, 123, 200, 242, 254, 277, 284, 290, 292
- Sukselainen, Vieno Johannes 16, 30, 161, 236, 252, 254, 255, 257, 259, 265, 289, 293-295, 302, 304, 305, 309-312, 318, 320, 370, 371, 372, 379
- Sundvall, Jarl 371, 379
- Sunila, Juho Emil 252, 259, 301
- Suolahti, Hugo 200
- Suomi, Juhani 344
- Suomi, Vilho 220
- Suontausta, Tauno 321
- Suova, Eino 172
- Susitaival (Sivén), Paavo 82, 124, 158, 159, 238, 254, 278, 305, 307-309, 336, 346, 381
- Suvanto, Pekka 114
- Svinhufvud, Pehr Evind 30, 94, 278, 282-284, 288, 291, 297, 301, 304, 306, 308, 312, 313, 325, 327, 355, 356, 362
- Syväri, Olavi Juhani 333
- Söyrinki, Niilo 197, 323, 374, 379
- 99, 107, 124, 171, 241, 254, 281, 292
- Tamminen, Johannes 282, 295, 298, 299, 330, 371, 379
- Tamminen, Kalervo 330
- Tanner, Väinö 42, 49, 72, 144, 244, 245, 269, 316
- Tapaninen, Pekka 337
- Tarasti, Kari 257, 317
- Tarkiainen, Kari 51, 74
- Tavaila (Nordenstreng), Aatos 20, 138, 215, 340, 370, 374, 379
- Teljo, Jussi 125, 197, 274, 282, 286, 295, 372, 379
- Terho, Martti 367
- Tertti, Martti 347
- Tervasmäki, Vilho 252
- Teräsalmi, Kalevi 373, 379
- Tevaluoto, Jorma 338
- Tidström, Reino 367
- Tiesmaa, Erkki 373, 379
- Tigerstedt, Örnulf 241
- Tiililä, Kimmo Kalervo 205, 327, 328
- Tiittanen, Antti 107
- Tolamo, Eero 373, 379
- Tolonen, Tarmo Jaakko 333, 374, 379
- Tolvanen, Jouko 137
- Tommila, Päiviö 18, 50, 62, 69, 74, 75, 126, 210, 264
- Topelius, Zacharias 61
- Tuhatševski, Mihail 72
- Tujunen, Leo 197
- Tulenheimo, Antti 153
- Tunkelo, Aarre 374, 379
- Tuomioja, Sakari 228
- Tuomivaara, E. A. 329
- Tuomola, Olavi 371, 380
- Tuori, Timo 373, 374, 380
- Turja, Ilmari 215, 372, 380
- Turkka (Turkanheimo), Matti 370, 372, 380
- Turtola, Paavo 372, 380

T

- Takkinen, Jalmari ("Ilmarinen") 198, 203
- Tallgren (Tuulio), Oiva Johannes 142
- Talvela, Paavo 23, 32, 71, 81, 82, 87, 95-

U

- Uino, Ari 30, 50, 75, 126, 243, 248, 255, 257-260, 280, 284, 285, 294, 295, 300, 303, 311-313, 316, 317, 319, 320

Unonius, E. 367
Uola, Mikko 29, 37, 238, 326-329, 331,
333, 335-339, 344, 346-348
Uppa, R., ks. Vuorjoki, Risto

V, W

Vahtola, Jouko 68, 69, 71, 72
Vainio, J. V. 334
Vala, Erkki 235, 368
Valanne, Jaakko 370, 380
Valkama, Kalevi 373, 380
Walldén (Vakio), Jalmar Valdemar 205
Valle, Aarne 205, 222, 265, 369, 371,
372, 380
Valleala, Viljo 373, 380
Wallenius, Helmer 135
Wallenius, Kurt Martti 291, 306, 307,
309
Valtanen, Jaakko 17
Waltari, Mika 235, 241
Valtasaari, Matti 153
Valtonen, Onni 186, 220
Wanne, Olavi 295, 375, 380
Vapaasalo, Sakari 197, 225, 338, 374,
380
Vapalahti, Toivo 372, 380
Vares, Vesa 46, 49, 72
Varis, Ville 373, 380
Varjo, Veijo 241
Varpela, Erkki 373, 374, 380
Vassinen, K. 367
Veijola, Pentti 372, 373, 374, 380
West, L. H. 367
Wichmann, Yrjö 66
Vihma, Einar 33
Vihma, Jouko 372, 373, 380
Viklund, Arvo (A. E.) 367
Vikstedt, Topi 95, 107, 109
Viljakainen, Martti 367
Viljanti, Arvo ks. Viklund
Vilkuna, Kustaa 16, 90, 91, 92, 117, 123,
124, 153, 212, 269
Wilson, Woodrow 40, 66

Virkkunen (Snellman), Jaakko 333, 338
Virkkunen, Allan 338
Virkkunen, Matti 181, 212, 372, 374,
380
Virkkunen, Paavo 153
Virkkunen, Sakari 163
Virkkunen, Tapani 372, 380
Virta, Erkki ("Vasara") 261, 265, 272,
274, 369, 370, 374, 380
Virtanen, Paavo 372, 380
Voionmaa, Väinö 67, 202
von Wright, Georg Henrik 21
Wuolle, Bernhard 144
Vuorentaus, Yrjö 139, 198, 204, 206
Vuorimaa, Artturi 281, 297
Vuorjoki (Uppa), Risto 306, 307, 371,
372, 380
Vuorjoki (Wegelius), Yrjö 30, 32, 90, 95,
97, 102, 103, 106, 110, 126, 132, 139,
180, 195-198, 205, 217, 221, 223,
257, 265, 276, 285, 286, 291, 298,
299, 304-318, 322, 323, 326, 328,
332, 334, 335, 337, 369, 370, 371,
372, 373, 374, 375, 380
Vähäkallio, Reino 81, 82, 86-91, 99-102,
110, 119, 120, 135, 137, 140, 141,
156, 172, 370, 371, 373, 380
Wäinönheimo, Yrjö 124, 367
Väisälä, Kalle 131, 139, 172, 199, 368
Väisänen, Yrjö 337

Y

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 61

Z

Zetterberg, Seppo 74
Zilliacus, Laurin 363
Zilliacus, Per 254

Å

Åkerman, Harald 94
Åkesson, Otto 94